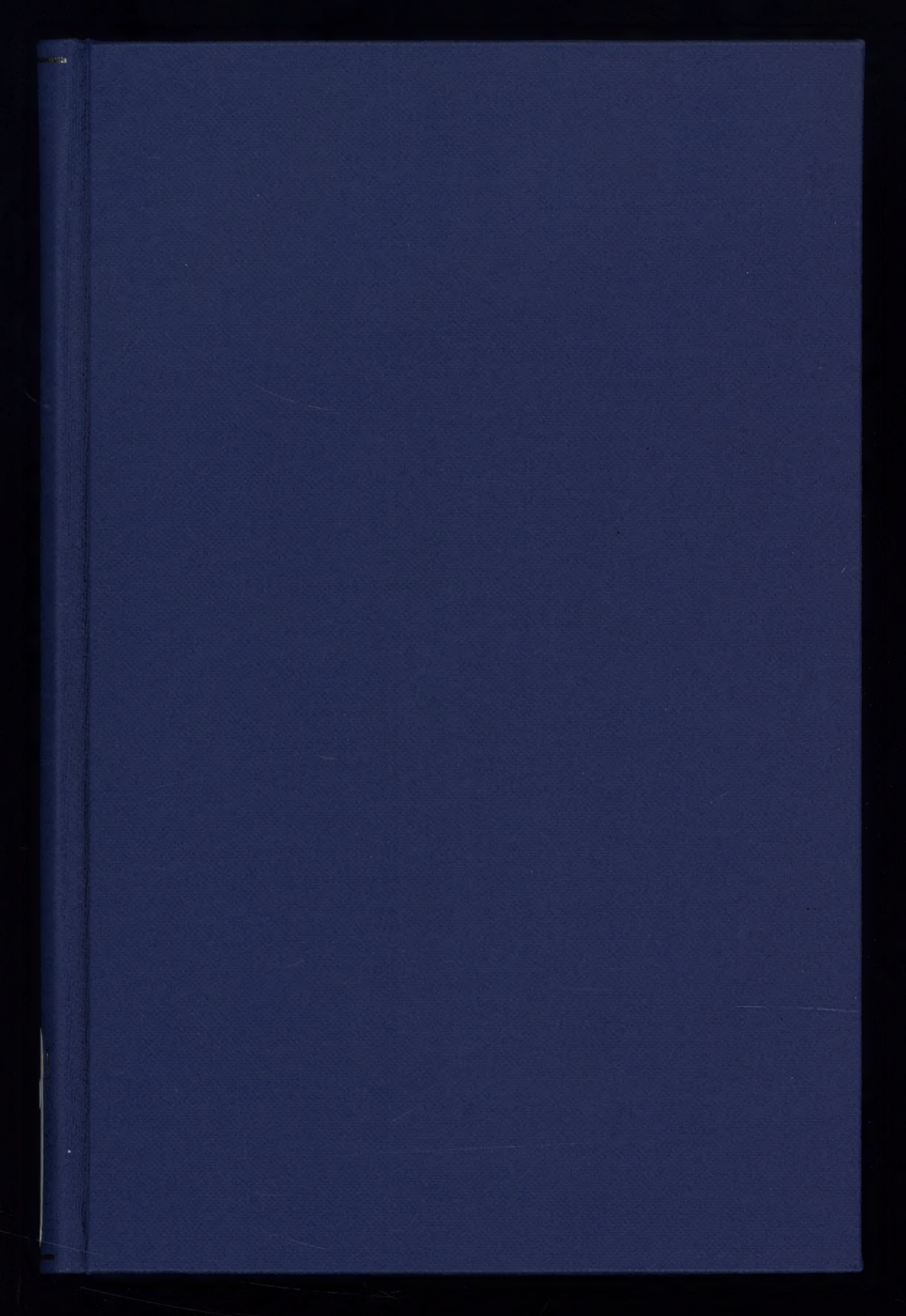
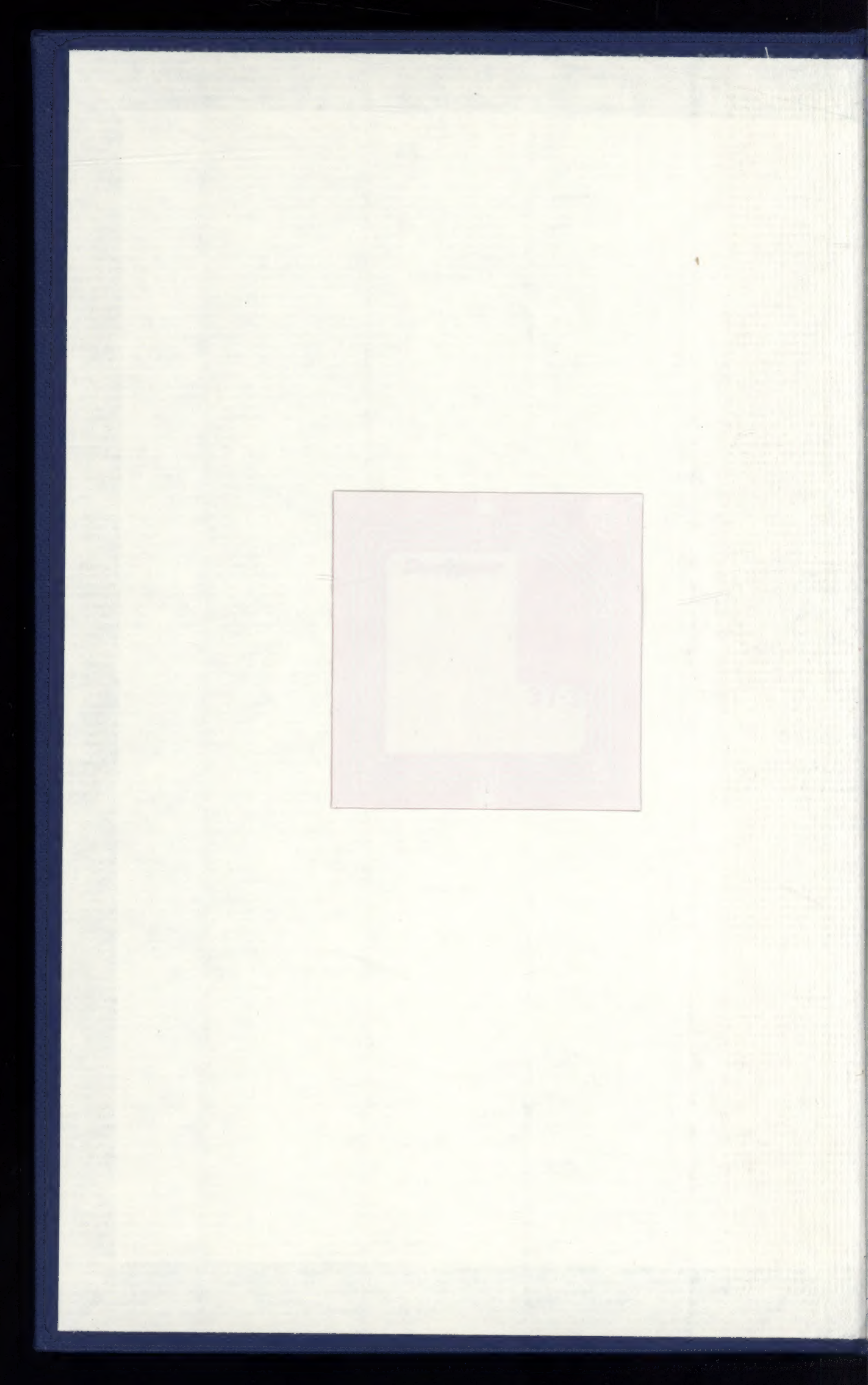
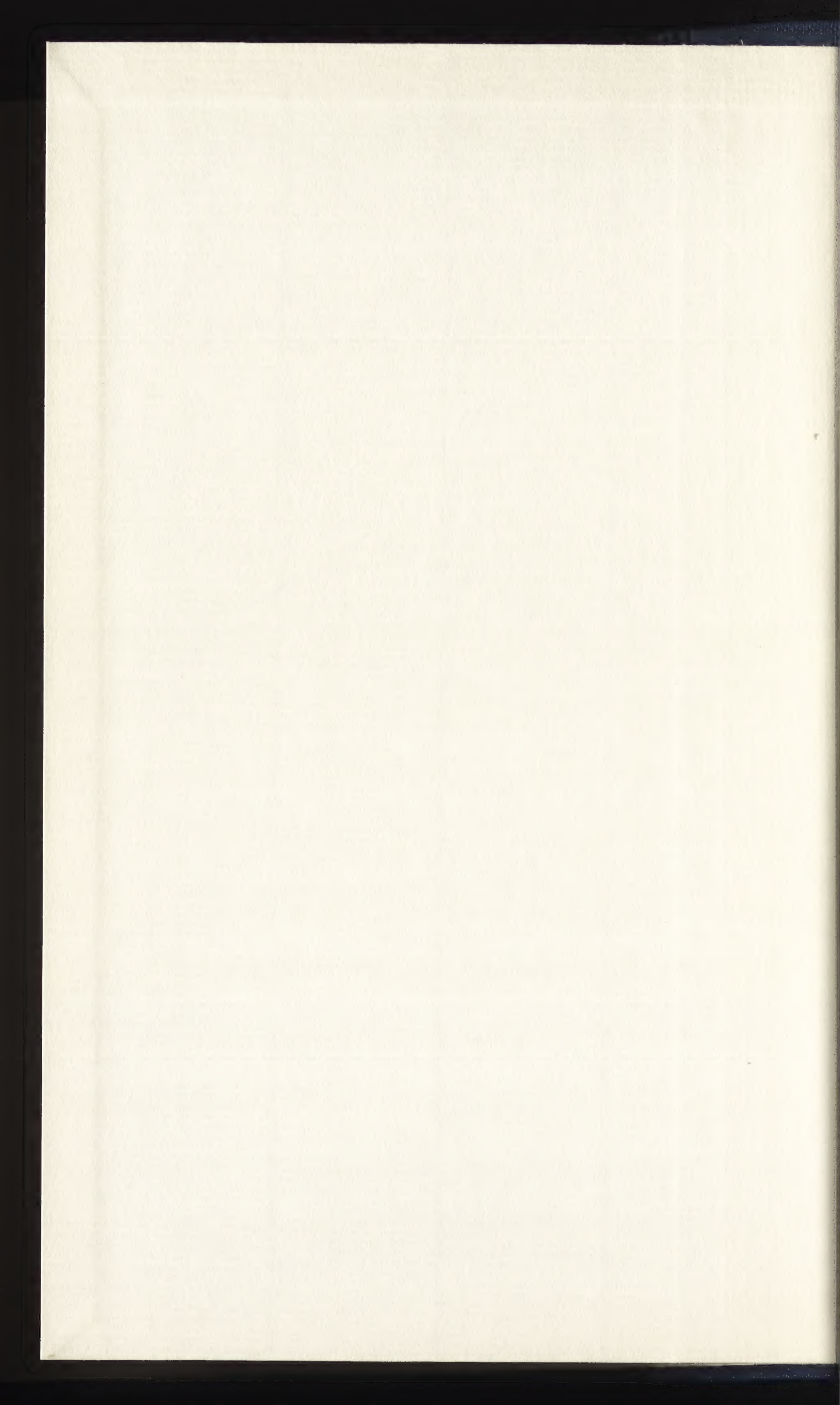

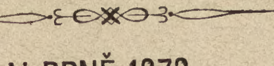
ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

Redaktor:

František Bartoš.

ROČNÍK DESÁTÝ.
1878.

V BRNĚ 1878.

TISKEM AKCIOVÉ MORAVSKÉ KNIHTISKÁRNY.

NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

TISK AKC. MOR. KNĚETISKÁRNY.

Abecední rejstřík spisovatelů, kteří k posavadním desíti ročníkům Časopisu Matice Moravské přispěli.

16. **Dr. Emanuel Kusý:**
1. Síla ve zjevech přírody. 1872. 79, 123.
2. O vzájemnosti ústrojné mezi rostlinami a živočichy. 1875. 75.
3. Hygieina čili Zdravotnictvo. 1876. 1.

17. **Jan Lorenz:**
1. Výpravy k severní točně. 1872. 133.
2. Dějiny republiky Benátské ve středním věku. 1872. 170.

18. **Ignác B. Mašek:**
1. Něco k Brusu jazyka českého. 1873. 165.
2. Urbář kláštera Žďárského na Moravě. 1875. 139.

19. **Antonín Matzenauer:**
Příbuznosť jazykův indoevropských 1869. 30.

20. **Vincenc Nebovidský:**
1. Mýta Markrabství Moravského léta 1484. Ze zápisů kláštera Hradišťského. 1873. 74.
2. O řádech literáckých na Moravě 1874. 119.

21. **Matěj Procházka:**
1. Karel Šmídek (Nekrolog) 1878. 171.
2. Posoudil Dudíkův spis „Karl's Žerotin" boehmiche Bibliothek in Breslau. 1877. 179.

22. **Dr. Jan Reichert:**
1. O robotách lidu sedícího na statcích pánů z Pernšteina v 16. století na Moravě. 1869. 74.
2. O způsobu peněžitých a materialních dávek lidu poddaného na vpanství Jemnickém na začátku 17. století. 1869. 138.
3. Kolik a od čeho dáváno mýto v městě Prostějově. 1871. 36.

23. **Václav Royt:**
1. O Brně nejstarší doby. 1869. 68.
2. O včelařství českém za starých časův a o bývalém tovaryštvu medařů Valašsko-Meziřičských. 1869. 131.
3. Stanislav ze Znojma. 1869. 141.
4. Úryvky ze starého místopisu Znojemského. 1871. 28.
5. Sv. Ota biskup bamberský, apoštol Pomořanů. Úryvek z dějin baltického Slovanstva. 1872. 79, 123.
6. Nejnovější archeologická skoumáni na ostrově Raně. 1874. 198.
7. O Slovanech na ostrově Raně r. 1168. — 1875. 26, 152.

Posoudil: Dudíkovu „Maehrens allgemeine Geschichte" V. Band. 1871. 92. — Téhož díla sv. VIII. 1878. 122. — Téhož spisovatele „Dějiny Moravy" díl I. 1871. 143. — Prameny dějin českých vydávané z nadací Palackého. 1877. 95. — Libri citationum, Knihy půhonné a nálezové vyd. Brandl. I. 1872. 196. — Nové spisy německé týkající se dějin českých. 1873. 187.

24. **Josef Ruda:**
Posoudil almanah Nitru. 1877. 189.

25. **Antonín Rybička:**
1. Pomůcky k domácí historii kulturni. 1874. 52.
2. Pan Hynek mladší Bruntalský z Vrbna. 1875. 21.

Ze života lidu moravského.

Napsal *Fr. Bartoš.*

II.

Nářečí slovácké (Zlinské).

Nežli o jiných zjevech ze života lidu našeho mluviti budu, vidí mi se za potřebno vypsati napřed nářečí, jakým na Zlinsku se mluví, anoť mi ve statích následujících častěji ho bude užívati.

Nářečí Zlinské jest čisté nářečí slovácké, jehož rozlohu i hranice ethnografické v Uhřích i na Moravě důkladně vypsal dr. A. V. Šembera ve svých „Základech dialektologie československé.“

Slovácké nářečí moravské rozestupuje se v několikero podřečí; na Zlinsku mluví se celkem tak jako na Brodsku s nepatrnými jen odchylkami, tak že podřečí Zlinské a Uhersko-Brodské neboli tak řečené Záhořanské za jedno a též považovati se může. Na Zlinsku pak podřečí toto dostupuje svých hranic ethnografických, sousedíc na východ s nářečím valašským, na sever a západ s nářečím hanáckým.

Od našich dialektologův uchyluji se poněkud tím, že více než oni prohlédám k syntaktické, fraseologické a lexikalní stránce našeho nářečí. Vím, že nejednu vazbu, nejednu frasi, nejedno slovo, ba snad většinu jich i v jiných krajinách z úst lidu slyšeti a že tedy, co tuto podávám, není všecko výhradním majetkem podřečí Zlinského. Přece však dovolil jsem si odchylku tuto jmenovitě z té příčiny, že jsem chtěl podati celkovitý obraz řeči lidu i po té stránce, po které z ní probleskuje jeho duch národní, a tu ovšem bez syntaxe a fraseologie obejíti se nelze. Mimo to považuji neporušenou řeč lidu za přední přítok, z něhož velebný proud řeči spisovné posily a potravy přibírati musí, nemá-li osáknouti v bahně cizoty. Žeť ovšem přítoky takové nemohou vplývati než teprve přese splav soudné kritiky a vytříbeného vkusu, rozumí se samo sebou.

Při práci své spravoval jsem se rozpravou Kotsmíchovou „O podřečí Doudlebském“ jmenovitě ve hláskosloví, používaje i jiných prací zvláště Hláskosloví dra Gebauerova.

Ostatek poukazuji laskavé čtenáře též ku článku položenému v Časopise Mat. Mor. na r. 1873 „Jak bychom mohli i měli těžiti z neporušené řeči lidu ve prospěch jazyka spisovného.“

Hláskosloví.

A. Samohlásky.

I. Vůbec.

1. *y* a *ý*, jakkoli neznějí tak zhruba jako v ruštině a polštině, přece po retnicích a po ł zcela určitě se rozeznávají od *i* a *í*: byt a bit, my a mi, vykat a vítat, łyko a líto, były a byli.

2. Samohláska dlouhá velmi rázně se vyslovuje a zní dobře za dvě krátké: sl*á*va, dobrého.

3. *l* a *r* častěji mají platnosť samohlásek nežli v češtině: brła, ščrba, ščrbina, ščrbatý, ščrk, žrď; chłm, chłp, kłbko, žłč, kadłb, brablc, kadlc, dłžen, hłboký, tłstý, žłtý, klzat, klzký, škłbat.

4. Co do kvantity *l* a *r* jsou krátky i dlouhy. Dlouhé *r* slyší se v těchto asi slovech: kŕč (křeč), tŕn, tŕní, vŕš (verš), vŕba, kŕdel, vŕchtitý (vrchovatý), pŕlit, sŕkat, cabŕňat, šobŕňat, hogŕňat. Dlouhé *l* a *ł*: hłb (košťál), kĺč (klíč), słp (sloup), słnečko, zhłbka, dłhý, chĺpat, pĺnit, tłct, stłkat. [1])

5. Také *n* a *ň* mívají úkol samohláskový, při čemž *ň* u výslovnosti se dlouží: sedn, osn (dvojslab.), sednnástý, osnnástý; kňže (kníže), kňžky, sňdaní, chasňk.

6. Původní *ú* všude drží místo české dvojhlásky ou.

II. Přehlasování.

1. Samohláska *a* zachovala se nepřehlasována celkem tou měrou, jako ve slovenčině uherské, vyjma nom. fem. ve sklonění složeném kmenů měkkých: boží sláva (m. bož*ia*). Proti češtině jest *a* přehlasováno v infin. a part. perf. sloves V. tř. vzoru hráti: hřít, přít, smít sa, okřít; hříł, přił, smił sa, okřił. Kromě toho: vsíknút, dosíhat, zapříhat, uzíbnút, vzítý. [2])

---

[1]) V městě hláska *r* drží se posud ve své míře. Tvrdé *ł* krátké vokalizováno v *łu*, dlouhé *ł* v *łú*. — *Klč* přešlo napřed v *klůč* potom v *klíč*. V matrice století XVI. jména nynější *Tlusťák* a *Škubal* psána jsou T*l*sták, Šk*l*bal, jak se v dědinách posud vyslovují.

[2]) V městě přehláska značně postoupila. Posud drží se *a* nepřehlasované *a)* j*a*telina, m*a*jstr, př*á*dlo (předivo), př*a*za, př*a*zka, řet*az*, řet*á*zek,

2. *o* nepřehlasuje se *a*) ve vok. vzoru *duša*: dušo *b*) v dat. a lok. plur. vzoru *pole*: polom, v poloch *c*) ve slovech: macocha, jazovec.

3. *u* nepřehlasuje se *a*) ve slabikách *kmenových*: břuch, čuch, ďúra, juh, juhový, kluka, kožuch, lud, lušňa, poklud, pokludit, ščúr, ščútrovo, cuzí, blut, plut, cúdit, lúbit, polúbit, čut. *b*) V koncovkách *ohýbacích u* drží se všude nepřehlasováno, vyjma ve sklonění složeném kmenů měkkých akk. a instr. sg. žensk.: boží. [1])

III. Stupňování.

1. *a* v *á*: pravím—vypráviám, drobím—předrábiám, kropím—pokrápiá.
2. *e* v *ě*: zamětat, záměť (závěje), utěkat, zatěkat, napěkat.
3. *e* v *o*: lezu—łozím (jako vedu—vodím, nesu—nosím).
4. *ě* v *ié*: seďévám, viďévám, slyšévám, klečévám.
5. *o* v *á*: kročím—okráčám, prosím—odprášám, roním—ráňám.
6. *ó* v *ó*: chlopit—chlópat, rochnút—róchat.
7. *u* v *ú*: čarúvám, kupúvám, malúvám, nocúvám, pamatúvám, pracúvám, řečnúvám, tancúvám (iterativa sloves VI. třídy).
8. *l* v ĺ: Vĺček, Pĺšek (vlastní jména).
9. *r* v *ŕ*: vŕšek, hŕbek, ukŕčat sa, shŕňat, zdŕžat, zadŕhat, popŕchá. [2])

IV. Dloužení.

1. Délka náhradná a stupňováním vzniklá přesně se zachovává všude, za to délkou fonetickou slováčtina valně se liší od češtiny spisovné.

2. V některých případech slováčtina *nedlouží,* kde čeština má tvary dlouhé:

a) Ve jménech: jama, kłada, kameň, kaňa, para, rana, saně skała, vrana, žaba, chvała Bohu (sice chváła), hrach, mak, prah, kočar, blato, dveři, hlina, lipa, sila, sito, dyňa, łyko, tyło, koža, noša,

---

věj*a*čka, šl*a*hat. *b)* V koncovkách deklinace jmenné a zájmenné (vyjma *se*). *c)* V imperativě: vol*a*j, stavi*a*j atd. *d)* V koncovce *aj* jmen podstatných: liš*a*j, prod*a*j (ale: obyčej, obličej). *e)* V měkkých kmenech sloves V. třídy (opětovacích): házat, staviat, svážat, zabíjat atd., kdežto slovesa III. tř. vzoru držeti *a* přehlasovala: klečet, křičet, ležet atd.

[1]) V městě přehlasováno *kmenové u* ve slovech: d*í*ra, l*i*d, pokl*i*d, pokl*i*dit, c*i*zi, l*í*bit; kdežto v *koncovkách ohýbacích u* nepřehlasované všude se udrželo.

[2]) Pomalu poprchati počíná (Anth. II. 149), nyní *poprchává.*

loj, mostek, kozle (a tak ve všech zdrobnělých: kostka, stromek atd.), hruda, husle, luža, mucha, łuh, pruh, uheł, kłobučník, łuskat; naopak: dúpat (č. dupati).

b) *V infinitivech dvojslabičných* kmenův otevřených, jež jsou vlastně *supina:* łnat, dat, psat, pit, šit, kryt, mět, chtět, vět, dut, kut, płut, plut atd. — ale: hrát, stát, bát sa atd. — Ze kmenů zavřených nedlouží se toliko: kłast, krast, přast, jest (jísti).

c) V čase přít. sloves *plakati* a moci: plaču, možeš.

d) V dativě plur. m. *ům* vždy *om*: pánom, dubom, koňom, telatom.

3. V jiných zase případech slováčtina dlouží, kde čeština má tvary krátké:

a) *Ve jménech*: fára, pápež, vráta, céra, čért, večér, k véčeru, včéra, šéstý, sédmý, důle, medůvka, stolůvka.

b) *Ve příslovcích* dlouží se koncové *a*: sotvá, naprotivá, podlevá, stranivá.

c) *V participiu perf. act.* kmenů zavřených I. třídy dlouží se samohláska kmenová: nésł, vézł, védł, pékl. — V témže participiu všecka slovesa dlouží samohlásku před *ł* v rodě mužském: vołáł, chodíł, kúł, seďél; ale: vołała, chodiło, seděli.

d) Slabika *-ej* zdlouha se vyslovuje: oléj, néjlepší, néjsu.

e) *i* a *y* dlouží se v čase přítomném sloves I. tř.: bíju, šíju, krýju, mýju.

f) Dlouhé *o* zkusta vyskytuje se u výslovnosti slovácké *α*) Ve tvarech jmenných: chóra, dóm (domů), lóni, zbóník, tróník, ósmý. *β*) Slovesa *trvací* třídy IV. mají kmenové *o* dlouhé: hóním, hnójím, rójím, strójím, róním, zvóním; taktéž; bójím sa, stójím. — Vyňata jsou: łovím, modlím sa. — Slovesa opětovací třídy IV. a slovesa třídy III. mají *o* krátké: chodím, łozím, nosím, vozím; bolí, hovím.

g) Verbalia v *aní* a *ení* dlouží *a* i *e* ve slabice předposlední, je-li třetí slabika od konce krátka; pakli jest dlouha *a* i *e* se krátí: milování, malování, stavéní, dovoléní, ale: kázaní, páleni.

h) *Šňora* jest přípletek na konci biče, *šňůra*, provázek vůbec. *Hrábě* = Graf, *hrabě* = Rechen (v češtině kvantita opačná). — *V zímě* = hieme, *v zimě* = ve chladě (v takové zimě tu nebudu). Néni = není. —

V. Úžení.

1. Měkké *é* a *ie* neúží se v *í*:

a) *Ve slabikách kmenových*: březa, lésa, měrka, mřeža, pěha,

sněh, věko, větr, dělo (ve rčení „zpropadené dělo“), hňést (hnísti), věc (více), spěš (spíše).[1]) *ie* se úží: říka, říčica (řetice).

b) *V koncovkách ohýbacích*: zelé, obilé, třé, štyřé; víl, věla, věli (vět — víti).[2])

c) *Ve příponě -éř*: klempéř, šenkéř, maléř, piléř, taléř.[3])

d) *Ve stupňovaných tvarech sloves opětovacích*: seďévat, umiévat, pochťévat.

2 Tvrdé *é* neúží se nikdy.

VI. Rozšiřování.

1. Dlouhé *ú* drží se všude ve slabikách kmenových i ohýbacích: múka, múdrý, kút, kohút, kocúr, tú velikú vodú, budú.

2. Dlouhé *ý* nerozšířeno v *ej* ani tam, kde to i spisovná čeština připouští, jako ve slovech *hýl*, *knýp* a p.

VII. Hiát.

1. *Ve středosloví* hiát proti češtině častý bývá: paúk (č. pavouk, han. pók), paučina, pauz (č. pavuz, han. póz), piovár, pozdraovat, vypraovat, staovat a staúvat sa (iterativa slovesa staviti se) naím sa, napóím. Vůbec *j* ve středosloví jen slabým přídechem se vyslovuje: píává, bóía sa (bójíja).

2. *V násloví:* Ozef (vedle Jozef), osa, oje, ešče, enom. — Před *i* nepředsouvá se *j*: idáš, íkavec, íkry, iskra, iný, izba, íva, istý, ít, íščerka (ještěrka) atd.

VIII. Střídání.

a-o: lomcovat (vedle l*a*mcovat).
e-a: b*a*ran, husp*a*nina, nelz*a*.
e-o: połynek, pahn*o*zt.
e-u: kl*u*pat.
o-i: lub*i*vý (č. libový).
y-a: trachtýr.
o-a: h*a*matný (stč. h*o*matný).
o-u: č*u*čka.
u-o: *o*brus, m*o*set.

---

[1]) V městě súženo: snih (gen. snihu), vic, spiš, polivka.

[2]) V městě: zeli, obilí.

[3]) V městě: pilíř, talíř, malíř.

u-y: po mały, po německy,[1]) po chudopachołsky, po kolensky, (lézt = po kolenou), znovy, zdoły.

IX. Přisouvání.

1. *O*hřebło (hřeblo), vich*o*r (gen. vichora), smr*a*ďutý (smrdutý), z*e*rzavý.

2. Předložky vyzvukující souhláskou přibírají *e*, počíná-li slovo následující skupeninou těžce vyslovitelnou: ve Zlíně, ve Skalici, ve chlévě, ke stodole, ze Březnice, ode dveří, přede žňama.

X. Vysouvání.

1. *e* odsuto *a*) v 1. os. mn. v těch třídách sloves, kde 1. os. jedn. má *u*: nesem, kupujem, půjdem.[2]) *b*) Od komparativův a superlativů příslovcí: výš, níž, dál, blíž, víc, mýň. *c*) Ve slovese očkávat (očekávati.) — Nevysouvá se v kosých pádech slova *pohřeb:* od pohř*e*ba, na pohřebě.

2. *i* odsuto *a*) od infinitivů: nést, pit, chtět. *b*) Od přípony *isko,* když se přičiňuje k substantivům ženského rodu v *a*, předchází-li *b* nebo *v*: robsko, babsko, kravsko. *c*) Vysuto ze slov pchat,[3]) pchaní, pcháč, požčat (uh. slov. požičat). — Neodsuto v imperativě otevř*i*, ve přídavném vel*i*ký, ve přít. čase slovesa *i*du, vyjma imperativ: di, děte.

3. *u* odsuto v dativě jedn. sklonění zájmenného a složeného: kom' je to? Tom' dobrém' člověkovi, tvojem' mladším' bratrovi. Je-li však adjektivum samo, *u* se neodsouvá: bude ti to k dobrému.

B. Souhlásky.

I. Vůbec.

1. Hláska *g* často se slyší: čagan, šmignút, hogŕňat, ogebovat sa, vrzgolit a m. j., jmenovitě za střídnici hlásek jiných.

2. Tvrdé a měkké *l* (ł a l) u výslovnosti rázně se odlišují: łáska, laluja; były, byli; łuh, lud; uheł, uhel.

3. Hlásky *s* a *z* nevyslovují se sice měkce, mají však platnosť hlásek měkkých. Proto *y* po nich zní jako *i* a podstatná jména

---

[1]) Vazba ta vznikla snad splynutím dvou vazeb v jednu: mluví *po německu* a mluví *německy,* z toho: po německy.

[2]) Avšak ne důsledně, vedle těchto slyší se též tvary plné.

[3]) P*i*chat znamená *strkati:* pichl tam ruku, hlavu, prsty; pichl to do kapce — ale: pchá mne v boku, upchła se jehlou.

jimi ukončená skloňují se podle vzorů měkkých: obraz*e*, les*e*, koz*e* (nom. plur.), v les*i*, já o voz*i* a on o koz*i*.

4. Za českou skupeninu *št* vsude jest *šč*: ščekat, ščít, ščava.

II. Přesmykování.

Hrab (habr), škarłúp (škraloup), melec, melci (mleč, mleči), zerz (masc.), zerzavý, zerzavět (rez, rezavý, rezavěti).

III. Přisouvání.

1. *v*: onak*v*ý.
2. *z*: na*z*hłas (srvn. nazpaměť m. na paměť), *z*dovědět sa, *z*dohnat, *z*dorozumět sa, „na to bych sa *z*podívál“ (sice podívat sa), *z*hłúbka, *z*délka.
3. *c:* jednú*c*, po inúc (= jindy).
4. *l:* brab*l*c, brab*l*enec.
5. *ř*: krajčí*ř*.
6. *j*: leto*j*šek, ža*j*krut (zákrut cesty).
7. *m*: kolé*m*bat sa, kole*m*bač.
8. *n*: ha*n*drlák.
9. *ň*: *mňást* (másti).

IV. Vysouvání.

a) V názvosloví.

1. *v* se sesouvá ve slovech: šak, stanu, łaštůvka.
2. *vž:* dyť, dycky.
3. *k*: dyž, dyby.
4. *s*: tín, tínit. — Nesesouvá se ode slov počínajících skupeninou *stř*: střešně, střevo, střep, vyjma třísło.
5. *t:* kadlc.

b) Ve středosloví:

1. *t*: kerý, kerak, ščasný, zlášní, zřez (střez), košlák (kostlák, Steinnuss).
2. *d*: zvihat.
3. *v*: słak (svlak, svlačec), piovár, pozdraovat (vůbec vždy *ova* m. *vova*); pak ve všech podstatných na *stvo* (ství); království, bláznoství.
4. *h*: zamúřit oči; rožnút m. rožehnút.
5. *j*: půčit, [1]) tróník, zbóník, přiď (vedle přijdi), poď; sloveso

[1]) Ale imperativ: p*u*č, p*u*čte.

jest (jísti) všude ve středosloví: zedł, zez, zest, zí,[1]) naím sa. I jinde *j* ve středosloví mezi dvěma samohláskama toliko příhlasem zní (viz hiát).

6. Příklonná částice *-li* odsouvá *l*, předchází-li *a, e, o:* má-i? také-i chcete? daleko-i? To však neděje se tak důsledně jako v nářečí valašském, kdež „eli" znamená *jestli* (slov. *lesti*).

7. *ł*: čupek (člupek), mynář, šupka (slupka).

8. *ř*: žídło (= zřídlo, ale i = žihadlo).

c) *V koncovkách* odsouvá se vždy *v* po *ů*: súsedů syn, u súsedů. Bůh zní Bů (pámbů, pambíček), *půł* odsouvá ł a zní *pů*.

Pozn. Jotový příhlas při souhláskách retných původně měkkých *bia, pia, mia, via* neodsut: konopia, kúpia, kurotvia, krmia, hrábiata, Młatcovian, Malenovian, viadnút, popraviat, pokrápiá.

V. Změkčovaní a rozlišování.

Proti češtině změkčuje slováčtina:

1. *ť* a *ď* v *i*-kmenech mužských i ženských všude původní měkkost zachovalo: hosť, zeť, lokeť, smrť, měď. — *t* změkčuje se před příponou *ba*: klaťba, svaťba. Po různu: mlaďoch, smraďoch, balamuťa, žluťá sa.

2. *d* se změkčuje ve všech příslovcích: hneď, snáď, pořáď, dokáď, dosaváď, prostřeď.

3. *ť*: *a*) ve příponě *krát:* pětkráť, desetkráť, *b*) ve slovech: peťák, šesťák.

4. *ň*: *a*) ve všech podstatných v *en*: jeleň, kameň, kořeň, hřebeň, deň, vyjma jména měsíců: leden, březen, duben. *b*) Ve příponě *na:* kolňa, kovárňa, kravárňa. *c*) Před příponou *ba:* haňba, hoňba. *d*) Před *a* sloves V. tř.: łýňat, míňat, vyhýňat, zeleňat sa, červeňat sa, čerňat sa. *e*) Ve přechodníku přítomném: sedňa, lehňa, utňa, vezňa. *f)* Po různu: hňusit.

5. *ř:* modřat sa, provětřat.

6. *š*: šršeň, rúšat, často ve skupenině *sk:* škop, škřivánek, škřeček, škřečet, škřékat, škřítek.

7. *ž:* žmoła.

Naopak slováčtina měkké hlásky proměňuje ve tvrdé:

1. *ne-*, které se spojuje se zájmeny a příslovkami: nekdo, nekerý, nekde, nejaký.

2. *ve:* veža, vetva, medveď.

3. *t*: tech, tem, řetázek (řetízek).

---

[1]) V městě: snědł, sněz, sněst, sní.

4. *de:* čarodeník, čarodenica.

5. *r*: uderit (všude na Moravě), varit (skloňuje se všemi časy), hore (na hoře), streła (streła do toho!).

6. *dě* ve příčestí trpném zůstává nezměno: ohraděný, osłoboděný, vycúděný. *tě* rozlišuje se jako v češtině: vymłácený, vypłacený.

VI. Střídání.

1. *k-ch* v cizích slovech před *t:* dochtor, dyrechtor, rechtor, prececbtor, prachtykant, trachta (hostina); kromě toho: lechtat, žvýchat, hazucha.

2. *k-g*: gavał, gebula, glej, Grán (Krainer), gréjcar, groniga, cigán, fagan, tragač, zgabnút (vedle skapnút), zgarby (pol. skarb), zgrblík (skrblík).

3. *k-c*: macat.

4. *k-ť:* ťuhýk.

5. *k-v:* vdákat.

6. *h-g*: mizga, grča (v. hrča).

7. *h-v*: levký, křevký, srvký (v. srhký).

8. *ch-k:* kotár (uh. chotár), křapět, křapák, nátka, skovat, vypláknút, vetký.

9. *ch-s:* brchat sa vedle brsat se (toto v Klobucku Brň.).

10. *ch-š:* míšat, míšanina.

11. *b-g*: grmle (brumle), zgłýňat vedle zbłýňat.

12. *p-b*: babrat i pabrat.

13. *p-k:* kříkopa (příkop; znamená však *struhu* mlýnskou).

14. *v-b*: brablc, brablenec, brstva, brstevník, břískat, břeščák, břed, břeteno, klebeta, skyba, přízbisko.

15. *v-f*: cúfat, fúsa (neutr. pl.).

16. *v-n:* závda*n*ek, přída*n*ek.

17. *v-ł*: słoboda, słobodný.

18. *m-b*: bramor, brablenec, darebný, pisebný.

19. *m-n*: veznu, vezni, snědý.

20. *j-l*: krahulec.

21. *j-n*: nandu, přindu, vyndu, odendu.

22. *n-l*: lebo, nedakdo (v. ledakdo).

23. *r-l*: pliskýř, pliskýřica, legruta.

24. *c-s*: jedenást, patnást (atd.).

25. *s-c*: kapca, kerúci (kterousi = kdysi).

26. *s-č*: občáhnút.

27. *c-š*: švrček, švrčela.

28. *č-š*: šryry, štvrtek, štvrť, štverák, štenář.
29. *č-ž*: žbán.
30. *š-č*: počta.
31. *š-ř*: ořklivý.
32. *št-č, c*: čvat, moravčí, malenovčí (vždy po *v*), hradišcí.
33. *ž-ř*: drůbeř, kráděř, mláděř, rohořka.
34. *t-d*: delegraf.
35. *d-n*: drážnit.
36. *d-j*: jatel.
37. *ď-j*: jásna (neutr. plur., ďásně).
38. *d-g*: agvent, žigla (židla), štangla (štanda).
39. *c-t*: tihła, tihlička.
40. *t-c*: cicvár (citvar).
41. *t-č*: říčica (řetice).
42. *t-p*: pípec (típec).

VII. Vokalizace.

1. *ł-u*: užica,[1]) chúm, Tumačov (vedle Tłmačov, městečko Tłumačov), kupko (v. kłbko), škubat (v. škłbat).

2. *r-u*: guča (vedle grča), dudłat (v. drdłat), č. mukat (s. mrkat; sedí ani nemrká).[2])

3. *v-u*: teprú (teprv).

VIII. Přízvuk.

Z pravidla bývá přízvuk jako v češtině na slabice první, ale v hovoru důvěrném často se přesmykuje na slabiku předposlední: „Kde ste byli?“ „Ja ve stod*o*le.“ — Ono by sa toho napovíd*a*ło. — Dobře je vám sedět pod l*i*pú ve chl*á*dku. — V otázkách vybízecích přízvuk se klade na poslední slabiku celé věty: No, ešče nepůjdet*e*? Počkáte tu na n*á*s? Půjdete s nam*a*?

Z nauky o tvoření slov.

A) *Jména podstatná.*

Co se týče přípon jmen podstatných, nářečí slovácké liší se v některých kusech od spisovné češtiny.

ō m. *a*: bot.

---

[1]) V městě: ližica.

[2]) Máme tu nový doklad zajímavého úkazu, kterak všickni jazykové evropští zjevy světelné a zvukové často týmiž slovy označují. Srovn. rozbřesklo se a dítě bříská, hora sa jasala (slov.) a lidé jásali; jasné světlo a jasný hlas, temné světlo a temný hlas. A tak i *mrkati* znamená i světlo přitlumené i hlas.

ák m. *ík*: květňák, nočňák, povětrňák, sláměňák (slaměný klobouk).

ál m. *áč* (atý): hlavál, gambál, hubál, nosál, nohál, okál, zubál, rohál, střapál, ňuhňál (kdo „ňuhně,“ nosem mluví), chromál, všivál, prašivál, šušnivál. [1])

ař m. *ník*: hrobař, kamenář, kominář, zvonař.

áň: hlucháň (přezdívka tomu, kdo slyšeti maje, neslyší), slepáň, peršáň (člověk peršavý, jenž má veliké pěhy), ryzáň (nadávka ryšavému), čeláň (kdo má veliké čelo), sopláň, šurpáň (ovoce „šurpivé,“ rudou spálené), šoráň (škaredý šorec hanácký).

aňa: kabaňa (starý kabát), chrobaňa (škaredý chrobák, brouk); kubaňa (hliněná nádoba záhrdlitá).

ěna: huběna (pěkná huba), mazlena (děvče mazlík), modlena (Betschwester); kropěna, choděna a j. jména krav.

oň: blvoň, chebzoň, slivoň (převzdívky surovců), cagoň, korhoň, orgoň (názvy malých děcek nezvedených), mazloň (mazlík), skřekoň (děcko ukřičené), hopsoň (skakoun), pustoň (děcko pusté, rozpustilé).

ula: běhula (jež ráda běhá, se toulá), zpěvula (jež ráda zpívá, i v nečas).

ka m. *ice*: čépka, jalůvka, łavka, slépka.

etka m. *ička*: buchetka, płachetka.

ečka m. *ička*: hůlečka, čárečka, kůrečka.

ěnka m. *ička*: huběnka, hołuběnka, hłavěnka, maměnka, noženka, ručenka, travěnka.

inka. Příponou touto tvoří se názvy některých plodů stromových a keřových: dubinka, jałovinka, šípinka, hłožinka, dřínka.

Přípony *isko* zhusta se užívá, jež znamená *a*) něco nemilého, obhroublého: chłapisko, robsko, chłapčisko, kłobučisko, blacko. *a*) Pole, z něhož uklizeno obilí, jež jest označeno kmenem: režnisko, žitnisko, ječmenisko, ovesnisko, zemačnisko, jatelinisko. *c*) Jména mláďat odrostlejších: hříbiacko, telacko, sálacko, kuřacko, prasacko. Přípona *išče* toliko ve slově *ohnišče* se vyskytá.

Jména žen vdaných tvoří se ode jmen mužských příponami *ěna, ka, ica*:

Fila-Filena, Vrla-Vrlena, Hoza-Hozena, Ščrba-Ščrběna, Stuchła-Stuchlena, Cipra-Cipřena, Bałajka-Bałajčena, Mezírka-Mezírčena, Mička-Mičena, Veverka-Veverčena, Januška-Januščena, Dědek-Dedčena, Vlček-Vlčena, Marek-Marčena, Velísek-Velíščena.

[1]) Příponou *-ál* se vsutým pro hiát *v* podobá se, že utvořeny jsou též: *pecivál* a *hovnivál;* nebyly by to tedy složeniny lokalu se slovesným kmenem *vali*.

Pívoda-Pívodka, Haja-Hajka, Malota-Malotka, Nesrsta-Nesrstka, Błecha-Błeška, Bartoš-Bartoška, Stlúkał-Stłúkałka, Mazáč-Mazáčka, Ščetkář-Ščetkářka, Martiš-Martiška, Novosád-Novosádka, Macháň-Macháňka, Vágner-Vágnerka.

Bednář*ík*-Bednářica, Hanáčík-Hanáčica, Kožík-Kožica, Gaven*da*-Gavendica, Kočenda-Kočendica.

Je-li jméno mužovo adjektivum, jméno ženy tvarem ženským adjektiva se označuje: Hořecký-Hořecká.

Příkladem jmen vlastních spravují se též obecná jména řemeslníkův a p., jsou-li v obci po jednom: kovář-kovářka, švec-ševčena, hospodář- (panský) hospodářka; posel- (obecní) poslena.

Děti jmenují se jménem křestním a přídavným jménem přivlastňovacím vedeným ode jména otcova: Janek Filů, Josefa Filova.

B) Sloveso.

Tvoříc slovesa opětovací nářečí slovácké nechuť má ku tvarům v *-ovati* volíc raději tvary v *-ati*: okráčat, přiúčat, doúčat, poúčat, oprášat (oprašovati), odprášat (odprošovati), zadŕhat, zhŕňat, skŕčat sa, předrábiat, vypráviat, napráviat, dopráviat (ale: spraovat), zvářat, vyhrážat (vyhrazovati). Tudíž tvar opětovací od končicího tytýž toliko délkou se liší: podsýpat-podsypat, přidŕžat-přidržat.

Slovesa *viděť, słyšet, seděť, klečet* mají tvary opětovací: viďévat, slyšévat, seďévat, klečévat. *Hleděť* má *-hlédat*: pohlédat, vyhlédat (nikdy -hlížet). *Lézt* má łozit. Za české *chyběti* užívá se *chybovat*: chybuje mi ešče pů lokťa.

Že slovesa třídy VI. tvary opětovací v *-ívat* tvoří, o tom byla již řeč.

Slovesa *minút, zahynút, rónit* mají iter. míňat, zahýňat, ráňat.

Příponami *-ýňat* a *-úzgat* tvoří se verba intensiva, jimiž se označuje zmocnělosť, neleposť děje: čahat-čahýňat, packovat-pacgýňat, skřéhnit-šhřehýňat, řehtat sa-řehýňat sa, zvářat-zvořýňat; łamozit-lamúzgat,[1]) pochramozdit-pochramúzgat.

Břinkat má int. břáňat, špinit- (plísnit koho) špincovat, udobřit-udobrúchat.

Příponami *-otat* a *-olit* tvoří se verba deminutiva, jimiž se zdrobnělosť neboli vlastně rozdrobenosť děje označuje: čapat-čapotat, mrkat-mrkotat, plkat-plkotat, šuchtat-šuchotat, šupět-šupotat, vŕzgat-vrzgotat. Srovn. č. práskati-praskotati, šeptati-šepotati, míhati-mihotati, klátiti-kolotati. — Vŕzgat-vrzgolit, žvachłat-žvacholit, mžít-mrholit; — prdolit (něm. plauschen).

[1]) Je všecek połamozený, połamuzganý.

Tvarosloví.

Skloňování jmen mužských.

Podstatná *déšč, půst, pás, mráz* nekrátí kmenové samohlásky: déšča, v půstě, do pásu, mrázem.

Genitiv sing. Koncovku životných (*-a*) podržela posud mnohá neživotná: płuha, kožucha, šátka, javora, komína, płota, duba, hroma, snopa a m. j. — *u* mají jména *hmotná* pak *abstraktná* vyjma ta, jež i v češtině *a* mají: medu, ledu, cukru, vosku, potu, prachu, maku,[1]) hladu, dýmu, dluhu, slechu, dechu, času, zvyku, pepřu, kúřu, pýřu, kašlu a j. — Tak i: stromu, prahu.

Dativ sing. Ze životných toliko *Bůh, duch, pán* a jména svatých mají *u* všecka ostatní *ovi.* Neživotná jak tvrdého tak měkkého zakončení mají *u*: Kdy bude tom' déšču konec?

Akkus. sing. Životná jak tvrdého tak měkkého zakončení mají *a*: bratra, muža; taktéž i některá neživotná: Podíváme sa na toho *duba,* sťali *bučka,* má na něho *zteka.*

Ve *vokativě sing.* měkké kmeny mají *u*: milý mužu!

Lokal sing. Z neživotných zakončení tvrdého toliko jména zakončená v *h* a *ch* mají pravidlem *u*: na prahu, v prachu. Při ostatních převládá přípona *ě*: po roce, na potoce, ve výboře, na boře, v únoře, v ledně, v kožuše. Jména zakončení měkkého mají *i*: na kříži, v lesi, na obrazi, na vozi, v jednom kusi.

Nom. plur. Obyčejná přípona jest *i.* Přípony *ové* v nom. pl. neužívá se nikdy, ve *vokativě* pl. toliko při jménech *bratrové* (= přátelé; ale milí bratři, fratres), *ludkové* a *poutníčkové* (v řeči žebráků̊v). Častá jest přípona *é*: *holubé, kohouté.* Při jménech rodinných příponou *i* označují se jednotliví členové rodiny, příponou *é* celá rodina: Kde bývajú Kožíké (Kožík), Petré (Petr), Hozé (Hoza)? — Byli u nás Kožíci (synové, neb otec a synové). *Hospodáři* znamená jednotlivé otce rodin, *hospodářé* rodinu hospodáře (šafáře) panského. *Kováři* jsou jednotliví řemeslníci, *kovářé* rodina jistého kováře; taktéž *ševci* a *ševcé* a pod. Jména zvířat mívají příponu akkusativnou jako neživotná: vrané koně, sivé voły (vołky), mladé ptáky (ptáčky), pěkné hołuby, drobné raky. Neživotná měkkého zakončení mají *e*: voze, obraze, řetaze, lese.

Genitiv plur. končí se v *ů* (nikdy ův). Některé kmeny měkké mají místo *ů*: *í,* groší, vlasí, loktí. Starý tvar genitivný zachoval se při určování geografickém: ze Slovák, z Valach.

---

[1]) Ale: prach*a* mak*a* nic (= pranic).

Dativ plur. končí se vždy v *om*, to platí též o středních: chlapom, koňom, slovom, telatom.

Lokal plur. končí se v *och*: chlapoch, mužoch, duboch, nožoch. Avšak pluralia jmen místních mají *ích* a *ech*: ve Vyzovicích, v Napajedlích (Napajedla), v Březolupích (Březolupy), v Topolanech (Topolany).

Instrumental plur. Obyčejná koncovka jest *ama*. Pravidelná přípona zachovala se toliko v některých instrumentalech předložkových: pod ploty, před svátky, před časy, nad kostely, za rámy, s tema penězi; jmenovitě pravidelny jsou instrumentaly jmen místních: za Topolany, před Vyzovici, za Malenovici a p.

Substantiva kmene původně zavřeného přestoupila všecka pod měkké *-a* kmeny: kameň, ječmeň, kořeň. — Deň má v pl. dni, dní, dňom, dňoch, dňama. V lok. sing. po *dňu* ale ve *dně*.

Skloňování jmen ženských.

Vzor *ryba* skloňuje se podle českého, toliko instr. sing. = rybú a instr. plur. rybama.

Vzor *duša* skloňuje se podle staročeského; vok. sing. *dušo*. Pod tento vzor spadají též substantiva, jež mají před *a* hlásky *s* a *z*: husa, koza; g. sg. huse, koze, d. a lok. sg. husi, kozi, nom. pl. huse, koze atd.

Vzor *kosť* má v instr. sg. kosťú (žrďú, chytrosťú atd.),[1] dat. pl. kosťám, lok. pl. kosťách, instr. pl. kosťama.

Jména, jež se skloňují v češtině podle vzoru *daň*, původní *a* většinou zachovala, spadajíce pode vzor *duša*, jmenovitě: hráza, hrča, kaďa, kleca, labuťa, meza, nesnáza, obruča, opraťa, papuča, stráža, strža, veža.

Substantiva v *ev* zakončená přestoupila všecka pode vzor *ryba*: vyka, tykva, mrkva, podešva atd., vyjma krév, jež má v gen. sg. krvi, v instr. sg. krviú.

Substantiva dlouhé hlásky kmenové nekrátí v žádném pádě: v bránách, kráv, kůrú.

Gen. plur. často se končívá v *í*, jmenovitě při kmenech měkkých: kozí, husí, kapcí, klobásí; minutí, modlítbí. Střešňa má *střešeň*. *Paní* má v plur. paně; *děti* v dat. děťom, v instr. dětima. *Dvéře* zní v nom. *dveři*, v dat. dveřom, v lok. dveřoch, instr. dveřama.

---

[1]) Ale: s bolestí ho čekám (snad záměna instr. s genitivem?).

Skloňování jmen středních.

Vzor *slovo* má v dat. pl. slovom, v lok. slovoch, v instr. slovama. Původní instr. zachoval se toliko v některých rčeních: pod okny, za humny, před lety.

Vzor *pole* liší se od předešlého toliko lokalem sg.: na poli·

Vzor *znamení.* Starší koncovka *ie* zachovala se po l: zelé, obilé, melé, veselé,[1]) ale: rol*í*. Jiná jména mají *í*: stavéní, psáuí, roždí. Táž koncovka jest v gen. sg.: do zelé, ze stavení. Dat. a lok. sg. končí se *ú*: co máte k zelú, to je k zúfaňú, nebylo ho k spatřeňú; v zelú, v bořú, v rolú, po vagacú, po ptaňú, byli jsme jednako v stářú, po chrasťú, při sečéňú, je na rožďú, seděli při kafú.[2]) — Nom. pl. končí se v *a*: rola, zela, staveňa, psáňa, visitaca. — Gen. pl. po *l* odmítá *í*: rol, obil. Dativ pl. má příponu *om*: rolom, obilom, lok. *och*: v obiloch, na poloch, instr. *ama.*

Místo *znamení* říká se *znameno.*

Vzor *kuře* skloňuje se takto: Sg. 1. 4. 5. kuřa[3]) (jahňa, tela, sála, prasa), 2. kuřate, 3. 6. kuřati, 7. kuřatem. Pl. 1. 4. 5. kuřata, 2 kuřat, 3. kuřatom, 6. kuřatoch, 7. kuřaty a kuřatama.

Dvojné číslo.

Dvojného čísla zachovaly se skrovnější zbytky nežli v češtině; oči, uši, ruce, na rukú, do nohú.

Jméno přídavné.

Přídavných neurčitých zřídka se užívá; v nom.: dlžen, vinen, povinen, rád, škoden. Participia objevují se skoro vždy ve formě určité: žito je požaté, vymlácené. Častěji vyskytuje se tvar neurčitý v rodě středním: už je zaplaceno. — Přisvojovací mají kromě nominativu a akkusativu (vyjmouc akk. sing. muž. životn.) všecky pády dle určitých: súsedů, -ova, -ovo, g. súsedového, -ej, -ého, d. súsedovém, -éj, -ém, akk. súsedového, -ovu, -ovo, lok. súsedovém, -éj, -ém, instr. súsedovým, -ú, -ým, plur. súsedovi, -ovy, -ovy, g. súsedových, inst. súsedovýma atd. Taktéž: sestřin, sestřina, sestřino.

Neutralného tvaru ve formě neurčité užívá se jako v češtině: za často; prodáł obilé na stojato, na ležato; kúpíł ovoce na syrovo na sucho (= sušené) atd. — Tři adjektiva měkkého zakončení za-

---

[1]) V městě: zelí, obilí atd.

[2]) V městě: v zelí, v boří, při kafé atd.

[3]) V městě číslo jednotné podle sklonění českého: kuře, kuřete atd.

chovala posud tvar neurčitý v gen. sg.: práca je *z věča* hotová, chalupa přišla *do ciza, z dalša* na to hleďa, zdá sa to byt malé (= z větší vzdálenosti). *Pilno* má též plural: včil máme veliké pilna (srovn. sucha, mokra atd.).

Určitá přídavná v dativě sg. muž. a středn. odmítají *u*: dobrém otcovi; za to v gen., dat. a lok. sg. ž. *j* neodmítají: dobréj matky, dobréj matce, o dobréj matce. Instr. pl. jest dobrýma. Ostatek skloňují se jako v češtině.

Komparace jest táž jako v češtině, toliko některá příslovce mají tvary odchodné: věc n. věcej (více), spěš n. špěšej (spíše), posleď (později). Komparuje se též *tma* (tměj), zima (ziměj), v zadu (zaděj), v předu (předěj). Místo *lépe* a *hůře* užívá se *lepší, horší* (dnes je mu lepší), ostatní adverbia mají v komparativě *ěj*: pěkněj, dalej. — A tak říká se též: zasej, prvej.

Číslovky.

Číslovka *jeden* má v dat. sg. m. a stř. *jednom* v gen., dat., loc. sg. ž. *jednéj*, v instr. sg. *jedným, jednú.* — V čísle množném toliko nom. a akk. zachovaly tvary neurčité: *jedni, jedny,* ostatní pády skloňují se podle adjektiv určitých: jedných, jedným, jednýma.

Další tři číslovky mají tyto pády:

Nom. muž. životn.	dvá,	než. dva,	ž. a stř. dvě,
	třé,	tři,	tři,
	štyřé,	štyry,	štyry,
Gen. Lok.	dvúch,	třech,	štyrech,
Dat.	dvúm,	třem,	štyrem,
Akk.	dva-ě,	tři,	štyry,
Instr.	dvúma,	třema,	štyrma.

Ostatní číslovky základní skloňují se pravidelně až na instr., který, je-li číslovka bez substantiva, má *-ima*: přišel s pětima; spojena jsouc se substantivem má obyčejně *i*: před pěti dňama, před pěti sty lety a před pěti stama letama. Je-li číslovka složena, skloňují se obě části: po štyrech a dvacíti, po dvúch a padesáti, po pěti a třicíti.

Místo devětaštyrycet, osnaštyrycet atd. říká se: bez jednoho, beze dvúch padesát; kopa beze dvúch snopů

Na označenou počtu příbližného přidává se k číslovkám *svůj* nebo *nejaký*: To može byt ze svých třicet roků. Pobyl tam nejaké dva roky.

Ve spojení s nesklonným *pů* (= půl) užívá se pravidelně čí-

slovek řadových tvaru neurčitého v rodě muž. a stř. pů druha, *třeťa,* štvrta lokťa. *Pátý* v tomto spojení *á* krátí: pů pata, o pů paté.

Číslovky podílné *dvojí* a *trojí* mají v rodě ž. *dvoja, troja,* v rodě stř. *dvoje, troje.*

Zvláštní tvary substantivné od číslovek vedené jsou tyto: mlátili ve dvojnicu, trojnicu, štvernicu, paternicu, šesternicu atd.

Pěťák jest bankovka pětizlatová, *pětka,* cifra 5, *pětítka* bečka o pěti vědrech.

Obecná číslovka *všecek* v nom. i v akk. obou čísel skloňuje se dle přídavných neurčitých, v ostatních pádech dle přídavných určitých: všecek oves, všecku vodu, všeci lidé; všeckéj vody, všeckých lidí, všeckýma siłama. — Číslovky této užívá se pravidelně ve smyslu německého *„ganz“* v nom. i v akk. obou čísel: su všecek mokrý, mám ruku všecku zmoženú, byli všeci pobití, ste všecky ušmúrané atd.

Zájmeno.

Zájmeno *já* má v gen. i akk. *mne,* v dat. prostém vždy *mi,* v dativě předložkovém a v lok. mne. Tvarů *mňa* a *ňa* ani od nejstarších lidí neslyšeti, v písních však se často vyskytují.

Ty má v gen. i akk. *ťa,* a tak i po předložce *do* (do ťa); po předložkách ostatních gen. *tebe,* akk. obyčejně *ťa*; za ťa, pro ťa, o ťa.

Se zní *sa.*[1]) Instr. pl. jest *nama,* vama.

On, ona, ono skloňuje se takto:

Gen.	ho,	í,	ho.
Dat.	mu,	í,	mu.
Akk.	ho,	ju,	ho.
Lok.	něm,	ní,	něm.
Instr.	ním,	ňú,	ním.

Dat. *jem'* užívá se toliko po předložkách a ve rčení: „Pán Bůh jem odpusť.“ Akk. *jej* není znám, neutr. akk. *je* toliko po předložkách se užívá: Nepolezu pro ně (jabłko). V akk. muž. zachoval se ještě plný tvar *ji* po předložkách: Ten strom je vysoký, nevylezeš na ni. Sednu si na ni (na koně).

Mnohočet.

Nom.	oni, oni, ony.
Gen., Akk.	ich.
Dat.	ím.
Lok.	nich.
Instr.	něma.

[1]) V městě mluví se ode dávna *tě, se.*

Můj, tvůj, svůj nemá tvarů stažených: moja, svojéj, tvojích; toliko ve rčeních: na mu věru, na mu hříšnú a p., ve kterých *ú* se skracuje.

Místo *její* říká se: *jejin, jejina, jejino.*

Ten má v dat. sg. *tom, téj, tom,* v instr. sg. *tým,* v gen. a lok. pl. *tech*, v dat. pl. *tem.* — Sesilovací *to* mění se v *te*: tente, táte, tote, tyte, při čemž *o* v gen. sg. se odsouvá: *tohte.* — Potem = deinde, sice po tom. *Onen* má v instr. sg. *oným*, v gen. pl. *oných*, v dat. *oným.* Staročeské *koliký, toliký* (tantus quantus) zachovalo se posud, nikdy neříká se jak *veliký tak veliký.* — Vedle *kolik tolik* užívá se *koléj toléj;* v pádech kosých *kolikati*: o kolikati stáváte?

Vztažné zájmeno jest vlastně jen jedno t. *co,* a to v nom. a v akk. neživotn. samo, v ostatních pádech spojené se zájmenem *i*, *ja, je*: sg. nom. ten muž *co* přišéł, ta žena *co* přišła, to dítě *co* přišło; gen. ten pes *co* ses *ho* báł, tá kočka *co* ses *jí* báł; dat. ten žebrák *co*'s *mu* dáł gréjcar; akk. ten pán *co*'s *ho* potkáł, ten dům *co* kupuješ, tá łúka *co* prodáváš, tá pani *co* ste *ju* viděli. Podobně s předložkami: ten sedlák *co*'s od *něho* kúpíł krávu, ta pani *co* k *ní* chodívám atd. [1])

Kerý, kerá, keré užívá se vždy ve spojení se substantivem: Kerý člověk nepracuje, nech nejí.

Sám, sama, samo stotožňuje tak říkajíc přísudek s podmětem: pole je sám kameň, sama tráva, kočar byl samy světla, strom je sám květ, přiběhl sám smích, sama radosť, ta roba je samy klebety.

Jiný má tvary: iný, inší, inačí, inakší.

Předpona *ně-* zájmen a příslovcí neurčitých zní vesměs tvrdě *ne-*: nekerý, nekde. Místo *nekdo, neco* užívá se obyčejně *kdosi, cosi*: Kdosi klupe na dveři. Cosi pěkného sa mi zdáło. — *Nekde nekerý* jest tolik co něm. „hie und da einer.“ — „Je tam *kerási* hrůška“ = něco málo hrušek. — „Nebuď *jakýsi*“ = nebuď tak svéhlavý, neústupný a p. „Bratr sa na mne *cosi* pohněváł“ = z jakési mně neznámé příčiny. *Bar* kerý, *bar* kdo = ledakdo.

---

[1]) Srovn. Kotsmichovu rozpravu o Doudlebštině str. 25. — Podobným spůsobem užívá se ve staré češtině zájmena *ješto:* Něco se do sněmu připsalo, *ješto o tom* lidé něvěděli. (Arch. I. 91.) — Páni všichni, *ješto jich* pečeti jsú při tomto listu, mají k tomu hradu přiléci. (Tov. 27.) — Vzali berni z mého člověka, *ješto jeho* byl v držení mój otec (Půh. I. 255). — Jsúť jistě, *ještot jim* jest užitečno takové knihy čísti (Nauč. 4.).

Sloveso.

Co se přípon osobních týče, slováčtina má v 1. osobě přít. všude *u*, kdekoli 2. osoba má koncovku *-eš*: nesu, píju, vinu, plaču, možu, píšu, pracuju. V čísle pak množném 3. osoba končí se v *ú*: nesú, píjú, vinú, płačú, možú, píšú, pracujú.

Slovesa, jež mají v 1. osobě jedn. *-ám*, mají v 3. osobě množ. *-ajú*: volajú, střílajú, majú.

Končí-li se 1. osoba jedn. v *-ím*, vyzvukuje 3. osoba množ. v *-íja*: umíja, hoříja, młátíja.

Iterativa třídy V. vzoru *krájeti* v infinitivě a v participii perf. mají *a* nepřehlasované: krájat, staviat, kłáňat; věšáł, míšáł, napájáł. — V 1. osobě jedn. mají *-ám*, ve 3. množ. ajú: staviám, staviajú. Toliko *krájat, házat, sázat* mají: kráju-krájú, hážu-hážú, sážu-sážú.

Slovesa V. třídy vzoru *tesati* mají pravidelně v 1. osobě jedn. *-u*: češu, lížu, cícu, łácu, łehcu, íšču, hvíždžu, strúžu, dýšu, říču, smýču, ořu, pářu, zívu, dřímu atd. — Tvaru *-ám* jen tehdy se užívá, kdyby tvar *-u* nejasným se stal: pichám, trhám; ale též: sbírám, zpívám, pískám, dívám sa. [1])

Slovesa třídy I., jichž kmen se končí nosovkami *m*, *n*, mají tvary vesměs pravidelné: najat, napiáł, žat, dut, dúł, uťat; nikdy: najmul, dmul, utnout a p. — Rozžžati má: rožít, rožéł, fut. rožnu, imper. rožni-nerožihaj, praes. rožihám.

Přechodník přítomný má pro všecky rody a pro obě čísla příponu *-ia*, jejížto jotový přídech ve předcházející hlásce měkké mizí, tvrdé souhlásky *d, t, n* změkčuje a toliko po retnicích oživuje: nesa, veďa, přaďa, sedňa, vezňa, nažňa, rožňa, seďa, leža, stoja, hořa, uměja, młáťa, živ*ia*, łov*ia*, sp*ia*, syp*ia*, najm*ia*, voła ja, stavjaja, púščaja, pracuja.

Slovesa třídy V. vzoru *tesati* mají v přechodníku *-aja*: dřímaja, dýchaja. Kratší tvar *-ia* mají toliko słovesa, jichž prostý kmen se končí souhláskami *s, z, r* a má kmenovou samohlásku krátkou: maža, češa, křeša, kyša, píša, teša, řeža, ořa. Pakli jest kmenová samohláska dlouha, vyzvukuje přechodník v *-aja*: kúsaja, kázaja, lízaja, vázaja, pásaja. Přechodníky v *-íc* jsou jen dva: *děkujíc* Pánu Bohu a *tak říkajíc,* vedle kterého častěji se užívá *řekňa* (= č. takřka).

Sloveso *dat* má v 3. osobě množ. *dajú,* přech. *daja;* vědět: *víja,* přech. *věďa;* jest: *íja*, přech. *jeza.*

[1]) Valašsky: sbířu, zpívu, dívu sa.

Sloveso *byt,* je-li slovesem určitým, časuje se v čase přítomném takto: *su, si, je, sme, ste, sú* — néjsu, néjsi, néni; pakli jest slovesem pomocným má v 1. osobě jedn. sem: slyšél sem. Přechodník jest: *buďa.*

Sloveso *ít* má v čase přítomném: *idu, ideš* atd. Přech. *iďa.* *Chtět* má *chcu-chcú, chtél,* přech. *chca,* ale: samochťa, nechťa. *Mět* má přechodník: *měja.*

Příslovce.

Zvláštní tvary jsou: henkaj, tofkaj, semkaj, hneďkaj, včilkaj, dneskaj, včeraj.

Česká příslovce *zvýší, zdélí* atd. končí se v *-á*: zdélá, zvýšá, šířá, zhlúbiá a užívá se jich pravidelně na určenou míry: Hnáł přes jatelinu jak šířá. Jak šírá cesta voda valila. Člověka zvýšá. Končá našého pola (= konec).

Některé předložky mají tvar prodloužený: vedlevá, podlevá, skrzevá, kroměvá, kvůlivá.

Příslovce *kam* jest neznámo, za ně užívá se *kde*: Kde ideš? Já neidu za ceły týdeň nikde. — *Hen* jako ve staré češtině = tam na otázku kde? — *Tu* znamená též sem k tobě, sem k vám: Zaplatím vám, až tu příjdu. — Na otázku „odkud?“ říká se: z tu odtáď, z tam odtáď, z tady odsáď. — *Toť* znamená 1. místně *tu, zde*: Kde je to? Toť. 2. časově *nedávno*: Toť sem ho viděl. 3. ovšem, arciť: Sú ty hrušky už zralé? Toť že sú. — „Už to mám naorané *kdy*“ (= dávno). — *Tudiž* znamená tolik co „za malou chvilku, co neviděti:“ Počkaj, tudiž přijde, tudiž to bude. *Zavdy* znamená více než „někdy“ a méně než „často:“ Chodívá k nám zavdy. Zavdy tam bývám.

Částice.

A i, i: „Šli tam tatíček a i maměnka.“ *Aha,* ano: „Vy ste vdovec, néni-liž pravda?“ „Aha, su.“ „Poď sem!“ „Ah*á,* abys mne bił!“ — *Ale,* asi: Mám ale pů třetí kopy žita. Dnes nepřijdu až ale o desíti. — *Aniž*: „Je tam zima?“ „Včil už aniž tak ne jak zrána.“ „A vlha pěkněli zpívá?“ „Ona aniž tak pěkně nezpívá, jak je krásná.“ — *Až*: Néni tu až tak horko, zima. Na tom až tak nezáleží. Přeje si až moc. Ty špato špatúcná, až špatúcná. To je veliké lumpisko, až lumpisko. Šak já mu dám, až mu dám! — *Běda na rosto*, nastojte! — *Cit, citte,* buď ticho, buďte tiši. — *Coky, cofeł,* ale jdi, co nepravíš! — *Enom, enom!* opovaž se! — *Chyba,*

leč: Kdež sú peníze, chyba u vás! — *Ja*, ano.[1]) Částicí touto často počíná se odpověď nebo námitka: „No jak to było?“ „Ja šak vy to také víte!“ „Kde's to kúpił?“ „Ja v Holešově.“ „Daj mi kúsek.“ „Ja nate.“ „Počkaj dostaneš!“ „Ó ja!“ (= nebojím se). — *Jako*: „Chtěl sem to prodat; jako ne“ (= vlastně ne prodat; tak se mluvčí opravuje). — *Janu*, inu: „Pro vás je najlepší trochu mléka.“ „Janu šak, trochu mléka.“ — *Jejda! jejdana! jejdanečky!* (označuje podivení). — *Kata* zapírá, *kata ne* přisvědčuje: „Ty's mi to vzáł!“ „Kata vzáł“ (= nevzal). „Chceš kúsek?“ „Kata ne“ (= chci). *Ozaj*, na *ozaj*, opravdu. — *Prám*: To je prám dobrý člověk. Dyť on je prám opatrný, jak mohł do toho vlézt. (České *právě* není úplně adaequatní). — *Pravda*, ovšem, arciť: Otec mu to pravda rozpovídáł, ale on nic nedbáł. — *Šak* přisvědčuje: „Tož přiďte!“ „Šak!“ — *Toto!* zapírá: „Už ste hotoví?“ „Toto!“ — *Tož*, tedy; ano: „Byli ste už v Holomúci?“ „No tož!“ — *Třebas* přisvědčuje: „Přiďte na besedu!“ „Třebas.“ — *Tvy!* označuje nechuť: Tvy! to je hořké! *Ťa* uvozuje odpověď: „Je ten člověk bohatý?“ „Ťa na mu hříšnú, a jak!“ „Je nemocný?“ „Ťa, nic mu néni.“ — *Veď*, vždyť, *však*: „Veď máme toho dosť.“

Zajímavo jest rčení *„na ty zbohy“* jehož se velmi často užívá adverbialně: Na ty zbohy zahlédne ho (= na štěstí). Měli sme krávu nemocnú, ale na ty zbohy přišel N. N. a pomohł jí.

Příklonné *ž* slyšeti často, jmenovitě v otázkách a u výkřiku: Není-liž pravda? Začiž je to? Jakž, Jane, ty nepůjdeš? Čemuž by ti to było? Kdož vás ví, kde ste to poděli! Pro bohaž!

Skladba.

Některá appellativa mají též význam *hromadných*: Na poli mám pěkný *strom* (= stromoví), to je drobný *kameň*, žito má pěkný *klas*, réž má pěkné *zrno*.

Jména hromadná mívají číslo množné: Letos sú pěkné obila, zela, žita, ržá.

Některá jména podstatná liší se od nynější češtiny spisovné rodem. Mužského rodu jsou: kancełář, kúpel, Pešt (do Peštu), Vídeň (do Vídňa), ovšem též Hołomúc, Kroměřiž a jiná jména měst, jichž spisovatelé doby nejnovější v rodě ženském užívají. — *Oje* rodu stř. jest jako ve starší češtině. — *Jásna* plur. tant. neutr.

---

[1]) Potakací částice tato není snad totožna s německým *ja;* jestiť to původní *a*, k němuž pro hiat přisuto *j*. Na Valaších se mluví: „Kde's to vzał?“ *A* kúpił sem to. — „Poď se mnú.“ *A* půjdu.

Některá podstatná mění rod v nom. a v akk. množného čísla: chlév-chléva, chład-chłada (ten rok były veliké chłada), fús-fúsa, Vŕcha, Pruta (jména tratí), réž-rža, pekło-pekły (ve rčení „di v pekły"), čelusťa (u kamen), svisla, žňa.

Osobám dospělým se vyká, v té pak příčině nejen určité sloveso, nýbrž i všecka participia, přísudky a přívlastky adjektivné ve množném čísle se kladou; je-li osoba rodu ženského, přísudek i přívlastek jest rodu mužského: Naši tatíček sú nemocní. Naši tetička byli včéra u nás. Stařenko, byli ste tam? Moji milí maměnko![1]) Néjsú tam naši (otec nebo matka, hospodář nebo hospodyně) u vás? Bałajkovi (t. *strýčku* nebo *tetičko*), kde idete? V pádech kosých užívá se pravidelně přívlastku v jednočtu: potkáł sem vašu stařenku, ale též slyšeti: šel s našima stařenkú, povídáł to naším tatíčkovi.

„Pánům" lid posud oniká.

Přívlastek a přísudek adjektivný co do rodu shoduje se přesně se svým substantivem, toliko nom., akk. a voc. plur. rodu středního přibírá k sobě přívlastek a přísudek rodu ženského: Ty jabka sú kysełé, všecky telata běžeły na potok.

Nominativ. Sloveso *dělati se* pojí se s nominativem adjektiva přísudkového: Dělál sa hłúpý.

Genitiv: *Nebyło* tam žádného doma. Až mne *nestane*, teprú uvidí. Letos ani kláska *neporůstło*. — *Přechodná slovesa záporná vždy se pojí s genitivem*: Neviděła's maměnky? Nepotkali ste našich?[2]) Toliko *moc, máło, co, neco, nic, kolik, tolik* bývá vždy v akkusativě (gen. *ničeho* není znám). — *Nechál* tam čeřeňa. Nechte tam toho snopa. *Zapomiěł* sem si vzít provázka. Šak mu toho *závidím*. *Podaj* mi toho žbána, tech videł atd. *Požčajte* nám obřísel. *Pomož* mi toho žita cúdit. *Podržím* ti čeřeňa. *Ptáł* si nocleha. *Popros* maměnky. Čí je to? To je tatíčkovo, našého Francka. Kdo je silnější toho ty peníze budú (nikdy v této příčině „náležeti, patřiti" a pod. germanismy!). *Nic* mi néni tak *divného* jako... Věděł sem

[1]) „Byli ste tam?" ptá se dcera matky, „były ste tam?" ptá se matka dcer. Dle toho měla by česká spisovatelka mluvíc *o sobě* v mnohočtu užívati rodu mužského: „Pravi*li* jsme," jako praví Andromacha Euripidova: ἑκόντες αὐτοί τὴν δίκην ὑφέξομεν.

[2]) Neporušená řeč lidu všude na Moravě genitivu záporného užívá *důsledně a bez výminky,* kde ve starší řeči spisovné akkusativ se vyskytá, jest to jen *výminkou,* sice i tu genitiv záporný pravidelný jest. Lito mi tudiž, že jsem ve své antigenitivné horlivosti „přebrousil" (Čas. Mat. Mor. 1873. str. 36) a jsem nyní všecek těch, jenž učí, že záporná slovesa přechodná vždy pojiti jest s genitivem, ješto by jakým koli mudrováním o věci té nastaly nekonečné zmatky.

každý kúsek *co* je *čího.* Oves je těžký, *snopa* je *co* zvihat. Sedn *roků* má *vysłúžených.* Ten člověk néni *nic dobrého.* Dybys był *co dobrého,* nedělář bys toho. — Genitivu závislého *na supinu* slyšel jsem jeden toliko příklad: Šéł kopat peněz. — *Datování* se děje takto: letos, lóni, třetího roku,[1]) štvrtého roku atd. — Genitivu „čeho," s přízvukem na poslední slabice, užívá se v otázce, jmenovitě na odbytou námitky. „Šak bys ty mu neporadíł" (= nezmohl bys ho). „Čeho? Podíváł by ses."

Dativ. Zhlédł sa penězom (též peněz, na peníze). Zhlédł sa łaciném zboží (koupil, že bylo laciné, ale bylo špatné). Inšímu[2]) sa to nehodí. Kom' je to? Kom' to bude? (nikoli „pro koho"). Šła kravám na trávu. Byl vołom na vodu. To je tatíčkovi, maměnce. Čem' je to? (= nač). Jaká tom' správa? (= jak to spraviti?) Není tom' konca kraja. Nevím tom' drahy (= nevím co s tím, jak tomu pomoci). Tom' je dobře (nikoli ten je „v tom" nebo „na tom" dobře). Na křtu dali chłapcovi Jozef. Było mu Francek. Jak je vám? (vazba homonymní *a*) jak se máte? *b*) jaké vám jméno?). Hrnčířka, Šimlena jí všecko povídajú... Kolik je mu roků? Ide mu na třetí, na dvacátý. Było mu na třinástý rok, dochodilo mu 24 let. Ona kýšky nechce, a já su ráda téj. Já tom' néjsu vinen. Co je *ti prstu? Noze mu* nic néni, *hlavě* nic nemá (= neublížil si).

Akkusativ „dóm" na otázku „kam?" Poďme dóm.

Lokal: hore (na hoře), *důle* (dole), *kole* jedenásti hodin.

Instrumental prostorový na otázku „kudy?" jest pravidelný; na otázku „kde?" užívá se ho adverbialně: horem, dołem, vŕchem, spodkem, prostředkem („vŕchem je to oschłé, spodkem je voda"). — Častá jest tak řečená figura etymologica: Seď seďmem, běží během, leží ležmem (o nemocném,[3]) pálí palmem, ščípe ščípmem, lejmem leje (prší velice). — Instrumental příčinný: to je místem, půdú, semenem; též: to je na půdě = záleží na půdě, půda tím vinna („přijde na půdu," jak po německu říkají!). Budeš-li tak hospodařit, půjdeš odtúď žebrákem. — *Odděłovál* ženu drvama. — K instrumentalu *jím* a *jú* (i ku prostorovému!) přičiňuje se — ovšem nesprávně — předložka *s*: šel s ním (= chodníkem), jeli s ňú (= cestú).

Pády předložkové: Od čeho je to? (= od čeho pomáhá ta zelina?). To je *od* žałúdka, *od* zubů (t. j. od bolestí žaludkových). Píjú to *od* zimice. Řepík je *od* kašlu, hlístník *od* žałúdka. Je nemocný *od* játer. *Od* jídła a pití nebyło nedostatku. To sú šelmy

---

[1]) Také adjektivně: žito třeťorocké.

[2]) Dativ cíle = na nic jiného.

[3]) Jinde říkají: leží pádem.

jeden *od* (= vedle) druhého. Kdež ten je *ode* mne mladší! Kabát je *od* vápna, máš boty *od* błata. Je *od* řeči, od huby (= řečný). Kúpił to *z* náhody. Vyšlapuje si *z* pyšna, *z* hrda. Je to od poły *z* darma. Było mu to *k* dobrému. *Naproti* se pojí s genitivem: bývajú naproti kosteła; *protivá* s dativem: protivá prvějšku, łonsku máme sa dobře. — Néni ho s prácu. Předložka *s* (či *z*?) označuje počet přibližný a pojí se též *s nominativem*: Nechaj ho ze štyry neděle. Nech přijdú ze dvá, ze třé, ze štyřé. — To je *nad* víc (= zbývá). Co máme *pod* polévku? Peníze vypůčené pod deset rynských (t. j. úroků). Rolí *pod* dvě měřice. Přišla pro mne *na* hřiby (t. j. abych šla na hřiby). Koňé tahnú *na* całú siłu. *Na* mocnú moc lék vypit. Vypił *na* vás dva žbánky piva, brał tu kdosi *na* vás hřebíky (t. j. na váš účet). Ide mu to *na* odpor. *Na* večérku (= k večeru). Słúnečko było *na* západě, dyž odjížďali. „Jednu trávu si vymíním z łúky.“ „Udělajme to rači *na* penězoch“ (t. j. vyrovnejme se penězi). Má *po* pěti měřicách žita *po* třech rži (t. j. výsevku). Upékła chleba po měřici (t. j. z měřice mouky). Dlážka je *po* polovici nová (= jedna polovice). Di *po* dobrotě. Kráva je *po* teleti (nedáno se otelila). Je *při* něm, Uhři sú *při* Turkoch (= zastávají se jich; nikoli „na straně“ Turků). V jedné dědině *při* Brodě (v okolí Brodském). *Při* nás (v naší krajině). *Při* sv. Václavě (časově = „okolo“). *Při* páté hodině příjde. Je-li ti *o* peníze... Dyby nebyło *o* maměnku, nechál bych ho. *O* mne néni ale *o* děti. (= jde-li, běží-li). Pořáď *o* to křičí. Rozešli se *o* dva rynské (neshodli se při koupi). Jezdí *o* štyrycet míl (v okolí). Utiskovál ho *o* šestku (dával mu méně proti právu). Té rži je *za* małú měřicu. Má rozumu *za* cełý svět (vychloubá se). Pracuje *za* dva, jí za pět (tolik co). Ten snop je *za* štyry těžký. Letos je žito *za* połovicu łonského. Půjdu *za* vás (vezmu si vás *za* muže). Dostali sa, vzali sa *za* sebe. Su vám za to (ručím vám). Néni mne *za* tolej (nejsem s to). Jezdí *za* pacholka. Tady može byt kdysi rovina, *za* to (pro to) že voda to pořáď vymílá. Di *v* čérty, *v* pekły. Měl sem to *ve* smích (z toho smích). Má tu čepicu zastavenú *v* padesáti grejcaroch. Kdo sa cítí *v* penězoch, nech dá věc.

„Co za“ (= jaký) pojí se po spůsobu německém a polském s nominativem: Co sú to za páni? Co je to za člověk?

Sloveso. Tvarů složených na označenou nejjemnějších odstínů myšlénkových mnohem přesněji se užívá nežli v nynější řeči spisovné: Dyby ím na táčkách vdołky vozíł, tož sa ne*do*vozí. Statku sa ne*do*hostí lesti ne*do*postí. *Od*síkajú, *od*žínajú mne (jsou přede mnou; sečou, žnou rychleji). Co tu *na*stójíte! Co tu nasedíme! Co sa už

*na*vadíme, *na*křičíme, už je to málo płatné! (t. j. darmo tu stojíme, sedíme, vadíme se, nic tím nevyřídíme). Ešče sem *sa* málo na světě *na*býł. Už *sa na*było zima! (už je dlouho zima, už je jí dosť). Máło tu *na*hledíme, *na*ležíme, *na*skřečíme!

Slovesa s předložkou *po* složená označují menší míru děje: postáł u stodoły (nějaký čas), polež si ešče! (trochu), poseďte! Avšak v emfasi znamená táž složenina *přílišnou míru děje*: Ti si poseděli! (seděli dlouho do noci, na př. hráči, pijáci); ten si poleží! (těžce nemocný). „Postonává, poléhá, posedává“ říká se o nemocném, který „neleží ležmem.“ Pochťévá ju (rád ji vidí, jest „do ní zamilován“). Avšak *postávati* znamená lenošiti, zaháleti, *postávka* jest zahálka. — Sám toho nepodělám (více nás potřebí do té práce).

Na označenou *distributivnosti* děje, buď že *několik* podmětů *jeden po druhém stejnou měrou* děje se zúčastňuje buď že děj slovesný *několik* předmětů *po sobě stejnou měrou* zasahuje, skládají se složená slovesa trvací s předložkovou skupeninou *poz* nebo, počíná-li složené sloveso sykavkou s pouhou předložkou *po*. To děje se vždy, pravidelně a bezvýminečně a jest tudiž počet takových složenin nekonečný: Všeci pozutíkali. Ptáci pozulétali. Ovce sa porozbíhały. Vrúble sa pozujímały. Všecko sem pozapomínáł. Pozvyupomínáł peníze. Pozvypłácáł dłuhy. Pozvynapožčáváł si peněz. Všecko mu pozvytřípáł. Stromy sú pozohýbané od ovoca. Poznavlékała, pozvyvlékała jehlice. Knoflíky sú pozvytrhované. Všecky pozvyhazováł z izby. Pozamykáł truhły. Pozotvíráł okna. Pozvytahováł hřebíky. Poznachodili všecko. Pozobchodíł pole. Pozaorávali po kúsku. Pozutínáł všecky haluze.

Předložka *u* složena jsouc se slovesem znamená možnosť, spůsobilosť vykonati děj slovesem prostým označený. Složeniny takové dodávají řeči veliké určitosti a stručnosti; užívá se jich nejčastěji ve větách záporných: Tech kráv sám neupaseš. Neuhlédáł ovoca. Nemám zubů, nemožu masa ujest, ukousat, uhryzt. Nech mne, šak já to unesu, uvezu. Sám toho býka neuvedeš. Na Vałachoch łaciněj dobytek ukúpí.

Složeniny s předložkou *při* znamenají menší míru děje: přichromuje, přikulhává.

Jiné složeniny, jichž význam zřejmý jest: *Vy*lehni z lůžka a lehni si na zem. Nemožu si *za*pracovat (říkají žebráci). Jak si *za*radím? (pomohu). Dybych sa rozhledáł, nenajdu toho.

Sloves *trvacích* a *opětovacích,* označujících děj mnohem názorněji a konkretněji proti abstraktnímu ději sloves končicích, řeč lidu mnohem hojněji užívá nežli jazyk spisovný, *jmenovitě ve větách*

záporných. S tím shoduje se poněkud imperfektum Homérské, jež grammatikové velmi případně plastickým nazývají: Já vás nebudu vyháňat, vyhazovat, napájat. Nebudu sa s tým natáhat, vłáčit. Budu sa staovat v Hołomúci. Šła vypraviat chłapca na pole. Já sem to tam nedáváł. My sme to tam neskovávali, ale nekdo iný. Já sem nic neobjednáváł, nic neprodáváł. *Proč's* mu to dáváł, *proč's* tam chodíł, proč ste tam łozili? = *měl's* mu to nedávat, *měli ste* tam nelozit, nechodit atd. *Nač* by ses s tým vláčíł, *nač* bys to prodáváł, *nač* bys tam chodíł? *Nač* sem to kupováł! *Nač* sem tam chodíł! Nadenníci mu *chtěli* utíkat. *Nedáł* mi toho kupovat. *Mohl's* mi toho neposýłat (= čemu's mi to posýłáł). Mohła's mi toho neděłat (= proč jsi mi to udělala). Měła í včil ty peníze kłast. Budeme zabíjat.[1]) Já sem u něho mlátíváł, on sa mne ptáváł.

Pozn. Sloveso *hoditi se* jest významu trvacího: To sa mi nehodí (praes.). Bude-li sa vám to hodit (futur.).

Třetí osoby jednotného čísla užívá se velmi často na označenou podmětu neurčitého (něm. *man*): Než *dojede* z Kvítkovic do Napajedeł *je* v Tumačově. Sedňa na železnicu za hodinu *je* v Hołomúci. Człověk dobrý, že by *moséł* pohledat. Daja sa v pravo *přijde* do Březnice a daja sa v levo na Kudłov. Do toho obřísła *by uvázáł* snop, že by ním nepohnúł. Po ní *nepozná,* že je dívka. Tam *dostane* všecko, *nedostane* nic (t. koupiti). Spěš ho *usłyší* jak *uhlédne.* Ešče včil tam *nande* kúsky bramora. Ani *by neuvěříł,* ani *by* neřekł. Jak dyž *by* desku *táhł,* tak to jeło po vodě. Jak *by namazáł, uřáł. Može* na tom ubyt (přestat).

Plusquamperfektum častěji se slyší: Jednúc to *býł* větr *vyvrátíł,* tož sme to moseli znovy stavět. Na vesno sem to *býł kúpił,* a už sa to potrhało. Rany sem kdysi *býł počúł.*

Imperativů poď a *hybaj* užívá se někdy za indikativ, když se živě vypravuje. Pichł peníze do kapce a hybaj ven. Vzáł sekyru na rameno a poď do lesa.

Mírný rozkaz nebo *prosba* vyjadřuje *kondicionalem* aneb i jinými spůsoby: Abyste šli k obědu (= poďte). Francku! abys šéł pro mlatce do stodoły. Ale ne abys mysléł... Potom ne abyste ostali doma! Veď abysme šli! Ja di, ja nech toho, ja co bys chodíł! Mohł bys tam ít. No neposýłáte si, neidete si na ty jabka! (= pošlete si).

Kondicionaly „já bych jedł, píł, spáł, kúříł a p." znamenají

---

[1]) Správna jest tedy vazba nedávno v pochybnosť braná: N. N. *bude* sobě *bráti* tu a tu.

tolik co „chce mi se jísti, spáti atd.,“ oněch vazeb však se užívá pravidelně.

Infinitiv a) substantivný: Budu vařit *jest* (= oběd). Vzál si *jest* (= jídlo) na pole. Už mi nešmakuje ani *pit* (= pití, „truňk“). Puč mi *kúřit.* Už vám nesu *sednút* (= židli).

b) infinitiv účelný: Dál chłapca słúžit. Jozefa žne u Vajů, volali ju pomáhat. Dali žebráka na hůru ležat. Dybyste tak kýšky měli sa napit. Složíł sem seno v kopky, ale nemiéł sem słámy ho přikryt. Pán nechťél iného ke stołu słúžit než ho. Zanésł sem si boty spravit. Šéł že do světa, ale ostáł děłat v Kroměřiži. Moc trnek ostało zbírat. Žito ostało vázat. Je počta otevřená? je tam psání nést. Žito je młátit, žat, vázat. Ty řádky (stromů) příjdú vykopat. — Na otázku „čem' je to?“ odpovídá se pravidelně infinitivem: ptáky chytat, obilé cúdit atd. — Taktéž se odpovídá infinitivem na otázku „kde's byl:“ žito vázat, hnůj rozhazovat atd. — A tak i: kostelník býł zvónit klekání. Byli sme hrušky trhat, krávy dójit atd.

c) Jiné spůsoby infinitivu: Řéž mám stát na poli (= réž mi stojí na poli). Vołky mám pást na lúce (= vołky sa mi pasú). U nás je byt ten lebo ten pudmístrem (= nám na tom nesejde, je-li ten nebo ten). Je to kopat včil nebo pozděj (pilno s tím sice není, ale státi se to jednou musí, tedy raději dříve si to odbuďme). Ono je to enom kde ít, hneď člověk neco utratí (sotva člověk někam vyjde). Hrušky sú enom kvést (co neviděti pokvetou). To světło było by zhasit. Toho psa było by uvázat. Było by udělat nový trám. Za oves si číce utřžit 40 zl. Má oběda co nést (jiného nic už nenese). Šak to má kdo zest. Šak nám má ešče kdo pomoct. Veď já nestát a ít dóm oběd vařit.

Přechodníku času přítomného užívá se hojně na označenou současnosti i předčasnosti (přechodníku sloves končících), neboť *přechodník času minulého* vymizel všecek: Stoja u dveří dívali sme sa. Vyběhňa ven nic neviděła. Popadňa palicu bíł hława nehława. Příjďa do města poptám sa. — Často užívá se přechodníku tohoto absolutně, jmenovitě, když podmět věty všeobecný jest (něm. „man“): Zamkňa može to tu byt. Daja pozor nic sa neztratí. To je hneď nedaja pozor. Hleďa na ně (třešně) sú černé a utrhňa jich sú červené. Zdáło sa pichňa tam ruku, že je horká. Příjďa tam nebyło tam žádného. Posłúchaja ho řekł by, že neumí pět načítat.[1]) —

---

[1]) Starší řeč spisovná taktéž hojně užívá přechodníku o neurčitém podmětě ve spojení s infinitivem. S dostatek příkladův uvedl jsem v „Komenském“ 1874 str. 772. I zdá mi se, že novověká naše skladba bez

Záporný přechodník často se přičiňuje k imperativu: Di nezavazaja, nehněvaja, nedopaluja, nedomřzaja, nedožíraja; poď nečekaja, tahni nestoja; děłaj nepostávaja (t. j. nezavazaj a di, nepostávaj a děłaj atd.). — Přechodníkem *buďa* připojuje se pravidelně přístavka příslovková k podmětu: Já sem sa buďa mładým naděłáł. Buďa pudmístrem hleďéł pořádku v obci. Buďa małým chłapcem slýchávál sem.[1] — „Buďa tebú, nedéláł bych toho, buďa vama nechál bych ho“ znamená tolik co germanismus „na tvém, na vašem místě,“ kdežto by se po česku říci mělo „jsa tebou, jsa vámi.“ — V hovoru důvěrném a ve slohu pohádkovém přechodníku tohoto užívá se pleonasticky: Oráł sem a ořa tam... Pásł sem na lúce vołky a pasa ty vołky viďéł sem... Býł jeden král a buďa ten král...

Participium activi mívá význam optativný: Čért to vzáł![2]) Zdraví páni byli! (v jedné koledě). „Zdrav se prošéł, zdrav, Vašku, tancováł“ říká se tomu, kdo maje někde nějakou pořízenou špatně pochodil. — Frasemi „zdraví zkazovali, zdraví čekali, zdraví požčávali“ děkuje se tomu, kdo po nás někomu vzkazuje pozdravení, kdo nám půjčil peněz a čekal, komu oplácíme věc vypůjčenou.

Participia passivi sloves nepřechodných užívá se často (vzhledem k jazyku spisovnému) nesprávně s významem participia activi: Tak daleko býł v tom lesi zajděný. Už byli všeci sejdení. Včil je svět vysoko vyjdený (= jest mnoho nádhery a pýchy). Býł v ďúře vlezený. Páni byli slezení (= byli s kočaru slezli). Stromy były odkvetené. Je všecek promřítý zimú. Je najezený, napitý, pomodlený, vyspaný. Minutý týdeň. Už je staté (už se stało). Peníze zastáté (jež jsou za někým). Koně były ustáté (unaveny, vysíleny). Deset nás to měło *kúpených.* — Po spůsobu polském: Ty smłuvy ostały zebrané (= sebral je).

Věty. Věty *účelné* a *žádací:* Běžéł honem, *co by* sa dostáł z lesa. Dajte mi nekoho, *co by* mne tam zavédł. Prosím vás, *dybyste* mi nejakú vědomosť dali.

Věty sousledné: Sám nevěďéł kolik mi peněz, *co* býł *takový* boháč (= takový byl boháč, že nevěděl, až nevěděl). Francek sa potíł *co* pracováł. Voda potokem tékła, *co* pršało. Sotvá młúvit mohł, *co* płakáł lútosťú. Prší *tak* sa práší. Jí *tak* mu od huby prší. Hoří

práva mnohé stručné a úsečné vazby přechodníkové zavrhuje, nešetřic při tom ani vzorů starých ani řeči lidu.

[1]) Starší spisovatelé naši užívají v té příčině přechodníku *jsa,* novějším lépe se líbí germanismus *co.*

[2]) Ale „čérti vzali“ má význam jiný. Frase této užívá se na spůsob mezislovce jako by řekl: No pravda! No vidiš! No hle! Ale jdi: a p.

tak to praščí. Zmokł sem tak se mne tékło. Zpívali *tak* dědina jačała.

Věty časové uvozují se nejčastěji spojkou *jak*: Jak sme tam přišli, hneď sme viděli...

Věty připouštěcí: Neuhodne, *aby* hádáł. Mosí, *aby* nechťéł. „Což, ten má peněz!“ „*Aby* měl, přeca...“ V sobotu mosí słúnko svítit *aby* na chvílku. Tom' já také rozumím, *jak* sem neštudirováł. *Jak* su groša potřebný, to bych si nevzáł na svědomí. *Třeba* nemám nic, přeca bych í nechťéł. Půjdeme, *třeba* pršało.

Věty podmínečné: *Co* mu trochu vybíje, to mu neuškodí. Možete ít, *jak* chcete (= chcete-li). *Jak* máte, dajte. *Nech* to ešče nekolik dní trvá, Bůh ví jak bude (= kdyby trvalo). — V záporných neskutečných větách podmínečných vynechává se vždy participium *było*, *było bývało*: Dyby ne tebe, mohł sem byt ščasný. Dyby ne déšča, už by sme tu dávno byli. Dyby ne tvých hłúpých řečí, nebýł by děláł takového pekła.

Věty elliptické, *pleonastické* a j.: Šak já vám povím, dám, až enom. (Větou takovou vyhrožuje se trestem, pomstou do budoucna). „Pomož nám!“ „Ale pomožu, pomožu.“ Ale on pořáď, že tam nepůjde a nepůjde.“ „Chceš neco?“ „Nechcu.“ „Já, jak bys neco chťéł.“ Že by tam zlodějé byli, nebyli. Že by to drahé było, néni. Ten iným chłapom poradí, *ne tak* (= nercili) tobě. Zhniłoch, *ne aby* si sám přišéł, udělá si ze starého člověka posła! *Čekám, až jak* to vypadne, *až* nebude-*li* pršat. „Dajte mi kúsek!“ „*Počkaj až co* nesníme.“ „Kup si to!“ „*Dyž* nemám peněz.“ Já sem sa hnáł *že* na maso, a vy íte kýšku. Mám za ním peníze, šéł sem k něm' *že* ho budu upomínat. Chtěli sme *že* k vám ít. Šéł na rolí *že* prasatom na trávu. Vzáł oba k sobě, aby ím było *jako* veseło (jako = prý). Ale ona, že půjde pro tatíčka, že jí mosíja *jako* šaty dat.

Slovosled. Genitiv často bývá před svým jménem: Já su chudobných rodičů syn. Od stolu spraování. Kozeł húcáł hlavú do dvúch domů vrát. — K tomu přidávám z pohádek Kuldových: Tu jich ďábel prosil, aby ho propustili na jednoho měšťana svadbu. Holubice, co se koupaly na vašeho bratra rybníku. Lehnul si pod toho velikého raka břicho. Já jsem jednoho krále dcera (I. 54, 77, 86, 197).

Assimilace padů. O zajímavém tomto zjevě syntaktickém událo mi se zmíniti již několikráte. Tuto přičiňuji několik nových příkladů čerpaných jak z řeči lidu tak ze starší literatury na důkaz, jak časta vazba tato jest a že by jí tudiž ani nyní nebylo docela zanedbávati: Leží na hrstce slámě. Před koncem listopádem. Pod hrdłem ztracéní. Po senách dělání. Jede ke hroznám zbírání. Náš sládek ne-

rozumí tom' sładom dělání. — Maria po svém milým (sic) synu na nebesa vstupenie dvanacet let na tomto světě živa byla (Pass. 698). Třetí měsíc po tom městu obležení v nemoc upadl (Pass. 753). Dietě po svém otci smrti slovutně kralovalo (Pass. 882). Po všech svatých pokloně jednoho pústeníka navštívil (Pass. 896). Ten čtvrtek po svatém Pavlu na víru obrácení (Anth. II. 139). Toto se čte o panie *Mariji matky* božie narozenie (Pass. 782). Biskup sv. Justinu nad mnozstvím pannami starostú učinil (Pass. 838). Lékařuov k jeho raně zacelení káza dobyti (Pass. 764). Obcovánie Čechuov s jinými křesťanskými zeměmi v svátostech přijímání (Anth. II. 27). Hajtman táhne jim na pomoc s několiknásti sty koňmi a s některým tisícem pěšími (Anth. II. 80).

Ani spodoba zájmena vztažného není neobyčejna: *V čem* mám, v tom budu chodit (= co mám t. j. jaké šaty). Dybys být dáł pozor *na co* sem ti povídáł, být bys veďěł co dělat. Buď spokojený *s čím* sem ti dáł.

Slovcí zvukodobných, o nichž jsem se zmínil v Čas. Mat. Mor. V. 65, lid užívá velmi zhusta, vypravuje-li něco živě, často celé věty se z nich skládají: Tu on dareba *chmát* kameň a *pác* do okna, a tabula *břink*. Ale já *skók* s peci, *chýt* palicu a *róch* chłapa za tyło.

Slovník.

B.

babka, bába porodní.

bachłat, zmásti, zpřeházeti něco; všecko zbachłáł = v nepořádek uvedl.

bátoš, kabela myslivecká.

barveník = barvíř.

běda, na bědu vołat = bědákati.

békat na koho, sápati se; obékł sa na mne.

bělka, žemlička.

błáznivý dům, blázinec.

błk, světło udělało *błk*, náhle zhaslo.

bohovaný, boží; celý bohovaný deň stójí u kolébky.

bojazlivý = bázlivý.

bolavý, není bolavý = je zámožný.

bor, borovice, č. bor = boří.

božiti sa, Boha se dovolávati; divně sa božiła, že to neuděłała.

brat; brat na sebe, muhutněti tělem, tučněti; prase bere na slaninu. Nebrali sa ít. Nebere sa k práci = nemá se. Sebráł chuť na víno. Bere chuť k ídlu, vzáł chuť k ídlu.

brav, vyřezaný kanec.

brká se mi, říhá se mi; salátem.

břáňat, chřestiti; penězi, ostruhami, řetězem a p.

břed, padoucí nemoc; břed ho zaťáł.

břeh, kopec; nemohł vyjet do břeha, běžéł dolů břehem, je tam do břeha.

búchat sa, bíti se v prsa.

bytelně, stále; usadíł sa tam bytelně.

bytnosť, byt.

být, bydleti.

C.

cabřňat, rozlévati vodu.

cambáł střešeň, trnek a p., hromadu jich pospolu na stromě, na haluzi.

cambélat sa, ve vzduchu se kolébati na spůsob „cambálu."

campáry, rozbitý, roztrhaný na campáry.

casnovat koho, tahati, smýkati; c. sa s kým; casnovali sa; c. sebú, smýkati sebou.

cediłko, cedidlo. Poněvadž se na cezení mléka užívalo čistého plátna, říká se žertovně cediłko košili malému hochu z kalhotek vykukující.

cmúr, šum z másla vytopený.

cpat sa, tlačiti se; necpi sa, co sa tam cpeš?

crknút; crkni mi trochu toho vína.

cúdit, cíditi, čistiti; jen: cúdit obilí, studňu, kříkopu a p.

Č.

čagan, hůl s ohnutým opěradlem.

čahat, *čahýňat*, lézti na strom.

čapák, hrnec čapatý; též druh velikých sladkých jablek.

čapatý, dole (u dna) široký, na hoře úzký.

čapěti, seděti na *čapce* (= dřepě), dřepěti; *čapnút,* na *čapku* sednouti.

čava, velbloud.

čért; nestojí to ani za starého čérta. Di v čérty, peníze sú v čérty.

čértový; kde ste do čértovéj chvíle (= dotud, tak dlouho). Tak též: je tam do *šlakovéj* chvíle.

čínit kožu, vydělávati.

čtvernožka; po štvernožce = čtvernožky.

čučet; kde tak dłúho čučí? (vězí), začučéł sa kdesi.

čujný, čilý; spat čujno (netvrdo).

čupek, pahorek.

čut, cítiti, slyšeti; čuješ? (slyšíš?); počúvaj! Jak živ sem nepočúł.

D.

dat sa; já sa tam přeca dám (pustím); dáł sa lézt hore. Dało sa na déšč. Dá-li sa to tam všecko? (= vejde-li se). Dat ven = vyzraditi.

dáňka, daň.

darebný; su jakýsi darebný (ne svůj, chorý).

dávno; ty si dávno błúpý.

debřa, roklina.

děnko, dřevěná přikrývka na hrnce.

dělat, pracovati. Dělá v Hołomúci atd. (o tovaryších). Co sme sa nadělali!

dereš; už je v dereši = v pasti, v klepetech.

dnes; dnes jak zitra přijde (co neviděti). Na dnes týdeň = ode dneška za týden.

dobrotisko; to je člověk dobrotisko, veliký dobrák.

dobyt; pachołek dobýł ve službě do vánoc. Dobýváł sem to, dosahoval, vymáhal.

dopažit; přeca cosi dopažíł, urval, dostal.

dořezat sa; ten sa dořezáł! dostal se, uškodil si.

dostat kam, dosáhnouti. Já tam nedostanu. Nemože dostat do mise. Dostaňte tú sklénku. Počkaj, já ti to dostanu.

dopustit; nedopustíł na sebe strachu.

dožera; nestójí to za tú dožeru (za tu zlosť). Je s tým veliká dožera (Plackerei). To je dožera člověk (Plagegeist).

draha; nevím tom drahy (rady).

drdłat, brblati; udrdłaný, ubrbłaný (morosus). *Drdlena*, žena udrdlaná. Vydrdłáł mu, vyškamral, domluvil mu.

drhnút, náčení, zem (mýti), péří, (dráti); drhne pořáď jednakú (mele, mluví).

drchat, třepati; podrchaj ten zhłavec. Hołub je nadrchaný (když jest nemocný) též o člověku: je jakýsi nadrchaný.

drobiask, drobné ovoce.

drůbeř, žertovně o dětech: Má téj drůbeře plnú pec.

drusa, *drusík*, téhož jména křestního. Druso! drusíku! oslovuje na př. Josef Josefa.

držéní r. deržava; v cełém držéňú císařském.

ďuča, díra vtlučená na př. do dřeva.

dut; ten duje, pije velikým douškem.

dušit sa, dušovati se; dušíł sa, zadušíł sa.

džgat, cpáti; nadžgat sa, nacpati, najísti se.

džignút koho, bodnouti koho něčím špičatým, též prstem, holí. — Džig ho!

F.

fajčit, kouřiti.

fíkat, stříkati; krév fíkla.

fryžula, fernombuk.

G.

gagotat, kejhati; husy gagocú.

gajdy, dudy; *gajdoš*, dudák.

gavał chleba, kus.

gécnút, *gécat*, žduchnouti. Gécni ho. Géc ho!

glaga, telecí žaludek namočený, jímž se ovčí mléko syří. To je glaga! (o člověku slabém).

gléj, klih; *gléjit*, *zagléjit*, klížiti.

glgat, hltati (srov. glu glu glu).

glvat, klubati; *glv* ho! *glvanec,* rána zobákem, pak udeření vůbec.

grmle, drnkačka.

grňa, grňka, nožík; nůž má dobrú grňu. Ty grňo! = ťuhelo!

gryndy, sliny malému dítěti nebo psu a dobytku z huby tekoucí. *Gryndat, ugryndaný. Gryndáček* uvazuje se malému dítěti pod bradu.

guča, grča peněz, mnoho peněz v pytlíku nebo v šátku zavázaných.

H.

hádka, hádanka.

haľúzčí, drobné haluzí.

hamářit, hluk působiti.

hamatný, sukno, plátno = silné.

harvasit, hlomoziti.

házat; háže krév, vrhá; kašle a vyhazuje (opp. suchý kašel).

hek, ptáci v kleci spáření, jmenovitě kanárci.

heknút, hrknouti; heklo v něm.

heslo, dali si heslo, zřekli se.

hładný; umřel hładnú smrťú.

hłava; umí to z hłavy, z paměti.

hledaná, cérky šły na hledanú = trhat trávu v obilí; „na trávu jíti“ znamená vysíkati na louce, na mezi atd. S jara chodívají na *rýpačku* t. j. rýpat „pamprlěšku, pcháčí“ a p.

hlísty ščíja, když má kdo pálení a kyselina žaludková přetéká.

hňacnút, spadnouti s vysoka. Jak je ta ławka vysoká, tak sem sebú hňacł dołů.

hňápat, zvuk tlučením způsobený; co to tam hňápe? — Vyhňápáł se na chodníku.

hni ve spojení s „ani;“ voły, ani hni nechtěli z místa. Vołał sem ho, ale on ani hni.

hnojnice pl., desky na voze, ve kterých se hnůj vozí.

hnojůvka, hnojová voda.

hňusit, tísniti, zmáhati; práca ho hňusí. Veliké stromy hňusiły małé.

hodit; hodil na něho, házali na sebe, při licitací podávali více.

hodný; už je hodný chlapec, dosti veliký; je hodná, hezká.

hogŕňat, kolébka hogŕňá, třením o zem působí hřmot, děcko v kolébce se hogŕňá (kolébá), vůz se hogŕňá (nejede rovno).

holica, pšenice holá, bez ostí; holica bílá, červená.

hołubi jsou; štrosi (šupkovití, vičkovití), stříbrňáci, peršáňé, otročáci (letíce dělají kotrlce), staviáci (letíce sehnou křídla k sobě), múčňáci (popelaví), kaprošé (černí, bíle kropkovatí), voláčé.

hora, les; ít do hor, je v horách.

hraněť; plátno zhranělo, ztěřelo.

hrb, kopec.

hrcnút, spadnouti se hřmotem; klenutí hrcło; zeď hrcła dołů.

hrča, boule; také na stromech.

hrdelný, namáhavý; práca hrdelná. To mi přišlo hrdelno.

hrdłovisko, těžká práce.

hrk, žebrota, Fecht; šel na hrk říká se o vandrovných).

hrncovat; vůz hrncuje, hřmotí, když prázdný jede po kamenité cesté.

hromotřesk, netřesk; též hromosvod.

hrubý, veliký: hrubý člověk, hrubý kus; šel na hrubú (t. mši).

hryzt sa s kým, vaditi se; všeci sa se mnú hryzú. Vyhryzli ho z domu.

hřácnút; rána hřácła, bouchla, vyšla.

hřisko, kuželna; p. igrzysko.

húcat, bouchati; húcáł do vrát.

hybaj; dostal hybaj, dám ti hybaj (bití).

Ch.

chábí, chabašči, chrástí, křoví.

chaňkat, dobřiti, krotiti; chaňkáł dítě, aby neplakało.

charabura, slaboch.

chebz, bez.

chlopit, udeřiti dlaní; chlóp ho! iter. chlápat; tak ti vychlápu! Chlóp na to! — Při prodeji smlouvá se dlouho, konečně, když se dohodli, „chlópnou si v ruce“ a smlouva hotova. Slovy „chlóp na to,“ vyzývá se prodavač, aby nabízené peníze přijal.

chlupět, padati; ovoce ochlupěło, opadalo než dozrálo.

choroba; to je choroba, člověk chorý, bídný.

chudý, hubený; chudé maso, libové.

chudozňa, chudina.

chůza; já už na chůzu nejsu, nemohu choditi. Ty boty sú do chůze těžké.

chybný na oko, na ruku, na nohu.

chytnút barvu (o látkách); je chycený na plúca.

chválit sa, chlubiti se; pochváliłł sa mi, že vyhráł.

chvíla; ta réž mosí chvílu schnút (dlouho); dyby si dali chvílu (sich Zeit nehmen); to je *chvílú* (počasí toho příčina).

J.

iskerka, chudobka.

ít; neidu na tvé zlé. Stromy pěkně idú (rostou). Přišéł sem sa podívat (na trh), jak svět ide.

jadět, jadí mne ruka, svrbí.

jak; nejedł sem, jak včéra, neviděł sem ho jak lóni (ale: nemám *než* to, nebyło tam *než* toto); deň jak deň, večer jak večer, rok jak rok (= každý den); popadł hůl a oháňáł sa jak oháňáł, bił jak bił; muž jak muž (= o toho není), ale žena, tá naříkała; hráł jak uměł tak; jak ťa chytnu, tak ti vymlátím! Matka sa rozhněvała a jak biła tak biła (= hlava nehlava).

jak patří se skloňuje za adjektivum: Mám jak patřího pachołka.

jančary, polobotky ženské.
janek, zajíc.
járek, malý potůček.
jařabý, kropenatý; slepice, kohout.
jednoť, má rolí na 100 měřic v jednoti (v jednom).
jezivo, koll. jídlo.

K.

kácat; kácá se, páčí se, chce zrušiti smlouvu.
kady; nevíte kady do N.? (= neznáte cesty?) Vím kady, nezabloudím.
kapat, hynouti, kape hlady; skapni!
kdy; „nemám kdy.“ „Udělaj si kdy.“
klapatý, co „klapí,“ dolů visí: klapaté uši; klapatý klobúk = klapák.
kłásí, koll.; poďme na klásí, sbírat klasů na pole.
kłast; kalendář kłade, že bude pršat.
koberec, plachta, ve které cikanka na zádech děti nosí.
komár, „Kiebitz“ při kartech.
kopenec, kopec mravenčí.
kopencář, kdo rozkopává „kopence“ a vybírá z nich „vajíčka mravenčí.“
koráb 1. strom vypráchnivělý (koráb vrbový) 2. studénka, v níž takový koráb zasazen jest, aby voda blatem se nekalila 3. vyžraný zub (mám v hubě už enom nekolik korábů) 4. kostra koňská. — Odtud „dostal se na koráb, už je na korábě“ auf den Hund kommen.“
kordovat sa s kým, bíti se, hádati se.
kostka, pecka.
kot, noha, pův. snad píšťala nohy, neboť se říká: tvrdý, zmrzlý jak kot 2. druh sladkých jablek 3. vepřovice (cihla).
kotúlat, kutáleti. „Kotululú“ říkají děti kotúlejíce něčím.
kraby, ů, faldy, ve tváři i na šatech; krabatý, zkrabatěný.
kraj; začni z kraja, ze začátku.
krajanka, jablko na poly rozkrojené a usušené.
krbík, dřevěná nádobka (pouzdro), ve které sekáci brousek mají.
kŕdeł, hejno, množství; kŕdel borů vyschło.
krév; púščat krév (ne žílu ani žílou, oboje podle německého!)
krchňák, levák, han. manďák, jinde: galvák (levice: krchňačka, manďačka, galvaňa.
krkoška, tréska od valašské dýmky jalovcové.
kŕs, zakrsalý stromek; kŕse ženú omlády.
krsačka, bodlák sukennický.
krúcat prádlo, ždímati.
krúžlat jabko, ze slupky okrájeti, *krúželky*, slupka z jabka okrájená.
křápat 1. při jídle mlaskati 2. udeřiti; křápnu tě tým žbánem 3. mluviti nemístně: co to křápeš?
křenec, kra ledová.
křížné cesty, křižovatky.
křupět, praštěti; sníh křupí pod

nohama; mrzło, až křupělo pod nohama.

kuřenčář, kupuje po dědinách kuřata a nosí je ve „škrošni" do města na prodej.

kus; v jednom kusi, bez přestání; pršelo v jednom kusi pět dní.

kutat v popele, rozkutat uhlí, což se děje *kutákem* železným.

kýprý; z kýpra chodit, drobným krokem.

kysť, proso, oves mají *kystě.*

kýstka, sebrané klásí, kolik se ho do hrsti vejde, a svázané, též kýstka střešeň, jak je svázané prodávají.

kvaka, veliká řepa sladká, žlutá i bílá.

L.

lancúch, silný řetěz na „hemování," též „svěra" zvaný.

laprdón; už sme v laprdóně, v bryndě.

łaska, lasice.

lašovat po poli, po zahradě, choditi s úmyslem něco ukrásti.

ledačina, osoba nebo věc ledajaká, daremná.

ledovica, náledí.

lehký, (o váze a tolik co lehkomyslný), *levký* (o tíži), *lehný* (o chorobě), *levný* (o ceně).

leknút sa; nelekne sa (nebójí sa) ani sedláka na obilé (má tolik obilí jako sedlák).

léskovec, lískový ořech.

letět, padati; chléva letíja. Mi letí (vypadá) dvě kopy po měřici. Ščasně sem vyletěl (vypadl).

letina, zelené haluzí zvláště dubové, jež se suší na zimu dobytku.

ležisko, pelech zaječí.

lícný, úhledný, pěkný.

líčit, bíliti.

lín hadí, hadí kůže zvlečená.

litka, litkup.

łonsko, loňský rok. Od łonska; proti łonsku je obilé letos pěkné. Před łonsky.

łopačat sa; „ptáci, húsata sa łopačajú," dostávají brky na lopatkách. Takovým ptákům, housatům říká se *lopačata.* Mladí ptáci jsou napřed *holata,* pak *łopačata,* potom *opéřenci,* konečně *vyvedenci,* když se z hnízda „vyvedli," vyletěli.

lúbit koho, milovati.

łýňat, kráva łýňá, pouští chlupy.

M.

makyta, druh vrby jako jíva.

márný, hubený; márný človíček, márná fárečka. [1])

mdłý, mdlá chuť, mdlé ovoce (fad).

měch, pytel; měchem pobúchaný, hloupý.

měkkýž 1. opuka 2. rak, jenž shodil krunýř,

metła, koště.

---

[1]) Marnému pánu slúžite (Výb. I. 233).

mět (míti) užívá se častěji s významem slovesa býti nežli v češtině spisovné: nemá mi kdo oběd uvařit. Nemiéł kdo byt ve stodole. Nemiéł kdo mi žito dovést. Ešče mi má kdo pomoct.

minút sa; minem sa bez něho (obejdeme se); mine sa o chlebě. Nevím, mine-li sa zitra bez déšča. Míňáme sa jak možem. Tam sa zminuli (zmizeli). Dyby sa tatíček zminuli (zemřeli). Múka sa míňá (má odbyt). Kupec minúł všecku sůl (vyprodal).

míra; žito dalo míru, čtyři měřice z kopy, sice pod míru, nad míru.

mírný, pouhý; je mokrý, jak dyby ho hodil do mírnéj vody. Sám mírný snět je v tom žitě.

místo, dvakrát, třikrát atd. místem (jež se k těmto číslovkám pravidelně přidává). Prosil ho dvakrát místem. — Tam nedostane *z místa nic* (pranic).

młaďoch 1. mladík 2. mladý zajíc.

młat, bití, dostaneš mlatu.

mlčená, s mlčenú všady obstójí.

moc, nikdy mnoho.

morútný, unavený.

mrchavý; to je mrchavé, nepříjemné.

mrknutí, v oko mrknutí, v okamžení.

mýłek, lilek.

myslet; my sme ani nemysleli vázat (nemínili). Matka si nad tebú myslí (stará se). Je jich myslím kopu (asi). Pravili, že je myslím 11 hodin.

mysl; pořáď sa mi to na mysl vede, staví.

N.

nadbyt; nekdy toho trochu nadbude, nekdy chybí. Groš nadbývá (je více o groš, než se počítalo).

najavit na tchořa, nastrážiti.

náhlit na sebe; kněz při kázaňú na sebe náhlí (mluví rychle).

namětat kým; začáł ním namětat (chtěl ho povaliti).

naparovat sa, namáhati se.

napopácat; kdes ho napopácał? (našel).

naprahnút, pole naprahło, navlhlo.

napučňalý, nabubřelý.

následovat koho, obtěžovati.

nářadí domácí a hospodářské, náčiní a p. Kromě jmenovaného již ve stati I. „nádrabí“ domácího, položím zde ještě několik názvů, pokud se liší od českých: *štangla* (stč. štanda, něm. die Stande, stoudev na vodu); *zřez* (střez) na umývaní náčiní; *trečaf,* káď, v níž se dobytku sečka paří; *pajchovňa* (han. pýchovňa), stoudev o třech nohách, v níž se prádlo „svářá“ (han. pýchuje); *kołovratnica* (kolovrátek) na předení; *žigla*, dlouhá truhla s příhradami na mouku a jiné potraviny, stojí na komoře; *škřich*, veliká truhla, vlastně prkenná ohrada na obilí; *masnica* (han. maslenka), v níž se máslo „stłúká“ (v masnici za-

strčen jest *hrotík*, nad děrou hrotíku přes *hůlku* nastrčen *hrotíček*, na hůlce dole připevněn *kotúček* (cezanec dřevěný); *struhálko* (struhadlo); *struhadła* pl. neutr., na zelí; *táčky* (i táčka pl. neutr.), kolečko; *łamačka* (han. trdlica č. trlice, ohybačka); *patírka* (han. potírka, č. potěračka, mědlice); *hrotek*, dřevěná nádoba, do níž se dojí; *łátka*, veliký hrnec, v němž se dojivo uschovává (krajáč); *mandaska*, veliký a široký hrnec, v němž se dobytku vaří; *kubaňa*, veliká nádoba hliněná, záhrdlitá na vodu; *baňka* menší taková nádoba; *pantok*, dlouhá neširoká sekera o dlouhém topoře, štípati dříví; *obušek*, malá sekerka o krátkém topoře; *rýl* (rýč); *graca*, široká kulatá motyka; motyka obyčejná slove též *kučovnica* na rozdíl od grace; *kosák* (han. srp); *křivák* (kudla); *łepačka*, placačka na mouchy.

nátěsta, Sauerteig.

nedobrota = nedobrý (pustý) chlapec: Počkaj ty nedobroto!

nemoresný nespůsobný, velikánský.

neohřápaný, nevycválaný.

neokřápaná řeč, nerozvážná.

neokonaný člověk, jehož nelze okonati, jemuž nelze vyhověti.

nepodobný, náramný; takový leják přišel nepodobný!

neporadný, čemu nelze poraditi, seč nemůže kdo býti.

nesplejný člověk, jehož se nelze spleti, zbaviti.

nespůsobný, ingens; to je člověk nespůsobný.

neumíraný; to je neumíraný otec, o dítěti otci zcela podobném.

nevrlý člověk, nehybný.

nic; to je na nic hodné. Hledali, ale kde nic tu nic. Byl na nic uveden. Z ničeho nic se ohlédne a vidí... Pro nic a za nic nedám sa bit.

noha; zloděj dal v nohy.

nosit; kde ťa šlak nosí (= kde se touláš).

novosedlí nové hospodářství mladých snoubenců. Na Valaších chudé nevěsty chodí „po novosedlú," ptají pomoci na nové hospodářství.

ňuchat, čichati; trefil do hospody po ňuchu.

O.

občíhnút strom, obsáhnouti.

obec = obecní kasa, obecní peníze: Zaplatił do obci 10 zl. pokuty. Pili na obec. Zaplatí sa to z obci.

obéknút se na koho, anbrüllen.

oběcat, věnovati, určiti; tři rynské oběcá na šaty.

obestat, trans. obsáhnouti.

obchodit; slabota mne obchodiła.

oblevilo, nastala obleva.

obnášat; co to obnášá? (beträgt).

obolet; nemohł toho obolet (über's Herz bringen, přes srdce přenésti!) [1])

[1]) Jeden krajči, když plášč krájieše, nemohl *otrpěti* toho, ukrade jeho nemnoho (Výb. I. 257).

obracat sa. Mosíte sa dobře obracat, chcete-li být hotoví.

obrátit peníze na sebe, na něco verwenden.

obraziti někoho, uraziti. Já nejsu v hlavu obražený „na hlavu padlý."

obšata, obšacení.

obšustnút hañbu, utržiti.

obtáhnút koho, ošiditi.

obtúlit, políbiti.

obudit, č. zbuditi.

obut koho, ošiditi.

očehlat, odrati, kabát očehlaný.

odběračka, bolačka, jež ‚odbírá,' hnisá.

odháňka, hráz při řece, aby voda nebila v břeh.

odhoditá haluz, ode pně do délky rostlá.

odjímat sa; blato sa odjímá, chytá obuvi.

odpúdit, odehnati; ptáci sa odpúdili, opustili hnízdo, jsouce znepokojováni.

odrabaný, schäbig; odrabaný člověk, kabát, dům.

odrazit; byl bych přišel, ale ta nepohoda mne odrážała.

oharek, okurka.

ohlednosť mět na koho, Rücksicht.

ohřňat; zemáky napřed se „okopávajú" potom „ohřňajú."

ohřasnút sa, uleknouti se (čeho i čemu).

ochalebný, lichotný, dítě ochalebné.

okluk, cesta dělá okluk, nejde přímo.

oko, něco má oko, jest pěkné. Udělal si darem oko.

okoličně, není tak pěkného žita okoličně (v celém okolí).

okřaky, hustý šum na zhnilé stojaté vodě.

okřtili ho kaplanem, přezvali.

ołefat, do hola ostřihati.

ominút, zatým ho to omine (pomine).

omžít sa; ani sa doma neomží, neukáže.

opáčit, pokusiti.

opoňka, tráva při plotech rostoucí listu kulatého, dává se do polívky.

oračka = orání; v oračky = v čas orani.

osíknút, zhubeněti.

oslznút, oslzlo, oklzlo (po dešti).

ostrý kopec, příkrý. [1])

oščeřovat sa, smáti se hubou otevřenou; huba oščéřená, dveři oščéřené, č. *oškerovati.*

ošívá sa v práci, je lehtivý do práce.

ošklebovat sa, plakati velice.

ošklivec, ja nebudu ošklivcem (nenechám na sobě podezření), ostat ošklivcem.

oštera, nepříjemnosť, též člověk nepříjemný, który pokoje nedá (ošterný).

ošterovat koho, dopalovati sa s něčím.

ošúlit, ošiditi.

ošutraný, ošumělý, člověk, šat.

otknút, ai vám sa neco z toho otkne, dostane.

otměli v lesi, zatměli.

---

[1]) Srv. A budou křivá mista příma a *ostrá* cestami rovnými (Luk. 3. 6.).

otřeščit, obalamutiti; nechál sa otřeščit.

ověne, ověnuło 3. os. sg. verbi def. Nechoď až to trochu ověne (obeschne). Už hodně ověnuło.

ozíbe mne v ruce, zebe.

oždarovat, ovoce se stromu tyčkou (oždaračkú) shazovati.

ožebračit koho, pochramozditi, zmrzačiti; žebrák = mrzák.

ožihat; mráz ožihá (pálí).

ožrała, ožralec.

P.

pabîcat sa, po tmě, blatem (tápati).

padat; ten náš zeť padá také do téj rodiny.

pahnozt, pazneht; zašlo mi za pahnozty.

páchat, vyváděti, žertovati. Děti nepáchajte. Koťata páchajú.

pajzem, mentem; všecko pajzem.

palach, rákos; koll. palaší.

pałata, palanda.

pálka, hlavička na hřebíku, na špendlíku, na jeteli. Ani co by stálo za špendlíkovú pálku sem mu nevzal.

pałuda, tulák.

papírek, zlatka papírová. Dáł sem za to tři papírky.

parádný, není to parádné (ne přílis pěkné, dobré).

pečeňák, upečený zemák.

pečetiti, tvrditi; dušú pečetil, že to neuděláł.

pekáč; má hubu na pekáč, dělá pekáč (tváří se do pláče).

pekło 1. prohlubeň u peci, aby se pohodlněji do peci dostalo 2. pohoršení, svár: nedělaj pekła! Tam je pekło!

peň, pařez (viz sně̈t).

peníze, užívá se za „cena.“ Obilé je v penězoch, ide do peněz. V tech penězoch sem to kúpił. Za ty peníze je to drahé.

peršavý, hrušky nebo jabka od rudy popálené.

peršaviny veliké pěhy.

piádlit sa, vypínati se; ja nepiádli sa. Piádlili sa na to (spínali se, dychtili po tom).

pídit sa; voda sa pídí, vystupuje, neteče svým járkem. „Voda sa pídí, bude mrznút.“

pijatyka, pitka.

pypłat, pfuschen; ten to spypłáł!

pitomý, zvědavý. Su pitomý, co z toho bude. V témž smysle říká se též *hlúpý*.

pyzda, vulva srv. pyj.

piznút, uhoditi. Piznu ťa! Piznúł s ním o zem.

plantat, plésti. Ja di, neplanci (nepleskej). Já sa ím do toho neplancu.

plátežník špatný, kdo nerad platí nebo zaplatiti nemůže.

pleščiti, udeřiti; zapleščím ťa, pleščíł sebú.

plezmero, košile pod krkem rozepiatá. „Chodí s plezmerem.“

plkat, plauschen; plkoš; uplkaný.

plošťka, stěnice.

plpa, šišky sú na plpu, rozplpały sa, rozvařily se.

pluha; pluhy, deště často po sobě jdoucí.

plúšče uderiły = pluhy.

pobíjat na koho, hetzen gegen Jmd.

podborůvky, houby, č. podbůrky.

poděť, založiti, ztratiti; poďéł sem kdesi křivák, nemožu ho najít.

podílný; tam je zem podílná (dobře se oře). Oračka, vláčka podílná (dobře se dělá).

podjedy, ů; kdo má podjedy, tomu jásna opuchnou, zuby se hýbou a krvácejí.

podkłasek, pšenice (žito) zaschlá, malá, drobného klasu. „Žito je sám podklasek."

podlístek, ovoce pod lístem vyrostlé a následkem toho nevyspělé.

podoba; je ho enom podoba. Ty děti sú enom podobečky (po nemoci na př.).

podobný; není podobný k světu (špatně vypadá). To není k světu podobné (nehodí se na nic). Za český dativ užívá se vždy předložky na: syn je podobný na otca, céra na matku. [1])

podpalovat, podpichovat, podebírat koho, aufziehen, foppen.

podúčat sa = podchýtat.

poďubaný od neštovic.

pohodiť, pohazovat. Ráno, v poledne, večer vozka koně „nakrmí;" před polednem a o svačinách jim „pohazuje."

pochabłý, slabý, mdlý.

pochaběłý; už to bude všecko pochabělé (popsuté).

pochłapit sa, přičiniti se, ukázati se „chłapem" (= chlapíkem).

pochtévá ju, je do ní „zamilován."

pojímky, řetěz, na který se uváže (pojme) kráva nebo vůl za rohy; k řetězu pak jest přivázán provaz, za který se dobytče vede. — Pojmi si krávy! Šak sú pojaté.

pojednali sa, porovnali.

pojícný člověk, který hodně sní; pojícné jídlo, které se chutě jí.

poledňovat, o polednách odpočívati.

polák, polský (studený) vítr.

Polská, Polsko, do Polskéj.

pometat č. zmetati; kráva pometala.

pomknúť koho k čemu, pohnouti.

popelit sa na peci, v prachu.

popiáł sa, že... ukazoval ochotu.

popravit; všecko sem si sama popravila (uklidila), popraviá si, přeje si (lepší stravy). Macocha vlastní céři popráviala (přilepšovala na stravě).

pospolitý chléb, černý, sprostý.

postať, na postať žati, když se žne na příč záhonem (= na housera), opp. *na pokos*, když se žne po záhoně.

postavit; vykládáł v jaké bídě je postavený.

postávat, lenošiti; nemám kdy postávat, *z postávky* nebudu živ. *Vypostávaný*, odpočinutý.

---

[1]) Srvn. lat.: Servus aetate et forma haud dissimili in dominum erat (Tac. Ann. II. 39). Puella vultu honesta, in deae Junonis speciem similis (Apul. Met. X.).

pošarvátit, poškoditi; hrom pošarvátíł kosteł.

potknút sa s kým, pohádati se.

potrhnút sa, míti se k nečemu, ukazovati chuť; potrhł sa, že půjde.

potřípat koho, pomlouvati.

poťapkat, pohladiti; žertovně: „Poťapkaj vás Pán Bůh starú gracú.“

považovat si, vážiti si; to si mosí považovat.

pozňejší, špatnější: mouka, obilí a pod.

pozňaný, ožehnutý; sukno, vlasy, kabát a p.

prašnica, půda řídká, která se v prach rozsypává; opp. slínovica.

přlit, páliti; kopřiva přlí. Přlí mne na jazyku.

produch, propadlina od mokra.

prohřňáł si čelo (bylo mu horko).

pronadivit sa; nemohl sa pronadivit (dosti nadiviti).

prosík; dáł sa do prosíka (nebo do prošáka), jal se prositi.

prúd, místo v řece, kde voda proudí = brod.

prýšč, euphorbium.

přeběhati; všecky dvory přeběhali (hledajíce).

přebírat nohama = předrábiat, s nohy na nohu přeskakovati na př. při tanci, zimou a p.

předek vést, předním býti.

předvčérajšky = předevčírem.

přehodit, přeměnit; semeno; přehodit si chuť.

přeje si, hoví si.

překřtěný žid = pokřtěný.

přemřet zimou.

přenocovati, v. trans.: někoho.

přesilený; kraj nebył ešče přesilený ludstvem = přelidněný.

přesvědčenosť; co sa toho týče, to já mám přesvědčenosť (jsem přesvědčen).

přeškobrtnút sa, převrátiti se: sklénka se přeškobrtła.

příbuzenské názvy nejsou četny: tatíček, maměnka; bratr, sestra; stařiček, stařenka (dědeček, babička; — stařičké, u stařičků); bratranec, sestřenica; strýček, tetička; svagr, švagrová. — Tchánovi se říká „tatíčku,“ tchyni „maměnko,“ za *vnuk* se říká syn synů atd. Hochu se říká *ogara* (val. ogar), ogarec, ogareček, chłapec; 14—20letý jest *chasník* nebo poněkud obhrouble *ohnaš*, pak je z něho *chłap*. Děvčeti říká se *cérka*, dospělé dívce *roba*. *Dívka* jest děvečka služebná. — *Chłap* a *roba* nemá do sebe nižádné příhany, každý dospělý mužský jest chłapem, každá dospělá ženská robou. „Naši chłapi sú v lesi“ praví hospodyň o svém muži, dospělých synech a služebném pacholku; „naše roby sú na poli“ praví hospodář o své ženě, dospělých dcerách a o dívce služebné. — Cizímu hochu říká se *synek*, malému *syneček* („čí si synečku?“), cizí holce *cérka*. V dědině každý hospodář jest *strýček* každá hospodyň *tetička*. Kdo chodí po městsku jest *pantáta*, ženská *paňmáma*.

přichýlit dveři, přivříti.

přijít; dybych byl věděł, do čeho příjdu! (jak pochodím). Ne-

može mu přijít na méno (nadává mu). Je jeho známý a příjde mu přítel (je s ním spřízněn). Polovička stromu (coll.) přijde ven (vykope se). Co ti z toho příjde? (jaký užitek?) Když na kerchov vlézł, přišéł mu strach. Přišlo mi ít kole rybníka.

příky; šéł příky polem, na příč. Dělá mu všecko na příky (na příč).

příłazek, lavečka přes plot, kudy se přelézá.

přísada, sázenice zelná.

příškvrknút, připáliti se.

přiťalúpit sa, přijíti z nenadání.

psaný; mám to psané (černé na bílém). Co není psané není dané.

ptat, žebrati; nádeníky ptat (najímati). Chodí po ptaňú (po žebrotě).

pučňat, okna, dveři pučňajú od mokra, sú napučňałé.

pucheřina, měchýř.

pukač, bouchačka bezová.

pustatina, pustina.

pustý chlapec, rozpustilý.

putina, úponka fazolí, chmelu a pod.

R.

rác, trumf v kartech. Už věděl čeho je rác = kolik uhodilo.

racovat, trumfovati.

ráčiti, jezte a pijte co hrdlo ráčí. Jedli a pili co duša ráčila, co srdce ráčilo.

rakůvky, račí oka.

rana; na ranu, na jednou. Je ho rana = je tělný, silný v těle.

ražný, prudký; voda, jizda. Jede ražno. Náš chlapec je ražnější (silnější).

róchat bičem, praskati. *Vyróchat* někomu, vybiti. *Róchł sebú* o zem, udeřil. Róch!

rok; k roku chovat prase, které se toho roku nezabíjí, nýbrž příštího.

rónit; zrónil jabko, udeřením shodil. *Ráňá* hrušky, háže po nich.

rozbytovat něco, promarniti.

rozčápit sa, postaviti se nohama od sebe roztaženýma; *rozčápený*, kdo tak stojí.

rozčesnút strom, rozštipnouti ve dvé vstoupením opačným směrem na haluze. Vůł sa rozčesł, vytknul si nohu v horním kloubě.

rozdaovat sa, křičeti hubou otevřenou; *rozdava*, *rozdávený*, kdo křičí na plnou hubu; *rozdaovat* hubu, do kořán otvírati; *rozdávená* huba.

rozdrobit pěťák, proměniti na drobné.

rozebrat; už sa nám dřímało a vy ste nás tak pěkně rozebrali (zpěvem, vypravováním), rozebíráł ho, aby si z toho nic neděláł (těšil, domlouval mu).

v rozpust (křicet, krast) náramně, bez ostychu.

roztodivný, rozmanitý, všelijaký.

rozum; všeci byli na rozumě.

rubisko, místo v lese, kde právě stromy na drva pokáceny.

rudař, kovkop.

rútit sa, řítiti se.

ryčat, téci, pršati: voda ryčí potokem; tam ryčí! (prší); dobře si rýkło (popršelo).

rynščák, stříbrný rynský.

ryšavina „Kačenko *ryšavá*, nesedaj podle mňa, ať tvé *ryšaviny* nepadajú na mňa“ (Píseň).

Ř.

řeč; był sem s ním v řeči.

řečnovat, mluviti.

říček, zitřek.

říkat, čísti. Co to říčete? (čtete). V tech knížkách je pěkné říkání.

řkúcí, „dyby býł nejaký řkúcí (špatný), nepřijali by ho do obci.“

řujnosť, bujnosť, nezbednosť.

S.

sám v sobě, echt.

samtat (cu), a *somłat* (lu), praví se vlastně o zvláštním bekotu mumlavém, jímž se ozývá hovězí dobytek, když trávu plnou hubou škubaje bude znepokojován; pak = brblat, škamrat.

sběrky, ovoce se stromů napadalé a posbírané.

sbíhat koko, shledávati koho.

sec, kdo seče (č. sekáč; toto znamená nástroj, kterým se seká řepa, brambory a p. v korytě dobytku).

sedłatá husa, černá a bílá na lopatkách.

sejít sa; dobře sa nám to sešło, šak sa ti to kdysi sende (hoditi se).

shodit; shodił 20 kr. na lokti (slevil). Nechtěl sem jim toho shazovat (abrathen; haněti). Shodit s úřadu (složiti). Jezuité byli zhodění (zrušeni).

shrkli sa kole něho, sběhli.

schłubný, chlubivý.

schod, na schodě měsíca (poslední čtvrť).

schytíł sa a šel (sebral se).

skartit něco, skartiło sa mu to, nepodařilo se, co zamýšlel.

skład, pole orat do składu, prostředek zvýšený a oba kraje zníženy, bez brázdy. Jinde říkají „na převah.“

skłádat sa na koho, spolehati.

sklépek, prostor mezi kamny a stěnou. „Za sklépek“ se dává náčiní.

sklúzat sa, schovávati se.

skoro, časně; skorý, ranný: skoré ovoce.

sletět, spadnouti: zeď sletěla. Sletěł s hrušky. Ať nesletíš.

słypnút jídlo, s chutí sníst.

słyšet, *čut* smrad, cítiti.

smotłacha, špatné obilí, v němž jest mnoho trávy. „Je to sama smotłacha.“

smek, skok; na dva smeky.

smék sebou! = hop dolů!

smysléł si podívat sa tam, „napadlo mu.“ Co si smýšláš? (vymýšlíš). Ja di, nesmýšlaj si!

snět, peň.

spáčit sa, den Kauf rückgängig machen.

spakostit, pokaziti.

spara, po sparách chodit, herumstrabanzen.

spírat sa s kým, hádati se. Nespíraj sa (nehádej se).

spravedlivý, opravdový, skutečný.

správně to kúpił, lacino.

spravit sa, obléci se; *rozpravit sa,* vyzvléci se.

srhký i *srvký:* konopě, len, plátno (= hrubý, tvrdý, op. povůlný); chléb, ovoce (= trpký, nepojícný, jmenovitě plané hrušky); *kaša* srhká (= nemastná).

starý; na staré leta tře bídu. Dočkal se starých let (ne „vysokého stáří“).

starý krám, ve kterém se prodává šatstvo obnošené. *Staré krámy,* Tandelmarkt.

stát; na tom nestójí (nezáleží). Jem' na tom nestójí nic, má peněz dosť.

stodoła má dva *přistodůłky* (perny), jež od *młatevně* (mlatu) dole ohrazují *stranice* (též *srub, srúbení* zvané). V obojím srúbení u prostřed upevněn jest trám, „puntový słúp,“ jenž podepírá „patra.“ Vráta jsou dvoje, přední a zadní, otáčejí se v dolním prahu na čepech, *zdířkú* železnou obitých, *běhúny* zvaných; horní prah jmenuje se *helmo* (nadvrátí), v něm otáčí se čep dřevěný. K větším stodolám přistavena jest po boku jednoho přístodůlku *plévňa* (plevník) na plevy a ohrabky. *Zboží* (obilí) jako *réž* (žito), *žito* (pšenice) a j. ukládá se do přístodůlků v *brstvu.* *Načiní mlatící:* cepy, hrabě *a*) řídké (= posádní) *b*) husté, řičice a to *a*) ohrabečnica *b*) hrachová *c*) *stokłasná d)* kúkolná *e*) prachová; ohrabeční koš, vějačka (lopata široká a hluboká), smrďénka (smítěnka), jíž se obilí „sháňá.“ Cep skládá se z hůlky a z cepu, na obou jest na konci *ohłavek,* kteréžto ohlavky spojeny jsou svorou. Ohlavky přivázany jsou *švihy* (tenkými řemeny) v *zábradky* neboli *zářezy* (vruby).

Když se mlátí, snopy položí se na *sázku, stranujú* se, obrátí a stranují zase. Snopy takto ostranované slovou *stránky.* Je-li obilí vazké nebo vůbec „nepúščá,“ tedy se ještě hůlkou snop *kłasnuje.* Když je ostranováno, snopy se rozhrabou a „mlátí se“ na sázce od posáda na levo, pak se „vytřípá,“ dlouhá sláma sváže se v *otépky* (han. oklípky), pomrvená se ještě „přemłátí,“ aby neostaly *kožuchy* (zrno ve plevách) a sváže pak ve *mňaténky* (han. mrvénky). *Ohrabky* (rozdrtěné klásky a p.) *osejú* se na ohrabečnici a dají do koša ohrabečního. Obilí posádníma hrabiama shrne se na *posád* (na hromadu v pravém koutě zadním). Když je posád dosti veliký, nastane *vítka* (na větších statcích *sbírka*). Obilí vějačkou proti větru se háže, pak smrďénkú sháňá (t. j. všeliká neplecha s něho smítá), potom se odejme *zadek* (pozadek, zadní), a *předek* (přední) se *cúdí* na říčicách po pořádku jak svrchu

vytčeny byly počna od kúkolnice. Co přes říčice přepadne slove *podříčičné* (chudé zrní, semýško všeliké; to je drůbeři); na říčici zůstávají *shonky* (klásky a j., dostává se též drůbeři).

stonek, když se drůbež z peří oškube, zbývají ještě stonky (péra nevyvinutá).

starat sa, slépka sa stará, když chodíc po dvoře pokvokává.

strana; chytil sa lehkéj strany (stal se lehkomyslným, nepořádným). Já vám to jinou stranou vynahradím (jiným spůsobem).

strážit; vystrážil ho, kam chodí (vyšpehoval).

struk, lusk; koll. strúčí.

střapec, Quaste, Zotte.

střapatý, zottig, zerzaust; *střap, střapál*, dítě kučeravé.

střapit sa na koho, ježiti se.

střechýl, rampouch.

střeła; první střeła piva načepovaného je kalná.

střelit, udeřiti; tak ťa střelím; kůň ho střelil kopytem.

střínit; voda sa střiní (dělá se led).

střížeha, Höhenrauch.

sucháři, suché roždí.

suk, uzel, člověk svéhlavý, neústupný: to je suk!

súkrvica, talov.

súmez (masc.), široká meze mezi dvěma poli křovím porostlá.

súmezek, hranečník, hraneční kámen.

súporný, nesnášelivý.

surdík, malý, neúhledný pokojík.

sypat sa; posypu sa (pospíším si), ten sype! (pospíchá). Obilé sa sype (metá se).

svěčet, slušeti. Pěkně mu ten kabát svěčí.

svěčný, co svěčí. Nenos toho' není to svěčné.

svět; je to kus světa! (kus pole). To je kole dědiny světa! (mnoho polí). Do N. je kus světa (daleko). Přišel ze světa (z ciziny, z vandru). Šel do světa. Vynadáł mu pod světem (škaredě).

sviňa, Hemmschuh.

svítný; može ťa byt svítná haňba.

Š.

šarapatky, zadek saní; svezł sa na šarapatkách.

ščrčný, tržný, kdo se do všeho plete.

ščúpłý, štíhlý.

šemořiło sa, bylo trochu světlo.

šidlavý, co šidí, klame. Šidlavá nádoba, do které méně vejde než by myslil.

šklhat sa, klouzati se.

škňúrat, winseln; uškňúřený, škňúra, kdo často šknúrá.

škoda, „kráva ide do škody," do obilí, kde škodu spůsobí.

škoden „tú cestú su škoden dva zlaté," utratil jsem ne ve svůj prospěch.

škrošňa, skříně.

škrtit sa, namáhati se. Nač bych sa škrtíł na cizí lidi.

škrtoň, lakomec, jenž „škrtí groš.“

škřeček, říká se člověku zlobivému: Ty škřečku!

škřéhnit, vřeštěti.

škřítek, vlasy na čele jako vylíznuté.

šlechta, ploský kámen, deska kamenná.

šmatlat č. šmaťhat; vyšmatlané boty (ausgetreten).

šmignút, uřezati, udeřiti prutem. Šmigł se do prsta. Ušmigł si prut. Šmig ho; vyšmigat, vybiti prutem.

šmigec, smyčec.

šňůra, ve hře, peníze, o které se hraje.

šobřňat, mingere cum strepitu.

špruček, mrštný hmyz ve studánkách žijící; též o dítěti mrštném.

šrajdovat, sané, vůz šrajduje po kluzké cestě, když s kolejí se vysmekne a šourem jede.

šráky, kšandy.

štabárat, hřmotiti.

štragat sa, líně, nemotorně jíti.

šúkat sa, po malu pracovati.

šúkavý, kdo pomalu pracuje; šúkavá práca, které neubývá.

šurpivý; šurpivé ovoce, šurpáň = peršavý.

šústnút, udeřiti prutem; šúst ho!

šušeň 1. v nose 2. zbylý květ na jablkách a hruškách, 3. saze na světle.

švidrat, šilhati; švidravý, šilhavý = švidra.

T.

táhovitý, zaeh (maso).

tak; tak tak že sa udržáł. Dyž tak, tož tak (volenti non fit injuria). Dyž nechceš, nech tak (lass bleiben). Tak ťa lepnu, tak ťa řiznu! Tak sem sa lekł (velice). Bez tak (bez toho). Tak dva roky býł u nás. Dyž sem býł tak rok v Holomúci. Do tak roka nebude. Přijděte tak za hodinu (asi).

tatar, karabáč.

těhnit sa, tísniti, tlačiti se.

těrcha, tíže, břémě.

tlaščet, mokrý bot tlašćí, raci tlaščíja.

toporo, Hackenstiel.

tratí sa, hubení.

trčet, klúč trčí v zámku (jest zastrčen). Kde dotúď trčíš? (vězíš).

trosky i *trusky,* muší a housenčí vejce.

trudovačky, švestky strudovatělé (rumpy, korbele, houseři).

truhła umrlčí, rakev.

tržný, kvapný do čeho.

truskavec, jahoda tvrdá, v poli na mezi rostoucí.

třešča, člověk potřeštěný.

túłka, potulování.

túžit sýr, lisovati. *Tužák,* lis na sýr.

tvrdý: práca, spánek. Učí sa tvrdo. Je tvrdo o groš (zle). Je tvrdý na zimu (otužilý).

U.

ublížit; ublížił si, má v sobě ublížené (od práce, natážky).

ubyt. Šak ťa neubude! Což by ťa ubyło? (kdybys to neb ono

udělal). To ubude (geht an). O chlebě a vodě dłúho neubude (existieren). Na tom ubudu (mám dosti). Može na tom ubyt (přestati). Na samé slámě dobytek neubude. Noci sú chładné, že nelza venku ubyt. Trnky už by neubyły na stromě (jsou už zralé, tedy by buď opadaly nebo by je někdo cizí otrhal). Je to na ubytí (může na tom přestati). Včil nic neubude (neobstojí, ukradnou to).

udrhnút sa, zalknouti. Kráva sa udrhła jabkem. Kašle až sa udrhuje.

uhodiła dvanástá, udeřila.

uhovět komu, po vůli učiniti. Řemeslníci se ptávají, zdali „uhověli,“ svou práci po vůli zákazníkově vykonali.

uchodit; fajka uchodí, je někde puklá, tak že vzduch někudy uchází.

uchytit komu co, vyrvati. Uchýtali si to (rvali se o to).

ujat, plátna, sukna a látky vůbec *se ujímá* (když je jí mnoho), mouky, hrachu a p. *se ubírá.*

ukázat, podati; ukaž ten klobúk! Neukazuje mi to nikady (netrefuje se).

ukonat, unaviti; ukonaný, unavený.

ukrutečný, ukrutný, náramný.

ulíbiło, uráčiło sa mu, odhodlal se k něčemu, jako by milosť prokazoval.

unovat, trápiti: Hład ho unovář. Je všecek zunovaný.

upřél sa na to, rázně se odhodlal.

úročité svátky, výroční.

uskočit. Dvě kopy nám uskočí z našeho počtu, o dvě kopy bude méně, nežli jsme počítali.

ústava, ein Complex von Gebäuden. Tam moselo byt ústavy velice moc.

ustřihnút si na co, „dáti si záležeti.“ Na to si ustřihnu.

ušípaný, umouněný; ušípané = prase.

ušmúraný, špinavý ve tváři. Umyj sa, si ušmúraný. Má ruce ušmúrané.

utrefit komu = uhovět.

úvała čeho, mnoho, síla čeho.

uzeł, uzéłek; svázář šaty do uzéłka (Bündel).

užit; na to ho neužije (nehodí se, nemá náklonnosti k tomu).

V.

vałach, stroj na cídění obilí, fukar.

valihrach, říká se dítěti silnému, jež při chůzi se klátí s boku na bok.

valit někam, pospíchati, voda valiła přes cestu, tekla potokem; valíř do foroty, jedl, pil přes moc.

vaz, jilm.

vazký, vlhký, mokrý: půda, komora, obilí. Na rolú je vazko.

včilejško, včéra o včilé́jšku = o tomto čase.

na *večérku*, k večeru.

ves, řezníci chodí „do vsi,“ když

si vyjdou do některé dědiny koupit dobytče; sice vždy *dědina.*

vesno, jaro; na vesno.

vespust = v rozpust.

veta; bude veta (zle). Už je veta.

víckrát a víckrát ho neuvidíte (nimmermehr).

vláčit, pták vláčí (na hnízdo nosí).

vłomíł sa do toho, vložil se v to.

vołat, jmenovati. „Já sa volám Hodný.“

volavý, pták, jehož pomocí ptáčníci jiné chytají.

vozička, klouzačka, na níž se chlapci „vozíja“ (klouzají).

vrátit koho, přiměti, aby se vrátil.

vrzgolit, vrzgotat, vrzati na hudební nástroj: vrzgolí na varhany.

vrždět, skřípat; sníh vrždí pod nohama.

vržení, boule.

vstúpit v něco, vložiti se.

po vůli; jeď, pracuj po vůli.

vybombovář si! špatně pochodil, nic z toho nemá. Na tom baranu málo vybombuje (vydělá).

vybyt koho ven, vyhnat. Vybýł zkoušku („odbyl“ (!). Vybýł si robotu, trest, nemoc.

vybývá něco = zbývá.

vydělat něco = vyndati; tak: sdělat (sundati), oddělat (odstaviti).

vyhnáłov, vyhnanství; su tu jak na vyhnálově (osamocen).

výhranek, vyhrané peníze.

vyhúcat cestu, vyjezditi.

vyjevený, přiběhl jak vyjevený, šílený.

vyjíti; vyšéł dobře při zkoušce, prošel.

vyjímka, poslední brázda na záhoně, kterou se záhony od sebe oddělují.

vykazovat, vykazovář, že... vypovídal před svědky, na soudě a p.). Vykázat peníze (vypověděti). Vykázář všecko, vykázář sa ze všeho („zodpovídal se“).

výkladní trh. „Ráno je trh na dobytek, odpoledňa výkladní (na zboží kupecké).

vykúšář na něm, kde peníze má (vyzvídal).

vyłupnút sklénku piva, jedním douškem vypiti.

nevymáchaný; „má hubu nevymáchanú,“ říká se o tom, kdo neomaleně mluví.

vynášat; mosí tak dělat, jak mu vynášá.

vypit; ptáci proso vypili.

vyprúcený; dům je vyprúcený, bočí se, je na spadnutí.

vypručovat sa, bočiti se pýchou.

vyráčit; sen sa mu vyráčíł, vyjevil.

vyslečený, bez obleku jest, kdo je bez kabátu nebo vůbec bez šatu svrchního.

vysočizný, velice vysoký.

vyščuhraný chléb, vyschlý.

vyškobrtnút sa, vyšinouti se.

vytřípat komu co, vyčítati.

vyťalúpit sa, z nenadání se vyskytnouti.

vyvěřiti si co u koho, na úvěr vzíti; *zvěřiti* komu co, na úvěr dáti.

vyvést, spáchati. Chlapci nevy-

váďajte, nebuďte rozpustili. Ptáci sa vyvédli, mladí ptáci vyletěli z hnízda; takoví mladí ptáci z hnízda vyletlí slovou „vyvedenci."

vyvetit sa z čeho, vysvoboditi se.

vyvrznút z čeho, vybřednouti z nesnází.

vyzíblý, hubený od nemoci neb od bídy.

vyzimovat; obilé vyzimovało, vyhynulo zimou.

vyzpívat komu, vyznadávati.

vyzpytovat čemu. Tom' člověk nevyzpytuje (Auf den Grund kommen).

vyzvihnút; vyzvihli novú hospodu (zařídili).

vyžit z nemoci, okřáti.

vzíti; nevím, co si to vzáł za zvyk. Vzáł na něho zlosť.

Z.

zábarka, záminka.

zabit; to ho zabilo, přivedlo na mizinu.

zabrat sa; ona sa nad tým zabrała, nahm sich zu Herzen.

zabyt sa někde, zameškati se.

zafraňhářit, začachrovati.

záhončlivý, přičinlivý, kdo si umí peníze vydělati.

zajít; noc, tma mne zašla v lesi.

zakłádat; květ zakłádá, přerozuje se v ovoce.

zákładka 1. přípřež na pomoc, když někdo vyjeti nemůže 2. sázka (Wette).

zákopa, příkop.

záluplivý, dřevěná nádoba (putna, čtvrť), která má zálupy, záděry.

zakráčat, dycky to zakráčá (zastává, omlouvá).

zámraz; žito seté na zámraz, když po zasetí hned zamrzne.

zamžít oči, zamhouřiti; oči zamžíté.

zaonačit něco, popraviti, ozdobiti.

zapalovat sa; což sa budu zapalovat (usilovati, drápati). Co sa o to tak zapaluješ?

zápečky, f. pl., hrušky nebo trnky v sušírně „zapečené," na polo usušené.

zápolé, mírná hádka; miéł s ním zápolé.

zaratit něco, založiti, ztratiti.

zarovno, zároveň.

zarúšat šaty, zamokřiti rosou.

zastat; zastane prácu nech je jaká chce (= je s práci).

zážívný, kdo si umí živnosť vyhledati.

zavést; když sa syn žéníł, zavédł mu otec chałupu (věnoval, odručil). — Zavédli sa, jak by chtěli neco kupovat (= přišli do domu s tou záminkou.

zaviadnút; obilé zaviadne, dyž je sucho.

zavrhnút sa; molé sa zavrhli v kožuše. Stokłas sa v zemi sama od sebe zavrhne (tak o každé nepleše).

zbačit něco, uznamenati.

zbyt; pachołek zbýł u hospo-

dářa ai na druhý rok, nemohł tam zbyt (ubyti).

zdařit sa; dyby sa vám tam zdařiło ít (přihodilo).

zdát sa; co sa ti nezdá! (co ti „napadá"). Ani by sa nezdálo (ani by nepomyslil).

zezulena, plevel jetel mořící č. povázka.

zhłaň, prohlubeň v potoku, kde se voda točí.

zhlédnosť; nemá zhlédnosti na chudobné.

zhniłoch, lenoch.

zingnút; rana (střelná) zingła; udeřiti; zing ho!

zjevit; nechtěł sa zjevit (prozraditi).

zkýšćit sa; mléko sa zkýšćí, srazí (promění v „kýšku").

złatenica, nemoc žloutenice.

zlehknút, státi se lehkomyslným.

złý jest iratus (rozzlobený); malus jest *nedobrý.*

zmlet sa; cosi sa zmele; stane se).

zmudrovat; jak bych to zmudrovał? (chytře navlekl).

značit; už toho málo značit (znáti). Pták sa v povětří značíł jak černý puntík.

zňá tu cosi, tlí; pozňaný kabát.

zohavíł sa na pentličky, ukradl je.

zona, plevy konopné.

zpajznút, kradmo vzíti.

zpučňat, zpučňalé dveři, okno, aufgequollen.

zarúděná díra, zacpaná nečistotou, blátem etc.

zužitkovál všecko, prožil, probil.

zvodonč, -če f., brázda přes pole na svahu položené šourem vedená, aby voda odtékala.

zvořeň, svor (Vorstecknagel).

zvrtnút sa s čeho, spáčiti se.

Ž.

žabina, žabnice, mušle.

zgřňat, lakotiti.

žír, co se dává drůbeži.

žírka, žraní při dobytku táž nemoc, která při člověku hryzení, moření slove.

živačit sa, bídně se živiti.

živnosť si kúpit, domek s polem.

živý; o živý svět bych toho neudělál. Živú mocú chtěł to mět. Dáł mi toho živú krapečku. Živý (živá) nevím, kde sa poděł. — Pravě tak ve stč.: Kam sě podě, živ nevědě (Výb. I. 142). Tehda Eustachius nevěda živ co učiní, bral sě do dalekých zemí (Pass. 931).

žížlavé (žížlivé) uhlí, řeřavé.

žmolit; co to žmolíš? (jíš).

žuchłat chléb (o bezzubém).

žvachłat, pleskati, klevetiti; *žvachła,* kdo mnoho „žvachle."

Eufemismy.

Z hojných eufemismů, jichž lid v řeči své užívá, probleskuje jemná mysl, mravní ušlechtilosť tytýž i úzkostlivosť nábožensá. Co lid považuje za nepěkné, za nespůsobné nebo za hříšné, to nerad označuje jménem svým, nýbrž jiným buď jemnějším buď pojmově nebo zvukoslovně příbuzným. *Láti* neboli jak praví Čech případným homonymem „sekerou házeti“ jest lidu našemu tolik co „hřešiti“ *κατ᾽ ἐξοχὴν*, jako *zlodějem* jest, kdo krade. Kdo laje škaredě, ten „hřeší“ a zlolajce okřikuje se slovem „nehřeš!“ „Vyhřešiti“ někomu znamená vyláti. „Zahřeší-li“ kdo komu, není-li „člověkem bohaprázdným,“ slyšeti na nejvýš: „hromský chlape, milionský chlape!“ „Zatrápený“ (zatracený), „neščápený“ (nešťastný) „chlapče!“ *„Sak* na ryby,“ k čemuž se ještě přidává „koš na raky.“ Toliko z hovadského kletí maďarského zabloudilo až v naše kraje „basama lejky,“ užívané též u věrném překladě slovenském. [1])

Jména *ďas, ďábel, čert, šlak* u výkřiku pozměňují se zvukoslovně, nebo užívá se jmen jiných šťastnějšího zvuku, nebo jinak se označují: ba *ďácha*, ba *šmaka*, ba *błahúta*, ba *hřícha*, ba *lileckého*, ba *černého! Čechman* to vzáł! Zpomínáł toho „złého.“ — „Dostanete 500 zl. za ovoce.“ „Ja dostanu Boha!“ — I „střeła“ cítí se ještě za střelu Perunovu, pročež říká se raději eufemisticky „ba *strechu*.“ [2]) Ano i té *vodě* lid náš se úzkostlivě vyhýbá, říkaje raději: „vem to *hoda!*“ Místo jiného neštěstí přeje toliko „bodaj ťa hus zadní nohú kopła!“ Podobné eufemismy jsou: na mu *duchnu*, na mu *kušu*, na mu *milú milovanú*, na mu hříšnú. — „Voláł na svaté ména“ znamená, že křičel: „Ježíš, Maria, Josef.“ — „Bozaj mne v *kapcu*,“ „ohráł bych ťa,“ známé i jinde eufemismy. — Praseti říká se „ušípané“ (= špinavé, zamatlané), vši jsou „hyd“ (= ohyzda), „přirození“ hanba lidská.

Mluví-lí se o něčem nepěkném, přičiňuje se pravidelně „krom dobrých a poctivých lidí,“ za stara též „krom Boha,“ odtud „krombožinec“ (lejno lidské), kteréhožto slova užívá se též za prostonárodní negaci. [3]) Taktéž přidává se jako na omluvu, že zmíněno se o věci nepleché „odpusťte;“ tak vždy „vozíme, odpusťte, hnůj.“ [4])

---

[1]) Rozumí se samo sebou, že ani tu není pravidla bez výminky. Jsouť ovšem i tací, co si svým časem pořádně „zahřeší!“

[2]) Ze tvaru tohoto jakož i ze rčení „ba peklo“ poznati, že též tvary ba *ďábla, kozla* a p. nejsou genitivy, nýbrž akkusativy.

[3]) Téhož původu eufemistického (zvukoslovně) jsou české „houby.“

[4]) Žertovně říká se též: „Co je váš muž?“ „Ja, odpusťte, švec.“ A píseň jedna počíná: „Odpusťte švec umřeł.

Přirovnává-li se člověk pro své nepěkné vlastnosti k nějakému zvířeti, přičiňuje se „nepřimířaja“ (= nepřirovnávaje) nebo „krom duše:“ Chláme nepřimířaja jak hovado. Je hłúpý nepřimířaja jak tele. To je hovado krom duše.

Pojem smrti na uvarovanou zlého znamení označuje se slovesy eufemistickými: Až mne nebude, až mne nestane, dyby sa maměnka pominuli.

Základním rysem povahy lidu našeho jest opravdová, nelíčená zbožnosť. Svou nicotu, svou závislosť na Bohu projevuje lid velmi často výrazy rozličnými, jež se staly stálými úslovími v řeči jeho, aniž jsou proto planými frasemi. Na otázku, „jak se máte,“ odpovídá se pravidelně: „Jak pán Bůh dá.“ „Dobře, dyž dá pán Bůh zdraví.“ „Děkujíc pánu Bohu dobře.“ Tohoto rčení užívá se taktéž z pravidla, když něco dobrého se stalo, něco zlého nestalo, když práce dokonána a p.: „Ale, děkujíc pánu Bohu, nic sa mu nestało.“ „Děkujíc pánu Bohu, obilé už je ve stodole.“ — Slibuje-li kdo něco učiniti, nebo chystá-li se k něčemu, neopomine přidati: „kdo dočká,“ „dočkáme-li,“ „dá-li pán Bůh zdraví.“ Ustáleno jest tedy rčení: „dá-li Bůh zitra,“ „kdo dočká za rok“ atd. Taktéž ustálena jsou úsloví: „To było ščestí *od Boha*, že...“ „Šak si zdravá *od pána Boha*, co bědakáš!“

Tázán-li kdo, „čí je to pole,“ odpovídá, je-li jeho majetkem: „Moje a boží.“ — Má-li kdo čeho dosti, „má toho *do Boha, do vůle boží* t. j. dokud vůle boží jest. — *Boží* jsou též doby časové: Od božího rána, celý boží den, rok.[1]) Vzpomene-li kdo nebožtíka, vždy dodá: Pán Bůh jem' odpusť, daj nebe, věčnú radosť,“ a zakleje-li kdo sebe mírněji, přidává skroušeně: „Bože mi těžký hřích odpusť.“ Je-li kdo v nesnázi, praví: „Kde já *hříšný* tu budu nocovat.“ „Kde sa já hříšná poděju“ atd. — Na stůl sednouti považuje se za veliký hřích, protože na stole bývá „boží dar.“ Chleba tudíž ani odrobinky pošlapati se nesmí, co koliv upadne ho na zem, zdvihne se, ofouká i sní aneb hodí v oheň.

Nadávky, převzdívky a slova obhroublá.

Protivou eufemismů jsou nadávky a převzdívky. Nadávky jsou důležitosti nemalé, jde-li o poznání povahy národní. Ve mnohých věcech shodují se tu snad všichni národové (osel na př. sotvy as kterému bude vzorem moudrosti), v jiných však liší se charakteristicky. Nám na př. „ovečka“ vzorem jest pokory a trpělivosti ná-

[1]) Zajímavo jest, že *večeru* a *noci* epitheta toho se nepřikládá.

sledování hodným, kdežto Němci pro tytéž vlastnosti jest „dummes Schaf.“

Ve které společnosti slyšeti mnoho nadávek hrubých a sprostých, v té zajisté nevládnou mravy jemné a ušlechtilé, a tak jest i s lidem a národem. Náš lid nadávek sprostých mnoho nemá, většina jich odnáší se ku mravním vadám a všelikým křehkostem, jež káry a posměchu zasluhují, jinými označuje se věc, jež není člověku po chuti, některé jsou též plodem prostonárodního humoru. Takovýchto *převzdívek* jest hojně a synonymika v té příčině znamenita.

Převzdívky dětské. Děcko již odrostlejší, se kterým se rodiče ještě mazlí jest *cagoň, korhoň, orgoň,*[1]) děcko ubrečené je *skřekoň.* Děcku pustému říká se: *hopsoň* (neposeda), *pustoň* (rozpustilec) *paskuda* (které svou rozpustilostí i škodu působí). *Škut* jest zavilec, zarputilec, *słota* malý darebák. Nejškaredší nadávkou, jíž se „pustoni“ na vzájem poctívají jest *všiva, všivál. Rozumbrada* jest německý „naseweis.“

Převzdívky mužské. Nejjemnější z nich, jež za často ani nejsou nadávkami, jsou tyto: *štverák, matěra, šelma vybíjaná, kostka, kostelník, mastikula.* Jmény těmito označuje se člověk vychytralý, „všemi mastmi mazaný,“ jenž snadno se vymotá z nesnází a svého prospěchu uhledí třebas i na škodu jiným. Jest to „ferina lišák“ lidské společnosti. — Taškář hrubšího zrna, lhář a podvodník jest *kmín, portukáł, šot, cigán.*[2]) *Bałamuta* jest mluvka i taškář v jednom, rovnaje se úplně modernímu švindléři. — *Hlupák* vyznačen jest epithety přehojnými, jež takto se stupňují: *łuhela, měchem pobúchaný, Jan borový, roh baraní, trúba olejová, hłúpé jelito, střevo, tele Machovo, trdło, poleno, mrkva, mrkvús.*[3]) — Nehybu, nešiku, nemotoru označují: *kołohnát, čáčvara, mrňa, ohřebło, motovidło, trnčák, majstr pipła* (fušer), *matlafús.* — Mrzout hněvivý a souporný má přívlastky: *návara, skřeček, somár.*[4]) Sprosták, surovec jest: *chałoň, hałama, chebzoň, slivoň, chrapún, hřbet, pazúr.*[5]) — Člověk zevnějšku zanedbaného, oškubaný, otrhaný označen jest jmény: *pařiłata* (který páře na sobě łaty, záplaty, místo aby nové přišívał),

[1]) Synonyma uvádím od pojmu nejslabšího počínaje k mocnějším.

[2]) Cigán jest obecným názvem zpronevěřilce, lháře a taškáře. Slov „lhář, lháti“ téměř ani se neužívá, vůbec mluví se: Ty cigáne! (= lháři). Necigaň! (= nelži). Ocigánił mne (= ošidil mne). To je cigana (= lež). Duši sa jak starý cigán.

[3]) Staří známí jsou ovšem také: osel, tele, hňup.

[4]) Vz. ve Slovníku „somłat.“

[5]) Jmény těmito dříve páni měšťáci poctívali sedláky.

plezmero, *škuban*, *trhan*. — Na označenou člověka ostudného, protivného, nestydatého a p. užívá se podstatných jmen odtažitých a těm podobných: *dožera* (kdo „dožírá,“ dopaluje), *oštera* (kdo „ošteruje,“ dopaluje), *otrapa* (kdo trápí), *ostuda*, *špata*, *ohava*, *paluda* (který se paluduje, pobuda), *ošusta* (pol. poszust), *omasta*, *smotlacha*, *pluha* (vlastně = deštivé počasí), *nestyda*, *nehaňba*, *necuda*.

Jako sedláci nebyli u veliké přízni pánů měšťaků, tak i ti ševci, co jim šili boty od ševců „městských“ za rovny považováni nebyli, převzdívaliť jim „ňuhňálů.“

Žid slul dříve „prachél“ (prašivec), nyní jest „pantátou.“

Převzdívky ženské. Ženská, která si příliš hledí parády, jest „strojna“ (Putzdocke), opak její je „střap, střapál,“ jež chodí „střapatá.“ „Modlena“ označuje totéž co německé „Betschwester.“ Klebetnice jest „rechna,“ „kalabizňa.“ „Škrošňa“ (vlastně skříň, kterou nosí „kuřenčáři“ na zádech) znamená ženskou, která lenošně posedává. Baby tělnaté označují se jmény: *bechyňa*, *machna*. „Stará hachla,“ „staré ohřebło“ jsou staré baby jedovaté. *Čava* (velbloud) je robsko škaredé, nepříjemné; *halda, chalachyňa* znamenají robska sprostá, nemravná. Ženské přihlouplé říká se „Rozinka Vachetkova.“ Přihlouplá osoba tohoto jména žila skutečně v letech asi dvacátých na Zlínských Pasekách, mladší generace nynější jí ani neznala, ale rod Rozinčin nevyhynul.

Zajímavy jsou převzdívky: *korhél* (Chorherr), *herpiška* (jeptiška), *abatyša*. Onen značí ochlastu, herpiška jest „erdek baba,“ abatyša „stará klepna.“

Avšak nejen osoby, i *věci* mají své převzdívky, mluví-li se o nich s nelibostí, s jakýmsi despektem. Tak na př. některé *údy těla lidského:* hlava jest *lebeň*,[1]) když zasloužila pohlavku, *palica*, když jest tvrda, neústupna, *kotrba*, když „je v ní sečka.“ Huba (ústa) jest *gambou*, když jest velika, nepěkna, a člověk jí obdařený jest „gambatý, gambál,“ *paščekou* jest huba prostořeká, odmluvačná; proto se říká: „Zavřeš tú paščeku!“ „Dostaneš po paščece.“ Kdo paščekou mnoho mlátí, jest „paščekář;“ *papula* jest huba vypasená, která hodně „papá.“ — Oči veliké, vyvalené jsou „šiše,“ nohy „hnáty, koty,“ ruce „paprče,“ prsty „pazúry.“

Převzdívky své mají též *oděv*, *nářadí* a *náčiní domácí. Staré šatstvo* jmenuje se „háby,“ *klobouku* ošumělému říká se *plzák*, není-li již na něm chlupů a je-li už hodně ušpiněný; *klapák* jest klobučisko staré, jehož střecha „klapí,“ dolů visí. Veliké *beranici* pře-

---

[1]) Od „lebavý,“ holý, holohlavý.

vzdívá se „kucma“ a kdo v ní chodí, jest „kucmák.“ *Ošumělý kabát* jest „kabaňa,“ *široké gatě plátěné* „pltě,“ *botám* velikým, nesvěčným říká se „hňápy,“ *obuvi* staré, rozedrané „škarbały.“

Nábytek odrabaný jsou „staré zgarby,“ *peřinám* se převzdívá „báchory,“ starému křiváku (kudle) říká se „pajzák“ a *náčiní* kuchyňské jsou „střepy.“

Nechutná-li někomu *polévka, máčka, buchta, vdolek*, že nejsou dobře připraveny, nemastny, nebo že by raději něco jiného chtěl, slovou mu jídla tato: „poleva, mačura, buchár, osúch.“ *Jabko* nebo *hruška* zakrsalá, rudou spálená jest „šurpáň.“

Pole na strmé stráni, „hrdelné,“ neúrodné je „zdrap, hrb, strup,“ a *chalupa* stará, na spadnutí slove: „chajda, kuťa, połoma.“ České *herce* říká se „hliva,“ *koza* má převzdívku „prča,“ *kozel* „košut a cap,“ škaredý chrobák (brouk) jest „chrobaňa, škrobaňa.“

Ostatně převzdívky tyto neznamenají vždy věcí samých v sobě špatných, začasté užívá se jich i o věcech dobrých, mluví-li kdo s jakousi nelibostí. Tak nazve muž peřiny třebas nové „báchory,“ když vidí ana žena v nečas jimi se obírá: „zas ty báchory roztahuješ, pokliď rači krávy!“ Nevrlému otvírá „paščeku,“ kdo sotva mukl atd. —

Témuž účelu slouží přípona *-isko*, jíž se velmi zhusta užívá: „Zas ty nožiska roztahuješ?“ „Nemožeš si ty ručiska umyt?“ „Daj tom kravsku žrat, ať nebečí.“ „Vyžeň to psisko.“ „Už to kočisko zaséj králíka sežrało“ atd.

A jako jmen podstatných tak i *sloves* hojně se užívá na označenou děje nelibého, neplechého, nemírného a p. I v této příčině synonymika jest velmi vyvinuta. Kdo v nečas mluví nebo pleská věci nerozumné, ten „plká,“ jest „plkoš,“ „uplkaný;“ „prdolí,“ jest „prdola,“ „uprdolený“ a ženská taková jest „prdolena.“ „Nevdákaj!“ okřikuje ženu muž, stará-li se pořád, jak bude dále. Kdo neustále o jednom mluví, ten „pořáď o tom koleduje, klábosí, kalabizňuje, łamúzgá,“ kdo má hubu nevymáchanou, ten „křápe.“ — Rechna „rechní,“ sápati se na někoho jest „békat, skřékať,“ „skřékni na něho, dyž neslyší!“ — Kdo se vadí na veřejném místě křiče nesmírně, ten „sa rozdavuje (je rozdávený, rozdava), hylásňá, zvoříňá,“ a komu kdo náležitě vynadal, tomu „vyzvoříňáł.“ — Děcko ubřečené „cébí sa, dává sa do cebíka, je ucébené“ nebo „sa ogebuje, je ogébené,“ činí-li to starší člověk, tedy „škňůrá“ a je „škňůra.“ Kdo se má ku pláči, ten „dělá pekáč, má hubu na pekáč.“ Směje-li se kdo potměšile, „ščúří sa, ščéří sa,“ „má hubu oščéřenú.“ [1]) Kdo se směje

[1]) Tolik co otevřenu, říká se též „dveři oščéřené.“

na hlas, ten „sa oščeřuje,“ a vysmívá-li se jiným „vyščeřuje sa, dělá si výščeřky.“ Smáti se nezbedně, nespůsobně (cachinare) jest „chlachýzňat sa.“

Tančiti nepěkně, v nečas anebo vůbec pozorovateli nemilo, jest „hépat (vl. skákati), pytlovat sa, trdłovat sa.“ Kdo hltavě, nespůsobně jí, ten „cúhá, pere, džgá do sebe;“ „spažerkuje, spaťúhá“ všecko, kdo není vybíravý. Požívati nestřídmě nápojů lihových, neb i vodu nespůsobně píti jest „dut, chlámat, słopat“ [1]) a ožralec jest „ožrała, ochlasta, ochlama.“ Kdo nemírně spí, ten „kyše, hníje,“ jest „kysáč, ukysaný.“

Uvelebiti se někde jest „usádlit sa,“ seděti v nečas jest „lapět, skřečat, čučet.“ „Co sa's tak rozkřečáł“ praví se tomu, kdo se nemá k odchodu; „kde tak dłúho čučí, trčí“ (vězí), „začučéł sa kdesi.“ Kdo má chůzi zdlouhavou, kdo plete nohama, ten „sa glajdá, gramle,[2]) rajdá,“ jest „glajdavý, gramlavý, rajdavý,“ kterážto slovesa vlastně označují zdlouhavou a nepěknou chůzi volů; „rozglajdaný“ znamená tolik co něm. „schlampet.“ Nemilí hosté „sa z izby vykasali,“ „vyštragali.“ „Už sa štragá,“ jde si pěkně zvolna maje pospíšiti. „Vyťalúpił sa,“ vyskytl se z nenadaní, aniž ho třeba bylo, „přiťalúpił sa,“ připlichtil se společník nemilý.

Lenoch „sa šúká, je šúkavý,[3]) ochúňá sa (okouní, nemá se k dílu), pelencuje sa kole uhłů, pałuduje sa, přesúšá sa po poloch a po zahradách. Kdo hledá co neschoval, ten „ňůrá, zbłýňá, zgłýňá.“

Synonyma.

Synonymika jest posud nejslabší stránka naší lexikografie, slovníky naše i mluvnice příliš málo k ní přihlížejí a v samostatném spracování neučiněno posud ani skrovného počátku. Tím se stává, že spisovný jazyk náš čím dále tím více chudne a hubení, syntaktické vazby, jimiž jeden a týž úkon ovšem s rozdíly patrnými se označuje, secvrkují se v jednu a to za časté chybnou, přesné vazby slovanské vytrácejí se zůstavujíce místo všelikým barbarismům, nebo pletou a matou se nerozumně. Slova synonymná stávají se nám zbytečnými, kdekoli Němec jich nemá a jedním slovem pro kolik pojmů dle našeho názoru rozdílných vystačuje, kdežto synonymů německých svými nahrazovati neumíme. Synonymika však lidu našeho jest posud velmi

---

[1]) Vlastně dobytek slope a chláme.

[2]) Polsky „gramolicz się.“

[3]) Též práce je „šúkavá,“ když jí neubývá a člověk své síly při ní roztyluje; práce „sporé“ také neubývá, ale do té třeba se pořádně zapřáhnouti.

hojna i rozmanita a zajímavo ve mnohých příčinách pozorovati, jak bystře, jak neomylně lid u věci té rozeznává i rozlišuje. Zde však o synonymech syntaktických a takových, jež za podklad mají slova i jinde známá a vůbec užívaná, šířiti se nemíním, odkládaje toho ku příležitosti jiné; uvedu toliko některá synonyma slovná, jež mi se maně naskytla.

Podívejme se nejprvé na pana kmotra z mokré čtvrti. Neděje-li se to často a není-li toho mnoho, domácí jej omlouvají šetrným eufemismem, že se kdesi „zapotrošił.“ Někdy se i pořádnému občanu přihodí, že „má drbku, drbu, je drbnutý,“ když jich několik „vysmolił“ nebo „vytrúbił.“ Ale když „sa nadájá“ v hospodě, když „sa navalił, je navalený,“ pak má již „haraficu, je zpitý na matěru, na motyku, jak mol, jak snop, má kaňu jak trám.“ — Jsou také pijáci, co dlouhý čas dělají dobrotu, nápoje se třebas ani nedotýkajíce, ale najednou jim to nedá, seberou se a „verbujú“ v hospodě kolik dní po sobě, takoví lidé jsou „na božích cestách,“ jsou to němečtí „Quartalsäufer.“

Velmi hojna jsou synonyma na označenou pojmů *bíti, vybiti komu, dostati vyprásku:* gécnút, gécat, géc ho! (= žduchnouti), čepcovat koho, vyčepcovat komu, česnút (udeřiti: „tak ťa česnu“), chlopit (chlóp ho!), vychlópat komu, křápnút koho, lisknút, liščit po hubě (lisk ho!), řiznút po hlavě (řiz ho!), škrábnút (škráb ho!), šmignút prutem (šmig ho!), žignút čaganem, strčit komu jednu, „takovú ti usuším!“ (vlepím), někomu vycasnovat, vycúhat, vyčesat, vydrat, vylátat, vyłépat, vymłátit, vyohýbat, vyopáłat, vyožíhat, vyráňat, vyróchat, vyřezat, vysmýkat, vystrúhat, vystřapcovat, vystřílat, vyšúpat, vyzpovídat, vyzvářat; vyspořádat koho. — Dostaneš młatu, řezu! počkaj, ty dostaneš, nabereš, zebereš, obzobeš, vydržíš!

Také rány, jichž se komu dostává, mají hojnosť synonym, buď dle místa, kam jsou applikovány, nebo dle jakosti děje, jímž se spůsobují: buchanec (do zádů), glvanec (do boku), chlopanec (po tváři), kopanec, látanec; lepanec (po hlavě), liskanec (po hubě), oflanec (pohlavek), pleskanec, rýpanec, žduchanec. „Ščugéłka“ jest rána do nosu nebo na čelo prostředním prstem silně vzpruženým o palec.

Z hojnosti těchto synonym netřeba však souditi, jako by lid náš ustavičně jen se pral! Jsouť to plody téhož ducha slovanského, specialisujícího a individualisujícího, který vytvořil též: *krájeti, řezati, stříhati, žati* proti německému *schneiden; datle, žlunu, zákorníka* proti něm. Schwarz*specht,* Grün*specht*, Bunt*specht; čížka* a *čečetku* proti něm. *Zeisig* a Meer*zeisig; buk* a *habr* proti něm.

Buche a Weiss*buche; vrbu, jívu, rokytu* proti něm. *Weide,* Saal*weide,* Palm*weide* atd. atd. [1])

Ostatně když některý těch nepříjemných synonymů hrozí, snadno utéci, jestiť toho spůsobů několikero: prsknút, zdrhnút, změtat, dát do kyt, zdírat, zděrovat, zdŕhat, sypat, šrubovat.

Hluku, hřmotu kromě vůbec známých, zná řeč lidu našeho ještě tyto spůsoby: rumraj, łom, hamár (dělat hamáry), harvas, [2]) virvas, štarc.

Namáhati se má synonyma: natáhat sa, [3]) škrtit sa, hrdłovat sa, hrtúsit sa, hamplasit sa.

Mimo *zlobiti, hněvati* koho a p. říká se: domŕzat, dopalovat, dožírat, ošterovat.

Německé „aufziehen" naši vzdělanci jinak vyjádřiti neumějí nežli doslovným překladem „natahovat koho." Lid náš i tu má tři ynonyma: podpalovat, podpichovat, podebírat koho. — Německé „aufsaeszig sein" lid vyjadřuje takto: sedł, ulehł na něho s hubú; jezdí po něm; smýká sa na něho, osapuje sa (toto oboje jest německé anfahren).

Obtěžovati koho jest: unavovat (pořáď mne unavováł, abych mu to dáł), následovat koho, nalézat na koho, vytłúkat koho. — *Dorážeti* na koho jest: dosýpat, dobíjat, dorývat na koho.

Šaty může někdo: pokrčit, podłábit, pomrvit, požvachłat.

Homonyma.

Homonyma (slova soujmenná) znamenají věc dvojí, rozdílnou; *rak* na př. znamená zvíře i nemoc, jest tedy homonym. Kromě homonymů *slovných* jsou v řeči též homonyma *skladebná,* když jedna a táž vazba dvojí, rozdílný smysl míti může. Obojí homonym slouží prostonárodnímu vtipu a řeč lidu užívá ho často. Tak na př. přídavné jméno *dobrý* má význam dvojí, materialný (jablko je dobré) i ethický (dobrý člověk). Táže-li se tedy někdo, je-li *pivo* a p. dobré, odpovídají žertovně homonymem: „šak žádného nepobiło." Adjektivum, *hodný* znamená člověka řádného i velikého; řekne-li tudiž někdo, že ten a ten je hodný, odvětí se žertovně, že „bude hodnější (větší)

---

[1]) Činem tímto probleskuje podstatný rozdíl mezi národním duchem slovanským a německým. Slovan svým názorem rozptýleným, individualisačním jeví se větším *poetou,* Němec svým duchem souborným větším *myslitelem.* Z toho též plyne, že jazyk náš hojností slov alespoň v oboru konkretném daleko předčí nad německý, jenž často *pojmy nové* neoznačuje *slovy novými,* nýbrž *složeninami* slov již známých.

[2]) Slovesa: łomit, łomotit, hamářit, harvasit.

[3]) Natážka = namahání.

až uroste.“ Tážeme-li se někoho: „jak je ti?“ chceme zvěděti, jaké jest mu jméno; touž otázkou tážeme se však nemocného, jaké jest jeho zdraví. Táže-li se tedy někdo nemocného humoristy, který nemá právě ještě duše na jazyku: „jak je vám, strýčku?“ odpovídá žertovně: „Ja Josef, synku.“ „To je *život* bez rukávů,“ naříká si humorista. Vymlouvá-li se kdo, vyzván jsa, aby něco udělal, že *nesmí,* odpovídají: *„Nesměj sa* a poď.“ „Co sa zdá, to je sen,“ namítají tomu, kdo pochybnosť svou projadřuje větou „mi se zdá, že...“ Odpoví-li kdo na vyhrůžku *„ó ja!“* replikují „bez oja“ (oje). Řekne-li kdo „to nemožu vystát,“ namítají: „šak sedíš, tož to vyseď;“ nebo stěžují-li si: „to sme vystáli“ dostane se jim útěchy větou: „měli ste si sednút.“ K otázce: „kdo tě *ostříhál* (vlasy), odpovídá se homonymem: „Bůh otec“ („ostříhej nás Bůh otec“ atd.). Těší-li kdo koho, by se nestaral, že však má příbuzného farářem, ten že mu děti *zaopatří*, odpovídají, netěší-li se tomu: „Co by nezaopatříl, až budú umírat“ (t. j. svátostmi umírajících). Přichází-li kdo cizí do stavení, ani právě jedí, bývá pravidelně pozýván pobídkou: „poďte s nama“ (t. jíst). Obyčejně se odpovídá: „Obědvajte s Pánem Bohem, Pán Bůh vám požehnaj;“ ale čtverák řekne: „Ja šak nikde neidete.“ Je-li komu zvykem vplítati v řeč ustavičně sloveso „povídám“ a nedochází v řeči konce, namítá se mu: „Pořáď povídáte a přeca nepovíte.“ Když někdo něco poví nepříliš chytrého, „má nápady jak se starých schodů.“

Cizí slova.

Cizích slov, vyjma některé názvy řemeslnické, jména plodův a výrobkův cizích, není mnoho v řeči lidu našeho; avšak i těmi řeč lidu liší se na mnoze od jazyka spisovného. Některá slova cizí, v jazyce spisovném vůbec užívaná, lid nahrazuje posud svými vlastními. Tak „šos“ od kabátu jest posud *klínem*, dítěti spadají *čepky*, nikoliv německé „mandle,“ trefiti někam jest *uhodnouti.* Zajímavo jest pozorovati, kterak lid na označenou věcí nových vytvořuje si tytýž po svém názoru a rozumu názvy samorostlé, když jména cizí buď příliš nesnadna nebo vůbec nepohodlna jsou. Tak perspektiv nazval *vízou,* couvertům říká *kabélky na psaní*, vlečce *táhlo* a stojatým obojkům u košil, jimž po německu kdysi „Vatermoerder“ říkali, humor lidu převzděl *chomútky.* Jiná slova cizí teprv od nedávna působením „vzdělancův“ a řeči spisovné se usazují. „Špeku“ na př. do let asi šedesátých neznal nikdo, vůbec říkalo se „slaniny“ (v mnohočtu). Nejprve vyskytlo se pořekadlo „dostál ho *na špek“* místo domácího „na lep“ a nyní mastí se již německým špekem vůbec. Petroleum,

dokud bylo pouze lékem, slulo „kamenný oléj,“ jak mile stalo se svítivem, proměnilo se v „petrolín.“ — Některá slova cizí, pozměnivše se zvukoslovně a nabyvše zvuku slovanského, nabývají tím i pojmu jiného. Tak vojenský „rasttag“ zní po našemu „roztok,“ i spojuje se se slovem tím pojem odpočinku, při kterém vojákům dovoleno *rozutíkati*, rozběhnouti se kamkoli. Tak stala se též z *reservy* „rozerva.“

Nejvíce slov cizích vypůjčeno z němčiny, některá z latiny a tři čtyři z maďarčiny:

Ałdamáš (maď.), litka, litkup.

Banovat (maď.), litovati.

Cajch, marka na pivo nebo dal-li kdo co do barvy a p.

Cajk, tkánina; cajkovice (nohavice cajkové).

Erdek baba (maď.), čertova.

Faska, bečka na sůl, sýr a p., vrchem otevřená.

Fèrtoch, fěrtúšek, zástěra ne- [dělní.

Flaša, l hev.

Forota, zásoba sena a jiné píce v panských dvorech na zimu uložená; pak hojnosť vůbec: „máme toho forotu.“

Forovat koho ven, vypraviti.

Fryšký, rychlý, hbitý.

Futyrovat si koho, vážiti si; „nic si mne nefutyruje.“

Galán, galánka, milý, milá; chodí „na galandu,“ za galánkú.

Grmolec, mají řezníci = Krummholz.

H*e*movat, zdržovati vůz, aby s kopce příliš rychle nejel; ale h*a*movat jest mírniti koho, zdržovati od něčeho.

Herský (han. hrský), dosti veliký (srovn. něm. „hübsch gross“): „to je herský chlapík, dáł mu herský kúsek.“ — České *hezký* jest „hodný.“

Honora, okázalosť, „dělá to z honory.“

Hotař, hlídač polní.

Kerchov, hřbitov.

Knutel, kolek, jímž se povřísla na snopě v uzel stahují; han. róbl. (Divno zajisté, že na označenou nástroje rolnického tak primitivního a tak potřebného cizího slova se užívá.!)

Kołomastrika, gumi elasticum.

Kurancovat, týrati.

Kvałt, usilí; kvałtem, na kvałt.

Kvałtovat koho, nutiti.

Kvelb, kupecký krám, komora klenutá.

Lašovat po poli, po zahradách, shledávati, kde by se co hodilo [vzíti.

Laterňa, č. lucerna.

Materia, stavivo; „staví na tvrdú materiu.“

Merčit, znamenati, „už merčí, co je,“ už to zmerčil. Iterat. měrkovat si, pamatovati.

Mizerněť, hubeněti; mizerný, hubený; je mizerný, špatně vypadá (na př. po nemoci).

Mores (sing. masc.), „naučím ťa moresu.“ Člověk moresný, nemoresný (nespůsobný). — „Na mores“ posýlají do Brodu Uherského.

Obrajt, strážník finanční. (Bereiter).

Orace, okolky, „neděłaj s ním [orací!“

Orkaf (Waarkauf), střižné zboží.

Oštrlejz, paběrky ovocné.

Pakovat se, kliditi se. Pakuješ! (Tu vypouští se zajméno zvratné jako ve rčení: „Stěhuješ!“ ‚Hybaj!‘

Pást po kom jest asi něm. „aufpassen.“

Placný, prostranný; proplacnit, prostranějším učiniti na př. stodolu.

Prinčka místo č. princezna.

Pucovat, holiti tvář.

Putr, máslo stlučené; *máslo*, roztopené: chléb s putrem, šišky s másłem.

Redigovat, „kde ten stůł redigueš? (stavíš), redigovál ho na hůru.

Subtilný, útlý.

Šanovat, šetřiti.

Švonec, cancor, „má sukňu sám švonec.“ „Co z těch švonců udělám? (hader).

Trachta, hostina.

Trefný, divný, podivín.

Tringelt se říká vůbec, ale ve mlýně je „propitní.“ Je-li totiž málo vody, mlynář kromě mýta ještě poplatku žádá z měřice, a tomu se říká „propitní.“

Vinšovat, přáti.

Fraseologie.

Řeč lidu našeho proti vybledlé nynější řeči spisovné jest obrazna i samorostla, což tím jmenovitě se spůsobuje, že za rčení všeobecná, abstraktná hojně se užívá rčení specialních, názorných a konkretných a to svých vlastních ne z němčiny otrocky přeložených. Časty jsou tudiž metafory a katachrese. „Ječmeň už hledí na kosák,“ praví se když je zralý a měl by se již žíti. „Žito nemá rádo, dyž mu za krk teče“ (když prší do klasu). „Pečivo doskočí“ (dopeče se), „obilí dojde“ (dozraje). „Dnes jeho pámbíček není doma“ (jest nevrlý, rozhněvaný). Kdo vypadá velmi bídně, „do toho dušička enom spat chodí.“ „Małá dušička v něm była, tlelo v něm, napěkalo mu, už mu tlela kočička“ (= zaječí ocásek), praví se o tom, kdo byl v tísni, v nesnázi, v nebezpečí. Pobízí-li kdo koho, aby pil, ano mu se nechce, dostane za odpověď: „Což je moja duša syseł?“ Skončilo-li se něco příjemného, je „konec kolébaní.“ Namítne-li někdo ve společnosti: „Což tu budeme o pěsničkách?“ míní tím, že by neškodilo něco pojísti a popiti. Když dlouho „přepŕchá,“ jest práce „šúkavá,“ „při takovém nečasi člověk celý deň rozností na patách nic na nic.“ „Přeca za něho slovo urazí,“ „slova neuróníš za mne, dyby mne zabili.“ V obou těchto případech naši spisovatelé pěkně po německu „slova ztrácejí.“ Někoho obelstiti, v neštěstí zavesti jest „o někoho hrát, někoho zakopat, pohrúzit:“ „Hrál o mne.“ „Co sem já věděł, jak mne zakopú.“ „Chtěł ho pohrúzit.“ — Kdo u ji-

ného nějakou osobu nebo věc sobě nemilou odbyl, ten mu ji „zavaříł.“ Kdo při volbě jsa kandidatem nebyl zvolen, ten „prohořéł,“ kdo při nějakém podniku špatně pochodil, prodělal, prohrál, ten „opráł papuče.“ Člověk neopatrný dá se „otřeščit“ (obalamoutiti). „Rád bych také neco podchytł,“ praví, kdo by se rád něčemu přiučil; a školáček, učeň „už podchýtá,“ „už se mu suk rozvazuje.“ „Učení mučení,“ praví přísloví; pročež prospívá-li už chlapec v učení (jmenovitě na řemesle), je „vyžduchaný.“ Člověk „ohúkaný“ je člověk smělý, který se již nelekne, když kdo naň houkne. Někdy otec chudý pilného syna dříve času „z učení strhne,“ někdy zase syn nepořádný „ze študií zběhne.“ „Dáł ti čért v nos,“ povídají, když kdo unikl opatrně nebezpečí hrozícího. Ten řekl to a to a „už býł čért vápeníkem“ (= oheň na střeše). Kdo si konečně na něco vzpomněl, nač se dlouho rozpamatovati nemohl, praví: „Už su doma.“ „Povím ti, čeho je rác“ [1]) znamená tolik co „zač je toho loket.“ Vyzvědač „táhá z člověka rozumy,“ lakomec „škrtí groš,“ věc podezřelá „smrdí hadem, čertem.“

Jsa lidem rolnickým lid náš má ovšem též obrazná úsloví vzatá od rolnictví a zvířat domácích: „kolikráť sem do něho zapříháł“ (přemlouval ho, domlouval mu). „Nemožú sa spříhnút“ (srovnati, snášeti). „Děłá si z huby tragač,“ kdo mluví na plano, nestojí v slově. „Uděłali sme to na jednu výpřež“ (bez přestávky). „Co tu hóníte?“ (děláte, srovn. lat. agere). „Oháňá sa“ (přičiňuje se). „Letos je sa co oháňat, má sa co oháňat“ (přičiňovati se, aby vystačil). „Zehnat, zháňat“ někoho (buditi). „Dobře sa obírá“ (dobře hospodaří, vzmáhá se). „Řepu srazit, řepu skopnút,“ říká se, když kdo palcem bosé nohy zavadiv o kámen se poranil. „Omětá sa około něho“ (lichotí se k němu, vděčí se mu). „Oňuchali sa, slízali sa“ (o nedovolené známosti). „Vylízáł sa z toho“ (vyhojil se z nemoci nebezpečné). „Už mne vołek líže,“ praví ten, komu je zima, jmenovitě, když se v noci odkryje. „Oblizuje tam vołek“ = je tam (venku) zima.

Veliké síly, jasnosti, konkretnosti a ráznosti nabývá řeč jmenovitě tím, když neurčité, všeobecné pojmy kolikosti a jakosti označují se slovy a vazbami určitými a obraznými, jak činí řeč lidu. *Mnoho:* Tam je bídy *plné kúty.* Dám ti (bití) *co do tebe vleze.* Nadáł mu co do něho vlézło. Má bídy co vleze. — *Dosť:* Je toho *hlavy kłaďa.* — *Málo:* Je toho *živá kapka, živá troška.* Je s ním *pozdaleku* za dobré. *Něco:* Dá ti co, to (= byť ne mnoho, přece něco). Vyděláš si co, to. *Nikdo:* Doma néni *živé duše,* ani *živáčka. Živáček* ťa nepozná. Neublíží *ani kuřeti.* Král (v pohádce) hrozíł, že *psa*

[1]) Rác, atout v kartech.

kočky živit nebude. — *Nic:* Nemá dobytka *ani chlpa,* obilí *ani kláska,* zelí *ani mačinky,* mléka *ani kanútky, ani kanútečky, ani kapečky, ani krapečky,* chleba *ani odrobinky,* múky *ani omeliny,* słámy *ani zbła, ani pazdérka*, sena *ani otrusiny, ani perútky*, dřév *ani oteřiny,* nemá *kusa* rozumu, *maka* nic mu neostało, *pracha maka* tom' nerozumím. Vydělál *na kočku zvonec. Ani střelená ani ťatá* sa ho nechytne. Dostaneš *třetinu po stařikovi.* [1]) Ale on pořáď *kdesi cosi nikde nic* (povídal všelico ale nepověděl nic, vymlouval se). [2]) — *Dobře:* už je dušička v péří (když se kdo najedl do vůle a po chuti). Už je na bučku (má vyhráno.) — *Zle:* Dělá co čért káže. Rozbytovál peníze nemilo Bohu (na věci daremné). — *Nepěkně:* Było by to jakési. — *Škaredě:* Nadáł mu pod světem. — *Daleko:* Kdež ti sú od svatých, od tech konopí (nepodaří se jim co zamýšlejí). Po płotě kołek (daleko příbuzný). — *Dále ne:* ani hni. — *Dávno:* Neviďél sem ho už kdy, ani nemám paměti. — *Nikdy:* S něděle neǩerý týdeň. V trnky rok. — *Úplně:* Tři sta jak jeden gréjcar. — *Jistě:* Letos tam može byt na chybu [3]) tři kopy rži. — *Blízko:* Máš to v hubě (na př. kostel). — *Lacino:* Je to od poły zdarma. — *Rozličné:* Aby było všady dobře (všem vyhověno). To je člověk budiž k ničemu (nemotora, líný a p.). Řeč jak rozprávka (láry fáry). „Pod kordem a bosky“ praví se o tom, kdo má na př. novou župicu a roztrhané nohavice. Bude po Kačiné svaťbě (konec). Hledí nebozízem (šilhá). Má moc prat a máło věšat (pracovitý lenoch). Z brku vyražený (potřeštěný).

Nemenší síly a obraznosti nežli z tropův a figur řeč prostonárodní váží ze *příměrův* a *podobenstev.* Žádný jazyk lidský, byť byl sebe bohatější, nestačí svým slovným materialem na označenou všech jemných odstínů myšlénkových i přibírá na pomoc příměry a podobenstva, chtěje názorně označiti všeliké vlastnosti věcí a jakosti děje. Příměry takové ustalují se v řeči, stávají se majetkem obecným a jsou neméně důležitou částkou přesné fraseologie národní jako jiná úsloví, tropy a figury. Již tomu zajisté dávno, co dra...

---

[1]) Stařík jakýs, jehož tři dědicové in spe měli za bohatého, zemřel, nezanechav po sobě nic. Tudíž 0:3=0.

[2]) Tedy jediný pojem *nic* označen tu spůsobem *dvacaterým* (a počet ten nebylo by nesnadno od jinud více než zdvojnásobiti) a to názorně obrazně, říkajíc makavě. Pomysleme si nyní, že spisovatel ve všech těchto a podobných případech užije neurčitého slabounkého slovíčka *nic*, abychom pochopili, jaký to ohromný rozdíl mezi pustým suchopárem slohu umělého a mezi květnatým luhem jadrné řeči prostonárodní.

[3]) T. j. vsaditi se může na chybu, jakož se zakládají na chybu trefu.

vyhynul v našich končinách, a přece posud říká se o člověku zdravém, červeném, že je jako rys. [1])

Že bez příměrů takových ani vzdělanci dobře obejíti se nemohou, pozorovati zavdy v jich hovoru. Jak často slýcháme: stojí jako... sedí jako... chodí jak..., ale dále již nevědí, neníť jim případný obraz na snadě. Lid ovšem na takových rozpacích se neocítá, případné příměry a obrazy jsou mu právě tak pohotově vždy a všude jako slova jiná. Některé obrazy prostonárodní vynikají takovou plastikou, že zaslechnouce je v hovoru mimoděk při nich obrazností svou prodlíme déle, z jiných zase probleskuje vtip a humor rozkošný.

Nejčastěji příměry prostonárodní vyjadřují se takto:

1. Spojkou *jak:* *Černý* jak hlaveň, [2]) kavka, zem (špinavý), kominář („ušmúraný"). *Bílý* jak snih, šata. *Bledý* jak stěna. *Modrý* jak *charpa.* *Zelený* jak tráva. *Žlutý* jak vosk, žarůžek (ranunculus). *Červený* jak krév. *Šedivý* jak jabłoň. *Jasný* jak rybí oko. Je tam (venku) jak v rybím oku. Je jak blúšč (*bledý, vyzáblý*). *Kyselý* jak ščava. *Hořký* jak połýnek. *Slaný* jak živica. [3]) *Rovný* jak svíca (šohaj), jak po dlani, jak po stole (cesta, chodník). *Tvrdý, zmrzlý* jak kosť, kot. *Měkký* jak pucheřina. *Tenký* jak paučina. *Mokrý* jak plusk, jak myš (zmoklý). *Kalný* jak žúr (pivo). *Teplý* jak luh. *Ostrý* (nůž) jak jed. *Nahý* jak lipa. *Chudý* (hubený) jak deska, tříska, chrt, sedn drahých roků. *Suchý* jak koráb (člověk, dobytče). *Tlustý* jak íkavec (jmenovitě děti), jak válec (malé děti); dokúď były zemáky, prasata były jak jelci. *Porostlý* jak ščeť, ščetina (obilí). *Zdravý* jak buk, rys, cveček, křen, řepa, ořech, fik. Chłapík jak výłupek, jak łusk. *Čerstvý* jak ryba. *Starý* jak hřib, chrásteček. *Slabý* jak hrachovina. *Hloupý* jak poleno. *Hluchý* jak peň (= pařez). *Neobratný* jak motovidło; *opak:* je jak na obrtlíku; též: má jazyk jak na obrtlíku. *Zhnilý* (lenivý) jak kłát. Té *jede huba* jak tragač, jak patírka, nedává í nadarmo jest. *Tma* jak v měchu, jak v kabeli. *Pusto, prázdno*: je tu jak po vyhoření. *Zima* (v jizbě) jak v psírni. *Blízko* jak s hráze do rybníka. *Dluhů má* jak kvítí. *Dětí má* jak smetí, peněz jak šupek. *Máslo* jak íkry.

Směje sa jak Filip na jelita. *Ščeří sa* jak pes na horké krúpy.

---

[1]) Poněvadž *rysa* již nikdo nezná, proměňuje se tytýž v *Rusa*, odtud pak obecné mínění o neobyčejné zdravotě a dlouhém životě Rusův, u nichž věk Metusalemský nic není neobyčejného a dříve roku stého málo kdo umírá.

[2]) Kus dřeva na jednom konci na uhel spáleného.

[3]) Bílá smola.

Sedí tu jak kvaka, jak pěra, jak hokyňa, jak škrošňa (na široko ženská). *Sedí tam* jak dudek v kobylinci. *Sedí* jak vrana na úhoře (v bídě).[1]) *Sedí na mne* jak na řepě s motyků (týrá mne). *Stojí* jak opařený, jak zařezaný, jak svatý za dědinú. *Chodí* jak pitomý, jak můra, jak bludná ovca. *Vláčí se* jak brány. *Běhá* jak kula, jak trpělka. *Pije* jak syseł, jak duha, jak halena. *Spí* jak dudek. *Šel* jak pentla (vystřízlivěl). *Svalil se* jak snop. *Hledí* jak vrana do kosti, jak hrom do kubaně (posupně), jak výr (bystře). *Smrdí* jak cap, jak dudek. *Drží* jak hluchý dveři. *Drží se ho* jak piják.[2]) *Cpe se* jak žid na palírňu. *Valí se* jak hromada neštěstí. Míšá sa do všeckého jak vařacha. Je ťa všady *plno* jak bídy. *Natahuje se* jak kocúr na okříně. *Běží, děla, jí* jak o základku. *Svědčí mu* jak svini chomút. *Umí to* jak z biča. *Čekám* na to jak na boží smiłování. Je jak maršovské hodiny (nestálý, nespolehlivý). Abych s tým *zacházáł* jak s malovaným vajíčkem. *Přenáší* to (s místa na místo) jak kočka koťata. *S kraja* jak čért židy bere (když si někdo vybírá).

2. Neskutečnými (irrealnými) větami srovnávacími (jak by). Je *mizerný* jak by švrčky lúpáł. *Zapomiéł sem* jak by mne zamazáł. *Spáł sem* jak by mne do vody hodíł. *Młúvił* se mnú jak by zlata ukrajováł (laskavě). Je tu *ticho* jak dyby mak séł. Bolesť *přestała* jak by uťáł. *Natáhá sa* jak by býł náručního vołka bratr. Ovoca je jak by pohodíł (*málo*). A nemá a B jak by zmétł (*taktéž*).

3. Větami souslednými počínajícími od spojky *tak: Prší* tak šupoce (tichý, drobný déšť). *Prší* tak čapoce (déšť silnější). *Prší* tak sa léje (liják). *Potí sa* tak s něho teče, *Změtá* (utíká) tak sa za ním práší (též: jak by mu vydráł.) *Mrzne* tak praščí.[3])

4. Větami souslednými počínajícími od částice *že, že by:* Je tú *kúřu,* že može pantoky věšat. Je tam *tma,* že ju može krájat, že može pohłavkovat. Býł *člověk dobrý,* že by ho moséł pohledat.

5. Větami souslednými počínajícími od spojky *až:* Je *hlúpý,* až bečí. *Pij* až ti za uchem praskne (praví se, když se žíznivému podává džbán vody.)

6. Větami elliptickými *„div:“ Běží,* div si nohy neuběží, *hledí,* div si oči nevyhledí atd.

7. Souřadnými větami zápornými: *Je ticho* ani nepškne, ani nešeptá, ani nemrká.

8. Předložkou *na: Suchý* na padrť, na písek. *Opilý* na motyku,

---

[1]) Vrána totiž na tvrdém úhoře mnoho nenazobe.

[2]) Hmyz, č. klíšť.

[3]) Viz „věty sousledné.“

na mol. *Nechoď* lidom na haňbu. Nebudu v tom (šatě) chodit na opicu. Chodí na opicu světa.

8. Předložkou *do:* Hněvá sa na mne do rozpuku. Spírá sa do duše. Dožráł ho do duše.

Konečně zmíniti se nám tu ještě o větách frastických, jichž se v hovoru pospolitém užívá za odpověď, za námitku, na odbytou a p. — K otázce přisvědčuje se větami: „toť vím," „to sa ví," „to je jak živo," „to ináč néni," „větším dílem" (možná, snad), „bez toho" („Šak sa eščе uvidíme?" — „Bez toho"). — Zapírá neb odporuje se: „nepovím vám" (= nevím), „na peci" (ne), „ale co by" (ne). „Je tam pěkně?" „Co by było, prší." „Je tam?" „Ja co by býł;" ale: „A tobě je zle?" „Co by *ne*było" (= ba je). „To nemele" (něm. das geht nicht). — Přechod od tvrzení jiného k námitce spůsobuje se větou: „nic to, o to nic, o to by nebyło, enom dyby..." K pobídce přisvědčují *třebas, može:* „Poď nám pomoct!" „Třebas." „Uvařit na oběd hrachu?" „Može."[1]) „Poď jest!" „Nechce sa mi." „Tož si vezmi aspoň kúsek vdołka!" „No vdołka jak vdołka, no vdołka leda že by." — Odporuje se větami: „leda bych býł błázen." „Hoho brachu, tak sme si neřekli" (neujednali). Pochybnosť označuje „s těžkem," podivení odmítavé: „ba hroma! ba paroma! čérte ďáble! čerti ďábli! čerta kusa! čérti vzali! tuť je! kupte si ho! vezněte si ho!" — Na otázku „jak se máte?" odpovídají: „Ja po horší straně. Ja není to hlavné. Dobře až po peníze. Tu zle tam zle, dyž néni v uzle." — Všetečnou otázku odbývají: „Jak je ti?" „Jak mi dali, tak mi je." „Odkuď si?" „Ja ze svéj dědiny." „Číků z Rajca, co kuje vajca." „Co je to?" „Z raka klepeto." „Proč?" „Pro slepičí kvoč, aby stará nekvokała, že nemá oč." — Zdráhá-li se kdo něco říci neb učiniti, že by to bylo hanba, odpovídají: „Haňba nebo dvě, enom pověz." — Stěžuje-li si kdo, že toho neb onoho nezasloužil, dostává mu se útěchy větou: „Zaslúžíł's nezaslúžíł's, to už je na obúch stranách" (odčiniti nelze). — Chce-li kdo říci, že mu jednako, stane-li se co čili nic, vyjadřuje to takto: Když se ptá žena: „Uvařit kaše?" Muž odpovídá: „Dyž uvaříš, bude uvařená." — Když se kdo nezvaný (zvláště dítě) plete do práce, praví se: „Už je od téj práce zapłaceno a i peníze propité." — Chce-li dítě, aby mu přidali jídla, odvětí mu: „Jednom' přidali, až měl dosť (bití). — Žalobníčkovi druhé děti se posmívají: „Maměnko! kočka na mne hledí!"

---

[1]) Valašsky: móže·

Pravěké starožitnosti objevené v jeskyních moravských.

Popisuje *Jan Havelka.*

Ačkoliv jeskyně naskýtají se ve všech téměř hornatých krajinách, zvláště v horách útvaru vápencového, řadíme je přece mezi nejzajímavější úkazy přírodní a mnohé z nich pro neobyčejnou prostrannosť a ozdobu krapníkovou po celém světě jsou známy.

Ale od nedávna nejen velikánské prostory skalní nýbrž vůbec veškery jeskyně a sluje třeba sebe nepatrnější poutají pozornosť jak geologů tak archaeologův a dějezpytcův a to z té příčiny, že postaveno bylo na jisto, kterak po přednosti v jeskyních zachovaly se pravěké [1]) památky nejenom nejčetnější nýbrž i nejstarší.

A nemůže ani býti jinak. Vždyť za prvních časů pravěkých nad jeskyně nebylo příhodnějšího ani bezpečnějšího bydla lidského, když člověk nižádných nástrojů ještě neznal a tudíž vlastní rukou přístřeší dostatečného zbudovati nemohl. Tehdy o příbytky ty matkou přírodou vytvořené volky nevolky člověk zápasiti musil se zvěří lítou, kteráž taktéž ráda hledala v nich úkrytu před živly zhoubnými aneb časovou nepohodou. A také tenkráte, když člověk pokročiv u vzdělanosti sám chýže si již robil, za převratů bouřlivých a nebezpečných jeskyně přece vždy ještě poskytovaly mu nejlepšího útulku, tytéž jeskyně, jež posvátny mu byly jakožto kolébka dřevných předků. I tehdy ještě jeskyně velkolepostí svou a tajemným svým šerem maně pozývaly člověka, aby oltáře v nich stavěl a obětoval žertvy modlám svým a slavným spůsobem upaloval tu mrtvoly vrstevníků slavných. Nemohly tedy říkajíc nezůstati v jeskyních stopy jak pravěkého lidstva tak zvěřeny pravěké.

Zbyly sice stopy i jinde, z nichž usouditi můžeme, jaký byl svět předhistorický, jakých mravův a zvyků bylo lidstvo tehdejší, avšak tak neporušeny nezachovaly se nám stopy ony nikde jinde.

[1]) Pravěkem té oné země, toho onoho národa nazýváme časy *před*historické, o kterých v dějepise nedočítáme se zpráv nižádných neb alespoň zpráv velmi skrovných a nejasných. Pravěk tedy jest jako přechodem od geologických dob k časům historickým.

Nikde jinde nebyl zžíravý zub času málomocnějším jako v jeskyních, kde krapníkovina vápencová neprodleně téměř kostry, nádoby, nástroje, ohniště atd. — vůbec vše, co vymřelé generace zůstavily po sobě, zaobalovala a takto od zkázy chránila nehynoucím povlakem kamenným.

Přes to vše neveliký přece jen počet jeskyní posud byl oceněn po této stránce nejzajímavější a ve skrovném počtu tom moravské jeskyně mají místo velmi čestné.[1])

Nejdříve proskoumány byly v té příčině některé jeskyně *belgické:* Trou des Chaleux u Chaleuxu, Trou des Nutons, Trou du Frontal, Trou Rosette u Furfoozu a sice geologem Dupontem, který důkladným svým studijím věnoval mnoho let. — Učenci Šmerlink, Tournal, Christy, de Serres, Mortillet a j. zase ujali se jeskyní *francouzských,* jichž jmenovitě v departementu dordoňském mnoho se naskytá, a odtud teprve sluje veyrierská, moustierská, solutréská, madelainská, langerijská, eyzieská a bruniquelská častěji jmenují se ve knihách vědeckých. *Anglie* v této věci pro vědu archaeologickou dosud neukázala se velmi bohata; přece však zmínky zasluhují jeskyně Brixham Cave a Kents Cavern u Torquaye, kterouž poslednější učený G. Austen prohledal. Vydatnějšími osvědčily se jeskyně *německé,* po přednosti švábské, franské, bavorské a vestfálské, jež Fraas, Zittel, Virchov, Mayer a jiní učenci proskoumali. Z *jižní Evropy* tuto jmenovati sluší sicilské jeskyně blíže sv. Teodóra a sluji Perciatu u Maccagnone, v níž Falkoner badal, jeskyni nedaleko svat. Giorgia na Maltě a konečně v Hispanii dvě jeskyně kastilské, jež nazývají se Pena la niel a Cueva Lobrega.

K těmto tedy druží se *jeskyně moravské,* jež za posledních tří desítiletí bedlivě proskoumal dr. Jindřich Vankl, knížecí lékař v Blansku, jehož děl tiskem vydaných, rukopisův a ústních sdělení při této rozpravě se přidržuji.

Starožitnosti v jeskyních našich nalezené chová učenec řečený v obsáhlém museji svém, a jediný pohled na bohatou tu sbírku

---

[1]) Bohužel, že v té příčiné jeskyni našich starožitnická literatura zahraničná, zvláště německá, ruská a francouzská více si všímá nežli vlastní naše literatura česká. Tak na př. v jedné geologii české po druhé vydané roku 1875. jenom několika slovy zmínka se děje o jediné jeskyni sloupské a tu ještě mylně se udává, že v jeskyni té při kostech medvěda předpotopního byly také nalezeny kosti lidské. Těžko pak od nevzdělaného obecenstva vyžadovati, aby více všímalo si památnosti domácích, když slovutný a všestranný znalec odborový ve knize určené za voditko při exkursích po vlasti uvádi starožitnosti cizi a tytéž památnosti moravské mlčením pomíjí.

archaeologickou přesvědčí koholi, že jeskyně moravské co do pravěkých památek nejenom shora dotčeným jeskyním cizozemským se rovnají nýbrž nad mnohými z nich předčí.

Jeskyněmi a předhistorickými památkami v nich se naskýtajícími nejbohatší na Moravě jest tak zvaná vysočina drahanská útvaru vápencového, obzvláště pak jižní její polovice východně Blanska a Adamova. Jeskyně, které tuto shledáváme, podle Punkvy, Říčky a potoku hostěnického — od nichž jeskyně tyto mají vznik a původ svůj — rozdělují se na tři skupeniny.[1]) Jeskyně *první* skupeniny roztroušeny jsou po dvou údolích, po údolí sloupském a holšteinském, kteréž u skalského mlýna pojí se v jediné údolí Arnoštovo, jímž bublavá Punkva ke Svitavě pílí. V prvním z řečených údolí u samého Sloupu shledáváme velkolepé jeskyně sloupské a tunelu podobnou Kolnu, dále pak na jih v témž údolí veliké množství slují ještě bezejmených, jeskyni pod zříceninami starého hradu Blanska, díru selskou, jeskyně při výtoku (východu) Punkvy, sluji zbojnickou, jeskyni umrlčí a mnoho slují menších. V údolí holšteinském, jež od Ostrova počínajíc suchým dolem sluje, nalézají se předně jeskyně holšteinské, Ovčírna, jeskyně císařská čili Eniodis u Ostrova, dále pak několik jeskyní menších, jeskyně vilémovská, Kravárna, jeskyně rytířská, vlčí a konečně kateřinská jeskyně u samého mlýna skalského. Mezi oběma údolíma zdvihá se vysočina, na jejímžto hřbetě plochém a lesem hustým porostlém zeje světoznámá naše Macocha. Vodstvo, které tyto četné jeskyně vytvořilo, sbírá se v jeskyních sloupských, teče pod zemí k Ostrovu, kdež splývá u velikánské jezero podzemní, a odtud Macochou pospíchá k výtoku Punkvy a ke Svitavě řece.

Druhá skupenina dutin vápencových taktéž rozděluje se po dvou údolích, po údolí křtinském a krátkém onom žlebě, který od Jedovnic kolem slévárny Hugonovy vede a památnou propastí jedovnickou končí. Odtok rybníků jedovnických, který propasť tu vyhlodal, pod zemí pílí dále až pak v těch místech, odkud údolí křtinské josefovským nazývati se počíná s Říčkou ode Křtin tekoucí se spojuje a vespolek s ní v řece Svitavě u Adamova se končí. V údolí křtinském a sice u samých Křtin otevírá se ona velkolepá, bludišti a propastmi zlopověstná jeskyně, již předkové naši Výpustkem nazvali, v témž údolí dále jmenovati sluší liščí díry, propasť Vokoun, Kostelík, přepamátnou býčí skálu a v údolí josefovském sluji Evinu.

[1]) Dr. H. Vankl, praehistorische Altherthümer in den mädrischen Höhlen. Otištěna ve věstníku anthropologické společnosti vídeňské r. 1870. Se dvěma obrazci.

Třetí skupeninu jeskyní vytvořil vodstvem svým potok hostěnický, který u Hostěnic vyvírá a nedaleko Ochoze v zemi vsíká, ochozskou jeskyní protéká a na světlo denní vyšed vedle jeskyně vlčí a pastýřské na jih pospíchá.

Z těchto četných jeskyní velká většina drem J. Vanklem prohledána byla důkladně. V některých vlastenský badatel náš našel hojně památek pravěkých, v některých však hledal nadarmo, což vysvětluje se tím, že ze mnohých slují stopy pravěké návalem vodstva později byli odplaveny, kdežto jiné sluje zase teprve novější dobou spůsobem umělým staly se přístupnými.

Poohledněmež se nyní po oněch jeskyních zvláště, v nichž předhistorické památky nalezeny byly.

Přidržíme-li se i tuto shora dotčeného rozdělení podle tří skupenin, především pozornosť naši budí *jeskyně sloupské*, které dr. J. Vankl za let 1850. až 1865. proskoumal velmi horlivě.[1]) Jeskyně sloupské skládají se ze dvou prostor od sebe oddělených, z jeskyně nicové[2]) a z vlastní sloupské jeskyně. V obou nalezeny byly *četné kostry zvířat předpotopních.*

Kopaje v *jeskyni nicové* dr. Vankl zjistil, že tuto naplavenina starší čili diluviální povodněmi zase rozrušena byla a roznesena a že ji později nahradil nános novější. Do nánosu toho vykopati dal dr. Vankl tři kolmé šachty, jednu na začátku jeskyně přes 9 m. hlubokou, jednu uprostřed do hloubi 23 m. a jednu 6. m. hlubokou na konci jeskyně.

První šachta pronikla 5·6 m. drobným pískem, pod nímž následovala 1·5 m. tlustá vrstva hlíny droboným štěrkem hojně promíchané. V jemném písku onom našel dr. Vankl kosti *hyény jeskynní* (Hyaenae spelaeae), hnát nějaké menší šelmy kočkovité a rozdrobené hnátové kosti ssavců velmi velikých, jichž však nebylo lze určiti místněji.

Druhou šachtou proražena jest napřed slabá vrstva vápencové krapníkoviny, pod níž kupily se trosky balvanů téhož útvaru. Po té následovala vrstva 0·6 m. hlíny a valounů drobových, ve kteréžto vrstvě nalezeny byly rozdrobené a otřelé kosti *medvěda jeskynního*

---

[1]) Dr. H. Vankl, die Slouper Höhle und ihre Vorzeit. Otištěno v XXVIII. svazku math. přírodovědeckých spisů videňské akademie věd. S desíti obrazci.

[2]) Jeskyně proto tak se nazývá, poněvadž naskýtá prý se tam tak zvané *nic bílé* (nihil album, kysličník zinečnatý) v lékárnictví známé. Jisto jest, že lid okolní sbírá na stěnách skalních jemný prášek bílý, bezpochyby zvětřelý vápenec a pomáhá si jím od jistých neduhův očních.

(Ursi spelaei) a jiné medvědí kosti patrně ohlodané. Pod touto vrstvou dokopali se horníci písku štěrkem drobovým pomíchaného, který až dolů k samorostlému dnu jeskyně sahal, jen že čím hlouběji tím více v něm přibývalo balvanů vápencových. Poněvadž tedy ukázaly se stopy předpotopních zvířat jen ve vrstvách horních, dal tyto dr. Vankl prokopati daleko široko kolkolem a to s výsledem velmi pěkným. Vykopáno kostí mnoho; obzvláště nalezeny jsou kosti hyény jeskynní, z nichžto mnohé, po přednosti několik dolních čelistí na úbočích jeskyně krapníkovinou bylo přilepeno a zalito, což jest zjevným důkazem, že kosti ty byly tu dříve ještě, nežli povstala naplavenina novější, tedy již za doby diluviální; nebo jakmile jednou byly novějším nánosem zasypány, krapníkovinou potáhnouti se již nemohly. Dále našly se ohlodané a okousané *kosti jelení* (Cervi trigonoceni), úlomky obrovských parohů lopatovitých pocházející bezpochyby od pravěkých paroháčů *Cervus alces fossilis* a *megaceros* zvaných, — kosti a zuby jednokopytníka ještě menšího nežli byl *Equus asinus fossilis* a konečně zub nějakého mnohokopytníka, snad toho, jenž *Rhinoceros minutus* se zove.

Ve třetí šachtě pak pod silnou vrstvou krapníkovou vykopány jsou velké balvany vápencové, které spočívaly na hlíně vodou prosáklé a na štěrku drobovém. Ve hlíně oné a sice hned shora našel dr. Vankl orážené a kutálením otřelé kosti medvěda jeskynního a zbytky dvoukopytníka, který nazývá se *Bos primigenius*.

Na základě těchto nálezů dr. Vankl soudí takto: Poněvadž všecky kosti v nicové jeskyni nalezené mimo kostry hyény jeskynní jsou ohlodány a otřely jest na bíledni, že jsou to zbytky oněch zvířat, jež předpotopní šelmy požíraly snad venku před jeskyní, kteréžto zbytky však pozdějšími záplavami do jeskyně byly zaneseny. Kosti však hyény samé nejsou ani ohlodány ani otřely a naskýtají se v naplavenině tak rozloženy, že nemůže býti pochybnosti o tom, kterak *za pravěku nicová jeskyně po mnohé časy byla bydlištěm šelmy této* dávno a dávno již vymřelé.

Člověk pravěký sluje nicové nepoužil nikdy ani za příbytek ani jiným spůsobem; nebo nenalezeno tu ni nejchatrnější stopy lidské.

Ve *vlastní jeskyni sloupské,* jejížto veškera délka na 474 m. se páčí, byl starožitnický výtěžek nepoměrně hojnější; nebo půda jeskyně na mnoze krapníkovým povlakem jest zalita a to povlakem tak silným, že na některých místech ani zhoubný účinek vzduchu ke kostrám vespod ležícím nemohl proniknouti ani povodně pozdější rozrušiti naplaveninu diluviální. Povlak řečený tu onde dosahuje tloušťky až 1·6 m.

Poněvadž prostory jeskyně sloupské, které nízko leží, i za našich časů vždy na jaře zaplaveny bývají vodou, vyhlídl si dr. Vankl k výskumům svým především trať jeskyně nejvýše položenou, kam záplavy jarní nikdy nedostupují a vrstvy nejstarších naplavenin tudíž nejméně jsou porušeny. Trať ta jest z nejzazších a nazývá se nyní *chodbou kostrovou*, jest to táž trať, v níž nalézá se obrovský onen krapník se stropu spadlý, z jehož úkrojku ondy zhotoven byl veliký stůl kamenný.

V této chodbě vykopati dal dr. Vankl dvě šachty.

V šachtě prvnější — na samém konci chodby kostrové — horníci teprve ve hloubce 18 m. narazili na samorostlou skálu a pilným prohledáním zjistilo se, že *nános tu se skládá ze čtyř naplavenin z různých dob, ježto mohutnými vrstvami krapníkovými zřetelně od sebe jsou odděleny.* Horní tři naplaveniny skládají se každá z vrstev následujících: z vrstvy krapníkové 0·15 až 1·58 m. tlusté, z vrstvy písku 0·6 až 1·9 m. a z vrstvy hlíny 0·3 až 0·9 m., v níž mimo úlomy vápencové a drobový štěrk kosti pravěké se nalézají. Čtvrtá, nejspodnější naplavenina složena jest na 2 m. z mastné hlíny a ostatek z valounů drobových. Ve hlíně i tuto nalezeny jsou černé kosti velmi rozdrobené a neznačné; ke spodu drobový štěrk tak pevný činí slepenec, že jen pomocí prachu možno bylo proraziti jím šachtu až na samé dno jeskyně.

Co se kostí zvířat předpotopních týče, nejbohatší ukázala se naplavenina třetí shora dolů počítajíc; proto také v té kopáno v zemi daleko směrem vodorovným a nalezeno *na tisíce* (!) *kostí pravěkých.* Druhá naplavenina neobsahuje sice takového množství kostí, za to však rozličné známky poukazují k tomu, že vznikla za okolností klidnějších, nežli naplaveniny ostatní, které zřetelně jeví se býti dílem děsných převratů. Ve druhé naplavenině kosti téže kostry obyčejně bývají blízko sebe a nejsou tak rozházeny a jinými kostrami promíchány jako v naplavenině třetí a první čili nejhornější. Z té příčiny také dr. Vankl druhou naplaveninu prohledal co nejdůkladněji. Naplaveninu nejhornější proskoumati bylo snáze, poněvadž na mnohých místech, kde povlak krapníkový půdu pokrývající byl poněkud porouchán, kosti po různu ležely na samém povrchu.

Druhá šachta vykopána byla 13 m. jižněji a dosáhla teprve 19 m. hluboko dna jeskyně. Svrchu i tuto jevily se podobné vrstvy jako v šachtě prvnější. I tu horníci prokopali se napřed vrstvou krapníku a písku ke hlíně hojnými kostmi promíchané, ale dále pak na 17 m. do hloubky shledán jest sám drobový štěrk, na hoře dosti kyprý, v němž ani nejmenší stopy předpotopních zvířat nebylo. Z toho

jde na jevo, že tedy ani chodba kostrová neušla všecka pozdějších převratů, že i tuto nejstarší naplavenina povodní byla zase odnesena a nahrazena novějším štěrkem drobovým. Kosti pravěké, jež nad štěrkem tím se naskýtají, snad rozrušením blízkých naplavenin starších v ta místa vodou byly zaneseny.

Mimo chodbu kostrovou dr. Vankl kopati dal ve sloupské jeskyni ještě na místech přemnohých, ale nikde již neobjevilo se takové množství kostí jako tamto. Všude téměř jen shora jedna jediná naplavenina kostrami jest pomíchána, pod níž až ke dnu jeskyně následuje kyprý drobový štěrk.

Kosti, které dr. Vankl mnoho let kopaje ve vlastní jeskyni sloupské na denní světlo vynesl, pocházejí — mimo některé kostry na samém povrchu nánosu nejvrchnějšího nalezené — vesměs od zvířat předpotopních, pravěkých.

Nejčetněji zastoupen jest *medvěd jeskynní* (Ursus spelaeus), k němuž *Ursus arctoideus*, *hyéna jeskynní, jeskynní lev* (Felis leo spelaea) a *rosomák jeskynní* (Gulo spelaeus) se druží. Poněvadž množství koster ve vlastní jeskyni sloupské vykopaných bylo neobyčejné, vypočítal dr. Vankl, že tuto z každého tisíce jedinců jest vždy 928 medvědů jeskynních, 60 medvědů „Ursi arctoidei" zvaných, 9 hyén jeskynních, 2 lvi a 1 jeskynní rosomák.

Ony kosti, ježto tu i tam na povrchu se naskytly, pokládá dr. Vankl za pozůstatky nějakého drobnějšího druhu medvědů, ježto již za historických časů v jeskyni sloupské měli doupata svá. Důkladně druh ten určiti nebylo lze, poněvadž kosti byly velmi porouchány a otřely.

Že by člověk v dobách pravěkých ve sloupské jeskyni kdy byl se zdržoval, o tom nenalezeno nikde stopy nižádné. Jeskyně ta již proto, že jarními záplavami každoročně se stává nepřístupnou a neschůdnou, za *stálé* bydliště lidské nehodila se nikterak. Možná také, že pro náramné množství lítých šelem lidstvo pravěké kotlině sloupské se vyhýbalo. Domněnkami těmi arci ještě vyloučena není možnosť, že člověk za pravěku občas v jeskyni sloupské hledal si útulku, že však stopy přítomnosti a činnosti jeho povodněmi pozdějšími úplně zase byly smazány.

Buď si tomu ostatně jak buď, nálezy drem. Vanklem v jeskyních sloupských učiněné jsou přece také příspěvkem k dějinám lidstva pravěkého, poněvadž v nedaleké jeskyni Evině — jak níže bude vylíčeno — zároveň s kostmi jeskynního medvěda nalezly se též kosti lidské a to za takových okolností a v poloze takové, že nelze o tom pochybovati, že v těchto končinách naší milé vlasti člověk stejnou

dobou žil s medvědem jeskynním. Třeba tedy člověk nebydlil v jeskyni sloupské, zdržoval se přece na blízku a sice téhož času, když jeskyně řečená byla doupětem po přednosti medvědím; a tudíž člověk pravěký zajisté očitým byl svědkem oněch převratův a bouří přírodních, jež různé ony naplaveniny v jeskyni sloupské vytvořily a snad také jeho blízké bydliště stihly hrůzou a záhubou.

Převraty ty na základě všech nálezův a pozorování celého okolí jeskyně sloupské dr. Vankl líčí takto: Dávno ještě před oněmi časy, kdy povstaly starší naplaveniny čili tak zvané diluvium, i zevnčí jeskyně sloupská jinačí byla, nežli ji nyní shledáváme. Přede vchodem do útrob skalních vedoucím vypínala se obrovská klenba vápencová s jedné strany na skalách souvislých spočívající, s druhé pak na mohutných pilířích, na jejichžto úpatí neunavné vlny horských vod hlodaly a leptaly bez ustání. Konečně podemlety jsou pilíře tou měrou, že celá ohromná klenba za rachotu asi děsného se sřítila. Z pilířů, které klenbu druhdy nesly, posud jeden stojí a hřebenáčem se nazývá.

Dlouho ještě po této události vodstvo tak jako dříve hrnulo se do jeskyní sloupských s okolních hor štěrk drobový zanášejíc dovnitř a pílíc pak pod zemí dále k Ostrovu a k Macoše. Vodstvo tehdy jenom horními prostorami jeskyně protékalo. Zatím však jiné proudy podzemní vytvořily dolejší velikánské prostory téže jeskyně, až posléze strop kamenný obě patra dělící pod tíží vodstva prolomil se dolů do „Propasti.“ Následkem toho voda z horního patra všecka se vytratila zanechavši jakožto dílo své mocnou vrstvu štěrku nejvíce drobového, na nějž od stropu řinula se voda vápencem nasycená a takto štěrk přetvořovala na slepenec více méně tuhý a pevný. Obyčejným řečištěm potoku sloupského zůstalo pak již napořád dolní patro jeskyně.

Po té minuly tisíce tisícův let. Mocné krapníky beze vší překážky tvořily se na stropech jeskyně, půda silným krapníkovým povlakem se zatahovala.

Tu z nenadání přede vchodem jeskyně ozval se řev obrovského medvěda jeskynního, který první ze šelem lítých vyschlou jeskyni horní za bydliště si vyvolil snadno dovnitř brodě se i jarní záplavou. Nejsa člověkem rušen ani pronásledován plemenil se hojně. O kořisť krvavou pro žaludek jeho nenasytný nebylo potíž; neboť v okolních doubravách četně naskýtal se velikán mamut, obrovský jelen pravěký, malý nosorožec, srn, kůň a skot.

Staletí nad staletí takto minula, až rázem nastal převrat hrozný. Děsně hučíc od severu přihrnula se náramná spousta vod a ničila

a hubila vše vůkol. Zděšení medvědi, aby unikli povodni zhoubné, tlačili se do chodeb jeskyně výše položených, avšak marně; i tam zasáhla je záhuba, a mrtvoly jejich zaneseny jsou štěrkem, hlinou a pískem vysoko.

Když zuřivý živel opět se utišil a vody z jeskyně zase se vytratily, na dlouho a dlouho po kotlině sloupské rozhostil se mrtvý klid. Než později zase údolí novou zvěřenou se oživilo. Bylitě to po přednosti medvědi jeskynní, ale mimo ně též jeskynní hyény a rosomáci, kteří vsickni o sluje sloupské se dělili.

Než opětná zuřivá záplava na novo zničila všecek život vůkol a kostry čtvernohých obyvatelů jeskynních novou naplaveninou jsou pokryty.

A když po třetí tytéž druhy šelem v údolí sloupském se rozhostily, podobným spůsobem za své vzaly pod novou naplaveninou po třetí.

Při pozdějších těchto povodních naplaveniny starší po nejvíce byly rozrušeny nebo úplně odneseny a na místo jejich naplaven nános novější. Jenom v chodbě „kostrové,“ jejíž zadní částě výstupky skalní a slepenec neobyčejně pevný chránily, diluvium zůstalo neporušeno a jest čtyřmi různými naplaveninami svými zřejmým důkazem převratů vylíčených.

Po posledním převratě minulo mnoho tisíc let — poukazujeť k tomu krapníkový povlak půdy na některých místech až 1·58 m. tlustý — nežli zase nová zvěřena zavítala do prostor jeskynních. Avšak nebyl to již žádný z velikánů předpotopních, nýbrž jen malý jeden druh medvědů, liška a jezevec, kteří po přátelsku žili v prostorách podzemních, až pak za pozdějších časů lidé usadivše se ve sloupském údolí i tyto čtvernožce vypudili z jejich úkrytu, což snad připadá již v doby historické.

(Ostatek příště).

Fragmenta Monseana či Zlomky Monséovy.

Napsal *Vincenc Brandl.*

V prvním svazku Bočkova diplomatáře Moravského vytištěny jsou některé listy, jež obsahujíce velmi důležité zprávy k nejstarší historii moravské od Bočka nazvány jsou *Fragmenta Monseana* či *Zlomky Monséovými* proto, že prý je nalezl Olomucký professor Monsé v jednom velmi starém kodeksu kostela Olomuckého v archivě města Olomouce chovaném, odkud je prý pak přepsal.[1]) Zlomky ty nalezneš v diplomatáři dotčeném pod čísly 42., 64., 70., 94., 100., 125., 126., 127., 129., 130., 140., 142., 145., 148., 149., 153., 156., 157., 158. Když první svazek diplomatáře r. 1836 vyšel, vítány zlomky Monséovy od učenců radostně; Boček totiž ujišťoval, že dle písma souditi pocházejí ze století XII. a proto měl je každý badatel za velmi vítaný, veledůležitý pramen historický, jehož užívati žádný nikterak se nerozpakoval. Táhli se ke zlomkům Monséovým jako ku prameni přesnému mužové v historické kritice na slovo vzatí; tak Šafařík ve Starožitnostech Slovanských na str. 801, v poznámce 351; str. 818 pozn. 106; str. 830 pozn. 28; str. 831 pozn. 33; pak Maciejowski v Hist. Prav. Słow. III. p. 116. Dále k nim ukazuje Fr. Palacký v Dějinách českých I. str. 24; str. 128 pozn. 67; str. 139 pozn. 81; str. 155 pozn. 107; str. 157 pozn. 109; str. 202 pozn. 175; str. 297 pozn. 292; str. 299 pozn. 293; str. 315 pozn. 311; str. 318 pozn. 318; str. 324 pozn. 323. Též důvtipný vydavatel pramenů středověkých dr. Rud. Koepke neváhal zlomků Manséových se dokládati, když kritické vydání Kroniky Kosmovy české, tištěné r. 1851 v Pertzových Monumenta Germaniae Historica, pořízoval. Rovněž K. J. Erben, bystrozraký znatel písemnictví středověkého, přijal v prvním svazku Regest českomoravských r. 1855 vydaném zlomky Monséovy mezi listiny přesné.

---

[1]) Cod. dipl. 1, 32: descripsit e fragmento codicis manuscripti vetustissimi ecclesiae Olomucensis in tabulario Olom. prof. Monsé.

První, jenž o přesnosti zlomků těch pochybnosť vyslovil, byl B. Kopitar, který o svěcení kostela Brněnského skrze sv. Methodia a kostela Olomuckého skrze sv. Cyrilla v rozpravě své: „Hesychii glossographi discipulus“ na str. 54 již r. 1840 takto praví: „nec obstant *suspectae* doctissimi Boczkonis membranae ecclesiarum a Cyrillo et Methodio consecratarum in hodierna Moravia.“ Zdvihl tedy Kopitar pochybnosť zvláště proti těm zlomkům, které vytištěny jsou v I. sv. diplomatáře Moravského pod č. 156 a 157. Tři léta pak po vydání Regest Erbenových, roku totiž 1858, ozvali se dva hlasové, kteří přesnosť zlomků Monséových v pochybnosť brali, hlas totiž J. A. Ginzela a prof. A. V. Šembery. Ginzel v díle svém „Geschichte der Slavenapostel“ dokazuje na str. 41, že zpráva zlomků těch v diplomatáři Moravském pod č. 42 obsažená, jako by kostel sv. Petra v Olomuci byl svěcen od sv. Cyrilla, jest mylna a listina ta proto podvržena; neboť sv. Cyrill neměv za pobytu svého v Moravě důstojenství biskupského nebyl oprávněn kostelů světiti. Kdežto Ginzel jen proti jednomu listu se pronesl, vyjádřil se prof. Šembera v Dějinách Lit. české téhož r. 1858 vydaných na str. 53 pozn. 1. takto: „V tak řečených zlomcích Monséových přivádějí se ovšem již k r. 1030 a 1031 některá jména poněmčená a německá na Moravě i v Čechách, na př.: *dubreu* místo *Dúbrava, Ruza* místo *Rusava, Marave* místo *Morava, Vpa* místo *Opava,* ano i *Sigehardus* a *Rudolfus* a k r. 1055 také pánové čeští *Vuluram, Luitpold, Marchuart* a *Wilhelmus.* A však zlomky dotčené vesměs máme za podvržené, pročež se k nim tuto netáhneme.“ Zlomků Monséových dvou, které jsou v I. sv. dipl. Mor. vytištěny pod č. 143 a 157, dotýká p. Šembera zvláště v Čas. ČM. 1875 str. 73. Vytýká tam onomu, že uvádí děkana, jenž prý již před založením biskupství v Olomuci byl, což jest anachronismus, an děkan poprvé (vyjma děkana kapitolního v Olomuci) r. 1244 v listinách se jmenuje; dále vytýká rčení „na Olšane.“ Zlomku pod č. 157 vytýká p. Šembera, že sv. Cyrill kostel světiti nemohl a že jméno Ratiš „jest plod pokročilého novověkého jmenozpytu slovanského, totiž zkrácenina jména Ratislav, jako jest Vratiš zkrácené Vratislav, Budiš Budislav;“ taktéž vytýká slova: *supa Olomutici.* — K těmto dvěma mužům přidružil se dr. H. Jireček, jenž ve Světozoru roku 1858 (příloze Slovenských Novin) na str. 54 takto praví: „Co se týče zprav Monséových tak zvaných, tu především překvapuje styl latinský rozmazlený a sentimentalní u Břetislava I., pak naskýtání se jmen osobních německých a poněmčilých názvů topických, kdežto z téhož času nic podobného není, aniž za dlouhá leta potom nebylo ani v Moravě ani v Čechách..... Mluví se

o „hobách,“ o „mansus moravicus,“ věci, kterých ani před tím ani potom neznáno. Čteme jmena *Golesi, Radessi, Domesi, Zalesi, Marana, Mura, Opau*, zcela na odpor formám v pravých listinách užívaným. Forma praedium *„na Olzane“* z r. 1053 obsahuje dokonce chybu gramatikalní! Kaply sv. Klimenta v Olomuci nebylo, aspoň místopis Olomucký nic o ní neví! Kam se děla ona „civitas, quam ad castrum Gradecz Bracislaus muro forti construxerat“ když listiny nasledující neznají než hrad Hradec?“ S výtkami od těchto tří učenců učiněnými snáší se také dr. B. Dudík v Maehrens Allg. Gesch. I. str. 228. pozn.

To jsou tedy námitky, které posud proti pravosti zlomků Monséových se učinily. Ač těmito výtkami některá udání zlomků těch se vyvracují a tudiž veškeren obsah jich v podezření se uvádí, považujeme to nicméně za věc slušnou a potřebnou, aby *všecky* listy oněch zlomků kriticky se probraly; uvazujeme ve práci tu ku přání dr. H. Jirečka, který již r. 1858 ve Světozoru na str. 39 stran falšování těch zlomků se pronesl takto: „Byloby žádoucno, aby učenci brněnští této věci se ujali a vlastní povahu věci důkladně a nestranně objasnili.“ Běží zde o zprávy velmi důležité, jelikož ony dotýkají starší doby naší historie a hlavitě církevní historie, ku které vyjma několik listů papežských nezachovalo se nám žádných zpráv *listinných*, krom oněch zlomků podezřelých. Probereme tedy listy ty pořádkem takovým, který našemu účelu nejpřiměřenějším býti se zdá. Boček totiž ze zlomku, který v jeho diplomatáři pod č. 157 k roku 1062 vytištěn jest, vyňal zprávy ke starší době se vztahující a ustanoviv letopočet jich umístil je pod čísly 42 (r. 863), 70 (r. 885—889), 94 (začátek X. stol.); číslo 64 vyňato jest z čísla 156 a číslo 100 obsaženo jest v čísle 127. Protož uvažovati budeme především čísla 157, 156 a 127 Bočkova diplomatáře. Vyznáváme napřed, že také my zlomky ty za podvržené považujeme.

I.

(Boček Codex dipl. I. 137, n. 157).

„In nomine sancte et individue trinitatis. Innotescat omnibus Christi cultoribus, qualiter ego Seuerus Dei gratia ecclesie Pragensis episcopus uidi quandam cartulam mihi a decano et capellanis sancti Petri in Olomuc exhibitam eamque *uetustam* esse agnoui et perlegi in hec uerba:

Ratis dux tradidit in die consecrationis ecclesie sancti Petri

per uenerabilem fratrem Kyrillum omnes homines castelli et ciuitatis ad ripam usque Maraue fluuii. [1])

Zuatoplk uero dux tradidit ad altare s. Petri in manus sacerdotis ioannis sextam partem omnium, quecunque in supa Olomutici ad castellum proueniunt. Et ego frater syluester scripsi hec feliciter. Amen. [2])

Quoniam uero hec cartula nimis parua et sigilli incapax existebat, quin immo humore et macerie non modice lesa cernebatur, ego prefatus dei gratia episcopus eandem vtpote pium et post uastationem hungarorum unicum superstes monumentum christianitatis cepte propria manu depixi (sic) et Otto dux Morauiensis, ad cuius uoluntatem hoc feci, paginam meam suo sigillo ipse hilariter roborauit.“

List ten sluje obyčejně „transumt biskupa Šebíře.“ Co se týče zprávy první, že *frater Kirillus* světil kostel sv. Petra v Olomuci, již Ginzel a H. Jireček podotekli, že se to státi nemohlo, poněvadž sv. Cyrill, pokud v Moravě meškal (863—867) biskupem nebyl a tudiž také kostel světiti práva neměl; když pak v Římě biskupem se stal, na Moravu již se nevrátil. Věděliť svatí věrověštcové naši, co jim jako prostým kněžím a co biskupům činiti náleží; vždyť víme, že cestujíce r. 867 do Říma pět učenníků svých s sebou vzali, aby je tam na kněžství světiti dali. Mohlby někdo namítnouti, že sv. Cyrill, vida toho potřebu, aby noví křesťané měli chrámy svěcené, předpisů římské liturgie snad nedbal a tudiž jako o své ujmě kostel Svatopetrský v Olomuci světil. Na tu námitku odpovídáme, že to zajisté se nestalo; vždyť papež Hadrian II. r. 869 praví o ss. apoštolích našich, že nic proti kanonům církevním nečinili; [3]) neosobili si tedy ani práva výhradně biskupům náležitého, kostely totiž světiti. Nad to více nebylo ani tak naléhavé potřeby, pro kterou by s. Cyrill proti přísným předpisům římské církve byl jednal; vždyť jest k pravdě velmi podobno, že za doby Cyrillovy již několik chrámů svěcených na Moravě bylo, poněvadž křesťanství již v první čtvrti IX. století missionáři Salcburskými, Bavorskými a Vlašskými na Moravě kořeny pustilo, kteří věrojatně o to pečovali, aby země křesťanství znovu získaná chrámy svěcené měla. Dochovala-li se zpráva, vedle které sv. Cyrill prý za panování Rostislava kostel Olomucký světil, doby

---

[1]) Tento odstavec činí číslo 42 Bočkova diplomatáře a vřaděn jest tam k r. 863.

[2]) Druhý tento odstavec s prvním dohromady činí č. 94 Bočkova diplomatáře.

[3]) Erb. Reg. str. 15.

biskupa Šebíře, kterak mohli kněži Olomučtí a biskup Šebíř r. 1062 nevěděti, že sv. Cyrill, pokud na Moravě meškal, biskupem nebyl a jemu tedy biskupské obřady vykonávati nenáleželo? Šebíř sám byv biskupem a znav tedy velmi dobře, co řádu a důstojenství biskupského jest, jistě nebyl by uznal listiny za pravou, ve které se tvrdí, že prostý kněz, ne biskup, kostel *konsekroval.* Či máme za pravdu považovati, že biskup Šebíř tak makavou nesprávnosť beze všeho rozmyšlení za správnou uznal a lehkověrně ji v transumt svůj uvedl a nad to více pečetí Olomuckého knížete Oty ztvrditi dal? A co medle má zde znamenati slovo *venerabilis frater* při jméně Kyrillus? Titul „venerabilis frater" dává v listinách buď papež biskupům, buď metropolita suffraganům svým,[1]) takový však smysl k těmto slovům našeho zlomku vztahovati nelze, aniž domnění místo má, že s. Cyrill zde *frater* se jmenuje, poněvadž mnichem byl; neboť meškaje na Moravě nebyl, jak již dotčeno, ani biskupem ani mnichem, kterým teprve 40 dní před smrtí svou se stal; také nehodí se sem jméno „Cyrill," poněvadž to jest řeholní jméno našeho světce, které přijal když do řeholy vstoupil měv před tím jméno *Konstantin,* jímž také v papežských listinách nazýván bývá. Velmi nápadno jest, že v listu se píše *K*yrillus, nikoli *C*yrillus, poněvadž není k pravdě podobno, že by tehda na Moravě byli znali řeckou formu toho jména. Staroslovansky zní to jméno ovšem *K*irilъ podle řeckého *Κύριλλος*; avšak počeštěná záhy se naskytující forma toho jména, *Crha* totiž, ukazuje, že dobena jest z latinského *C*yrillus a nikoli z řeckého *Κύριλλος*; neboť známo, že z řeckého *κύριε ἐλεῖσον* udělal si český lid slovo *krlešn*, zachovav tedy původní *k*. Kdyby řecká výřečnosť se naznačiti měla, bylby starodávný písař psal *Qu*irillus, kterážto forma nalézá se v legendě o s. Cyrillu dochované nás v překladě XIV. století, sepsané však latinsky mnohem dříve a již za Kosmy známé.[2]) Rovněž jest velmi podezřelé jméno knížete: *Ratis.* Německé letopisy jmenují jej *Rastiz, Rastic, Restic,* kladouce vždy písmeno *s* před písmenem *t.* Z toho, že i Němci důsledně v jméně tom psali sykavku *s,* lze souditi, že tuto sykavku také v domácím českém vyslovování zřetelně slyšeti bylo, že jméno onoho knížete nikdy tedy neznělo *Ratis* nýbrž *Rastis.* Avšak uvážíme-li, že staroslovanská forma toho jména jest *Rastislavъ*, která odpovídá novějšmu Rostislav, nebudeme déle pochybovati, že jméno *Rastiz* užívané od letopisců německých není než skratek domácího slovanského jména *Rastislav*, při kterém původní

---

[1]) Viz k. p. Cod. dipl. I. 230, 231, 232, 234, 235 atd.

[2]) Viz Světozor 1860 str. 125, a Výbor lit. čes. I. str. 309.

a Němci přehláskou v *e* změnili, tak že u Němců jméno to také Restic znělo. Z toho, že Němci psali *Rastiz,* soudíme, že tehda na Moravě se užívalo zkrácené formy *Rastiš* místo *Rastislav,* jako *Svatoš* místo *Svatoslav, Luboš* místo *Luboslav, Miloš* místo *Miloslav* a t. d. Ani Němec ani Slovan ve starším čase nenapsal ani jednou jméno *Ratis* a proto jest jméno to zhola vymyšleno. Falsifikator neznal ještě staroslovanské legendy a snažil se tedy do německé formy jména *Rastiz* český smysl vložiti; kde bylo příhodnější pomoci, než při polabském jméně *Ratihošť*, o jehož první části *Rat* dávno známo bylo, že znamená ve slovanštině *bellum, bellicosus?* Odtud tedy náš moravský *Rastislav* dostal jméno *Ratiš!* A dostal je od písaře, který prý v X. století na Moravě žil a psal!

Činí-li již tyto věci transumt Šebířův velmi podezřelým, máť on do sebe nevyhladitelné znamení falsifikatu ve slovech: „homines *castelli* et *civitatis*,“ tím, že v nich se liší hrad (castellum) od města (civitas); jest to rozdíl, kterého do XIII. století býti nemohlo; nercili aby již v IX. století hrad a město od sebe děliti se mohly. Teprve v XIII. stol. když města z bývalých předhradí se vyvíjela tím, že tato nadána jsou zvláštními municipalními právy, lze rozeznávati *castrum* a *civitas.* Za Rostislava tedy nebylo ještě *města* Olomuce a čte-li se v *pravé* listině do XIII. století výraz: civitas neb urbs neb oppidum Olomuc, neznamená to město nýbrž hrad. Falsifikator neznav staroslovanského zřízení hradského měl za to, že již ve starší době byl hrad jako na ochranu města, ne jinak než v XIII. a XIV. století, kdež na př. ještě l. 1364 v listině se praví: „Johannes marchio regimen pontium sub *castro* Olomucz cum omnibus censibus et proventibus .... *civitati* Olomucensi applicavit.“ [1]) Tuto nebo jinou podobnou listinu měl falsifikator na mysli, když zprávu dotčenou psal. Mohl by někdo ovšem ukázati k listině pod č. 161 Bočkova diplomatáře k r. 1065 vytištěné, ve které také *castrum* od *civitas* Olomuc se liší; avšak tato listina vypsána prý od Friebeka z kodexu XIII. stol. kapitoly Olomucké jest právě tak padělána jako Monséovy zlomky a několik jiných výpisků, které prý Friebek učinil; zevrubných průvodův o těchto Friebekových výpiscích zde pomíjím, odkládaje náležitý rozbor té věci k jinému času a místu.

Co se týče výrazu *castellum,* který transumt Šebířův klade, není ku pravdě podobno, aby r. 1062 anebo (jak z č. 94 Bočkova diplomatáře souditi lze) již na začátku X. stol. se bylo užívalo slova *castellum* místo *castrum;* neboť všechny originalní listiny, které

---

[1]) Cod. dipl. IX. 251.

hradského zřízení dotýkají, kladou ještě ve druhé polovici XIII. stol. vždy *castrum*, nikoli *castellum* [1]) a slovo *castrum* bylo se zřízením hradským tak sloučeno, že ještě r. 1340 markrabí Karel praví: „si in praedicto *castro* judicium zudae collocari contingerit.“ [2]) Úředníci hradští jmenují se *beneficiarii castri* (k. p. Cod. dipl. II. 283, 287) anebo *castellani*, hrad sám však sluje vždy jen *castrum*, anoť jsou listiny, ve kterých slova *castellanus* a *castrum* zároveň se čtou na př. list Cod. dipl. II. str. 153, kde v zálohu se čte: judicatum est a *castellanis*, mezi svědky pak: milites de *castro*, anebo tamtéž str. 155 v zálohu: *castrum* Gradec, mezi svědky: *castellanus* de Gradec, *castellanus* Olomucensis. Slovo *castellum*, které v žádné originalní *listině*, pokud dotýká hradského zřízení, se nenaskytuje, vypůjčil si falsifikator věrojatně z kronyky Kosmovy, která, ač zhusta užívá slova *castrum*, zde onde, ovšem velmi zřídka, také slovo *castellum* klade. —

Co se týče druhé zprávy transumtu Sebířova, že totiž Svatopluk obdaroval kostel sv. Petra v Olomuci nějakými důchody hradskými, nepochybujeme, že padělateli k ní podnět dalo místo ve Středovského „Sacra Moraviae Historia“ na str. 301: „in Olomucensem tamen cathedram a rege (Svatopluk) quoque amplioribus possessionibus dotatam.“ Zprávu samu složil z pozdějších udání listinných, v nichž se praví, že jisté pozemky, poplatky a dávky k hradu Olomuckému náležely k. p. Cod. dipl. II. 145 k r. 1223: „tres terras ad *Olomucense castrum* .... pauperes [3]) quoque earum .... ab omnibus tributorum, vectigalium ceterorumque hujusmodi exaccionibus absolvimus. Ceterum .... marchio Wladizlaus villam .... ab omni exaccione *Olomucensis castri* omniumque eiusdem *castri* beneficorum concessit liberam.“ Ostatně lze slova transumtu: „quecunque ad *castellum prouenivnt*“ přirovnati ke slovům listu markrabí Jana r. 1364 svrchudotčeným: „sub *castro* Olomucz cum omnibus censibus et *proventibus.*“ — *Sacerdos Johannes*, v jehož ruce Svatopluk nadání své prý učinil, připomíná nám onoho kněze z Vlach, kterého pode jménem *presbyter* Johannes uvádějí Annales Fuldenses k r. 874 a list papeže Jana VIII. r. 879; tomu knězi král Svatopluk diplomatická poselství svěřoval. [4])

[1]) Cod. dipl. II. 55, (str. 1210); 70, 71 (r. 1213); 124 (r. 1221); 143 (r. 1222); 145 (r. 1223); 154 (r. 1223); 194 (r. 1228) atd.

[2]) Cod. dipl. VII. 202.

[3]) t. j. poddaní.

[4]) „Cujus legationis princeps erat Johannes presbyter de Venetiis.“ Annal. Fuld. apud Pertz I. 388. — A papež psal králi: „Johanne presbytero vestro, quem nobis misistis, referente didicimus.“ Cod. dipl. I. 41.

Stává-lí se transumt Šebířův těmito okolnostmi podezřelým, nepřibývá mu zajisté rázu pravosti, uvážíme-li slova Šebířova: „cartulam mihi a decano et capellanis exhibitam *vetustam* esse agnovi.“ Biskup Zdík totiž sepisuje r. 1131 všecka nadání a zboží, kterých do doby té kostel Olomucký nabyl, udává za příčinu toho sepsání: „et quoniam priora ecclesiae nostrae privilegia partim *vetustate* consumpta, partim bellorum tumultibus aliisve occasionibus amissa sunt, in hujus scripti nostri serie, quae vel praedecessorum nostrorum vel nostris sunt acquisita temporibus *cuncta,* quae in villis et possessionibus ad eandem pertinent ecclesiam denotari volumus.“ Z těchto slov biskupových jde, že kostel Olomucký r. 1131 již neměl žádného listu nadacího z doby starší, poněvadž listy ty všecky na zmar přišly; nicméně však praví Boček v diplomatáři I. str. 32 v poznámce, že Monséovy zlomky, v nichž o nadání Rostislavově a Svatoplukově zpráva se dává, pocházejí ze stol. XII., tedy z téhož století, ve kterém také biskup Zdík svou listinu pořídil. Děkan kostela Olomuckého ukázal prý cartulam vetustam r. 1062 biskupu Šebíři, ten pak z ní udělal transumt a 69 let po sepsání transumtu, r. 1131 totiž, nevěděl biskup Olomucký nic o tom transumtě, biskup, pravím, nevěděl nic o tom, ač věc sama jistě známa byla, když Monséovy zlomky ve XII. stol. psány byly a sice, jak diplomatář Bočkův na str. 50 v poznámce praví, psány byly „e fragmento vetustissimi codicis traditionum ecclesiae Olomucensis scripti sec. XII.!“ Tento *codex traditionum* či tato kniha nadání pochází ze XII. stol. a biskup Olomucký, který v tomtéž století žil († 1150) a tou dobou všecka nadání sepisoval, o této knize nevěděl nic! A dejme tomu, že transumt Šebířův i s knihou nadání dříve se ztratily, než Zdík biskupoval; avšak pamět toho by se nebyla ztratila, že kostelu Olomuckému náleží mnoho poplatníků pod hradem sedících a kromě nich šestina všech důchodů hradských. Biskup Zdík uvádí v listě z r. 1131 dar knížete Olomuckého Svatopluka kostelu svému učiněný a zmiňuje se, že biskup Jan od knížete Oty koupil Kroměříž; proto nebyl by biskup zajisté opominul, zmínku položiti o nadání učiněném skrze Rostislava a Svatopluka, kdyby pamět toho ve XII. stol. bývala a kdyby ono nadání skutečně se bylo stalo. Padělatel znaje listinu biskupskou z r. 1131 tím směleji onen transumt Šebířův padělati mohl, ano se mu — jak se domníval — obávati nebylo, že práce jeho za falsifikat usouzena bude, poněvadž pravá listina z r. 1131 tvrdí, že všecky starší listy zmařeny jsou. Pak ale neměl falsifikator do padíla svého přijímati výrazův a věcí, které písemnictví a poměrům politickým XI. a XII. stol. naprosto odporují. Mohl by někdo namítnouti, že

onen codex traditionum ecclesiae Olomucensis jest později psán než Zdíkova listina. K této námitce odpovídáme: byl-li onen codex psán ve XII. století, měl písař jistě před sebou list Šebířův, ze kterého jej do kodexu přepsal, a pak jest to tím více nápadno, že list se nenamanul právě za biskupa Zdíka, když on po všech listinách kostela svého se týkajících pátral. Či byl již v XI. stol. transumt Šebířův do archivu města Olomuce místo do archivu kapitolního uložen?! Mimo to vážiti sluší slova Zdíkova v listině r. 1131 položená, že kdyby v tom sepsání statků vynechána byla zboží, „quae necdum ab injustis possessoribus, si qui tales sunt, vendicari potuerunt“ takovým vynecháním nemá se pohoršiti právu kostela Olomuckého, aniž to má býti překážkou, aby se kostel nárokem práva k takovým statkům táhnouti nemohl. Kdyby onen transumt teprve po smrti Zdíkově se byl nalezl, nelze pochybovati, že by kostel Olomucký se byl snažil nadání v něm zapsaných nabyti, o čemž však pražádných zpráv nemáme. Za těmi příčinami musel falsifikator všemi prostředky o to pracovati, aby padílo své učinil pravdě podobným; odtud tvrzení na začátku listiny, že Šebíř uznal *cartulam vetustam esse*, a na konci, že to jest *post vastationem Hungarorum unicum superstes monumentum christianitatis cepte.* Škoda, že ta cartula nezůstala delší dobu *superstes,* tak že ani biskup Zdík o ní se nedověděl!

Co se týče výrazu: *christianitas cepta,* jest napodoben slovům Unětické listiny r. 1132: *christianitas incepta est.* [1]) O tom však, jakož také o jméně řeky *Marava* bude ještě příležitosť zmíniti se při rozboru zlomku obsaženého v odstavci IV. naší rozpravy.

Z těchto příčin máme tedy tento zlomek za podvržený.

II.

(Boč. Cod. dipl. I. p. 136 č. 156.)

Reuerendo in Christo patri ac domino nostro S. Pragensi episcopo salutem in eo, qui nos omnes sanquine suo fecit saluos. Ego humilis frater M. prepositus de Raygrad uobis hanc paginam iuxta mandatum uestrum et de uoluntate illustris ducis Chunradi scribere propriam manum adaptaui. Scribo igitur, quod ueraciter didici legendo in libro quodam, qui est ecclesiae s. Petri in Bruna et inscribitur his uerbis: „Incipiunt traditiones et portiones ecclesie s. Petri in monte“ — in cuius initiante charta prima conscriptus est sequens notitie tenor in hunc modum:

---

[1]) Erb. Reg. I. 98.

† C †. *In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen. Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi* DCCCLXXXIIII. *consecrata est hec ecclesia in honore beatorum Petri et Pauli principum apostolorum Dei per reuerendissimum in Christo patrem Metodium, archiepiscopum Marauensem, ipso eorundem festi die dicato, ac prima eius dos in Brne et Luze confirmabatur scripti tenore coram Zuatoplch duce glorioso et populo illegibili. Amen in eternum. amen. amen.* — Et hic est finis. —

Aliud uero, quod uetustiora attingeret tempora, neque in libro prefato neque alibi scriptura testante adnotatum reperi. Illud etiam, quod *Zlaua*, sacerdos ad eandem ecclesiam clamans testabatur, qualiter ecclesia sancti *Petri in Bruna tempore Moymari ducis edificata et dotata, postea incurrente inimico igne conbusta a Zlauimaro tempore Zuatopluk ducis gloriosi de nouo constructa* extiterit, litteris mandatum non legi, sed tantummodo ex narratione antiquorum hominum aure percepi, quod quidem ipse Zlaua etiam fatebatur. Et hec habetis, reuerende in Christo pater ac domine, que secundum mandatum uestrum et de uoluntate ducis illustris legendo inquirendoque percepi atque cognoui necnon in huius pagine ordinem redegi. Pax domini nostri Jesu Christi sit uobiscum. (MLXII).

Dovídáme se z tohoto zlomku, že kníže Kunrat a biskup Šebíř přáli si věděti, ze které doby kostel sv. Petra v Brně pochází a čím původně nadán byl? Biskup dostal odpověď na díle určitou, na díle neurčitou; určitou v tom, že Svatopetrský kostel v Brně svěcen byl r. 884 u přítomnosti Svatopluka a nesčíslného množství lidu a že první nadání obdržel v Brně a na Luži. Važme předně tuto zprávu.

Co se týče svěcení chrámu Svatopetrského, má Ginzel za to, že není *vnitřních* důvodů, které by pravosti této zprávy odporovaly. Avšak nám se zdá, že rok 884tý nebyl vhoden, aby Svatopluk dne 29. června při svěcení chrámu byl mohl v Brně býti. Vždyť známo, že právě v době té, r. totiž 882, 883, Svatopluk kruté války vedl a že jmenovitě na jaře r. 884 s nesčíslným počtem vojska do krajiště Pannonského vpadl, kde državu Arnolfovu po dvanácte dní strašně hubil, načež se vrátil poslav nicméně část svého vojska za Dunaj. [1]) Ač tedy možnosť se nevylučuje, že Svatopluk na konci června v Brně byl, přece nezdá se tehdejší doba pro ryk válečný příhodnou, aby kníže Svatopluk od hranic Pannonských se byl vzdálil. Avšak jsou jiné věci, které tuto listinu činí velmi podezřelou. Probošt Rajhradský M. psal prý zprávu svou r. 1062; tu jest nám

[1]) An. Fuld. Pertz I. 401.

velmi nápadno, že on již tehda jmenuje město Brno latinsky *Bruna*, kdežto Kosmas jemu souvěký píše: urbs *Brno*, *Brnen*, pars Moraviae *Brninzco,* [1]) orig. list biskupa Zdíka roku 1131 píše ecclesia *Brennensis*,[2]) orig. list kláštera Louckého r. 1195: principes de *Brinen,* provincia *Brinnensis*, [3]) orig. list kláštera Zabrdovského r. 1211: comitatus *Brenensis.* [4]) Pochybujeme tedy vším právem, že by probošt Rajhradský již r. 1062 byl mohl psáti *Bruna*, a bylby to tím méně napsal, an ve výpisku, který z knihy traditionum pořídil, četl formu toho jména místního: *Brne.* Také není k pravdě podobno, že by v X. nebo XI. století *na Moravě* bylo se psalo: archiepiscopus *Maravensis;* tak ovšem sluje ještě v letopisech Fuldenských k r. 889 Viching: episcopus *Maravensis*, [5]) avšak ve pravých, nepodvržených listech papežských roku 1074 píše se několikráte *Moraviensis* episcopus. [6]) Řím tedy znal r. 1074 pravé jméno Moravského biskupa a probošt Rajhradský na Moravě žijící byl by ho r. 1062 neznal? Mohlby někdo namítnouti: zpráva o svěcení a nadání kostela Brněnského byla snad sepsána brzo po tom svěcení a tehda mohlo se psáti *Moravensis* místo *Moraviensis.* I tato námitka není podstatna; neboť má-li se čtení *Maravensis* toho zlomku Monséova za nepodezřelé připustiti, nezbývá leč půjčiti, že ten, který onu zprávu do těch *traditiones a portiones ecclesiae s. Petri* psal, byl cizozemec, jenž jakživ z úst moravských neslyšel, kterak Moravané sebe jmenují; avšak tomu sotva kdo uvěří, uváží-li se, že Němci, kteří na začátku IX. stol. jméno Moravanův na *Marahenses, Marahabitae*, *Marvani, Margenses* a jinak překrucovali, na konci téhož století, když ucho své slovanským zvukům více navykli, na př. r. 893 náš lid nazývali *Maravani,* [7]) tedy velmi podobně k domácímu jménu: *Moravané.* Taktéž psali Byzantinci, zvukům slovanským přivyklejší, již v X. století *Morabía*, *Mórabos* podle staroslovanského *Morava;* a jen kněz, který na Moravě žil, měl v X. nebo XI. století psáti *Maravensis?*

Ještě více činí listinu podezřelou, že probošt M. píše Moy*mar* a Slavi*mar*. Jest pravda, že němečtí letopisci zvláště ti, kteří od Slovanů vzdáleni bydleli anebo příležitosti neměli se Slovany obcovati, psávali slovanská jména ukončená na *mír* podle obdoby jmén

---

[1]) Script. Rer. Boh. I. 182, 209, 306 k r. 1091, 1099, 1132.

[2]) Cod. dipl. I. 207.

[3]) Cod. dipl. I. 340.

[4]) Cod. dipl. II. 57.

[5]) Pertz. I. 414.

[6]) Cod. dipl. I. 147, 149, 150, 152, 154 atd.

[7]) „Ne coemptio salis Maravanis daretur.“ Pertz I. 408.

německých na *mar*. Tak píší Annales Fuldenses k r. 846 *Moimar*, k r. 872 *Sclagamar* neb *Slagamar;* avšak když Němci delším s Moravany a s jinými Slovany obcováním sluch svůj slovanským zvukům přispůsobili, psali oni také ta jména v *mír;* tak píší právě dotčené Ann. Fuld. k r. 898: Moy*mir*, [1]) kdežto Einhard, znav dobře Slovany polabské, již na začátku IX. stol. k r. 817, 819 psal: Sclao*mir* tedy právě to jméno, které v Ann. Fuld. ještě k roku 871 Sclaga*mar* se psalo. Tedy cizozemec Einhard psal roku 817 Slavo*mír* (Sclaomir), cizozemské Ann. Fuld. k r. 871 Moj*mír* a tuzemec probošt Rajhradský bylby r. 1062 psal Zlavimar a Mojmar? V češtině jména vlastní nikdy se nekončila na *mar* nýbrž na *mír;* nejstarší naše ještě do doby pohanské sahající památky mají jména *Lumír, Čestmír, Vojmír*, nikoli Lu(bo)mar, Čestmar, Vojmar; u Kosmy naskytují se jména *Držimír, Jaromír, Střezimír* a list biskupa Zdíka r. 1131 má *Čistomír*. Jest tedy naprosto nemožno, aby v X. neb XI. století někdo v Čechách nebo na Moravě byl mohl psáti *Mojmar* nebo *Slavimar*. Falsator vzal jméno *Mojmar* buď z letopisů německých aneb z bully papeže Eugenia II. vytištěné v diplomatáři moravském I. str. 14, ve které hned v prvních řádcích jméno *Moymar* se čte. Avšak bulla ta nyní jest obecně za podvrženou uznána.

Co se pak týče pověsti, kterou prý kněz Slava [2]) proboštovi M. pravdivou býti tvrdil, že totiž Svatopetrský kostel v Brně již za knížete Mojmíra (t. j. I.) založen a nadán, od nepřátel spálen a pak za Svatopluka skrze Slavomíra znovu vystavěn byl, nepochybujeme, že povstala listem papeže Eugenia svrchudotčeným. Středovský totiž maje onen list za přesný vyložil si jej na způsob svůj à nakupil z něho ty bájky, které v Sacra Mor. Hist. Lib. I. c. XII. vypravuje. Padělatel užil jich, ale změnil je tak, aby práci svou pravdě podobnější učinil. Avšak kolik víry pověsť knězem Slávou vypravovaná zasluhuje, lze poznati z toho, že ti nepřátelé, kteří prý kostel Svatopetrský v Brně spálili, nemohli podle běhů tehdejších jiní býti než křesťané, totiž Němci.

Ujišťování, že obsah výpisku z knihy *traditionum* jest pravdiv, i v tomto zlomku neschází; k tomu konci praví se: „et prima ejus dos *confirmabatur scripti tenore* coram Zuatoplch duce glorioso et populo illegibili.“ Ačkoli se uvádí nesčíslné množství svědků, přece máme zlomek ten ze příčin uvedených za podvržený a ve všem všudy vymyšlený.

---

[1]) „Inter Moymirum ac Zuentibaldum.“ Pertz I. 415.

[2]) Jméno Sláva (nekněze) čte se u Kosmy k r. 1087.

Ještě upozorňujeme na slovo *necnon* v předposlední větě tohoto zlomku položené; potáhneme se k němu v úvaze závěrečné.

III.

(Boč. Cod. dipl. I. p. 114, n. 129.)

In nomine sancte et indiuidue trinitatis. Amen. Anno Christi domini saluatoris nostri millesimo tricesimo primo. Indictione XIV. epacta XXV. feria V. ante dominicam, qua cantatur: Oculi — factum est, quod karissima nostra conthoralis ducissa *Jutta* accedens ad meam presentiam cum domino Bogumil decano et capellano meo, adferens quoque secum in testem dilectissimum filiolum nostrum Zpitigneu, hilari uultu et dulci uerbo est professa, quod ecclesie s. Petri in *Olomuci* pro refrigerio sancti baptismatis eiusdem geniti sui uillam aliquam conferre pia et deuota gratitudine incitata promiserat, rogauitque, ut liberalitatem eius collaudare et donationem uille, *V dubu* nomine, iam in manus domini Bogumil factam assensu meo fauorabili approbare et scripture stabiliori firmamento *michi* placeret perhennare in euum. Hinc est, quod *ego* Brachizlaus dux Morauiensis in Christo pie uiuentibus notum esse *cupimus* nunc et in futurum, qualiter collationem uille iam nominate *v dubu* a prefata dilectissima *contectali* nostra ecclesie s. Petri in *Olomuci* in manus domini Bogumil decani eiusdem et capellani nostri factam, cum omnibus suis attinentiis, cum molendino et molendinatore Wratimir dicto cum ministerialibus siue familiis et *opificibus* ibidem diuersis .... cum pratis .... et cum omnibus aliis vtilitatibus siue sint in aqua, siue gleba, siue ere et quacunque denominatione nuncupentur, firmam esse et incoluulsam perpetuis temporibus seruari precipimus ab omnibus, quibuscunque interest offensam omnipotentis Dei et gaudium Satane euitare. De propria quoque largitate contuli ecclesie sancti Petri decimam septimanam telonei iuxta *ciuitatem quam ad castrum Gradeh in terminis Polonorum muro forti* construxeram; item decimos denarios telonei in *Radessi;* item dedi L mansos *morauicos incultos* super *Vpa* fluuio cum silua spaciosa in terminis Polonorum cum custodibus silue, qui in vulgari *lesni* dicuntur .... cum uenatore in vulgari *lowec* dicto .... Item Sigehardus comes soluat de bonis, que ipsi contuli super *Mura* flumine duas marcas anno quolibet ad s. Petrum in *Olomuci,* et Rudolfus comes soluat totidem de bonis, que ipsi pro gratis seruitiis contuli super Odra .... Item dedi in uilla *v tesaleh* homines .... Dilectissima conthoralis addidit hortum juxta promerium (sic) militis et castellani nostri Zuest, *quod adjacet castro secus Olomucie* .... Vt autem eui-

dentius harum donationum sit testimonium et in euum successurum memoria et firmitas, coram plurimis terre nostre nobilibus huic facto adstantibus hanc paginam sigilli mei munimine roborare decreui.... Datum eodem die per manum Petri notarii *in castro Olomuc* etc. Amen.

Hned na začátku této listiny jest nápadno, že ona datuje podle ferií a slavností církevních. Tento způsob, datovati listiny podle ferií (dny téhodne) a podle evangelií nedělních jest v XI. století na prosto neobyčejný. Listiny toho století udávají buď pouze číslici roku, buď kladou k ní také indikci a epaktu; přičiňují-li den, děje se to vždy podle latinského kalendáře, kterého se až do druhé polovice XIII. století v listinách originálních na Moravě výhradně užívalo; na sklonku toho století naskytuje se, ač ještě zřídka, datování podle slavností církevních, avšak i tu se přičiňuje obyčejně datum podle latinského kalendáře, kterým také Kosmas se spravoval. A proto jest to věc zhola nemožná, aby pravá listina již r. 1031 byla datovala podle neděle *Oculi.*

Mimo tuto jest v této listině ještě několik nesrovnalostí velmi povážlivých. Tak forma osadního jména *V dubu* (t. j. u dubu); okončení jmén bezživotných na *u* jest v XI. století naprosto nemožno. Vždyť známo, že ve starší době genitiv životných i bezživotných slov českých podle vzoru *pán* skláněných končil se v *a;* tak má báseň rukopisu Kralodv. „Jaromír a Oldřich,“ složená brzo po r. 1104: středem les*a*, pokraj les*a*, pravá listina r. 1131 píše u dub*a*, u břeh*a* a ještě ve druhé polovici XIII. století nalezáme v básni „Jaroslav“ mnoho lud*a*, bez um*a*, rachot hrom*a*, ot prach*a* atd. Padělatel vzal věrojatně slovo *V dubu* z listu 1131; chtěje pak pramen svůj zakryti, změnil přesné zakončení *a* v *u* a dopustil se tím chyby mluvnické, která podvrženosť této listiny zřejmě dokazuje.

Neobyčejné jest také slovo *contectalis*, jelikož v listinách výhradně se čte *contectoralis* nebo *uxor;* slova *contectalis* užíval Dětmar Meziborský, listinná řeč ho nezná. Taktéž nelze věřiti, žeby v XI. století se bylo užívalo slova *opifex* ve smyslu *řemeslník;* v tom smyslu ho sice užívala klassická latina, ve středověku však znamená *opifex* jen lazebníka, a kde středověká latina pojem řemeslníka vyjádřiti chce, tam klade slovo *ministerialis* anebo jmenuje hned řemeslníka podle řemesla na př. *pistor*, *sutor*, *carpentarius* a naše slovo: *řemeslo* pronáší se středolatině: *artificium*, jak se na příklad čte v listině Litoměřické: qualiscunque *artificii* homines. [1])

[1]) Erb. Reg. I. 52 k r. 1057.

Také se slovo *opifex* kromě toho zlomku Monséova nikde více v listinách nečte.

Naprosto nemožno jest, aby r. 1031 v pravé listině se bylo psalo: „juxta *civitatem*, quam ad *castrum* Gradeh muro forti construxeram.“ Jak svrchu praveno, vytkl již H. Jireček, že založení *města* vedle hradu do XI. století klásti nelze; neboť města vyvíjela se z tak zvaných předhradí t. j. domů, které vedle hradů neb pod hrady od řemeslníků atd. zbudovány byly. Co se pak týče této *civitas*, kterou prý Břetislav u Hradce vystavěl, jest velmi podivno, že pravé listiny pozdější jen hrad znají, o městě však nic nevědí, jako na př. list krále Přemysla r. 1224: „quae ad castrum nostrum Gradec pertinebant.“ [1]) Co se týče slov: *termini Polonorum*, o těch později více se zmíníme, dotýkajíce prozatím, že slova ta u Kosmy několikráte se čtou, na př. k r. 1108: „de munitione, quae fuit firmiter posita versus *terminos Poloniae*.“ S výrazem: *muro forti* potkáváme se v orig. listě r. 1227: „cum rector provinciae Betoviensis civitatem in Jamnic cepisset aedificare *muro forti*.“ [2])

Velmi podezřelou činí listinu tu také věta: „dedi L mansos moravicos incultos super Vpa.“ Rčení: mansus *moravicus* nenalezneš v žádné listině moravské všech věků; neboť nikdy a nikde nečte se, že by k slovu *mansus* se bylo přidalo slovo *moravicus*, aneb v češtině později *lán moravský*. Padělateli tanuly patrně na mysli hospodářské poměry Polabanů, strany kterých letopisci a listiny často se zmiňují o *mansus slavicus* nebo *aratrum slavicum* lišíce je od lánu německého. Podle toho mansus *slavicus* pořízen jest mansus *moravicus*, kterým padělatel rozdíl stanoviti chtěl od německé míry *hoba*, již do zlomku Monséova k r. 1030 položil, o čemž později.

Skratky jmen říčných *Upa*, *Mura* za doby té jsou úplně nemožny; neb vynechávat při říčných jménech na *ava* poslední slabiku *va* jest spůsob německý; o tom později. Odkudby se bylo r. 1031 nabralo Němců, kteří by na Moravě byli slovanské řece dali jméno poněmčené? Kterak mohla řeka Morava neb *Moravica* tehda slouti *Mura*, kteréžto jméno patrno utvořeno jest podle německého názviska té řeky: *Mohra?*

Rovněž ukazuje podvrženost listiny té výraz: in villa *v tesaleh*. Neboť známo, že v originálních listinách česká jména osadní, jsou-li jen množného počtu, obyčejně se kladou v lokale bez *předložky*, jak toho dokladem jest orig. list r. 1131. A v tomto listě čte se

---

[1]) Cod. dipl. II. 155.
[2]) Cod. dipl. II. 184.

právě jméno té vsi, avšak *bez* předložky a *bez* přehlásky: *Tasalech.* Padělatel užil druhého jména místního v téže listině, *Tersaleh* totiž, opatřil je nemístnou zde předložkou a pořídil vymyšlené jméno i nepravou předložkovou vazbu: **v** *tesaleh.* Kdyby první svazek Výboru literatury české, v němž Šafařík vytisknouti dal staročeskou mluvnici, místo r. 1845 byl vyšel dříve než první svazek diplomatáře vydán jest, jsem přesvědčen, že by notář knížete Břetislava r. 1031 nebyl psal: *u dub***u**, ani: **v** *tesaleh!*

A konečně co máme říci o slovech: promerium (čti: pomerium), quod adjacet *castro secus* Olomucie?" Zde opět se liší město od hradu Olomouce, ano se praví, že štěpnice přiléhá k hradu u Olomouce. Již svrchu jsme dotkli, že do XIII. století nesluší rozeznávati od sebe názvy *civitas, urbs, oppidum, castrum*, poněvadž všecka ta názviska znamenají *hrad.* Padělatel však představuje si mylně věc tak, že původně bylo město a při něm nebo blízko něho že byl hrad (castrum secus Olomucie). A jaká neurčitosť jest ve slovích: „castrum secus Olomucie!" Spůsob takto naznačovati polohu osvojil si padělatel věrojatně z jedné velmi podezřelé listiny kláštera Hradištského, kde se praví: „Raygrad secus Brene." [1]) Nemáme čeho namítati proti výrazu, že Rajhrad leží blíž Brna; avšak že by vrstevník biskupa Zdíka v XII. století byl mohl psáti: „castrum secus Olomucie" — credat Judaeus Apella. Castrum neleželo blíž Olomouce, nýbrž Olomouc sám byl tím castrum. A jak ten hrad od města vzdálen byl, dokazuje list r. 1258, kde se o kostelu panny Marie, jenž na nynějším náměští Předhradském stojí, píše: „ecclesia s. Marie ante castrum Olomuc." Nápadno také jest, že ve zlomku tom také rozeznává se hrad od města tím, že jméno hradu se nesklání, kdežto jméno města se sklání: hrad totiž píše se prostě: in castro Olomuc, jméno města však třikráte se čte: in Olomuc**i**, a secus Olomuc**ie**.

IV.

(Boč. Cod. dipl. I. pag. 112, n. 127.)

Notum sit omnibus christianis tam presentis temporis quam subsequentis eui in firmitatem facti, quod ego Brachizlaus filius illustris boemorum ducis considerans, robur et fortitudinem non esse in homine, nec victoriam procreari ab homine; uerum omnia, que uictoriose et feliciter geruntur, solummodo euenire per Deum, cuius omnipotentie nulla est terminatio; idcirca profligationem vngarorum de terra nostra *morauia* ipsius tantum auxiliante brachio factam

---

[1]) Cod. dipl. I. 176.

esse ingenuo profiteor. *Illacrimaui* sane et intimo corde sum perculsus, quando videbam loca illa sacra, *vbi cepit christianitas*, per eosdem vngaros, tum paganos, deuastata et diruta atque in ruderibus dissipata iacere et *ecclesias* in illis partibus terre nostre *ad unam* spoliatas et profanatas existere; et deuoui pio meo tum proposito magnam spoliorum copiam ab eisdem uastatoribus et depredatoribus receptam in reedificium et restaurum predictarum ecclesiarum impendere, deponendo ipsam super altari eius, cui ablata, atque quo opitulante recepta esse dinoscuntur. Hinc est, quod ego Brachizlaus dux Morauiensis etiam ecclesie s. Petri in *Olomuci* et *capelle*, que est in honore b. *Clementis* constructa *ibidem*, eam dotis sue resitui fecimus portionem, quam ipsi ex collatione antiquorum huius terre principum concessam esse scripto et oretenus ueraciter didicimus; videlicet circuitum in conterminio vngarorum iuxta fluuium *Marava*, vbi alius fluuius, qui Tye nuncupatur, in eandem profluit, cum loco Tyn a cultoribus plane deserto. Sed postquam intelligentia mea cognoueram, quod possessiones prefate secundum longum uiarum distamen a possidentibus infructuose teneri possunt, simulque quum a domino Bogumil decano eiusdem ecclesie precibus humiliter rogatus existerem, concambiui terras et de pietate *michi innata* et reuerentia erga seruitores Christi domini nostri, a quo nouum recepimus dominii augmentum, s. Petro in Olomuci de patrimonio meo circuitum adscripsi, qui a monte *Gostine* incipit et iuxta flumen *Ruza* usque ad terminos uille *Golessi* se protendit cum XC *hobis* silue, que in vulgari *dubreu* appellatur. Et hec restitutio et collatio mea facta est ex consensu et sub sigillo domini Vdalrici, illustris ducis boemorum .... *nec non* sub anathemate reuerendi patris *Hizonis* Pragensis episcopi .... Actum in Olomuci *presentibus Hizone* episcopo, *Duce de Polonia* etc.

Jest to zlomek onen, kterému H. Jireček ve Světozoru 1858 str. 54 vytýká rozmazlený a sentimentalný sloh pro slova: „illacrimavi sane“ atd. A skutečně nelze nalezti listiny přesné, ve které by takový spůsob psaní byl, jenž sice ve kronykách, nikdy však v *listinném* slohu se neukazuje. Falsator dal se rozplakati Břetislavovi podle slov Kosmy, jenž o Břetislavovi nad rakví sv. Vojtěcha stojícím psal: „dux prae gaudio faciem perfusus *lacrymis* sic orat.“[1]) Kromě toho také o jiných větách dovesti lze, podle čeho napodobeny jsou; tak jest věta *„ubi cepit christianitas“* složena podle listiny Unětické: „in Levo Gradech, *ubi christianitas incepta est.“*[2]) Věta:

[1]) Script. rer. Boh. I. 113.

[2]) Erb. Reg. I. 98

„ecclesias .... ad *unam* spoliatas .... existere“ má vzor svůj v listu Theotmara arcibiskupa Salcburského z r. 899, kde se praví: „ecclesias dei incenderunt et omnia aedificia deleverunt, ita ut .... tantum *una* non appareat ecclesia.“ [1]) Dále jest nápadno, že Břetislav sebe jmenuje „dux M*o*raviensis,“ řeku však že nazývá „fluvius M*a*rava,“ jejížto jméno u Slovanů nikdy jinak než M*o*rava neznělo; jmenoval-li sebe Břetislav dux M*o*raviensis, věděl zajisté, že také řeka: M*o*rava sluje. Dále ukazuje patrně podvrženosť této listiny zpráva v ní položená o kaple sv. Klímenta v Olomuci. Břetislav tvrdě, že o nadání učiněném kostelu sv. Petra skrze starožitná knížata Moravská z listin i z ústního podání se přesvědčil, má vlastně falsatorovi zde dotvrditi, že transumt biskupa Šebíře jest pravý; avšak chtěl-li toho dokázati, neměl zmiňovati se o kaple sv. Klímenta, které v Olomouci nikdy nebylo. Na jak pevném základě pověsť, že v městě tom kapla sv. Klímenta byla, spočívá, lze poznati z toho, že Středovský, který ji zaznamenal v Sac. Mor. Hist. na str. 228, se dokládá jednoho starého měšťana Olomuckého, jenž zprávu tu na kázaní jednoho Jezovity slyšel, který ji ze starého spisu prý čerpal: „Civis quidam Olomucensis, quem dum vixisset, candor notae palam integritatis et veneranda gravisque decoravit canities, bona testabatur fide, ante quadraginta circiter annos [2]) se interfuisse dictioni sacrae a certo Societatis Jesu patre in ss. Cyrilli et Methudii tempello eorundem die festo proclamatae, in quo panegyrista ille *vetusta allegando scripta* referebat, eo ipso loco a ss. apostolis nostris fuisse olim constructam basilicam D. Clementis papae et martyri dicatam. Ubi vero haec bellorum injuriis potiori ex parte concidisset et interim mortuis Romae Cyrillo et Methudio fama horum sanctitatis Moraviam attigisset, quod civium Olomucensium pietas restantium ex augusto aedificio parietinarum parti injecerit tecta, atque sic adornatum sacellum consecrari fecerit ss. Cyrillo et Methudio. Huic ergo narrationi cum me allegata a concionatore scripta lateant, nil supperaddere audeo, aliis discutiendum permitto.“ Druhá pověsť o kaple Svato-Klímentské v Olomuci zachovala se u Wekebroda Mährens Kirchengeschichte p. 37, že prý sv. Cyrill kaplu tu založil na místě staré kostnice (Beinhaus)! Wekebrod odvolává se na Friebeka, který prý to čerpal „aus einem sehr alten Manuskripte in slavischer Sprache, so der Olmützer Domherr Graf Gianini besessen und Friebek in Händen hatte.“ Tedy: Středovský odvolává se na měšťana Olomuckého, ten

[1]) Cod. dipl. I. 63.

[2]) Středovský psal dílo své r. 1709.

na jezovitu a tento opět na *vetusta scripta;* Wekebrod pak dokládá se Friebeka a ten opět velmi starého rukopisu slovanského, jenž prý majetkem hraběte Gianini byl. Avšak nebylo nechutnějšího fabulisty než byl Friebek, tak že nesnadno při něm rozhodnouti, byl-li jen naivným lehkověrcem anebo úmyslným klamařem, ač netajíme, že mnohé zprávy listinné v diplomatáři Moravském vytištěné na jeho vrub psány jsou, které fantasie jiných lidí vybájila. Při mně není nejmenší pochybnosti, že Friebek, chtěje dotvrditi pověsť ve Středovského díle podanou, zprávu o velmi starém rukopise slovanském zhola si vymyslil; neboť biblioteka hr. Gianiniho zachovala se, avšak o rukopise tom v ní není ani stopy! Kaply Svatoklímentské v Olomuci jistě nebylo, ježto o všech kaplách, které v Olomuci byly, i o těch, jež všelijak za své vzaly, hojné zprávy se skýtají v arcibiskupském, kapitolním a městském archivě; jen o kaple sv. Klímenta nezachovalo se ani nejmenší zprávičky listinné. Do r. 1670 živá duše o ní nevěděla, až najednou jeden jezovita a po něm Friebek nalezli staré spisy, jež o ní zprávu dávají, kteréžto spisy však divnou náhodou se světa zmizely! A poněvadž kaply té nebylo, jest nám považovati tento zlomek Monséův, v němž ona se již k r. 1030 uvádí, za podvržený a vymyšlený v době novější.

Jiná nesrovnalosť v tomto zlomku jest, že kníže Břetislav daruje kostelu sv. Petra ves Tyn položenou prý na pomezí Uherském při řece Moravě tam, kde Dyje do ní padá; avšak Dyje padá do Moravy na úmezí Rakouském; daroval tedy kníže Břetislav něco, co jeho nebylo. Dále jest nám podezřelý spůsob psaní: mic*h*i, ježto až do druhé polovice XIII. stol. jinak se nepsalo než mi*h*i, jak také Kosmas důsledně psal. Nápadno jest také slovo: *innata* (pietate). Kosmas sice píše k r. 1109: dux autem per *innatam* sibi probitatem exosus civilia bella,“ [1]) avšak v nějaké přesné listině *Moravské* by slovo to před XIII. stol. marně se hledalo. V originálním listě *Moravského* knížete slovo to poprvé k r. 1238 se čte [2]) a zobecnělo v listinné mluvě naší vlasti teprve v době Lucemburské, ani králové Jan a Karel, též markrabí Jan slova toho v listinách často užívali. [3])

Také proti topickým názviskům tohoto zlomku lze leccos namítati. Forma osadního jména *Golesi* v XI. a XII. století zajisté tak zníti nemohla; neboť míní se zde osada *Holešov* a osadní jména

---

[1]) Script. rer. Boh. I. 241.

[2]) Cod. dipl. II. 336.

[3]) Ku př. Cod. dipl. VI. 59; VII. 819, 561, 581, 584, 586, 679, VIII. 16, 17, 29, 33, 34, 170, 193, 241, 253; IX. 33, 56, 57, 118 atd.

na *ov* končila se na Moravě ještě v XII. stol. na *ovo,* tak píše orig. list r. 1131 Gluch*ovo* (Hluchov) a Sobn*ovo* (Sobnov). Rovněž jest v XI. a XII. století zkrácená forma řeky *Rusa* místo *Rusava* nemožna. Neboť čím starší doba, tím přesněji kladla se plná forma říčných jmén na *ava;* Kosmas jinak nepíše než Vlt*ava*, Svit*ava,* Sáz*ava;* [1]) orig. list r. 1167 má Svit*ava* [2]) a ještě v XIII. a XIV. stol. znějí v listinách psaných od domorodců plná jména řek na př. r. 1210 Svit*ava,* [3]) r. 1275 Zaz*avia*, r. 1301 a 1305 Švarc*ava* a Svit*ava.* [4]) Zkracovati zakončení *ava* na *a* jest spůsob německý; jako totiž Němci své zakončení říčných jmén: *aha* zkrátili na *ach* nebo na pouhé *a* (na př. Salz*aha*, Salz*a*, Salz*ach*), tak si udělali ze Švarcavy jméno Švarc*a*, z Opavy = Op*a,* z Oslavy = Osl*a* atd. Forma Rus*a* místo Rus*ava* jest r. 1030 holá nemožnosť.

Ale pravý panikart formy jest jméno lesu *dubreu.* Dubreu místo Dúbrava! Mohlby se kdo domýšleti, že forma *dubreu* povstala asi takto: písmeno *u* jest psáno místo *v*, *e* pak že jest přehláska písmena *a,* tak že forma slova toho zněla původně dubr*av*. Tato forma sice skutečně čte se v Erbenových Reg. k roku 1115: Markuardus de Dubr*au,* avšak list ten jest podvržen; v pravém pak originale r. 1144 píše se Marquart de dúbr*ava.* [5]) A tak jméno to znělo odjakživa v přesných pramenech, v listinách, v deskách českých i moravských, v půhonných knihách atd. a nezní jinak po dnešní den.

Pravé monstrum horrendum v *moravské* listině a nad to více v listině z XI. století jest výraz *hoba.* Jest to zlatiněná forma staroněmeckého *huoba*, tolik co latinské *mansus* a české *lán.* Uvážíme-li, že naše domácí slovo *lán* v *moravských* listinách poprvé se uvádí v latinské formě *lan*-eus [6]) k r. 1228, víme již, co máme souditi o německém *hoba* v moravské listině r. 1030 se naskytujícím. Nad to více nehodí se ani slovo *hoba* tomu místu zlomku dotčeného; kdo se přesvědčiti chceš, viz, co G. Landau v díle svém: „die Territorien“ o slově *hoba* praví. Dále, daruje-li se jen *část lesu,* nepraví se v listinách nikdy, že se dal jistý počet *mansorum* (lánů) nýbrž praví se: *spatium* silvae.

Také vytýkáme, že sepsání statků kostela Olomuckého r. 1131

---

[1]) Script. rer. Boh. I. 7, 54, 333.
[2]) Erb. Reg. I. 139.
[3]) Cod. dipl. II. 54.
[4]) Cod. dipl. V. 127, 184.
[5]) Cod. dipl. I. 226.
[6]) Cod. dipl. II. 204.

od biskupa Zdíka pořízené také o tomto znamenitém daru knížete Břetislava nic neví. Divná to přece věc, že zboží darovaná ve zlomcích Monséových tomu kostelu tak brzo se jemu odcizila!

Konečně budiž dotknuto, že Boček klade ten zlomek do r. 1030; avšak kdyby ten zlomek pravý byl, slušel by dříve rok 1028, poněvadž biskup Hizzo již dne 30. ledna 1030 umřel a r. 1029 dux Poloniae (t. j. Bezprem) ve zlomku tom za svědka uvedený již u Luticů se zdržoval. (Srovn. Pal. Děj. I. str. 298 pozn.)

V.

Probravše takto zevrubně objemnější zlomky Monséovy a vytknuvše příčiny, za kterými je za podvrženy máme, bude nám lze při menších zlomcích méně se meškati, kterých nyní v tom pořádku, v jakém diplomatář Moravský je umísťuje, po sobě dotýkati chceme.

Zlomku pod č. 125 str. 111 diplomatáře Moravského k r. 1026 vytýkáme formu jména *Olderik;* neboť nejstarší exemplář Kosmy psaný asi r. 1150 píše *U*dalricus, *O*dalricus pak píší teprve exempláry XIII. století, podle kterých Dobrovský Kosmu vydal. Jméno *Olderik* jest tedy utvořeno podle české formy *Oldřich;* divno, při jménech řek poněmčují Monséovy zlomky jména česká, kdežto při jméně *Oldřich* německá forma počeštěna jest. — Dále vytýkáme slova: „Mutina, qui *custodit* castrum Vzoue;“ rčení *custodire* castrum v žádné přesné listině se nenaskytá. Praví se sice: custodire silvas, villas nebo custos silvarum atd., nikdy však custos castri. Proč toho rčení falsator užil, vysvětlí se nám později. —

Zlomek pod číslem 126 k r. 1029 jest podezřelý pro rčení: na *ozka* flumine. Za jedno nemohla, jak již svrchu dotčeno, tehda se klásti zkrácená forma *Ozka* místo *Oskava* a za druhé sklánějí se říčná a místní jména v listinách přesných, kdykoli se v lokale kladou n. př. na brodě, na kačí hoře, na mirine, na otaue atd. Rčení: duo aratra *na ozka* flumine jest v XI. a XII. století naprosto nemožné. Datování: „hoc traditum est tempore, quo.... Brachizlaus dux venit in Olomucie cum formosa sua contectali....“ napodobeno jest určení času, které zde onde v listinách se nalezá na př. „tunc temporis hec acta sunt, cum filia regis Ungarie in Teutoniam viro deportabatur.“ [1]) —

Při zlomku pod č. 130 k r. 1034 falsator nápadně se zapomněl. V záhlaví totiž napsal: Luta confert.... terram „*na* uiskoue,“ kdežto v kontextu píše: *in* uiskoue. —

---

[1]) Cod. dipl. II. 58 ai. 1211.

Zlomku pod č. 143 k r. 1053 vytýkáme podvrženosť pro výraz: praedium *na Olzane*. Falsator neznal patrně dosti mluvnice staročeské; vida, že listina r. 1131 píše lokal: Tasale*h*, Dědici*h* atd. tedy *h* místo *ch*, domníval se, že Olzane právě tak se čísti a zníti bude, jako kdyby stálo Olzane*h* místo Olzane*ch*. Avšak při tom nevěděl, že lokal na *ech* tvoří staročeská jména místní okončená v *i* n. p. v listě r. 1131: Tasalech (nom. Tasali), Kladorubech (nom. Kladorubi) atd., že však místní jména, která na *ani* (nyní *any*) se končí, v XI. a XII. stol. tvořila lokal v *as* a kladena bývala *bez* předložky. Listina z r. 1131 má hezký počet takových lokalů: Virouaz, Nemyiaz, Lucaz, Topolaz, Olsaz, Bukouaz atd. Tento lokal na *as* zachoval se po celé XII. století a ještě r. 1228 naskytují se formy: Kirn*az*, Ols*as*. [1]) Anoť zachoval se podnes v německém jméně osady: Tuřany, které zní Tur*as*, a v něm. názvu osady: Moravany znějícím Morbes, kteréž není než přehlasovaný starý lokal Morv*as*. — Forma *na Olzane*, jež v dotčeném zlomku se čte dvakráte, jest tedy gramatická chyba falsatorova, ježto v XI. stol. jinak se říkati nemohlo než Olš*as* a sice *bez* předložky. — O slově: *innata* (pietate), které též v tomto zlomku se uvádí, bylo již svrchu jednáno. — Slova pak *„nec expetita aut coacta, sed arbitrio hilari et voluntate spontanea* .... contulit duas marcas“ čtou se v našich listinách teprve v druhé polovici XIII. stol. a tu jen zřídka, častěji teprve ve XIV. stol. —

Rovněž podvržen jest zlomek pod č. 145 Bočkova diplomatáře k r. 1054. Za prvé zde vytýkáme výraz: „Jaros castellanus *de castello* et *custos termini* Hungarici.“ Co se týče slova: castellum, míní se zde patrně jméno místní, věrojatně *Hrádek* nějaký; žeby však r. 1054 česká jména místní jmenovitě appellativní se byla převáděla na jazyk latinský, sotva se příklad nalezne, a do konce ne o místním jméně *Hradec* (Hrádek), které mnohokráte v listinách v české formě se uvádí. — Taktéž nenáležité jest rčení: *custos termini* (Hungarici). Není pochybnosti, že falsator slova ta si vymyslil podle podobných výrazů listin, kronikářů středověkých i spisovatelů novějších na př. *termini* Poloniae (Erb. Reg. str. 484); — porta *custodiae*, qua itur in Poloniam (Script. rer. Boh. I. 143); — *custodia* munitionis (ibid. 125); — versus terminos Poloniae (ibid. 228); — *pannonici limitis praefectus* (Pešina Mars Mor. 139); — *custodia limitum* (ibid. 255). Hlavně však sem se vztahuje, co Pešina na str. 259 a 260 praví, kterak Břetislav hranice Moravské proti Uhrům opatřil: „signa propius ad confinia Hungariae movens

[1]) Erb. Reg. 336, 337.

id inter potissima mature duxit implendum, ut *limitanea castella* diligentiori cura communirentur.... limite praesidiis firmato Břetislaus Brunam rediit.“ Slovo *custos* přichází sice ve spojení: custos silvae, villae, ecclesiae atd., ale v pravé listině nenalezneš: *custos termini:* a proto se domnívám, že falsator na takové spojení připadl čta u Wekebroda na str. 35: „die Herzoge der pannosischen Graenze oder die *Hüther* derselben.“ Přeloživ *Hüther* na *custos* vynalezl *nový úřad*, o kterém pravé listiny nic nevědí. — Co se týče místního jména *Domesi* (= Domašov), platí o něm to, co jsme svrchu o jméně *Golessi* pověděli. — Také datum toho zlomku: anno dominice incarnationis MLIV. *terminante*, nenalezne se v žádné pravé listině; ono jest uděláno podle určení času v kronykách, kdež často se čte: instanti anno, mediante mense, kterýžto výraz vyňat z Pertzových Monumenta čte se také v diplom. Mor. I. str. 53: *mediante* mense Julio atd. — Divno, že i tento dar do listu biskupa Zdíka vepsán nebyl! —

Ne menší příznaky podvrženosti spatřujeme na zlomku, který vytištěn jest pod č. 149 diplomatáře Bočkova k r. 1055. Hned začátek jest podezřelý: Ego Wratizlaus dei gratia et *dispositione*.... patris mei B.... illustris Boemorum ducis, constitutus dux Morauorum et terre Olomucensis.“ Že kníže Vratislav dostal od Břetislava oukrají Olomucké, jest ovšem pravda; avšak ačkoli za dvě století bylo mnoho knížat oudělních na Moravě od vévod českých ustanoveno, přece žádný v žádném listě přesném se nepronesl zřejmě, že ustanoven jest vévodou českým. Rčení takové jest tedy velmi neobyčejno· Co se pak týče výrazu: *dispositione patris,* čte se u Pešiny Mars Mor. str. 269 podobné místo: „Vratislaus, relicto territorio Olomucensi, quod antea ex *dispositione paterna* possederat“ a též Kosmas píše k r. 1055, k němuž také tento zlomek se vztahuje: „vadit dux *disponere* Moraviae regnum.“ — Rovněž se nesrovnává se spůsobem tehdejším v nadacích listinách zachovávaným, vedle kterého každá část nadání zevrubně se uvádí, aby o ministerialích, jak tento zlomek činí, se řeklo: „quorum nomina recensere foret nimis longum.“ Nahledněme v pravé listiny XI. a XII. století, nalezneme-li v nich takovou pohodlnosť, která se štítí jmen uváděti? na opak přesvědčíme se, že velmi bedlivě každé jméno darovaných lidí se zapisuje. Nazbyt udává toho příčinu listina Litoměřická z r. 1057: „placuit etiam nobis ministerialium *omnium* nomina, in quibus villis commorentur, subnotare, *ut posteri discant, quos et quare memoratae tradidimus ecclesiae.*“ [1]) Jména *svědků* neuvádějí

[1]) Erb. Reg. p. 52.

se někdy všecka a tu ovšem se praví, (jako n. p. Cod. dipl. I. p. 165) po vypočtení několika svědčících osob: „et alii, quorum nomina commemorare longum est.“ Avšak při darování lidí poddaných uvádějí se v přesných listech jména všech, anebo se píše aspoň počet, jak na př. Cod. dipl. I. p. 220: „et septem alii.“ — Taktéž sotva se naskytnou v pravé listině bezprostředně po sobě slova: servientes místo servitores, arantes místo aratores, custodientes místo custodes, piscantes místo piscatores. — Nekrology, libri traditionum kostelů velmi rády užívají i v kontextu slova: *amen*, opětujíce je dvakráte i třikráte; žeby však to byl sloh *listinný*, v kontextu *amen* klásti a několikrát opakovati, to vidíme jen při tomto zlomku a několika druhů jeho, nikoli pak v nějaké přesné listině. — Co se pak týče jmen svědků, nevytýkáme, že mezi nimi jest několik Němců, poněvadž možno, že kněžna Judyta několik krajanů svých do Moravy přivolala; avšak na jednom přece se urážíme a sice: Siffridus comes, custos termini Polonici.“ Vždyť svrchu již jsme dotkli, že takového úřadu na Moravě nikdy nebylo; tento *custos termini* Polonici zde se klade proto, aby byl dokladem onoho *custos termini* Hungarici v č. 145 diplomatáře Bočkova a *custos termini* Hungarici uvádí se r. 1054 proto, aby *custos termini* Polonici r. 1055 a 1059 se učinil pravdě podobným. Tak podpíral falsator klam klamem. — Datum má ten zlomek opět podle ferií a sice: feria quinta post pascha a. dom. incarn. MLV. O této nenáležitosti není potřebí opět se zmiňovati, poněvadž o tom již na str. 90 dotknuto.

Zlomek pod č. 153 Bočkova diplomatáře k r. 1059 jest podvržen pro výraz: *custos termini polonici* a pro poněmčené jméno města Opavy, totiž: *Opau.* Jméno: *Koiate* villa (= Kojetín) věrojatně utvořeno podle listiny města Hradce (Králové) z r. 1225, kde se čte: Cesccae Wes. [1])

Zlomek pod č. 158 diplomatáře Moravského k r. 1062 opět má nemožný za té doby skratek říčného jména *Ozca.* Krom toho obsahuje zlomek ten tu zvláštnosť, že klade jméno řeky: *Opa* (= Opava) jméno města: *Opau.* Uvážíme-li, že jméno německé toho města neznělo Opau, nýbrž Troppau a že jméno to vyvinulo se ze rčení: *die Stadt an der Opa*, z čehož zkrácením teprve povstalo jméno Troppau, máme měřítko, jak diplomaticky správné jméno falsator zde kladl. A jména toho užíval roku 1062 kníže Olomucký Ota, o němž Kosmas k r. 1061 nařknul, že mu dáno oukrají Olomoucké,

[1]) Nynější Čištěves, od osobního jména Češka nebo Česta. Erb. Reg. 323.

poněvadž německy neuměl, kdežto západní část Moravy, „quae est versus *Theutonicos*“ obdržel kníže Kunrat, „qui et ipse sciebat *Theutonicam* linguam.“ [1])

VI.

Uvedše vniterné příčiny, pro které Monséovy zlomky za podvržené a za falsifikat doby novější považujeme, uvedeme nyní také několik zevnějších okolností, které zlomky ty za padílo usvědčují.

Tu především jest nápadna neurčitosť a nejistota se strany kodexu, ze kterého prý Monsé zlomky ty vypsal. V prvním svazku diplomatáře Moravského vydaném r. 1836 praví Boček, že Monsé je nalezl ve „fragmentum codicis manuscripti vetustissimi ecclesiae Olomucensis in tabulario curiae Olomucensis“ (str. 32), na straně pak 50. jest to „fragmentum vetustissimi codicis traditionum ecclesiae Olomucensis.“ V diplomatáři svém nepopisuje Boček určitěji kodexu, v němž zlomky ty se prý nalezly; jisto však, že Boček B. Kopitarovi zprávu dal, že zlomky se nalezly v jednom kodexu práva Magdeburského, ježto Kopitar ve předmluvě ku: Glagolita Clozianus na str. LXXI. r. 1836 píše: „Sed arce mentionem a cl. olim professore Monse in tabularii Olomucensis Senatus membranâ codici juris magdeburgici adglutinatâ inventam et a doctissimo prof. Ant. Boček cum aliis propediem edendam.“ Měl-li Boček zprávu, že Monsé zlomky v kodexu práva Magdeburského nalezl, věru nevíme, proč okolnosť tu v diplomatáři Moravském zamlčel? Avšak příčina toho zamlčení na snadě jest: onen kodex práva Magdeburského mohl býti hledán a nebylby ovšem se nalezl a tudiž ani ne ta pergamenová blána, na které prý ony zlomky napsány byly. Proto se mlčí v diplomatáři Moravském o kodexu Magdeburského práva a klade se tam neurčitě „velmi starý kodex kostela Olomuckého.“ Avšak uvažme: prof. Monsé zemřel r. 1793; nebylby on o nálezu starožitného kodexu kostela Olomuckého zprávu dal kapitole Olomucké, aby k vlastnictví svému se hlásila? A právě za doby té byl archivářem kapitolním kanovník baron Buol, jenž velmi bedlivě a horlivě archiv spořádal a prohlížel a ku všem starým písemnostem kapitoly se týkajícím pozorně zřel; ten zajisté nebylby meškal a bylby se snažil, aby kapitola opět přišla v držení starožitného kodexu jako majetku svého. Ale tak není o tom velmi starém kodexu ani nejmenší stopy; já sám, meškaje r. 1874 v Olomuci čtyři neděle, bedlivě jsem pátral po něm v archivě městském, avšak marně! Ale kodex, namítne někdo, mohl

[1]) Scrip. rer. Boh. p. 136.

se ztratiti; nemohu upírati, že se to státi mohlo; ale pak měl Boček tím bedlivěji chovati rukopis Monséův, který v jeho rukou býti musel, kdyžby Monsé skutečně ty zlomky byl vypsal a měl zprávu dáti, kterak on toho rukopisu Monséova nabyl; avšak ani rukopis Monséův se nezachoval ani zpráva nám nedána, na jaký spůsob Boček ho dosáhl.

Zbývá nám, mluviti ještě o osobě falsatorově. Té věci s plnou jistotou nám dovesti nelze; můžeme vysloviti jen domněnku, že nebožtíka Bočka za padělatele považujeme. Na opodstatnění domněnky té uvádíme toto.

Již na str. 89 obrátili jsme pozornosť čtenářů ku spojce *necnon*. Slovce to v listinách XI. a XII. století velmi zřídka se čte a nalezneš je ve všech listech v I. sv. diplomatáře Moravského vytištěných (vyjma zlomky Monséovy) sotva čtyřikráte; za to však naskytuje se mezi 14 zlomky Monséovými čtyřikráte a sice v č. 127, 149, 156 a 158. A slovce toho Boček, píše latinsky, velmi rád užíval; nalezneš je hned na titulním listě diplomatáře Moravského a mimo to na šestnácti stranách předmluvy (IX.—XXIV.) nic méně než devětkráte. Neobyčejným v listinách rčením „*hilari* vultu“ dává ve zlomku pod č. 129 kněžna Judyta kostelu Olom. ves Dub, a „*hilari* arbitrio“ činíc ve zlomku pod č. 143 Svatava nadání v Olšanech, v padělané listině z r. 1088 pod č. 198 odevzdává se dar: *ylariter* a v předmluvě své píše Boček (str. X.): „*hilari* animo supplementa offero.“ Avšak taková shoda, mohloby se namítnouti, jest nahodilá; ač takové námitce nepotakujeme, ježto při slohu velice na slovích záleží, chceme ji nechati při váze její, za to však upozorniti na jinou velmi závažnou shodu, tu totiž, že v předmluvě Bočkově berou se za čirou pravdu všecky omyly, které také ve zlomcích Monséových za plnou pravdu se kladou. Tak tam podepírá Boček nemožnou událosť, že sv. Cyrill r. 863 kostel Svatopeterský v Olomouci světil, kronikářem Moravským, mnichem Hildegardem Hradišťským, který prý k r. 1063 psal, že založení biskupství Olomuckého stalo se „anno bisseculari“ po onom svěcení; avšak onen kronikář Hildegard právě tak nikdy nežil jako kněz Sláva, který r. 1062 svědectví o Svatopetrském kostele v Brně dával. Dále, Boček jmenuje na str. XI. moravského knížete Rostislava — *Ratišem*, tedy tím jménem ve zlomku Monséově uvedeným, o kterém jsme dovedli, že formy *Ratiš* nikdy se užívati nemohlo. Dále na str. XII. praví Boček: „fixum ratumque habebimus . . . . Olomucium et Brunam in ambitu illius regni, in quo Ratiš et Svatopluk duces dominabantur, *civitates* haud infimae notae fuisse,“ kdežto jsme svrchu dovedli, že za té doby

o *městech* řeč býti nemůže. Na též straně potkáváme se s mylným míněním, že *hrad* Olomucký položen byl *u* města Olomuce: „filius Břetislai nascitur in ducis *arce ad* Olomucium,“ výraz to, o němž jsme dokázali, že skutečné minulosti se příčí. Dále, na téže str. XII. klade Boček jméno řeky *Opa* a tvrdí, že kníže Břetislav v Opavsku první Němce osadil, že Hradec založil a proti Polanům a Uhrům *custodes* finium“ ustanovil, kterážto tvrzení se zlomky Monséovými sice všecka se shodují, ale před kritickým rozborem neostojí. Autorství Bočkovu nasvědčuje také ta okolnosť, že Boček, chtěje nějakou domněnku svou doložiti, hned nějaký listinný doklad měl při ruce; tak n. př. když r. 1841 tvrdil, že vítěz nad Mongoly nejmenoval se Jaroslav nýbrž Zdislav, odvolal se na zápisy Olomoucké z r. 1424, v nichž prý vložen jest list z XIII. století svědčící o Zdislavovi ze Sternberka; avsak ani těch zápisů ani toho listu nikdy nebylo a Boček také nikdy jimi se nevykázal!

Táže-li se kdo, co asi Bočka pohnulo, aby listiny či raději listinné zprávy padělal, jest odpověď ovšem nesnadna; absolutní jistoty nenabudeme, avšak dvě okolnosti ve příčině té vážiti nám sluší. Známoť, že Bočka při zpytech jeho podporovali hrabě Antonín Mitrovský, gubernator Moravy a stavové Moravští; aby mecenáše své zachoval si při dobré vůli, bylo potřebí, by z každé cesty něco nového, zajímavého s sebou přinesl. Za druhé byl Boček horlivým vlastencem Moravským a toto vlastenectví bylo za doby té jakousi řevnivostí proti Čechům prosáknuto. Veřejně se pronesl v tom smysle Boček ve předmluvě k I. sv. diplomatáře na str. XV.: „Fuit sane scriptorum Boemiae fere omnium, Moravos pro privignis habere, et nescio quam averso ab iis esse animo, ut itaque Moraviae historiam maxima parte ex ipsorum calamo promanantem, utpote scaturientem e fonte haud limpido, quodam partium studio turbulentam non possim non appellare.“ Měla-li Moravská historie v pravém — dle názoru Bočkova — světle se zjeviti, musily také býti k tomu prameny a sice prameny právě tak závažné, jaké má historie Česká. Čechové mají znamenitého letopisce Kosmu, pročby Moravané neměli podobného a hle, nalezl se Hildegardus Gradicensis (psal prý 1127—1147) který vykonal službu důležitou, psav: „juxta Vueligrad, ubi cepit christianitas, in loco quondam civitatis Deuin (Cod. dipl. I. n. 128).“ A tak se nalezly také zlomky Monséovy a mimo to ještě několik kronikářů *nejmenovaných,* zvláště z XIII. století nejmenovaní letopisci Velehradský, Zábrdovský a *rozmnožený* Anonymus Gradicensis. Palacký spisuje II. sv. dějin svých, žádal, by těch tří letopisců užiti mohl, avšak marně; když pak v témž svazku podotkl, že jich užiti

nemohl „weil er sich um dieselben nicht an den Rechten gewendet,“ neodpověděl Boček veřejně nic!

Avšak nemeškejme déle na tomto místě při věci té, poněvadž bude potřebí, obšírně o látce té jednati. Vyslovili jsme domněnku, že Bočka za padělatele několika pramenů historických máme, opodstatnivše domněnku tu několika důvody, k nimž nyní ještě dokládáme to, že tehda nebylo na Moravě jiného, který by podobná falsa byl mohl provesti. Kdo prameny vydává, má zevrubně udati, kde který pramen se chová, a má vytknouti stranu, na které to, co se tisku svěřuje, napsáno jest, aby každý badatel, nastane-li potřeba, sám z originalu přesvědčiti se mohl; toho Boček opomenul a tak máme všecky listinné zprávy, o kterých praví, že je Friebek vypsal, anebo že jsou z Annales Gradicenses, e Codice Tišnovicensi, ex actis consistorii Olomucensis,“ kde neudává ani signatury, ani strany, ani fascikulu za podvržené, o čemž na jiném místě důkazy přivedeme. Ať byl úmysl, který falsator — budiž jím kdokoli — při počínání svém měl, sebe vlastenečtější, přece nikdo s tím srovnati se nemůže; zkusili jsme to za našich dnů, že jedno falsum dává příčinu podezřívati také památky zcela přesné. Historie domahá se pravdy; kdo však prameny falšuje, zajisté neslouží pravdě, nerozžíhá světlo, ale šíří tmu.

Rozhledy literární.

Eliška Přemyslovna, tragédie v 5 jednáních od Vácslava Vlčka, II. opravené vydání, v Praze, 1876.

Dějiny jak veškerého pokolení lidského tak i jednotlivých národů jsou ve svém posledním jádru pravou tragédií. Ať jest stanovisko, s něhož badatel pozírá na dosavadní rozvoj lidstva, jakékoliv, chce-li vyznati pravdu nepokrytou, dosvědčí konečně předce, že člověčenstvo v celku vzdáleno jest dosud blankytných oněch idealův, jichž nejvznešenější jeho duchové v úchvatu bohorodého nadšení byli vytknuli za poslední cíl a konec všech snah usilovných a podniků v číré obětavosti podjatých, ale žel málokdy v tak úplně zářivé slávě provedených, v jakové prvým jich obrněným původcům před zrakoma byly prokmitaly. Objeví-li se na okamžik paprysky sluneční v nekaleném lesku, ihned často vrhají se tmavé, bolnormutné stíny v obraz, nejluznějšími barvami růžových nadějí v utěšenější budoucnost ozářený. V úsměv oka radosti rozechvělého vluzuje se ihned perla slzy bolozvěstné, a v tepoty srdce jasem rozjařeného vtírají se v témže často okamžiku záchvěvy traplivé nejistoty, jako by člověku na pozemsku nebylo souzeno dlíti po delší dobu v radosti ničím a nikým nepotřísněné. Nejhlubší cit nitra našeho netkví ve smavém jasu, ale v mutném bolu. Nebýváme též v nejvniternějších záhybech mysli tou měrou dojati slastmi, jakou dorývají na nás strasti. Jest tudyž bez

odporu *tragédie* výplodem Musy jak antické tak i moderní nejvyšším a lidskému pokolení nejpříslušnějším. Vavříny svrchované slávy bývají vším právem přisuzovány oněm miláčkům „sladkomluvých Aonidek,“ k nimž v zasvěcených chvílích přibližuje se se zrakem zasmušilým vážná *Melpomene.*

Co teprve nám říci o dějinách národu *českého* zvláště? Neníť v nich listu, na nějž by čtoucímu neskanula slza soustrastná. Někdy objevuje se v nich důraz tragický ve tmavorudém ozáření, jakové vykouzloval děsný často štětec Rembrandtův; zpomeňme jenom na pole Lípanské bratrovražednou krví zbrocené! Domahával se národ český častěji veškerými pružinami svého již přírodou bohatě nadaného ducha nejvznešenějších statkův pokolení lidského, práva i pravdy, bojoval za ně mohutnou, hrdinnou paží až do úplného často vysílení; avšak závistiví osudové nežičili mu nikdy úplného blaha, ba i vlastním zaviněním, jmenovitě neblahou u všech slovanských kmenův téměř dědičnou nesvorností rozmetal chvatem zoufalým v ssutiny, co byl zbudoval v dlouhých dobách trudným a namáhavým úsilím. Tak zpečetil vlastními dějinami nauku o tragédii, v nížto *osud i vina* shrnují se v závratné trudné katastrofě, v konečném bojujícího hrdiny úpadku. Nenadsazujeme zajisté, díme-li, že v dějinách národu českého ukryta jest látka nevyberná nejdojemnějších tragédií. S radostí pozorujeme, že k nim rozšířenější než dosud měrou obrací se pozornosť našich nadanějších básníkův. Netajíme sobě nikterak práci a nesnázi osuhlých, jakové zavíjejí se při svědomitých snahách, podati z oboru dějin domácích obecenstvu výtvor poněkud jenom dokonalý. Čistý obraz života našich předkův zatemněn a zastíněn jest příměsky jinorodými, z různých stykův, ve které národ český během svého historického žití s jinými poblízkými i vzdálenými kmeny byl vešel, samoděk se namanujícími; nad to jsou tradice o prvotném a původně ryzím duchu všech kmenův slovanských zprávami nejvíce cizozemcův pokáleny a znešvařeny do té míry, že po dlouholetém nepřetržitém studiu zdaří se, z kalu toho nakresliti ve slabých jenom obrysech čistý obraz povšechného jich života národního. Avšak původní ten duch slovanský vane neustále dosud po žírných luhách vlasti naší; tajný tento genius musí nadchnouti vyvolence svého, vlíti se v něj jako v zalíbenou sobě nádobu.

V novější době zasáhli mladiství básníkové naši úspěšnou snahou ve vděčný obor národní tragédie dějinné; mimo Vítězosl. *Hálka,* příliš záhy literatuře naší básnické odňatého, jenž ve s é truchlohře „Záviše z Falkenšteina“ objevil vzácné své nadání i na poli dramatichém, jmenovati dlužno i jiné; my však poukázati chceme v této rozpravě ku výtečným v témže oboru výtvorům Václ. *Vlčka,* jenž nevšedních sobě zásluh o blaho našeho národu vydobyl několikaletým již vydáváním časopisu „Osvěty,“ jejž kritikou sebe přísnější připočísti musíme k nejlepším téhož druhu měsíčníkům přehledným (Revues) v jakékoliv literatuře i nejvzdělanějších národův evropských. Spisovatel tento při všech svízelích, v jakých se dosavadní politikou svých vůdcův národ československý ocítá v životě veřejném, má zrak svůj ničím se zvrtnouti nedadoucí stálou snahou upřený ku většímu co den a rozsáhlejšímu vzdělávání našeho národu, ku buzení pravé osvěty v širších dále kruzích, dobře jsa přesvědčen, že takouto neumornou prací staví se kámen po kameni k velkolepé budově národního života a jeho oslavení ve kruhu i jiných vzdělaných národův, a že ze pravé osvěty klíje se a vyrostá jako libovonná růže ze semene životodárného i svoboda jedině pravá a stále trvanlivá.

V. Vlček obral si za předmět dotčené své tragédie poslední ratolesť ze slavného kmene *Přemyslovcův.* Dlouhá ta doba, v nižto potomkové téhož rodu vládli na stolci českém, počínajíc báječnou Libuší až k jeho po meči vyhasnutí Václavem III. (1306), ztvrzuje úplně názor náš o rázu dějin českých. I tu vystřídají se stálou obměnou citové útěšní s projevy rozbolestněného chvění. Za Přemysla Otakara II. Čechy dostoupily vrcholu své slávy, staly se hrdinnou téhož panovníka mysli jakož státnickým jeho věhlasem až i popřední mocí evropskou; avšak za jeho na venek tak skvělého panování uvozen až příliš hromadným kolonisováním Němcův ve veškerá města česká živel německý v ostřejší než druhdy potykání se živlem slovanským, kteréžto odvěké styky obou těchto živlův činí ovšem čelní známku dějin českých. Panovník tento, jenž zvláště tragickým časových okolností spletením právě tím živlem, od něho tak nemírně pěstovaným a podporovaným před šesti stoletími hrdinnou zahynul smrtí, zůstavil za nástupce ve vládě zemi českých výtečného Václava II. (zemř. 1305), jenž maje dvé manželek Jutu Habsburskou a *Elišku Polskou,* jež má čelní úlohu v dramatě našem, zplodil nešťastného Václava III., a tolikéž i dcery Annu, zasnoubenou s Jindřichem Korutanským neblahé paměti, a *Elišku* naši (naroz. dne 20. ledna 1292). Prvé své mládí poslední tato Přemyslovna ztrávila v rodinném zátiší u své sestry Anny, kdež ve kruhu šlechtičen vynikala nejenom spanilostí těla, ale i bystrotou ducha a rázností mysli. Z této doby jejího žití k jedné okolnosti poukážeme, kteráž ve tragédii naší nabývá významu znamenitějšího. Skvělé vlastnosti, jakými tehda již vynikala Eliška, zbudily nenávisť vlastní sestry až do té míry, žeť neostýchala se ukládati o její život, podáním *jedu* v takové prý hojnosti, „že každá osoba zdraví méně silného byla by mu podlehnouti musila.“ Hořké číše bylo jí stále okoušeti po veškeren život. Král Jindřich Korutanský dal ji přísnou stráži ostříhati, ba konečně zatknouti ji uzavřel, kteréhož nebezpečí ušla kvapným útěkem za babičku přestrojená do Nimburka na Labi, města to, tehdejšímu jejímu ochranci, pánovi Jindřichovi z Lípé zcela oddaného (1310), odkud za měsíc odvedena do Prahy opět, kdež sněmováno o příští vládě království českého a usnešeno se na tom, aby koruna česká dostala se Janovi, z rodu Lucemburského, synovi císaře Jindřicha VII., jednoho z nejvýtečnějších panovníkův, kteří kdy drželi žezlo císařství římského. Za výminku uloženo, aby císař tento oženil téhož syna svého s Eliškou, jak mile tato k jeho dvoru přivedena bude. Svolil k tomu císař na sněmě Frankfurtském. Eliška, ozdobena jsouc drahými šperky, v četném komonstvu vznešených pánův českých, do Špíru k císaři přivedena. Dne 1. září 1310 konány oddavky s velikou slávou. V Kolmaru na to ustanoveni císařem pánové Petr z Aspelt, arcibiskup Mohučský, již za krále Václava II. nejvyšší kancléř království českého, a hrabě *Pertold z Henneberku,* s nímž se v naší tragédii tolikéž setkáváme pod jménem Bertholda, za vladaře na čas královy nezletilosti; novomanželé rozloučivše se s císařem, jehož neměli spatřiti více, odebrali se do království svého. Korunování jich událo se záhy na to v Praze ve chrámě svatovítském dne 7. února 1311.

Osudná zášť mezi oběma Eliškami královnami, kteráž popřední jest osou, okolo níž otáčejí se nejtklivější děje v naší tragédii, vypukla r. 1315. Popřední její příčinou byla marnivá a žárlivá mysl manželky Janovy, kterážto ve své hrdosti nemohla toho snésti, že Jindřich z Lipé větší než ji dvořil se úctou a oddaností právě šlechtickou maceše její. Věhlasný tento

státník a upřímný přítel národu svého svržen téhož r. 1315 z důstojenství nejvyššího maršálka a odvezen do vězení na hrad Tejřov, úřad pak jeho odevzdán pánu *Vilémovi Zajíci z Waldeku,* jenž tolikéž až ku své tragické smrti činnou povždy láskou háral k národu českému. Odtud vznikly neblahé různice mezi popředními rody tehdejšími, s jedné strany, k níž čelila vdova Eliška Hradecká, mohutní Hronovšti (Ostrev), přátelé to uvězněného Jindřicha, proti nim bočili pánové tehda před jinými na slovo vzatí, dotčený Vil. Zajíc a mocný pán *Petr z Rosenberka,* k nimž se přidružila i města královská. Doslechnuv o různicech těchto mezi panstvem českým a oběma královnama Jan rozjitřil se hněvem tak prudkým, že požadovati se jal od Viléma Zajíce, aby nenáviděného Jindřicha buď ihned králi vydal aneb sám jej dal odpraviti; Vilém však zaručil se vzácnému vězni, že nikterak nebude ublíženo životu jeho. Mezitím jednáno o smíření rozdvojených mezi sebou stran, a vskutku dne 17. dubna 1316 Jindřich z vazby propuštěn. Arcibiskup Mohučský opustiv rok na to zem českou navždy složil nejvyšší její správu v ruce králové Elišky Přemyslovny; rozpor mezi stranama příkrý objevil se opět; králová vyvolivši sobě za čelní rádce v nesnadném úřadě svém mimo jmenované pány Viléma Zajíce a Petra z Rosenkerka i Olomuckého biskupa Kunrata pobouřila proti sobě Jindřicha z Lipé a syny jeho a jiné, mezi nimiž nejčinnější úlohu hrál rytíř *Fridúš ze Smojna jednooký,* o němž v té době vypravovalo se v Čechách, že byl předním rušitelem pokoje v celé zemi. I v našem dramatě udělil mu básník čelní místo mezi jednajícími osobami. Rozbroje tyto, k nimž přidružily se i nehody živelné, hlad a mor odtud povstalý r. 1318, znepokojovaly hluboce veškeru zemi jinak berněmi od dobrodružného krále stále požadovanými úplně zuboženou; touženo po opětném vládnoucích stran usmíření, o kterémž r. 1318 jednáno na hradě *Zvíkově* příslušejícím slavnému rodu Rožmberskému. Pánové mezi sebou usmíření obrátili s tím rozhodnějším důrazem ostří svého sjednoceného odporu proti těkavému králi, jenž ve své přepiaté rytířskosti obmýšlel, jak i náš básník podotýká, obnoviti v Praze dobrodružství tak zvané „okrouhlé tabule Artušovy.“ Na sněmě Domažlickém král musel povoliti úsilné touze veškerého národa českého a přislíbiti, že propustí z Čech všechny Rýňany, jenž k četným neshodám a různicím a i pohromám v materialní i národní příčině stálého podnětu přičiňovali. Povolnosť tato byla králi okolnostmi trapnými více vynucena, než upřímně nabídnuta; osten záští vnitřního proti Čechám zostřil se tím jenom v útrobě jeho. I nabízel již tehda záhy po sněmě Domažlickém v dubnu 1318 země koruny české změnou za palatinat porýnský králi Ludvíkovi. Zrádný tento zámysl tajil tak pilně, že o něm nezvěděla ani choť jeho Eliška, kteráž se byla již 20. června 1317 se svými dítkami Jitkou a Václavem (Karlem), napotomním císařem římským na svůj hrad *Loketský* odebrala, aby patřiti nemusila na zuřící válku domácí, ač ji byla svou bezohlednou náruživostí valně sama podporovala. Dověděvši se o dotčeném návrhu manželově, propukla láska k uhněcovanému národu ve hrudi její s takouto neodolatelnou rázností, že i král přinucena se viděl, odříci se posupné té myšlénky. Tím však vznikla nevole manžela k manželce, z níž rozvinula se válka mezi nima veřejná, rozjitřovaná ošemetnými donašeči, jako by králová Eliška obmýšlela s rádci svými vypuditi krále ze země české a povýšiti na stolec královský nezletilého syna Václava. I rozlítil se Jan tak prudkou záští proti své choti, že šmahem přichvátav na zámek Loketský rozkázal, odloučiti matku od dítek a odvézti ji do *Mělníka.* Královo toto

unáhlení a uvěznění matky i dítek dojemnými slovy vyličuje básník náš. K tomu zahynul ve výpravě proti vévodům rakouským s dorozuměním krále Ludvíka podniknuté Vilém Zajíc (r. 1319), nejmocnější a nejvěrnější to podpora uvězněné králové. Jindřich z Lípé, miláček králové Hradecké, stal se nyní samovládcem v Čechách. Král skloniv se též ku straně této nepřítelkyně králové Elišky Přemyslovny, zanedbával choti své zúplna, nechávaje ji zoumysla i v nouzi. Utýraná králová odhodlala se konečně, opustiti vlasť svou uchýlivši se s nejstarší svou dcerou do Bavor; tam pak v Koubě po delší dobu prodlela, „vedouc dvůr nehojný sice, ale dosti slušný;“ že pak choť její v zakořeněné již proti ní nevoli vzpouzel se peníze do ciziny jí odesýlati, Eliška vrátila se 1325 v lednu do Prahy, jsouc od soucitných Pražanů s nelíčenou radostí přivítána. Beze vší královské nádhery trávila dílem v Praze, dílem na Mělnice strastné dni života svého, nevšímaná od manžela svého, jako vdova opuštěná, až ji smrť stálého i tělesného strádání sprostila dne 28. září 1330, v 39. roce věku svého. Předešel ji smrtí Jindřich z Lípé, přežila protivnice a macecha její, královna vdova o 5 let, kteráž byla od r. 1319 v Brně přebývala v klášteře jeptišek cistercienských, od ní založeném.

Byloť nám aspoň v nejúsečnějším obrysu předeslati obraz dějin, jejichž popřední osobou jest poslední Přemyslovna, abychom odtud snadněji posouditi mohli, v čem vypracování básníkovo se shoduje s čirým dějepisem, a v čem se od něho odchyluje. Při tom stane se nám i průzračnějším veškeren organismus naší tragédie. Vždyť popřední záliba v jakémkoliv dramatě visí nejenom na *ději* zajímavém, významném, ruchem stále *čilým* ku katastrofě stupujícím, alebrž povýtečně na veškerém organickém téhož děje rozvoji, jak jednotlivé částečné události splétají se harmonicky v celek s hlavním dějem, jednotlivé osoby jak umělecky sestavují se okolo předního hrdiny, a jak odůvodňuje se *z charakterův* jednotlivých jednajících osob konečný *obrat* veškerého dějstva. Dělíme-li každékoliv drama v patrno hlavních momentův, buďtež tyto vměstnány třeba v jeden toliko akt neb rozpředeny v patero dějství, naznačujeme tím patero podstatných, *nutných* dob, v jakýchž se rozvíjí každý děj dramatický, má-li se u nás setkati se zálibou trvanlivou a s dojmem esteticky oprávněným. Za dramatický děj považovati lze jenom děj takový, v němž *nutný odpor* čili konflikt v poměrech lidských vzniklý dospívá ku svému rozhodnutí. Kdekoliv rozpřádají se události a činy, lhostejné o sobě, v nichž nesplétá se *samočinnost s nutností osudu* ve strastné rozpory, aneb jinak zajímavé zámachy, tu nekyne vděčná aniž příslušná látka básníku dramatickému.

Zapletení a katastrofa nejdůležitějšími jsou momenty dramatického děje. Zaplétání se dějův i osob v kolo nezvratitelné katastrofy rozvíjí se *posloupně,* aby tím zračitějším se stalo divákům a posluchačům. Tou příčinou seznamuje nás *exposice* čili vyložení v *prvním* dějství s jednajícími v dramatě osobami, s jich kalými nebo mrzkými zámysly, uvádí častěji hned v samý čilý ruch událostí. I v naší tragédii objevují se v prvním aktu čili jednání veškeří téměř důležitější charakterové, jimž v rozvoji dějin značnější úloha přiřknuta, vyličují se tolikéž v řízných rysech výtečnější známky jich povahy, vnitřní pohnutky jich činův. I v tom dochází kritika svého uspokojení, že se tu proti sobě staví osoby ve svých povahách *nesrodné,* v obapolném jsoucí odporu; vždyť tím upravuje se spor činův i událostí, jenž popředním jest podnětem éstetické záliby ve výplodech dramatických. V *Anéžce,* dceři pražského mě-

šťana *Bohuslava,* zobrazena a důsledně až ke konci provedena upřímná a srdečná útulnosť a soustrasť s paní královskou; zároveň odráží se v ní jakož i v bodrém, k poradě a k činům kde toho potřeba ochotném jejím otci libý obraz tehdejšího ušlechtilejšího občanstva českého. Seznamujeme se též se *syny* jednookého rytíře Frýdmana, se Zbyňkem, jenž zprávu Anéžce podává o příchodu hradecké králové vdovy, Elišky Rejčky, kterouž Eliška Přemyslovna do Prahy byla pozvala, aby žádoucího s ní docílila usmíření, a s Hanušem, jenž ve své povaze ostrou jest protivou bratra svého. Tento jest více odvážný, ku dobrodružným činům náchylný, proto horlí pro Rejčku v jednání i posupném rozhodnou, a i pro krále, „nad nějž prý neviděl svět dokonalejšího rytíře a krále líbeznějšího,“ kdežto o králové Přemyslovně osuhlým výrokem dí, že „by Rejčku stokrát raději si zvolil za paní, než tu švadlenu.“ — Zbyněk naproti tomu jest klidný, mírumilovný, chce zůstati obhajitelem Elišky Přemyslovny, zač se mu i otec vysmívá, že by měl jíti raději „v klášter nebo v poustevnu, než v pitku, kolbu, seč,“ a „dále jen navlékati jehly své paní.“ Otec jich *Fryduš* vyznačen tak, jak jej i dějiny vykreslují; těkavý, s ničím nespokojený, cokoliv se v Čechách děje, milovník sporův, pravý to, jak jej vlastní syn nazývá, „Kazimír,“ povždy žehravý, děj se co děj. Ve značné protivě objevují se nám popřednější v tragédii charakterové: *Vilém Zajíc* a *Jidřich z Lipé,* onen vroucí zastavatel až ku hrdinné smrti králové Elišky Přemyslovny, tento tolikéž odhodlaný ctitel králové Hradecké, ačkoliv jak později se objevuje, láska k národu a povinnosť k vlasti výše mu jest zavztýčena než marnolibá milosť ku vdově ctižádostivé. K těmto přidružuje se *Petr z Rosenberka,* pán to již letitý, ke smíru náchylný, dobromyslný. Hlavní pozornosť přičiniti nám jest k oběma královám, v jichž obapolných povahách sbíhají se veškery nitky zmatků ve vlasti a zanořeny jsou čelní pohnutky konečné tragické katastrofy. O Rejčce dozvídáme se z úst pravdomluvného Viléma Zajíce, že hýří ve Hradci v nádheře, o nic se nestarajíc, leč jak by v lehkovážnosť, posměch a v povržení uvedla Přemyslovnu a chotě jejího, kdežto Elišku Pražskou vychvaluje jakožto pravou země české matku, jen ctnostmi zářící, jež noci probdívá v těžkých starostech o zem svou. Se chválou touto shodují se slova, kteráž básník klade v ústa samé této králové:

Ne *sobě* služeb tvojich (Jindřichových) vymáhám!
Já zem, jež byla chloubou otcův mých
a divem síly, slávy ohniskem,
jsem přijala co schudlé dědictví —
co zuboženou mučenici spíš.
Ne ve svou vládu: ve své *srdce* jsem
ji přijala se všemi ranami —
kdo tyto drásá, raní také mne.

Jako v úvertuře rozsáhlejší nějaké skladby hudební zaznívají veškery důležitější její myšlénky a motivy; tak musejí v dobře provedené exposici dramatické probleskovati již tu temněji tam zřejměji veškery předtuchy toho, co nás soustrastí naplniti a roznítiti má v katastrofě. Obratnou rukou dostihl toho náš básník, dávaje ústy rozvážného pražského měšťana Bohuslava zvěstovati nejenom vady dobrodružného krále a vzniklé odtud zmatky v království českém, alebrž i radu, aby k uvarování těch běd a strastí syn Eliščin stal se českého trůnu dědicem, nežli však pachole vyroste, aby do té doby matka jeho provolána a uznána byla za země vládkyni. Tím však zároveň vložena osudná dvousečná zbraň v ruce vládychtivé Rejčky. Obmýšlené smíření obou královen zmařeno; dramatický básník musí nehodu tuto odůvodniti ze samého charakteru zapřisáhlé této nepřítelkyně své pastorky. Podle toho

uvádí básník Rejčku s uštěpačnou, bodavou ironií, plnou svévolné pohrdy ku své pastorce, v níž roznítiti též usiluje nepřízeň ku králi, jenž prý jest „země škůdce největší;" Přemyslovna na to, jíž jest blaho země větší ceny než poddanosť k rozdrážděné maceše, objevuje rázným slovem vládkyně jí svou vůli, aby „propustila z měst svojich všecky cizí žoldnéře, již hubí kraj co žháři loupežní;" rozkaz tento rozsápal do hloubi vášeň a zpupnosť Eliščinu a potupnými hárá slovy:

Trav se až do svíjení vědomím,
žes bídný tvor i se svou korunou,
mně k pohrdání, světu k posměchu,
i muži svému hnusným odhazkem.

Avšak i Eliška výstupem tím rozdrážděná uvaluje příkvapně veškerého téhož nezdaru vinu na Jindřicha z Lípé, a považujíc ho ovšem více z nenávisti k maceše za svého zjevného nepřítele rozkazuje, aby ihned do vězení byl odveden; tento zpírá se proti tomu odvolávaje se k rozkazu královu, jenž *vládu* v zemi naň byl složil. Tu pojedenkráte objevuje se král sám, a ve výjevu na to s královou, jejížto útroba přetéká něhou a láskou manželskou, trefně nakreslena povaha Jana Lucemburského, povaha to pravého sanguinika, popudlivého, od jednoho citu ke druhému odpornému beze všeho hlubšího motivu přeskakujícího. Ve kvapu své náruživosti vida zlehčenu důstojnosť své choti královské poroučí Jindřicha uvrci do vězení, toho „zbojníka," ždá v rozkaceném hněvě zkrotiti národa českého proklatou zarputilou divokosť, avšak jedva že se byl důvěrněji přitulil k manželce od nepřátel tak hrdopyšně zostuzené maje projevy nelíčené její lásky za odznaky chorobné již zase touží podle povahy i v dějinách dosvědčené opustiti zemi českou, ani nepřihlednuv otcovskou pečlivostí k dorůstajícím svým dítkám; neb „jak vejdu do Čech," dí o sobě, „žiju v očistci." Nevšímavostí touto rozdrásáno jest úplně citlivé unylé srdce Eliščino, a celé jednání končí výbuchem rozpoutaného jejího bolu: „láskou vytoužená hodina se proměnila v truchlý lásky hrob!"

Rozpory v jednajících osobách jsou takto vylíčeny, jimi *zauzluje* se, jak *druhé* jednání dosvědčuje, veškerá jich činnosť čím dále tím zavileji. Vystoupením starého osleplého vojína *Záhora,* bojovníka to z doby ještě Přemysla Otakara II., jejž král Jan u cesty naleznuv, za hostě byl přivedl, objevuje se veškera bída stihší tehda utýrané Čechy liknavostí královou chtícího „obnoviti spolek Artušův;" s rozbouřenou útrobou popisuje Záhor strasti tyto:

— — Širý kraj je zvrácen v černou mrtvou pustinu,
kde z lidských příbytkův jen popel zbyl
kde z lidí nezbyly než mrtvoly,
kde místo smíchu jenom slyšeti
skřek hodujících krkavcův!

A kdo jest čelním původem všech těchto svízelův na uhohé Čechy se shrnuvších? Odhodlaně na to odvěcuje Záhor: Král sám! — odvážný tento porok odpouští mu velikodušně král Jan: „myš lva můž domrzet — ne podráždit — jdi kam ti libo." Než k čemuž veškeren ten ač v sobě tklivý a dojemný výstup starce vojína? neníť to holou *zbytečnou episodou,* jížto všemožně se uvarovati dlužno v dramatě, předkem v tragédii, kteráž má činiti idealní organism, v němž nitka s nitkou se spřádá, článek každým s člán

kem spojuje se *nutným* úvazkem? Výstup ten výborně tu vměstnán v klubko dějin; nářkem vojínovým, zároveň pak že vina všech běd a půtek domácích svedena na bedra králova, motivuje se v tomto zámysl dříve již v útrobě jeho ukájený, zámysl to zrádný, prodati království české za kraje porýnské, jak to král v rozhořčené nevoli v monologu na dotčený výstup následujícím projadřuje: — — v té zemi nezůstanu,

zde jest můj Egypt,
já z něho vyjdu! *Měj si Bavor Čechy:*
kraj rýnské révy *má* zem zaslíbená!
a na Rýn! navždy na můj zlatý Rýn!

Tuto proti Čechám zhoubně rozjitřenou náladu velmi dovedně básník sčlánkoval a spojil s jednáním ošemetné Rejčky, jež právě v tu dobu nevole královy vhodně přichází, aby veškero jednání ještě těsněji zauzlila a k úplnému dozrání přivedla úmysl těkavého jinak a nespolehlivého krále, znajíc s nalíčenou chytrostí namluviti krále, jak mrzkými nástrahami vlastní jeho choť obmyšlí zbavíti ho trůnu a soupeřem učiniti „pouhé dítě.“ Rozjitření jeho zprávou s mistrnou úskočností mu právě sdělenou rozpuzuje se k neskrocené vášni, když byl král z úst svého důvěrníka Bertholda zvěděl (u Palackého jmenuje se hrabětem Pertoldem z Henneberka), že Vilém z Waldeku zpíral se uposlechnouti rozkazu králova sraziti buď hlavu Jindřicha z Lípé aneb bez prodlení králi jej vydati; rozdurděn zlostí na nejvýše odjíždí na hrad Loketský s družinou svou. Ve tklivé protivě s rozjitřeností královou objevuje se nám na to rozmluva Elišky Přemyslovny s věrnou svou družkou Anežkou. Dvojí uznati páku všech činův Eliščiných: lásku ku svému národu a lásku k nevděčnému svému choti; žel že se k ušlechtilým těmto ctnostem přidružuje v téže útrobě nemírná nenávisť a pomstychtivosť ku maceše. Idyllický téměř výjev tento dovršuje se příchodem Vácslavovým, k němuž vznešeným slovem hovoří Eliška:

— Ty jsi velkých Přemyslovcův vnuk
a oni patří s nebes na tebe,
a mluví k tobě: „Chceme složiti
své dílo na tebe co dědice —
svou lásku, péči, snahu horlivou:
služ věrně vlasti, a pak přijď v náš kruh.

Klid tento roztomilý náhle vyrušuje rozzuřený král, ve své nevině nic zlého netuše projadřuje Vácslav ve přítomnosti Bertholdově, žeť jemu vnuku Přemyslovcův, trůn patří, divá předtucha tím u podezřivého krále v jistotu pošinuta; odtud odůvodněn krutý králův rozkaz, aby odloučily se dítky od králové, a tato aby odvedena byla u přísné stráží na Mělník — zauzlení zostřuje se víc a více a trapnou situaci, ve které Eliška se tím ocítá, dojemnými výkřiky jako úhrnečně prozrazuje Anežka: „O *králová,* ó *manželko,* ó *matko* nešťastná!“

Ve *třetím* jednání zauzlení posunuje se až k vrcholu *krise* rozhodující. Eliška strádá na Mělníku, syn Vácslav od ní odvlečený ve tmavé komoře na hradě Loketském. Nepřátelé královnini zvítězili, Jindřich jest v Čechách všemocným, jak vypravuje dobrodružný Frýdman na hradě *Zvíkově.* Zde se shromáždili čelní pánové čeští, aby v roztříštěné poměry ztýraného království českého uvedli želaný lad a smír, přichází k nim v témže avšak jen v utajené přetvářce sděleném zámyslu sám král Jan; tím ostřejším ostnem cítí se

zbodána hruď dobromyslného Petra z Rosenberka nad konečným ve vlasti mírem rozjásaného, když se byl z listu poslem Hanušem v nejvyšší tajnosti přinešeného, bojem však se vlastním otcem mu vyrvaného dověděl strašné zvěsti, „co německý král píše českému:"

„Vše umluveno. Ty vezmi sobě Falcko,
já uvážu se v Čechy. Neschází
než smlouvu podepsat a rychle provést."

Mírná jinak povaha Petrova rozbouří se hněvem, v němž volá: „na Mělník! dřív na Mělník než král! Přemyslovna musí ten záměr zmařit!" Zmatek roste, vše ku krisi rozhodné směřuje a dospívá. Eliška Přemyslovna kolísá se mezi láskou k choti a láskou k národu; Bohuslav jménem občanstva pražského namlouvá jí, aby odjela k němu do Prahy a tam za krále provolala syna svého; ona zdráhá se, vždyť by na odpor se postaviti musila proti manželu svému; s velkou zručností uvádí básník Elišku před příchodem královým v nádechu jakoby omladlé krásy, tak že Anežka volá: „tys tak krásná dnes, až při pohledu na tě dech se tají;" aby v protivě tím citlivější objevila se pak nelaskavosť k ní a pohrda králova. Ve své dobromyslnosti netroufá si Přemyslovna víry k tomu přiložiti, že by manžel její zaprodati obmýšlel Němci království české. Avšak záhy vyrušena jest strašlivě z lichotné své důmínky. Rozkazem královým rozložen lid branný okolo zámku; král počátečně lichotivými jí přimlouvá slovy, aby svolila k záměru jeho dávnému, má-li navždy mezi nima ucpán býti zdroj nelibosti, aby *s ním* zaměnila panství; naproti zrádnému úmyslu královu vítězí v jejím srdci láska k národu, onať zpouzí se slavnými výroky vyplniti vůli manželovu:

„já země v ruce cizí nevydám,
s ní v jedno srostla celá duše má."

Král vyhrožuje celým svým hněvem; králová hrozbami královými rozjitřena nemůž ve své hrudi zkrotiti a potlačiti vášeň mstivou ze žárlivosti pochodící, a v uštěpačné ironii vece ku králi:

O mluví z tebe *macecha* má, jež
jak právě slyším, k tobě tajně chodí,
a ty k ní veřejně! S ní bral jsi radu?"

Krise jednání tohoto dovršuje se tím, že Jan král vrhá jí za odpověď nepřátelskou rukavici, v zuřivém hněvu odcházeje; v ní však dokonán úmysl odjeti do Prahy za jásotu lidu volajícího: „Krev naši za tebe a dítky tvé!"

Po krisi tak zostřené nutně vyvíjí se ve *čtvrtém* jednání *peripetie* čili obrat k nějakým buď příznivým buď strastným výsledkům. Ve tragédii sklánějí se ovšem pro čelního hrdinu znenáhla veškery okolnosti ku konci zhoubnému; pro Elišku naši usouzeno nejprve vyhnanství, pak úkladní zavraždění! K tomu musí veden býti veškeren svah píle básníkovy, aby trudobolné tyto konečné výsledky z charakterův jednajících osob a z okolností časových příslušně odůvodnil. Nasledují podle předešlých případův nutným zajisté českých věcí během půtky a rozbroje domácí; v Praze rozzuřil se boj za Elišku a za Vácslava; uprostřed hrozných jeho projevův setrvává Jindřich z Lípé sobě důsledným, nechtěje prohlásiti Vácslava za krále českého, v čemž nazírá zpouru proti králi, jemuž se byl slavnou přísahou zavázal; boj to v skutku bratrovražedný; raněni v něm synové Frýdmanovi, proti sobě za různými a protivnými náhledy politickými se rozsápavše, avšak nad mrtvolou králové Elišky ku konci se usmířivše; umírá v něm byv smrtelně raněn i šlechetný

rytíř Vilém Zajíc, poslední to sloup, o nějž se opírala opuštěná Eliška. Jan jest vítězem; ale s ním vítězí i Rejčka, jež chvátá pozdravit ho vítězem; Přemyslovna odebírá se do vyhnanství, do Koub bavorských; obloha zatahuje se pro ni hustšími vždy a temnějšími zámraky! Tam v cizině nepříznivé zalétá duše její roztklivělá v dumách bolestných ku vzdáleným luhům českým, ba v rozmluvě s milou Anežkou dokládá, že touhou touto planoucí po zubožené domovině pukne kdysi srdce její. V Praze zatím rozšiřují se děsné pověsti, vypravuje o nich utrápené Elišce příchozí do Bavor Bohuslav, že prý u vězení Loketském zahynul Vácslav, Eliška že dala oslepiti manžela svého a za to že král ji zazdil do hrobu. Lásky té neumorné ku vzdálené vlasti, pověstí těchto mysl obyvatelstva rozdražďujících až do míry povážlivé potřeboval náš básník za důtklivé motivy návratu Přemyslovny do Prahy, kteráž přítomnosť její tím důrazněji a neodkladněji vymáhá, že tam samozvaně vládne závistivá Rejčka s milencem svým, Jindřichem. Nové se proti zámyslu tomu zavalují nesnáze. Berthold jménem královým žádá Elišky, by odebrala se ku králi zchuravělému do Francie, tomu rozhodně odpírá králová, svolujíc jenom, aby tam odešel syn její Vácslav, s nímž se dojemně rozloučivši odchází do Čech, ana chce tušíc blízkou smrť pohřbena býti v půdě drahé své otčiny.

Ale právě odchodem do zalíbené sobě Prahy urychluje Eliška strastnou *katastrofu* v jednání *pátém*. Skvělou zručnosť ukazuje básník jmenovitě při přechodu ze čtvrtého k tomuto pátému jednání, zdaří-li se mu i tu zpoutati úplně zvědavosť naši pro konečný výsledek dramatického děje. Výborně to provedeno v naší tragédii. Katastrofa založena popředně v žárlivé a hrdopyšné povaze Hradecké Rejčky, nyní v Praze vládnoucí. Neuspokojuje se vyznáním milosti, jakovou k ní nezměnnou chová Jindřich z Lípé; onať roztouženou jeví a neoblomnou snahu, že teprve dovršeno bude blaho její, stane-li se i manželkou jeho jako druhdy královská Kunhuta chotí Závišovou; a kdežto dříve, aby zničila pastorku svou, úlisně se kořila Janovi, pozbuzuje milence svého vášnivě rozjařenou výmluvností, aby uchopil se odvážnou rukou samé koruny české, vždyť lid český sám si toho přeje, aby konečně sproštěn byl krále Jana, jenž do Čech přichází, aby nové berně na zem uvalil a po nových dobrodružstvích páditi mohl. Ošemetné toto i o trůn český usilování odráží se jako o skálu mohutnou o šlechetnou povahu Jindřichovu, jenž proti zpupným výrokům králové Rejčky, že právo ke trůnu má, kdo na trůn sednout dovede, s úsečnou rázností odpovídá: „pěsť není právo;“ „král má trůn, já vládu;“ ku prosbě důtklivé, aby vyhostila nezřízenou tu žádosť po trůnu odpovídá rozhodně Rejčka:

> „Ne — to nemožno, to nikdy nežádej!
> Jak neproměníš orla v hrdličku,
> tak *nemohu já býti leč královou!*

Jindřichovi výše jest povinnosť, než láska sebe náruživější ale se zrádou sloučená — Rejčka, proměněná v tygřici šmahem ho opouští. To opět novou pákou k urychlení děsného konce. Mezi tím rojí se lid na ulicích pražských, měšťané vypravují o zázračných znameních na nebi, jak vůbec v rozkvašených dobách lid pozírá k neobyčejným na nebesích projevům, přichází i slepý Záhor, ku kajicnosti zástupy napomínaje; uprostřed té vřavy rozděluje Rejčka drahé klenoty mezi lid, aby ho přiměla k vykonání ctižádostivých svých záměrův; to však neprospívá, ba veškera naděje ji opouští, an Jindřich důrazně

8

jí připomíná, že králi, jenž tolikéž vstupuje na půdu českou, smlčí záměry její, „když se jich hned a cele odřekne a uchýlí se v tichosť klášterní.“ Zloba její popuzena jest ku svrchované výši, když musí vlastníma očima patřiti, jak město u radostné vítězoslávě Elišku vítá, ba rád že by „srdce své kladl národ v cestu Přemyslovně;“ konečně když dosavadní milenec její Jindřich ve shodě se všeobecným lidu jásotem klekna před Eliškou nadšeně volá:

— — — „K věrným službám
se tobě přikazuji srdečně
a vší svou silou budu chránit tebe
i syna tvého při dědictví otcův!

Tím dostatečně motivován básníkem naším poslední mrzký podnik Rejčky vdovy: „mně zůstává jen jeden těšitel:
můj prudký jed, to nelze přežiti!

Eliška v osudném tom okamžiku sklíčena mdlobou žádá občerstviti se vodou, Zbyněk chvatně pohár přináší, Rejčka majíc se podle vůle rozjitřeného lidu před Eliškou pokořiti vskutku před ní kleká, avšak mezi tím jedu do nádoby nalévá a klečíc pohár Elišce nic zlého netušící podává. Král přichází právě k momentu nejděsnějšímu: manželka jeho v okamžiku, co Jan nový jí život slibuje, umírá před jeho zrakoma s úzkostlivými povzdechy: „ó nový život — klidu, práce, lásky a blaha“ — Rejčka vychrluje pomstu s úšklebkem radostivým: „pohár onen už jednotí nás obě na věky —“ s vyznáním své viny končí strastné divadlo král Jan:

Třikráte běda mně!
Slep jsem byl maje zrak; teď ztrativ jej
zřím teprv, jak byl hříšný život můj:
Kdo polehčí mé viny nesmírné? —

Jak ze přehledného našeho nárysu zřejmo, nesrovnává se upravení katastrofy v naší tragédii se přísnou dějepravou. Tím namítá se kritikovi bezděky odpověděti k dosažné otázce: do jaké míry smí dramatický básník *odchýliti* se od vypravování přísně historického. Nám se zdá, že ve příčině této nelze *všeobecného* nějakého estetického kanonu vytknouti, jenž by jenom bezúčelně obmezoval tvůrčí sílu básnického genia. Mnozí závažní krasovědcové stíhají v tom německého básníka Šillera, že ve své truchlohře o Panně Orleanské až přes příliš odšinul se ku konci katastrofy od pravdy historické, překročiv prý meze toho, čehož v té příčině dramatickému básníku se povoluje; kdež zajisté děsná skutečnosť tak jest notorní, povšechně v lidu známá, tam musí zidealisování jak skonává táž děva hrdinná u Šillera, objeviti se jako marnivé mamidlo. Podle mínění našeho nelze uspokojivou na dotčenou otázku odpověď jinak upraviti leč ode případu ku případu. Vždyť pak tentýž Šiller, aniž proto může stíhán býti nějakým estetickým porokem, vmísil v tragédii „Don Carlos“ zcela smyšlenou osobu Posy, hrdiny to povýtečně idealního, jemuž básník v ústa vložil myšlénky své nejvzletnější a v krásnější budoucnosť lidstva zasahující. Jenom toho záliba právě estetická požadovati musí *naprosto,* aby ve dramatech, kdež příslušná látka vzata jest z historie, jednotliví charakterové tak byli provedeni, aby v nich vanul a v jasné určitosti se odrážel *duch,* jenž podstatně tou neb onou dobou v národních dějinách zavívá. Dramatický básník musí nad to hned z *počátku* povahy jednotlivých osob tak uladiti a v různých situacích, v nichž samovolní jich činové se objevují, živoucími barvami tak vylíčiti, aby veškero jich po-

zdější jednání a jich konečný buď úpadek neb úspěšný smír mohly považovány býti za důsledky, jež ze mravní jich povahy hned na počátku prokmitající nutným jakoby pořadem vyplývají. *Psychologická v charakterech důslednosť* jest zajisté povýtečným a neodchylným zákonem pro básníka dramatického. V dramatě našem v popředí všech dějův stojí obě králové Elišky. Podle přesné historie vytýkají se poslední Přemyslovně svéhlavosť a hrdosť i neskrocená žárlivosť, jakovou v nezměnném žáru v útrobě své chovala ku královně ovdovělé, sokyni své. Básník náš vykresluje ji jakožto popřední hrdinu své básně ovšem se vzornou důsledností v zářivém lesku choti ušlechtilé těkavému a dobrodružnému manželu ve stále věrné lásce až do smrti oddané, oddychující nad to rozvroucněnou obětavostí pro ztýraný lid český, ač při tom nezatajuje a nikterak nezakrývá i provinění její, chtěje dosti učiniti zákonům, již od mudrce Stagirského pro tragedii vytčeným, že hrdina tragický má stříseň býti nějakou vinou, avšak poměrně menší než jest pokuta, jakou bývá ku konci umořen. Vinu svou oznamuje Eliška Přemyslovna vlastními ústy (str. 94): Já *příliš dlouho váhala* . . . .

. . . . já měla jsem
být hrdinou a zůstala jsem ženou —
zdar země žádal činy veliké,
já vždycky *úzkostlivě* vážila
jsem nejprv *svoje* drobné slabosti —;

a v rozmluvě se svou důvěrnicí Anežkou odekrývá zřejmým výrokem své provinění, že se při svých rozhodných podnicích *přespříliš* dala vésti pouhým citem poludným:

Cit člověku jest vůdcem nejzrádnějším;
Kdo hodlá provest co jsem chtěla já,
ten musí s mrazem v duši z kořene
vše vyhubit, co *jest*, a *nelítostně*
tvář země rozbrázdit i položit
v ni símě nové podle chuti své.

Že tudyž příliš váhala, kde měla *rychlým* činem sáhnouti v kolo dějinstva, že více v *citech* sebe ušlechtilejších horovala, kdežto ji měl ku blahu vlasti i vlastnímu ovládati věhlas ku praktickým více potřebám rozrušené v národě doby přizírající — toť její vinou, za niž jí pykati jest smrtí předčasnou, násilnickou. Ve příslušném v poesii odporu s Eliškou Přemyslovnou nakreslena básníkem naším druhá Eliška, králová polská; vidíme v ní povahu zlou, hamižnou, beze všeho ušlechtilejšího vzletu i v samém milostném poměru s pánem z Lípé, rozervanou uvnitř nezkroceným žárem ctižádosti a odtud vzniklé ku své pastorce nenávisti a zášti potměšilé. Zhoubným jedem otráveny padají obě; nemohouc veškerými pletichami neřestnými dosíci zrádného zámyslu povznesti se na stolec královský, podává Rejčka jed ten zkázonosný sobě i sokyni své ve zjevném to odporu s pravou historií. Nezabíhá tu básník náš za hranice, jichž pravděpodobnosť v tragédii *historické* stanovují zákony ésthetické? K dostatečné snad omluvě mohli bychom přivésti pověsti, o nichž jsme se ve svém historickém nárysu zpočátku byli zmínili, a kteréž v lidu českém za té doby vesměs kolovaly, žeť poslední Přemyslovna otrávením byla skončila běh trudného svého života. Jenom toho sobě dovolujeme tuto připomenouti, že při vší zlobě, v jaké básník Rejčku vystavuje, štětec dramatický vdechnouti jí měl jako královně příslušnou *důstojnost.* Ne-

8*

smrtelný Shakespeare jest i v této příčině vzorem nedostižným a zároveň dokladem nepopíratelným, že v dramatech mohou vytčeny býti tytýž i povahy zloby zrovna kolosalné, jakovým jest mezi jinými jeho Richard III.; avšak tací charakterové, mají-li se setkati se zálibou estetickou, musejí býti obestříni jakousi velebou, jmenovitě představují-li se v nich jako v Rejčce, osoby královské; velebnosti této postrádá podle zdání našeho králová tato v naší tragédii; různé ty pletichy, jakovéž strojí a splítá v zimničném téměř chvatu rozlícené žárlivosti, tak jsou vylíčeny, že připomínají více ženštinu z mezí *všednosti* nikterak nevykročilou než osobu oděnou důstojností královskou. Jako každé dílo umělecké musiť i drama býti *souladným* v sobě celkem; nejúspěšněji domůže se nadaný básník souladu takového v díle svém, umí-li při všech jednotlivých dějech šetřiti se přísnou důkladností předůležitého zákonu *motivování.* Jak obratně sobě počínal básník náš ve příčině této, poukázali jsme již svrchu do podrobna na příslusných místech. Ku prohloubilejšímu seznání veškeré osnovy dramatu našeho a ku zvýšení tolikéž i konečného dojmu přáti jest, aby se při opětném snad tragédie té spracování zlíbilo skladateli jejímu, ojasniti více *do podrobna* příčiny rozdvojení obou královen, ježto v něm právě tkví hlavní páka dějstva a konečné strastné katastrofy. V prvém jednání připomíná se ovšem, že Rejčka natropila *mnoho* zlého, ožehavým svým pletichářstvím ubodajíc a utýrajíc neustále něžnou útrobu Elišky Přemyslovny; *co* však byla zlého proti ní zpáchala, zevrubněji se nevysvětluje. I nebylo by pro celek nevhod, kdyby dříve, než učiněn návrh ku samovolnému obou rozjitřených královen usmíření, vetkaly se některé scény, v nichž by divákům *dramaticky* se dosvědčilo, jak hněv a záští vznikly mezi oběma; jak Rejčka škodila Elišce, jak ji a čím byla utýrala, v jakém poměru byla k panu Jindřichovi a p. U našeho obecenstva, a vůbec u žádného nelze *podrobné* známosti historie byť i domácí předpokládati aniž *veskěs* požadovati, aby s úplnou i podrobnějších dějův známostí vniklo ve složitější osnovu nějaké dějinné tragédie. Nejvýtečněji ze všech provedena jest povaha Elišky Přemyslovny; zvýšil by se však nemálo tklivý dojem veškerého jejího zjevu na rozčilenou naši obrazotvornosť, kdyby měrou výmluvnější než jak se v naší tragédii místy děje projádřila Eliška rozvroucnělé své city, vzletnější své myšlénky, pružnější své snahy, choulostivější své žádosti a boly. Tak na př. když byl v hrdinném boji skonal nejúčinnější i nejhorlivější její zastavatel, Vilém Zajíc, obětovav se s úplným sebe zapřením pro veškerou její věc, nemluví o tom nic, nenaříká, uspokojujíc se přáním příliš úsečně a v takéto pohnutlivé situaci až suchoparně pronešeným:

„mé srdce protkni svatý paprsku,
ať zdar té věštbě (Zajícově) dá i *moje* smrť!“

Vždyť pak i básníku dramatickému dovoleno, jako v exposici popříti širšího místa živlu *epickému,* tak připustiti, aby v monologu, jmenovitě v tragédii vyřinuly se city popředních hrdin proudem *lyrickým,* aniž tím ujmu běře ruch dramatický stále *ku předu* s dějem ku katastrofě se ženoucí. V dramatě sličně sčlánkovaném vpletají se příhodně monology tam, když se jednající osoby mají konečně rozhodnouti k určitému nějakému činu; tu rozebírají se z různých stran pohnutky a důvody; zdá se často, že jeden důvod vážný potírán bývá druhým neméně vážným, až k jednomu z nich přikvačí okolnosť zdánlivě nepatrná — rozhodnutí následuje. Připomínáme tuto známého vzorného monologu ve Wallenšteinu Šillerově. Podobně by i naše tragédie

takýmto porozšířením uvedených tam monologův jakož i uvedením sem tam něžnějších, citu plnějších scen nemálo získala i co do živoucnosti dojemnější i co do barvitosti více plastické. Tak zdá se nám mezi jinými vylíčení vzneseného pána Petra z Rosenberka příliš mdlé a mlhavé, kdežto právě při něm, jemuž jinak v tragédii dosti důležitá úloha přisouzena, básníkovi vhodná se naskytla příležitosť, zobraziti v pánu tom to jasnými barvami povahu jakož i ducha, jímž tehda proniknuta a nadechla byla vyšší šlechta česká. Skládá se ovšem každé drama ne ku čtení pouze, ale popředně za tím úmyslem, aby bylo veřejně na jevišti provozováno. V divadle objevuje se veškera scenerie v jiném často světle než při čtení. Při naší tragédii zdá se čtoucímu býti nepodobno, jak mohla Rejčka v poslední scéně, kde všechny téměř jednající osoby na jevišti vystupují, jedu nalíti do poháru, jejž pak Elišce podává, aniž by při tom niký m nebyla pozorována a při zločinu tom postížena.

Moderní básnictví dramatické nevymáhá s takouto přísnou výlučností *jednoty místa a času,* s jakovou k ní přihlíženo ve dramatice antické a vysoustružené podle ní tragédii francouzské za doby Ludvíka XIV a jak ji podivuhodnou zručností provedl mezi jinými Racine ve své Athalii, k níž nad to látku vzal z biblického dějepisu. V naší tragédii není dotčeného zákona jednoty v místě a v času přísně šetřeno; jednotlivá jednání odehrávají se povždy na místech různých a od sebe dosti značně vzdálených i v dobách rozličných. Skladatel mohl se s důvěrou ve příčině té odvolati ke příkladu genia Shakespearova, ač tento někdy až příliš napíná vzlet obrazotvornosti čtenářův a divákův, dopouštěje se při tom až nepříslušných anachronismův, nemoha tu ve všem vztýčen býti za vzor úplně nezávadný. Při prvém čtení naší tragédie zdálo se nám, že některé sceny, jsouce časem dosti značně od sebe odmeceny, následují po sobě příkvapnou rychlostí jako rána za ranou bez nějakých přechodův příslušnou náladu v myslích posluchačstva upravujících. *Zevnější technika* básnictva dramatického řídí se obvyklým nejvíce pravidlem, aby uvedly se nové *scény* čili výjevy, kdykoliv nové osoby na jevišti vystupují. Naše tragédie vykročuje i z tohoto pravidla. Prvé jednání nemá žádných scen, v ostatních aktech pozorujeme dva vždy zvláštní výjevy, tím odůvodněny, přeneseno-li dramatické dějství na *jiné místo,* tu na hrad Loketský, na Mělník, do Prahy, tam do Kouby až v Bavořích. Podle mínění našeho odchylka tato od přijatého jinak zvyku méně padá na váhu, je-li jenom při tom posluchačům popřáno, na perutech rozčilené fantasie sledovati *nepřetržitý* rozvoj dramatického děje i povahy jednajících osob v přirozené posloupnosti, v jakové činové ze zámyslův a z týchže jich povah nutným během se rozvíjejí. Posluchač viděti musí při provozování jednotný sličně ukulacený celek; obrazotvornosť snadně doplní mezery časové nebo místní do jisté míry, kterouž takt vnitřní básníkovi nejzřejměji sám ukazuje, maně se naskytující. Jsouť ovšem jednání čili akty jednotlivé a sceny jako odpočivky na cestě; též fantasie se při nich jako cestovatel poněkud umdlený, sesiluje, v sobě uladuje a perutě k novému vzletu vzpružuje.

Nemají-li kritiky jmenovitě básnických výplodův holými býti reklamami, v nichž jedna koterie chválí druhou, aby i od ní na vzájem byla vychvalována, nemohli my jsme z úcty k básníkovi našemu a vedeni při tom jsouce soudem dokona objektivním zamlčeti některých ovšem nepatrných nedostatkův, jaké se nám při několikrátém jeho tragédie čtení samoděk namítaly. Nebylo by snad na ujmu téhož výtvoru, kdyby se básníkovi našemu zlíbilo,

při opětném svého díla spracování povšimnouti sobě nepodjatých poznámek našich. Jest toho tím žádoucněji želati, ana i mluva, jako ve všech i prosaických spisech p. Vlčkových, vyniká lahodnou jadrností, plastickou lepotou, prodechnuta jsouc i osvěžena ryzým veskrze duchem českým, an i verš v naší tragédii užívaný (pětistopý jamb, vers blanc, počínaje Lessingem v dramatě obvyklý) jest nejvíce bezvadný, ladným libozvukem, nenuceným rytmem jako stříbropěnným tokem mile nás unášející, ana konečně i čelní veškeré tragédie myšlénka, kteráž ji jako zářivou gloriolou obestírá, jest pro spásu člověčenstva i národu každého idea ze všech nejvznešenější, nejušlechtější a i v našem jinak převahou materialistickém věku pro veškerý pokrok nejúčinlivější, idea to *lásky,* lásky manželské, lásky rodinné, lásky vlastenské, i nemýlíme se, díme-li, že za touto příčinou věnoval spanilomyslný básník Elišku Přemyslovnu choti své.[1] *Prof. K. Šmídek.*

Odborná pathologie a therapie. Vydává spolek českých lékařů redakcí prof. dra B. Eiselta. V Praze, tiskem a nákladem knihtiskárny Kolářovy.

V době, kdy naši nakladatelé přes všechen ruch literární rozpravami žurnalistiky naší způsobený sebe menšího nákladu na českou knihu ať zábavnou ať vědeckou se ostýchají,[2]) všelikého uznání zasluhuje podnikavá knihtiskárna Kolářova, ježto se odvažuje tři díla vědecká rozsahu nemalého a důležitosti převeliké na jednou vydávati. Míníme veliký slovník Kottův, za dílo důkladné vůbec uznaný a všeobecné obliby docházející, veliký zeměpis všeobecný, ode dávna již toužebně očekávaný a konečně rozsáhlou pathologii a therapii, jíž sešit prvý vydán jest tyto dni v pěkné úpravě.

Nejsouce znalci odbornými nehodláme nikterak v listech těchto šířiti se o *věcném* obsahu vydaného právě sešitu, za nějž nám s dostatek ručí osvědčená již na mnoze jména pp. spisovatelů, toliko o stránce *formalní* několika slovy zmíniti se hodláme, kterouž za neméně důležitu pokládáme obsahu samého, neboť ne českými *slovy:* českou *skladbou,* českým *slohem,* českým *duchem* kniha českou se stává. Pověděti v té příčině pravdu čistou bez pochlebování, bez šálení sebe samých, uznali jsme za povinnosť vlasteneckou,

---

[1]) Episodu z téže historické látky zvolil sobě zvěčnělý Prok. *Chocholoušek* k epickému vzdělání v novelle, kteráž pod názvem *„dvě královny“* ponejprv uveřejněna byla r. 1851 ve Vídenské *Vesně.* Zajímovo srovnati, jak sobě při témž předmětu počíná básník epický, jak jemu větší svoboda popřána a rozsáhlejší možnosť poskytnuta, vylíčiti charaktery podle přesné pravdy historické. Eliška Přemyslovna objevuje se v téže novelle vskutku hrdou, žárlivou, pomstychtivou, původkyní různých zmatkův ve vlasti; Rejčka vykreslena tolikéž jako panovita, ale i něžna povždy však obestřena důstojností a velebou v pravdě královskou.

[2]) Rozkošné humoresky Čechovy jeden nakladatel pražský několik let k tisku chystal, ale přese všechny reklamace nevydal; konečně postoupil jich nakladateli druhému, a ten zase pod zámkem je vězní, ač by desetkráte lépe byly vyplnily místo v jeho „Salonní Bibliotéce“ nežli podivínské „Novelly Prospera Merimée.“

anoť tu jde o dílo velmi nákladné, o dílo monumentální, které snad ani po letech lepším nahrazeno nebude.

V sešitě prvním obsaženy jsou práce tří spisovatelů: Fysikální výzkum dra Drozdy, Theorie infekční dra Chodounského a Zákony, pravidla úřední etc. dra Šťastného.

Rozprava Drozdova o výzkumě fysikalním venkoncem jest nečeská, často až nesrozumitelná, že přemáhejme se jak přemáhejme, více než pět šest listů přečísti není možná. A není to věcným obsahem, vždyť théma samo sebou zajímavé i laiku vzdělanému na snadě býti by mohlo, nýbrž formou nečeskou a slohem nejasným. Pan spisovatel není si ani náležitě vědom významu jednotlivých slov českých, kladeť na př. proti sobě *vně* a *zevně, vnější* a *zevnější:* tlak *vně* plic větším jest onoho (sic!) zevně plic (m. tlak v plicích větší jest tlaku vně plic, str. 7). Nástroje *vnější:* plíce, žaludek, střeva (m. vnitřní, 8). Vně hrudníku (m. v hrudníku, 7). — *Tolikéž* znamená mu *totéž:* Tolikéž platnosť svou má i u (sic) hrudníku (m. totéž — *při* hrudníku, 4). — *Obmeziti se* pojí neslýchaným posud spůsobem „k něčemu:“ Obmezíme se k tomu (m. přestaneme na tom, 1). Obmezíme se k hlavním dutinám (2). Taktéž souditi „k něčemu“ (!): Silozpytným výzkumem zveme návod, z jistých známek usouditi *k* té či oné podstatné povaze (m. souditi *o* té *neb* oné povaze 1.). — Náměstka *týž* klade se za prosté *on:* tvar téhož (m. jeho) jest charakteristický (3.). Výdech neuvádí (?) pouze vlastní stažlivosť plic, účastníť se téhož (m. ho) i jisté svaly (7.). Nazýváme tělo schopným kmitu, když téhož (m. jeho) molekuly nárazem zevním přechazejí v určité pohyby (8.). Náměstky onen užívá se po spůsobu německém: Oba sklonky žeber mají stejné úhly; obyčejně bývá onen (m. úhel) strany levé tupějším (5). — Německými verbalii jen se hemží, o českých přechodnících ani řeči U sepsání nárysu řídili jsme se (m. sepisujíce, 1.). Domnívali jsme se, že nejlépe dostojíme úkolu svému, pakliže (sic) u snešení těch kterých částí fysikalního výzkumu obmezíme se (m. přestaneme-li, snášejíce, na... 1). — Ústřední ústrojí soustavy dýchání (m. dýchací, 2.) — Ač tomu v pravdě není (m. *tak* není, 3). — Novověká náměstka „ten který“ opakuje se napořád, hned na první půlstránce čtyřikráte!

Několika těmito výtkami nedoličili jsme ovšem zevrubně, že sloh p. Drozdův venkoncem jest nečeský; kdo se o tom přesvědčiti chce, přečta si se dvě stránky v souvislosti, dá nám jistě za pravdu.

Článek dra Chodounského o theorii infekční psán jest slohem daleko lepším ač poněkud zběžným, říkajíc novinářským; méně kvapu, více pozornosti, nebylo by na škodu bývalo. Ve větě: „K tomuto onemocnění řadí se zánět ledvin, *k níž* poukázal Traube,“ nevíme věru k čemu se táhne „k *níž*,“ k *českému* zánětu jistě ne, snad k německému *Entzündung,* jiiž p. spisovatel na mysli měl? (str. 41). Na str. 41 čteme: v obou onemocnění těch, m. onemocněních, nebo lépe po česku: v obojím onemocnění. Na str. 47: Typhus střevní nepovstává obyčejnými škodlivostmi (počasím, špatná strava, atd.) m. špatnou stravou, což všechno nesvědčí o přílišné pozornosti! — Plebejský infinitiv v *t* (m. ti), jehož p. spisovatel z pravidla užívá, nepěkně se nese ve slohu vědeckém. Proč má *Klebs* v gen. Klebse (38), vždyť *s* není přece souhláska měkká? Bakterie *mléka* (40) bylo by proměniti v *mléčné,* místo líčení Oertela (48) p. spisovatel měl raději následovati líčení Oertlova; voda, jsouc rodu ženského, lépe by se nazvala prostřednicí nežli prostředkovatelem

(39). Nemůžeme se *rozepsati* do široka (55) l. rozepisovati. Jednotlivci mohou *či* dřív *či* později ohroženi býti (m. dříve *nebo* později, 53). Růst a *zacházení* (l. zánik, 39). Rozklad a kvašení jsou totožné *pochody* (lépe snad zjevy, postupy, 40). Pochod rozkladu (l. postup, 43). Místo *svobodný* kyslík lépe by snad bylo *volný* (39). — Některé frase nejsou než otrocký překlad z němčiny, jimž poctivý Čech neporozumí nikterak: Když podobný pochod byl, byl pomysl blízký (= war die Vermuthung nahe!) č. snadno bylo se domysliti (40). *Vysoká* horečka, snad *prudká, silná?* (43). Nálezy v nemocech mluví proto, že (= sprechen dafür, dass!) č. svědčí, že (37); taktéž na str. 42: dále mluví pro ústrojnou látku ty okolnosti. Ostatní plísně mohou kyslíku postrádati (39) č. ubudou bez kyslíku. Vařením ztrácí krev septická svou výšku jedovatosti (42) č. vařením jedovatosť krve se mírní. Horečka odpadávala (!), snad povolovala, popouštěla, mírnila se, ochabovala atd. na vybranou (46). Ve stavu suchém (= im trockenen Zustande!); což nezní to pěkněji po česku „za sucha?“ (39). Život latentní nastalý, kde plísně, pakliže (sic) pro ně *výhodné poměry* (!) nastanou, opět oživnou (39) č. kde plísně za příznivých okolností opět obživnou.

Jinde zase dočítáme se vazeb nečeských: Výklad *k tomu* přirozený m. toho (42). Význam byl k nepochopení m. významu nebylo lze pochopiti (43). Parasiti obývající organismy živoucí m. v organismech (38). Dávka se zmenšovala v tak úžasné míře m. měrou tak úžasnou (42). To *na* theorii nemění m. theorie (43). — Často užíváno slovesa *museti* zcela po německu: Musíme vyznati m. jest nám vyznati (36). Nemusím podotýkat, m. netřeba podotýkati (40). Jed život osoby v nebezpečí uvádí, aniž by plísně samé v krev vniknouti musely m. aniž plísně samy v krev vnikly, aniž třeba, by vnikly (43). *Pozorování* parasitů těch a *ustanovení* jejich poměru k nemoci jest spojeno s obtížemi velikými; lépe tu bylo položiti infinitivy: pozorovati parasity a ustanoviti, jak se mají k nemoci, obtížno jest velmi (36). Nastane úplná nemožnosť i rozmnožování i růstu kvasinek m. kvasinky nikterak nemohou ani se rozmnožovati ani růsti (39). — Za některé pády předložkové lépe bylo položiti přechodník: Kvasinky i při úplném odloučení od vzduchu kvašení podmiňují (l. i odloučeny jsouce, 39). Někteří dělí pyaemii od septikaemii s důvodem (l. dovozujíce, 41). — *Jedním* slovem (44) řečeno po německu, v českém dostačí slovem. — Přísudkové *co* nahraditi bylo předložkou *za:* Virchov uvádí co analogon (37). Pochod poznán *co* (40). — Také slovosled někdy zcela po německu se nese: Důležitější jest již ve východní Indii endemická nemoc (41) l. důležitější jest již nemoc ve východní Indii endemická. — Někdy věty nečeskou stylisací a přílišným hromaděním germanismů stávají se velmi nejasnými: Plísně byly považovány za pouhé združení processu na sobě lučebného (39). V zhledě tom lze vidět hlavní vlastnosti živoucí látky a dá se pojmenovati prozatím zárodkem a vysloviti naděje, že v budoucnosti od svých nosičů oddělen a positivně dokázán bude (48).

O terminy cizojazyčné ve spise vědeckém příti se ovšem nelze, přece však myslíme, že by nebylo na ujmu vědeckosti přidati sem tam i významy české anebo raději užívati zrovna slov českých, vůbec známých. Zymosu (ζύμωσις) po našem rozumu dobře by nahradilo č. kysání, mykology (μύκος hlen, sliz) hlenozpytci, parasitarní cizopasný, sepsis a pyaemii hniloba a talovitosť krve, metastasu rozklad, kontagiositu nákaza, nákažlivosť, remissi úleva, erysipel růže, regenerovat obroditi, proti tomu existuje oprávněný náhled

= oprávněno jest mínění atd. — Místo specielní, experimentelně lépe zní po česku speciální, experimentálně a p. Vytknouti též sluší, že tělo lidské má *boky* nikoli *strany*.

Sbírku důležitých zákonů, dekretů, pravidel atd. p. dr. Šťastný toliko sestavil, on sám tedy ovšem není práv ze slohu jich na mnoze nečeského; myslíme však, že by nebylo na ujmu jasnosti a srozumitelnosti, kdyby germanismy našich diurnistů pravodatných sem tam se byly opravily: Nemoc za epidemickou prohlásiti přináleží *řízení* zemskému m. *správě* zemské (58), přípravy, oznámení *konati* m. činiti (16), počátek, průběh a další *chování se* (!) epidemických nemocí (59) m. způsob a j.

Má-li naše Odborná pathologie a therapie býti knihou *českou*, bude sl. vydavatelstvu mnohem bedlivěji a svědomitěji prohlížeti k *české formě* nežli se stalo v sešitě tomto. I bylo by žádoucno, by sl. redakce přibrala si na pomoc důkladného znalce skladby a slohu českého, jenž by rukopis svědomitě prohledl a opravil z chyb alespoň nejhrubších. *F. Bartoš.*

Mährens allgemeine Geschichte. Im Auftrage des mährischen Landesausschusses dargestellt von Dr. B. Dudík. *VIII.* Band. Mährens Kulturzustände vom Jahre *1197* bis *1306*. (Land und Volk). Brünn *1878*.

Ve 4. svazku svého díla „Mährens allgemeine Geschichte“ p. historiograf moravský Dr. B. Dudík vylíčil poměry kulturní na Moravě od r. *906* do roku *1197*; ve svazku *8*. před nedávnem vyšlém pokračuje v líčení téhož předmětu od r. *1197* až do r. *1306* a zamýšlí teprve svazkem *9*. dokončiti vypsání předmětů kulturních týkajících se Moravy v řečené době. Prameny historické za té doby měrou hojnější se vyskytující jakož i veliké proměny v zemích českých, jež průchodem *13*. věku nejen v ústrojí státním, nobrž i ve vzhledě socialním a národo-hospodářském se staly, byly mu nepochybně pobudkou rozhovořiti se tak prostranně o tehdejších vnitřních poměrech naší vlasti.

Ve svazku tomto p. spisovatel pojednává o pramenech historických, o hranicích zemských, kommunikačních prostředcích, o rozdělení země na kraje, o obyvatelstvu slovanském, o šlechtě, německé kolonisaci, manském zřízení biskupa Bruny, o Židech, obchodu, mincovnictví, o hornictví a řemesle a posléze o poměrech agrarních a hospodářských. Z bohatého obsahu vytkneme tu jen některé věci.

Vzhledem na rozkrajení Moravy rozeznává p. spisovatel na konci panování Přemyslovcův kromě Opavska šestero krajův: olomoucký, přerovský, brněnský, znojemský a bítovský. Potomní kraj jihlavský nazýval se dle p. spisovatele až do *14*. století bítovským, teprve když Jihlava počala vzkvétati hornictvím v *13*. století, přesídlili prý úřadové krajští z Bítova do Jihlavy, ale úkrají podrželo po delší dobu svůj starý název Bítovsko.

Obšírně a s použitím všech v listinách se vyskytujících o tom předmětě dokladů vylíčena jest v tomto svazku kolonisace německá, jejíž první stopu na Moravě poznává p. spisovatel z listiny, dané r. *1204* od markrabí Vladislava Jindřicha Johanitům. P. spisovatel nepřestává toliko na všeobecném vypsání nových právních jakož i hospodářských poměrů, z německé kolonisace na Moravě vzniklých, nobrž on uvádí četné příklady, jakým způsobem tito přistěhovalci na různých místech v držení půdy se uvazovali. Místa v listi-

nách k předmětu tomuto slušící jsou v díle jeho v překladu uvedena, čímž zajisté poslouženo valnějšímu počtu čtenářstva, jemuž pouhé latinské citáty z listin bývají tytýž nesrozumitelným a tudíž jen zbytečným přídavkem. Tím však nemíníme nikterak tvrditi, že by byl snad p. spisovatel opominul ukázati v díle svém badateli v historii k příslušnému pramennému materialu a položiti do něho místa důležitá v původním znění.

Ve stati jednající o šlechtě, o rodech panských připomínají se také nejstarší panské hrady, jichž vznik, jak známo, náleží do *13.* věku, neboť v stoletích předchozích nebylo v zemích našich kromě hradů zemských ještě žádných opevněných míst, ani panských sídel, ani měst. Dějepisci kladou obyčejně počátek soukromých hradů v Čechách a na Moravě do doby krále Václava I. nezmiňujíce se však o tom, byloli jednomu každému pánu volno, opevniti si své bydliště nebo stávalo-li se to toliko s vůlí panovníkovou. P. spisovatel tvrdí zcela z práva, že ohražení panských sídel bylo regale či právo zeměpanské (str. *99*), ale ve které asi době *13.* století dlužno hledati počátek tohoto práva na Moravě a které hrady soukromé pokládati lze za nejstarší, pomíjí mlčením, ač listina z r. *1238* přece zřetelně dosvědčuje, že té doby již byly na Moravě hrady Medlov a Kámen či Zubrštein („iuxta castrum Lapidem" a „in castro Medlone" Cod. dip. Mor. *II.*, p. 153), které slušely ke zboží pánů z Medlova, předků pánů z Pernsteina. Máme-li spolu na zřeteli také listinu z r. *1218* (Cod. dip. Mor. *II.*, p. *104*), kterouž Štěpanu z Medlova a dědicům jeho od markrabí Vladislava Jindřicha udělená „immunitas ab introitu camerarii in omnibus hereditatibus" čili pravomoc na všech dědičných statcích jeho králem Přemyslem Otakarem I. se ztvrzuje, tož ledva se klameme, domníváme-li se, že toho času nabyl Štěpan z Medlova i práva stavěti si hrady na statcích svých a že hrady Medlov a Zubrštein měly již v té době svůj původ a počátek. Právo toto vešlo tedy již za markrabí Vladislava Jindřicha na Moravě ve zvyklosť a Štěpan z Medlova, jenž se nejprve objevuje v listinách immunitním pánem na Moravě, byl nepochybně také první, jemuž propůjčeno bylo „ius muniendi."

Velikou píli p. spisovatel věnoval na probadání starého mincovnictví českého a hodnoty peněz, jakož i na ostatní věci, jež s těmito předměty souvisejí. Z líčení jeho poznáváme, že markrabí moravští neměli práva mincovního, avšak králové čeští že dopouštěli v mincovnách moravských raziti zvláštní peníze pro Moravu. Důkladné vypsání jiných sem náležejících předmětů, jako: různých druhů mincí té doby na Moravě, reformy mincovní za krále Václava *II.*, poměru zlata ke stříbru, hřivny a její hodnoty a p., potom články o prácí a mzdě, o cenách různých předmětův, o řemesle, o způsobu hospodaření, o zahradnictví, vinařství a j. poskytnou netoliko milovníku minulosti naší zábavy a poučení, ale budou zároveň velmi vítanou pomůckou badateli v národním hospodářství.

Přestávajíce na této krátké zprávě pronášíme jen ještě přání, aby důležité a obsahem svým tak vynikající dílo páně Dudíkovo vydáno bylo v brzce i v jazyku českém ve formě správné a předmětu přiměřené a v čtenářstvu českém došlo hojného rozšíření. *V. R.*

Zpráva výboru o činnosti Matice Moravské
od 1. prosince 1876 do 30. listopadu 1877.

Jako za let minulých tak i roku tohoto výbor Matice Moravské vynasnažoval se, aby, pokud by stačily skrovné jeho prostředky peněžité, vyhověl jak možná účelu, za jakým Matice Moravská založena byla, podporovati totiž českou literaturu se zvláštním zřetelem k potřebám Moravy vydáváním dobrých spisův anebo přispíváním k tomu. Vydáno za ten rok Slovanské Poezije dílu II. sešit 3., Časopisu Matice Moravské roč. 8. a 9., a mimo to poděleni jsou údové pokračováním Dudíkových Dějin Moravských. Roku 1878 díl II. Slovanské Poezije bude ukončen; ježto však dílo to jakkoli důležité mimo členstvo Matice Moravské skrovného toliko došlo odbytu, výbor na tom se ustanovil, aby vydání dílu III., jenž má obsahovati poeziji jihoslovanskou, odložilo se na dobu snad příznivější a za podíl na r. 1878 zakoupily se „Hovory Olympské," c. k. zemského inspektora školního p. J. Kosiny, které zdejší knihkupectví K. Winikra svým nákladem vydá. Řečené Hovory jsou dialogy mistrné, probírající důkladně předůležité otázky národního našeho bytu se týkající, a výbor doufá, že velmi se zavděčí svým členům podílem tímto. Mimo to knihkupectví Winikrovo nabídlo se, že Brandlovo Glossarium, dílo skvostné a nákladné, jehož krámská cena jest 4 zl., členům Matice Moravské ponechá po zl. 2·50, za kteroužto cenu členové u jednatelstva Mat. Mor. objednati si je mohou. Dějiny Dudíkovy dále se vydávají a výbor má již sešity 15—16 na skladě, avšak slíbenou vlastivědu Moravskou na ten čas vydati nelze, ježto rukopis, který výboru podán byl, bez důkladných oprav a všestranného přepracování vydati se nehodí, mužů pak ku práci takové ochotných nesnadno jest získati.

Časopisu Matice Moravské od poslední valné hromady vydán roč. 8. a 9. Snaha výboru, aby časopis tento, jenž jest na Moravě jediný směru vědeckého, co možná se rozšířil, s dobrým se potkala výsledkem, neboť oba poslední ročníky, prvý v 600, druhý v 800 exempl. rozebrány jsou úplně. Výbor usnesl se příští ročníky v 1000 až v 1200 exempl. vydávati.

Účty vykazují schodek zl. 29·69 tím hlavně spůsobený, že vydány toho roku dva ročníky časopisu. Schodek tento, jakož i účty tiskařské pokud zapraveny nejsou, tohoto roku se uhradí, jakmile sejdou se peníze za časopis už rozebraný a příspěvky údů. Časopis jmenovitě přestal býti passivním a zapraví výtěžkem svým veškerý náklad naň činěný.

Jmění základní Matice Moravské obnáší nyní 7300 zl., počítaje v to i knihy na skladě a v knihkupectvích v ceně 4658 zl.

Údův měla Matice v roce minulém 560 a to 210 kněží, 91 professorů, 60 studujících, mezi nimi nejvíce bohoslovcův, 48 úředníků, 37 advokatů, notárův a kandidatův advokacie, 35 ústavův a spolků, 30 továrníkův, obcho-

dníkův a měšťanů, 20 učitelů, 11 lékařův a lékarníků, 10 velkostatkářův, 8 rolníkův a 3 dámy. Z přehledu tohoto viděti, že ti stavové, kteří hned za dob ožilosti národnosti naší v čele ruchu vědeckého a literárního se postavili, na svém stanovisku posud věrně vytrvali, stav totiž kněžský a professorský, kdežto ze stavův ostatních účastníků nevalně přibylo!

Knihovna Matice Mor. značně rozmnožena darem býv. ředitele ústavu vychovávacího ve Vídni, známým vlastencem a příznivcem spolků národních p. P. Bilkou, který celou knihovnu ústavu svého čítající více nežli 1200 svazků Matici Mor. daroval, vysloviv přání, aby výbor Matice Mor. učinil opatření, by knih těch professorové techniky a všech středních škol v Brně, posluchači techniky a žákové vyšších tříd škol středních a vůbec všichni vzdělaní našinci užívati mohli. Výbor Mat. Mor. vysloviv díky spanilomyslnému dárci, vyhověl přání jeho tím, že jednateli svému p. prof. Altmannovi uložil, aby katalog knih těch vhodně uveřejnil a na požádání knihy půjčoval.

Z údů Matičních zemřeli v roce minulém J. L. Heyl, obecní tajemník na Lomnici, Ant. Sellner, kaplan v Kuřímě, Jan Novotný, farář v Telnici, Jan Dobrovolný, študující v Praze, František Přehnil, kaplan v Hranicích a spanilomyslná paní Kristiana hraběnka Belcrediová, jež jako každému národnímu podniku i Matici naší příznivkyní byla obětavou. Výbor žádá přítomných členů Matice Mor., aby povstáním soustrasť svou nad úmrtím těchto údů na jevo dali a jejich památce vřelou upomínku věnovali.

V Brně, dne 1. pros. 1877.

Z výboru Matice Moravské

Theod. Lazar, jednatel.

E. hr. Belcredi, starosta.

Opravy.

Na str. 7. ř. 20	shora	místo	*názvosloví*	stůj	*násloví.*
„ „ 25. ř. 21	„	„	*pozvynapoščával*	„	poznavypoščával.
„ „ 35. ř. 18	„	„	sekáci	„	*sekáči.*
„ „ 35. ř. 26	„	„	*kopencář*	„	*kopenčář.*
„ „ 51. ř. 21	„	„	*zlatenica*	„	zlátenica.

Ze života lidu moravského.

Napsal Fr. Bartoš.

III. Svatba.

Svatba, jsouc pokládána za nejdůležitější událost rodinnou, slavívala se okázale za obřadů starobylých a významných. Když mladí lidé, ženich a nevěsta, se již dříve byli umluvili a oboji rodičové své svolení dali, konaly se slavnostní *námluvy* v domě rodičů nevěstiných obyčejně večer ve čtvrtek před první ohláškou. Důležitými osobami při námluvách jakož i při ostatním veselí svatebním bývali *starý svata* a *řečník* nevěstin. Onen byl pořadatelem všeho veselí svatebního, řečníkem ženichovým při námluvách a ostatních obřadech svatebních, jemu bylo bdíti nad pořádkem, pečovati o hosti a baviti je; tento byl zástupcem otce nevěstina při námluvách a jiných příležitostech. Úřad jejich nebyl snaden, vyhledávalť se při nich, zvláště při starém svatovi, veliké obratnosti, obezřelosti a dobré vyřídilky; pročež úřad jich byl v obci jako stálý; týž svata a týž řečník býval na všech svatbách. Promluvy, jež řečníci tito činili, pokud byly obsahu vážného, pronášely se vesměs přesným jazykem spisovným, řeči obsahu žertovného obyčejně nářečím domácím. Oněm řečníci důkladně na paměť se naučili a přednášeli je pak tokem plynným a vážným i se všemi hojnými citáty z písma svatého podle knih, kapitol a veršů. Promluvy tyto složeny jsouce čistým slohem biblickým, řečí uhlazenou a dvornou, nemalé zajisté vážnosti a důstojnosti dodávaly důležitému obřadu tomuto. Řeči takové v pěkných opisech v obcích se chovaly a učiněny jsou opisy tyto z jednoho původního pramene.

Promluvy žertovné bývaly z veliké části improvisovány, i bylotˇ tu řečníkům vtip svůj namáhati, aby vždy něco nového, posud neslýchaného pověděli a hosti při hostině náležitě pobavili.

Neméně důležitou osobou při slavnosti veselí svatebního byla *stará svatka*, jež byla jako matkou nevěstinou.

V den námluv sešli se nejprve v domě nevěstině starosta obce a písař obecní, pak dva svědkové nevěstini a její řečník. Když už tito se byli shromáždili, přichází ženich se svým otcem, starým

svatou a dvěma svědky. Přítomny byly též nevěsta, ženy mužů shromážděných a některé přítelkyně nevěstiny, potomní družky svatební. Nevěsta s ostatními družkami čekala v kuchyni na zavolanou. Když strana ženichova do jizby vešla, starý svata pozdraviv přítomné počne ihned svou řeč:

„Věříme, pane hospodáři, a doufáme, že nám za zlé míti nebudete, že jsme se opovážili do vašeho poctivého příbytku vkročiti; a vinšujeme vám od Pánaboha všemohoucího štěstí, zdraví a hojného požehnání, jak podle duše, tak podle těla a při tom prosíme pana hospodáře tohoto příbytku: cožbychom koli dobrého a Pánu bohu milého v tomto příbytku pohledávati chtěli, že nám dovolíte.“

Odpověď řečníka nevěstina: „Ctný a šlechetný pane řečníku a všickni přátelé! Uchovej Pánbůh, za zlé vám nemáme, ano my a pan hospodář tohoto příbytku ne malé, ale veliké potěšení máme, že Pánbůh tak hodnými a počestnými lidmi tento příbytek naplniti ráčil. My vás všecky mile a rádi spatřujeme a přátelsky vítáme, abyste sobě u nás odpočinuli, šetrně vás žádáme a při tom, což by koli dobrého a Pánubohu libého pohledávati jste chtěli, to se vám vděčně dovoluje.“

Řečník ženichův: „Však věříme, milí poctiví muži, že nám za zlé míti nebudete, že jsme se opovážili předně do toho příbytku poctivého vstoupiti, kdežto z vůle naší není, ale z vůle Pánaboha stalo se to. Sám Pánbůh to míti chce, aby jeden každý měl manželku svou a jedna každá manžela svého, tak jakž bylo při stvoření světa (podle 1. knihy Mojžíšovy kap. 1. v. 27.). Když Pánbůh stvořil světlo potom oblohu nebeskou, zemi moře a všecko, což v nich jest (v 1. knize Mojžíšově kap. 1., v. 10.), všelijakou bylinu, všelijaký strom nesoucí símě podle pokolení svého, potom slunce, měsíc a hvězdy a potom všelijaký živočich se hýbající na zemi, ptactvo v povětří létající, též hovada a zeměplazy a jednu každou duši se hýbající v hojnosti podle pokolení svého, naposledy stvořil člověka, aby nad těmi stvořenými věcmi panoval. Že pak jak ptáci v povětří létající tak zvířata zemská a všeliký živočich se hýbající ve vodě měli jsou jeden každý tovaryše svého sobě podobného a člověku se nenacházel tovaryš, se kterýmž by své obydlení míti mohl, vešla v radu svatou svatosvatá Trojice a řekla: „Není dobré býti člověku samotnému, učiňme jemu pomoc, která by při něm byla a jemu pomáhala.“ (v 1. knize Mojžíšově, kap. 2., v. 18.) Tak Hospodin Bůh, stvořitel všech věcí, dopustil tvrdý sen na Adama, ve kterémžto vyňal jemu jedno žebro jeho a to místo naplnil tělem a z toho žebra učinil velmi líbezný a pěkný obraz, to jest Evu, a postavil

před Adamem. Adam pak, jakž procítl ze sna a uzřel, vykřikl a řekl: „Toto jest kosť z kostí mých a tělo z těla mého, a ta bude slouti manželka má, a hned zamiloval ji.“ Sv. Pavel apoštol (v 1. listě Korintským v kap. 7., v. 9.) chválí ten stav manželský, a moudrý Šalomoun praví v Kazateli (v kap. 7., v. 9.), že „lépe jest dvěma nežli jednomu, dobrý zajisté užitek mají z práce své, také padne-li jeden, má hned tovaryše, který jej pozdvihne, ano dvojnásobný provázek nesnadněj se přetrhne.“ Ještě dobrou radu dává Ekklesiastikus (v kap. 42., v. 9.), když dí: „Vdávej dceru svou, dokud mlada jest, nebo dcera nevdaná působí rodičům starosť a odjímá mnoho snů.“ A v kapitole 26., v. 16. mluví duch boží skrze Siracha, že manželka ctná a bohabojná jest jako slunce vzešlé na výsostech Páně a jako sloupové zlatí na stříbrných postavcích a jako lampy nejjasnější na svícnu zlatém, a že nemůže žádným zbožím zaplacena býti. A taková dána bývá tomu, který se Pánaboha bojí.“ To všecko rozvažujíc tento mládenec N. N. za takový dar se modlil, a Hospodin vyslyšel modlitbu jeho, a on jsa hnut duchem svatým oblíbil sobě toho ctného muže a pána N. N. vlastní dcerušku jménem N. N. za pravou a věrnou manželku, a to pořádkem křesťanským pokračujíc. Nás jakožto přátely povolal, abychom sobě nestěžovali takovou práci před sebe vzíti a o takovou děvečku mluviti, kdež pak my nechtějíce jeho slušné žádosti odepříti, přišli jsme na žádosť jeho k vám, ctný a slovutný muži N. N., jestli v té milosti a lásce zůstáváme, že by ta výšjmenovaná děvečka tomuto ženichovi N. N. za manželku dána a služebníkem církevním v chrámu Páně k stavu manželskému potvrzena byla, za to uctivě a šetrně prosíme a žádáme.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu příchozí přátelé! Vyrozuměli jsme dobře žádostem a prosbám vašim, ale na obšírnou vaši řeč bude následovati v krátkosti otázka, kdo vám jest tuto cestu v tento poctivý příbytek ukázal, a o tuto děvečku vám radu vydal, abyste ji od tohoto ctného a slovutného muže, pana hospodáře za manželku požádali? Vsak tam, kde jste šli, při té cestě jsou příbytkové, a v nich děvečky krásné, proč jste tam nevešli a neobrátili jste se tam, a šli jste sem dálej?“

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! Praví nám Kristus Pán u sv. Matouše (v kap. 7., v. 7. a 8.): „Proste a vezmete, hledejte a naleznete, tlučte a bude vám otevřeno, dávejte a bude vám dáno; nebo kdo prosí béře, a kdo hledá nalezne.“ A sv. Jakub mluví v kap. 5., v. 16., že mnoho může modlitba spravedlivého opravdivá. Tak my znajíce hledali jsme, až jsme nalezli, tloukli jsme, až jste otevřeli; věříme a prosíme,

že nám bude dáno, ale vše jen z boží milosti a pomoci, neb on nám zaslíbil u sv. Jana (v kap. 16., v. 23.) že zač bychom koli prosili otce ve jménu jeho, dáť nám. Tak my to vše rozvažujíce modlitbu svou přednášeli jsme Pánubohu našemu, a zvláště mládenec tento N. N. Pánaboha všemohoucího prosil, aby jemu býti ráčil na pomoci v tomto předsevzetí jeho. Pánbůh vyslyšel prosbu jeho a poslal anděla svého před námi, kterýžto ukázal nám cestu do tohoto příbytku, tak jako někdy proukázal cestu mladému Tobiášovi k Raguelovi do města Ekbatan medského, že tam pro něho byla panna přihotovena, která jemu rovna ve cti byla. Ačkoli pojímána byla za sedm mužů, však žádný z těch sedmi nebyli jí hodni, protože jí nepojímali pro česť a slávu boží, tak jak patří na řádné manželstvo (což vypisuje Tobiáš v kap. 8., v. 7.), ale pro chlípnosť tělesnou, tak jak činí synové tohoto světa. Pročež Hospodin náš nestrpěl jejich bezbožných životů, poslal na ně ďábla, který hned každého toho neřádného ženicha zadusil a jim takové neřádné manželstvo rušil, neb ona byla od Pánaboha mladému Tobiášovi přihotovena. A tak tento synáček takové ženichy potupuje, v témž ctnostném životě přichází jako mladý Tobiáš a poníženě prosí a žádá."

Řečník nevěstin: „Ale ctný a slovutný pane řečníku a pane ženichu, diviti se musíme v tej věci, že když se byla stala svatba v Kani galilejské, sv. Jan píše (v kap. 2.), že tam bylo všecko pokojně a tiše, a vy jste sem do tohoto poctivého příbytku s jakýmsi neznámým a dosti velkým křikem přišli; povězte nám pro jakou to příčinu?"

Řečník ženichův: „Známo jest vám, milý pane řečníku a spolu přísedící přátelé, že když synové Israelští dobývali města Jericha, že tam na beraní rožky troubili, až se zdi městské bořily; jakž píše se v knize Josue (v kap. 6., v. 16.). Tím slavným příkladem se spravujíce přišli jsme sem k vám, ne však abychom uškodili tomuto ctnému vašemu příbytku, nýbrž abychom dobyli vaší dcerušky tomu poctivému synáčku za manželku."

Řečník nevěstin: „Za druhé se ještě vás tážeme, jak ten mládeneček tu pannu pojímati chce, pro květ-li čili pro ovoce?"

Řečník ženichův: „Nastává květ v kráse a spanilosti své, tak že se jím srdce člověka potěší; ale hyne květ a svou krásu tratí a nastává ovoce. Tak duch boží potvrzuje skrze Davida krále, že manželka jest jako vinný kmen a dítky jako mladí štěpkové olivoví (Žalm 127.) Pročež my té panny nepojímáme pro květ, ale ji pojímáme pro ovoce, poněvadž z ovoce přichází užitek."

Řečník nevěstin: „Nu, poněvadž vy od nás takovou věc pohledáváte, kteréžto v naší moci není, ale v moci toho, kterýž učinil

mocností svou všecky věci, tehdy vy nejmilejší povězte, jestli tento synáček rovně Pána Krista na svou svatbu pozval, nebo známo jest vám, přátelé v Kristu Pánu, že bez Pána Krista pokrm ani nápoj člověka obveseliti nemůže, ale přichází tam ďábel a místo svatebního daru nic jiného nepřináší jediné hřích a peklo, čehož račiž nás uchovati náš přemilý ženichu Kriste Ježíši."

Řečník ženichův: „Nejmilejší přátelé! Ten skutek pána Ježíše, který učinil v Kani galilejské, v dobré známosti jest nám, nebo Pán Ježíš skrze ten skutek boží chce novotné manžely u víře utvrditi, a kdyby jaký kříž anebo nedostatek na ně přišel, že jim rovně bude pomáhati, a tak tento synáček znajíc to vše hned při křtu svatém přijal Krista za svého milého hostě a odřekl se ďábla i skutků jeho."

Řečník nevěstin: „Ale když Pánbůh stvořil Adama a postavil ho u prostřed ráje, vydal jemu toto přikázání řka: „S každého stromu rajského svobodně jísti budeš, ale se stromu vědění dobrého a zlého nikoli nejez, nebo v kterýkoli den s něho jísti budeš, smrtí umřeš." Tak čteme v 1. knize Mojžíšově kap. 2., v. 16. I zachoval člověk to přikázání, dokudž byl v stavu samotnosti, a jak mu byla dána Eva za manželku, hned nebyli zdrženliví, padli do chříchu. Pročež vy, chcete-li, abychom vůli vaši splnili, postavte nám deset hodnověrných svědků, že ty dvě osoby za celý čas života svého do hříchu nepadnou."

Řečník ženichův: „Poněvadž Adam v ráji nezachoval božího přikázaní, kdež bylo hojnosť věcí, a tam padli do hříchu, tak my na tomto světě, kdež jest rozličné trápení a soužení, kterak můžeme býti bez hříchu? Nebo nám mluví duch Boží skrze Davida krále v žalmě 14., v. 2. „Hospodin s nebe popatřil na syny lidské, aby viděl, byl-li by kdo rozumný a hledající Boha." Sv. Pavel praví k Římanům v kap. 3., v. 12. „Všickni se odvrátili napořád a neužitečni učiněni jsou" v kap. 3., v. 23. „Všickni zajisté zhřešili a nemají slávy boží." A Šalomoun praví v Kazateli v kap. 7., v. 21., že spravedlivý sedmkrát za den padá, a opět duch boží mluví u Joba v kap. 15., v. 15., že ani při svatých jeho není stálosti a nebesa nejsou čista před očima jeho, tím méně ohavný a neužitečný člověk, kterýž pije nepravosť jako vodu." Poněvadž tedy každý od přirození ke zlému jest náchylný, nemohu ani za sebe ani za tyto osoby ručiti, že by z křehkosti nemohli padnouti do hříchu, ale stavím vám deset hodnověrných svědků, totižto desatero božích přikázání a slibuji, že vedle nich budou podle vší své možnosti život svůj říditi a spravovati."

Řečník nevěstin: „Praví nám duch boží v písmě svatém, že jest sedm milosrdných skutkův a v těch milosrdných skutcích praví,

že máme lačné krmiti a žíznivé napájeti (k Židům v kap. 13., v. 2.) Tak vezměte a ukrojte si a nate sklenici, zavdejte si!“

Řečník ženichův: „Nebudeme jísti ani píti, dokudž neučiníte jiného s námi milsrdenství, které my chceme.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolupříchozí přátelé! Mluví nám Kristus Pán u sv. Matouše v kap. 13., v. 45; „Podobno jest království nebeské k člověku kupci hledajícímu drahých perel, kterýž když nalezl jednu drahou perlu, odešel a prodal všecko, což měl, a koupil ji.“

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! Však jsme i my tím spůsobem učinili; všecko, co jsme měli, prodali jsme, dům a statek jsme opustili a pohledáváme té perly drahé, však ne zlaté ani stříbrné, ale perly drahou krví Kristovou vykoupené.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane svato a spolu příchozí přátelé! Praví nám písmo svaté, že každá věřící duše jest perla drahá, drahou krví Kristovou vykoupená, tak já myslím, že Pán Kristus i za tyto osoby i družky umřel, pročež sobě z nich vyberte, která se vám líbí, my vám ji dáme.“ (Při tom ukazuje řečník na družky přítomné).

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! My se k těm pannám nepřiznáváme, poněvadž vidíme, že mezi nimi není žádná Ráchel.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane svato a spolu příchozí přátelé! Jakob patriarcha musel za krásnou Ráchel sedm let sloužiti a ještě oklamaný zůstal.“

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! Však tento mládenec ne sedm, ale výše dvaceti let za tuto děvečku sloužil.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane svato a spolu příchozí přátelé! Ještě nám dále mluví duch boží v těch milosrdných skutcích, že máme pocestné do domu přijímati, a tak vy, jestliže jste cestou unaveni, posedněte si!“

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! Nepřišli jsme posedět, ale pohledávat ctné panny N. N. tomuto mládenci N. N. za manželku.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane svato a spolu příchozí přátelé! Máte-li vy pro ni jaké místo?“

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! Máme. Praví Kristus Pán u sv. Jana v 14. kap.,

v. 2. „V domě otce mého příbytkové mnozí jsou.“ A opět: „Miluje-li mne kdo, slova mého ostříhati bude a otec můj bude jej milovati, k němu přijdeme a příbytek u něho učiníme.“ A sv. Pavel mluví v 1. listě Korintským: „Jazyk nemůže vymluviti, ani rozum vystihnouti, ani oko nevídalo ani ucho neslýchalo ani na srdce lidské nevstoupilo, co připravil Bůh těm, kteří ho milují.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane svato a spolu příchozí přátelé! Jakým ona obchodem tam bude?“

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! Mluví nám Kristus u sv. Matouše v kap. 6., v. 31. Nepečujte tedy říkajíce, co budeme jísti a co budeme píti anebo čím se budeme odívati, nebo toho všeho pohané hledají. Ví zajisté otec váš nebeský, že toho všeho potřebujete; ale hledejte nejprve království božího a spravedlnosti jeho, a jiné vše bude vám přidáno.“

Řečník nevěstin: „Ctný a slovutný pane svato a spolu příchozí přátelé! Přece to ještě tak nemůže býti bez nějakých darů, tak aspoň doneste koláč z bílé pšeničné mouky a na něm olivové ratolestky.“

Řečník ženichův: „Ctný a slovutný pane řečníku a spolu přísedící přátelé! To od nás obtížnou věc žádáte, nebo jsme my pocestní lidé; ale však s pomocí Pánaboha našeho, jak nám možno bude, to učiníme: Pánbůh dej štěstí „*do kola*,“ a ty olivové ratolestky nechť jsou milosť boží, otec, láska boží, syn, dar a účastenství Boha ducha svatého buď a zůstávej se všemi námi odsavad až na věky amen.“

Řečník nevěstin: „Tak my včil uznávajíce věci vaše za pravé a spravedlivé předně z vůle boží, potom z vůle vaší i naší nejprve povoláme té děvečky, co ona tomu řekne, jestli ona k tomu svoluje nebo ne.“

Když přivedou nevěstu, řečník její táže se jí: „Nu panno nevěsto! Tento synáček přichází k otci tvému, žádajíc otce tvého za tebe, ale otec tvůj odvolává se na tebe, tak ty pověz před těmito vzácnými osobami, chceš-li býti manželkou jeho?“

Když nevěsta byla přisvědčila, týž řečník oddává ji v ruce ženichovy touto řečí: „Já na místě rodičů této poctivé nevěsty N. N. oddávám ji tobě, ženichu, k věrné ruce tvé. Nedávám ti ji za hlavu, aby panovala nad tebou, nebo není z hlavy učiněna, tak jako nám mluví sv. Petr v 1. listě v kap. 3., v. 1. „Ženy buďte poslušny mužů svých, jako Sára poslušna byla Abrahama, pánem jej nazývajíc, jejížto vy jste dcery, dobře činíce a nebojíce se žádného přestrašení.“ Ani není z nohy učiněna, aby ji měl za podnoží nohou svých, nebo

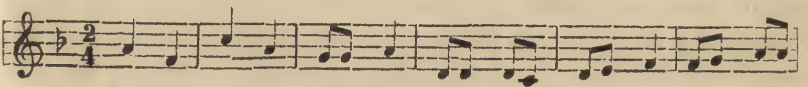
nám praví sv. Petr v téže kapitole, v. 7.: „Též podobně i vy muži s nimi bydlíce podle umění, jakožto mdlejšímu osudí ženskému udělujte cti jakožto i spoludědičkám života milosti, aby modlitby vaše neměly překážky.“ Ani není ze srdce učiněna, abys ji miloval více nežli Boha, ale jest učiněna z prostředka těla tvého na znamení lásky, abys ji miloval tak, jako sebe samého, abys jí nevyčítal, kdyžby přišel nějaký nedostatek buďto třeba v tělesné živnosti, ale zpomeňte si na to, co mluví Izaiáš prorok v kap. 59., v. 1.: „Aj, neníť ukrácena ruka Hospodinova, aby nemohla zachovati, aniž jest obtížno ucho jeho, aby nemohlo slyšeti,“ ale všecko v lásce manželské snášejte. A tak ti ji oddávám k věrné ruce tvé ne pro zarmoucení, ale pro potěšení, a to pro všecky dni života vašeho. Amen.“

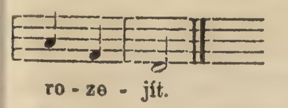
Po této řeči ujedná se, co který kterému zadává, napřed otec ženichův pak nevěstin. Na to se smlouvy vyhotoví a podepíší ženichem a nevěstou, rodičema obou a dvěma svědky s obojí strany, načež následuje společná večeře.

Ten týden před poslední ohláškou konají se přípravy na svatbu: dům se obličuje a podrovnává, ve mlýně se mele potřebné obilí, drůbež se shledává atd. V neděli odpoledne se zve. Zvat chodil starý svata s jedním družbou (mládencem). Oba měli za kloboukem rozmarýn a v ruce hůlečku z kůry oloupanou, na níž přivázána byla bílá pentlička. Když vstoupili do stavení, starý svata jal se mluviti takto: „Ctný, slovutný a opatrný pane hospodáři! Nemějte nám za zlé, že jsme se opovážili do vašeho poctivého příbytku vstoupiti. Není to z vůle naší ani z vůle vaší, ale z vůle pana ženicha N. N. a paní nevěsty N. N. Ty dvě osoby umínily sobě svůj stav mládenecký a stav panenský proměniti a v stav svatý manželský vstoupiti. Že však, jak vám, pane hospodáři, dobře známo jest, sňatek svatebního veselí bez pánů hostů a přátel, bez družiny a bez muziky vykonán býti nemůže, pročež ty osoby s rodiči svými k vám svoje prosby skládají a vás za pány hosti míti žádají: pana hospodáře za jednoho hosta a jeho manželku za druhého hosta, a při tom s kým by se vám nejlépe zdálo; tak že, dá-li Pánbůh dočkati dne úterního, že byste si netížili s námi do chrámu Páně se odebrati ku potvrzení toho stavu manželského a ze chrámu do příbytku paní nevěsty na posezení a ozdobení jejich svatebního veselí. Však oni připovídají, kdyby vám taková příležitosť nastala, že byste vy své synáčky ženiti nebo dcerušky vdávati chtěli, že se vám všeckým dobrým budou chtít odměniti, pakli by jináče nemohlo býti, na svých ponížených modlitbách chtějí za vás Pánaboha prositi a zvelebovati. Tak my, pane hospodáři, věříme a doufáme, že naši žádosť vyslyšíte

a že svými osobami náš příbytek naplníte, ozdobíte a okrášlíte, a že námi chudobnými nepohrdnete, za to vás všeci prosíme.“ Kdo na svatbu přijíti hodlá, dá ukrojiti chleba, jehož starý svata skybku ukrojiv schová a pak nevěstě odevzdá těmito slovy: „Nevěsto, tady ti páni hosti odesýłajú tento dáreček, abys měla ešče více, aby sa ti držeły kuřata i slepice.“ Skybky ty se spočítají, aby se vědělo, kolik asi bude hostí.

V pondělí večer vyhrávají hudebníci napřed ženichovi pak nevěstě „vínky,“ hrajíce po čtyřech nebo šesti kusích před stavením. Téhož dne večer strojila žena v tom vycvičená nevěstě a družkám hlavu neboli, jak se říkalo, „*pentlila*“ je. Ústroj ten byl nad míru malebný a vkusný: Na temeni půl hlavy pokrývajíc přišpendlena nejprve „*obalena*,“ kotouč to slaměný, červeným suknem obšitý, do do ní sčesány vlasy nespletené. Přes obalenu, na příč připiata jest pentle dvouloketní tak řečená „struhálková“ (květovaná) od konce ke konci, tak že obalena touto pentlí všecka zastřena byla. S předu na vlasy přišpendlena pentle široká sahající až pod obalenu a nad čelem toliko „pútec“ nepokrytý zůstavujíc; na pentli tuto nad pútcem připevněna „*tkánka*,“ totiž pásek plátěný perličkami „zrcadlovými“ ve spůsobě květu vysázený. Z týchže perliček kytka vysoká „*věnec*“ řečená přišita s předu na obalenu. V týle připiata veliká „*růže*“ z červených pentlí s modrým u prostřed pupencem. Tak zapentleny jsouce nevěsta i družky té noci ulehnouti ovšem nemohly, podřimovaly toliko za stolem hlavu majíce opřenu o ruce. Při pentlení družky zpěvem chvíli si krátily, odcházejíce pak na odpočinek zapěly:

Abychme sa vyspały,
Pěkné červené były.

Dyž na svatbu pojedem,
Pěkné červené budem.

Budú sa ptat chłapčata,
Zodkuď sú to děvčata.

Z tej Mlatcovskej dědiny,
Z tej veselej krajiny.

V úterý ráno sešli se u ženicha starý svata, mládenci a hosté z příbuzenstva a přátelstva ženichova; v domě nevěstině stará svatka, družky a hosté se strany nevěstiny, všichni svátečně oděni a přistrojeni. Družbové (mládenci) župicu si opásali červeným pásem hara-

sovým třikráte okolo těla otočeným a na přezky zapiatým, družky oděly se v „mentlík,“ dlouhý kabátec ze sukna barvy fialové kožešinou podšitý a třepením dole ozdobený. Přes mentlík vzaly plachtu bílou „na hyté“ (na spůsob šálu složenou), vyšitou uprostřed hedbávím žlutým, kterémužto vyšívání „mřeža“ říkali. Taktéž strojila svatka s družkami nevěstu v komoře.[1]) I u ženicha i u nevěsty přichystáno hostem snídaní: máčka s hlavou vepřovou, zelí, pečivo a kořalka. Po snídaní ženich „odprášá“ se svým rodičům. Ti sedí vedle sebe, ženich přiklekne a starý svata za něho říká: „Tatíčku milí a maměnko moji! Vstupuja do toho těžkého stavu malženského prosím vás pro Boha, lesti sem vám co ublížíl, prosím vás ponajprv odpusťte mi. A prosím vás, tatíčku a maměnko po druhej, prosím vás po třetí odpusťte mi.“ Rodiče udělí požehnání a ženich vstana „obtúlí“ oběma ruce. Na to béře se všecek průvod ženichův s hudbou v čele k domu nevěstinu. Tam naleznou dvéře zavřeny, za nimi stojí *řečník* nevěstin a její hosté. Starý svata zatluče třikráte na dvéře a praví: „Čteme u sv. Lukáše v kap. 11. „Tlučte a bude vám otevřeno,“ pročež otevřete i vy nám, neli ponejprv tedy po druhé a po třetí.“

Řečník nevěstin: „Co, přátelé tu hledáte, dyť vy tady nic nemáte!“ *Svata:* „Zasvítila nám hvězdička do tohoto místečka, že by tu měla byt naše děvečka.“ Potom řečník nevěstin dává svatovi rozličné otázky, aby k nim odpověděl na důkaz, že v domě tom co pohledávati mají, jako: „Které jsou nejkrásnější ženy byly?“ — „Dcery Jobovy; nebo tak psáno jest v knize Job. v 21. kap.: „Nejsou nalezeny ženy tak krásné jako dcery Jobovy na vší zemi.“ — „Kde a od koho ženy pro své dlouhé vlasy pochváleny jsou?“ „Od sv. Pavla v 1. epištole Kor. v 11. kap., kterýž takto dí: „Přirození učí nás tomu, že muž bude-li míti dlouhé vlasy, ohyzda jest jemu; ale žena, bude-li míti dlouhé vlasy, chvála jest jí proto, neb vlasové k zakrytí dáni jsou.“ — „Kdo se nejmladší oženil?“ „Adam. Sotva mu den bylo, když mu Pánbůh Evu, jíž také sotva půl dne bylo, za manželku dal.“ — „Kdo nejprvnější družba byl?“ „Pánbůh, který Adamovi Evu přivedl a jemu v ruce dal. V 1. kn. Mojž. v 2. kap.“ a m. j.[2]) Vešedši konečně družina ženichova do domu nevěstina nalezla

[1]) Mentlík, plachta vyšívaná a pás harasový byly toliko rouchem svatebním, sice jich nenosili, pročež toliko zámožnější věci ty měli, ostatní si jich vypůjčívali od nich. Avšak již v letech čtyřicátých úbor ten z módy vyšel. V letech šedesátých s krojem národním odloženy též ostatní ozdoby svatební a zbyl toliko věnec z květin umělých a rozmarýn.

[2]) Hádky tyto vzaty jsou z knihy tištěné ve Skalici: „Výborné duchovní pohádky t. j. otázky z písma svatého starého i nového zákona s krátkými odpovědmi.“

již všechny k odchodu do kostela připraveny. Družky čekaly družbů, aby každá svému *„vonicu“* za klobouk přišila. Vonica tato byla z umělého kvítí a perliček zrcadlových na spůsob velikého listu akátového zhotovena, vysoká se střevíc. Touž vonicu přišila nevěsta ženichovi. Než odejdou do kostela, „odpráší“ se nevěsta svým rodičům týmž spůsobem jako dříve ženich, pak přiklekne tento k rodičům nevěstiným, a starý svata děkuje jim jménem jeho: „Tatíčku a maměnko rozmilí! Děkuju Vám uctivě za vašu céru, že ste ju vychovali, cvičili a šatili a mi za małženku dali; nech vám Pánbůh všemohoucí zapłatí vašu velikú łásku na světě stáłým zdravím a hojným požehnáním a po smrti životem věčným.“ Ženich „obtúlí“ oběma ruku a tito kladouce pravici na jeho hlavu žehnají mu.

Nyní všecek průvod svatební se hne ke kostelu $^1/_2$—$^3/_4$ hodiny vzdálenému. Napřed jdou mládenci dva a dva podle hudby prozpěvujíce, povyskujíce a poskakujíce, za nimi starý svata se ženichem; pak družičky opět dvě a dvě, za nimi stará svata s nevěstou. Potom následovala hudba pochody a písně národní hrajíc, za hudbou brali se ostatní svatebčané. Když průvod došel na náměstí Zlinské, hudba zahrála „Bože chválíme Tebe,“ ustoupila pak stranou a svatebčané brali se sami ve vší tichosti do kostela.

Když kněz snoubence sezdával, położil svata ženichovi, svatka nevěstě věneček rozmarynový na hlavu (vdově a závitce na rameno). Po skončených zdavkách svata i svatka věnečky sňali, doma pak ženichovi a nevěstě odevzdali. Bylo jim však bedliti, aby jich některý družba nebo družka nepředběhli, neboť tito hleděli věnečky uchytnouti a oni pak musili si je vyplatiti.

Z kostela průvod svatební týmž pořádkem ubíral se do dědiny nazpět. Družbové a družky, ženich a nevěsta se starým svatou a svatkou a ostatní mladí lidé šli přímou cestou do hospody, kdež až do tří hodin odpoledne se bavili tancem a zpěvem. Nevěsta však se ženichem zatančivši ubrala se se starou svatkou domů ku své matce.

Okolo čtvrté hodiny počala hostina svatební. Nevěsta s družkami a starou svatkou seděły za stolem v koutě, ostatní hosté při stolech na dél i na příč po jizbě postavených, muzikanti u dveří; družbové posluhovali, přinášejíce jídla z kuchyně, kteráž jim starý svata odebíral a na stoly stavěl, při každém přiměřenou promluvu žertovnou čině. Na př. k masu s křenem: „Hej! Naša paňmáma kuchařka měła vám posłat suchej kvačky, ale posýłá vám chutnej křenovej máčky, k tomu masu z býka, anebo był vůł? — koštujte ho, šak ho kładu na váš stůł.“ — Ke krupici: „Hej! moji milí páni hosti, panny a

panici, být sem já vám na měsíci, naučít sem sa tam píseň o slavnej krupici, je jí tam na štyry míle kopec, být sem tam prvej, než být na světě můj otec. Pod ním říka másla topeného teče, kom sa tu nelíbí, nech tam uteče; a polevák v říce leží, kdo má na to chuť, nech tam běží. Šak sem vám z tamotáď přinésl, radujte sa, co sa nedojíte, dopíjete sa. Lesti ale nelíbí sa vám, nechte tak a já sním sám." Přepychu velikého v jídlech nebývalo, jídelní lístek byl takto sestaven: polévka s lukšama a maso s křenem, máčka drščková, kvaka, zelí s uzeným masem, slépky vařené, krupica, pečivo, pivo a burčák (víno ovocné). Hudba a zpěv družek hostinu kořenily.

Po stole starý svata jménem hospodářovým hostem za návštěvu takto děkuje: „Milí přátelé hosti! Tento náš soused N. N., jenž tuto svatbu vystrojil, velice jest z toho potěšen, že jste se zaň nestyděli a do jeho poctivého příbytku se shromáždili. Za to on vám srdečně děkuje, aby vám to sám Pánbůh všemohoucí životem věčným na svatbě nebeské vynahraditi ráčil. Ostatně vás prosím, kdyby z vás někomu bylo na jaký spůsob neosolené, nebo vůbec nedostatečné, nebo něco neuhovené, abyste jich v tom nepomlouvali. Ale prosím vás ponejprv, po druhé a po třetí, abyste jim to z lásky křesťanské odpustili. Jak já budu syna svého ženiti nebo svou dceru vdávati, všecko vám to vynahradím. Budu vám dávati na dévet mis, na štyry málo, na pět nic."

Potom obchází družba hosti na talíři nesa vodu a na hůlce bílý šátek, při čemž říká: „Tato vodička čistá od samého Ježíše Krista, kdo sa ňú umývá bývá bílý." Hosté máčejí si prsty ve vodě a dávají po penízi na talíř. Pak přichází kuchařka se „šufánkem" v ruce zamotané a ptá „na pliskýř," že si při vaření ruku popálila.

Na konec svatební hostiny po všech jídlech přináší starý svata na hlavě „koláč."*) U dveří stanul, a činil nejprve tuto vážnou řeč: „Mnohovážení páni hosté, mužové i ženy, mládenci i panny, domácí i přespolní, všech prosím za maličké strpení a mé sprosté řeči za vyslyšení, kterou já nyní pro čest a slávu boží chci mluviti, však nic nového nebo vymyšleného, ale co se od našich předkův od starodávna zachovává. Jako totiž dobře zachovalí rodiče majíce péči a

*) Koláč ten velikánský byl jako žernov. Pekl se v lubě, u prostřed se zasadil hrnek, aby zbyla díra. Obyčejný otvor do peci nestačil, za tou příčinou „čelusťa" se zbořila. Ozdoben byl oblouky těstovými na spůsob koruny stočenými, na obloucích těch pozuvazovány byly rozmanité cukroviny, opozlátkované ořechy a p. Koláč ten upekla nevěstě stará svatka, druhý menší jí dala matka, tento nevěsta i s okrasami velikého koláče přinesla matce ženichově za „výslužek", když přijížděla s peřinami.

starosť o své dítky, aby předně Pánaboha znali, ctně a pobožně živi byli, rodičů svých a jiných křesťanských lidí poslouchali a je v poctivosti měli, napřed do školy je dávají k učení liternímu, potom též na rozličné řemeslo, a když takové učení vykonají, tož jim dávají průvodní list, jak slovutného a chvalitebného života jsou, anebo vysvědčení, aby mohli dobré jméno zachovati a volný průchod mezi počestnými lidmi všudy míti: tak i tato paní nevěsta dnešní takového vysvědčení a průvodního listu sobě od svých nejmilejších rodičů vyžádala, aby se měla čím svému nejmilejšímu ženichovi a svým nastávajícím přátelům proukázati; kdežto oni vidouce její poníženou žádosť a její ctnostné a chvalitebné chování, neodepřeli jsou žádosti její, ale takové vysvědčení jsou jí dali, ne na papíře nebo na pergaméně, nýbrž místo těch věcí bílý, podstatný koláč ze pšenice, kterýžto převyšuje všecky jiné věci lidskému životu potřebné, jakož i pravdivé svědectví máme od Pána Ježíše, když se on sám chlebu pšeničnému přirovnávati ráčil. A tak všickni, kdokoli tento koláč jísti bude neb očima svýma toliko spatří, abyste, když by se někdy takový její cti utrhač vynalezl a její dobré jméno a chvalitebné chování tupiti chtěl, abyste se jí za svědky prokázali, že ctnostně a chvalitebně své panenství strávila a od dnešního dne v chrámu Páně Zlinském k stavu manželskému potvrzena jest, v kterémžto stavu manželském vinšuji já jim od Pánaboha lásky manželské a všeho, což jim užitečné jest i božího požehnání, a potom někdy po této svatbě, aby se jim i nám dal Pánbůh dostati na tu svatbu beránkovu, která nebude míti žádného konce, k nížto nám rač dopomoci Bůh Otec, Syn i Duch svatý. Amen."

„Vy mládenci zazpívajte, drúžičky zahelekajte, muzikanti zhůru, že já nesu koláč s ďúrú."

Po té starý svata ubírá se s koláčem ke stolu nevěstinu. U prostřed jizby stane opět a činí řeč druhou žertovnou. [1])

„Rozstupte sa lidé na dvě stránky jako havránci a vránky, vy mládenci na pravú stranu a vy drúžičky na levú, vy staří seďte jak jste prvej seděli. Vy pacholci ke koňom a vy dívky ke kravám, a vy děti třeba ven. Nebo já z dalekých krajin jedu a veliké kupecké věci vezu. Když sem šél okolo panských dvorů, tam sem si kúpil páru sivých volů, a ty voly takové rohy měly, než vrana s roha na

[1]) Řeč tato jest z Valašska od Vsetína (ze „Vsacka"), podávám ji původním nářečím valašským. I ostatní promluvy delší vypsal jsem z knížky valašské; shodujíť se úplně s našimi, jen že tyto častějším opisováním všelijak pozměněny jsou.

roh doletěla, ta zatel[1]) devatero mładých vyseděła. (Vesele, muzigo, vesele![2]) Potem sem šéł do Limberku, tam sem si kúpíł krásnú kobyłku, a ta kobyłka tak dobrá do tahu była, z ječmených plev štraňky trhała. Já sem ju ai dobře futrovář, každý týdeň sem jí funt pačesnej kúdele sešrotovář. O tu sem přišéł s małým osohem,[3]) zabíł mi ju pachołek v horách sochorem. (Vesele, muzigo, vesele!). Potem sem šéł do Beňátek, tam sem si kúpíł krásných tré telátek, jedno było łysé druhé tisé,[4]) třetí było bez pysku, na tych sem nemiéł žádného zisku. (Vesele, muzigo, vesele!). Potem sem šéł do Bánovec, tam sem kúpíł tré ovec, jedna była kurnota,[5]) druhá była vakeša,[6]) třetí pistrula.[7]) Tu kurnotu sem dójívář dycky v sobotu, a ta tak dobrá na mléko była, devět hrotků mléka dała, ale všecky vyléła, dyž velice kopała (Vesele, muzigo, vesele!). Šéł sem k Těšínu, tam sem si kúpíł hrubú sviňu, tá se mně také nepovedła, proto že do zadku ďúru měła (Vesele, muzigo, vesele!). Včil sem šéł do Rakús, tam sem kúpíł velice tłustú hus, tej sem nemoh unésť, mosél sem jí ujesť na zádoch kus (Vesele, muzigo, vesele!). Potem sem šéł do Valach do Rokytnice, tam sem si kúpíł krásné dvě strakaté kozice. Kdo s kozami handlí, všecko ztratí: nech było horko lebo zima, dycky ocase koze držały jakby střečkovały. (Vesele, muzigo, vesele!) Povídám si takto: Co je z mého handlování a z mého kupování? Radši budu hleděť při svatbách družbování. Na dobrú sem přišéł, veliký koláč v síni sem našéł a v tom koláči v prostředku ďúra, a nevěsta mně šeptała, že by náradši była, aby ta ďúra samým stříbrem a zlatem naplněna była. A já sem jí pravił: „Nevěsto, kde sa hrabeš? Dyť nemá svět peněz! Dyby ona grejcary naplněna była, dobrá věc by to pro ťa była. Kdo by dáł tróníček, měła bys to na taký małý randlíček; dyby dáł grejcárek, byl by děťátku na kočárek, dvúgrošečku, na podušečku, nebo ešče více, na střevíce.“
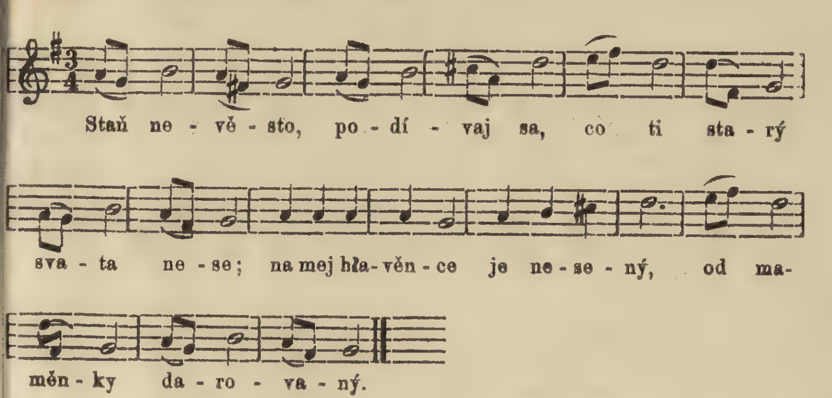
To dopověděv chodí „jak slunce ide“ kolem stolů, hosté vkládají do koláče peněžité dárky říkajíce: „Nevěsto, já ti to nedávám, já ti to požčávám, až já budu syna ženit nebo céru vdávat, abys mi to zas oplatiła.“ Naposledy také rodiče ženichovi a její vlastní dárek udělují, onino pravíce: „Nevěsto, já ti to nepožčávám, já ti to dávám, abys mi dobře slúžiła,“ tito: „abys mi také neco darovała, dyž k tobě přindu.“

Vezma koláč opět na hlavu starý svata jde nyní ke stolu nevěstinu volaje: „Ustupte, chaso, na stranu, ať já s týmto božím

---

[1]) Za tím. [2]) Po těch slovech hudba pokaždé spustí tuš. [3]) Užitkem. [4]) Červené. [5]) Rohatá. [6]) Okolo očí černá. [7]) Kropenatá.

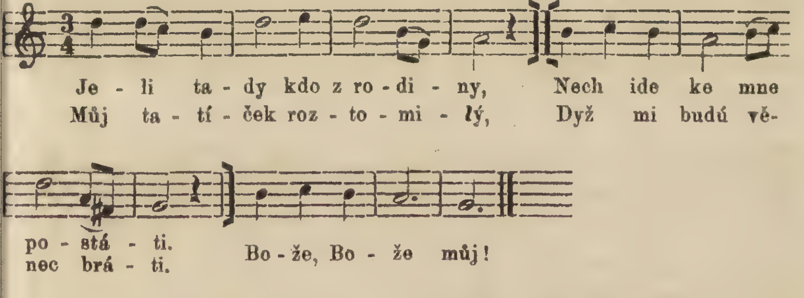
dárkem neupadnu. Šířej, chaso, šířej, ať já možu k nevěstě blížej!"
Docházeje stolu zpívá:

Lesti nestaneš hneďkaj zhůru,
Já sa vrátím zasej domů.

Potom vysype peníze nevěstě do klína a koláč postaví na stůl. Stará svatka jej rozkrojí na tolik dílů, kolik je stolů, na stolech pak každému hosti podíl se ukrojí, kterýž si jej s ostatním pečivem domů za „výslužek" odnáší.
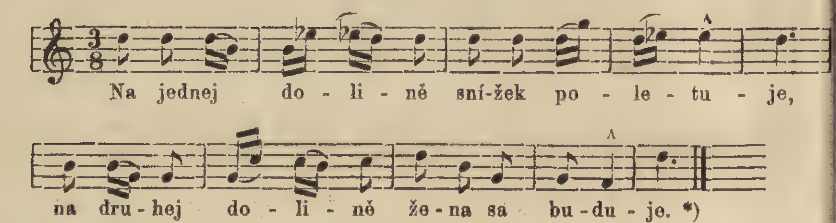
Po tom všem nastává *čepení a prodávání nevěsty.* Nade stolem v koutě, za kterým nevěsta s družkami seděla, obrázky se stěny se sdělají, nevěsta postaví se do kouta, vedle ní stará svatka, s obou stran pak ženy („řečnice a prodavačky"). Nejprve ženy nevěstu „oddružujú" neboli „rozpentlujú," vlasy do šňůrky omotají a kolem hlavy otočí, při čemž zpívají:

Je-li tady má rodina,
Má maměnka roztomiłá,
Nech ide ke mne postáti,
Dyž mi budú tkánku bráti.
Bože, Bože můj!

Je-li tady má rodina,
Má sestřička roztomiłá,
Nech ide ke mne postáti,
Dyž mi budú pentle bráti.
Bože, Bože můj!

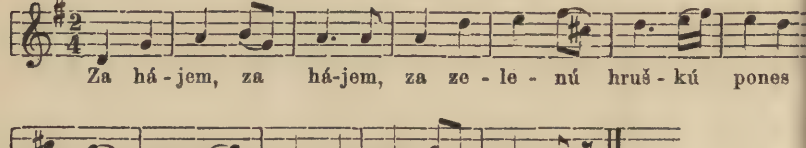
Je-li tady kdo z rodiny,
Můj bratříček roztomilý,
Nech ide ke mne postáti,
Dyž mi budú vrkoč bráti.
Bože, Bože můj!

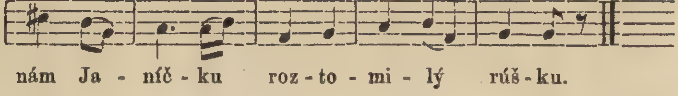

Na co sa, ženuško,
Na co sa buduješ?
Drobných dětí nemáš,
Sama tam nebudeš.

Na to sa, drúžičky,
Na to sa buduju:
Vemu si Janíčka,
Sama já nebudu.

Potom volají ženicha, aby přinesl mladé ženě šátek:

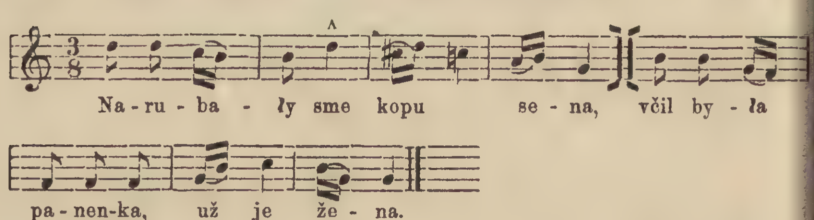

Janíčku neznámý,
Nestoj za dveřami,

Poď do izby směle,
Anička sa směje.

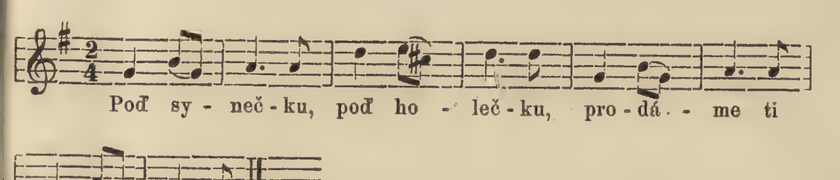
Ženich přijde ze síně, přinese v klobouku nový šátek a dá nevěstě klobouk i se šátkem na hlavu. Svatka klobouk sdělá, odřeže s něho „vonicu,“ vloží ji do klobouka i s pentlemi nevěstinými a ostatní ozdobou její hlavy a odevzdá ženichovi. Šátek zavážou nevěstě okolo hlavy, čímž jest „začepená.“ **) Nyní zpívají:

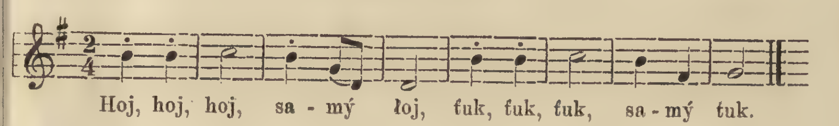

*) t. j. staví si dům.
**) Čepce ženy slovácké nenosí.

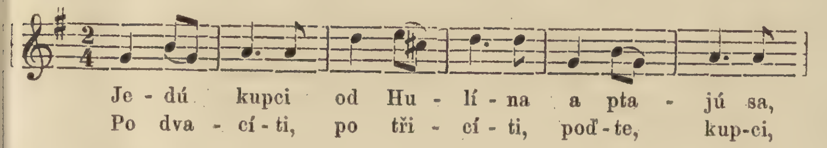
Narubały sme ešče větší,
Jak ti to, Aničko, pěkně svědčí.

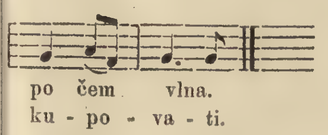
Nevěsta takto začepená prodává se pak od žen přístojících, any zpívají:

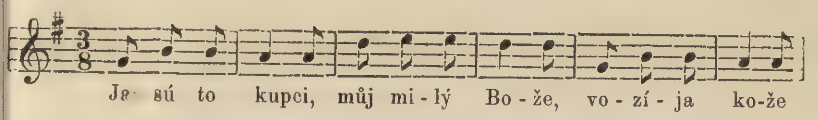

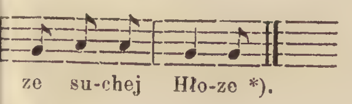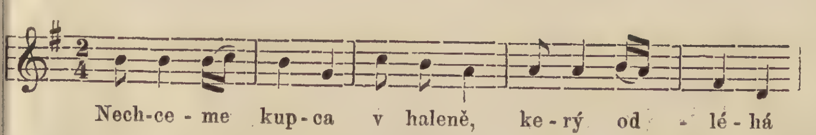

Jałúvečku pěknú biłú,
Tú Aničku roztomiłú.

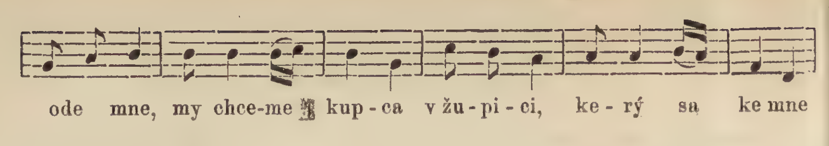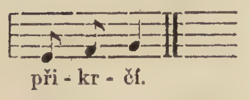

*) Suchá Hłoza dědina u Brodu Uherského.
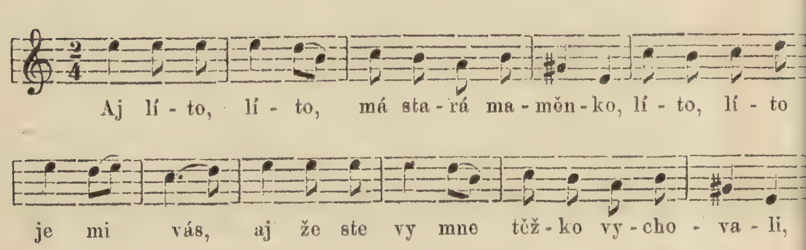

Mezi tím přicházejí kupci a kupují nevěstu. Domluvivše a zaplativše dostanou po jedné z přístojících žen šátkem zastřenou, ana přichromuje a pokulhává a p., kupitel ji vrací, že to není ta, kterou zaplatil, nastanou hádky žertovné a všeliké šprýmy. Konečně přichází ženich se starým svatou, domluví a koupí nevěstu a s ní pak zatancuje.

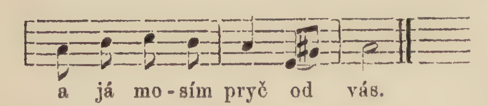
Poněvadž selské jizby nejsou dosti prostranny, svatebčané odeberou se nyní do hospody, kdež se tancem a zpěvem baví až do noci.

Ve středu ráno „převážajú peřiny.“ Hosté sejdou se opět v domě nevěstině, kdež posnídají, načež nevěsta loučí se s rodiči svými, děkujíc jim i se ženichem za vychování. Družky a ženy shromážděné zpívají:
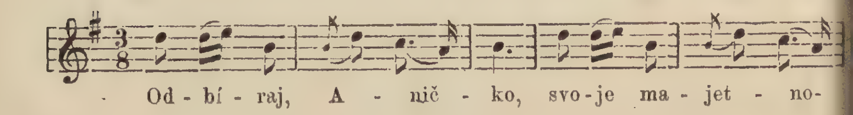
Stroj sa, dceruško,
Stroj sa s nami,
Děkuj maměnce
Za chování.

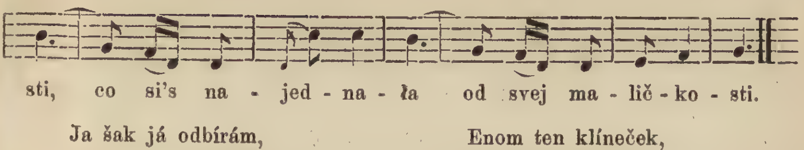
Ják těžko tebe
Vychovała
A vychovaja
Lidom dała.

Aj líto, líto, můj starý tatíčku,
Líto, líto je mi vás,
Že ste sa o mne tolik nastarali,
A já mosím pryč od vás.

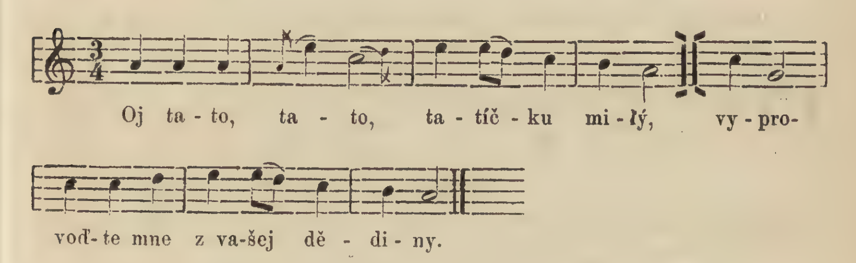
Ja šak já odbírám,
A nic tu nenechám,

Enom ten klíneček,
Co viséł věneček.

Už sem sebrała všecko zboží,
Zavřete maměnko za mnú dveři.

Proč bych já za tebú zavírała,
Šak sem ťa, ceruško, měła ráda.*)

Stěhuje-li se nevěsta do jiné dědiny, zpívá se tato krásná a velmi tklivá píseň:
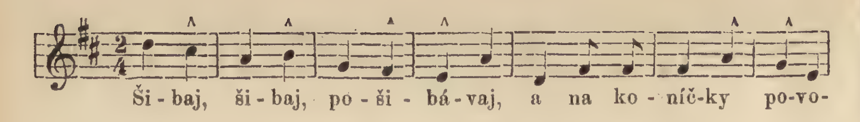

Oj mamo, mamo, maměnko miłá,
Vyprovoďte mne z vašeho dvora.
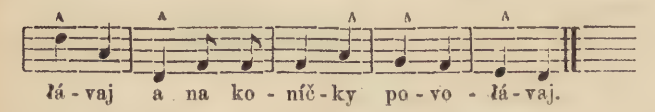
Za tím výbava nevěstina (truhla a peřiny) naloží se na vůz čtyrspřežný, na který pak vystoupí nevěsta, starší družka a několik žen. Na druhý vůz vystoupí ženich, se starým svatou, mládenci, družky a hudebníci a na třetí ostatní hosté. Hudba hraje a ženy zpívají:

Jedeme, jedeme,
Cestičky nevíme,
Kdo nám ju ukáže,
Dobře zaplatíme. **)

Na to jedou pomalu celou dědinou k domu ženichovu, zajíždějíce sem tam, aby cesta déle trvala. Z nenadání zajede vozka s prvním vozem někam do bařiny a nechce dále žádaje záplaty, vymlouvaje se, že mu koně nechtí s místa, dokud nedostanou na posilněnou. Tu zpívají:

*) Jako: „Narúbały sme.“
**) Jako: „Odbíraj, Aničko.“

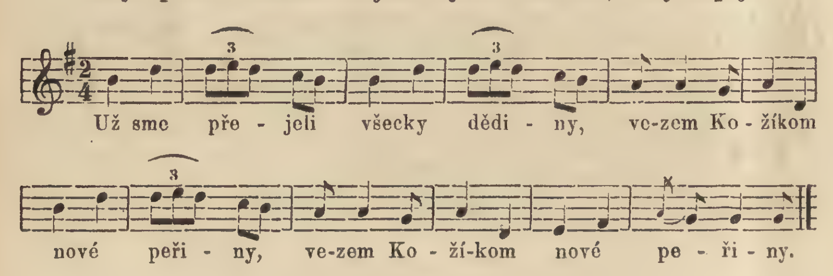

Šibaj, šibaj všecky štyry,
Ať vyjedeme z tej bařiny.
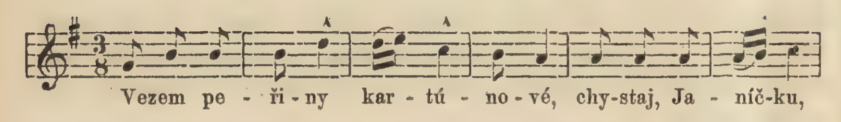
Šibaj bičem, ne opraťú,
Ať sa ti zadní *) nepomňatú.

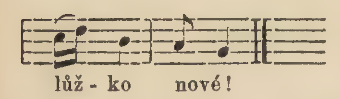
Na místě příhodném bývá cesta svatebčanům zatažena provazem, na němž červené šátky pověšeny jsou. Tu jich čekají maškary zavdávajíce a mýta žádajíce.

Když průvod konečně dojede bytu ženichova, ženy zapějí:

Už jsme přejeli všecky uličky,
Vezem Kožíkom nové truhličky.

Vezem peřiny ai duchnu,
Chystaj, Janíčku, vína s putnu.

Na to starý svata, mládenci a hosté se dvou zadních vozů sestoupí a kupují od žen peřiny. Kdo kupuje, musí dáti nějaký závdavek, ženy žertujíce s kupci o peřiny se smlouvají, nechtějíce jich za tak malý peníz prodati. Na konec přijde ženich a zaplativ, smluví se s nimi. Peníze takto stržené propijí ženy tu neděli po

*) t. j. zadní koně.

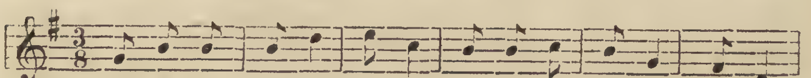
svatbě u nevěsty, když se jim svačina vystrojí, kteréžto svačině se říká „propíjaní peřin.“

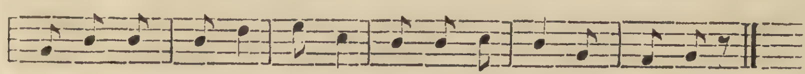
Když pak s peřinami přijdou ke dveřům bytu ženichova, naleznou je zavřeny; tedy zpívají:

Pěkně vás prosíme,
Pusťte nás do síně,
Ze síně do izby,
Abychme nezmrzły.[1])

Na to dvéře se otevrou a nevěsta vstupuje do síně, kdež pod prahem metla (koště) nastrážena leží. Odhodí-li nevěsta metlu, bude čerstva i pracovita, pakli ji překročí, bude leniva.

Vstupujíce do jizby ženy zpívají:

Soli, maměnko, soli,
Nevěsta venku stojí.

Syra, maměnko, syra,
Nevěsta bude zhnilá.[2])

Matka ženichova dá napřed nevěstě, pak ostatním ženám po kousku medu do úst, načež jí nevěsta odevzdá koláč od matky darovaný, v němž u prostřed v díře kousek tvarohu jest, říkajíc:

Maměnko milá!
Nesu vám chleba, syra,
Abyste mne měli rádi
Jak svého syna.

Tchyně „obtúlením“ přijímá ji za svou dceru a vyčastuje pak ženy přítomné.[3])

Příští neděli družbové každý své družce „vonicu“ s nějakým dárkem nazpět zanesli, kteréž ji uschovaly pro potřeby budoucí.

---

[1]) Jako: „Odbíraj Aničko.“

[2] j. nedáte-li jí syra.

[3]) Nevěsta Zahořanská (při Provodově) veze s sebou slépku nanovosedlí, kdež ji na dvoře pustí na důkaz, že bude pečliva a starostliva.

O složených slovech v češtině.

Napsal Ant. Vašek.

Část druhá.

B. Pravé složeniny.

Pravé složeniny dělí se ve dvě hlavní řady dle povahy prvního členu. Do první řady náležejí složeniny, jejichž přední člen je *jméno* nebo *sloveso,* do druhé ty, u nichž *částice*, obyčejně předložka, první místo zaujímá.

Při obojích složeninách třeba rozeznávati *původní* tvary a slova od nich odvozená. Tak na př. slovo *bělohlávek* není původně složeninou, nýbrž odvozeno od přídavného *bělohlav* či *bělohlavý.* Takové odvozeniny nebudeme zvláště vytýkati, poněvadž čtenář sám snadno rozdílu toho se dovtípí.

I. Složení jména se jménem.

Složeniny jmenné zase rozestupují se v několik tříd. Oba členy mohou totiž býti *souřadny* aneb jeden druhému *podřízen.* Tak slovo *hluchoněmý* značí „hluchý i němý," oba členy jsou tedy úplně souřadny; naproti tomu ve složenině *listopad* je první člen grammaticky podřízen druhému, neboť složenina rozvedena jsouc značí „pád listí." Složeniny se členem podřízeným jsou zase dvojí: podřízený člen může, když složeninu rozvedeme, býti ve stejném pádu se členem hlavním na př. *dobrodruh* t. j. „dobrý druh," aneb v pádu jiném, na druhém členu závislém, na př. *drvoštěp* t. j. ten, kdo štípá drva, štípač drev. Dle toho máme:

1. složeniny se členy souřadnými *(hluchoněmý),*
2. slož. přívlastkové *(dobrodruh),*
3. slož. se členem závislým *(drvoštěp).*

Na základě těch druhů tvoří se ještě jiná třída složenin (o níž později jednáno bude), kterou obyčejně nazývají:

4. přivlastňovací *(bělohlavý).*

Roztřídění to není nové, nýbrž prastaré, pocházejíc od staroindických grammatikův, z nichž v tom oboru nejdůkladnější byl *Panini,* který žil asi 300 let před Kristem.

Skládání slov pokládá se za zvláštnosť jazykův indoevropských. V řeči sanskrtské rozvinula se zvláštnosť ta nejbujněji. Není tedy divu, že mluvozpytci indičtí záhy obrátili zřetel k této přednosti svého jazyka a že vytkli pravidla skládání slov, která posud i nám jsou vzorem. Ješto naše roztřídění složených slov má původ svůj v grammatice sanskrtské, nebude snad nemístno, když zde uvedeme také původní názvy indické a kde toho pro větší jasnosť potřebí také některý příklad sanskrtský.[1])

1. Složeniny se členy souřadnými.

Jména, která souřadně vedle sebe stojíce spojkou *a* neb *i* spojována bývají, mohou se v jedno slovo složiti, ovšem bez spojky. Tak místo „hluchý i němý" pravíme *hluchoněmý.* Tento druh složenin jest nejčetněji zastoupen v sanskrtě, ve které se nazývá *dvandva*,[2]) na př. *rúpa-námaní* = postava a jméno (celé slovo je dual středního rodu); *ahó-rátram* den a noc, první člen je pouhý kmen, druhý má formu neutralní; jinak slove „den i noc" *divárátram* neb *naktandivam* (noc i den), naktam je příslovka, podobná lat. noctu. Řecky zní týž pojem *νυχθήμερον* t. j. *νὺξ και ἡμέρα*,[3]) což také v starosl. nalezáme přeloženo *noštedьnije* a *noštedьnьstvo* vedlé *dьnonoštije.* Z latiny známé dvandva, ovšem ve tvaru odvozeném, je *suovetaurilia* t. j. slavná oběť, při níž obětováno svini (sus), ovci (ovis) a býka (taurus). V češtině neznám ani jednoho příkladu, kde by dvě podstatná jména v pravé dvandva se spojovala; z jiných slov. jazyků uvádí Miklosich starosl. *bratьsestra* (dual masc.) = bratr a sestra; *mąžeženьstvo* muž a žena, manželé; srb. místní jméno *Srbovlaš* = Srbi a Valaši.

K souřadným složeninám jest nám počítati i takové, které sice neznačí různých osob a věcí v jedno slovo zahrnutých, nýbrž jednoho tvora neb jednu věc tak různých vlastností, že se jako ze dvou složena býti zdá. Sem náleží nové *byložilec* a *živobýl,* též *zvěrobýl* t. j. tvor, který zároveň jest i zvířetem i bylinou; názvy ty utvořeny dle řeckých *phytozoon* a *zoophyton; živočich* vykládá již Komenský = co žije a čije. Poláci mají slož. *bohočlověk,* Řekové *μητροπάρθενος,* t. j. matka a panna v jedné osobě. Také slovo *Indoevropané* můžeme sem vřaditi, ješto značí národy, hlavně „Indii a Evropu" obý-

[1]) Příklady vzaty jsou skoro všechny z díla *Ferd. Justiho:* Ueber d.^e^ Zusammensetzung der Nomina in den indogermanischen Sprachen.

[2]) *dvandva* je zdvojené neutrum číslovky *dva.*

[3]) Nesprávna je řecká slož. *καλοκάγαθος,* která by měla zníti *καλ-άγαθος,* nesložené ovšem *καλὸς κ'αγαθός.*

vající. Též zeměpisné názvy jako *severo-východ, jiho-západ* a pod. sem hledí.

Mnohem značnější je počet souřadných složenin mezi jmény přídavnými: *hrdopýšek* t. j. člověk hrdý a pyšný, dvě souznačná slova jsou v jedno spojena k sesilení pojmu cf. *svatosvatý, široširý šedošerý, jarobujný* = jarý i bujný, *starodávný, samojediný; trojjediný* t. j. trojí a přece jediný, *jednostejný* = vždy jeden a stejný, neproměnný; *prostočistý* (Kom.) = prostý a čistý, nesmíšený; podobně je utvořeno *prostomilý,*[1]) ze kterého vplyvem slova „rozmilý" povstalo „roztomilý." *Ostropestřec* carduus Marianus, rostlina, jinak ostropec i ostropes zvaná, u Rusů též ostropestro; *vodnozemný* dle Dobr. = amphibium, ve vodě i na zemi žijící; *sladkohořký* cf. lat. dulcamara; Jungm. Slovesn. VIII. (I. vyd.) utvořil si *slyšnovidný* t. j. slyšitelný i viditelný. *Bělestvúcí* Rukop. zelenoh. nepatří sem, neboť sluší čísti „v bělě stvúcí rizě" mámeť zde dva lokaly „v bílé, stvoucí;" složenina zněla by bělostvúcí, neboť význam je patrně „bílý *a* skvoucí" cf. Kom. „*běloskvoucí* zdi, kteréž pravili mi, že alabastrové jsou." Tomu podobné je Chmelenského *bělojasný.* Za dob dualismu povstalo „*rakousko-uherské*" mocnářství.

Z jiných slov. řečí uvádí Miklosich rus. *bělorumjanoje* líčko, *tonkoběloje* polotenečko t. j. tenké a bílé plátno. *Blaholepý,* jež Miklosich mezi českými slož. uvádí, pochází z ruského či vlastně staroslov., kdež bylo původně utvořeno dle vzoru řeckého *εὐπρεπής,* nepatří tedy mezi souřadné, *běločerný,* jež Miklosich také za české pokládá, není ani ve slovn. Jungm.; v tom jsem nalezl „*běločervený*" (Tabl. poës).

2. *Složeniny přívlastkové.*

Druh ten, od indických grammatikův *karmadháraja*[2]) zvaný povstává, když slovo, které je přívlastkem druhého, s ním v jedno se spojí. Tak místo „holý mráz" pravíme také *holomráz* (na Mor. holomrazica, ve Slezsku „holomraznice").

Miklosich nazývá složeniny ty „determinativní." Příklady:

a) Přídavné s podstatným:

Nově utvořena slova jsou *bělodrv* (Presl.), *bělokeř* (týž), *bělokam* (týž), *drahokam, bělotok* (Dobr.), illyr. *bělokost* = slonová kosť,

---

[1]) Igm. v Slov. uvádí také „*prostolibý,*" což prý dle Plk. a Dobr. má význam, *prostosrdečný* čili *naiv.*
V skrátkách, jimiž se spisovatelů dokládám, následuji slovníku Jungmannova, odkud doklady z největší části jsou vzaty.

[2]) Původ názvu toho není znám.

blahobyt, blahocit, (Čelak.), snad sem také náleží *brlozub* (dle Palkoviče tolik co křivý zub cf. *brlooký* (Kom.) kdo šourem hledí) *černobýlь* t. j. černá bylina, artemisia; *dobrodruh,* (nové) *dobropán* (Rozk.); nové jsou názvy geologické *prvohory, druhohory* a pod.; *holomráz* (D. G.), *hololeď* (z polského vzato, tak jako *hololedina* z ruského = náledí), *holoplisk* a *holopliště* (Veleš.) (nudipullus, snad druhý člen souvisí s názvem „pliskva" = třasořitka); *holohumnice* (Br.) polsky též *gołogumno; kosodřevina* (slc.) kosý značí posud v ruském křivý neb šikmý; *kolozub* snad sem patří, není-li první člen substant.; Jungmann vykládá kolozubý = holozubý; *křivopřísaha* (Kom.); *kněžomúd* (Dobr.) t. j. kněží moud, jmeno rostliny na Slovensku *popové moudí* jmenované; ve Slezsku sluje *mudka,* něm. Pfaffenhütlein; z obou názorů sloučen hořejší název. *Kratochvíle* (první člen jeví se v původním tvaru, m. nynějšího krátký, podobně ve slovech *nizozemí, Vyšehrad*); *libohlas* (Chmelenský), *libozvuk, libozpěv* (Kom.). Ješto *libý* zde znamená *milý,* jest patrno, že složeniny nové jako libovůle (má znamenati něm. Willkühr, zvůle, svévole) a libovláda (má znam. Willkührherrschaft) jsou špatny; jiného druhu je libomudřec, což dle řeckého φιλόσοφος utvořeno jest; lépe jest užívati jednoduchého mudřec aneb řeckého filosof. *Malorus, Velkorus* a podobná jsou utvořena dle obdoby slov *maloruský, velkoruský,* která zase pocházejí od nesložených malá Rus, velká Rus; *mladoženich* (slc.); *ostrovtip* (Šumavský) je vlastně pleonasmus, neboť vtip nemůže býti tupý; jest snad dle něm. Scharfsinn (bystrá mysl, důmysl) utvořeno; arciť čteme u Velesl. *ostrovtipný;* o slově *ostrovítr* (Rešel) pronesl Dobrovský Bilds. p. 64., že je bez potřeby utvořeno; *prostomluva* (Jungm.) je sice nové, ale zajisté přiměřené; nevhodné však je *prostovláda* ve smyslu něm. Willkührherrschaft, ačkoli má jakousi analogii ve slově prostopášný; *prvopočátek* (Kom.) *prvobytel* (autochthon, Šafařík), *prvokřidlice, prvokřemen* (geolog.), *prvomučedlník* (D.), *prvorodiče* (Jungm.), *prvospí* (Bohemar.), *prvotisk, prvožilec* (protozoon); *prvotvor,* nové slovo, má znamenati original, každý zajisté dá poslednímu přednosť; *rovnováha,* nový překlad latinského aequilibrium; *Staročech, Mladočech, starosvat, stejnokroj* nový překlad obecnějšího uniforma; *suchopár* je místo slunečným parnem vysušené, pár = opar, tak opal, opálek = něco opáleného; *tštitroba* t. j. tští = prázdný a útroba = vnitřnosti, zejmena žaludek; *truchlohra, veselohra* jsou nová slova; méně zdařilé jest *činohra,* ješto každá divadelní hra představuje činy; ovšem něm. Schauspiel je ještě prázdnější; *velryba* (původně veleryba t. j. veliká ryba, cf. *Velehrad*); již u Velesl. vyskytuje se též mascul.

velryb; porovnej ruské *černozemь* t. j. černá země; nové avšak zdařilé jsou složeniny *veleduch* (genie), *veletok; zločin, zlosyn* (dle H. Jirečka užíváno také slouč. zládci). Zbytečné novoty jsou zloduch, zlověra, zlocit, bystrozrak, plnocit (Polák) atd.

Počet takových složenin je v české řeči dosti skrovný; Čech raději užívá adjektiva a substantiva vedle sebe, jen tam, kde přídavné jmeno s podstatným v *jeden nový pojem* zrůstá jako u jmen osad, krajin, polností etc. skládá lid český velmi obratně, zvláště když od složitého pojmu nové slovo odvoditi třeba. Tak od názvu *Nové Město* tvoří se *novoměstský, novoměšťák,* ačkoli slož. Novoměsto nikde neuslyšíš; od názvu Horní Lhota máme adj. *hornolhotský*, od Suchých Lazec *sucholazecký*, od Pusté Polomě *pustopolomský*, od Dlouhé Vsi *dlouhoveský,* podobně *hornolužický, velkopolský*, *bělorusky* atd. Téhož spůsobu jest „veliká noc" a *velikonoční,* svatý duch a *svatodušní,* pak *prostonárodní*, *novoroční, celoroční, každodenní, všední, cizozemský*, *cizozemec, cizokrajný, cizoložný, čtvrtodenní, dávnověký* (z dávných věků pocházející), *dávnoletý, jednostranný,* žertovné *žádnostranný; dobrovolný* (z dobré vůle pocházející) etc.; rostlina, která za prvního vesna kvete, sluje prvovesenka čili skrácené *prvosenka* (polsky pierwiosnka), doba, kde je luna plna, sluje *plnoluní* = úplněk, opak *novoluní;* doba, kde den a noc jsou rovny, slove *rovnodennosť* (Kom., lat. aequinoctium); sem také náležejí *vlastnoruční, velkopanský, tříliberní*, *dvoucentový, sedmipudový* etc. *Nizozemský a nizozemí, mnohoostroví* (Archipelagus); zvláštním spůsobem utvořeno slovenské *téhoročný* (letošní), a *téřádný*, (téhož řádu, druhu) a české *tuzemec, tuzemský,* což v starosl. zní *tozemlьcь* a *sezemlьcь,* v češtině tedy na místo kmene *to* nastoupila příslovka *tu.*

b) Podstatné s podstaným:

Staré složeniny toho druhu jsou dle mého vědomí jen tyto *bohopusta* (Kom. adj. bohopustý) což vykládám „od boha pocházející, boží spousta," *Carohrad* (Obor. p.) též skrác. Cargrad a slouč. Cařihrad; *hodokvas* (dle Dobrovského exc. = convivium, dle Kramer. exc. = conviva) a odvoz. *hodokvašan* (Hájek) = účastník kvasu; *středozemí* má dvojí význam *a)* krajina u prostřed pevniy, *b)* střed země; dle toho poznati význam slov *středopostí, středocestí* (Nejedlý nazval tak prostřední cestu, ovšem chybně), *středoletí, středomoří* atd. Dle toho může nové *středohoří* (má znamenati Mittelgebirge) značiti jen krajinu u prostřed hor, aneb střed hor. Místo mezi dvěma vojsky nazývali staří Čechové *středokraty,* jehož druhý člen je mně

temný; sem náleží i místní název *středokluky,* snad = střední kluky, kluky = paseka, *vinohrad* = vinná zahrada, starosl. vinogradъ znamená též jak v ruštině révu. Snad složenina ta vzata z gothského „veinagards."

Jak viděti, lze příklady ze staré češtiny na prstech spočítati. Již to má nás v následování těch příkladův a ve tvoření složenin toho druhu velmi opatrnými činiti, jakož hned uvidíme, že co toho způsobu v nové době natvořeno, zapáchá germanismem. Sem náležejí:

Časopis značí nyní spis, který ob čas vychází; původně na př. v polštině značí slovo to chronologa a zajisté správně; nynější význam je germanism (Zeitschrift), Jungmann odvolává se sice na slova *letopis* a *rukopis,* ale obojí jest složenina odvislosti, *popis let* či dějů v jistých letech zběhlých, a co *rukou psáno.*

Dle něm. Druckschrift utvořeno takét *iskopis* místo tištěný spis neb tiskové dílo; Zeitwort přeloženo doslovně *časoslovo;* jak bychom se smáli, kdyby někdo Hauptwort přeložil hlavoslovem! Proto lépe jest užívati jednoduchého „sloveso." Nešvara je *děkořeč,* jež Šumavský uvádí nevím z kterého pramene; tomu se vyrovná jen Rosova „Čechořečnosť!" Něm. Empfindungswort přeloženo „citoslovce;" že výraz ten nesprávný, zavedeno nyní *mezislovce* dle lat. interjectio. Také *Čechoslovan* je nesprávný neologism, jinak bychom byli oprávněni mluviti a psáti Poláko-Slovan etc. Podivno, že naši novináři, kteří takovými germanismy rádi trousí, adjektiva užívají správně *„československý;"* podobně se správně píše rusko-polský, rakousko-slezský atd. Ovšem, že někdy lze užívati v prvním členu podobných složenin substantiva místo adjektiva, aspoň už to tak přijato v názvech zeměpisných ku př. severo-německý, západo-evropský, jiho-rakouský. Odtud pochází také složenina *Jihoslované;* správnější je ovšem „jižní Slované," ještο mluvíme a píšeme vždy „západní Slované" a nikdy Západoslované. Také ze složitých názvů „Týn nad Vltavou" Kolín nad Rýnem, tvoří se adject. *Vltavotýnský, Rýnokolínský.* Správné jest také: *středozemní,* ješto odvozené od slova „středozemí;" méně správné je středoafrický, etc. ještě pochází od „střední Afrika;" měli bychom psáti: *střednoafrický,* podobně *středněvěký* (cf. ruské „sredněvěkovoj); a jako užíváme nesloženého „nový, starý věk," mluvme a pišme také „střední věk" místo zněmčilého *středověk.* V jistých případech jest jen oekonomie mluvy příčinou, že místo delšího adjektiva užíváme kratšího substantiva; tak sice vždy mluvíme *Jindřichův Hradec,* ale *Jindřicho-hradecký;* tím se také dá omluviti *Kralohradecký* a *Kralodvorský* vedle subst. Hradec a Dvůr Králové. Jungmann (Slovesnosť) utvořil slovo *chybnomluv,* což má

znamenati chybu proti spojování slov (soloecismus) a *cizomluv* = barbarismus; dle toho utvořili jiní *staromluv* (archaismus), ba i *krajomluv* (provincialismus). Slova ta jsou nápodobena tvarům jako *chybomluvka* (Dobr.) = kdo v řeči chybuje, chybně mluví, *křivomluv* = pomluvačný (bib. glagol.). Dle toho může *cizomluv* znamenati jen osobu, která cizím spůsobem mluví; podobně staromluv, chybnomluv, krajomluv konečně nedá se nijakým spůsobem vyložiti. Spíše by se daly ospravedlniti chybnomluva, cizomluva ve smyslu „chybná, cizí mluva." Vplyvem němčiny povstala v nové době slova *chvalořeč* (Sychra phr.) místo pochvalná řeč neb chvála, *chvalozpěv, chvalopis* (Igm. slovesn.) a vedle toho i *hanopis* (Igm.) místo spis hanlivý, utrhačný, *žalozpěv,* m. žalostná píseň aneb žalný zpěv (Chmel.), a snad také brzy uslyšíme nějakou hrobořeč! *Krasomluva* je nový doslovný překlad řeckého kallilogia, lépe krásná mluva; staré jest *krasomluvce* (Velesl.) a *krasomluvník* (Hájek), avšak obé nepatří sem, poněvadž první člen zastupuje příslovku k slovesu mluviti; též *krasopis* je doslovný překlad ř. kalligrafie a náleží tak jako *krasocit* k slož. s členem závislým; rovněž *květomluva,* neboť neznačí květnatou mluvu, nýbrž vyjádření myšlének pomocí květin. *Koloběh* či *kolotok* je čirý germanism (Kreislauf), místo jednoduchého *oběh. Kralomoc* název oběžnice Jupitera (u Rozkochaného) má na sobě známku umělého výmyslu, tak jako *Krasopaní, Smrtonoš* a *Hladolet* t. j. hvězda působící hladová léta). Nové jest *paroloď,* lépe parní loď, přídavné odtud odvozené může arci zníti *parolodní,* týmž spůsobem posuzuj: parostroj, parovůz etc.; nestvůra je *rodokmen,* Rusi mají „rodoslovnoje děrevo," což by u nás znělo „rodopisný strom." *Vodoklen* (platanus) dle Jungm. prý z ruského přijato, = vodní klen. *Vítězoslávа* (Čelak. panna jez.). Kdybychom i slovo to připustili místo lat. triumphus, není zajisté dovoleno utvořiti z něho verbum vítězoslaviti (Nejedlý) m. slaviti vítězství. *Zeměkoule* je nové = zemská koule či globus, má analogon ve slově *zeměžluč,* noví zeměpisci také utvořili *světokoule* a *zvěrokruh* dle něm. Thierkreis, Weltkugel. U Rozkochaného čteme také *vodokrev* (rheuma), *vodohlas* musica, *vodomyš,* která jako na výstrahu utvořena jsou. Pučálka uvedl do spisů slož. *Vzdoropapež* (Gegenpabst) a dle toho utvořeno i *vzdorocísař.* U Kollára nacházíme *Lžidmitr,* jest to nápodobení ruského *lžecarь* (uchvatitel trůnu carského) a to jak staroslov. *lžeprorok* doslovný překlad řeckého (*pseudoprofetes* a pod.). O složeninách jako *bohoslužba, bratrovrah* viz níže.

Některé řeči, jako na př. německá, užívají složenin toho spůsobu mnohem hustěji, pro nedostatek přípon kmenotvorných. Tak

slove Němci náš srnec Rehbock, laň Hirschkuh, jabloň Apfelbaum a dle toho slyšeti i Tannenbaum, jehož druhý člen úplně zbytečný jest. Maďar- ská řeč, která nezná rodu, pomáhá si tím, že přidává k jmenům mužů *né* (= *nö* žena), aby označila rod, ku př. *király* král, *királné* královna; chce-li Maďar označiti samici některého zvířete, předkládá *nöstény* na př. *mačka* je neurčitě kočka, kan macska = kocour, *nöstény* macska = kočka (samice).

V jiných řečech, obzvláště v německé, nachází se druh složenin které mají význam **srovnávací** ku př. schneeweiss bílý jako sníh, steinhart tvrdý jako kámen, baumlang dlouhý jak strom, řecky *μελιηδής* sladký jak med. Slovanské řeči takových složenin neznají, a co se u nás v nejnovější době toho druhu vyskytlo, je nápodobení němčiny, germanism, na př. sněhobílý, srnkohnědý (rehbraune Augen), světověký, což má znamenati tak starý jako svět! Jungmann, jenž si ve tvoření slov příliš směle počínal, utvořil v Atale „perlošedé světlo měsíce.“ Avšak prostému Čechovi je steinhartes Herz srdce kamenné, honigsüsser Kuss hubička medová, baumlanger Mensch čahoun neb slombidlo atd. Poněkud *podobné* složeniny jsou *pídimužík* t. j. mužík jak píď veliký, píďový, *kuroptva* t. j. pták kuře (slepici) podobný, kurovitý, pak *váhorovný* a *vodorovný* = vodní hladině se rovnající; poslední dvě slož. jsou taktéž nové.

Z jiných slov. řečí dodáváme (z Miklosičova díla) tyto příklady starosl. *blagověstь* evangelium, *velьmąžь* homo insignis; novoslov. *slěpovóž* slepýš; bulh. *veligden* = veliká noc; srb. *divokoza* kamzík, *pustopaš* pascuum cuique patens; *malorus. čornozemla* humus, *zlorada* = zlá rada, *verbołôz* = vrba, loza, Korbweide; rus. *bystrotok* místo v řece, kde voda prudce teče, *častokol* t. j. husté kolí, plot, *kuropatka* koroptev, Miklos. vykládá patka = anas, poněvadž v slovinském téhož významu jest. I to i verboloz považuje Miklosich za srovnavací složeniny. Polské: *chudopachołek*, *dziwotwor* netvor (divný tvor); Miklos. také sem čítá *kuropłoch*, jež vykládá „plachý jako kura;“ že tomu tak není, poznati z českého *plaširyba*, jež stejného způsobu jest a mezi slož. s členem závislým patří; mimo to by slož. srovnavací byla adjektivem a zněla by kuropłochy.

Jest ještě jeden druh přívlastkových složenin, který indičtí grammatikové nazvali **dvigu.**[1]) Povstává, když jméno se základnou číslovkou se složí a celkem tím v jednotném čísle soubor osob neb věcí se označuje ku př. sanskr. *trirátras* (masc. sing.) tři noci, lat.

---

[1]) Slovo to značí dvouvolý (*dvi* dva a *gô* hovado); má býti příkladem celého druhu, avšak jest vlastně slož. přivlastňovací.

septemtrio sever, vlastně sedm hvězd velkého medvěda (trio značí původně býka tažného, pak souhvězdí medvěda čili nebeského vozu, odtud gemini triones velký a malý medvěd); starosl. *šestopsalmъ* t. j. 6 žalmův; srb. *tromedja* trifinium; *Tribrod* místní název; polské *dvomorze* či *dvumorze* Isthmus. Sem také můžeme počítati tvary ovšem odvozené jako novoslov. *dvojputje* (rozcestí), naše *trojcestí* (Velesl.), *čtverocestí* (Jung. slovn. bez udání pramene), *trojlístek, čtverolist* (Čelak.) cf. starosl. *četverodvьri* t. j. čtyry dvéře.

Zde připomenouti sluší, že čeština ve složeninách někdy užívá číslovek druhových vedle základných na př. *dvouhláska* a *dvojhláska*, *dvouleták* a *dvojletník, dvounohý* i *dvojnohý*, také *dvénohý*, což povstalo ze staženého dvojenohý, *dvojnásobný* a *dvounásob* (adverb.) *tříhlavý* a *trojhlavý*, *tříhraný* a *trojhraný, trojúhelník*, *trínohý* starší *trénohý*, *čtyrdílný* a *čtverodílný, čtyrnohý* (Dobr.) a *čtvernohý* (Velesl.), *stonásobný* vedle sternásobný.

Také klade čeština v slož. místo původního kmene *dvo* (cf. starosl. *dvokraty* dvakrát) dualný tvar *dvou*, což má svou příčinu as v tom, že se mnohé složeniny rozvádějí genitivem neb lokalem dualis na př. *dvougroš* neb *dvougrošák* peníz v ceně dvou grošů; *dvoulist* t. j. rostlina o dvou listech. Podobně si vykládám tvary jako *čtyr*krejcarák, *tří*nožka. Často se poslední samohláska prvního *členu odsouvá* na př. dvojnohý = dvojenohý; trojcestí = trojecestí.

3. *Složeniny závislosti.*

Tento druh složenin nazývá se v sanskrtě *tatpuruša*,[1]) Miklosich nazval jej *Abhaengigkeitscomposition*, Justi *„casuell bestimmte Zusammensetzung.“* Hlavní známkou jeho je, že když složeninu takovou rozvedeme, určující člen bude v nepřímém pádu, jenž závisí na druhém, řídícím členu, na př. *vodopád* = pád vody, *světlonoš* kdo nosí světlo. Jeden druh složenin sem spadajících činí ovšem výminku od toho pravidla, totiž ten, kde první člen složeného slova zastupuje příslovku, na př. *polomrtvý, novopečený;* poněvadž však příslovky nejsou než skutečné nebo zakrnělé pády, jest výminka ta jen zdánliva.

Podle příkladů právě uvedených dělíme složeniny závislosti na tré: a) složeniny, jichž první člen zastupuje genitiv subjektivný; b) slož., jejichž první člen zastupuje příslovku; c) slož., jichž určující člen zastupuje nepřímý pád doplňkový neb jinak určující.

---

[1]) Slovo to je příkladem celé třídy a značí „toho muž.“

a) Složeniny přívlastkového genitivu.

Přechodem od složenin přívlastkových k závislým jsou ty, které lze rozvésti genitivem subjektivným, jejž také přívlastkovým nazýváme. Počet složenin sem hledících je v češtině dosti skrovný: *hromobití, krupobití, vlnobití, žilobití; hromotřesk* má dvojí význam a) třesk hromu (dle Jung. slov., nevím z jakého pramene vzato), b) jméno rostliny (Mor.), v Čechách netřesk zvané (sempervivum tectorum); *krvotok, kuropění, listopad, vodotok, vodotoč* (Usus) i *vodoteč* (Brikcí), dle Bernoláka též *vodotěk,* slov těch užívalo se též ve smyslu nového „vodovod." „Vodotrysk" je nové, na zdař bůh vymyšlené slovo; nemnoho lepší je „vodovrh;" mnohem srozumitelnější a správně utvořeno je *vodomet. Zeměstřed* je nová, zbytečná sloučenina; stará je *zemětřesení;* v novější době vyskytuje se také slouč. *zeměpán,* patrně dle něm. Landesherr. *Žabokřeky* značí dle Dobr. žabí vejce, sice jest to místní název tak jako *Žabovřesky.* Nové jsou složeniny *stromořadí* a *sloupořadí;* pro lat. *porticus* navrhoval Procházka dle svěd. Jungm. „sloupoví;" avšak to není dosti významné, jestiť jako „stromoví" pouhý soubor sloupů, proto vešlo nyní v užitek „sloupení;" slož. *sloupořadí* není docela správné, přípona *í* nesluší sem; (klade se krom jistých výminek jako novoluní, polohlaví, středozemí, jen ve slož. předložkových na př. pořadí, záhoří). Místo stromořadí užívejme raději „aleje," kteréž od všeho lidu českého dávno přijato jest. Nová ne velmi zdařilá je složen. *slovosled,* neboť značí spíše Wortspur než Wortfolge; pročež užívejme raději neslož. „pořádek" neb „posloupnosť slov."

Dle řeckých aristokrateia a demokrateia utvořeno také v češtině *šlechtovláda* a *lidovláda,* ano i *luzovláda* dle řeck. ochlokrateia; tuším, že složeniny ty jsou zbytečny, rovněž tak *světoobčan* dle kosmopolites aneb raději dle něm. Weltbürger.

Německá řeč má složenin takových veliké množství, jež my v češtině vyjadřujeme adjektivem cum substantivo, tedy spůsobem přívlastkovým na př. Landhaus zemský dům, Waldblume lesní kvítek, Feldhase polní zajíc, Bauholz dříví stavební, Tuchrock soukenný kabát, Reissuppe rýžová polévka, Wanduhr hodiny visecí atd.; jiné složeniny, kde poměr prvního členu k druhému je složitější, překládáme pomocí předložek ku př. Halstuch šátek na krk, Choleratropfen kapky od cholery, Zahnbürste kartáček na zuby atd. Mnoho takových složenin vyjadřujeme jednoduchým slovem anebo předložkovou složeninou na př. Apfelbaum jabloň, Hufeisen podkova atd., jak již na počátku I. části této rozpravy ukázáno bylo.

Několik německých složenin bylo od Čechů jen na polo přeloženo, tak že povstaly voces hybridae, jako *bavlna* Baumwolle, *vánoce* Weihnachten. Poněkud jiného spůsobu je *bůvol* Büffel (bubalus).

b) Složeniny příslovkové.

Složeniny příslovkové mají za první člen vesměs adjektiva, k nimž také čítáme některá numeralia jako *jeden*, *prvý*, *druhý* etc., pronomina jako *sám*, *vše* a pod., konečně také slovo *půl*, ačkoli nyní má povahu substantivní, a odvozené od něho *spolu*. Část složenin zde uvedených, jmenovitě těch, jichž prvním členem je *sám* neb *půl* patří mezi složeniny přívlastkové; položili jsme je jen proto na tomto místě, aby všecka slova téhož určujícího členu pospolu byla.

První člen zachovává původní tvar kmenový; složíme-li tedy adverb. *marně* se slovem *tratiti* = utráceti, bude zníti *marnotrata* t. j. ten, kdo marně utrácí. Výminky od toho pravidla jsou řídké, často zdánlivé.

Samoběh (Dobr.) = samojdoucí rožeň; *samoběžné* kolečko (Us.) *samobytný* (Palk.) = *samostatný*, *samočinnost* (Jungm.) zakládá se na adj. *samočinný*, jež tak jako *samočinlivý* (Zlob.) nové jest; *samočisté* stříbro (Kom.) patří tak jako *samojediný* k souřadným slož.; *samozlatý* (Har.), *samoječný*, *samožitný* (Us.), *samohláska*, *samopše* (Kom. vedle „špalda") vykládá Dobrovský: quasi samá pše; pravdě podobněji zdá se mi, že zde *sám* má týž význam jako ve slově *samokol* (Aqu. et Us.) = kolečko, kde patrně sám = jeden; samopše by tedy byla pšenice jednozrná cf. německé Einkorn; *samodruhá* žena = těhotna (D. G.), *samotřetí*, *samočtvrtý*, také nesloženě sám druhý etc.; *samodržec* (D.) je asi z ruského vzato; *samochval*, *samochvalce* (Igm. bez udání pramene), *samolet* báječný pták, foenix (Mand.), *samokovy* jinak „hamry" (Slov. Nauč.); *samojed* a *samojedce* (Aqu.), tolik co polské *samojed* = lidojed; jiného původu je *Samojedi*, národ v Asii, původně: Suomajeti; ruského původu je *„samokřestěnci,"* rozkolníci, kteří se sami křtí, a *samopal* druh ručnice; *samolibý* je nové slovo; odtud odvoditi lze *samolibosť* nikdy však samolibeznosť, jež také v Jungm. slovn. se nachází; Čelakovský v Panně Jez. užívá *samolibný*, jemuž přednosť dáti sluší, jak níže ukážeme; *Komenský* má m. samolibnosť *samomilenství; samolov* (rus.), *samomoudrý* (pol.) kdo sam sobě moudrým se zdá, též = pedant; *samomluva* je nové, staří měli *samomluvenie* soliloquia; *samomrlý* (Mm.); *samopaš* a *samopašnosť* (Bern. a Palk.) = *prostopášnosť*; *samoprzník* (Dobr.), *samokup*, *samokupectví*, *sa-*

moprodej tak překládají někteří „Monopol;“ lépe jest zůstati při starém, obecně známém, třeba cizím slově; abychom oněch novot užívali, nelze odtud utvořiti nové verbum *samokupčiti*, ačkoli si to sám Jungmann dovolil; jest to, jako kdyby někdo řekl: x se samochválí; *samorodný* je nové, dejme přednosť starému *samorostlý*, taktéž užívají novější *samosetý* les, lid praví vždy „samorostlý,“ *samoschlý* strom (D.), *samospasitelný*, *samostříl* byl starým Čechům nástroj, odtud *samostřelník* (Mm.) kdo samostřílem střílí, Jungm. ze Zlob. uvádí též *samostřelec*, což méně správné; *samosvětlý* je Sedláčkovi „sám od sebe svítící;“ *samosvojnosť* přeložil Kom. lat. solipsismus; *samosvůj* (Us.) kdo sám sobě pánem; *samotaký* je Polákům = tautologie, *samoteč* (Velesl.), *samotok* (mor.) = Ausbruch; *samotihy* a *samotižky* jsou samotížné saně (Us.), ve Slezsku užívá se slova samotižky adverbialně, jako v Čechách *„samotíž“* voziti, orati (Us.), *samouk* je sice nové, ale velmi vhodné slovo, *samovar* z rus. vzato, zdá se býti složeninou, jest však jen slov. sluchu přispůsobené cizí asiatské slovo; *samonor* nazval Rittersberg nástroj k měření hloubky mořské; *samovid* je Kollárovi „testis oculatus“ a *samovidnosť* autopsia; *samovíno* (Kom.) = čisté víno, bez vody, jest sloučenina „samo víno;“ *samovladař*, *samovládce, samovláda* (Kom.); *samovolný* je nové slovo, jehož význam = *samochtě* (Kom.), dobrovolně; dle Dobr. je *samovolnosť* též = prozvolnosť Willkühr; rovněž z Dobr. uvádí Jungm. slovo *samozištnosť* = vlastního zisku hledání; lepší je zajisté jednoduché zištnosť; *samozvaný, samovolený; samožnec* (Palk.) = nástroj, který sám žne obilí; pol. *samožijec* = bežženec; *samozákonný* tak přeložil kdysi Palacký řecké *autonomos*, zdařilejší je nyní zobecnělé *samosprávný* a *svézákonný* t. j. své vlastní zákony mající. Těžko je vyložiti slovo *samoděk* (Lom.),[1]) jehož význam = samochtě, dobrovolně; jasnější je *ἅπαξ εἰρημένον samodít* = samo od sebe se dějíc, též adverbium.

Ve starých složeninách, kde *sám* má význam *ipse*, bývá druhý člen adjektivem, participiem, aneb substantivem, jehož moc verbalní ještě neutuchla. Pravidla toho třeba i nyní šetřiti; za tou příčinou je nová slož. *samoláska* nesprávna, Komenský užívá místo ní *samomilenství;* nemnoho lepší jsou *samovrah*, *samovražda*. Novinářům

---

[1]) Domnívám se, že k té složenině svedla chybná analogie předložkové sloučeniny *mimoděk*. Zde budiž připomenuto, že indičtí grammatikové složeniny, které mají tvar adverbialný, počítají za zvláštní druh, jejž *avyayíbháva* jmenují na př. *anu-padam* při každém kroku, řecké *συλ-λήβδην*, lat. com-minus. Z českých složenin bychom mohli sem počítati: samotíž, samotižky, samodít a samoděk, mimochodem, všemožně.

našim zalíbil se v nejnovější době tvar sebevrah, sebevražda,* avšak staří Čechové užívali vždy *samo*bojce, *samo*bojství, tak jako posud mluvíme *samolibý*, *samochval* etc., nač tedy důraznější *sám* vyměňovati za slabší *se, sebe?*

Radodaj (Kollár) = kdo rád dává, *radodajný* = štědrý (Palk.); z toho vidno, že radodaj ve smyslu něm. Rathgeber je germanismus; nač máme jadrnější *rádce?* — *radořečný* (Palk.) = kdo rád mluví; *radospaj* (slovak.) kdo rád spí. Dle mého zdání náleží sem také vlastní jména jako: *Radomysl* (kdo rád myslí), *Radhost* (m. Radohost podobného význ. *Hostirad*), kdo se hostům raduje aneb rád hostí. *Polomrtvý, položivý, polominulý, poloprázdný, poloshnilý, polokrytý* atd. Když staří Čechové skládali slovo *půl* se substantivem, přidávali k tomuto obyčejně příponu *í* na př. *pololetí* (Dobr.), *polouhlaví* (Rada zvířat), *polouhlasí* (Velesl.), *polouboti* (Kom.), *polouvratí* (Br.) jedno křídlo vrat, *polubratřie* neb *polusestřie* (Štít.), *polousestří* f. = sestra nevlastní (Dobr.), *polousudí* (Dobr.), *polouvozí* (Velesl.) = osmivěderný sud, *polovozí* (Us.). Podobného tvaru je slovo *poledne*, původně *polodne*, jsouc rodu středního, ježto *den* je rodu mužského; *půlnoc* (Velesl.) povstalo sloučením ze slov *půl noci.*[1]) Avšak již u Veleslavína čteme *polouhák* bez přípony, *polouhákovnice*, a novější skladatelé slov již do konce neznají onoho starého pravidla; máme tudíž *polobratr*, *polobůh*, *polohlas*, *polokoule* (Dobr. excerpt. uvádí „polekolí"), *poloostrov, polomuž, pololán* či *půllán, poloměr* atd. Zvláštnosti jsou Velesl. *poloočima* hleděti, oblique tueri, a Bratr. *polouusty* mluviti, opak toho je upřímě, svobodně.

Často užívá se m. kmene polo *půl* na př. *půlbůh* (D.), *půlhák* (Velesl.), *půlkočárek* (Kom.) atd. Že slož. ty povstaly původně ze sloučenin, ukazuje vedlejší genitivný tvar, vyskytující se u Velesl. *půlostrova* vedle *půlostrov*, půlnoci v. půlnoc. Tvar *polou* vedle *polo* má svou příčinu v tom, že slovo to původně se končilo v *u*, kteréž pak dloužením přešlo v *ou*.

Jednorozený, druhorozený, jednotrojný (Hus) = trojjediný, *jednovláda* a *jedinovláda* je nový výmysl, lépe *samovláda* (*sám* zde značí *jeden*, jak už nahoře připomenuto); *mnohojezdilý* (Tkadl.), *mnohomilý* (Dobr.), *mnohomluvný* (Velesl.), *mnohoslavný* (Hájek), *mnohoslibný, mnohozdárný, mnohovážný* a *mnohovzácný*. Se substantivem složeno je *mnohoženstvo*, naproti tomu stojí *jednoženstvo* (monogamie a polygamie). *Velebystrý, velelítý, velemocný, veleslavný*

[1]) Starosl. tvar jest *polunoštije* (polunocí) vedle kterého se však již také vyskytuje *polunoštь*.

a *veleslavený* (Háj.); *veleslaviti* hospodina, vyskytuje se sice v žalmech bratrských; ve smyslu „triumphare," který mu někteří novější spisovatelé dáti chtějí, není správné; spíše se hodí subst. *veleslava* pro triumphus, na každý způsob je lepší než výše uvedené *vítězosláva*. *Velikolepý* je nový překlad ř. *μεγαλοπρεπής*, *velkomožný* od Slovákův a *velmožný* od Poláků vzato u nich také *wielmožca* nacházíme; dle těch příkladů zavedeno také v češtině *velmož;* Slovo *vele* je vlastně neutrum sing. přídavného, nyní již z užitku vyšlého; kmen zněl původně veli, l je tedy měkké; pročež jsou tvary jako *velochvost, velotlam, velolistý* a co jich více toho druhu v Rostlinosloví a Kroku natvořeno, méně správny; komu se *vele* nelíbí, užívej třebas ve slož. veliko, ku př. velikolistý.

Malomluvný, *malomocný* leprosus dle úsudku Dobr. videtur esse factum imitando peregrinum Malezei, ital. malato; *maloplodný*, *malovážný, Malověd* (nomen fictum, Kom.).

Všeobecný (Velesl.), *všeokrouhlý* kámen (Harant), *všemoudrý* (Dobr.), *všesilný* (H. M. 5.), *všesvatý*, *ševyšný* (bůh, rus.). Jak viděti, je *vše* zástupkou superlativu, všesvatý je as tolik co přesvatý, nejsvětější. Nová slož. *všemožně* (Sychra phras.) = *všemožným* způsobem (Dobr.) je pochopitelna jen jako dvandva: všechen možný způsob. Zvláštností je *všidno* (Usus), šat na všidno, ve všídně. Poněkud se slovo to podobá složenině *poledne*.

Celostejný kámen (Vratisl.), *dalekohled* a *drobnohled* jsou dle řeckých teleskop a mikroskop utvořena; *darmojed*, *darmožrout, darmochleb* (Rešel.), *darmohrd* (Kom.); v polském také *darmochlub, darmochval* a *darmoleh* = lenoch, *darmopych, darmostoj* a *darmosvar; darmotlach* (Velesl.), *darmotlachý*, *darmožváč* (Dobr.), *darmožvavý* (Lomn.) = tlachavý, *darmotrat, darmotratce,* —ec, *darmotratník;* Kollár utvořil *darmovis* (caparty, darmovisy), z pol. je *domorodný* i domarodý; *druhotelka* (kráva, která se po druhé otelila), *druhoškubka*, drzomluvný (Hus), *dvoujetný* (má Jgm. bez udání pramene), *obojetný, hrdomluvný*, *jevnosnubný*, *tajnosnubný* (dle řeckého zdařile utvořeno), *krátkomluvný, kratkovid* má Rosa ve smyslu krátkozraký, cf. *ostrovidný* u Rešelia, a jméno zvířete *ostrovid* t. j. rys, též basilišek, který dle staré pověry zrakem otrávil, *ostrořeký* (Jungm.), *ostrostřelec* kdo ostře, lépe střílí než jiný, *různostřelec* Tirailleur; *lehkovážný* (Velesl.) = lehkomyslný, *lehkověrný* (Kom.) *lhostejný* jest bezpochyby původně tolik, co lehkostajný t. j. nestatečný; z toho vyplývá smysl rozmařilý, nedbalý, *lenochod* překl. řeckého bradypus, u Aqu. nalezáme *lenolet* jméno jistého ptáka *leporostlý* je nové, *marnochlubný* (Kom.), *marnomluvec* (Rešel.), *marno-*

mluvný (Velesl.) *marnotlach* (Kom.), *marnotrata, marnotratny; mělkoplavná* loď je nové; *mimochod* v staré češtině povstalo z *inochod* (rus.) cf. *jednochoda* (pol.), značí zvláštní chůzi koně *mimochodníka* řečeného; něco jiného je *mimochod,* jehož první člen je předložka *mimo;* z toho užíváme adverbialní instrum. *mimochodem,* per transennam; nová jsou slova *milomluvný, milochladný, milokrásný* (dvandva) a *milovidný* (Čelak.) což znamená milý na pohled; *novokutý, novopečený, novokřtěný, novobitý* peníz atd.; *novouk, starouk* (Palkovič tvrdil kdysi, že se „po staroucích řídí," avšak tím právě utvořil nové slovo, ovšem zdařilé); *přímorostlý, prostopášný, prostočistý* (Kom.), *prostochod* slove Aqu. jakés zvíře, *prostořeký* a *prostořečný* (Dal.), pol. též *prostověrný* = lehkověrný, *prostopádný* je Sedláčkovi (fys.) tolik co kolmý; *rovnoběžný* (Sedl., Jungm. užil v Ráji polského *rovnolehlý), rovnoznačný* pol. = souznačný; *sladkomluvný* (Rešel.), *sleponarozený* (Čelak. lid arciť praví „slepý od narození").

Spolu je původně = z polu (starosl. iz polu) je z polovice, sluší tedy jako příslovkové určení přídavným, slovesům a slovům od nich odvozeným, verbalní význam majícím na př. *spolumezování* (Velesl.), *spolumezný* (idem = confinis), *spoluobyvatel* (id.), *spolubojovník* (Rešel.), *spoludědic* (id.), *spolusrostlý* (coaetaneus, Aqu.) *spolurovný* (coaequus, Velesl., ve Slezsku „rovňák"), *spoluslibce* (Dipl. 1493), *spolustolování* a *spolutrávení* (Velesl.), *spoluvěký* (Kom.) = téhož věku, aequalis; mělo by vlastně zníti *rovnověký; spoluvěrec.* Záhy však spojováno slovce *spolu* i se substantivy, nemajícími verbalní moci na př. *spoluoud* (Kom.), *spolukrajan* (Harant), kde „spolu" úplně zbytečno jest, jak ve mnohých novějších složeninách na př. spolusoused, kde předložka *sou* totéž značí co spolu; *spoluměšťan* (Velesl.), *spolupoutník* (Har.), *spoluposel* etc. *Spolu* tedy zastupuje lat. con, něm. mit na př. *spoluoutrpný* (Vel.) = condolens, mitleidig; nyní raději užíváme jednoduchého outrpný, jež se také u Velesl. vyskytuje, aneb nového *soucitný.*

Starobylý, starožitný, staročeský, starodojný, staropečený, staromezný (Jung. Ráj), *staroslavný* (recent.), *škaredohledý* (Zlob.), *škarohled* a *škarohlídek* (Rosa). cf. nom. propr. *škarohlid;* polského původu je *temnovid* (slab. zraku) a *temnorodý* (slepý od naroz.).

Tichošlápek (Us.), *ticholovec* značí v Plzensku per eufemismum pytláka, tam prý také hájek pro množství pytláků nazvaný *ticholov* (v. Jungm. slovn.), *tichomluvný* a *tichořečný* utvořil Kollár; dle polského *tichoplavný* utvořil Jung. *tichoplynný, tvárnonábožný* scheinheilig (Apol. 2.), *všudybuď* (Kom.), *všudybyl* (Us.), *zlolajce* (Velesl.)

kdo zle, hrubě laje, *zlolejkyně* (Dobr.[1]) *zlomluvce* (Rokyc.), *zlomluvný* (Lomn.), *zlořečník* (Rešel.) cf. pol. zlořečný, *zlořečiti* a *dobrořečiti* je utvořena dle lat. benedicere a maledicere.

Živobyt (Apol. 2) = *živobytí*, v žalt. mus. čte se také živubytí, což za chybný tvar považovati dlužno.

Sem také spadají složeniny, jimiž se různé stupně barev označují na př. *světlohnědý, temnozelený, žlutobrunatný* (Kollár).

Všechny adjektivné složeniny této třídy, jichž druhý člen veden jest od slovesa, mají míti odvozovací příponu, obyčejně *ný* jako: samoběžný, samostatný, prostopášný, radodajný etc.; proto sluší také psáti *samolibný* ne samolibý, *prostořečný* (Dal.) ne prostořeký, cf. *ostrořečný*, (ostře, dojímavě mluvící, Jungm. ex anal. prior.) Že pouhé *ý* ve slovech jako *prostořeký* není příponou adjektiva tvořící, vysvitne z toho, co později o složeninách possessivních vyloženo bude.

---

[1]) Jungm. ve Slovn. uvádí dle Zlobického také verbum *zloláti*; jestiť to nestvůra m. zle láti a nedá se omluviti ruským goremykatь (nouzi třiti), *mirvolitь* (shovívavě se míti), nebo srbským dangubiti = zaháleti. Chmelenského „truchlopěju" není o nic lepší.

Zřízení selské v Loučanech z r. 1525

Vypsal *V. Houdek.*

V obecním archivě dědiny Loučan (v záp. Olomoucku) uloženy jsou dvě knihy, jež jak v Loučanech, tak v okolí známy jsou jménem „gruntovní kniha." Knihy ty jsou stejné délky, ale nestejného formátu; jedna totiž má jen polovici šířky druhé knihy. Starší je kniha úzká, vázaná v deskách dřevěných s koženým hřbetem; obsahuje věci jak soukromé (prodeje, smlouvy, statky sirotčí), tak obecní (opisy zřízení selského, listů panských a úryvkovitou kroniku obce atd.). Jak se zdá, založena byla kniha tato r. 1525; neboť hned na prvních stránkách jejích vepsáno je zřízení z tohoto roku; záznamu staršího pak ve knize této není. — Široká kniha, vázaná všecka v kůži, pochází, pokud možno souditi, ze začátku XVII. stol, poněvadž v ní není žádného záznamu ze století předchozích. Na deskách má napsáno: Register diedyny Luczan. Zřízena byla, tak jako rejstra úzká, od konventu kláštera kartouzského na předhradí olomouckém, jemuž patřily Loučany od r. 1406—1719, neboť na deskách jejích kolem znaku rakouského a moravského jsou podobizny s podpisy: Salvato(r), S. Johan(e)s, S. Paulus, S. Petrus. — Tato kniha jest nyní již velmi porouchána; jeť z ní aspoň polovice listů vytrháno.

Dotčené zřízení selské, které r. 1525 hned na první listy úzkých rejster napsáno bylo, opsáno jest ještě jednou r. 1678 na zvláštní sešitek do těchto úzkých rejster vložený. Občané si pořídili tento přepis bezpochyby proto, že originál z r. 1525 jak starobylou skripturou tak i formami z užívání vyšlými fojtům nepohodlný byl, a při předčítání, což „při každém soudu díti se mělo" — značné obtíže působil. Lze tak souditi již z toho, že opisovatel „Vítek Žampach, soused ten čas za právem sedící" sám nemoha mnohdy starobylého písma již rozřešiti, při opisování znamenitých omylů se dopustil.[1])

---

[1]) Ku přepisu z r. 1678 připsány jsou tyto řádky: Stalo se toto sepsání tohoto zřízení a ze starého vytaženo léta 1678 za auřadu tohoto: fojta

Léta božího tisícého pětistého dvacátého pátého za velebného kněze Pavla, převora kláštera kartúského, pána našeho v ty časy dědičného, stalo se to duolepsané ustanovení a zřízení pro dobré a zachování řádu, i také lidé a obyvatelé dědiny této tím se spravujíc, aby živností a opravování sedění svých lépe hleděti mohlí, a nám i našim budúcím potomkóm, pro výstrahu a správu jest dáno a v Registra tato vepsáno, kteréžto zřízení při každém soudu všem vuobec, chudému i bohatému pro vědomosť čteno býti má, aby každý o tom věda neměl se čím vymlúvati, než tím se spravoval a tak se zachoval.

item. Najprvé všeliký obyvatel dědiny tejto, aby poslušenství pánóm svým dědičným a poddanosť ve vší trpělivosti zachovával, fojta a konšely i všecky obecní v poctivosti aby jměl a jich, cožby jménem pánóv svých rozkázali, uposlechl a všeho jako horní aneb dolní saused bez odmlúvaní a reptání dobromyslně odbýval.

item. Žádný, aby od sedění svého a purkrechtu nic neodprodával ani zastavoval bez povolení pánuov svých dědičných. Neb skrze takové nepořádné odprodávaní a zastavování purkrechtové, i tudíž dědina v záhubu přicházejí; pakliby se kdo v tom tak nezachoval, fojt a konšelé mají takového pánóm svým dědičným oznámiti.

item. Žádných kupování a prodávání purkrechtuov i jiných všech věcí v krčmách a v opilství, aby nebývalo; pakliby kdokoli prodával, aneb kupoval v krčmě, ten každý, kdož by kupoval i ten, kdož by prodával, aby v dědině V kop grošuov bez milosti dal a propadl.

item. Každý aby rolí své osívaním a hnojením, když jeho čas jest, pilen byl, a toho nezanedbával, hnoje jinému nedával ani prodával, než na roli svú vezl a živnosti své hleděl, aby pánuov svých v čas platem odbyti mohl; k takovým věcem fojt a konšelé, aby přihlédali a žádnému takové věci netrpěli.

item. Sedění svého každý aby pilen byl opravováním a stavením, a toho neopauščel; pak-liby tak nedbalivý býti chtěl a stavení své opauščel a toho neopravoval, ten a takový každý aby prodal a dobrým a hodným člověkem grunt pánóm osadic bral se tu, kdež by jemu to trpěti chtěli.

item. Žádný své rolí žádnému pronajímati nemá, buď s polovice aneb z třetího snopu; nemá-li kdo čím osívati, ten prodaj a osaď. Neb na tom veliká a znamenitá škoda jest a to taková, že ten, kdož rolí pronajal, hnojiti jí zanedbává. Než pokud rodí, dotud ji drží a vydrže ji, když roditi nechce vrátí ji zase a tak rolí plana zuostane a pánu platy a faráři desátkové scházejí; k takovej věci též fojt a konšelé, aby přihlédali a žádnému takových pronajímaní netrpěli.

item. Čeledi přístavné[1]) jedni druhým aby nelaudili ani jich přechovávali. Než když čeleď doslauží a býti déle nechce, muož jednána býti.

Jiříka Matýska, Jakuba Vysloužila, ten čas purgmistra a konšeluov: Vávry Kladeckýho, Vávry Navrátila, Vítka Žampacha, Bláhy Sadila, Ondry Mlčocha, za toho práva. Dejž bože, aby se tím řídil jeden každý, aby bylo pánu bohu milo i také každému sousedovi, jak malému tak hrubému, jak chudému tak bohatému. amen. Vítek Žampach toto zřízení přepisoval, soused ten čas za právem sedící.

[1]) Čeleď přístavná, na určitou dobu (na rok) najatá.

item. Žádný z sedlákuov, jakož ten obyčej sedláci mají, dcery aneb dívky aby žádnému nebral mocí bez vuole otce, mátéře a přátel její, by pak i vuole dívky byla. Neb skrze takovú věc nesnáze, nelibosti i mordové mezi přátely se přiházejí; pakliby se který toho dopustil, ten by v tuto pokutu, kteráž jest všemi pány margkrabství tohoto na to uložena, bez milosti upadl o tom jest zřízení zemské takové.

item. Což se děveček selských dotýče, jakož jedni druhým je laudí a pojímají bez vuole přátel taková věc aby zastavena byla. A který by kolivěk člověk takovú věc učinil a děvečku proti její a otcovskej a mateřině vuoli vzal, k takovému má se zachováno býti jako k lotru.

item. Každý hospodář čeleď svú i děti tak zřízenu jmíti má a jim přikázatí i to sám tak opatřiti, aby s ohněm a s těmi světidly opatrně do komor, do chlévuo i jinde chodili. Neb skrze takové neopatrování a nedbalivosť lidé o statky své a do velké chudoby přicházejí. Též také do hor žádný aby uhlé nenosil, neb se tudy veliké a znamenité škody na lesích dějí a stávají. A jestliže by byl v tom kdo usvědčen, že by s uhlím do hor šel, aneb že by od koho pro jeho nedbalství a neopatření oheň vyšel, čehož pane bože rač zachovati, k takovému každému hledíno by bylo k hrdlu i k statku jeho jako k jinému žháři.

item. Her a nočních pokřikuov v krčmách i na vsi žádný aby nestrojil, a to každý hospodář aby opatřil, a to nedopouščel; pakliby dopustil a u koho kolivěk se to našlo, že by hráli a neb takové nepokoje stropili, a v tom nalezen a usvědčen byl, takového fojt a konšelé aby pánu oznámili a beze vší milosti, aby bečku soli dal; pakliby fojt a konšelé někomu v tom nákladni[1]) jsouc toho oznámiti zanedbali, aby též bez milosti sami bečku soli dali.

item. Myslivostí všelijakých na zajíce, na ptáky i na jinú všeliakú zvěř, aby zanechali a toho všemi obyčeji prázdni byli, ale raději živností svých s pilností hleděli; pakli by se kdo tak nezachoval, ten by proti zřízení zemskému učinil a tu pokutu nésti musil, kteráž jest v tom řízení o myslivosti sedlskej položena.

item. Jsú-li kde jací sirotci, ješto by let svých dospělých a přirozených neměli, na ty se fojt a konšelé s pilností vyptati mají, mají-li jaký statek na dědině aneb kdekoli jinde a jsú-li jací poručníci těch sirotkuov a kdo jich statek beře a neb drží; jsú-li jací hotoví penězi, ti aby při každém soudu a neb posudku oznámeni byli a jistým rukojemstvím opatřeni, když by sirotci let svých došli, věděli, své kde najíti. A kdyžby se takových sirotčích peněz půjčiti mělo, aby jich více jedno mu půjčováno nebylo než čtyř hřivny, a to proto, když by sirotci svého požádali, aby bez obtížení přílišného jim to zase navrátiti mohl a sám sebe nezahubil. A jestli jaký jiný statek jejich, ten aby tak opatřen byl, aby jim toho neubývalo, než raději přibývalo, aby vždy neměli k dědině oč hleděti.

item. Sirotci aby tajně a neb pokútně od přátel aneb od poručníkuo žádnému přistavováni a neb přijednáváni nebyli, než před fojtem a konšely této dědiny aby vědomosť byla, z čeho se sirotci jednají, aby se jim žádná křivda nestala.

---

[1]) nákladný, kdo komu nakládá t. j. pomáhá, přeje, přednosť dává: Soudce a všecka rada jeho velmí nákladni jsou pravdě a víc jí přejí, než-li nám Ctib. Hád. 81.

item. Sirotkuov žádných na jiné panství bez vuole a vědomí pánuov našich dědičných, aby žádný neprojednával ani přistavoval.

item. Sirotci při každém soudu aby před pánem postaveni byli; pak-liby pána při soudu nebylo, tehdy před fojtem s konšely a kteřížby v dědině nebyli, o těch fojt a konšelé správu učiňte, aby o nich vědíno bylo.

item. Žádný dětí svých ani sirotkuov bez vuole pánuov svých na žádné řemeslo aby nedával, neb skrze to dědina pustne a města se osazují.

item. Jest-liže by která žena ovdověla, ta aby uručena byla, aby grunt osadila; pak-liby sirotci byli a ona s nimi se živiti chtěla, má jí toho příno býti, když uručí, aby jím i sobě statku nemrhala.

item. Rybníkuov, řek, potokuov panských i jiných každý, aby prázden byl a toho se vystříhal pod stracením očí a snad i hrdla.

item. Krčmáři, aby lidem spravedlivú míru dávali, a v domích a krčmách svých neřáduov, pokřikuov a nešlechetného lání nedopauščeli, povalečuov, chodcuov a takových prázdných lidí aby nepřechovávali a lidem přespolním i domácím, kteříž do krčmy se zbrojí přicházejí, aby jim zbroji brali a schovali, aby, kdož by se povadili, neměli se čím bíti. A jestliže by který zbroje od sebe dáti nechtěl, tomu aby piva dáno nebylo; pak-li by své vuole užívaje co počínati chtěl a krčmář na fojta a konšely i na lidi obecní zavolal, mají jemu v tom radni a pomocni býti a takovému žádnému své vuole nedopauščeti. Pak-li by ti, na kohož by hospodář zavolal, jemu pomoci nechtěli, k takovým aby se též zachovalo jako k těm, kteříž by tu svú vuoli provoditi chtěli.

item. Lidem žádným vejstupným a lehkým jako zjevným zhaubcím, zlodějóm, žhářóm, mordéřóm, cizoložníkóm zjevným a těm, kteříž k dědině připovědíni nejsú, stanoviště a hospody žádný v dědině aby nedával, pak-li by kdo takové zjevně výstupné lidi v dědině přechovával, k takovému každému bylo by hledíno jak k jinému lotru a zloději.

item. Fojt a konšelé, aby se podle přísah svých a úřadu svého vážně a poctivě jměli a zachovávali, opilství, sváruov i jiných všech lehkostí v krčmách i jinde se varujíc, aby obecní lidé na nich dobré příklady vidúce jich v tom následovali a v poctivosti tak, jakž na přísežné sluší, je drželi a nezbedné a sobě volné lidi aby tím slušněji trestati mohli.

item. Žádný cest, stezek nespravedlivých aby nezamýšlel, vody jeden druhému na škodu aby nevedl ani pauščel, ploty sauhradní, vrata, bránky každý opravuoj a tak drž a zachovávej podle starodávního obyčeje a vysazení, aby se škody obci a sousedóm nedály.

item. Když by fojt pro potřebu panskú aneb obecní hromadu svolal aneb obeslal, všickni aby po prvuím zavolání všeho nechajíc do hromady šli a tu o potřeby panské neb obecní jednali a zjednajíc zase na svá díla šli. A kdož by svévolně přijíti do hromady zanedbal jsa doma, ten každý aby bez milosti čtyři groše na obec položil a dal.

item. Rukojemství všeliakého a zvlášče na jiné panství aby se lidé vystříhali, neb se tudy velicí zmatkové, saudové a nesnáze dějí a lidé v záhubu i o statky přicházejí.

item. Žádný peněz purkrechtních[1]) ani sirotčích pokautně aby nekladl než zjevně před fojtem a konšely pro uvarování rozličných zmatkuov.

item. Faráři kdo co spravedlivě dáti má, aby v čas dali a jeho odbyli a dluhuov na sobě nezadržovali a žalob na se nedopauščeli; pak-li by na koho od faráře žaloba přišla pro jaké dluhy, takový každý skutečně trestán bude.

item. Žádný od židuov aby nic nevypůjčoval, ani se u nich nedlužil, ani jim co zastavoval; pak-li by se kdo v tom tak zachoval a u židuov se dlužil aneb jim co zastavoval, takový každý aby v dědině trpín nebyl, než hned aby byl vypovědín a pánóm grunt osadě bral se kde by chtěl.

item. Žádný peněz purkrechtních na purkrechtích aby nekupoval jakož někteří lichevníci to činí, ani na pána boha ani na bližního v tom se neohlédajíc, že za laciné peníze mnoho kaupí. Neb taková věc pánu bohu ani lidem příjemna není a křesťanóm neslušna aniž toho komu po dnešní den trpíno bude.

item. Jest-liže by se přihodilo a některý člověk z cizí dědiny a z jiného panství některému člověku v dědině něco povinen a dlužen byl, a do ědiny přišel buď o posvícení a neb při kterémkoli času, muož jej ten člověk z dědiny obstaviti[2]) a k němu právem o svuoj dluh v dědině tu, kdež by dlužník jeho byl, žaloval a jemu se tam spravedlivě státi nemohlo a jestliže jest dva peníze opověděného položil, tehdy staviti muož a právem na dědině svého dobývati; pak-li by to nepředešlo, tehdy by slušně staviti nemohl a stávka taková byla by nespravedliva.

item. Jestliže by se přihodilo, že by hosť hostě pro nějakú nešlechetnosť obstavil a jemu k hrdlu hleděti chtěl, a neb že by z nějakého dluhu viniti chtěl, tehdy takového každého fojt a konšelé i všecka obec do třetího dne opatřiti a chovati mají. A ten, kdož jej obstavil, aby uručen byl, aby po těch třech dnech k vězni svému se postavil, a když se postaví takový vězeň, aby jemu v moc jeho dán byl a již on jeho stravú i jiným vším opatruj, pokudž v tom vězení jest, aneb s ním učiň, jakž se jemu najlépe zdáti a líbiti bude; pak-li by rukojmí nejměl, ten kdož by obstavil, též aby vsazen byl s tím, kohož obstavuje a tu aby spolu seděli, pokudž se nesrovnají.

item. Každý, kdož by se k dědině připověděl, povinen jest všech robot i všeho jiného podle obce jak horní a dolní saused odbývati a s obcí zlé i dobré trpěti.

item. Kamenim mezním i jinými všeliakými hranicemi těmi aby žádný nehýbal ani jich rušil; pakliby taková věc na koho usvědčena byla, aneb kdo v tom postižen byl, ten by tak trestán byl, jakožby na takového příslušelo.

item. Cožbykoli fojt, konšelé i všecka obec mezi sebú našli a za dobré a dědině užitečné schválili a vuole vší obce byla, takového schválení a obecního dobrého aby žádný nerušil, než všickni podle takového jednostejného schváleni a obecního dobrého se zachovali.

item. Což se škod dělání dotýče na zahradách, na sadech, na poli i jinde, aby každý tak opatroval a dětem svým i čeledi přístavné přikázal, aby takových škod sausedóm nečinili. Pakliby kdo toho opatřiti zanedbal a od kohokoli,

---

[1]) purkrechtní, úroční; plat úroční nebo purkrechtní slove, když statek nemovitý k věčnému užívání pod jistý plat někomu se pronajímá.

[2]) obstaviti, zabaviti, pfaenden.

tenť od dětí aneb čeledína, komu se škoda stala, má fojtovi a konšelóm o takovú škodu žalovati a fojt a konšelé ohledajíc škody a ji rozvážíc mají toho k tomu jmíti a držeti, aby od dětí svých aneb čeledína jemu škodu napravil.

Znamená se, co lazebník a co zase obec za právo má k lazebníkovi.

item. Lazebník to má za právo, aby topil láznu na každý týden. A každý hospodář, kterýž má syna v sedmi letech, má od něho lazebníkovi puol meřice rži a v devíti letech měřici, a když jest ve dvanácti letech, tehdy hodní, od služebné dívky též měřici.

item. Kterážby hospodyň měla tři dcery, tehdy nemá máti dáti první láznu nic, než druhú láznu a druhé mytí.

item. Hodního a drevního do roka pět peněz, s hospodyně halíř, z zahrady 4 d. a s každého pacholka služebného 1 d. a na každé hody hospodář má dáti koláč, a nemáli koláče, tehdy má dáti malý peníz. A lazebník má za právo, aby hlavy myl a vienka každému podal i služebné čeledi, a jestliže lazebník své čeledi nemá, tehdy má chovati služebníka k potřebě.

O mlynáře.

item. Mlynáři toto za právo mají, aby obci a domácím předkem mleli, a kdyby přespolního kterého obilí na koši bylo, a domácí neb saused, který dceru vdávati aneb ženiti syna jměl aneb chudé krmiti, tehdy má toho přespolního obilí doluov zsypati a domácímu mleti. A k tomu podle obce všech robot odbývati.

O pastýře.

item. Pastýř má za právo, když jemu stádo poručeno jest, aby s pilností opatroval a žádnému stádem neb dobytkem škody nečinil. A jestliže by skrze jeho nedbalosť sausedu kterému co ztratil, aby jemu to napravil. A to má za právo, kdyby se svině oprasila doma a jměla čtvero prasec, jestliže by je saused chtěl chovati, tehdy má pastýři dáti 1 gr. a peníz pohonku; pakliby je saused utratil a nechoval: tehdy, kdyby bylo přes několik neděl, má pastýř prase dáti, a když jemu prase dá, tehdy pohonku nedá.

item. Ze štvera jehňat peníz, a kdyby více někdo neměl než tré, tehdy také má dáti malý peníz.

item. Prasce masopustní, ty mají jíti v pořez první, než což jest postních ty v pořez jíti nemají, až po svatém Jakubě.

item. Jestliže by se svině po svatém Jakubě oprasila, takové prasce v pořez jíti nemají. Než pastýři proto prase předse dáno býti má, by se pak na štědrý večer oprasila. — A pastýř má za právo, každého ospu pecen chleba, a na vánoce koláče aneb peníz, jestliže by kdo koláče neměl.

item. První pořez po svatém Jiří a druhý po zelenej matce boží.

item. Což se příkop cízení dotýče, ty mají cíditi od té studně, která jest u krčem, a má jíti voda od té studně okolo krčem, a má cízeno býti příkopy od krčem okolo svého až do Sumice každý saused před svým, a každý saused který má mostek před svým purkrechtem, ten má každý sám opravovati. [1])

[1]) Odstavec tento, zdá se, připsán byl později a patří ještě před stať o lazebníkovi.

(O volbě konšel a fojta jsou v úzkých rejstrech dva varianty.)

item. Což se konšel sazení v Laučanech dotýče, tento se obyčej při tom zachovává, že staří konšelé, kteříž toho roku v úřadě seděli, jmenovati mají osoby hodné a ty osoby tak jmenované mají od pána povoláni býti a k úřadu svémn přísahu učiniti. A což se fojta dotýče, ten se takto podle obyčeje děd\iny tejto volí, že obec všecka mají vystaviti a pánu ukázati čtyři muže hodné, a z těch čtyř mužuov kterýž viece hlasuov od obce jmieti bude, ten na fojtstvie volen býti má, všakž přes to pán toho vuoli má, z těch čtyř osob osobu kteráž by se jemu líbila, voliti.

(Druhý variant na jiné stránce rejster.)

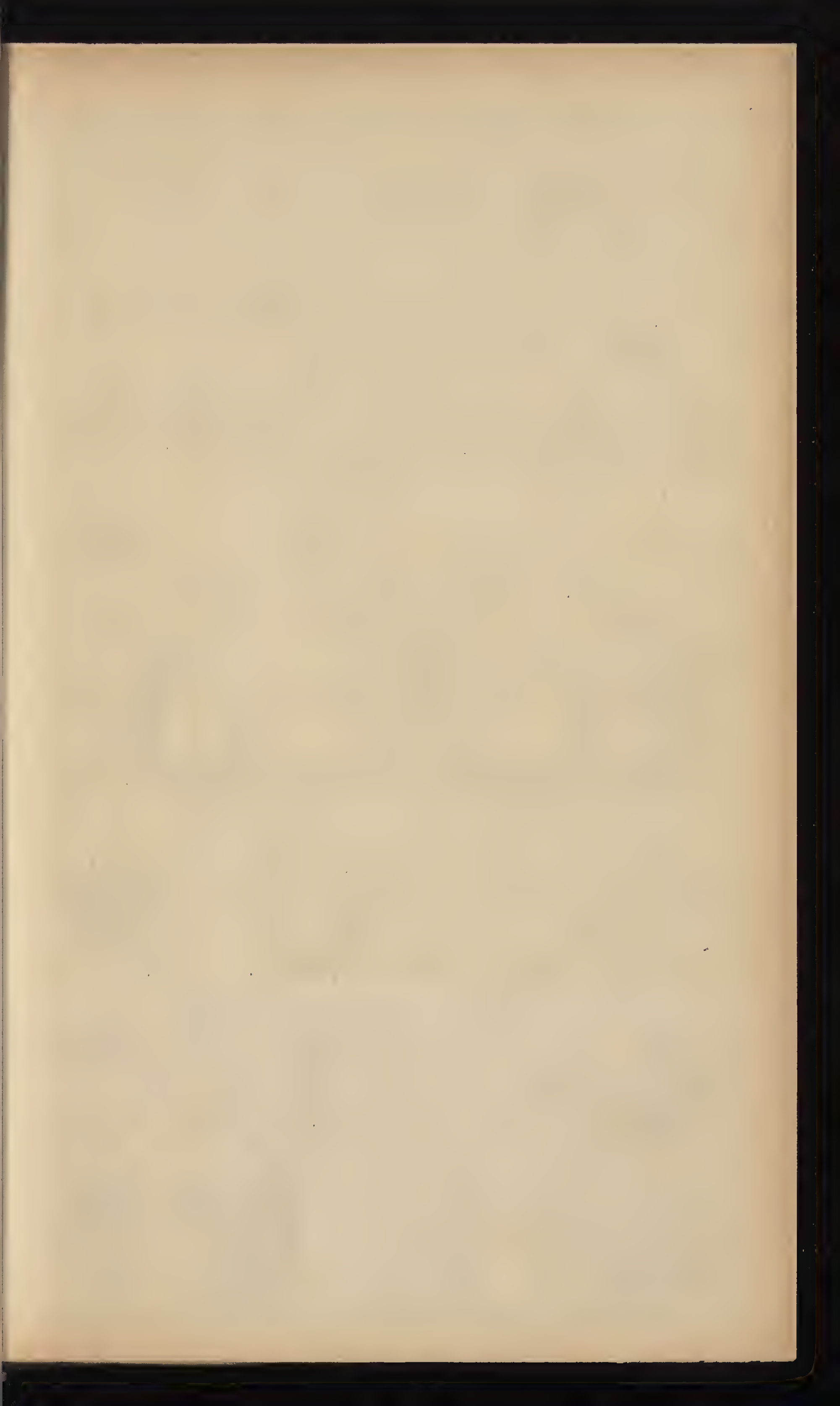
Tento pořádek v Laučanech se zachovává při volení konšeluov.

item. Konšelé, kteříž z úřadu vysesti mají, spuolu s fojtem přistoupíce ku pánu, jmenují tajně osoby čtyři, a ti se potom pánem všem vuobec vyhlásí, a jím se předloží i potazu přeje, aby hodnosť těch osob, kteří k úřadu voleni býti mají, vyhlásili.

item. Což se fojta dotýče, to pán v moci své má, osobu hodnú k úřadu fojtskému voliti, pakli i to muož učiniti, na obec podati, aby osoby tři jmenovali a z těch tří má vuoli pán osobu jednu z těch tří k úřadu fojtskému voliti.

(Přísaha, jakou fojt skládal.)

Já N. přisahám pánu bohu, matce boží, všem božím svatým a velebnému a nábožnému otci knězi Pavlovi, převoru a všemu konventu kláštera karthuského, pánóm našim dědičným, že chci a mám v tomto úřadě věrně a právě a spravedlivě súditi bohatému i chudému domácímu i přespolnímu, sirotkám, vdovám, křivdy nečiniti ani dopauščeti, panského i obecního dobrého a užitečného hleděti pokudž najdále muoj rozum stačiti muož. Tak mi pán bůh pomáhaj, matka boží i všickni svatí.

1.
4.
5.
3.
2.
8.
10.
9.
7.
6.
9.6
13.
12.
11.
14.
19.
15.
17.
16.
18.
22.
23.
21.
20.
24.
25.

Pohanské pohřebiště tršické.

S vyobrazením.

Tršice leží něco přes půldruhé míle na jihovýchod od Olomouce a již před několika lety častěji o nich vzpomínka se děla toho znění, že poblíž obce vyskytují se popelnice pohanské. Roku 1876. na podzim opět při orání tolik střepův a nádob bylo nalezeno, že přičiněním p. J. Béma, občana tršického. a vel. p. P. Ign. Vurma pozván jest p. dr. J. Vankl do Tršic, aby věc sbůsobem vědeckým proskoumal. Stalo se. Dr. Vankl několik dní tehdy horlivě kopal a loňský podzimek v díle tom se pokračovalo. Ačkoliv již několik set nádob a jiných památek vyneseno jest na povrch, přece ještě naleziště není vyčerpáno a tudíž soustavný rozhled po celku nemožným. Proto také řádky tyto jediné za účel mají, abychom na nález důležitý upozornili. Až dr. Vankl s prohledáváním svým bude u konce a dílo k tomu cíli připravované — obrazec náš jest z něho vyňat — podá na veřejnosť, neopomeneme vypsati vše obšírně. — Od Tršic na západ, stranou k Lipianům, zdvíhá se mírné návrší od západu i od východu potoky vymezené, tak že činí tak zvaný ostroh. Návrší to jest nyní všecko zoráno, ale za pohanských dob sloužilo předkům našim za pohřebiště velmi rozsáhlé. Na západním pokraji návrší, nad pramenem velmi silným vykopal p. J. Bém střepy nádob a kosti zvířecí, jež na obětiště pohanské poukazují. Jistotně však obětiště to bylo co do prostranství nevelike, kdežto pohřebiště všecek ostatní povrch návrší zaujímalo. Hroby tršické podle soudu dra. Vankla pocházejí již z posledních časů pohanských, založeny jsou v řadách a hrob od hrobu dva až tři kroky vzdálen. Každý hrob sestává z podobné skupeniny nádob, jako vyznačena jest na obrazci našem nad číslem 14. Jádro skupeniny činí nádoby veliké mískami příkryté a v těchto nádobách jediné shledávájí se pozůstatky nebožtíkův a sice podobou popelu a kostek spálených a patrně roztlučených na drobno. Časem a účinkem vlahy zemské rozpustilo se něco málo vápenaté látky v kostech obsažené, tak že kostky jsou jako spečené Mezi kostkami nalezly se kusy polámaných jehlic bronzových (č. 3.), bronzových nožů (č. 4.), hliněné kroužky (č. 12.), skleněné perly, kamenné návěsky čili amulety (č. 8.) a kusy starších popelnic, pocházející snad ze hrobů zemřelých příbuzných. V ostatních nádobách, ježto činí skupeniny jednotlivé, nenacházejí se ani kostky ani popel, nýbrž setlelé potraviny (chléb, mouka, obilí a j.) a prsť. V některých nádobkách snad také nápoje byly obsaženy, kdežto jiné zjevně měly význam symbolický. V té příčině obzvlášť památna jsou štěrchátka podoby malých láhviček (č. 9 b), která našla se ve hrobech mnohých. Jsou ze hlíny dobře pálené a chovají uvnitř několik taktéž hliněných kuliček. Podivný jest jeden hliněný amulet (č. 13.) podoby vejčité bronzovým kroužkem opatřený; uvnitř toho amuletu byl kousek starší popelnice. Patrně byla to nějaká něžná památka. Nápadně mnoho naskytá se

v hrobech tršických nádobek malinkých (č. 5 a 10), v nichž obsaženy byly snad mastí voňavé. Mnoho také objevuje se plochých šálků (č. 14 a 18) jednoduchých, z nichž pily se nápoje a jichž snad také za kahánky se užívalo. Symbolického významu zajisté jest, že v každém hrobě po bocích skupeniny stojí dvě nádoby našim hrncům podobné, z hruba pracované a na červeno pálené, v nichž pravidelně uloženo jest po kahánku. Ostatek valně převládají nádoby černé, tuhou leštěné. Tršické nádoby starožitné representují ráz severomoravský a jsou proto zvláště zajímavy. Podoba nádob jest po většině krásná a elegantní (č. 14, 9, 7, 6, 23), ba někdy až moderní (č. 16.) a ozdoby vryté svědčí o důmyslu a cvičenosti mistrovské. Některé nádoby i vnitřní dno mají ozdobeno (č. 19, 15, 22), kdežto při jiných shledává se zase ozdobená poklička (č. 5, 2). Přes všecky charakteristické zvláštnosti zase v některých příčinách tršické nádoby jeví příbuznosť s nádobami starožitnými, ježto nalezeny byly v jiných krajinách moravských a slovanských vůbec; takto některá dna (č. 21, 20) připomínají nádoby u Mohelnice nalezené, kdežto některé ozdoby boční (č 24, 25) podobají se ozdobám nádob ve Slatěnicích a v Býčí skále nalezeným. Co se bronzových věcí týče, nenaskytá se jich příliš mnoho; přece však některé kusy vynikají úhledností a vkusnou úpravou. Sem patří bronzové nože (č. 1.), jichž topůrko však již úplně zetlelo. Celt, jenž zobrazen jest na č. 11., nenašel se na pohřebišti, nýbrž na jiném místě poblíž Tršic, jemuž Hostivítův důl se říká. Bronzový celt ten jest bezpochyby domácím výrobkem, kdežto nože řečené zjevně poukazují k cizině, jmenovitě k severní Italiji, odkud za pravěku nejvíce bronzových předmětů rozváženo bývalo do světa. Ačkoliv, jak již řečeno, pohřebiště vesměs není prohledáno, přece již pochybovati nelze, že jest to pohřebiště našich milých předků, že jsou to hroby slovanské. Předměty na pohřebišti tršickém posud nalezené chová dr. J. Vankl. v museji svém v Blansku. Také P. dr. B. Dudík několik popelnic tršických vykopal za prázdnin r. 1877. *J. Havelka.*

†

Karel Šmídek.

Opět zhaslo nám jedno ze vzácných světel, kteréž plným leskem jasné a důkladné vědy osvěcovalo národ náš, ztuhla ruka, kteráž pilně a dovedně pracovala na národu roli dědičné. Professora a výtečného spisovatele českého, *Karla Šmídka,* není více mezi živými. Doplniv dne 17. května šedesátý rok věku svého usnul po dlouhé a trapné nemoci dne 30. září t. r. v Pánu v Brně, kde většinu života svého ztrávil.

Narodil se v Bystřici nad Pernštýnem dne 17. května 1818. Vykonav studia gymnasialní a filosofická v Brně od r. 1831—1839 s výtečným prospěchem odebral se r. 1839 na universitu v Olomouci ke studiím právnickým, opustiv však po roce tuto dráhu zvolil studium theologie l. 1840 na bohoslovném ústavě v Brně a byl r. 1844 na kněžství vysvěcen a kooperatorem v Hustopeči ustanoven, odkudž l. 1851 povolán k úřadu učitelskému na gymnasium Jihlavské, kde nejprve náboženství a pak i češtině a filosofické propédeutice vyučoval. Podezříván jsa z přílišné horlivosti národní přesazen byl jakožto skutečný učitel náboženství na gymnasium Znojemské l. 1853. Téhož roku podrobil se státní zkoušce z češtiny a rok na to i z filosofické propédeutiky. Při této poslední zkoušce projevil tak výtečné vědomosti, že jimi v komissi zkoušecí pravý podiv vzbudil. R. 1857 stal se učitelem týchž předmětů na německém gymnasii v Brně, kde mu také rok na to titul professora udělen. V tomto úřadě setrval až do svého úmrtí, přednášeje na nižším gymnasii náboženství a na vyšším filosofickou propédeutiku a v některých letech i němčinu nebo češtinu.

Láskou k národní věci naší jakož i láskou k filosofickým studiím zahořel už v jinošském věku. Popředním buditelem jeho v obojím tomto směru byl učitel jeho Matouš Klácel, professor libomudrctví na filosofickém ústavě v Brně. Už od r. 1839 psával články do rozličných časopisův českých, zejmena do Květův a už tenkráte ob-

rážela se v pracích jeho nevšední síla duchová, která k hloubi a důkladnosti prohlídá, jakož i napotom každá písemná práce jeho na veřejnosť vynesená jadrným obsahem, rozsáhlou učeností, bohatostí a hloubkou myšlének i ušlechtilou, velmi lepou formou tak vyniká že ji vším právem klassickou nazývati lze.

Pracoval však v trojím směru: v bohoslovném, filosofieko-esthetickém a literárně dějepisném.

V prvním směru především vytknouti dlužno spis 40 velkých stran obnášející s nápisem: „Věda, národnosť, církev“ 1847, kdež prohlídaje ke smíru tří živlů těchto na str. 30. o národnosti velmi sličně a duchaplně praví: „Při rozpadu řeči (jedné ve mnohé) vryl se v každý jednotlivý národ jistý a určitý ráz, jímž ode všech ostatních národův se rozeznával, a který co jeho genius povšechný i domácí i občanský život jeho pronikal; v národním duchu uchován jest jistý sklad myšlének, citův a touh, jenž v duchové dědictví vychováváním z pokolení přechází na pokolení. Tento národní genius jest životným principem každého národa, a dotud trvá sláva národa, dokud osnovou dějin jeho tato živoucí tkanina se táhne; kde ale roztrhla se niť, přítomnosť s minulostí vižící, kde zmalátněl duch národní, že nemůže se povznésti k velikému národnímu činu, kde synové jeho tento od praotcův svých zděděný poklad zanedbávají, nastoupiti musí i smrť národac elého, umře genius jeho, jak se praví, že se zdálo plavcům, jakoby při narození Kristově se všech stran slyšeli nářek: „Pan (pohanský bůh) umřel, Pan umřel.“ A na str. 32, dí: „Řeč jest obraz, do kterého povaha čistolidská (rozum, vůle a cit) dle obzvláštní, původní barvitosti, do jistých rámců vkreslena byla postupem časův a okolností, božskou prozřetelností ustrojených. Sokratovo Loquere, ut te videam! — může platit i o mluvě národní; nebo v řeči odkrývá se vniternosť naše nejurčitěji, i vniternosť národův. — Tím, že každý národ svůj vlastní život zastává a hájí, že původnosť svou ve krásných činech rozkládá, získají i všickni ostatní národové, vespolek se doplňujíce; a jako po bouři omladlý život pučí z lůna přírody, tak i snažením národním odhaluje se skrytá úroda v lůně národův, pučí milliony nových náhledův, nových idejí, nových přesvědčení, které svého konečného smíření dosahují v církvi; nebo nad národnostmi stojí církev, která slove všeobecná, určená pro všecky národy oboru zemského a pro celé člověčenstvo, byť posud ještě ne skutečně, ale idealně — v sobě uzavírající.“

Těmito slovy nejlépe naznačen směr, jímž se veškeren spis ten nese; stránka pak 17., kde se za příčinou srovnání jazykův indoevropských vystavuje obrazec náměstek osobních v sedmi jazicích

(lat., něm., litevsk., slovan., franc., angl. a indic.) dosvědčuje, že spisovatel konal také pilně studia filologická.

R. 1859 převzal redakci časopisu církevního „Hlasu“ l. 1849 založeného a vedl správu jeho až do roku 1870, v němž v redigování jeho se uvázal p. J. Klíma, jenž církevní týdenník ten r. 1871 proměnil v list politický s barvitostí náboženskou. Kromě toho psával prof. Šmídek do „Časopisu katolického duchovenstva“ ponejvíce jen články z církevních dějin. Poslední článek jeho, který se právě v tomto časopise podává, jest historický obraz pod záhlavím: „Boj Pařížské komuny s církví.“ Mimo to vydal k oslavení tisícileté památky uvedení křesťanství na Moravě „Poutní knihu Velehradskou“ (1863) a „Patero kázaní“ činěných k téťéž oslavě (1863), ze kterých však jenom jedno jest jeho dílem.

Z této doby činnosti literární Šmídkovy nemůžeme mlčením pominouti veledůležitý článek nadepsaný: „O rozkolu literárním na Slovensku,“ který ve zvláštní příloze „Hlasu“ ze dne 12. dubna 1860 podán důkladností a všestranností převyšuje všecko, cokoliv k docílení jednoty spisovného zazyka mezi Slováky a Čechy v rocích 1848 a 1849 napsáno. Zvláštní pozornosti zasluhuje také jeho rozprava. „Nynější stav jednoty Bratrské“ (v Č. M. M. 1873), o níž velké studie konal, prodlévaje na místech, kde až podnes Bratři jsou a pročítaje pilně jejich spisy.

Nemenší byla jeho literární činnosť ve směru *filosoficko-esthetickém.* Neupřílišujeme tvrdíce, že v národě našem Šmídek mezi nejpřednější znalce krásovědy náleží a že právě v tomto oboru nejvíce vyniká. Třeba zde jen jmenovati články: „Rozbor básnické činnosti Vocelovy“ (v Osvětě), „Studie o Shakespearovi“ v Časopisu Matice Moravské, zejmena o Learovi a Hamletovi (1875), o „Ofelii,“ psychologická studie v Lumíru (1874), „Pojem tragédie v soustavě Schopenhaurově v Časopisu Mat. Mor. (1877), kriticko-esthetické úvahy v Časopisu Mat. Mor. o spisu: „Shakespeare a jeho díla.“ Sepsal Jak. Malý (1876) „Eliška Přemyslovna,“ tragédie v 5 jedn. od Václava Vlčka 1876 (V Č. M. 1878) „Poesie dramatická“ v Malé Slovesnosti. Všechny tyto články jsou veleskvoucími pomníky, jež sobě Šmídek sám postavil v oboru u nás jen skrovnou měrou pěstovaném, v němž on právě sobě nejslavnějších vavřínů vydobyl. Jsa professorem filosofické propédeutiky a vykonav hluboká studia psychologická nepřestával posuzuje to neb ono dramatické dílo na pouhém rozboru esthetickém, nýbrž posuzoval je také důkladně a bystroumně se stanoviska duševslovného, čímž právě kritiky jeho nad podobné od jiných posudky daleko vynikají. Že nad jiné dramatiky

miloval Shakespeara a Sofokla, není s podivením, ano mu vezdy na mysli tanulo pravidlo v pravdě filosofické: „Látka i forma dramatu pronikejtež se vespolně a z celku vyplývejž značná základní myšlénka čili idea ethická. Každé klassické drama zůstaviž v duši nějakou ethickou pravdu.“ Právě toto pravidlo zrcadlí se povýtečně v nesmrtných dramatech Shakespearových a Sofoklových. Oba veleslavní básníkové hluboko vnikali v srdce lidské a v lidské osudy, oba úplně ponímali důležitý význam idejí mravních a to právě vtiskuje jejich dílům pečeť a posvěcení veleduchův. A za tou příčinou byli i miláčky Šmídkovými.

V třetím směru — literárně dějepisném — uvádíme výborné články, jimiž dějepis literatury naší podstatně obohacen a mnoho mezer v něm utěšeně vyplněno, jakýmiž byly jmenovitě: „Literární ruch na Moravě v novější době“ v Časop. M. M. 1870, O publicistické činnosti Jana Erazima Vocela (tamtéž r. 1876), O Josefu Heřm. Galašovi a pozůstalých rukopisech jeho (tamtéž), „Výpisky korrespondence dra. Řehoře Volného,“ známého výtečného topografa Moravského (tamtéž 1872), Upomínky z mládí (v Brněnské Besedě 1875.)

Velmi zajímavy jsou ještě jinorodé články jeho, jako: „Statistika knížetství Srbského“ (v Čas. M. M. 1876), o níž sám praví, že nezná podobné statistiky, pak „Arthur Schopenhauer o ženském pohlaví“ (V Koledě Olomúcké), a nejposlednější rozprava jeho v Osvětě letošní: „O purpuru v oku,“ jež ještě před jeho úmrtím vytištěna jsouc do jeho rukou se dostala. Dotištění článku svého: „Boj Pařížské komuny s církví“ v Časopisu katolického duchovenstva už nespatřil více.

Choval v sobě veliké plány na př. vystavení slovanské filosofie, a k tomuto účelu opatřil si filosofická díla všech slovanských kmenů, chtěje poznati jejich názory a žičiti se jejich filosofickou terminologií. Ale příliš zaměstknán jsa soukromým vyučováním v německé literatuře v rodinách bohatých a vznešenějších jakož i v soukromých ústavech vyučovacích v Brně po celé desítiletí, nabyl sice velikého jmění, pozbyl však bohužel drahého času k dílu veledůležitému, k němuž více než kdo jiný v našem národu povolán byl.

Měl také pěkný socialní talent, uměje dobře baviti ve společnosti nejen za příčinou veliké sečtelosti a znalosti téměř všech literatur evropských, nýbrž i za příčinou velikých cest, jež vykonal, aby klassická díla stavitelská a malířská poznal; nebo i krásné tyto umy bývaly předmětem jeho studií a nejeden utěšený důkaz své znalosti v tomto oboru podal v „Methodu,“ časopisu věnovanému umění křesťanskému, kde obšírně promlouvaje o „chrámu Svato-

jakubském“ a o „stoličném chrámu sv. Petra v Brně“ veliké vědomosti i v tomto oboru osvědčil. Jsa hovořiv ve společnosti používal všech těchto bohatých vědomostí k milému jiných bavení a vypravuje skoro doslovně zprávy z novin, kteréž byl právě četl, bezděčně neobyčejnou projevoval paměť, která až do poslední chvíle ho neopustila.

Maje výborný organ mluvnický a znaje dokonale i všestranně předměty, jimž vyučoval, byl výtečnou professorskou silou a poutal měrou svrchovanou pozornosť svých žákův i budil a podněcoval v nich lásku ku vědám, kterouž sám po celý život svůj nepřetržitě háral.

Byl muž prostředně veliké postavy, těla silného a složitého, plecí širokých, prsou mohutných, čela vysokého a pěkně kulatého, oka ohnivého a duchaplného, tváří plných a velkou intelligencí prozářených, obličeje v pravdě typu či rázu professorského, výmluvy libozvučné, zřetelné, rozvážné a nikdy se neopravující, povahy přívětivé, mírné a střídmé, mravů jemných. Byl milým kollegou ve sboru učitelském, upřímným přítelem mládeže studující, jejíž duchový rozhled rozšířiti a velikými vědomostmi svými obohatiti všemožně usiloval; miloval i národ svůj, z něhož pošel i radoval se upřímě z každého jeho úspěchu, jakož i každé jeho strasti a pohromy bolestil. V poslední nemoci své byl vzorem trpělivosti a odevzdanosti do vůle Boží.

Toliko jeden stín padá nemile na tento jasnoličný obraz. Přesazení jeho s gymnasia Jihlavského na gymnasium Znojemské za příčinou národních snah přivodilo u něho ochabnutí v tomto směru, tak že počal raději německy nežli česky psáti. Tenkráte napsal také německé pojednání o řecké filosofii do programu gymnasia Znojemského. V Brně, kamž r. 1857 přesazen byl, opět jeho národní cit ve společnosti znamenitých slovanských kněží a laikův ožil. Tím veden jsa podjal se r. 1859 redakce „Hlasu,“ kterouž až do r. 1870 podržel a kteráž tenkráte jedinou byla páskou jej s národem spojující. Nebo právě v tomto občasí nejvíce jej zaneprázdňovalo vyučování německé literatuře v ústavech a domech soukromých, pro „Hlas“ však pracovaly ponejvíce jiné síly kněžské. Teprve když se r. 1870 redakce vzdal a jarobujný život v české literatuře pozoroval, roznítila se opět jeho láska k národní literatuře a každým rokem se víc a více rozhárávala. To jediné pojímalo velikým bolem všechny národovce Brněnské, že se všech národních spolků stranil, národní družstva a podniky buď pranic aneb jen slabě podporoval, ač vůbec známo bylo, že peněžnými prostředky hojně oplývá. Odtud dá se také jeden u nás neobyčejný zjev po jeho

úmrtí vysvětliti. Účastenství v slavnostném pohřebu jeho bylo sice veliké, německý a slovanský živel sprovázel tělesné pozůstatky jeho v ohromném množství ku hrobu, avšak ve zprávách o jeho úmrtí v časopisech podaných nedostávalo se té vroucnosti, toho horování bolu, jakým se podobné zprávy o velikých učencích a spisovatelech českých podávají. Cítil ovšem sám nyní již zvěčnělý Šmídek na bolestném lůžku živěji než jindy tuto vadu a usiloval ji dle nejvyšší možnosti apoň znamenitými odkazy slovanským ústavům učiněnými napraviti. Tak na př. odkázal Matici Besedního domu 1000 zl. v dlužných úpisech státních, 2000 zl. českému gymnasii v Brně na stipendium pro české katolické žáky, 1000 zl. literárnímu spolku Dědictví sv. Cyrilla a Methoda, 100 zl. Časopisu Matice Moravské a kromě toho asi 500 zl. věnoval dobročinným ústavům v Brně. Proto budiž předce Sláva památce jeho!

Mat. Procházka.

Do pokladnice Matice Moravské složili od 20. listopadu 1877 až do 20. listopadu 1878.

1. *Údové zakládající.*

Kučera Bruno, študující v Brně 10 zl. Vladimír hrabě Logothetty v Bilovicích 10 zl.

2. *Údové činní.*

Ambrož Vilém, učitel náboženství na vyšší dívčí škole v Brně 10 zl. Arcibiskupský seminář pacholetský v Kroměříži 20 zl. Blahovec Antonín, J. U. Dr., advokát v Třebíči 10 zl. Čenský Ferd., c. k. setník a prof. v Novém Městě za Vídní 10 zl. Diviš Frant., farář ve Vladislavi 5 zl. Doležal Lud., učitel v Třebíči 10 zl. Doležálek Jos., učitel v Ondřechovicích 5 zl. Domluvil Frant. J. U. Dr., finanční rada v Brně 5 zl. Domluvil Fr. J. U. Dr., adjunkt při fin. prokuratoře v Brně 5 zl. Gymnasium v Mladé Boleslavi 20 zl. Gymnasium české v Budějovicích 10 zl. Gymnasium v Táboře 10 zl. Gymnasium v Slaném 5 zl. Gymnasium ve Valašském Meziříčí 10 zl. Gymnasium reální v Kolíně 30 zl. Habermann Jan, správce velkostatku v Pohořelicích 25 zl. Hakl Boh., děkan v Hořici 5 zl. Hoch Frant. farář v Horním Újezdě 5 zl. Horáček A. studující, v Olomouci 5 zl. Hrůza Jan, obchodník v Rajhradě 5 zl. Chalupecký Frant., kaplan v Starém Kolíně 5 zl. Kadláček J., farář v Moravičanech 5 zl. Kalousek J. U. Dr., spisovatel v Praze 20 zl. Klabazna Frant., farář v Dubíčku 5 zl. Kračmář K. farář v Žeravicích 5 zl. Kučera Jos., farář v Žilošicích 5 zl. Kytlica J. Med. u. Dr., lékař v Kroměříži 5 zl. Landsfeld A. štud. fil. ve Vídni zl. 5. Machaň Frant. studující

v Rychnově 5 zl. Maršovský Frant., děkan v Brně 5 zl. Milota Věk., ředitel gymnasia v Kremži 5 zl. Mlčoch Frant., farář v Brně 10 zl. Osvačil Jos. prof. šk. reální v Opavě 5 zl. Oth Jan, kaplan ve Velkém Týnci 10 zl. Pokorný Fr.. účetní v Hořici 2 zl. Prachenský J. U. Dr., advokát v Praze 35 zl. Reální škola v Telči 10 zl. Růžička Jan, študující v Brně 5 zl. Schindler Karel, finanční rada ve Vídni 9 zl. Sobotka J. U. Dr. advokát v Telči 5 zl. Souček Jos., c. k. hejtman okresní v Boskovicích 15 zl. Straka Frant., farář v Nedvědici 5 zl. Stupecký J. U. Dr. v Praze 5 zl. Švec A. L., koop. v Březnici. 5 zl. Šromota Fr., právník v Praze 5 zl. Špička Fr., děkan na Lomnici 5 zl. Štillfriedů z svob. pán Aug., c. k. podmaršálek v Králicích 5 zl. Stürzenhofer Jindř., farář v Kylešovicích 50 zl. Tekly Edv. správce hospodářstvi v Drahoňovicích 10 zl. Tichý Frant. úředník vzáj. pojišťovny v Brně 2 zl. Valeský R., magister farmacie v Humpolci 5 zl. Vojtěch Jan, rada konsistorní, prof. theol. v Brně 10 zl. Vurm J., hlavní zástupce Slavie v Brně 5 zl. Zukal Jos., prof. školní reálky v Opavě 5 zl. Žáček K., J. U. Dr., kand. adv. v Olomouci 5 zl.

3. *Údové přispívající.*

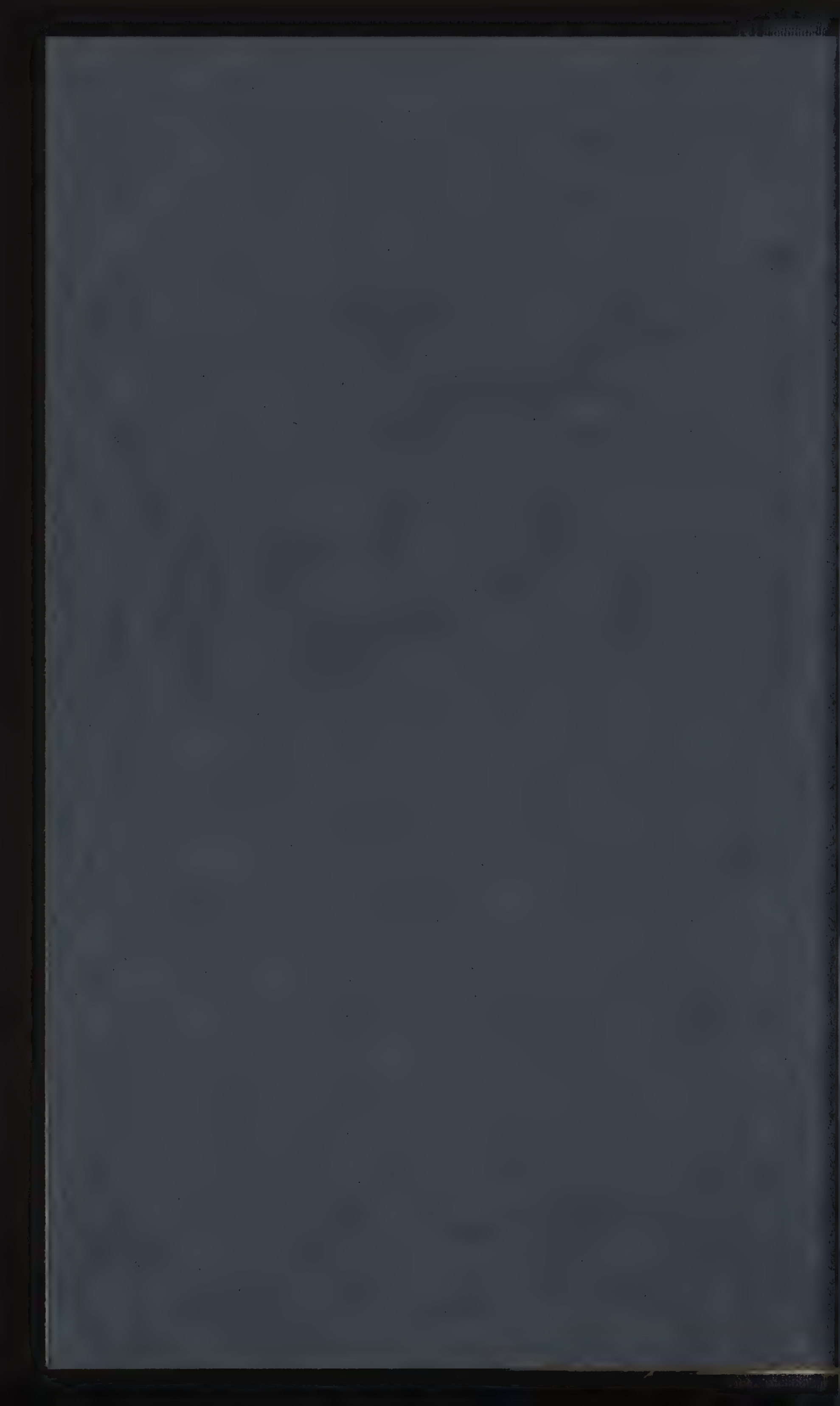
Za rok 1875. Hradil Fr., koop. v Lipníku. Za rok 1876. Kunz K., zemský úředník v Brně. Oharek Vács., farář. v Dolních Dubňanech. Višňák Frant. professer v Brně. Za rok 1877. Augustýn František, kaplan v Lysicích Bartoš J. s. prof. gym. v Přerově. Bartoš Jak., duchovní správce v Černovicích. Bystřický Frant. prof. náb. v Telči. Český Vojt., c. k. okr. inšpektor šk. v Jindřichově Hradci. Coufal Fr., prof. v Přerově. Čtenářský spolek v Přerově Daněk J. theol. stud. v Olomouci. Demel Jan, prof. šk. reální v Olomouci. Dokoupil Jan, exposita v Podhoří. Gillig Frant., stud. theol. v Olomouci. Hanák Jos., kooperator v Sebranicích. Hanák Rudolf, učitel v Brně. Horčica Jan, obchodník ve Vyškově. Houška Slav. lékárník v Klosterneuburgu. Hrabal Jos., obchodník v Deštné. Hradil Fr., koop. v Lipniku. Jahn K., vyrábitel sodovky ve Valašském Meziříčí. Kašpar Jos. prof. v Přerově. Kaun Bedřich, farář v Místku, Klváč J., stud. theol. v Olomouci. Knapp J. U. Dr. v Přerově. Kořínek J., prof. gym. Jindřichově Hradci. Kožíšek Jiří v Brně. Kramář V., Dr., prof. v Přerově. Krch H., prof. v Přerově. Krondl Ant., prof. v Přerově. Kunz K., zemský úředník v Brně. Lubojacký Max., stud. theol. v Olomouci. Matoušek J., Dor. prof. v Jindřichově Hradci. Matulík Frant., stud. theologie v Olomouci. Mésl Jan, prof. v Přerově. Mikulka Jan, stud. theol. v Olomouci. Mládek Jan, ředitel šk. reální v Telči. Musil Karel ve Žďáře. Novák J. Dr., prof. v Jindřichově Hradci. Novotný Jos. farář v Nových Hvězdlicích. Občanská Beseda v Náměsti. Oharek Vác., farář v Dolních Dubňanech. Ondroušek Jan, študující theologie v Olomouci. Ouředníček Jan, professor v Přerově. Oščadal František, professor v Přerově. Ošťádal František, studující theol. v Olomouci. Pažourek Josef, učitel ve Velké Byteši. Pejčoch Ladislav zem. úředník v Brně. Přecechtěl J., stud. theol. v Olomouci. Risch Jos., farář v Březí. Simonides Jar., stud. v Třebíči. Schindler Fr., praef. chlap. sem. v Kroměříži. Skácelík F. Dr., lékař v Přerově. Skládal Ant., stud. theologie v Olomouci. Snopek Frant., kooperator ve Velké. Suchánek Al. stud. theol. v Olomouci. Šťastný Vlad., rada konsistorní, prof. v Brně. Šustala Jos., stud. theol. v Olomouci. Tischer F., archivář v Jindřichově Hradci, Trnka Fr.,

kooperator v Určicích. Trnkal Ant., stud. theol. v Olomouci. Utíkal Fr. stud. theol. v Olomouci. Vaníček Al., ředitel gym. v Jindřichově Hradci. Veselý Jos., prof. v Olomouci. Vidlák Frant., regens bisk. semináře pach. v Brně, Vyhlídal Jan, farář v Staré Vsi. Višňák František, professor v Brně. Zavřel Ig., kaplan ve Fulneku. Za rok 1878. Adamec Dom., stud. theol. v Olomouci. Apetauer Jos., pekař ve Žďáře. Augustýn Frant., kaplan v Lysicích. Balcar K., ředitel obč. šk. v Praze. Bakalář Jan, študující v Kroměříži. Barták Jos. viceděkan v Kostelci. Bartoš Jan, nadučitel v Brodku. Bébar M., tajemník v Brušperku. Bečák Ignác, praefekt pach. sem. v Kroměříži. Beer R., prof. v Chrudími. Bena J., Dr. ředitel gymnasia v Kalksburgu. Berger Jos., koop. v Tršicích. Beseda čtenářská v Čáslavi. Bezloza Frant., kaplan v Dřevohosticích. Blaha Tomáš, prof. ve Valašském Meziříčí. Blecha František, učitel ve Vlčovicích. Borovička František, učitel při občanské škole v Něm. Brodě. Brázdil J., kooperator v Brušperku. Brázdil J., offic. při tabákové továrně v Hodoníně. Buchta Al., hudební umělec ve Vídni. Bystřický František, prof. náboženství v Telči. Cetkovský Antonín, koop. v Uh. Hradišti. Čech Karel, arcikněz v Bučovicích. Čejka J., lékárník v Jindřichově Hradci. Čermák Ant., zeměměřič v Brně. Černý Ant., farář v Olbram Kostele. Červinka Leop., učitel v Příboře. Číž Leop. koop. v Mor. Ostravě. Čtenářská Beseda v Čáslavi. Čtenářský spolek v Královė Poli. Dědek Fr., farář v Rožné. Derka Leopold, farář v Miloticích. Diviš J. Dr., ředitel šk. reální v Lokti. Domluvil K., prof. ve Valašském Meziříčí. Dostál K. J. U. Dr., advokát ve Vídni. Dundálek Fr., kaplan v Ivančicích. Dvořák Frant. kanovník v Kroměříži. Dvořák Ant., kaplan v Chropíni. Dvořák Gerlach, kaplan v Jihlavě. Embert Fr., farář v Lukově. Fáček Frant. c. k. notář v Jindřichově Hradci. Fišara Jos., kooperator v Brumově. Fuchsík J., farní administrator v Hlavnici. Gabriel J., professor v Jindřichově Hradci. Gillig František, stud. theol. v Olomouci. Gothard Frant., prof. v Jindřichově Hradci. Gruda Ant., koop. v Kateřinkách Gymnasium reální v Třeboni. Gymnasium v Jindřichově Hradci. Gymnasium v Králové Hradci. Gymnasium v Chrudími. Gymnasium v Jičíně. Gymnasium v Litomyšli. Hájek Tomáš, farář v Záhlinicích. Halla Ant., farář v Kunštátě. Hanáček J. U. Dr., zemský rada v Brně. Hánl J., koop. v Jevíčku. Harna Ferd., kaplan v Holici. Havelka J., prof. gymn. v Olomouci. Havlíček Ig., koop. ve Fulneku. Helcelet J. U. Dr., adv. ve Vyškově. Hess Frant., abs. právník v Praze. Hoch J., starosta v Hrubšicích. Holcr Ant., nadučitel v Brně. Hollain Ludvík, prefect v Kroměříži. Hon J., obchodník v Praze. Hoppe Bedřich J. U. Dr., advokát v Brně. Hošek Ant., prof. gymn. v Chrudími. Houra Jindřich, okr. tajemník v Jindřichově Hradci. Hrabal Jos., v Deštné. Hradil Frant., koop. v Lipníku. Hrudička Alois, prof. v Třebíči. Hübl J., komorník v Starém Brně. Hübsch J. U. Dr. advokát v Poličce. Chalupecký František, kaplan v Starém Kolíně. Chmelař Václav, beneficiát v Eggenberku. Chalupecký František, kaplan v Starém Kolíně. Jahn K., vyrábitel sodovky ve Valašském Meziříčí. Jaroslav, občanská Beseda v Kojetíně. Jašek J., rolník v Ratajích. Jelinková Marie, učitelka v Brně. Jurášek J., professor v Olomouci. Kaláb Jan, kooperator v Klenovicích. Kandus K., kanovník v Bystrci. Karásek J., farář v Dobřinsku. Kašparek Michal, měšťan ve Zlíně. Kašlík Richard, měšťan ve Val. Meziříčí. Kaštyl K., farář v Starčí. Kaun Bedřich, farář v Místku. Kendík Dor., pluk. lékař v Jindř. Hradci. Kleveta Aug., farní adm. v Loděnicích. Klimeš J., štud. práv v Zlatníkách. Knihovna

pach. semináře v Brně. Klumpar Jan, ředitel v Králově Hradci. Kment. Ferd., farář v Brně. Konečný Ant., kaplan v Hustopeči. Kopka J., korp. v Brně. Korecký Josef, obchodník v Praze. Kořínek J. prof. v Jindřichově Hradci. Kosmák Václav, farář ve Tvarožné. Koudela J. U. Dr., advokát v Prostějově Kovářík Tomáš ve Velkém Újezdě. Kožíšek Jiří v Brně. Král Ant., farář v Račicích. Křenková Žofie ve Frenštátě. Krejčiřík Fabian, farář v Střížově. Krtil J. ve Val. Meziříčí. Kuhl Jindřich, ve Velkém Meziříčí. Kulda Beneš, kanovník na Vyšehradě. Kunz K. úředník zemský v Brně. Kusý E. Dr., okr. lékař ve Znojmě. Kusý W. J. U. Dr., advokát v Brně. Kutter Fr., kaplan v Brně. Kužela J., koop. v Opatovicích. Landfrass V., knihkupec v Jindřichově Hradci. Lavička J., farář v Komíně. Liebner Frant., farář na Zabří. Máhel J., kooperator v Šatavě. Malota Fr., farář v Majetíně. Martilík Fr., farář v Ostrolhotě. Mašek Ig., prof. v Jindřichově Hradci. Materna J., farář v Otnicích. Mazour Fr., kaplan ve Velk. Újezdě. Mezník Ant., J. U. Dr. advokát v Praze. Místecký J., měšťan ve Val. Meziříčí. Mládek Jan, ředitel šk. reální v Telči. Mlynář Fr., žák gymn. v Jičíně. Mlynář J., žák gymn. v Jičíně. Moravec Ig., továrník v Jindřichově Hradci. Moural Fr., sládek v Jindřichově Hradci. Mráček Leop., správce robotárny v Brně. Mrázek J., kaplan v Lulči. Musil K. ve Žďáře. Naxera V., J. U. Dr. advokát v Jindř. Hradci. Nepustil Ig., kaplan ve Zlíně. Neudörfl K., prof. v Chrudími. Nováček J., správce v Nových Hvězdlicích. Novák J., farář v Prostějově. Novák Leopold, farář v Lužicích. Obdržálek Peregrin, farář v Blansku. Občanská Beseda v Náměstí. Obecní knihovna v Hrubčicích. Očadlík Jindřich, kooperator p. v Mostkovicích. Oharek V., farář v Horních Dubňanech. Ondruška František, učitel v Brumově. Orsay d'Anatole hrabě, farář v Kojetíně. Orth, ředitel občanské školy v Jindřichově Hradci. Ošťádal Antonín, korp. v Štangendorfu. Paráček Jan ve Vyškově. Paul K., prof. v Chrudími. Pavlíček J., farář v Doubravníku. Pazderka Jos., farář v Kateřinkách. Peka Ant., komisař pojišťovny v Brně. Pejčoch J., úředník v Brně. Perka F., učitel v Studnicích. Peřina V., majitel statku v Rohově. Perútka Fr., prof. v Uh. Hradišti. Pírek J., koop. v Myšlovicích. Pospíšil J. Dr. prof. v Brně. Přibyl Ant., kooperator v Rožnově. Pruša, kaplan v Mikulovicích. Raimund K., dohlížitel v Černovicích. Realní škola v Karlíně. Reichert J., Dr. prof. v Třebíči. Risch J., farář v Březí. Ripka K. J. U. Dr. advokát v Ivančicích. Rybička Ant., c. k. dvorní sekretář ve Vídni. Sedláček J., farář v Hounanově. Sedláček J., učitel v Němčicích. Sedláček J., kaplan ve Valašském Meziříčí. Skopalík František, rolník v Záhlinicích. Skopalík Antonín, rolník v Záhlinicích. Slouková Emma, učitelka ve Frenštátě. Smolař G., žák gymnasia v Jičíně Snopek František kooperator ve Velké. Sokol Antonín, farář v Náklu. Solpera K., professor v Jindř. Hradci. Souček Jan, farář ve Zlíně. Stranský R., Dr. prof. gymn. v Chrudími. Stopka, J. U. Dr. v Lounech. Strouhal Ig., farář v Bohuňovicích. Studený, kaplan v Bohuslavicích. Stürzenhofer Jind., farář v Kylešovicích. Svoboda Jaroslav, stud. v Jindřichově Hradci. Svoboda Fr., farář v Našiměřicích. Svoboda J., kaplan v Nové Vsi. Svoboda Fr. kaplan v Ptení. Sytko J., prof. v Olomouci. Šebestík Jan, praef. pach. sem. v Kroměříži. Šedivý Vác., žák gymn. v Jičíně. Šimbera Tom., farář v Myslibořicích. Škaloud prof. v Jindřichově Hradci. Škoda J., ředitel gymn. v Přerově. Škorpík Frant., Dr., děkan v Kučerově. Šmidt Vác., úřední assek v Praze. Šmidt Tomáš, kurat v Skřípově. Špaček Fr., farář v Rajci. Špička

Fr., kaplan ve Val. Meziříčí. Šromota Leop., fil. v Praze. Štolfa J., obecní písař v Ivanovicích. Táborský A. L., měšťan ve Val. Meziříčí. Tischer Fr., archivář v Jindřichově Hradci. Tkáč Ig., prof. v Uh. Hradišti. Trapl M., ředitel gym. v Chrudími. Trnka Fr., kooperator v Určicích. Tvarůžek J., učitel v Budišově. Tvarůžek K., auskultant v Židlochovicích. Učitelská jednota v Příboře. Umělecká Beseda v Praze. Utíkal František, kaplan v Ostravici. Vašátko S., J. U, Dr. advokát ve Velkém Meziříčí. Valleský R. v Humpolci. Vašek František, farář v Studnici. Vávra Arnošt, koop. v Jihlavě. Veselý Jos., farář v Babicích. Veselý František, žák gymn. v Jičíně. Vidermann Tomáš, kooperator v Tovačově. Vidlák Fr. regens pach. sem. v Brně. Vik Isidor, stud. v Jičíně. Wittek Karel, c. k. školní rada v Brně. Vlk Jos., koop. v Třešti. Vondráček Jan, prof. v Králové Hradci. Vrána Fr., učitel v Židlochovicích. Vrzal J., farář v Heralticích. Vycpálek J., prof. v Rychnově. Vyhlídal Jan, farář v Staré Vsi. Vychodil J., kooperator na Velehradě. Vykydal Jos., děkan na Velehradě. Základník Tomáš, prof. v Jičíně. Zdráhal Vl., kurat v Hradisku. Zelinka Em., J. U. Dr. adv. v Tišnově. Zelníček Ebro, kooperator v Gross Schönau. Zlobický Šebestian, měšťan v Hulíně.

Obsah celého ročníku.

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

Redaktor

František Bartoš.

ROČNÍK JEDENÁCTÝ

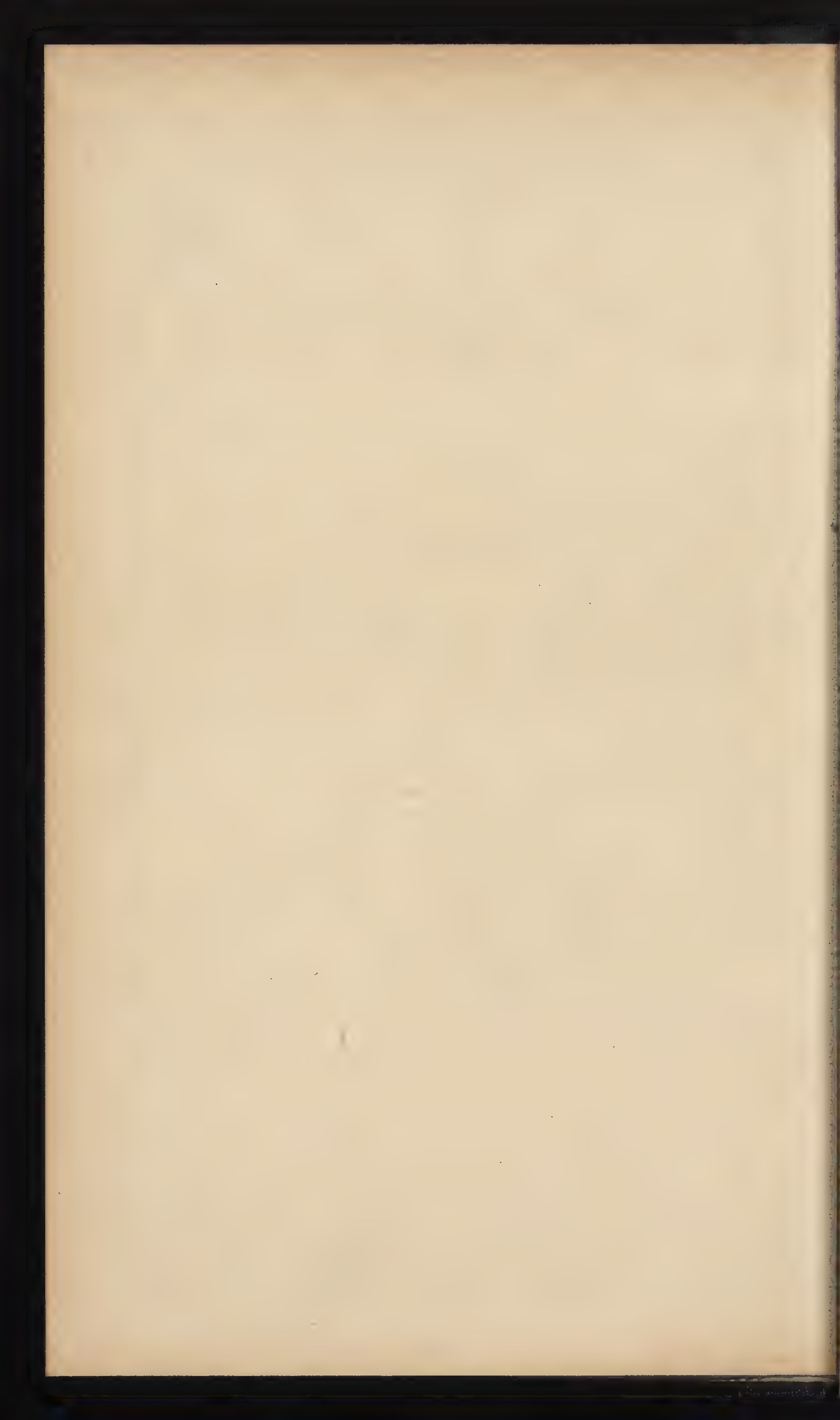
1879.

V BRNĚ 1879.

Nákladem Matice Moravské.

TISKEM AKCIOVÉ MORAVSKÉ KNIHTISKÁRNY.

Obsah celého ročníku.

Ze života lidu moravského.

Napsal Fr. Bartoš.

IV. Zpěv, hudba i tanec.

„V duchu národním," praví Erben ve svém „Slově o písni národní," „t. j. v tom vlastním zalíbení Slovanů v hudbě i v ohebnosti jazyka slovanského leží jistota, dokud Slované Slovany budou, že písně jich národní nikdy nezahynou." A hle! sotva uplynulo třicet let od té doby, co slova tato napsána, a zpěvná ústa lidu českomoravského ve mnohých krajinách naší vlasti oněměla na dobro. Nivy a luhy naše jen časem ozvou se helekáním nebo krotkou nějakou píseňkou drobných pasáčků.

Před dvacíti lety jinak bývalo; tehdy všecky práce doma i na poli provázeny bývaly zpěvem: písněmi matka kojila své dítě, zpívaje kráčel oráč za pluhem, prozpěvovali kravaři a kravařky pasouce stáda, zpívali si ženci sehnuti při práci od rána do večera, notila si i ta stařenka rovnajíc ve truhle své šaty nebo sedíc při kolovratnici. Bodrosť a veselosť neopouštěla člověka ni na stará léta, i zajímavo jest slyšeti starce, kterak pěje o sedmdesátém sedmém roce věku svého:

> Dyž mi było sedumdesát sedum let,
> začała mi má hłavěnka šedivět;
> hłavěnka od starosti,
> braděnka od šelmovství.

Ba dle písně slovenské Slovan i po smrti ve hrobě leže zpívati si bude:

> Aj keď umrem, ležať budem,
> preto si já zpievať budem.

A nebyla to snad přílišná zvůle, veliký blahobyt, co lidu mysl ke zpěvu ladilo; bídy bývalo plné kouty a robota můrou tlačila ubohý lid, ale právě v písni hledal a nalezal tehdy lid úlevy a náhrady za všecky svízele svého robotného živobytí, jakož praví naše píseň:

> Młacovské děvčátka, małú vůlu máte,
> to je vaša vůla, co si zazpíváte.

Na robotě panské, byla-li hudba a zpěv, nebylo třeba ni drába ni fojta, pobízeti do práce. Ve žně hrávala hudba žencům na úvratích, a který párek úvratí nejdříve se dožal, směl si na chvilku zatančiti.

Zpěv a hudba bývaly nerozlučně spojeny. V každé dědině byl nějaký obratný „hudec“ (houslista), který v sobotu a v neděli mladé chase ledakde na dvoře „kúlanou“ hrával. Primitivní housličky javorové, „korábky“ zvané, uměl si ledakterý kravař křivákem vydlabati a doprovázíval pak na nich zpěv svých kamarádův a kamarádek, uměje zahráti kdejakou píseň, kterou zanotili. Celá pak „banda“ hudební, která hrávala o řádných muzikách v hospodě, o svatbách a v hody, skládala se ze dvou houslistův (prim a sekund), z cimbalisty, basisty a gajdoša (dudáka). Hudebníci tito neměli ani tušení o tom, co jsou noty, co harmonie, zahráli však národní píseň, s jejíž harmonisací tytýž i skladatel obratný by dosti práce měl, s tak ladnou precisností, že se bylo čemu podiviti, „měli to v prstech.“

Za naší paměti nových písní mnoho se asi nevyskytlo, většina jich byla dědictvím z minulých dob zachovaným. Avšak jako všecka poesie lidová plodem jest nerozdrobené ještě individuality kmenové, tak i zachovati písně ty dovede toliko táž nerozdrobená individualita kmenová, t. j. splolečnosť lidí duchem sourodých, mimo kulturu neboli vzdělanosť rozumovou žijících. Vzdělanosť školní drobí lid v individuality osobní, obrací činnosť jeho rozumovou k životu praktickému a jeho potřebám, obraznosť pozbývá své byvalé pružnosti, nejsouc živena a sílena mythickonaivním názorem světovým; cit, dostana se pod vládu rozumu, odkládá svou bývalou něžnosť a měkkosť a prostosrdečnou sdílnosť, lid rozehřívá se do zpěvu jen za zvláštní nálady slavnostní, kdy duch společenský obživuje, vzdává se znenáhla svých „pěsniček starosvětských,“ až je konečně úplně z paměti vypustí.

Velezasloužilí sběratelé naši přišli právě v čas, aby uchránili alespoň malou částku našeho neocenitelného pokladu národního od úplné záhuby. Nyní by písní těch ve mnohých krajinách sotva třetinu nasbírali. V našem kraji se starší generací nynější starodávní zpěv národní na jisto zahyne, nyní jest už jen několik starších žen, co umějí zazpívati „po starosvětsku.“ A jest věru s podivením, jak náhle zpěv ten z paměti lidu se vytratil. Požádal jsem jedné staré ženy, která bývala po mnohá léta na každé takměř svatbě „starou svatkou,“ by mi zazpívala písně svatební, a hle, žena ta neuměla již ani jedné, ač je zpívávala bezpočtukráte.

Přední oporou zpěvu národního byl tanec národní, neboť většina písní našich byly písně taneční; jakmile ten vytištěn byl tanci

moderními, vzal za své i zpěv národní. To stalo se nejprve v městě asi v letech dvacátých, a tam za mé paměti nebylo již slyšeti ani jedné písně rázu domácího; v letech pak šedesátých tance moderní zavládly též na dědinách, a i tu dozněly písně národní mezi mladou chasou říkajíc jedním rázem. Kdyby své doby v Čechách více Erbenů, na Moravě více Sušilů se bylo našlo, sbírky našich písní národních mohly se alespoň spateronásobiti.[1]) Jeden muž, byť sebe pilnější a bedlivější, na to nestačí. Z naší krajiny na př. má Sušil jen několik písní ze Březnice a přece byl by jich tu nasbíral některé sto, kdyby se byl déle na jednom místě pozdržeti mohl. Po prvé zpěvačka, spatřivši cizího muže, „pána,“ jest jako zaražena, nevzpomene si ani na desátou píseň, teprve když odejde lituje toho, nyní že by jich třeba sto zazpívala. Nejlépe když někdo známý v té krajině několikráte po sobě od různých zpěvaček zpívati si dává po pořádku písně svatební, taneční, vojenské výpravné atd., a není-li cvičeným hudebníkem alespoň slova písní zpívaných si napíše. Když pak přijde sběratel hudebník, sbírka rychle se dokončí, netřeba než zpěvačku vyzvati, aby tu a onu píseň zazpívala.

Pro všestranné a zevrubné poznání národní povahy různých kmenů moravských bylo by velmi důležito bývalo, aby se písně každému kmeni zvláštní oddělily a písně všem společné nejen věcným obsahem, nýbrž jmenovitě též nápěvem, zvláště vytkly. Bylo by se tuším shledalo, že takových písní, všem hlavním kmenům moravským společných, přese všechnu tak těsnou sourodosť kmenů těchto poměrně nemnoho jest. Píseň slovácká na př. zcela jiného jest rázu nežli hanácká, kdežto mezi písněmi slováckými a valašskými veliká podobnosť se shledává. Z písní mé rodné dědiny Mlatcovy do Rackové, sousední dědiny hanácké, ani ne hodinu cesty vzdálené, ani jedna se nedostala. Hanák by jich nebyl zazpíval, by byl nakrásně chtěl, bylyť mu svým rhythmem a skladem melodickým naprosto cizí ba protivny, a tak též dělo se písním hanáckým u nás, kdežto ledakterá píseň valašská třebas i z krajin vzdálených velmi snadno byla by zdomácněla u nás a naše na Valašsku.

Hodlaje tudíž vylíčiti důležitější zjevy ze života lidu našeho, nesměl jsem písní jeho mlčením pominouti. Podávám je, kolik mi se jich ještě nasbírati podařilo, i s nápěvy, neboť v těchto právě hledati jest jich povahu rázovitou. O jejich hodnotě hudební (bás-

[1]) Na Slovensku, kde by snad posud sklízeň hojna byla, v té příčině nejméně učiněno. Sbírka Kollárova, jsouc bez nápěvův, ani z daleka rovnati se nemůže vzorné sbírce Sušilově, a jak lahodny, jak pěkny jsou ty nápěvy slovenské! Kéž jim vlastenci slovenští nedají zahynouti!

nická celkem není ovšem velika) rozhodovati nemíním, ba myslím, že se jim nyní v cizím světě nejinak povede, nežli prve u našich sousedů Hanáků; jich nápěvy snad budou se zdáti cizími, jednotvárnými, ba snad i odpornými, a sotva z nich která té oblíbenosti dojde, jako jiné sestry moravské rázu obecnějšího. Avšak tolik mi zajisté každý znalec zpěvu národního za pravdu dá, že melodická povaha písní těch rázu jest zvláštního, osobitého, jinde neobyčejného, a o to mi tu hlavně jde.

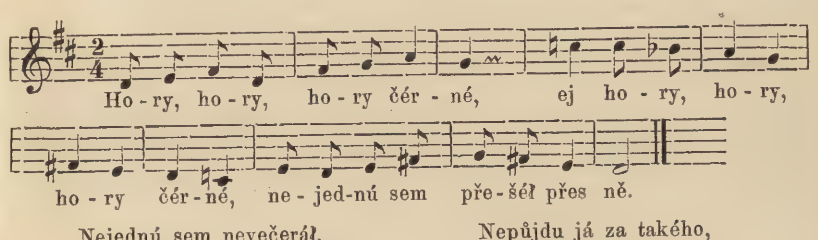
Z útroby lidu opravdovým citem roznícené písně ty zcela jinak zněly, se všemi těmi přerozmanitými modulacemi a zachvěvy líbezného hlasu dívčího nelze jich ani napsati. A což teprve když hudebníci písně ty souzvukem nejlahodnějším zahráli, svým vlastním citem struny svých nástrojů rozechvívajíce, tu jako elektrický proud projel útrobami všech přítomných, staří, mladí rozplesali se zpěvem a rozvířili tancem svižným a veselým.

Nejoblíbenějším, ba za stara takměř jediným tancem byla „kúlaná.“ Hudebníci zasedli za stůl, první houslista, jenž byl jako kapelníkem, obyčejně stál. Přistoupil šohaj, hodil dvougrošku na cimbál a zanotil píseň, houslista a s ním ostatní muzikanti ihned vpadli v jeho zpěv a hráli píseň tu, jíž se taktéž jako tanci „kúlaná“ říkalo, pořád ji opakujíce, ovšem s modulacemi a variacemi přerozmanitými, až jiný šohaj z kola k cimbálu s novou písní a s novou dvougroškou přistoupil. Ten ráz písní tanečních všecky ty kúlané mají, jsouce melodicky více méně jaksi neukončeny, konec k počátku připínajíce. Když tedy hudba zahrála, napřed tanečník, který si zaplatil, kývl na svou tanečnici, pak přidružily se ostatní páry. Napřed tanečnice, držíce oběma rukama letnice (sukně), jež jako zvon vzduchem se naduly, kdežto rubáč těsně k tělu přiléhal, jedna za druhou se točily, krokem drobným nohu za nohou na příč kladouce, za nimi pak tanečníci krokem ostrým postupovali, rhythmem zvláštním, jakoby na nohu napadal nebo přichromoval, tu zase vesele až do tły poskakujíce, v taktě luskajíce na krajačky a rukama o holénky čižem a o nohavice pleskajíce. To trvalo, co hudba píseň tři čtyřikráte zahrála, někdy i déle. Pak zastavil se tanečník, vzal svou tanečnici sobě naproti rhythmicky postupující, zatočil se s ní několikráte v pravo, potom zase v levo, pak několik kroků popocházeje tanečnici nadzvihnuv pustil, ana již zase s ostatními kolem se točila jako s počátku. Jedna koulaná trvávala třeba čtvrť hodiny i déle. Při tom ruce a nohy a všecko tělo ustavičně taktem se pohybovalo, a každá žilka v těle hrála. Jednotlivé obraty dály se rozměrem tak přesným, s takou přirozenou elegancí, že se bylo

čemu podívati. Tanec a hudba všechnu mysl tanečníkovu zaujaly a jako opojily, tu ten, tu onen tanečník z kola zanotil obyčejně jen několik taktů písně, jako ze sna.[1])

S počátku tančila toliko mladá chasa. Sousedé seděli za stolem popíjejíce a dívajíce se tancujícím, ženy stály vzadu u stěny. Netrvalo však dlouho, a taneční vír zachvátil všecky. Stařík šedesátiletý otáčel se tu se svou stařenou nebo se starou kmotřenkou s touž mrštnou pružností a neúmornou vytrvalostí, jako šohaj dvacítiletý. I ta drobná chasa kravařská otáčela se vírným kolem na dvoře před hospodou, nebo stojíc v předu s napiatou pozorností sledovala každý krok tancujících.

Koulaná hrála se rhythmem hbitým a živým, první nota jednotlivých taktů, jmenovitě těch, kde byl v tanci obrat, vyrážela se ostře a důrazně.

Nejednú sem nevečeráł,
Dyž sem za svú miłú běžáł.

Neraz *) miłá nesnídała,
Dveři za mnú zavírała.

Poď ty, miłá, poď ty za mňa,
Nebude ti křivda žádná.
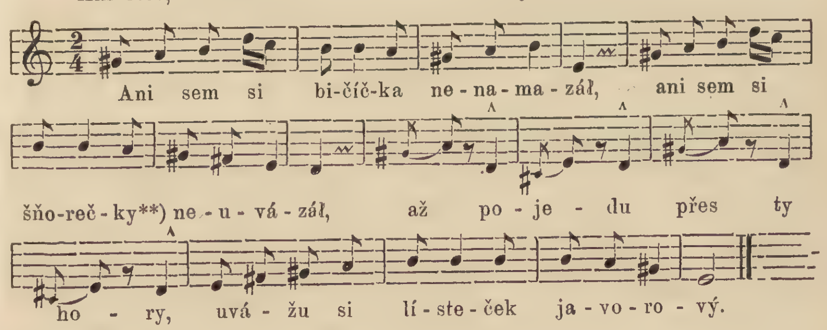
Nebude ti žádný łáti,
Ani otec, ani mati.

Nepůjdu já za takého,
Kerý nemá domu svého.

Domu svého klenutého,
Šindelečkem pobitého.

Radši půjdu za mynářa,
Za dobrého hospodářa.

Mynář pěknú múku mele,
A mynářka postel stele.
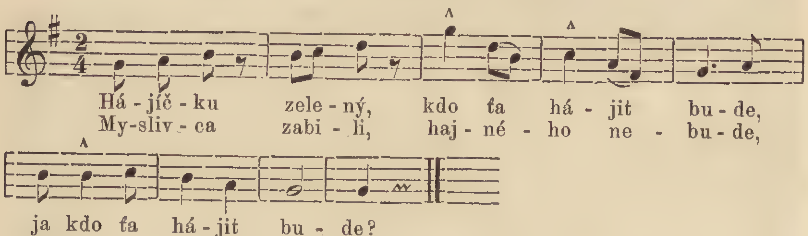

---

[1]) Tanečnice nezpívaly.

*) Neraz = nejednou; v řeči se slova toho u nás neužívá.

**) šňora, tenší připletek na biči, na ní přivázána kytka, kterou se „róchá“ (praská).

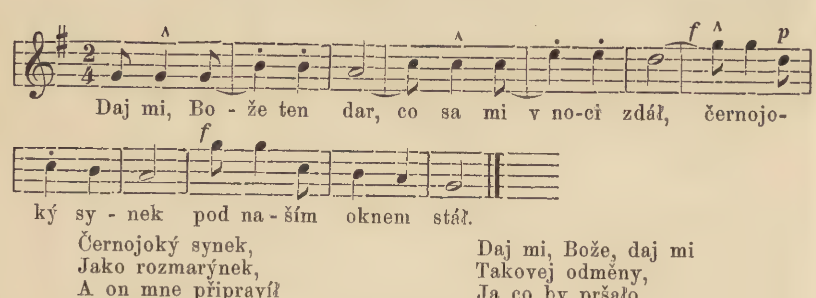
Věru já tech vołečků nepoženu,
Lebo já mám doma mładú ženu;
Dybych já ty vołky hóníł,
Kdosi by mi za mojú ženú chodíł.

Hájíčku zelený,
Ja kdo ťa hájit bude,
Gálanečko moja,
Kdo k vám chodit bude.

Ešče sú hájící,
Co mia hájívali;
Ešče sú šohajé,
Co k nám chodívali.

Ešče sú hájící,
Co mia hájit budú,
Ešče sú šohajé,
Co k nám chodit budú.

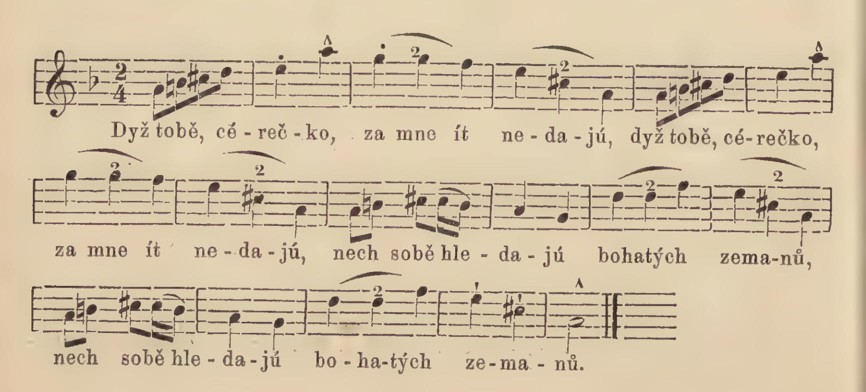

Černojoký synek,
Jako rozmarýnek,
A on mne připravíł
O zelený vínek.

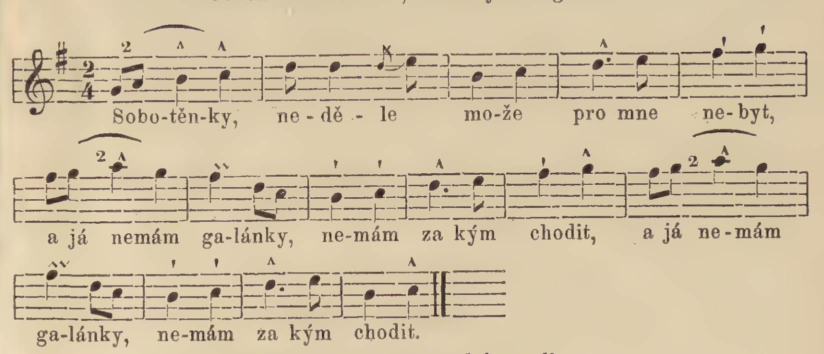
O zelený vínek,
Pod červenú šatku:
„Budeš mět, má miłá
Do smrti památku!“

Daj mi, Bože, daj mi
Takovej odměny,
Ja co by pršało,
Tři roky kamení.

Tři roky kamení
Na mého miłého,
Aby on nešidíł
Děvčete hodného.

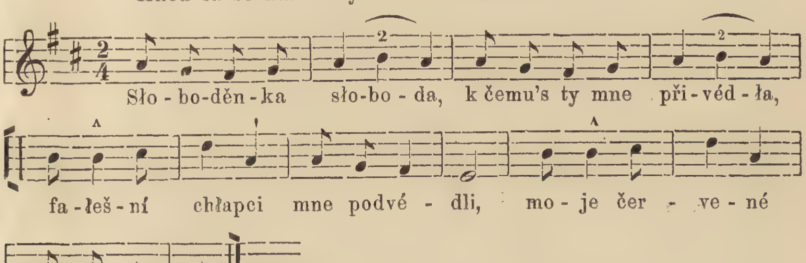

Hore nad Hovězí *) zemani bohatí,
Jeden bez nohavic, a druhý bez gatí.

A mám já galánečku na Uherském poli,
Dyž si na ňu zpomenu, hłavěnka mne bolí.

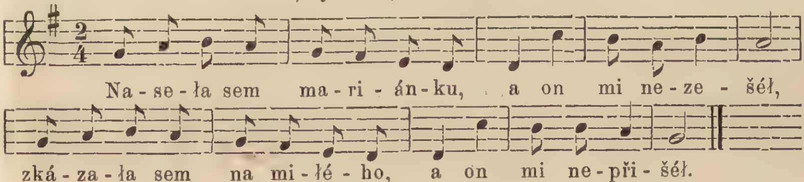
Dyž si na ňu zpomenu ve dně nebo v noci,
Hneď sa se mnú celý svět do kola zatočí.

Ešče jednu sestru mám
Takovú í radu dám,
Aby si dobrý pozor dała,
Fałešným chłapcom vyhýbała.

Dyž sem já šła z kosteła,
Miłého sem potkała,
Sedła sem sobě na łavečku,
Tékły mi słzy po mém líčku.
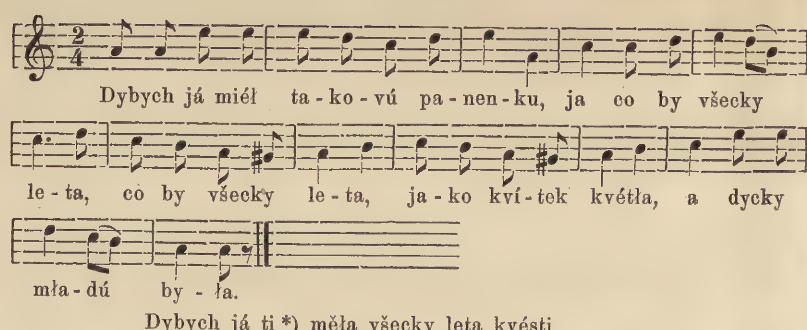
Nebyło to z vůle mej,
Nebyło to z vůle tvej,
A było z vůle Pánaboha,
Že su, synečku, žena tvoja.**)

Naseła sem mariánku,
Zešła mi lebeda,
Co já budu chłapcom dávat,
Až přijde neděla.

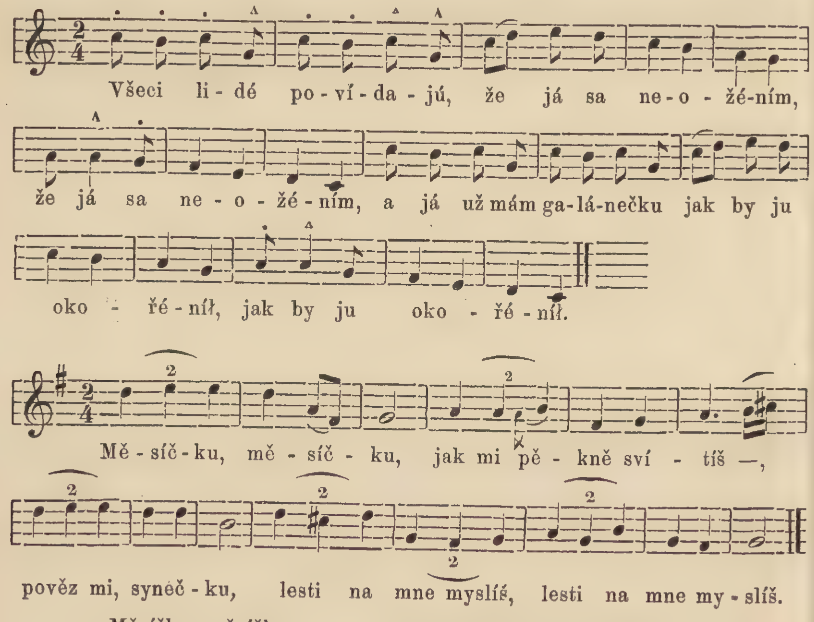
*) Dědina u Vsetína.
**) Smysl jest: Dívka jsouc hochem, jehož upřímně milovala, zrádně opuštěna, vdala se pak za jiného, k němuž neměla náklonosti.

Dybych já ti *) měła všecky leta kvésti
A dycky mładú byti,
Ty bys mi mosél zas všecky hvězdy ščítat,
Co ich na nebi svítí.

Dybych já tobě miél všecky hvězdy sčítat,
Co ich na nebi svítí,
Ty bys mi moseła košulenku šiti
Bez jehły a bez nití.

Dybych já ti měła košulenku šiti
Bez jehły a bez nití,
Ty bys mi mosél zas přadénečko upřast
Ja z ječmenej otýpky.

Měsíčku, měsíčku,
Nezacházaj ešče,
Ešče je můj miłý
Na dalekej cestě.

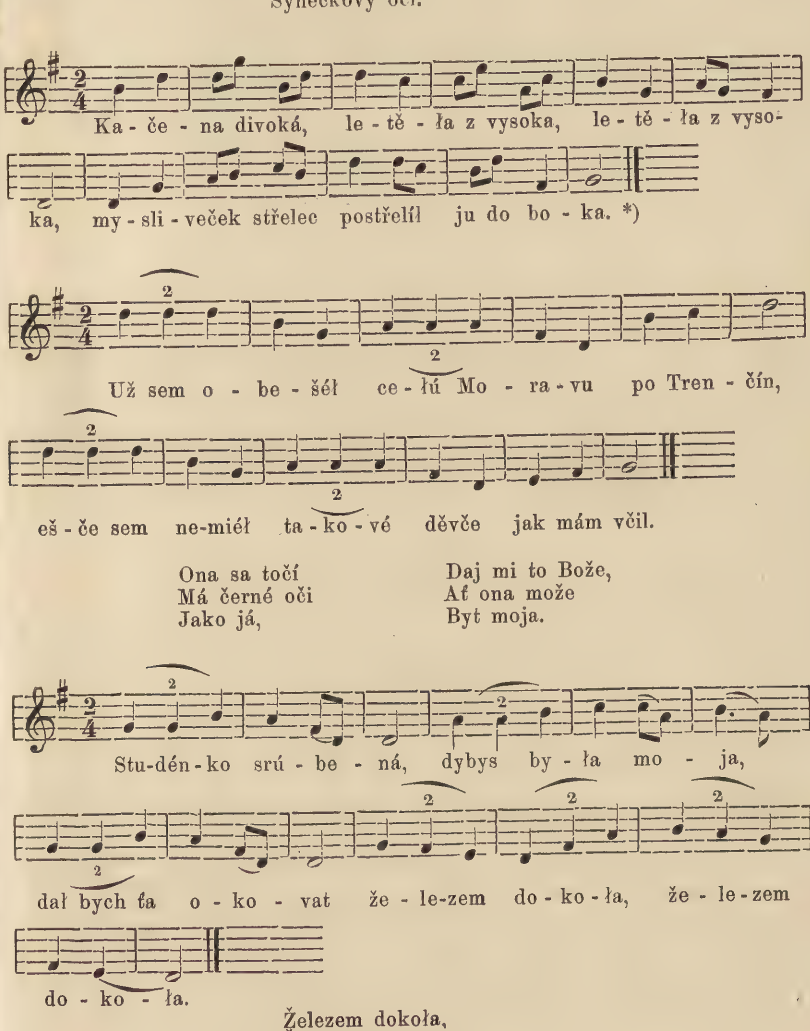
Jak ryba po vodě,
Včeła po včelínku,
Já bych si trhała,
Drobnú jatelinku.

*) V této a v ostatních slohách připadnou tři a na první čtvrť.

Dyby mi tak było,
Jak, synečku, tobě,
Já bych si chodiła
Jak ryba po vodě.

Dyby mi tak było,
Jak my bývávało,
Dyž mi na tři strany
Słunce svítívało.

Jedno od východu,
Druhé od západu,
Třetí od půłnoci,
Synečkovy oči.

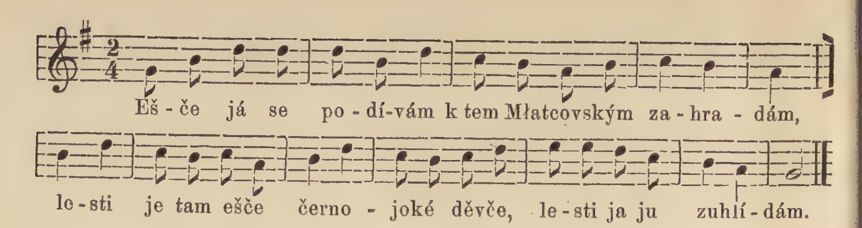
Ona sa točí
Má černé oči
Jako já,

Daj mi to Bože,
Ať ona može
Byt moja.

Železem dokoła,
Šindelákem pobit,
Aby miéł syneček
Za kým délej chodit.

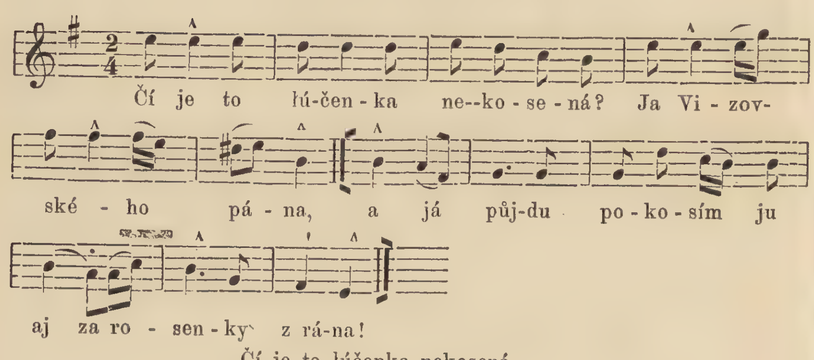
*) Píseň dle slov známa ze sbírky Erbenovy i Sušilovy, toliko nápěv jiný jest.
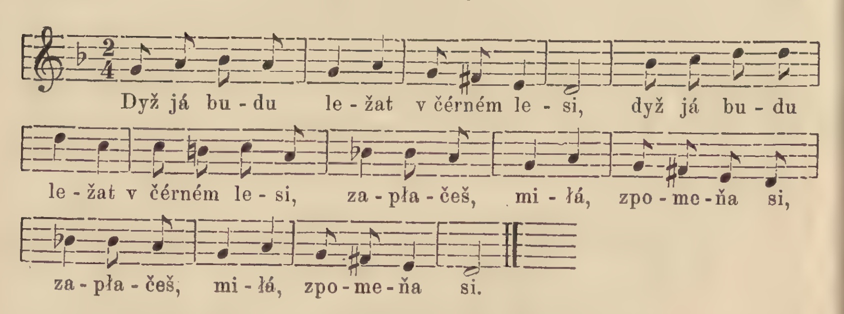

Ani ho tam nevidím,
Ani ho tam nesłyším,
S kým pak já se ešče,
Černojoké děvče,
S kým pak já se potěším.

Já se budu těšívat
Ze svú starú maměnkú,
Ty se budeš těšit,
Ty se budeš těšit
Z ocelovú šablenkú.

Já se budu těšívat
Ze svým starým tatíčkem,
Ty se budeš těšit,
Ty se budeš těšit
Ze svým vraným koníčkem. *)

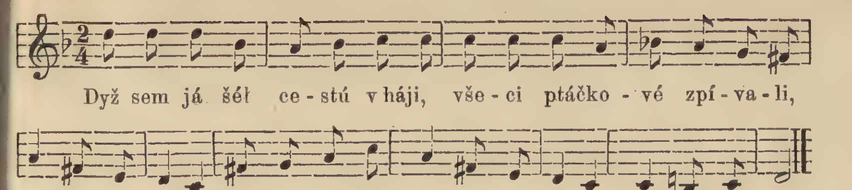
Čí je to łúčenka nekosená,
Ja Vizovskej hraběnky,
A já půjdu pokosím ju,
Aj z rána za rosenky.

Dyž já budu ležat na trávníčku,
Dám si šablenku pod hłavičku.

Dyž já budu ležat u Słavkova,
Zpomeneš, milá, na mé słova.
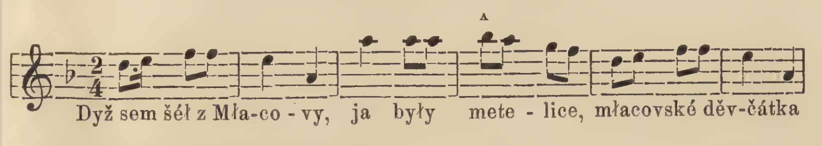
*) Slova písně této, jak už neznámá v nářečí našem spojka **pak** ukazuje, odjinad přišla.

Jak nemám byt żałostivá,
Dyž sem poctivosť ztratiła,
Moja poctivosť se kolíbá,
Tobě, synečku, ptáček zpívá.

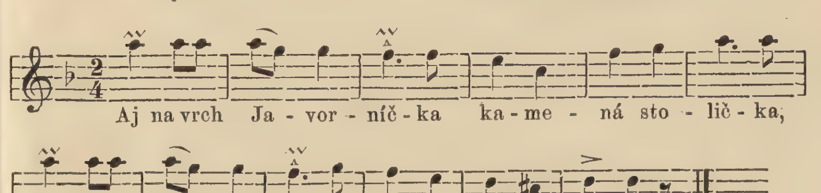
Šła k miłemu żałovati:
Złá, synečku, złá tvá mati,
Aj złá tvá mati převelice,
Nechce dovoliti do konce.

Dyž světničku zamětała,
Slzami ju polévała,
Oj nepolévaj í slzami,
Máš tam voděnku za dveřami.
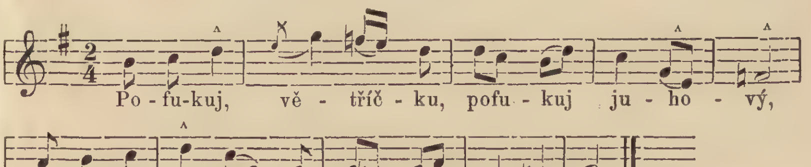

Galanečky moje,
Ja nezáviďte sobě,
Néni mi věc možná,
Abych si vás vzáł obě.

Veznuli si jednu,
Tá druhá bude płakat,
Až jí budú słzy
ja po zástěrce kapat.
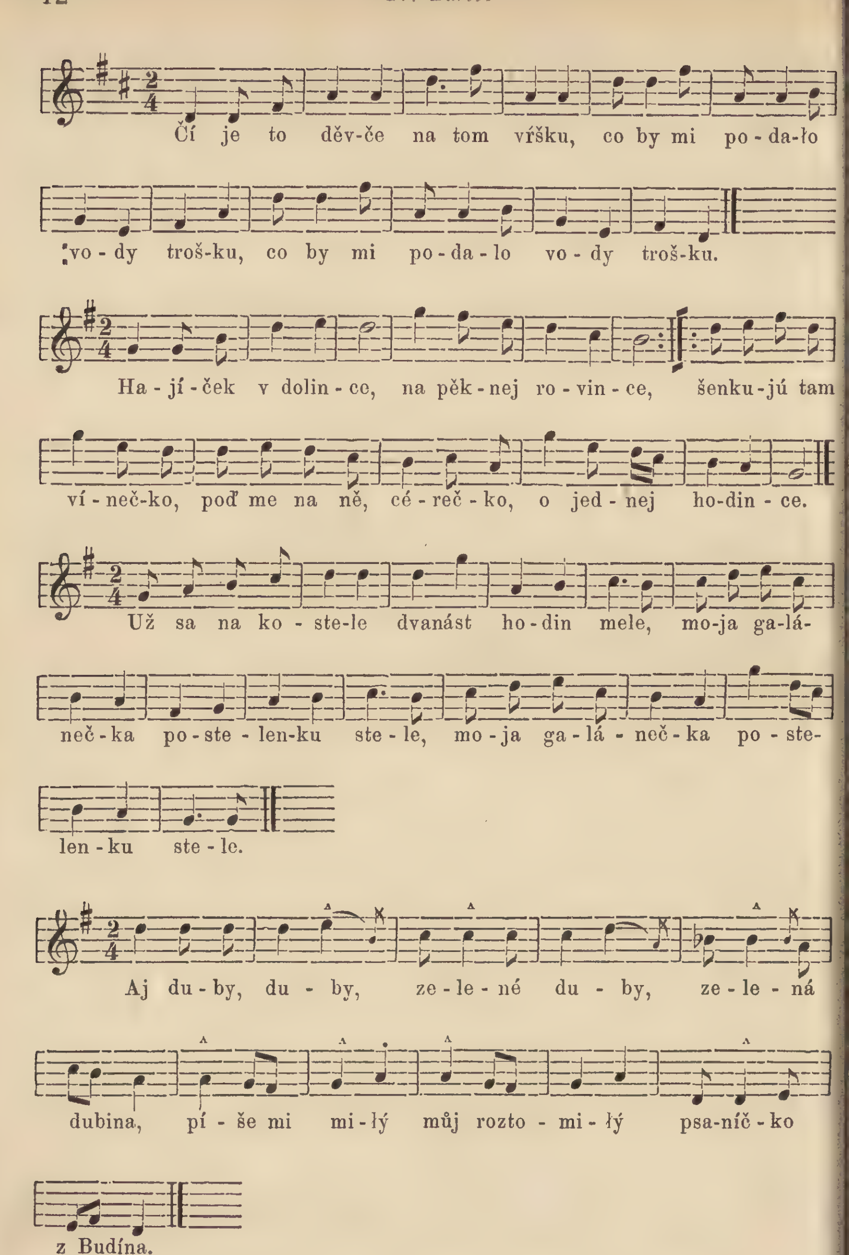

A dyž tam šaty prała,
Tak si naříkała:
Ja dybych tě, synečku,
Nebyła poznała.
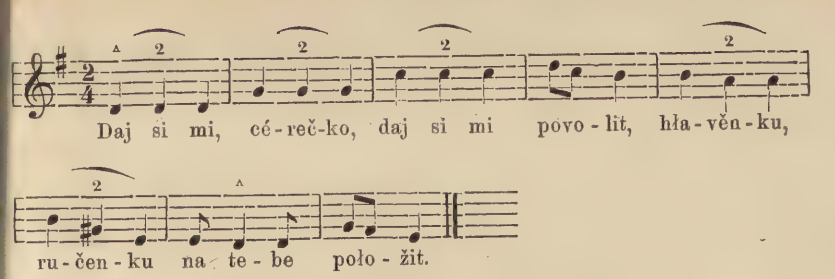

Nebyło, cérečko, nebyło nad tebe,
Dyž sem já chodíváł za tebú přes pole.

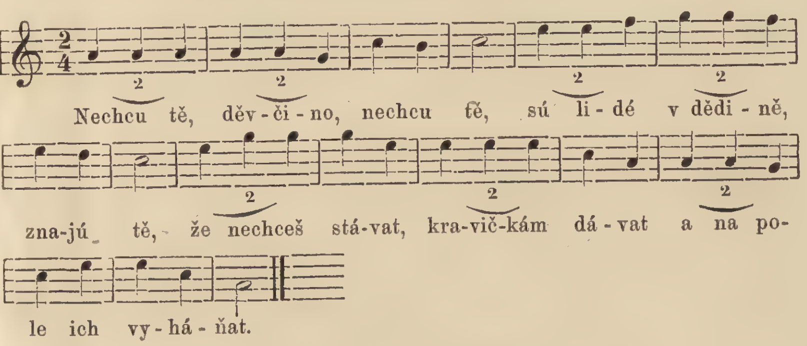
Dyž sem já chodívał, chodívali všeci,
A jak já nechodím, už ti to nesvědčí,

Píše mi píše,
Že už mia nechce,
Že mia nemiłuje,
Že už má inší,
Svú najmilejší,
V Uherskej kraině.

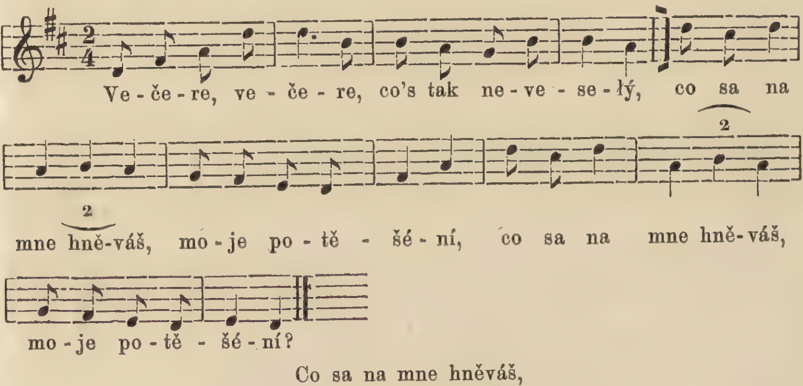

Povol si, synečku, dokuď mia ešče máš,
Veznú ťa na vojnu, ani sa nenadáš.

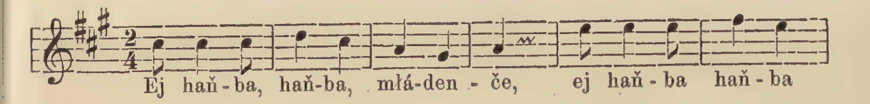

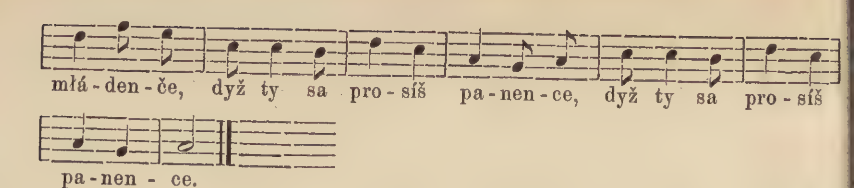
Přiňdi k nám, synečku, v sobotu,
Uhlédneš ty moju robotu,
Já ráno stávám, kravičkám dávám
A na pole ich vyháňám.

Přišéł tam syneček na ráně,
Zastáł spat cérečku na łavě.:
Po šlakoch |stáváš, kravičkám dáváš
A na pole ich vyhánáš!

Co sa na mne hněváš,
Co sa na mne duješ?
Dobrú noc ti dávám,
Ty mi neděkuješ.

Není to haňba nijaká
Dyž je panenka onakvá.

Červená modrá fiała,
Kde's ju, má miłá, trhała.

Trhała sem ju v zahrádce,
Zaboleło mne mé srdce.

Červené modré ořeší,
Kdo mé srdenko potěší.

Potěšíł by ho, nemá kdo,
Zarmutit umí leda kdo.

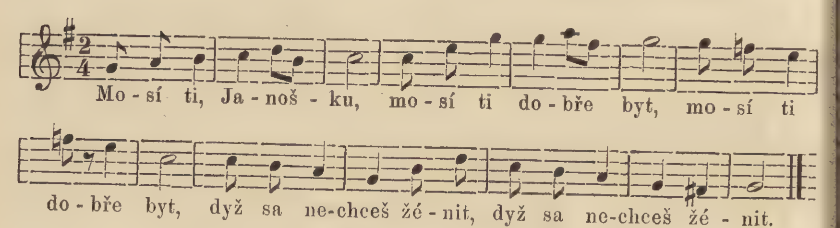
Na týž nápěv zpívá se tato píseň:

Už je, děvčino, už je zle,
Už je pútečko na noze.

Vezni, má miłá, dva nože,
Rozřež pútečko na noze.

Co bych já ti ho řezała,
Šak sem já ti ho nedała.

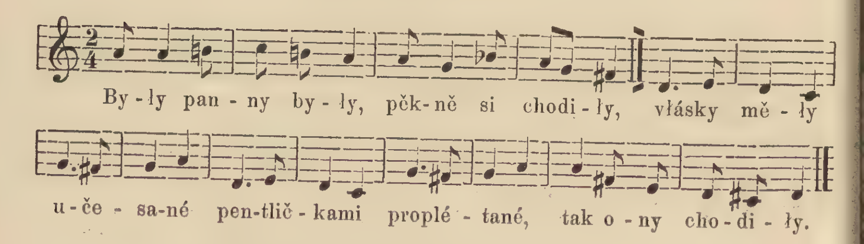
Šak ti ho páni rozřežú,
Až ťa k Hradišču povezú. *)

Dyby mi tak było,
Jak mi bývávało,
Dyž sem šéł od tebe,
Słúnce svítívało.

Dybys był tak hodný,
Jak je pan důchodní,
Věru bych ťa chtěła,
Třeba si chudobný.

Dybys byl tak hezký,
Jak je kancelářský,
Věru bych ťa chtěła,
Třeba si hoferský.

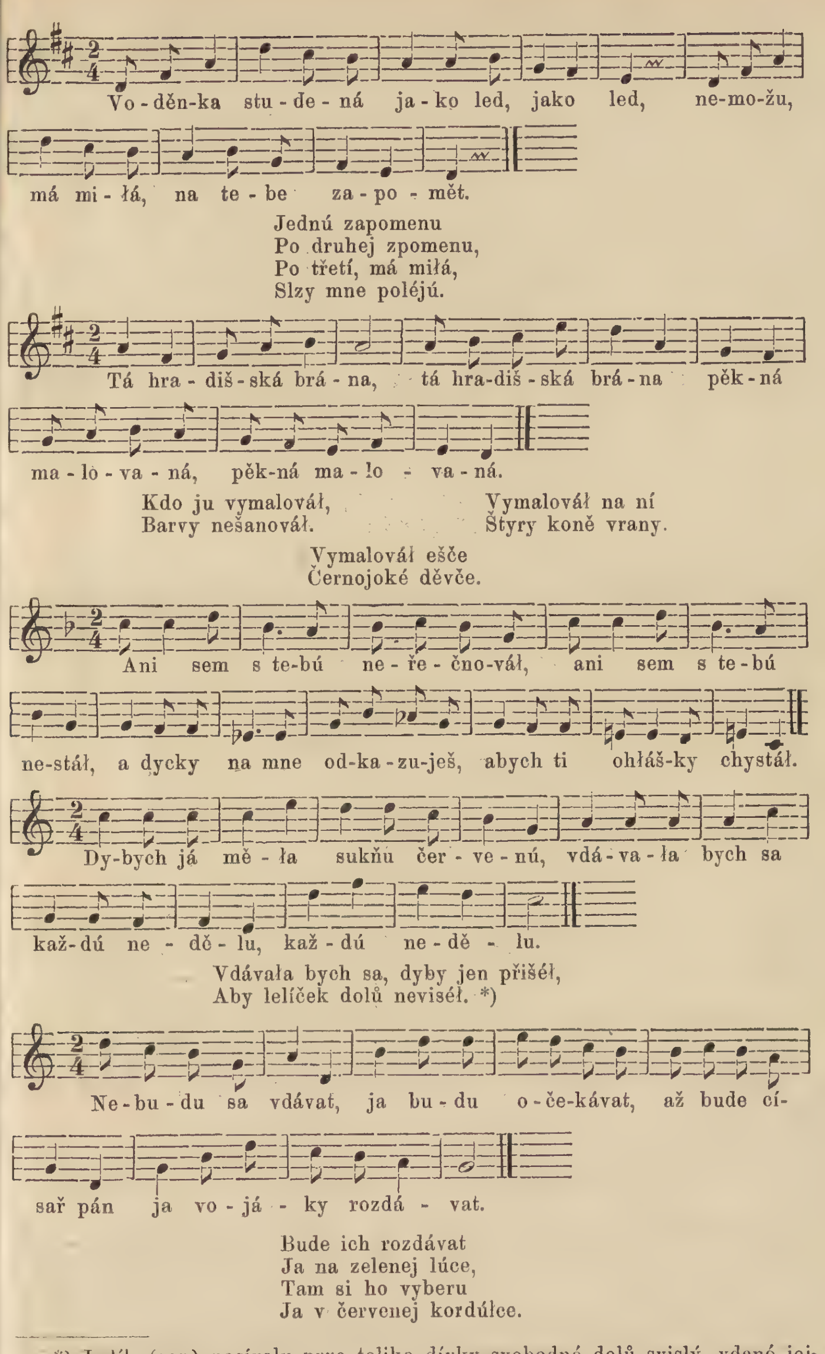

A včilej nepozná panenky od ženy,
Ona nosí obalenku, **)
To nesvědčí na panenku,
To svědčí na ženy.

---

*) Píseň tato hledí k těm dobám, kdy mladíky na vojnu chytali a schytané poutali, aby jim neutekli.

**) t. j. lelík okolo hlavy otočený.

Jednú zapomenu
Po druhej zpomenu,
Po třetí, má miłá,
Slzy mne poléjú.

Kdo ju vymalováł,
Barvy nešanováł.

Vymalováł na ní
Štyry koně vrany.

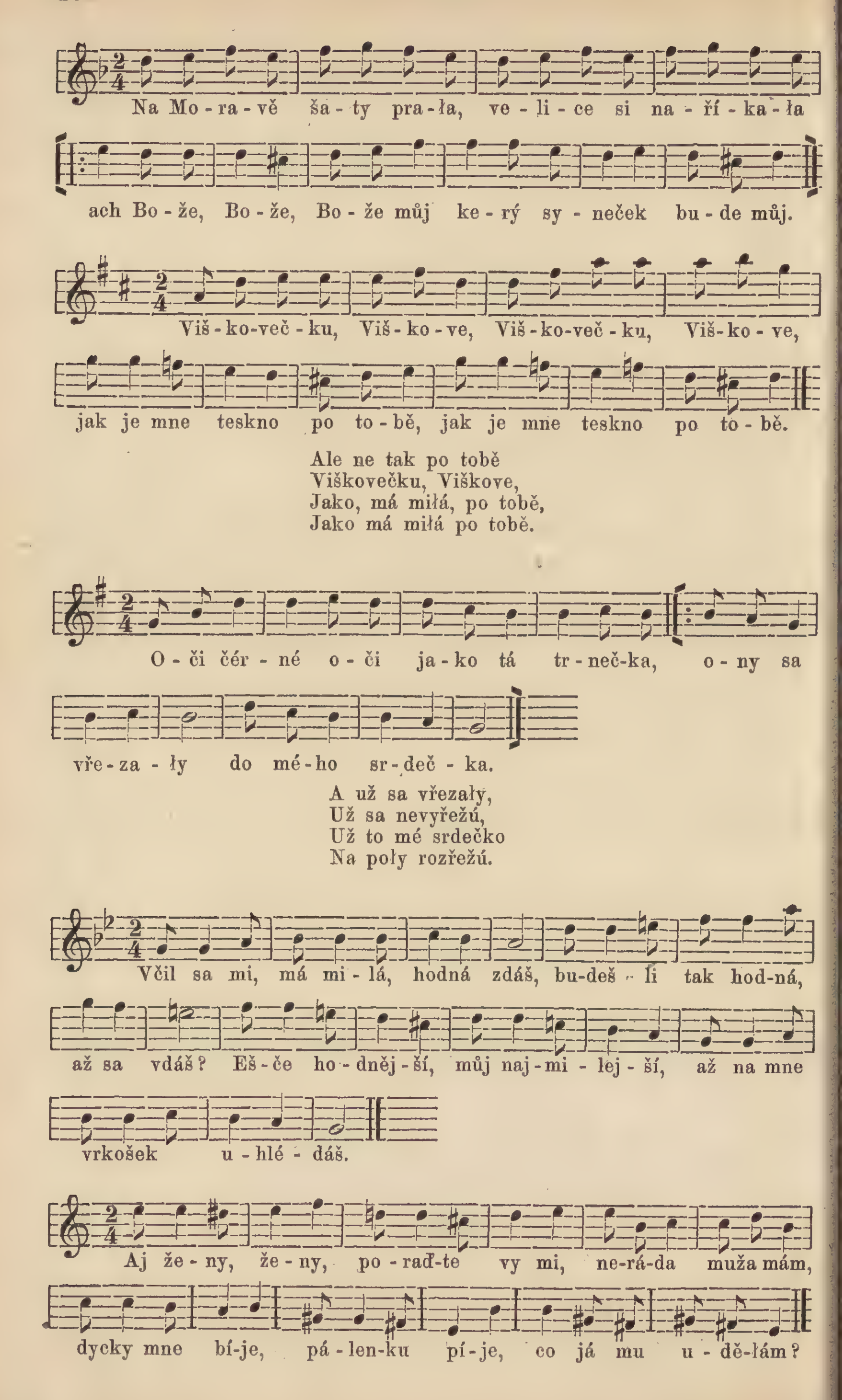
Vymalováł ešče
Černojoké děvče.

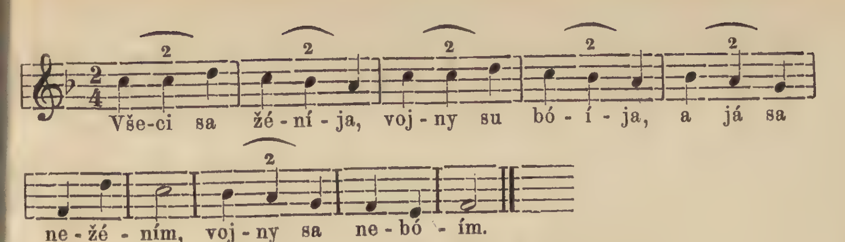
Vdávała bych sa, dyby jen přišéł,
Aby lelíček dolů neviséł. *)

Bude ich rozdávat
Ja na zelenej lúce,
Tam si ho vyberu
Ja v červenej kordúlce.

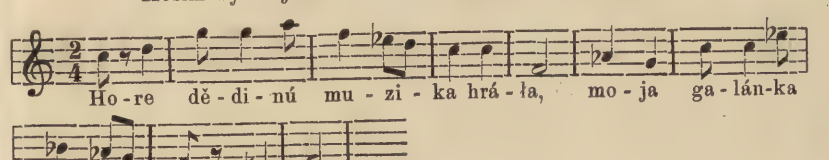
*) Lelík (cop) nosívaly prve toliko dívky svobodné dolů svislý, vdané jej otočily okolo hlavy.

Na Mo - ra - vě ša - ty pra - ła, ve - li - ce si na - ří - ka - ła
ach Bo - že, Bo - že, Bo - že můj ke - rý sy - neček bu - de můj.
Viš - ko-več - ku, Viš - ko - ve, Viš - ko-več - ku, Viš- ko - ve,
jak je mne teskno po to - bě, jak je mne teskno po to - bě.
Ale ne tak po tobě
Viškovečku, Viškove,
Jako, má miłá, po tobě,
Jako má miłá po tobě.
O - či čér - né o - či ja - ko tá tr - neč-ka, o - ny sa
vře - za - ły do mé - ho sr - deč - ka.
A už sa vřezały,
Už sa nevyřežú,
Už to mé srdečko
Na poły rozřežú.
Včil sa mi, má mi - lá, hodná zdáš, bu-deš - li tak hod-ná,
až sa vdáš? Eš - če ho - dněj - ší, můj naj - mi - łej - ší, až na mne
vrkošek u - hlé - dáš.
Aj že - ny, že - ny, po - raďte vy mi, ne-rá-da muža mám,
dycky mne bí-je, pá - len-ku pí-je, co já mu u - dě-łám?

Všeci sa ženíja,
Vojny sa bóíja,
A já neboráček
Mosím byt vojáček.

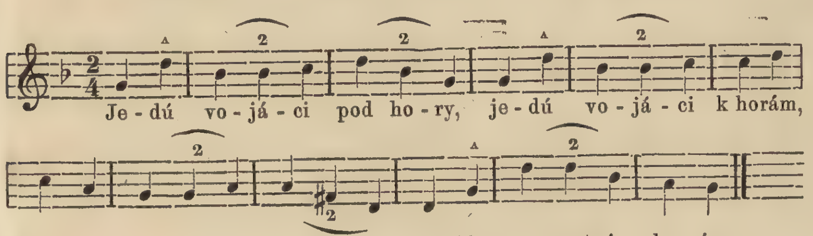
Kerý je bohatý
Z vojny sa vypłatí,
A já su chudobný,
Mosím ít do vojny.

Dybys był dobrý,
Był bys obudíł,
Jedno słovečko
Ke mne promlúvíł.

Proč mi, maměnko,
Proč mi łajete,
Moje galany,
Odpuzujete?

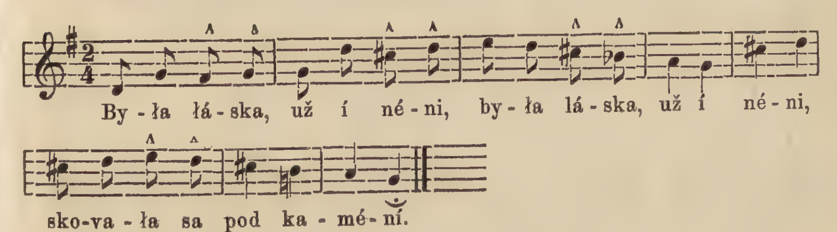
„Kdy sem, ceruško,
Kdy sem ti łáła?“
„Tedy, maměnko,
Kdy sem płakała.“

Skovaj sa, miłá, kde možeš,
Skovaj sa, miłá, kde chceš,
Šak's mne miłovat nechtěła,
Šak mne miłovat nechceš.
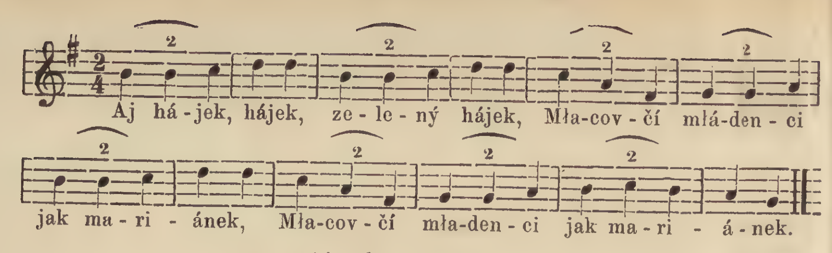
Počkaj ty stará cigánko,
Ty's mi zle pohádała,
Co mne před lety těšiło,
Toho sem nedostała.

Pohádaj ty mi, cigánko,
Pohádaj ty mi ešče,
Co mne před lety těšiło,
Nech mne to těší ešče.

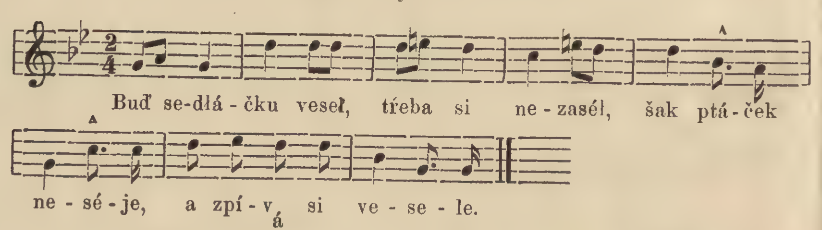

Pod kamém pod široké,
Už í žádný nevykope.

Nevykope, nevyoře,
Už í žádný nepomože.

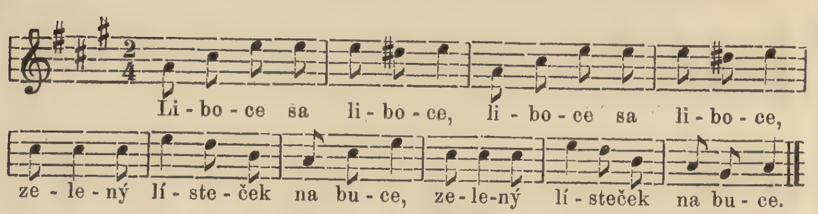

Aj vyka, vyka,
Zelená vyka,
Mlatcovské děvečky,
Jako motyka.

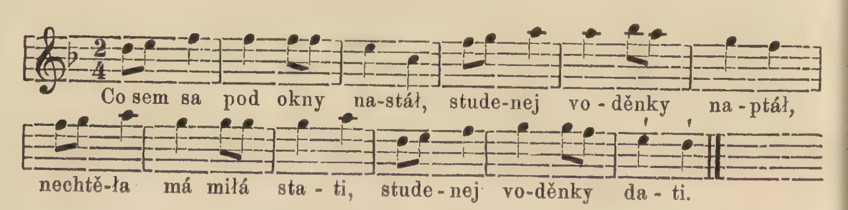

Veseły, maměnko,
Veseły dvůr máte,
Pokuď mne, maměnko,
Pokuď mne v něm máte.

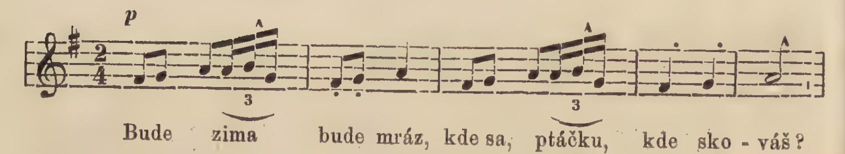
Jak mne v něm, maměnko,
Jak mne v něm nebude,
Všecka ta vesełosť,
Ja všecka za mnú půjde.

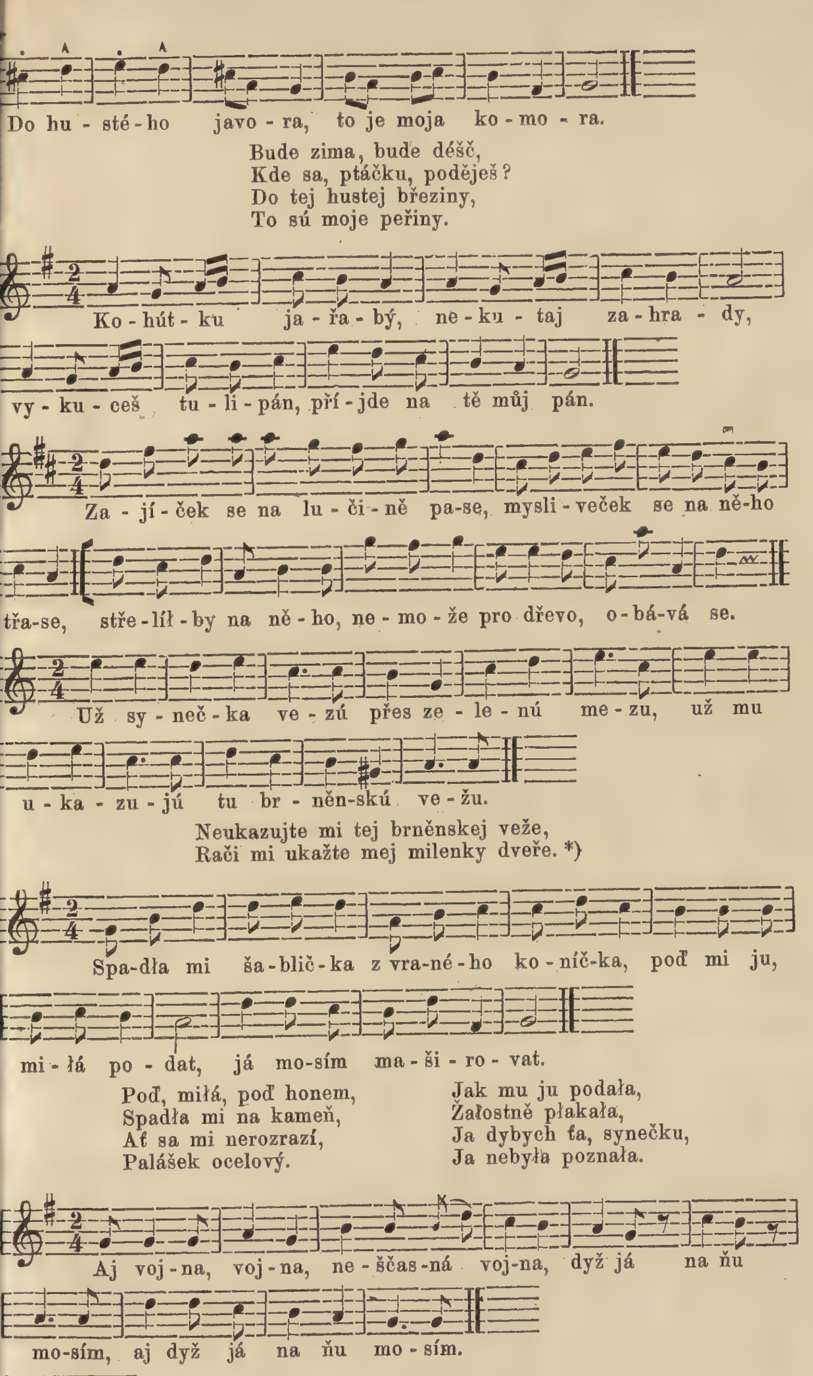

Ešče by sa libotáł, ešče by sa libotáł,
Dyby mu větříček fukotáł.

Nechoď k nám, synečku, nechoď,
Ani k nám muziky nevoď,
Nebudu, synečku, tvoja,
Nedá mi maměnka moja.
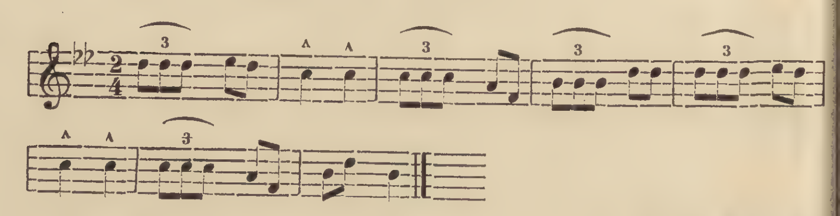

*) Mladíka na vojnu odvedeného vezou do Brna.

A vojna vojna, neščasná vojna,
Dyž já na ňu mosím, aj dyž já na ňu mosím.
Mám galánečku jak malinečku,
Opustit ju mosím, aj opustit ju mosím.
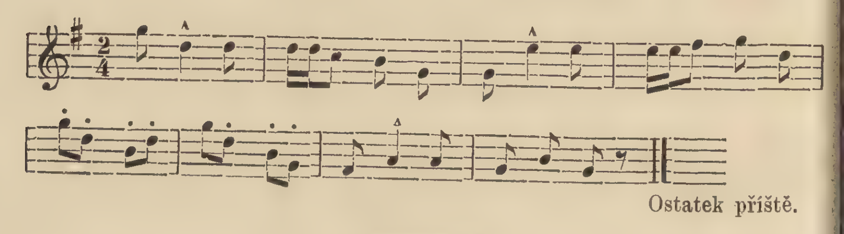
Sama královná, sama královná,
Písaníčko psała, aj písaníčko psała,
Aby synečka, aby synečka
Na vojnu dostała, aj na vojnu dostała:

Synečku nestoj, koníčka přistroj,
Pojedem do vojny, to proti Francúzovi.

Koulaná končívala se buď touto kodou:

anebo „maďarou," kterouž tančili do kola drobným krokem, mužští poskakujíce, krajačkami luskajíce a rukama taktem o holénky a nohavice pleskajíce. Seřaděni byli tanečníci, jak na počátku koulané stáli, ženské všecky napřed řadou, mužští za nimi, při čemž napořád k sobě obráceni zůstali, nic se neotáčejíce:

Ostatek příště.

Dub či lípa?

Napsal *Jaromír Hrubý.*

Za krásných idyllických dob probuzení dostalo se národu našemu mimo jiné zvláštnosti i národního stromu, a na důstojnosť tu pasována lípa. Kdo první uviděl v lípě tehdáž obraz slovanské povahy nevím, ale tuším, že kultus její hlavně rozšířil Kollár svou Slávy dcerou a vysvětlivkami k ní, kdež dovozuje, že lípa jest strom Slávům všechněm obzvláště milý a svatý a uvádí na 200 jmen místních, jež všechna od lípy původ svůj vzala a takto všeobecnou lásku našeho národa k lípě jako v zrcadle živě představují.

V letech osmačtyřicátých lípa byla již v národě našem v takové vážnosti, že nejpřednější tehdáž spolek pražský, jenž honosil se filiálkami po všech městech a městečkách českých, „Slovanská lípa“ totiž, její jméno na se vzal, a kdo by dosud nebyl býval přesvědčen, že jediné lípa jest obrazem slovanským, tenkráte nemohl býti déle v pochybnosti. Ve dni národně památné sázeny mladé lípy na památku, při žádné slavnosti národní nechyběly věnce z lipového listí, na výletech za odznak nosili národovci za kloboukem letorosť lipovou a kdo by při takové příležitosti byl ozdobil klobouk větevkou dubovou, došel všeobecnáho výsměchu. Vždyť dub je stromem tak ryze německým, jako lípa ryze slovanským.

Proto také, když po vítězství Německa nad Francií roku 1871 slaveny po veškeré říši s velikou okázalostí narozeniny prvního císaře nově zrozené říše německé, sázeny na památku toho dne a spolu na památku vítězství národa německého po celých Němcích, ve všech téměř dědinách duby; jediné občané Boppardští učinili tentokráte výminku a zasadili si dvě lípy.

Lípy, slovanské lípy sázeti na znamení vítězství zbraní německých? toť podivno, přemítali u sebe učenci němečtí a hledali v tom jakési znamení. I jali se pátrati v písmech a nastojte, čeho se dopátrali? Jediné Boppardští zasadili na památku výboje německého strom v pravdě německý, a všichni ostatní sázeli strom francouzský. Neboť dub býval původně ve Francii ctěn a odtud do Němec jeho kultus přenesen, kdežto staroněmeckým stromem národním je lípa.

Tuto zdrcující pravdu vynesl na světlo K. Hoffmann von Nauborn a jí na podporu uvedl výňatky z literatury staro-, středo- i novoněmecké, umělé i lidové, kteréžto všechny hlásají kultus lípy. Jest tedy lípa nejstarším národním stromem německým a byla opravdu v nemalé vážnosti po všech vlastech německých až do dob Napoleona I., jenž všude na místě stromořadí lipových kázal sázeti podél silnic aleje topolové.

Za dob pohanských bývala Němcům lípa stromem zasvěceným bohyním Holdě a Herce, kterážto jinak i Frau zur Linde zvaná, byla mužatkou. Jí posvěcená lípa byla jmína za symbol síly, statečnosti a vítězství a proto po vítězných bojích sázívány v Němcích na památku jen lípy. Ještě roku 1798 sázeli Švýcaři na památku vítězství nad Francouzi lípy. Pod lipami scházívaly se v Němcích soudy, odkudž latinské pojmenování soudu takového judicium sub tilia. V lipových hájích pohřbíváni padlí hrdinové a i na hroby lípy sázeny, jakž podnes četné na hřbitovech lípy svědčí.

Ve středověké poezii německé lípa jest obrazem velebnosti a vyskýtá se tak často, že dub před ní na dobro mizí. Z novějších básníků německých, kterýkoliv se obíral více poezií středověkou neb zahloubal se v ducha národního, zamiloval si z pravidla i lípu a dává jí ve plodech svých místo nejpřednější. Tak Göthe, jehož Werther mešká nejraději pod lipami a Hermann s Dorotheou u studně pod lipami poprvé se sejdou; tak Uhland, jemuž je lípa stromem lásky a jenž své milence vždy pod lípy provází:

> Ich sass bei jener Linde
> mit meinem trauten Kinde,
> wir sassen hand in hand...!

a jiných příkladů hojnosť.

Mohl pak K. H. von Nauborn i to uvésti na doklad, kterak lípa byla stromem Němcům posvátným, že slovanští Pomořané, když sv. Otou na víru křesťanskou roku 1124 obráceni byli, při studánce u města Pyric, kde dne 15. června mnoho tisíc jich poprvé pokřtěno, na památku toho skutku i na znak své vděčnosti čtyři lípy zasadili. Kollár dovozuje sice z tohoto případu, že lípa byla odjakživa Slovanům svatou, ale mně zdá se býti uvážení hodným, byl-li by sv. Ota Pomořanům právě teprve na křesťanství obráceným dovolil, aby důležitou událosť tu oslavovali sázením lip proto, že u nich od starodávna pohanské úcty požívaly. Spíše na oslavení toho skutku užito bylo lip z té příčiny, že u křesťanských Němcův u veliké vážnosti byly, jakož tenkráte bylo nade vši pochybnosť.

Dub tedy je stromem francouzským, lípa je němkyně; co pak zbude nám Slovanům? Či nemáme snad žádného stromu národního?

Fr. Čelakovský, jednaje o písni národní, napsal: „Jediné v této (písni národní) vidíme v živém tvaru básnického ducha lidského, jediné v této zřejmě vytknutý ráz národní. Kráčejme tedy drahou jím vytčenou a pátrejme, vynáší-li slovanská píseň některý strom národní a který to?

Již povrchním přehledem národní poesie slovanské se přesvědčíme, že dub je všeobecným miláčkem slovanských pěvcův. Ať v písni české, ať v ruské, ať v milostném popěvku, nebo v bohatýrské rhapsodii, všudy dovede pěvec vyzdobiti píseň svou královským dubem a nikdy se nemine mohutného dojmu. Dub tak sevšeobecněl v písni slovanské a v názorech lidu, že užívá ho konkretně na místě širokého pojmu strom, a některým Jihoslovanům slovo dub znamená přímo i strom.

Mimo dub není žádného stromu, jenž by se těšil vážnosti podobně všeslovanské. Oblíben jest sice *javor* u Malorusů, *jedle*, *bor*

u Jihoslovanů, avšak kultus jejich jest tak říkajíc jen lokální. Podobně lokálním národním stromem jest západním Slovanům *lípa.* Podivno: čím dále na východ a čím hlouběji do minulosti, tím řidší jest lípa ve zpěvích národních; za to čím dále na severozápad do Polska a Čech, a čím blíže k dobám přítomným, tím častější, jakoby právě sousedství Němcův, u nichž byla určitě stromem národním, a stálé styky s nimi byly působily i na sousední větve Slovanské a s nimi něco onoho lipového kultu sdělily. Avšak ani u západních Slovanů nevynikla lípa u vážnosti lidu nikdy na ten stupeň, aby byla zatlačila nebo jen snad zastínila starobylý a všeslovanský dub. Tak, abych příkladem se doložil, v Rukopise královdvorském nečiní se ani jedenkráte zmínka o lípě, kdežto dub jmenován tam více než desetkrát, a to vždy na místě význačném. Letopiscové němečtí, jednajíce o náboženství Slovanů polabských, uvádějí několikráte posvátné Slovanům *duby,* nikdy však *lípy.*

Nebuďte však tato slova vykládána v ten smysl, že bych upíral vůbec *slovanskosti* lípě. Naopak jest účelem tohoto náčrtku, aby upozornil na blízké příbuzenství lípy a dubu a spřátelil v myslech čtenářův opětně tyto dva, druhdy v dobré vůli žijící, nyní však rozvaděné bratry.

Dub i lípa byly předkům našim stromy vzácnými, neboť měli oni za to, že jsou bohům mily, a bohové rádi ve stínu a koruně jejich že meškávají. Mohutný, velebný dub s rozbrázděnou korou a ostrými obrysy, jež jakoby svědčily přísnosti ducha, dán byl za sídlo bohu hromovládci a plod jeho, drobné žaludy, učiněny v pověrečné mysli lidu symbolem hromové střely, hromového kaménku. Jemnější, ač neméně velebná lípa s korou hladkou a zakulacenou konturou, libovonným květem a sladkým plodem svědčila více vnadám ženských bytostí božských a proto jim vykázáno sídlo v koruně lípy. Avšak dostalo se jemné lípě asi téhož osudu, jako holubičímu národu Slovanskému: historikové starší nezmiňují se o ní. Jako jim spíše imponovalo krvavé dílo bojovných hord loupežných, Europou se toulajících a úplně pozornosti jejich ušel tichý život míru slovanských ratajů, tak povšimli sobě ve svatých hájích slovanských spíše dubu, zasvěceného hromovládci a v dobách pozdějších i bohům války, než klidného stánku chranitelky tiché slovanské domácnosti — vonné lípy. Že i v Rukopise Královdvorském o lípě ani zmínky se neděje, mám jen za náhodu, a kdyby se byla sbírka dochovala dnů našich celá, aspoň v písních lyrických dojista bychom se i o lípě dočetli. Však přejděme již k národní poesii samé a pozorujme, jaký asi význam vkládali národní básníci v dub a jaký v lípu.

Dub, jakož praveno, byl i Slovanům stromem posvěceným hromovládci. Můžeme tak s veškerou určitostí tvrditi přese vši posavadní neurovnanosť slovanského bájesloví, i kdyby ani jediné určité o tom zprávy se nám nebylo dostalo. Analogie všech ostatních, Slovanům příbuzných kmenův europských na tu myšlénku by nás vésti musila. Řekové zasvětili dub Diovi a v Dodoně stál „vysokorostlý dub Diův," z jehož šumění věštby vydávány. Římanům byl dub stromem Jupiterovým; o Keltech zapsáno v 2. stol. př. Kr., že ctí Dia, rozuměj hromovládce, a svatyní jeho že jest vysokánský dub; o Normanech a Němcích totéž dovozuje Jakub Grimm; což tedy o Slovanech jiného se domnívati smíme, nežli, že činili tolikéž. A věru Srbové na příklad podnes jmenují jistý druh dubu *grm,* slovo to ne nepodobno s *hromem;* a i přímo dub stromem hromovládcovým slove. K roku 1302 vypravuje kronika, že haličský kníže Leo Danylovič nadal biskupství Přemyšské mnoha pozemky a hraničníkem mezi nimi byl *Perunův dub.*

V posvátných hájích slovanských, Svatoborech tak zvaných, v ohradě uměle zhotovené na prostranství, kamž jenom kněz a obětník vstoupiti směl, stály posvátné duby, bohům nejvyšším zasvěcené. Takové duby posvátné popisuje kronikář v polabském Stargardě a tvrdí o nich, že zasvěceny byly Peronovi a toliko nejvyšší kněz v jich blízkosť vejíti směl. I náš Hájek vypravuje ve své kronice k r. 991, že „na Petříně toho času dělali někteří Češi u velikého *dubu* oheň, v kterémž divní způsobové tvárností lidských se jim okazovali. Náchylnější kteří byli k pohanství, že tomu ohni velikou poctivosť činili a jemu se klaněli . . . a říkali . . že by tu otcův a předků jejich duše od hříchů se čistily, někteří pak chleby a jiní peníze na ten oheň metali."

I v jedné české národní písni zachovala se dosud památka, že dub býval i Čechům stromem nad jiné posvátným. Ve svatební jedné starobylé písni z Domažlicka nevěsta loučí se s domácím pánem bohem, rozuměj Skřítkem, a s *dubem* na návsi:

Zastavte muziky, před tím naším domem, až já se rozlúčím s milým pánem bohem.	Zastavte muziky ve vsi před tím *dubem,* až já se rozlúčím s' šeckým strážským ludem.

Jsa původně jen svatyní, sídlem bohův spás, dub stal se časem sám posvátným, svatým, jakoby božstvo se bylo veň vtělilo. Podobně dvojí význam kultu stromu svého nacházíme u všech jiných národův europských a přirozeně tedy i u Slovanů. Biskup Ota Bamberský vypravuje v kronice, že viděl r. 1142. ve Štětíně poblíže pohanského

chrámu posvátný dub, pod nímž pramének se prýštil, a kterýž lid obecně za svatý považoval a velice zaň se přimlouval, když na rozkaz Otův poražen býti měl. „Aspoň pro památku nám jej zachovej — prosili nelítostivého biskupa —, nebudeme ho již za boha ctíti; jen ve chládku jeho chceme pookřáti a kráse jeho se diviti.“

Srbové podnes se ostýchají poraziti věkovitý dub, bojíce se, aby za trest se nerozstonali aneb dokonce nezemřeli. A učinili-li tak přece, touže sekerou, již dub podťali, na jeho pařeze slípce hlavu utnou, a tou obětí božstvo v dubě vtělené usmířiti myslí. I obyčej pálení *badňáků* na štědrý den svědčí tomu, že měli a dosud mají Srbové dub za strom svatý. Upalujíce totiž v den, kdy starý rok dle přirozeného kalendáře dokonává, dubovou kládu vínem pokropenou a posvátným zrním posypanou, věří, že tím spalují starý rok; a hned ráno na to vítají nového pána roku pozdravem „božić se rodi!“

Konečně i to svědčí svatosti dubu, že na probíjení hrobů Vlkodlaků užíváno kolů *dubových*. Mrtvý, tak věřili, byl jím připoután k zemi a nemohl již opouštěti svého hrobu, aby střebal šťávu a krev z těl živoucích. —

Zvláštní názor dubu obsažen v hádance ruské:

> Stojí dub, starodub,
> na tom dubě, starodubě
> sedí ptáček obratníček,
> nikdo jeho nepochytí,
> ni cař, ni cařice,
> ni krásná děvice . . . .

a jejíž význam jest *slunce*. Dub tu pojímán za strom světový, jehož větve se rozkládají po nebi a na nich slunce sedá. I náror stromu světového, ze země do oblak vyrůstajícího, je všeevropský. V bájesloví německém, slovanskému po litevském nejpříbuznějším, je na příklad stromem takovým jasan Iggdrassil. Podobně v jedné písni lotyšské vypravuje se, že slunce odpočívá si na dubě, skládajíc naň svůj pás:

> Pozad hory roste dub
> a za dubem jezírko.
> Tam syn boží věší pás,
> slunce dcera věneček.

Strom hromovládci a slunci posvěcený přirozeně v názoru lidu, hlavně u bojovnějších Slovanů západních, stal se i stromem svatým bohu válečnému, dárci vítězství a rekům proto na skráně kladeny věnce z dubového listí. Tak činí i v Rukopise králodvorském Liu-

diše Luborovi. Jsa od veškerého panstva vítězem uznán, byl Lubor před kněžnu přiveden

před knieni i před Liudišiu:
Liudišia mu věnec stavi,
věnec z *dubověhò* listie.
Zevzně hlahol trub i kotlóv!

Však není dub jen sídlem hromovládce a boha slunečního. I jiné bytosti nadlidské libují si v jeho blízkosti aneb sídlí zrovna v jeho koruně a kmeni. Česká ballada vypravuje o jednom ovčáčkovi, jenž pásl v březovém háji, jak

Pod dubem tu z nenadání
dvě panenky stály,
ovčák jim dal dobrý večer,
ony se mu smály.

Jedna byla všecka bílá
jako holubička,
druhá k němu švitořila
jako vlaštovička.

Pojď ovčáčku, pojď ty s náma,
vyspi se u nás do rána,
a ty tvoje ovce,
ať je pase, kdo chce!

Vzaly jsou ho za ručičku,
do hor s nima zašel;
svých oveček a chaloupky
nikdy víc nenašel.

V českých pohádkách těm bílým pannám říká se *lesní ženky.* Jim podobné *Rusalky* maloruské taktéž v blízkosti dubů se drží a selky maloruské, chtíce jich uprositi, aby jim nekradly příze, zavěšují jim na duby různobarevné klůcky a pentličky.

Polští Slezané věří zase, že *Bída* se skrývá v dubě a odtud vybíhá v okolí, aby se přesvědčila o pilnosti sedlákův a zvláště, zdali dobře mlátí a zrna nenechávají v klasech:

Na boranovském poli
vykotlané duby,
sedí tam v nich Bída,
vyceňuje zuby.

Sem bych konečně připočetl i průpověď, kterou čteme v českém románu ze XVI. stol. „o milosti Floria a panny Biancafory,“ jež zní: „Oni také ne z *dubového* dříví jsou se zrodili,“ kteréžto věty variant: „však nejsem z vrby střesený“ podnes na Moravě je pořekadlem a významu je též báječného. Bývali totiž lidé některými anomaliemi tělesnými označení, jejichž původ nebyl dosti jasný, považováni za syny Bílých paní, Polednic, nebo podobných ženských nadlidských bytostí, o nichž bájeno, že své dítě na dubě nebo vrbě ostavují a ono odtud spadá a k lidem se dostává, aneb že nerudné dítě své podstrkují nepozorným matkám za děti zdravé a zdobné. —

Dub jakožto sídlo bytostí božských, anebo vtělené božstvo samo, jest i oblíbeným sídlem věštích *ptáků*. Ptáci vždy považováni bývali za posly bohův a ve věštbách jim hlavní důležitosť přičítána. Bájiloť se o nich, že se v oblačné výši stýkají s bohy, tam sídlícími a proto že i vůli jejich znáti mohou. Tak Řekové měli orla za posla Diova, Normané připisovali Odhinovi dva havrany, kteří celý svět každodenně prolétali a zprávy o něm bohu donášeli, a podobně i Slované znali ptáky bohům zmilené a po přednosti požívali jejich úcty krahuji, havrani, zezhulice a holubi. Protož nebude nikoliv s podivením, vypravuje-li národní píseň, že havran sedící na dubě předpovídá rekovi budoucnosť, že krahuji sedají mezi větvemi dubů, neboť tam právě stýkají se s božstvem, jehož vůli mají lidu oznámiti. Tak čteme v básni Rukop. králodv. Jelenu, že na hrobě zabitého junoše vyrostl dub, a

> slětujú sě tlupy
> bystrých *krahujcěv*
> ze všia lěsa na sien dub,
> pokrakujú na dubě všicci.
> „Pade junošě zlobú vraha,
> junošě plakachu všě děvy!“

Častěji než o krahujích zmínka se děje v národních písních o *havranech* věštích. Ruský bohatýr Surovec z družiny Vladimírovy vyjíždí na lov a přicválá k syrému dubu:

> Hle na tom dubě sedí havran černý,
> havran černý — věští pták.

Surovec nakládá kalenou střelu, aby havrana zabil. Havran však promluví k němu lidským hlasem:

> Mě-li ubiješ, kořisti nezískáš:
> masa mého nenajíš se,
> krve mé se nenapojíš,
> peřím mým se nepotěšíš.
> Povím ti však věstičku já,
> věsť ti povím všeradostnou,
> tamo v dáli v poli širém
> Kurban cař že Kurbanovič
> s veškerou tam silou stojí,
> s vojskem statných bohatýrů . . . . .

Surovec poznává nebezpečí Kyjevu hrozící, vydá se proti hordě Tatarův a všechnu ji pobije.

I milostné popěvky znají havrana nebo vránu na dubě:

> Na vysokém dubě
> černý havran řehce,
> bože všemohoucí,
> když mňa milá nechce . . .

žaluje moravský synek nad ztrátou své panenky; v české pak písni z okolí Plzeňského se praví:

Vrána na dubě
žaludy klube,
a to sám Pánbůh ví,
čí holka bude.

I *kukačka*, jejíž věští povaha vůbec známa, sedá pravidelně na dubě.

V širém poli dubec stojí,
na dubci zezhulice,
zakukáše, zaplakáše,
že nenie vezdy jaro —

čteme již v Rukopise, a obraz ten dosud v národní poesii naší jest běžný.

Když jsem šel od milý,
klekání zvonili,
kukačka na dubě
zakukala.

Kukačka kukala,
má milá plakala,
že sobě Jeníčka
rozhněvala.

Konečně i *holub* a *holubice* rády na dubovou větévku sedají a v lásce ledakdy rady nebo noviny znají.

Na zeleném doubku,
tam holoubky hrají,
lidé jim závidí,
že se rádi mají. (česká)

Sivý holub na dubečku sedá,
ešče si on sebe rovnú hledá . . (slovenská)
Na vysokém dubě holoubeček seděl:
milujme se spolu, by nikdo nevěděl. (Krakovják.)

V polské písni hrozí dívka hochovi, že se promění v holoubka a odletí na dub:

Udělám se ti sivým holoubkem,
budu se vznášeť vysoko nad doubkem.

A čím takto v polské písni dívka hrozila, vyvedl český hoch své milence opravdu, a ona běduje:

Měla jsem holoubka
v truhle zavřeného,
a on mně uletěl
do pole širého.

Do pole širého
na zelený doubek,
tam sobě zahoukal
můj zlatý holoubek.

Holub je na dubě vůbec víc než doma. Proto, chce-li si páv s ním v karty zahráti, hledá ho zrovna na dubě, jak nám vyzradilo jedno dětské počítadlo:

Páv sedí pod dubem,
hraje v karty s holubem
nehraj, nehraj, holube,
až tvá matka tu bude;
přiveze ti pěkný věnec,
bude z tebe mládenec.

Velmi četné jsou případy, kdy národní píseň ptáka na dubě sedícího jménem nenaznačuje. Mluví jen o ptáku vůbec:

Co ten ptáček štěbetá,
co na dubě sedá?
Která pana hocha má
že je vždycky bledá!

Vůbec vědí o každé lásce ti ptáci na dubě:

Na zeleném dubě ptáci se hromadí,
že se rádi máme, o tom se už radí —

žaluje jeden Krakovják, a jiný přidává:

Used' pták na dubě a tak sobě zpívá:
Nevěř chlapci, nevěř, rád holky šidívá. —

Konečně i pověry, mezi lidem slovanským dosud běžné, ukazují oblíbenost a posvátnost dubu. V Čechách zpívá se ovšem více jen žertem:

Olšový, bezový,
dubový list,
kdo se chce oženit,
musí ho sníst.

Na Rusi však opravdově dosud bolí-li koho zuby vyhledávají starobylý dub, pod nímž studánka se pramení, uštípnou kousek kůry, omočí ve studánce a přikládají na bolavé místo, mníce, že by tím bolest zahnali. Nezdravé nebo křivé dítě postrkují rozštěpem mladého doubku, načež rozštěp sváží a mají za to, až doubek opět sroste, že i dítě se uzdraví. Nemoc totiž zůstala dle víry jejich při protahování v dubě. Táž pověra obecna jest i v Meklenbursku a ukazuje zřejmě na Slovany, bývalé pány oněch zemí.

I více jiných nemocí hojí se pověrečně dubovým dřívím nebo listím. Ba i na věštby jich se užívá. Tak při těžké nemoci kladou se v Meklenbursku dubové větévky s jinými ještě ratolestmi na vodu, a dle toho, plovou-li či tonou, soudí se na uzdravení nebo smrť

nemocného. Z žaludů pak na sv. Michala trhaných hádají v Čechách, bude-li příští rok úrodný či neúrodný, rozkrajujíce je a pozorujíce, jsou-li zdravy čili červivy.

Méně dokladů než pro posvátnosť dubu nalezáme v národní poesii slovanské pro posvátnosť *lípy*, avšak ani tu neopouští nás národní poesie na dobro.

Lípa byla, jakož s veškerou pravdě podobností lze se domýšleti stromem posvěceným božstvům ženským. V bájesloví německém, jakož svrchu již dotčeno, byla lípa zasvěcena bohyním Holdě a Herce. V lotyšské jedné písni se praví:

> Košatá tam lípa roste
> kraj sluneční dráhy zlaté,
> na ni slunce každý večer
> při západě pás svůj věsí.

Uvážíme-li, že slunce je Litvínům a Lotyšům bytostí ženskou, jeví se nám lípa jako příbytkem slunce, v nějž po denní pouti po obloze se uchyluje k odpočinku. Ale i Slovanům byla stromem ženským bytostem posvátným. Již slovný výklad vede nás na tu myšlénku, neboť *lípa* souvisí s pojmem *leposti*, ladnosti a hodí se tu spíše za příznak ženskosti než mužnosti. Nejpřednější z bohyň slovanských, jež ctěny byly u Slovanů západních, a po výtce u Čechů, byla Vesna, jež byla vládkyní jara a leta a spojených s nimi květův a úrody polní. Jarní slavnosti staroslovanské, jichž zbytky tu a tam na venkově dosud se zachovaly, zasvěceny byly Vesně. Jedna z takých slavností, v okolí Prahy svěcených, bylo vítání jara, jež zvrhlo se nyní na pověstnou fidlovačku v Nuslích. Však před nedávnými dobami měla i fidlovačka ráz ještě vážnější. Účastníci slavnosti ubírali se v průvodu z Prahy, nesouce *máje* v rukou, do nuselského údolí, kdež nedaleko mlýna okolo stoleté *lípy* stanuli, zarazili máje do země a pak tancem a zpěvem jaro vítali. Moravané dosud o letnicích ověšují příbytky své letorosty lipovými, aby tím dům od čarodějnic uchovali, majíce za to, že lípa, posvátná Vesně, sama též takovou moc nad škodnými běsy míti musí, jako opatrovnice její Vesna, jež jest zosobněným vítězstvím jarní síly přírody nad zimními běsy.

Jako u posvátných dubů, tak i pod lipou bývá studánka s vodou kouzelné moci. Polský jeden popěvek zní v tato slova:

> Stojí lipka, lipka zelená,
> pod tou lipkou voda studená;
> kdo tu vodu píť bude,
> švarné děvče míť bude.

Píseň tato vede nás přímo již ku hlavnímu významu lipy ve slovanské poesii. Souvisíť těsně s pojmem *lásky* a *manželstva*.

Včely bezpochyby zprostředkovaly význam ten. Květ lipový, hojný medovou šťavou, jest nejoblíbenější pastvou včel, a celé jich roje poletují za doby květu kolem vonné koruny jediné lípy. — Včely však byly přirozeným obrazem bedlivé a tiché rodiny, jež byla pod ochranou téže bohyně Vesny, jež chránila úrody zemské, a tím hlavně byt rodiny slovanské usnadňovala. Proto, zdá se, přidána v mysli lidu i Vesně za strom posvátný medonosná lípa. A poněvadž svatba opět je z nejdůležitějších dob v životě rodinném, pochopitelno, proč o lípě nejčastěji zmínka se děje v písních svatebních anebo svatby vůbec se dotýkajících.

V Čechách, na Slovensku i v Polsku známa jest píseň, jejíž polský variant ze Slezska počíná se slovy:

U našeho jezera
stojí lipka zelená,
a na té lipce, na té zelené
tři ptáčkové zpívají.

Nebyli to ptáčkové,
byli jsou tři družbové,
aj radí se oni o jednu dívčici,
který z nich ji dostane.

Píseň česká a slovenská skoro doslovně taktéž se počíná.

I dostaveníčkem milujících bývá lípa. Tak radí dívka slovenská svému milému:

Ale ty priď v neděľu
pod tú lipku zelenú;
potom ti já otvorím
a za tebou zatvorím.

V polské písni milí také pod lipou se zaslíbili:

Pod lipkou my se schodili,
tam jsme si nově slíbili.
Blažené Panny tam obraz stál,
tam on mi stužku daroval.
Tam jsme se dlouho láskali
a prsten a šátek si podali.

Ruská chorovodní píseň, zpívaná o slavnosti trojické, kdy po výtce svatby se umlouvají, též o lípě jedná:

Oj na poli lipečka,
pod tou lipou bílý stan,
a v tom staně stojí stůl,
za tím stolem děvinka.

Trhá květy po trávě,
vije věnce v zahradě
s tím předrahým jachontem.
Komuž ona vínek dá?

Podať vínku starému?
Starému vínku nepodám,
mé je mladosti nehoden!

Opět se opakuje počátek písně: Oj na poli lipečka . . . až ku závěrku:

> Podať vínku milému?
> Milému vínek nabídnu,
> onť mé mladosti hoden jest! —

Jako pamětník dávných, zašlých dob dochoval se dnů našich zlomek starobylé písně, jejíž význam sběratelům národní poesie byl hádankou. Jsou to verše:

> Hořela lípa, hořela,
> má milá pod ní klečela;
> jiskřičky na ni padaly,
> mládenci pro ni plakali.
>
> Což pak vy pro mě plačete
> vždyť nejsem sama na světě,
> vždyť nejsem sama jediná:
> děvčat je plná dědina . . .

Nemýlím-li se, jest i tato píseň zlomkem starobylé písně svatební. Dívka vydávajíc se za muž do cizí rodiny, opouští rod svůj, i loučí se s domovem a na znamení rozluky spaluje se lípa, buď za oběť ochrannému božstvu, aneb na znamení, že ženský člen rodu na vždy odchází do ciziny a tím pro rod je ztracen. Pod hořící lipou sedí či klečí dívka a loučí se se všemi jí dosud drahými, i těší zarmoucené hochy, že není samojediná, a že snadno náhradu za ni najdou. V tom mne potvrzuje variant horvatský, jenž bývá zpíván vskutku o svatbách a jehož počátek zní:

> Zelená lipka hořela
> pod ní má milá seděla;
> jiskřice na ni padaly,
> až všickni ptáci plakali.
>
> Když svati k ní vyjížděli,
> po cestě kdoule sázeli,
> a když se s ní navraceli,
> již zralé kdoule česali.

Konečně i Poláci, mají píseň, týmiž slovy počínající, jejíž další znění taktéž souhlasí s obsahem jiných svatebních písní. Mluvíť se v ní o darovaném šátečku, a šáteček v písních slovanských je známým dárkem z lásky.

Že lípa se svatbou v těsném styku jest, toho důkazem i píseň moravská, kdež radí se synkovi:

> Sekej Janku, sekej lipku
> svej Nanince na kolíbku.

Avšak svatba v národě slovanském měla kdysi význam zvláštní, zcela různý význam od nynějšího. Den svatební byl nevěstě dnem rozloučení se vším, což jí za dnů mladosti bývalo milým a drahým. Byl to den rozloučení s rodnou vískou, s luhy a zahradami, se kvítím a ptactvem v nich, přechodem v dálnou a neznámou cizinu, kteráž

dle slov ruské písně „suší bez větru,“ byl odchodem mezi cizí tváře, k cizímu otci a mateři, a proto dnem žalostným. Naše svatební písně, jsoucí dosud z pravidla rázu elegického, byly by nám pro svou tesknosť téměř hádankou nevysvětlitelnou, kdybychom nevěděli, že původem svým sahají do dob patriarchálního života rodin slovanských. Proto i svatební *lípa* nabyla významu tesknosti a stala se symbolem rozloučení vůbec a v lásce zvláště. Mnoho jest písní, kde v takovém spojení lípu nacházíme. U všech západních Slovanů jest běžný obraz, že hoch, znechutiv si posavádní lásku, aneb našed jinde nový „obrázek,“ odkazuje bývalou milou, že až se suchá lípa rozzelená, může opět na jeho lásku mysliti. Ovšem i opak toho se stává. Tak prosí polský hoch:

Tážu se tě, moje milá,
po třikrát,
kdy mi chceš ten vínek dát?
Jak se bude suchá lipka
zelenat,
bílá růže červenat —

Odpovídá ona na to. A jinde zas:

Suchá lipko rozvijej se,
švarná dívko rozmýšlej se!
Ach již jsem se rozmyslila,
tebe, hochu, opustila.

V Čechách naopak postavil si hoch zas hlavu a vzkazuje své milé:

Až se bude suchá lípa
u Nymburka zelenat,
přijď se na mě, má panenko,
přijď se na mě podívat.

Ví však mnohá dívka, že bývá hněv hochů jen okamžitý a že po bouři tím jasněji sluníčko vysvítá, a proto dodává:

Zelenej se, suchá lipko
zelenej;
Jen se na mě můj holečku
nehněvej!

Když však již opravdu je konec lásky, zazpívá si hoch moravský:

Lice ptáček, lice
od kopečka k lipce:
už nebudeš chodit
k sousedovej dívce.

Však nejenom v lásce, i když bratr se sestrou se rozchází jest lípa symbolem rozluky:

Ach bratře, bratře,
bratře kochaný,
pověz mi, kdy přijdeš
zas v naše strany?

Ach sestro, sestro,
sestro rozená,
až ta naše suchá lipka
bude zelená —

těší Polák odcházeje do ciziny, svoji sestru.

S lipou tedy ve slovanské poezii vůbec jen samá žalosť a loučení se pojí a nikdy nic veselého, bodrého; kdežto dub je symbolem jarosti a síly a i doubraviny nesou epithetou *„uné,“* což znamená tolik, jako *junácké,* mladistvé. Česká přísloví: „Opuštěný jako lípa“ a „Otrhaný jako lípa v jeseni“ dobře se hodí k tomu názoru. Podobně i slovenská píseň o sirotku, jenž hledá na hřbitově hrob své matky, aby si k ní došel požalovat na zlou macechu, a lipovým proutkem budí matku z věčného sna. Cizí jakýsi hlas poradil mu:

Hajda sa, hajda sa pod zelenú lipku,
a odlom tam sebe zelenú halúzku.
Hajda sa, hajda sa na tvojej matkin hrob,
tri razy naň udri, veď sa ona vzbudí.

V bájích německých lípa bývá též příbytkem pidimužíků, kteří lidem nepřejí a hrdiny, kteří v jejich okolí zabloudili, obyčejně v záhubný spánek uspávají. I v české písni o Heřmanovi a Dorničce okolí lípy jest místem nešťastným a když Heřman a svatebníci, jedoucí právě pro nevěstu, přijeli

na tu louku širokou,
pod tu lípu pod vysokou:
koníček zlámal nožičku,
Heřmánek srazil hlavičku. —

Již těchto několik ukázek dostačí, aby si čtenář učinil pojem o tom, jak slovanská píseň lípu pojímá a v jakém naladění mysli pěvec se nachází, když svou píseň lipou vyzdobuje.

Zbývá již jen, abychom několika příklady vylíčili poměr lípy k dubu, a ukázali, že přirozeně a bez umělkování staly se lípa i dub slovanskými stromy národními.

Staří Slované tak houževnatě lnuli ku svému patriarchálnímu zřízení rodinnému, že řády podobnými obmýšleli nejen své bohy, nýbrž hledali podobného zařízení i ve přírodě neživé, mezi stromovím. A v této rodině stromové byl jim dub mužem, starostou a lípa hospodyní, ženou. Vyskytají-li se jména jejich v písni, vždy jest dub symbolem mužnosti, síly a statečnosti, lípa pak symbolem slabší,

ústupnější ženy. Když Záboj staví se v boj proti Luděkovi, vidí v obou bojovnících básník „dub protiv dubu;“ žene-li vojsko Čestmírovo na hrad loupeživého Kruvoje útokem, opět je básník srovnává s duby:

A jako na horách mnoho silných dubóv,
tako ke hradu sě shlučě Neklanových vojnóv.

Když jinoch úkladně v lese zabit byl, tu

leže junošě v chladnej zemi;
na junoši roste dubec, dub,
rozkládá se v suky šíř i šíř.

Pěje-li se v novočeské písni:

Roste stromek dubový,
ach dubový,
na vršíčku tenoučký —

rozumí tím básník mladistvého hocha; kdežto slova:

Před tím naším okenečkem
stojí lípa zelená —

zjevně ukazují, že se jedná o dívce. Moravská píseň, mluvíc k hochu začíná:

Ach dube, dube, dubečku!
škoda tebja synečku;

pakli mluví k dívce, obrací se k lípě:

Ach lipko, lipko, lipečko!
škoda tebja děvečko.
Ach lipko, lipko podťatá,
škoda tvého vydaťá.

Podobně v písni litevské dub znamená otce, lípa matku.

Oj ty doubku, doubku šumivý!
Šuměl jsi ráno i pod večer,
až vypučelo devět větví
a ještě ten desátý vršíček . . . .

a dále vysvětluje píseň, doubek že je tatíček, devět větví devět dcer a desátý vršíček syn. Pak pokračuje:

Oj ty lipko, lipko šumivá!
Šuměla jsi ráno i večer
až vypučelo devět větví
a ještě ten desátý vršíček . . .

kdež lipka je matkou, devět větví devět synův a desatá dcruška·

České přísloví: Lepší klín lipový a hospodář, než šafář ocelový — má lípu za znak mírnosti, povolnosti; ruský bohatýr Dubina, jenž za zbraň nosil kmen dubový má jméno dobře shodné s mohutnou svou silou. —

Konečně i toho vzpomenouti sluší, že přečasto v jediné písni o obou dvou, dubu i lípě, zmínka se děje na znamení, že oba k sobě náležejí. V písni lužické vypravuje dívka:

Rostla lípa, rostla s dubem,
oba na pni jedinkém:
Já vyrostla se svým milým
v jednom a témž statečku.

Podobně i český hoch vykládá, co by si přál, kdyby zemřel:

Kdybych já věděl,
že letos umru,
dal bych si dělat
dubovou truhlu.

Dubovou truhlu,
lipové víko,
aby to bylo
všem pannám líto.

Avšak nejenom v písni, i ve skutečnosti stávají svorně oba stromy podle sebe. Viděl jsem nezřídka ve slovanských vesnicích, že drobná mládež bavila se před chaloupkou ve stínu mohutného dubu a košaté lípy, podle něho stojící a větvemi svými s jeho ratolestmi se proplétající. Zasadil je praděd nynějšího pokolení snad náhodou vedle sebe? Možno. Však spíše bych soudil, že byl to po otcích zděděný zvyk, jenž jeho vkus řídil, kdy sázel podle sebe oba Slovanům od pravěku posvátné stromy *dub* i *lípu.*

Prostonárodní léky
a některé jiné pověry z Komína u Brna.

Sebral *Tom. Šimbera.*

Lázeň dětem od souchotin.

Ve vodě uvaří se šišvoří,*) spáteční úročník, svatojanské koření, žebříček, balšínek, vršky z devíti žlutých vrb a tráva za devatero zahradami natrhaná. Když se vše náležitě uvařilo, voda sleje se v nádobu dřevěnou, do níž se položí choré dítě. Napřed svlaží se dítěti tou vodou třikráte jazyk, pak se myje od pravého ramene počínajíc přes hlavičku dolů až k levé noze, při čemž se třikráte po sobě říká: „Ve jménu Pána Ježíše Krista myju vás kostečky, abyste byly zdravé všecky.“

---

*) Šišvoří, rostlina cizopasná, modrým kvetoucí, roste na vrbách.

Na to se modlí pět Otčenášův a Zdrávasů, Věřím v Boha, Zdrávas královno a při posledním „amen“ vydělá se dítě z vody, zavine do plének a když uschne, obleče se do košilky. — Voda se pak opět vleje na ty zeliny, druhý a třetí den se toliko ohřeje a tak lázeň po dvakráte ještě spůsobem řečeným opakuje. Po třetí lázni voda vylije se z nádoby na místo, kde slunce svítí, kde se trávníček zelená a kam lidé nechodí, aby slivky pošlapány nebyly.

Zeliny, jichž lid na jakékoliv léky užívá, světívají se na slavnosť na nebevzetí P. Marie nebo Božího těla.

Voda Jordánka.

Před sluncem východem anebo po slunci západu chodívají na vodu Jordánku k řece, kde se proudí. Kdo si jí nabrati chce, dojda ke proudu, pozdraví vodu takto:

Pochválen buď Ježíš Kristus, vodičko!
Odkuď tečeš, vodičko?
Já jdu k tobě pro zdravíčko.
Ty tečeš až od Jordána.
Beru tebe v jménu Pána
Boha Otce i Syna i Ducha svatého.

Těmi slovy žehná se voda proti proudu, pak se jí nabere do lahvice a tou třikráte vody v řece dotýkajíc se říká:

„Ve jménu svatého Jana Křtitele nabírám tebe vodičko,“ a odcházejíc říká se:

„S Pánembohem vodičko, Bůh ti zaplať, vodičko.“

Jordánky užívá se v nemocech, při stírání souchotin a na lázeň dítěti chorému.

Vyměřování souchotin.

Souchotinář lehne si na zemi obličejem dolů, roztáhne ruce a měří se od hlavy dolů po patu pravé nohy, pak od konce prostředního prstu levé ruky ku konci téhož prstu ruky pravé. Měření to opakuje se po třikráte, při čemž se po každé počítá záporně: **ne**jeden, **ne**dva, **ne**tři, až po **ne**devět, a po každém vyměření nemocný žehná se mezi ramenoma slovy: „Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého Amen.“ Po třetím měření vezme se nemocný za ruku a řekne se mu: „Ve jménu Pána Ježíše, vstaňte!“ Na to dá se do nachystaného talíře hlíny, na kterou slunce nesvítilo, tedy na př. ve sklepě nakopané; do té hlíny udělá se důlek, do něhož na dno položí se míra nemocného, by se pohřbila místo něho. Na míru pak pouští se po zrnku oves nebo semenec nebo hrách „ve jménu Otce

i Syna i Ducha svatého.“ Na to se zrnka v důlku prstu zvýší hlinou zahrnou, měřič vezme do levé ruky sklínku naplněnou Jordánkou do pravé lžici, na níž Jordánky třikráte nalívá a nemocnému podává píti říkaje: „Pijte toto víno pro vaše jatra a plíce.“ Co nemocný nevypije, tím zavlaží se semeno na talíři. Na konec měřič požehná talíř „ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého“ a pak nemocného, dotýkaje jeho rukou a hlavy. Vzejde-li zrno v důlku a roste, bude nemocnému zpomoženo; talíř hodí se pak přes kalenici a souchotiny pominou.

Lék ode střel čili hučení v hlavě.

Vezmou se dva hrnky, do jednoho nabere se vody, do druhého dá se žejdlík ovsa; nemocnému postaví se na hlavu prázdná mísa. Nad misou přelevají se voda s ovsem z hrnka do hrnka, by se šustot na míse rozléhal, o niž se také několikráte hrnky zavadí. Při tom koná se modlitba ku hlavě Pána Ježíše trním zbodané.

Také jiným spůsobem léčí se střîly: Na mísu prázdnou položí se křížem nůž s vidličkou, na ně položí nemocný ucho, pak lije se voda nemocnému přes hlavu.

Od žloutenice.

Ustřihne se nehet s palce pravé ruky a s palce levé nohy, pak křížem s palce ruky levé a s palce nohy pravé. Potom se vezme vajíčko, bokem prodlabe se do něho dírka proti žloutku, do dírky vecpou se nehty, vejce obalí se hadérkou a pověsí na nitce do komína. Jak se potom z vajíčka kouří, tou měrou mizí z těla chorého žloutenice. Při tom se koná modlitba k pěti ranám Krista Pána.

Od lišeje.

Květ žilový a krvočistitedlný smíchá se s nátěstou (kvasem chlebovým) a vaří v čistém novém hrnku barvy černé. Pak svážou se čtyři pérka z černé slepice a jimi potírá se lišej nebo prašivina neb i jiná osypanina, při čemž se říká: „Mažu tě, stírám tě, ne ze své moci, ale Ježíše Krista pomocí.“

Od bolení očí, dokud člověk roste.

Chorý postaví se zády ke stromu, vodorovně nad hlavou jeho vyvrtá se nebozízem do pně dírka na dva palce, pak ustřihne se chorému nad každým okem trochu vlasů, zaobalí v papírek, strčí do dírky a zatluče klínem ze stromu zdravého, při mužských pohlaví mužského, při ženských ženského; tedy při oněch z buku, dubu,

habru..., při těchto z jabloně, hrušky, švestky... Při tom koná se modlitba k pěti ranám Krista Pána.

Jak se pomáhá dobytčeti od červů.

Bodlák ohne se před sluncem východem polehounku vrškem k zemi a přikryje plochým kamenem ale tak, aby kámen tak na něm ležel jako dříve na zemi. Při tom se říká: „Bodláčku, já tobě tvou hlavu skloním a pod kámen ti ji položím a nepropustím tebe, dokuď mému (zde se jmenuje dobytče, jeho srsť a místo kde jsou červi) černému vepřovi z levé nohy červů nevyženeš. A k tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Syn i Duch svatý. Amen.“ Když se dobytče pozdraví, kámen s bodláku opět se odvalí, při čemž se říká: „Bodláčku, já tebe propouštím z vězení a děkuji tobě za to zpomožení.“ Kdoby toho učiniti obmeškal, dostal by bolení a dření v životě.

Také tímto způsobem pomáhá se dobytku od červů: Vytrhnou se dobytčeti červivému na hřbetě tři štětiny a strčí za límec u nohavic. Když štětiny z nohavic vypadnou, vylezou také červi z dobytčete.

Aby kráva byla „měkká na dojení.“

Když je kráva před sv. Jiřím stelná, dá se jí s chlebem srdečko krtičí polknouti. Kráva pak je měkká na dojení a dává hojně mléka.

Co činiti, aby slepice skřečela.

Když se peče chléb, vezme se od teplého ještě pecna slaměnka, nasype se do ní zrna a dá zobati slepici, kterou nasaditi chceme. Sotva slepice zrní toho pozobe, hned počne kvokati. Chceme-li míti kohoutky, přinesou se jí vajíčka v nádobě mužského pohlaví na př. v hrnci, v koši, pakli chceme slepičky, přinesou se v nádobě ženského pohlaví, tedy ve slaměnce, v opálce, v zástěře.

Jak se vymůže láska a štěstí přiláká.

Usuší se čtverolístek jetelinky, potře a přimíchá do vína. Které děvče vína toho si zavdá, láskou k dárci zahoří. Komu se takový čtverolístek, aniž o tom zví, do kapsy podstrčí, ten všude a ve všem štěstí mívá. Děvčata neberouce ho do holé ruky zašívají si jej do kordulek pod pravou paží nebo do tak řečených jelítek u kordulek, na nichž sukně připevněny jsou. Totéž věří se o laskavci, o němž starodávní píseň pěje:

Vy Komínští chlapci,
Vy o tom nevíte,
že já mám zašitý
Laskavec v jelitě.

Jak peníze do domu přivábiti.

Rybí šupka slove tráva, která má silný kořen jako ruka. Kdo ten kořen v domě ve vodě chová, táhne za sebou běžné peníze, o půlnoci pak řehotaje přisluhuje Jidáši.

Rozhledy literární.

Rukopis Zelenohorský a Kralodvorský s úvodem a výkladem ku potřebě školní i soukromé vydal Fr. Vymazal. V Brně 1879. Náklad hnihkupectví K. Winklera. 8° str. 112. Cena 60 kr.

„Knížka tato," praví p. spisovatel, „má žáku usnadniti domácí přípravu aspoň potud, aby tvarům gramatickým porozuměl a text do nynější češtiny věrně přeložiti uměl." I jest nám s potěšením vyznati, že p. spisovatel nejen znamenitě dostál této úloze, nýbrž i daleko více splnil, nežli co v úvodě slibuje. Nepřestáváť nejnovější toto vydání našich starobylých rukopisů na zevrubném a důkladném výkladě tvarů gramatických, nýbrž hledí si také co nejbedlivěji obsahu věcného, nezabíhajíc při tom v jalovou frasovitosť a v bombastické rozbory tak řečené aesthetické.

V úvodě p. Vymazal ukazuje, jak třeba čísti starou češtinu a podává pak stručný sice ale dostatečný přehled nejdůležitějších zvláštností mluvnice staročeské. Ku každé pak básni položen nejprve úvod tu delší tu kratší, jak se kde potřebným vidělo, v němž vyložen obsah věcný a poukázáno buď ku příslušným událostem historickým buď ku stránkám té oné básně poetickým a aesthetickým. Tak v úvodě k „Záboji a Slavoji" děj případně rozdělen ve tři hlavní části, jež jsou: tajná úmluva, souboj válečný a vítězství, stíhání a oběť. Obsah „Zbyhoně" trefně vyložen těmito stručnými slovy: „Jinoch-holub vysvobodil svou družku-holubici, již násilný vladyka Zbyhoň-krahuj uchvátil a na svém hradě věznil. Osud holuba, jemuž krahuj uchvátil druži, spojen tu nerozlučně s podobným osudem jinocha." K náhlému tomuto přechodu od obrazu k věci pan Vymazal případné obdoby přičiňuje z písní národních. K „Jaroslavu" pro důležitosť děje položen obšírný úvod historický, v němž celý děj básně velmi přehledně rozdělen v patero část. Úvod k „Róži" pěkně charakterisuje ráz a povahu písní ruk. Kralodvorského.

Co se týče výkladu samého, ten, jak již pověděno, stejnou měrou prohledá ku stránce jak mluvnické tak věcné, šetře všude náležité míry aniž čeho důležitého pomíjeje. V té příčině p. Vymazal svědomitě použil všech dobrých pomůcek, jmenovitě nejnovějších vynikajících prací Gebaurových, Maškových a Brandlových sám také ze svého nejedno temné místo náležitě osvětliv aneb alespoň poukázav k té neb oné posud nerozřešené, protože nepovšimnuté záhadě. Nových zdařilých výkladů mluvnických i věcných naskytuje se hojně říkajíc na každé stránce, o čemž se čtenář věci znalý snadno přesvědčí.

Na konec přidáno patero kusů z kroniky Dalimilovy, v nichž vypsány tytéž děje jako v básních našich rukopisů, pak věrný přepis Jelena a Goethův překlad Kytice, kterýmižto přídavky velmi se zavděčil p. spisovatel svým čtenářům.

Vytknouti nám toliko jest, že s transskripcí p. Vymazalovou, dle níž v Rukopise Zelenohorském g sice ponecháno r však proměněno v ř sotva kdo souhlasiti bude. Nelíbí se nám také, že pan spisovatel leckteré slovo staročeské vykládá německým překladem, jako pokládaje u svých čtenářů němčinu za známější od vlastní řeči mateřské, kdežto by prostým synonymem českým nebo případným opisem věc lépe byl pořídil. Sem tam vyskytuje se také některé nedopatření, což všecko při druhém vydání zajisté napraveno bude. Úprava jest pěkna, tisk jasný a zřetelný, cena velmi levna. Doporučuje se tudíž co nejlépe krásné toto vydání starobylých našich památek básnických nejen školám, nýbrž i čtenářům jiným, jimž o to jde, aby se důkladně seznámili s proslavenými Rukopisy našimi. *F. B.*

Kytka z Moravy. Básně Vladimíra Šťastného. V Brně. Nákladem vlastním. 1879. Cena 80 kr.

Dvojí na ten čas směr literární pozorovati jest u nás jak v belletrii vůbec tak v poezii zvláště. Jednoho toho směru stoupenci myslí svou těkají po cizině opouštějíce květné a bohaté luhy domácí a úzkostlivě se varují, by ve spisech jejich znamenati nebylo stopy sebe menší toho, co by upomínalo jen i poněkud buď na starobylé vzory domácí nebo na klassická díla literatury naší předbřeznové, a za to tím pilněji a důsledněji všímají si vzorů cizích napodobujíce je netoliko ve přednostech nýbrž i v chybách a zcestnostech, nedosahujíce však obyčejně jejich výše. Že tímto směrem se berouce víc a více upadají v holé pitvoření se po svých vzorech ba na mnoze v pouhé opisování celých veršův a statí, které jim bez pochyby mimovolně v mysli utkvívají, to zřídka kdy kterému, jak se zdá, na um připadá. Domnívajíce se, že píší pro salon a vzdělance, zapomínají, že lidu, tomu zuboženému lidu našemu, více potřebí je potravy duševní nežli vzdělancům umějícím čítati originaly, jejichž výše dostoupiti básníci naši větším dílem se klopotí darmo. Zvou směr ten (— jakým právem, sami tušíme nedovedli by vyložiti —) kosmopolitickým, partisány pak a světlonoše básníky moderními nebo ještě okázaleji poetami vůbec, jako by vše, co nekluše drahami světovými pouhou bylo chamradinou a plevou.

Stoupenci směru druhého neostýchají se prohlašovati tu cestu za nepravou, ba přímo v záhubu vedoucí a volí předváděti zrakům lidu svého minulosť jeho zářící velebností ukazujíce mu písní a slovem slavné činy praotců jeho, sbírajíce národní pověsti, jež ve květné roucho veršové oděny jsouce hluboce v mysli lidu působí, a nezvratné chovajíce přesvědčení, že lid, z něhož nám největší v tomto století vyšli geniové, potřeba je vzdělávati a jediné tímto způsobem že možno jest při národnosti své zachovati veškeren národ. A toho rázu básníky vším právem nazýváme básníky národními.

K básníkům těm a takovým patří náš Vladimír Šťastný. Netěkáť myslí svou za hranicemi žírných vlastí českomoravských, nehledá pracně effektních a přece k srdci nepromlouvajících látek cizích aniž odívá veršů svých ve brokát a zlato na pohled ryzí a pohledneš-li z blízka na věc v holé se měnící pozlátko. Šťastný právem domníval se, že více poezie v zuboženém tom Rostislavu a statném Slavomíru nežli v různých těch lamželezích nordických; pochopil úkol básníka českého, a na nás jest, abychom ukázali, jakou měrou povinnostem básnického kněžství svého dovedl dostáti.

Kdo bedlivým okem stopuje ruch literární, toho nemohlo zůstati tajno, že mezi básníky moravskými Vl. Šťastný na ten čas zaujímá místo nejpřednější, a to jak vhodnou a případnou volbou látek tak i jadrností dikce, uhlazeností veršovou, a vůbec úpravou v pravdě uměleckou. Neměli jsme však po tu chvíli příležitosti, bychom ocenili básníka toho plnou měrou. Neboť ačkoli jsme se setkávali se jménem jeho v časopisech moravských dosti často, kromě skrovninkého svazečku básní „Kvítí májové“ nazvaného, sbírku básní objemnější vydal teprve nyní. Ký tedy div, že s pravou dychtivostí do rukou jsme brali tuto sbírku, a což jsme se potěšili poznavše, že to jsou básně veskrze výpravné.

Báseň úvodní velepřípadně charakterisuje ráz básní následujících. Pějeť básník, že hledal květů na Kytku svou po moravských horách, však

„Nenašel jsem tu kaktusových květů
nádherně skvoucích na odiv se světu,
aniž jsem lotos zřel na našich vodách,
abych se kochal jeho na lahodách;
ani jsem cedru nezřel ani palmy,

pod nimiž pěje výchoďan své žalmy:
za to nám zdravím dýší šumné bory,
mateří douškou voní všecky hory,
pomněnkou hrne potůček se v řeku,
a pažit skví se v sedmikrásek vděku.“

Sbírka sama rozdělena je ve dva oddíly, z nichž prvý „Ozvěny z dávných dob“ nazvaný obsahuje pět delších básní epických, sahajících dějem svým vesměs do dob nejdávnější historie naší; druhý pak „Pověsti a báje“ zvaný obsahuje drobnější ballady, romance a legendy, jejichž látka dílem z historie vážena, dílem z národního podání.

Promluvmež o prvém díle poněkud obšírněji a vytkněme jeho přednosti. Schvalujeme Šťastnému, že látky na básně své si volí z dějin vlastenských, ale přece netajíme se míněním svým, že lépe bylo by básníkovi nesahati po dějích skoro mythických, obestřených neproniklou mhlou. Myslíme, že pro Šťastného nejlepším a nejúrodnějším polem by bylo veršované vypravování pověstí a povídek. Až promluvíme o oddílu druhém, dotkneme se věci této zevrubněji. Nicméně hned ze předu s radostí konstatujeme, že básně epické oddílu prvního v ničem čáky naší, ačkoli veliké, nesklamaly. Dávajíť ve všem všudy na jevo epika pravého: mírný, neuchvatný ton, rozpisování více ku hloubi hledící nežli ku šíři, verš klidným plynoucí tokem, vypravování živé, obrazy nehledané, a přece na celek tak případné, to vše na jevo dává, netoliko znamenité nadání, nýbrž i znamenitou vyspělosť.

Prvá báseň „Bouře“ líčí básníka an stoje na cimbuří hradu Buchlovského po vlastech se rozhledá, nad nimiž černý mrak rozpial svá křídla. Přistoupí k němu bledá paní — Vlasť to, a podávajíc mu žezlo

„Vlasť jsem,“ praví, „bídná matka tvoje,
žezlem tím bys potřel vrahů roje,
všemohutnou staň se ruka tvá!“ —
Máchnul pěvec žezlem v světa úhly:

„Vstaňte vy, jichž údy dávno stuhly,
jichžto zmizel mezi námi duch
Rozevři se mocná hrobů bráno,
budiž žití všem zas rekům dáno,
vrať nám sílu, vrať nám věhlas Bůh!
Rozedni se tmavá, smutná noci,
vstaňte, vstaňte vlasti ku pomoci!“

Vstávají sice ze hrobů Lumír, Záboj, Slavoj, matka Vlasť však

. . . . . . vážně kyne pravicí
v dálku zní hlas její zvučící
„Stůjte, bohatýrští rekové!
marně povstali jste k spáse mojí
jiní než dob vašich vrahové
lidu mému smrť i zhoubu strojí.
Kde tu Frank, kde Tatar na poli
stejnou zbraní s vámi zápolí?
oštěpem zda hradbu prorazíte,
kterou zdila zloba, lež a klam,
zdali mlat váš sejme z duší mam,
nad hadem zda turem zvítězíte?
Ulehněte zase v slavný hrob,
statní synové vy statných dob!
Chabý meč vší zemské rekovnosti,
kde zbraň peklo vládne divou zlostí.
Zanechte však vnukům věno spasné,
zvučné varyto své slávohlasné.
Nechť se struny jeho rozezvučí
jako zněly v hrdin dávném čase,
nechať vnuky síle dědův učí,
nechať k životu je zbudí zase.
Až jich srdce jarným ohněm zplanou,
vítězně zas pluky vaše vstanou.“

Mimovolně citovali jsme úryvek delší obzvláště pro charakteristický konec. — A když byl zmizel ten voj, objevuje se nešťastné pole Moravské a Vlasť mluví k Otakarovi významnými slovy:

„Darmo vstáváš z hrobu, chrabrý lve,
zráda posud český rod tvůj rve!
V černou zem zas, reci, meče skrejte,
prapor se lvem vlasti zanechejte,
až kol něho brat se s bratem spojí,
zavlaje zas u vítězném boji.“

A pohlížeje dále vidí básník vozy husitské a zpomíná v duchaplné reflexi válek husitských, zhoubných ve skutcích pro národ český, ale důležitých ve svých následcích, a praví:

. . . ta láska k vlasti plamenná,
již jste celým otřásali světem,
v dědictví buď svaté vašim dětem,
k práci, k boji sil jich ramena!“

Poslední obraz básně líčí Velehrad, ten posvátný a od tolika tisíc a tisíc Moravanů vroucím srdcem ctěný Velehrad. A koho by nedojímaly mohutné ty verše, jimiž krásná báseň končí! Ukázal-li kde náš básník jak hluboce pochopil tužby a snahy lidu Moravského, důstojným toho věru dokladem jsou poslední strofy „Bouře.“ Uvádíme je tuto v plném znění:

„Rozvírá se boží sad
plný krásy, plný vnad,
slunce vzchází,
blesky hází,
na posvátný Velehrad.

Velehrade, chráme náš,
národ k sobě svoláváš!
ty nás spojíš,
Rány zhojíš
láskou síle základ dáš!

Velehrade, Betléme,
s touhou k tobě spějeme,
svatí bratři
na nás patří,
česť a dík jim pějeme.

Velehrade, mohyho!
světlo z tebe zářilo,
tvoje sláva
znova vstává,
budiž zase, jak bylo.

Buď nám jeden svorný duch,
bratr bratru věrný druh,
v míru, v boji
buďme svoji,
požehnáť nám s nebe Bůh.“

Slovy těmi báseň končí úplně harmonicky; bouře básníkem líčená ve klidný přechází zpěv; dojem jest úplně uspokojující. Celá báseň, ačkoli spočívá na motivech nenových, ba snad příliš často užívaných od básníků našich, nicméně, že originálně spracovány jsou, vyniká, jak už dotčeno, koncepcí mohutnou, četné reflexe pak, jakkoli ledakdo snad o nich domnívati se bude, že psány jsou tendenčně, účelu svému vší měrou vyhovují a nevšední v sobě chovají krásy básnické.

Ne tétéž výše básnické jako „Bouře“ dostupuje „Poklad černomorský,“ v němž básník vypravuje nejprve o divu vykonaném svatým Klementem, pak o jeho hrobě ve vlnách Černého moře, o zjevení, jež se stalo svatému Konstantinovi, jakož i o zázračném objevení se hrobu svatého Klementa a na konec o prvních službách božích na Moravě. Obzvláště básni této na újmu jest ona jakási rozkouskovanosť a skrovný podklad epický. Nezpůsobujeť oněch pět zpěvů, z nichžto „Poklad černomorský“ se skládá zaokrouhleného celku; jestiť každá časť básní o sobě a přece zase celkem mysl úplně ukájejícím. Nic méně i tu pozorovali jsme mnohé pěkné jednotlivosti a zpěv druhý a poslední obzvláště jsou čestným slov našich dokladem.

Ostatní tři básně prvního oddílu souvisejí vespolek nejen vniterním ústrojím nýbrž i formou; jest to trilogie z dávných dějin moravských. Prvá báseň líčí krále Rostislava v zajetí, druhá jak „Slavomír“ stal se spásou své otčiny, poslední, kterak Svatopluk rek, dlící ve vězení německém, se stane panovníkem Moravským.

„Slavomír“ ze tří básní těch bez odporu je nejlepší: honosíť se místy krásou až uchvacující. Dikce všude ušlechtilá a hodna básníkův nejvýtečnějších, epický ton dostižen a dodržen mistrně. Místa jako když Moravané přicházejí Slavomíra prosit, by jim spásou byl, a scéna, kdy Slavomír se zjevuje zástupům udiveným, domnívajícím se, že sám pohanský bůh Svantovít se blíží, podána a vylíčina jsou vskutku mistrně.

Rovněž i dumy Rostislavovy mnohými vynikají krásami. Ale dojem souladný dozajista byl by mocnější, kdyby básník jimi se byl poněkud uskrovnil. Třetí, čtvrtá a osmá jsou nejlepší. Čtvrtá mnohem by byla účinnější, kdyby vypuštěna byla sloka poslední, ano ničím nevyniká a k celkovitosti básně ničím nepřispívá. Zníť pak beze sloky poslední takto:

„Jednu jiskru žhavou
sešli blesku očím,
ať tou noci tmavou
vlasť svou ještě zočím.

Vlasť! — Ó vlasti drahá!
tvoje zřel bych nebe,
život plný blaha
ssál bych zrakem v sebe!

Vlasť? — Ó marní snové!
Kol mne není vlasti —
a já světlem nové
jen bych vnímal strasti.

Cizí kolem zemi,
cizí měl bych tváře,
žalář by jen němý
zřel by do žaláře.“

Vzmínky hodno jest, jak případně a v pravdě po básnicku vylíčiti se podařilo pěvci našemu smutné věsti o hrozném hubení národa moravského donikající žaláře Svatoplukova, jež tou měrou vzrušují všecku mysl královského vězně, že zradu zradou zhojiv z vazby své se vymaní a spásou se stává ujařmeného lidu svého. Neváháme krásné to místo a dokonale po slovansku myšlené a proslovené tuto položiti v plném znění:

„Krkavci dva aj sletli se v té chvíli,
na mříže okna oba sobě sedli:
krakotem chvatným s druhem druh se sdílí.
Zakrákoral první: „Poleť se mnou, nedli,
upřímo k tobě z popraviště letím,
tučné tam hody na viselcích světím.“
„Ba leť ty se mnou!“ zakrákoral druhý,
„poleť jen, poleť na Moravské luhy,
vezmeme s sebou vše krkavčí plémě,
dobré tam kvetou pro našince časy,
hoj tamo celá popravištěm země
a celý národ nám dán na pospasy.“

Ze všeho, co tuto řečeno jest, o prvním oddílu, jasně na jevo jde, že Šťastný věru šťastně vzmohl látky ve příčině nejedné choulostivé a obtížné, a není pochybnosti, bude-li statečně pokračovati na dráze tak zdárně nastoupené — a toho do něho z té duše se nadějeme! — že ne jednou ještě básní z dějin moravských přispěje k ozdobě sadu na ten čas dosti zpustlého. Chtěl-li by básník dáti na náš hlas, tou bychom mu byli radou, aby sobě oblíbil čítati Pešinovo dílo „Mars Moravicus,“ i doufáme, že nám snad té rady někdy vděčen bude netoliko básník sám — anobrž i ten náš milý národ českoslovanský! — Našim dorůstajícím básníkům pak z hloubi duše své voláme:

„Aj vizte! co tu krásy za humny domácími, máte-li jen oči k vidění a uši ku slyšení!“ . . . .

Část druhá „Pověsti a báje“ zavírá v sobě sbírku básní kratších, jež mají za obsah netoliko pověsti a báje, jak titul udává, nýbrž i legendy, allegorie a jiné. Pověsti však jsou nejpovedenější, a tu nám na místě prvním vzpomenouti jest rozkošné pohádky slovenské „o dvanácti měsíčkách.“ Látka sama pěvce takořka vyzývá ku zpracování básnickému a Šťastný uměl naladiti struny varyta svého tak, aby hlaholy roztomilé té pohádky o zlé maceše a její vlastní a nevlastní dceři pronikaly až k samému srdci lidu toho, jemuž básník pěje. Vzorem měl dobrým Erbena; ale hrubě by se mýlil, kdo by se domníval, že pohádka Šťastného je pouhým Erbena napodobením, nebo snad jenom silným ohlasem jeho „Kytice.“ Tomu není tak. Vypravování jest ovšem prosto, tak jako toho vyžaduje sám děj a pohádkové osoby — a to snad upomíná nejvíce na Erbena, toho mistra mistrovaného v oboru slohu pohádkového, — ale originální je bujará v básni té kresba a vypravování jednotné, upravené ve sloky velmi vhodné a urovnané. Scéna, kde básník líčí dívku sněhem se deroucí a dvanácte měsíčků v kole, patří k nejvýbornějším statem netoliko naší sbírky, nýbrž všeho, co v tomto genru kdy básněno. Kdo nevěříš, přesvědčiž se sám:

„Mrazivý vichor na horách vane,
pokryta sněhem pěšina,
a na ni slza přečasto skane,
hořem ji roní dívčina.
Noha se boří, kamkoli kročí
dívka se modlí k nebesům;
sotva však zdvihne modré své oči,
aj tutě známé hory chlum!

Uprostřed hory pozasněžené
rudý zas oheň plápolá,
dým se tam hustý do výše žene,
měsíčků dvanáct dokola.
A shora Leden v bělostném hávu
pádným zas kyjem zavládá,
sníh jemu kryje stařičkou hlavu,
a s brady v prsa zapadá.“

Nesmělým krokem dívka se blíží:
„Smilujte, ach, se nade mnou!
zima i mdloba údy mé tíží,
horami mrazné větry jdou.“
„A co tu hledáš v horách v tom čase?“
vážným se hlasem Leden ptá.
„Jahody, pane, sbírať mám zase,
macecha mi tak velí zlá.“

Komu z našeho lidu vypravování takové by se nelíbilo? čí srdce by se nerozehřálo, čí nerozjařila se mysl? Touto básní Šťastný dokázal, že vypravování pověstí polem jest jeho nejvlastnějším, na tom že mu dáno vypěstiti plody ceny nehynoucí. Dojala nás povídka tato mocněji nežli kterákoli báseň oddělení prvního, jakkoli vypravování daleko jednodušší jest a koncepce úplně průhledná.

Ostatní pověsti nedosahují výše slovanské pohádky zvláště proto, že básník v nich se uchýlil ode vzorův Erbenových. Nicméne básně „Kamenný mnich“ a „Výkup“ velmi jsou podařilé a zvláště při prvější forma bezúhonná a plynná mile dojímá, kdežto druhé na ujmu je jakási těžkosť a dělanosť.

Místy velmi krásnými vyniká báseň „Zvony Panny Marie.“ Jest to pověst o matce, jež vzdychá po synu svém kdesi po světě se toulajícím.

I „Zeď Boží“ jest básnička dobře zosnovaná; úpravě však nedostává se oné vroucnosti a výmluvnosti, s níž tak rádi se potkáváme v ostatních básních Šťastného. Mluvíť ta báseň více k mysli, ano srdce zůstává chladno. I skrovný děj poněkud básni té zdá se býti na újmu.

„Sláva nebes“ a „Sněženky“ jsou svým obsahem ovšem dávno známy; prvou zpracoval, hrubě-li se nemýlíme, již Jan z Hvězdy způsobem velmi slušným a snad i jiní básníkové; vykládáť se zajisté pověsť tato skorem o každém klášteře stojícím poblíže lesův: ale tím větší jest zásluha našeho Šťastného, že i látky vůbec známé uměl tak upraviti, že čtenáře poutají nic jinak než jakoby při nich i kouzlo látkové novosti bylo. Obzvláště pak „Sláva nebes“ překrásným vyniká veršem a melodickou mluvou.

Tím tuším probrali jsme všecky pověsti a báje, na něž názvy tyto skutečně připadají, i vzmíníme se nyní několika slovy o básních, na něž látky brány ze vzpomínek historických. Jsou to dvě: „Pan Jiskra z Brandýsa“ a „Šporkova chasa.“ Obě vší měrou básníkovi se podařily. Prvá je vzácným příspěvkem ku charakteristice hrdiny katolíka, jenž s hloučkem Táborů šířil slavné jméno vlasti své široko daleko po Europě. Kdežto Uhři a Leši zajatých Turků neživí, Jiskra na jevo dává svou velikomyslnosť a dobrotu srdce pravě:

„Já propouštím vás v otčinu
jen poctu vzdejte kříži!
A. bude-li se ptáti kdo
Kým živení jste v boji,
tu rcete: Hejtman Čechů to
byl s Táborskými voji!“

S úsečností a prostotou v pravdě básnickou tu několika slovy vylíčena udatnosť i dobrota pravého srdce českého. — Ve „Šporkově chase“ tolikéž chrabrosť česká se velebí, ačkoliv už ne verši tak uhlazenými jako v básni předešlé. Trefně přímost a vroucnosť citu vojanského naznačena jest touto modlitbou:

„Ty náš Jeneralissime!
zde za pomoc tě prosíme,
a nechceš-li nám přispět křesťanům,
tož nepomáhej aspoň Turkům psům
a my svou seč si spravíme.“

K těmto dvěma přiřadíme nemohouce vhodněji o ní vzmíniti se jinde kratičkou básničku nazvanou „Karlštýn.“ Zdá se nám, že několik těch veršíků psáno hlavně k vůli poslední sloce:

„Tvrdá hradbo Karlštýnu
po věky pevně stůj!
Uč se stavěť, český synu,
jak stavěl otec tvůj!“

neboť myslíme, upřímně řečeno, že hrad tak velebný, jakým je Karlštýn básníka dozajista více může nadchnouti, nežli jako Šťastný pěje. Mimo to i forma právě v této básničce místy pro drsný verš valně kalí dojem příjemný.

Legendy nalezáme ve sbírce dvě a to „Slzičky Panny Marie“ a „Strom vánoční.“ Báseň posléze jmenovanou básník po našem rozumu nedocenil nazvav ji deklamovánkou; hodíť se ovšem k deklamaci výborně, ale její obsah, příjemná a uhlazená forma řadí ji mezi nejlepší práce sbírky této, na krásné básně věru nechudé.

Veselým a lehkým tonem psány jsou „Vojínův kolovrátek,“ „Marné kázaní“ a „Kázaní.“ První je velmi podařilá variace na Hálkova „Frajtra

Kalinu;“ je to zpěv o starém vysloužilci, kteříž až posud ve mnohé mysli tak živě tkvějí, jak se svým kolovrátkem se plouží po světě a při tom pěje svou sebechválu. Obyčejně všecky ty písně jejich se odnášejí ku bitvě Lipské, a tak i tuto:

„Zda o Lipsku kdy slýchali
jste za onoho času? —
Tam pušky diškant hvízdaly
a děla hrála basu.

A dobře znal jsem tony brát̕,
až zaléhaly uši;
a zase počne vojín hrát̕ —
než chechtot nepřehluší.“

Netoliko velmi žertovné ale spolu i vtípně mravoučné jest „Marné kázaní“ po způsobě Abrahama a Santa Clara zosnované a velmi důvtipno jest obzvláště přirovnání Krista Pána a lotrů v lese v básni „Kázaní.“ Několik slok z básně na dotvrzenou slov našich tuto měj místo:

Aj aj, čím déle, mužové,
já na vás tuto patřím,
tím více k vám lne srdce mé
co zvláštním Krista bratřím.

Hle jako vy i Kristus rád
dlel mezi lidem bídným,
on k bohatcům zlým častokrát
též nebyl příliš vlídným.

Pán neměl hlavy složit̕ kam —
i váš byt v pustém poli;
jak on dnes zde a zítra tam
jste přes hory a doly.

Nu, smějte se! — já při slovu
svém stojím s pravdou čirou;
váš život žití Kristovu
se velkou rovná mírou.

„A chce-li ti vzít̕ sukni kdo,
tož ponech mu i pláště!“
dí Pán — a vám se slovo to,
jak slyším, líbí zvláště.

Vyt̕ málo máte přátel as —
i Kristus zášti zkusil,
a snad by lapen mnohý z vás
s ním na smrt̕ stejnou musil.

I dvěma allegoriím místa se dostalo ve sbírce Šťastného. Jsou to „Ctnosti klášternice“ a druhého oddílu báseň poslední „Pěvcova jizda svatební.“ Při prvé si chválíme obzvláště důmyslné ba duchaplné zpracování látky, již nesnadno lze vzmoci, jakož i skvělou vynalézavost̕ básníkovu. Při druhé krásné popisy nás až okouzlují. Začínát̕ báseň:

„Kolkolem mrtvo; v líný polospánek
pohrouzen dumá poutichlý hvozd;
ve větvích sosen ulehne si vánek,
na kmeni líný podřimuje drozd.
Jezerní oko brvy pozastřely,
z hladiny jeho temný zíra bor,
i šedé skály s omšenými čely,
i z dálky řada temnomodrých hor.

Slunečný paprysk prodírá se s tíží
v zelené klenby libodechý chlad,
a jako ve snu se skály tam shlíží
baštou a věži pozapadlý hrad.
V úvalu ticho. Svadlý list se chýlí,
slyšeti kterak padá v hebký mech,
motýlek vzrušen povyletnul bílý
a křídlem rozvál vonný kvítka dech.“

Zbývá nám pouze ještě promluviti několik slov závěrečných a všeobecných. Jakož sám čtenář z ukázek připojených mohl seznati, jest u Šťastného forma básnická velmi úhledna, ba skoro bezvadna. Co rozměrů se týče, básník přísně zachovává meze jazykem samým vytčené a jen při jambu pozorovali jsme místy, jakož vůbec u našich básníků v poslední době téměř pravidlem se stalo, na začátku verše daktyl. Rýmy jsou všude plnozvuké, nehledané, a přece významné a lahodné. Básník skoro všecky verše rymoval a tím nevšední na jevo dal obratnost̕ a vládu nad jazykem. Jen onde a onde znamenati

ve příčině té malé nedopatřeníčko. Tak na př. ledabylé jsou rýmy *strnulou — před sebou* (str. 86), *mužové — srdce mé* (str. 118). Totě daleko jsou správnější assonance jako: *krvavém — západem* (str. 96.), *hory doly — na závory* (138.), nebo: *ze záhvězdné — blahověstné* (150.)

Probravše se takto celou knihou a pokochavše se krásami jejími zbývá nám toliko vysloviti vroucí přání, aby tato „Kytka“ netoliko všem Moravanům se stala a po věk zůstala pokladem drahoceným anobrž všemu národu československému. Že pak básník nadání tak zjevného a tak bohatého se neodmlčí, nýbrž i nadále ozdobovati bude literaturu naši pracemi svými, směle do něho jakožto do jednoho z nejzdárnějších synů národa našeho smíme se nadíti. — Vzácnou tuto „Kytku“ svou básník věnoval svému někdejšímu učiteli, veledůstojnému panu kanovníku Matěji Procházkovi, nestoru moravského spisovatelstva na slovo vzatému.

Jan Ev. Kosina.

Obrazy z dějin českých a rakouských. Z nejlepších domácích pramenů vybral a sestavil Frant. Vymazal. V Brně 1879. Nákladem K. Winklera.

Dávno jsme pohřešovali knihy, ve které by se líčily obrazy z dějin těch zemí, které nyní k mocnářství Rakouskému náležejí. Kdo kdy dějiny těch zemí studoval, ví, jak spleteny jsou a s jakými jest zápasiti nesnázemi tomu kdo v souvislosť jich vniknouti a jim porozuměti chce. Tak zvané širší obecenstvo, kterému se přípravných studií nedostává, neobeznámí se tak snadno s těmito dějinami právě proto, ze není sto, by přehledu spořádaného nabylo. Nicméně však jsouť právě nejstarší dějiny zemí nynějšího mocnářství Rakouského velice zajímavy a jest tudiž žádoucí, aby ve širší známosť vešly. Tomu účelu má pomáhati kniha svrchudotčená, kterou Frant. Vymazal k potřebě školské a domácí vydal. Sešit první obsahuje články: Avaři, Stěhování slovanské, Říše Samova, Život starých Slovanů, Báječné dějiny české, Rozkvět a úpadek franské říše, Poněmčení alpských zemí rakouských v VIII. a IX. století, Pohled na starou Moravu, Nejstarší dějiny moravské, Slovanští apoštolé, Privina a Kocel, Svatopluk, Zkáza říše velkomoravské. Články ty vybrány nebo spracovány jsou podle prací H. Jirečka, Tomka, Palackého a Havelky. Jak z nápisů článků těch viděti, Fr. Vymazal vybral je šťastnou rukou a tak postačí obrazy v tomto I. sešitu podané, aby známosť nejstarší doby zemí rakouských v obecenstvu snadným a příjemným čtením se rozšířila.

Dějiny německé národní literatury. Podle Kluge, Kurce a jiných sepsal Fr. Vymazal. V Brně 1879. Nákladem K. Winklera.

Jest poněkud práce odvážná, když spisovatel na 114 stranách oktavních dějiny něm. literatury sepsati chce. Neboť jest lit. německá tak obsáhlá, tak ohromná, že ani obšírná díla jako na př. Kurcova Literaturgeschichte všech spisů připomínati nestihnou. Čím menší pak objem knihy takové jest, tím větší jsou nesnáze při sepsání jí, tím větší nebezpečí, aby pro stručnosť nebyla neúplnou, nepřehlednou. Vymazal, přijav do knihy své jen díla národní

literatury t. j. díla ta, která nejsou výhradně vědecká, usnadnil čtenáři poněkud, aby přehledu jasnějšího v lit. německé nabyl; nicméně však zbývá i při takovém vyloučení ryze vědeckých spisů ještě tolik látky, že jen svědomité studium nejlepších pramenů spisovatele chrání, aby něco důležitého nevynechal. To, jak se nám zdá, Vymazalovi se podařilo, ani nepohřešujeme v jeho knize žádných mezer u vývoji jednotlivých epoch lit. německé; schvalujeme že nejstarší a nejnovější literatuře popřál nejvíce místa a že periody tak zvaného grobianismu, doby po třicitileté válce a slezských škol básnických jen běžně dotekl, a schvalujeme, že dobu Göthovsko-Šillerovskou, pak tak zvanou „Sturm-und Drangperiode“ i nejnovější plody lit. německé, pokud bylo možno, obšírněji vylíčil. Zvláště příhodnou býti může tato kniha žákům českým, kteří stručným návodem historii lit. německé poznati chtějí.

Oprava.

Přelamováním přemítnuly se slohy v písni na str. 8. „Měsíčku“ třetí se druhou. Druhou je tedy sloha: „Dyby mi tak bylo,“ třetí: „Jak ryba po vodě.“

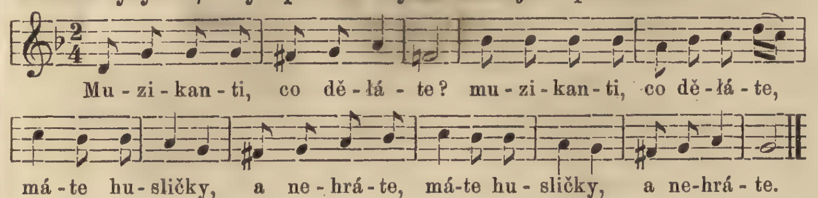
Ze života lidu moravského.

Napsal Fr. Bartoš.

VI. Zpěv, hudba i tanec.

(Ostatek.)

Po tanci tanečníci častovali své tanečnice pivem nebo červenou rozolkou, pak sestoupili se okolo stolu a zpívali písně rozmanité: milostné, vojenské a pijácké. Zpěv zahájil se písní, kterou se hudebníci vyzývali, aby zpěv na svých nástrojích provázeli:

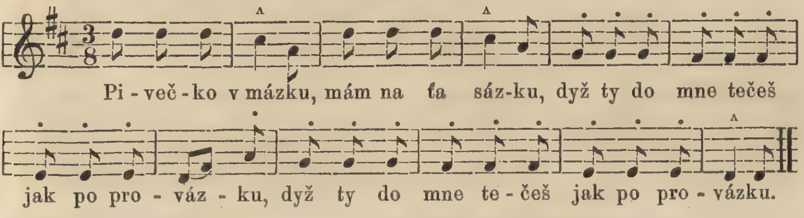

Zahrajte mi na husličky,
Ať rozveselím ty drůžičky.

Zahrajte mi na cimbále,
Ať moja miłá vesełá je.

Zahrajte mi na tú basu,
Ať rozveselím všecku chasu.
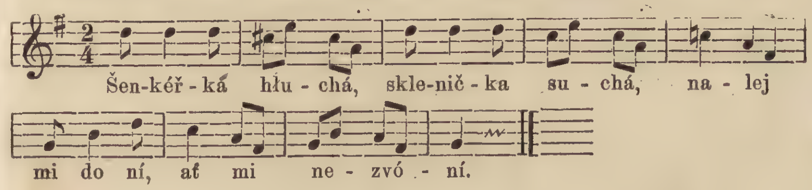
Pak zazpíval šohaj na počesť svému pivečku v mázku:

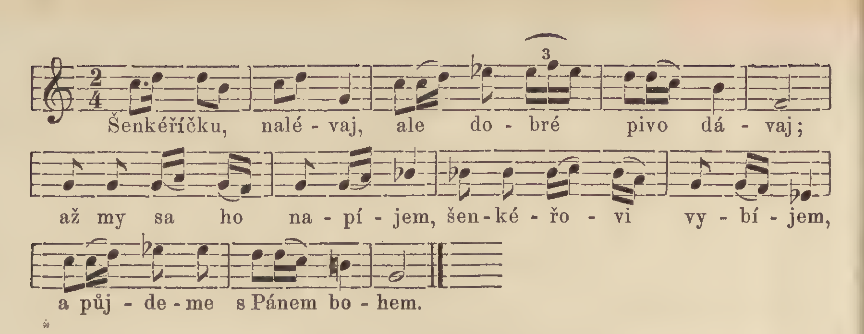

Kdo pivo píje,
Muzice płatí,
Veznú ho do nebe
Andělé svatí.

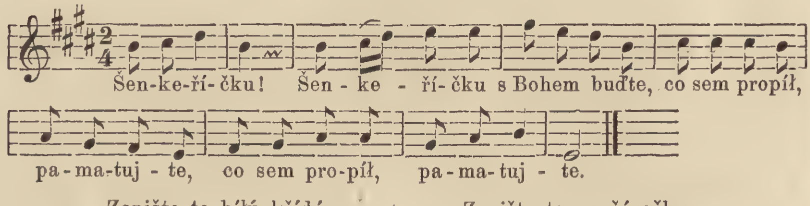
Já sem pivo píł,
Muzice płatíł,
Dyž sem šéł do nebe
Pámbů mne vrátíł.

Na to spustili muzikanti tuš, a když šohaj dopil zahráli:

Zajímavý pendant k této furiantské písni jest píseň dobromyslného Valáška, kterou se loučí se svým „šenkeříčkem," odcházeje z hospody:

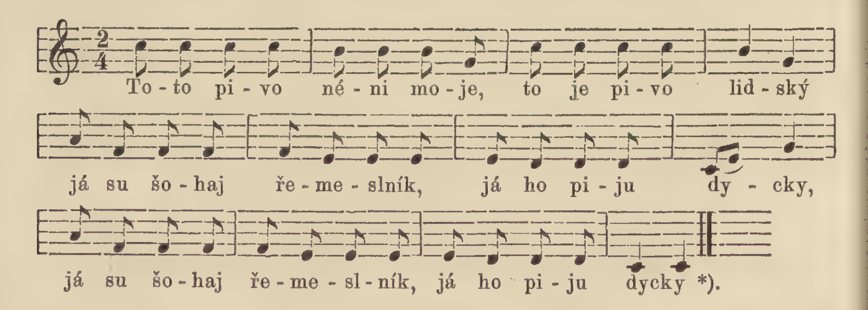

Zapište to bíłú křídú,
Zapłatím vám, až tu příjdu.

Zapište to na čárečky,
Zaplatíja galánečky.

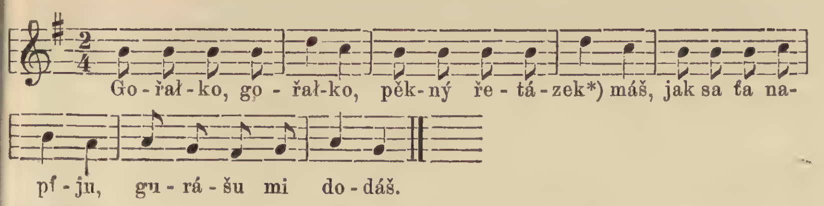
Zapište to na dvérečka,
Zapłatí má galánečka.

Zabloudil-li tovaryš nějaký, „šohaj řemeslník," ze Zlína do dědiny k muzice, což se málokdy přihodilo, neboť nestrpěli ho chasníci obyčejně mezi sebou, leč měl-li mezi nimi dobré známé, pocházeje sám z rodu selského, tu zavdávaje si z cizího plecháče, zazpíval si:
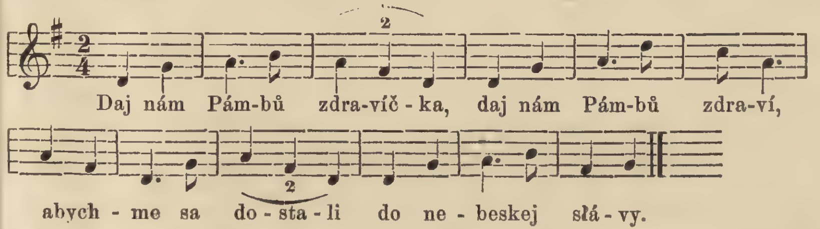

Kořalky svobodní chasníci při muzice obyčejně nepívali, avšak i její vlastnosti písní se opěvovaly:

*) Píseň ta odněkud z ciziny přišla, jakož dosvědčuje „pivo lidský" m. lidské.

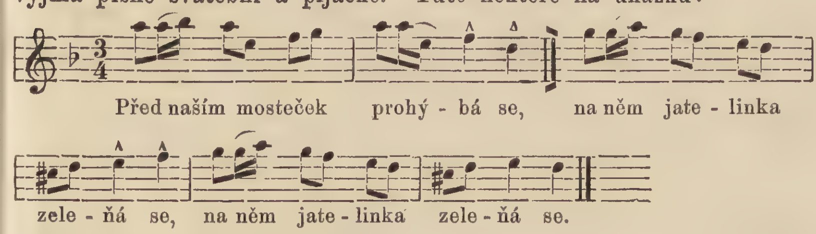

Zatím starší sousedé „v tichosti a bázni boží" za stolem sedíce, připíjeli si na zdraví:

Mimo koulanou málo jiných tanců se tančilo, a to jen takové, ku kterým se též zpívati mohlo, jako *kałamajka, hrozená* (strašák), *rajdovák.* Na sklonku let čtyřicátých vyloučeny gajdy od muziky a místo jejich zaujal *klarinét,* neboť téhož času přibyly *polka* a *tajč.* Ke koulané však se klarinét nehodil, té by žádný klarinetista byl nezapískal. Později přibyla na polky a tajče *trumpétra,* koulanou od mladé chasy čím dále tím více odstrkovanou, tančívali již jen starší sousedé jmenovitě v hody a o svatbách, až konečně v letech šedesátých nastaly všecko nástroje fukací; housle, basa i cimbál vypověděny a tím starobylá koulaná i se zpěvem národním vzala za své. Místo lahodných zvuků nástrojů strunných hřmotí nyní v malé hospůdce vesnické pekelná vřava helikonů, trub a klarinetů, tanečníci, kteří prve s přirozenou elegancí a lahodnou lehkostí se otáčeli v kole, nyní s doutníkem v ústech krokem těžkým a neohrabaným pachtí a lopotí se při moderních tramplánkách a mazurkách.

Lyrické písně takměř všechny nesly se čerstvým dvoučtvrtním rhythmem koulané, písní jiného skladu melodického po řídku bylo vyjma písně svatební a pijácké. Tuto některé na ukázku:

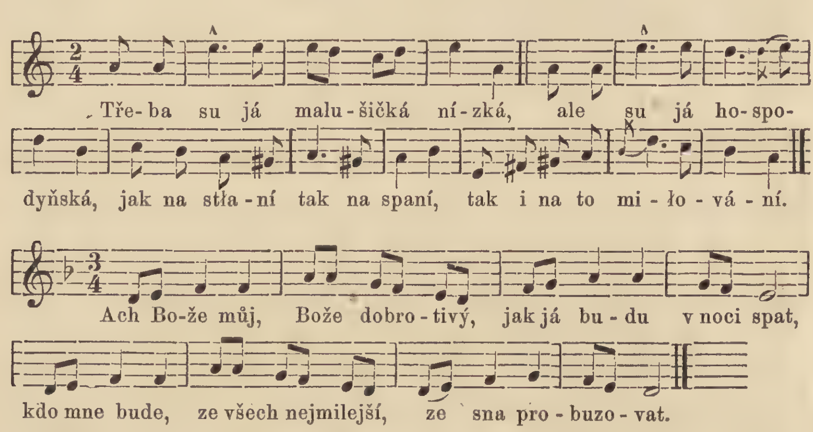
*) t. j. pěkně se perlíš ve sklenici.

Operte, maměnko, košulenku,
A já si pojedu pro milenku.

Už je košulenka vyválaná,
Už je má panenka pohaňaná.

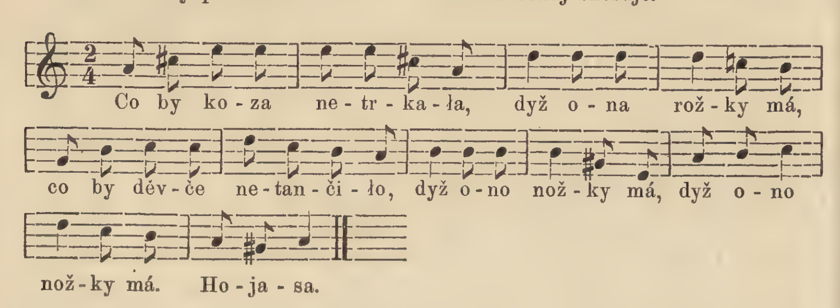
Kdo mi ju pohaňáł? — Kamarádi;
Ja že by ju oni sami rádi.

Kdo mi ju pohaňáł? Všeci lidi.
A já si ju veznu, mi se líbí.
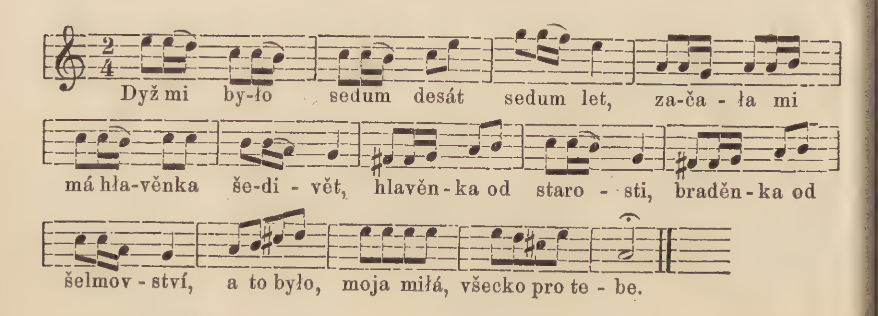

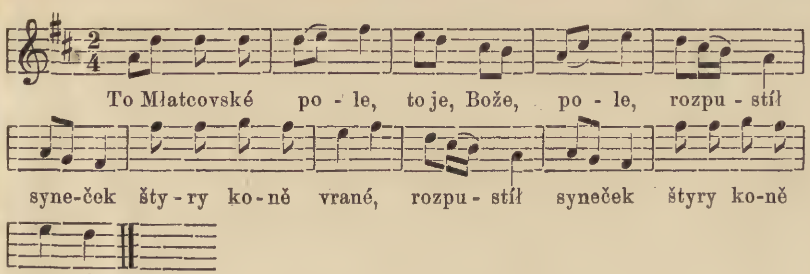
Skoro ráno łaštověnka zpívá,
Než slúnečko vychází,
Podívaj sa, ze všech nejmilejší,
Jak sa miłý prochází.

Prochází sa po městě rynečku,
Šablenku si štemuje,
Podívaj sa, ze všech nejmilejší,
Jak sa šohaj šňoruje.

Chytňa kozu za rožence
Povedu k masaři,
Chytňa děvče za ručence
Povedu k oltáři. Hojasa!
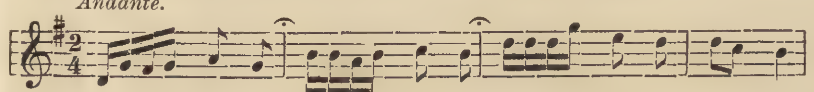

Rozpustíł, rozpustíł,|
Nemože ich chytnút,
Nemože syneček
Děvčiny odvyknút.

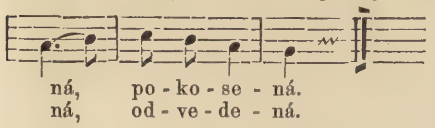
Nemože odvyknút,
Ani neodvykne,
Dokuď mu děvčina
Koníčky nechytne.

Poď, synečku, domu,
Naši ťa vołajú,
Že tvoje koníčky
V maštali řehtajú.|

Řehtajú, řehtajú,:
Piły by voděnky,
Sena už dostały
Od tvojej dívenky.

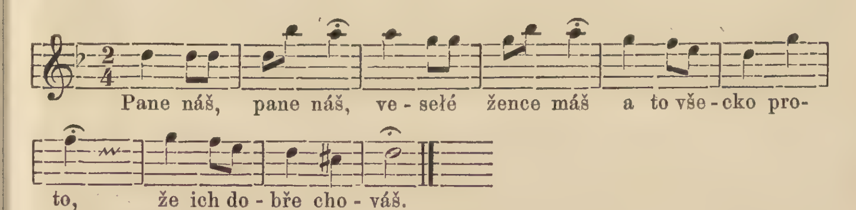
Andante.

Kdo mi ju odvédł,
Nech si ju má,
Jen nech í přede mnú
Neobtúlá.

A dyž ju obtúlá,
Ale v noci,
Aby neviděły
Moje oči.

Pane náš, pane náš,
Chystaj nám aldamáš,
Chystaj nám ho z łásky,
Sbírały jsme kłásky.
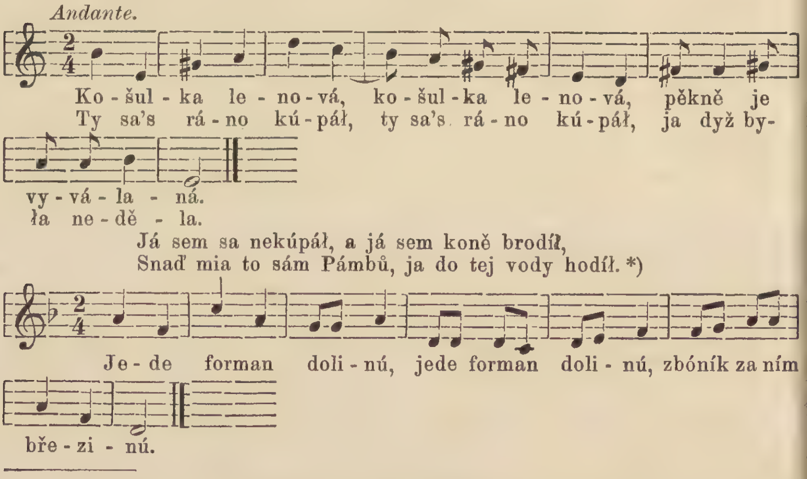
Pane náš, pane náš,
Pusťte nás domu v čas,|
Lesti nás pustíte,
Příjdeme zítra zas.|

Večere, večere,
Lebo ťa nebývá,|
Lebo ťa ten náš pán
Na víně propíjá. *)

*) Zpívá se při „dožínce" (obžinkách).

Počet původních písní epických ze příčin na snadě jsoucích velmi skroven jest. Národních zpěvů hrdinských tak skrovný úlomek ducha národního ve své ojedinělosti ze sebe sploditi nemohl, nemaje takové dějinné minulosti za sebou, z níž by báje a pověsti, jakožto živly a zárodky zpěvův epických, vzniknouti mohly. Za to však až s podivenou jest jak rozmanité příběhy balladické a legendické ode kmene ku kmeni se šířily, tak že u všech kmenů shledáváme písně epické obsahu stejného neb alespoň podobného. Příběhy takové u jednotlivých kmenů buď znova se v písně přerozovaly a samostatně utvářely dle obsahu i dle nápěvu, buď podložen jim toliko nápěv domácí, aneb konečně a to zajisté teprve v dobách pozdějších přijímaly se beze změny i s nápěvem cizím. V těchto písních ani nářečí domácí čistým se nejeví, stopy cizího původu jmenovitě v rýmech se ukazují. Takových písní tuto pominuto, uvedu jen písně, jež buď obsahem buď nápěvem od jiných už známých se liší.

Ze starých bájí zpívala se u nás na svatbách píseň o „dceři daleko provdané.“ Uvádím ji toliko pro zvláštní její charakteristický nápěv ode všech tří ve sbírce Sušilově uvedených zcela odchodný, kdežto slova úplně se shodují s písní první sbírky Sušilovy č. 675. Písně „Zbojník a vozka“ jest v téže sbírce patero různých nápěvů, píseň naše téhož obsahu liší se i nápěvem i slovy tuším ve svůj prospěch. Čistě lokalního rázu jest píseň o děvčátku přejetém a o utopenci. Ballada o Janoškovi dostala se k nám ze Slovenska Uherského, taktéž snad i píseň o Košutovi.

*) Věřilo se vůbec, kdo se v neděli koupe, že se utopí. Našed tedy kdosi v pondělí na břehu řeky „košulku lněnou“ (sváteční), soudí z toho, že se tu někdo v neděli koupal a utopil. Načež utopenec vinu se sebe svaluje.

‚Stoj, formánku, nehýbaj,
Vrané koně vypříhaj.‘
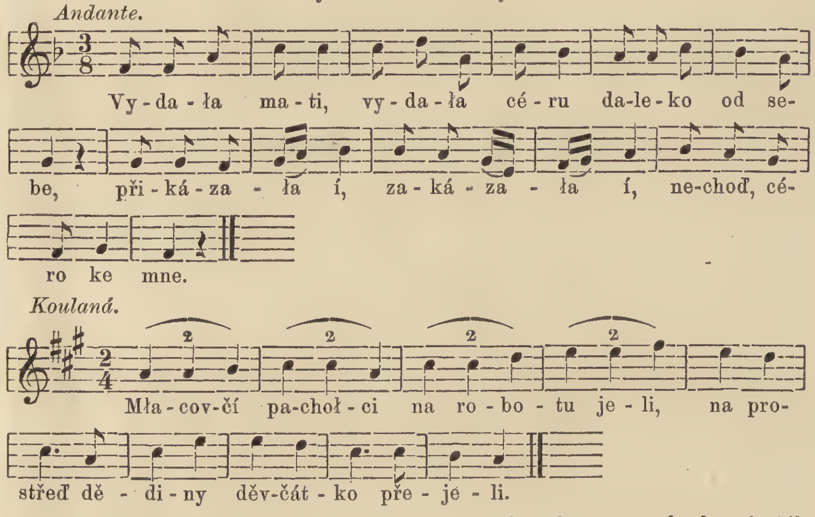
„A dyž ty si taký pán,
Vypříhaj si koně sám.“

„Vypříhaj sedłového,
Je to kůň bratra tvého.“

‚Dybys nebýł bratr můj,
Pozbýł bys tu život svůj.‘

‚Ale že si z rodiny,
Vyvedu ťa z březiny.‘
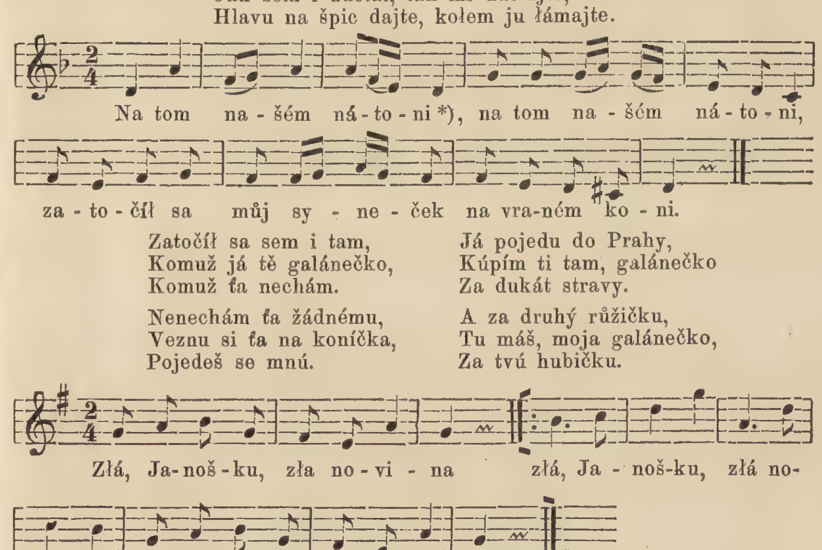
Andante.

A její maměnka velice płakała,
Že už to švarňúčké děvčátko pozbyła.

A ten její galán na samém konci stáł
Bilučkým šátečkem oči si utíral.

Jak sem í udělał, tak mi udělajte,
Hlavu na špic dajte, kołem ju łámajte.
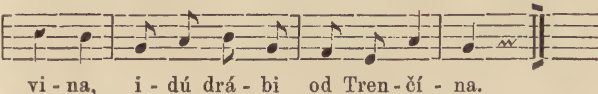

Zatočíł sa sem i tam,
Komuž já tě galánečko,
Komuž ťa nechám.

Nenechám ťa žádnému,
Veznu si ťa na koníčka,
Pojedeš se mnú.

Já pojedu do Prahy,
Kúpím ti tam, galánečko
Za dukát stravy.

A za druhý růžičku,
Tu máš, moja galánečko,
Za tvú hubičku.

*) Nátoň, místo na dvoře, kde se dříví seká.

Nebóím sa tej noviny,
Já su synek spravedlivý.

Staroměstské zvony zvóniá,
Už Janoška drábi hóniá.

Novoměstské dozváňajú,
Už Janoška doháňajú.

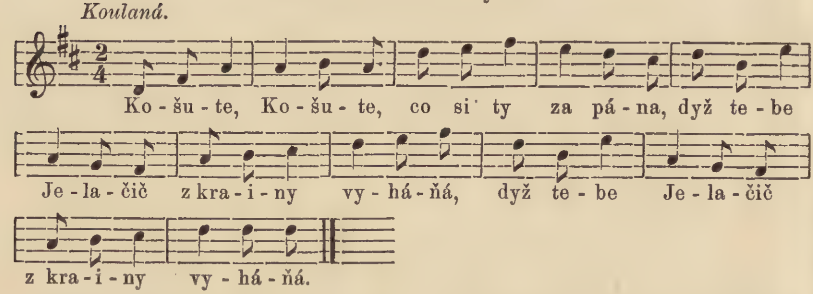
V Trenčíně z kosteła idú,
Už Janoška drábi vedú.

Vedú ho tam přes Boršice,
Płačú o něho děvčice.

Oči černé, co płačete,
Šak vy moje nebudete.

Nebudete a nesmíte,
Darmo si na mne myslíte.

Koulaná.

Košute, Košute, nebudeš ty pánem
Jenerál od Rusa stóí za Dunajem.

Košutova chasa najedła sa masa,
Masa masitého z koňa zabitého.

Oj Uhři Maďaři, co ste to dělali,
Že ste na Kerchovci kozí nałapali.

Ve Zlíně od té doby, co zpěv národní z mody přišel, zpívaly se písně od vandrovných a vojáků ze světa přinesené neb o pouti a na trhu „za dva krejcary i s notou“ koupené, jako: „Samotinká sedím u okýnka,“ „Ku Praze je cesta dlouhá,“ „O jak krásné jaro jasné,“ „Jedna, dvě tři, štyry pět, šest,“ „Vnislav a Běla“ a p. — Některé z nich, jinde snad méně známé, položím zde na ukázku; jsouť to poslední výstřelky vypučelé na uschlém již kmeni zpěvu národního, které svým rázem kosmopolitickým docela se liší od písní „sedlckých.“ Nyní však zpívají se i na dědinách.

Andante.
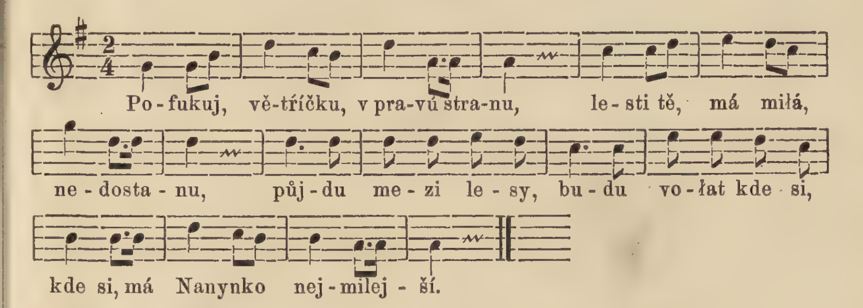
Dyby neby - ło svi-tało by - ło by mi děv - če da - ło
roz-ma - rý - nu ze - le - né - ho do šá - teč - ka čer - ve - né - ho.

Dyž já půj - du k tomu okénečku, zaťu - kám já na svú hołu - bičku,
má pa-nen - ko, co dě - łáš, ty na mne za - pomí - náš.

Lesti já tě, holka, nedostanu,
Raděj si dám kłobúček na stranu,
Brzo usłyšíš o mne,
Jaký je chłapec ze mne.

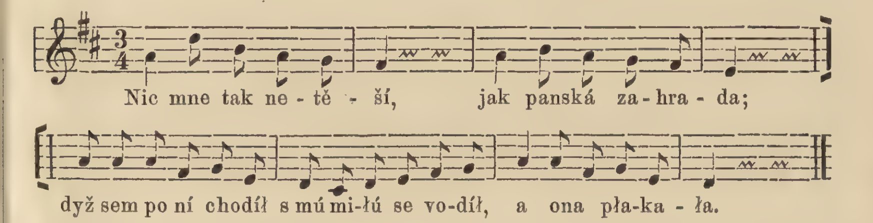
Já pojedu hned ráno do Prahy,
Dám se stróit tam pod švelišary!
Tam dostanu koníčka,
To pěkného šimlíčka.

Ten koníček pěkně se mnú skáče,
Mej panence srdečko se třase,
Mé srdečko rozmiłý,
Poď potěšit srdce mý.

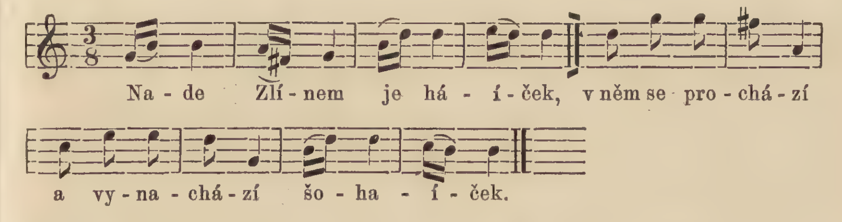
Lesti tě, má milá, nedostanu,
Vylezu na skału, skočím dołů,
Na skału vysokú, u spodu širokú,
Skrútím svú hłavěnku kudrnatú.

A můj pohřeb bude v tmavém lesu,
Zvířata divoká mne roznesú,
Zvířata divoká, ma złatá Nanynka
Bude o mne płakat a naříkat

Což płačeš, naříkáš
O svého miłého,
Možeš sobě vybrat
Z tisíca jednoho.
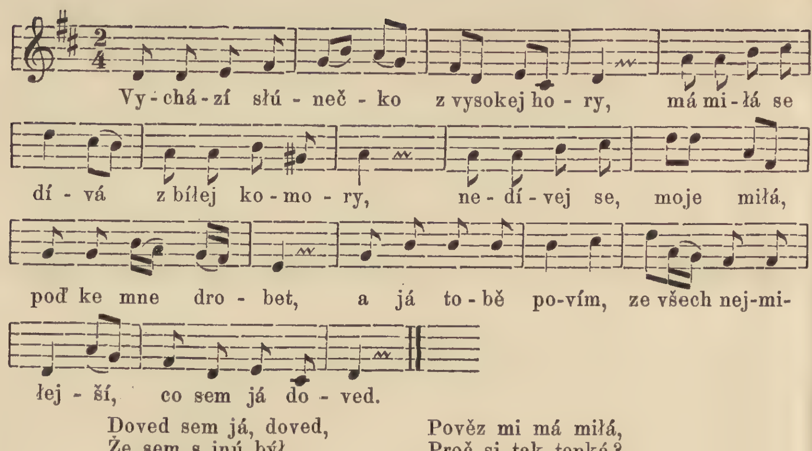
Jak bych nepłakała,
Spadł mi z růže květ,
Ten mi býł milejší
Nežli ten celý svět.

Má na hłavě bíłý kłobúk,
Nemožu na tě, mé złaté dítě, zapomenút.

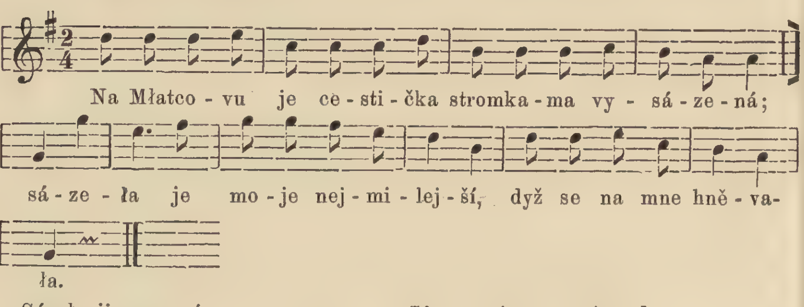
Zapomenu, ale těžko
Kam se obrátím všady teskno.

Všady teskno, na vše strany,
To pro fałešné miłování.

Doved sem já, doved,
Že sem s inú býł,
Nemĕj mi to za złé,
Že sem zablúdił.
Dyž zablúdiłs
Tož zablúdíłs,
Šak tě tam vlk vnes,
Enom ty mi povĕz,
Ze všech nejmilejší,
Kdo u vás býł dnes.

Povĕz mi má miłá,
Proč si tak tenká?
Ach proč bych nebyła,
Šak sem panenka,
Sem panenka, hezká holka,
Očka jak trnka
Mám własy na hłavĕ
Pěkně učesané
Tak jak bavlnka. *)

Sázeła ji rozmarýnem
Pěkným bíłým jetelem,
A to všecko na znamení łásky,
Že my svoji nebudem.

Ten prstýnek, co's mi dała,
Ten já nosit nebudu,
Pustím já ho do čistej voděnky,
A sám se dám na vojnu.

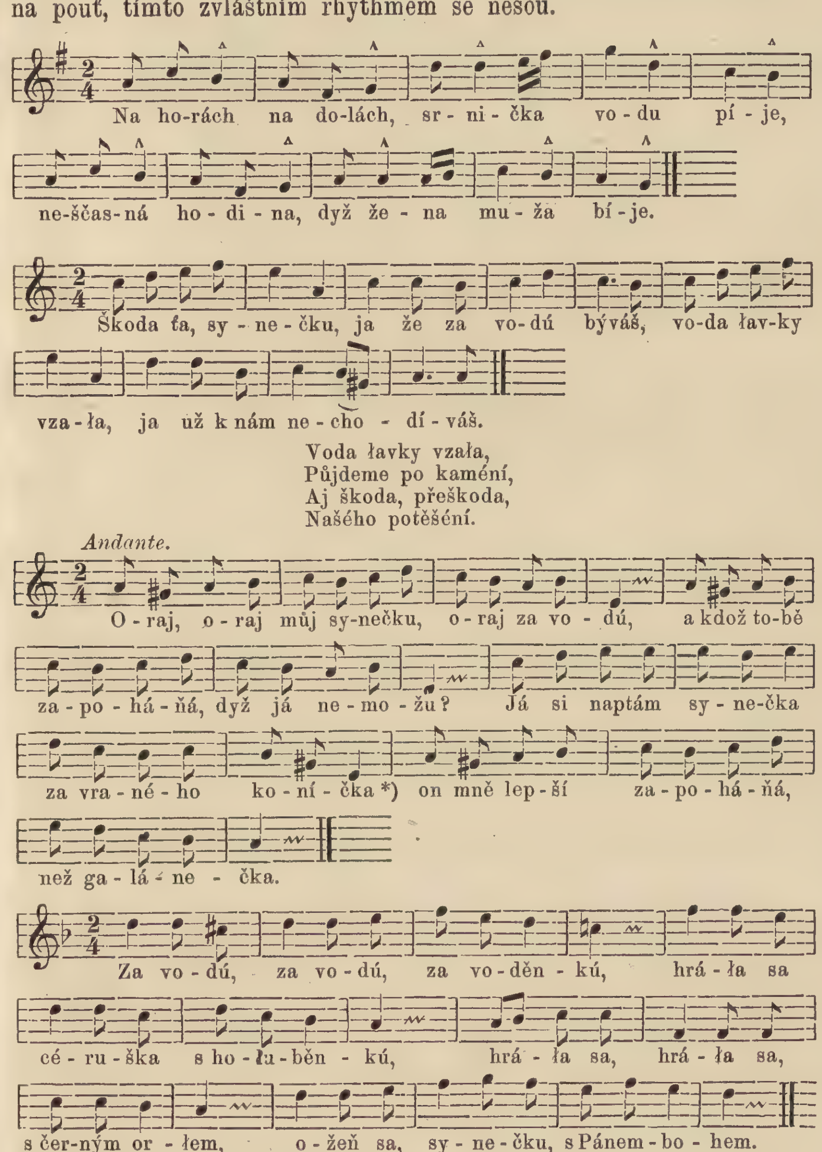
Já na vojnu, z vojny domu,
Ty se's ešče nevdała,
Na koho si, moje nejmilejší,
Na koho si čekała.

Čekała sem, můj synečku
Čekala sem na tebe,
Až ty z vojny se domu navrátíš,
Že my svoji budeme.

Na konec budiž mi dovoleno přidati na přirovnanou několik neznámých posud písní kmenů sousedních. Prvních sedm jest ze Vsacka (od Vsetína), osmá z Lúk, sousední dĕdiny bývalého panství Malenovského, devátá z Rackové, sousední dĕdiny hanácké, desátá z „Dolák“ (od Uh. Hradiště). V písních valašských na první po-

*) Píseň tato má sloh asi půl kopy, v nichž poesie není ani za mák.

slech shledává se melodická sourodosť s písněmi našimi, kdežto prostomilý nápěv písně Lucké a taneční píseň Rackovská rázu jsou zcela jiného. Píseň Dolská může se pokládati za typickou, všecky téměř písně Slováků od Uh. Hradiště i ty, které zpívávají jdouce na pouť, tímto zvláštním rhythmem se nesou.

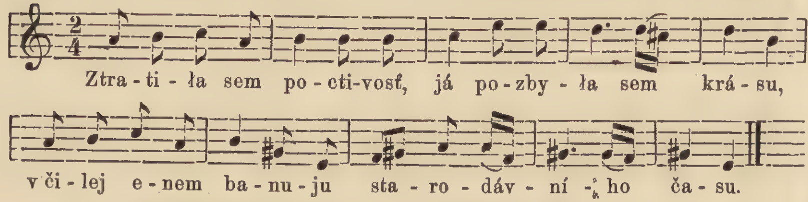

---

*) T. j. naptám (najmu) si synečka a postavím za vraného koníčka, by ho poháněl.
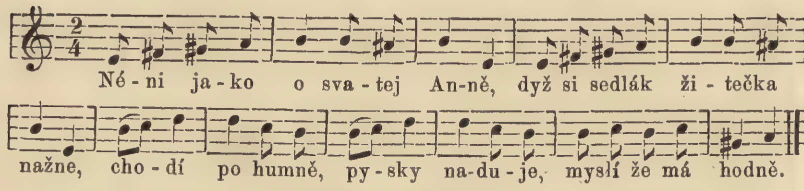
Dyž sem ťa nedostáł za ženičku,
Tož si ťa vyberu za drúžičku,
Abys ně to ešče posłúžiła,
Na hłavu věneček położiła.

Aj to sa, synečku, nemože stať,
Věneček na hłavu nemožu dať,
Pro płač do kosteła nemožu íť,
Pro fałešnú łásku mosím zemřít.

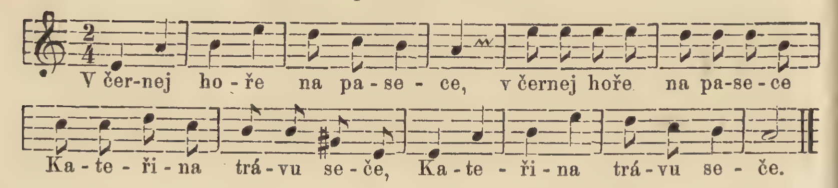

Starodávní časové
Už sa ně nevrátíja,
Mně moji fałešníci
Mé cti nezapłatíja.

A dyby ně płatili
Ja samým złatem stříbrem,
Už nebudu panenkú,
Jak sem bývała prvéj.

A jak příjde k velikej noci,
Tłuče sedlák na hofera v noci:
Tłuče na dveři, bratře otevři,
Załož ňa penězi.

Aj přišéł k ní měščanína,*)
Poď ty za ně, Kateřina.

Já mám bratra takového,
On mně nedá za žádného.

Otrav, sestro, bratra svého,
Dyž ti nedá za žádného.

Čím bych já ho otráviła,
Čarů sem se neučiła.

Di do háje zeleného,
Najdeš hada jedového.

Najdeš hada aj rybičku,
Připrav mu to k snídaníčku.

Už bratříček z lesa jede,
Javorové dřevo veze.

Poď, bratříčku, k snídaníčku,
Máš nachystanú rybyčku.

Ach, co je to za rybička,
Nemá hłavy ani líčka.

Hłavu sem í uřezała,
Sama sem ju posnídała.
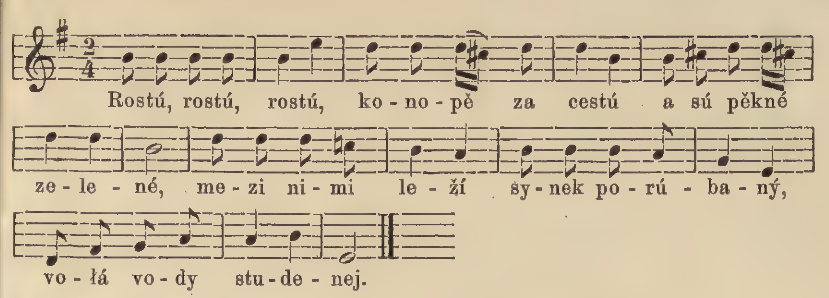
Jak bratříček jednu snědnúł,
Hneď na jedno líčko zblednúł.

Jak bratříček druhú snědnuł,
Hneď na druhé líčko zblednúł.

Di, sestříčko, pro vínečko,
Zalívá ve mne srdečko.

Než sestřička s vínem přišła,
Už z bratříčka duša vyšła.

*) Zpěvačka zpívala „míšanina". Když sem se jí tázal, co by to znamenalo, povídala, že „to taký opłan" (ničema). Avšak slovo to sice v tom smysle není známo, neznamenajíc než směsku (viku s ovsem), pročež položil jsem z domyslu „měščanína" (měšťenín).

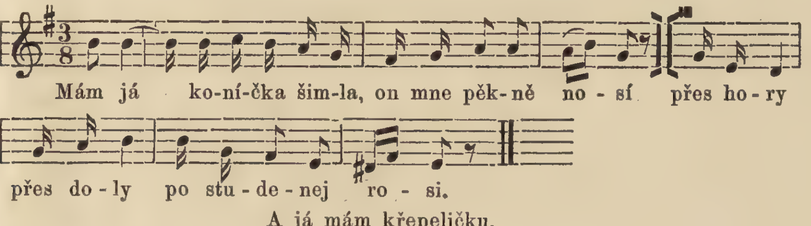

První psání napsáł,
Svému otci posłáł,
Aby mu vody podáł;
A on v poli oráł,
Oves dovłačováł,
Voděnku mu nepodáł.
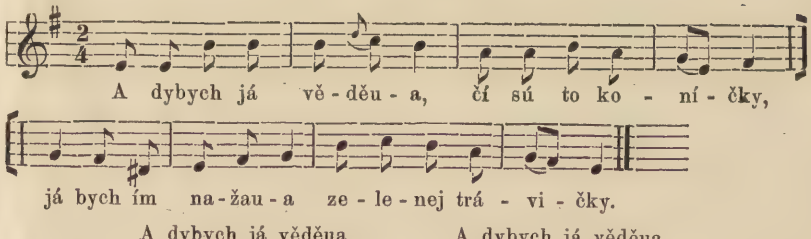
Druhé psání napsáł,
Svej maměnce posłáł,
Aby mu vody dała;
Ona kúdel přadła
A len dopřádała,
Voděnku mu nedała.

Třeti psání napsał
Svojej miłej posłał,
Aby mu vody dała;
Ona złatem šiła,
Stříbrem vyšívała,
Voděnku mu podała.

O lepší je, lepší
Moja nejmilejší,
Nežli celá rodina
Ona złatem šiła, ;
Stříbrem vyšívała,
Voděnku mi podała.

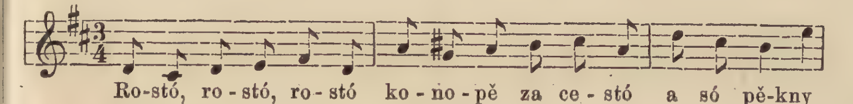

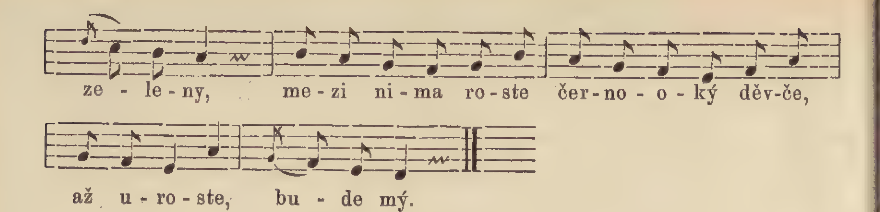
A já mám křepeličku,
Ona pěkně zpívá:
Poď poleš, kde ideš,
Moja roztomiłá.

A dybych já věděua,
Že sú to miuého,
Já bych im nažaua
Ovsa zeleného.

A dybych já věděua,
Že sú galánovy,
Já bych ich opletua
Zuatými pentlami.

Mládenečku mładý,
Poslechni mý rady,
Zanech toho ženění,
Oženíš se jednó,
Tvářičky ti zblednó,
Barva se ti promění.

O složených slovech v češtině.

Napsal Ant. Vašek.

c) Složeniny doplňkové.

Název složenin sem spadajících vzat a potiori parte, ponévadž až na nečetné výminky první člen bývá doplňkem druhého, když složeninu rozložíme u větu, na př. *drvoštěp* jest ten, kdo *štípá drva.* První člen složenin těchto bývá substantivem, druhý buď substantivem od slovesa odvedeným aneb adjektivem. Druhý člen, i když je substantivem, má vždy ještě verbalnou moc do sebe; jestiť tak zvané *nomen agentis,* t. j. jméno, označující činitele; tak ve slož. drvoštěp značí *štěp* tolik co *štípač.* Jak z toho příkladu viděti, bývá jméno to obyčejně tvaru zvláštního, jen ve složeninách se vyskytujícího; teprve v pozdější době vyskytují se za druhý člen též tvary, které již o sobě značí činitele na př. *lidožrout.* Je-li druhý člen adjektivem, bývá to i od slovesa odvozeno, označujíc taktéž činitele na př. *lidožerný, masožravý.* Výminky od toho pravidla jsou velmi řídky.

Tato třída složenin je snad nejčetnější; pročež nelze tu pro obmezenosť místa všecky vypočítati; uvedeme jen nejdůležitější, zejmena takové, které buď za příklad k následování býti mohou, buď pro svou neobyčejnou formu povšímnutí hodny jsou.

Napřed uvedeme složeniny, kde první člen zastupuje akkusativ doplňkový čili předmět, potom teprve příklady s jinými pády buď doplňkovými buď jinak určujícími.

A.

bratrobijce neb *bratrobijec* i *bratrobitec* říkali staří, v nové době zavládlo *bratrovrah* zajisté vplyvem němčiny, neboť *vrah* nemá moci verbalné. U Dalimila čteme *mužebojstvo*-vražda, v Ruk. Kral. *Vlaslavobojce.*

břichopas, odvoz. *břichopastva* (Dobr. exc.), *břichopasnictví* (Kollár).

lidojed, lidožrout (Usus). Od slovesa žráti utvořený druhý člen měl by zníti *žer,* jak z místních názvů *Nedožery* a *Mlíkažíry* vysvítá; pozpěji dána přednosť samostatným slovům *žrout, žravec* (*byložravec.*) S úkazem tím setkáváme se i jinde na př. *barvotřič* m. barvotěr (cf. ruské *kraskotěrъ).*

Cestopis je tak jako *zeměpis, horopis, přírodopis* ect. nově utvořeno podle řeckého; prastaré je *letopis; pis* zde neznamená agentem, nýbrž actionem, dle obdoby složenin předložkových: popis, zápis etc; má-li se vyjádřiti konatel, přidá se přípona *ec* k. p. letopisec, cf. ruské *živopisec.*

cukrovar nově utvořeno dle *pivovár*, u lidu zobecnělo cukrovna a cukrárna; *čarodej* cf. pol. *dobroděj,* místo toho zavládlo u Čechů *dobrodinec*,

časoměr, (Dobr.) je co čas měří, buď si osoba nebo nástroj cf. *teploměr* etc; ve smyslu přeneseném mohou se ovšem i pravidla, jimiž se časová délka slabik měří, časoměrem nazývati; slovo *časomíra* utvořeno podle německého.

darober, daroberce, darobral (Kom.), *daronosič děvokrádce; divotvorce, divotvorný* (Dobr.), *drvoštěp, drvoplavec* (Dobr. exc.); *drvokaz, drvohryz* (hmyz); *drvonoš* (Vodň.), *dřevosek* (Hájek), tesař; *dřevovrtek* (Jgm.) *dřevotoč* (Veleš.) Vedle toho slova je také v užitku *červotoč* (Kom.), jež Jungman vykládá „červ, který dřevo neb jiné věci točí t. j. vrtá,“ odtud pochází *červotočina*, provrtané dříví, prach z něho. Domnívám se, že původně červ ten nazván jest dřevotoč, a teprve později, když název ten, zejmena druhý člen jeho stal se nesrozumitelným, proměněn v *červotoč.* Jinak je slož. ta nepochopitelna.

dřevorytec; tvar rytec je sprostředkován participiem cf. *kovolitec, bratrobitec, duchamor* nazval Vocel zlého ducha; správněji bylo by *duchomor,* což v polštině značí toho, kdo upírá duší nesmrtelnosť (starosl. *duchoborce*); *duchojemný* (Jungm.)

hostimil (Sychra phr.), kdo hosti miluje, hostiny dává; opak je polské *hostibojce, hostibojstvo, ξενοκτονία.*

hromosvod; husipas i *husopas* (Dobr.) husi není snad accus. plur. nýbrž starý kmen; huso jest obyčejná obměna m. *husi* neb *husa,* neboť známo, že všechny ženské *a* kmeny proměnují ve složeninách *a* v *o,* totéž činí některé *i* kmeny na př. *kostomlaty* m. kosti —; *konojedy* m. *konijedy* a jiné.

chlebojed značí tolik co *darmojed* (fruges consumere natur); z obou názvů sloučen podivným spůsobem *darmochleb* (Dobr., Čel.), *jitrocel* je rostlina, která játra celí, hojí.

jazykozpyt je nové slovo, liší se od starých slož. tím, že zpyt neznačí agentem, nýbrž actionem, podobně silozpyt etc. Konatel je jazykozpytec.

jikrorodný (Kom.), oviparus, naproti tomu *živorodný* viviparus; méně správný je tvar *živorodý.*

klasobraní je nové, utvoř. dle známého *vinobraní. knihotisk, knihotiskař* (Kom.) nyní skrácené či sloučené *knihtiskař,* též u Kom. čteme *knihkupec, knihonoš* (Rešel.) je vhodný výraz pro kolportéra; *knihočmír* (Kollár), kdo knihy čmárá.

koloděj-kolář; *kolomaz* je zajímavo tím, že druhý člen je femin. gen., neznačíc ani agentem ani actionom; snad slovo to do této třídy nenáleží.

kolotěž co kolo tíží-nákolník; *kolovrat* osoba neb nástroj, který kolo obrací.

koněberky („aby koně brali“); *konědra* kdo koně dře, *konipas* pták, jinak pliskva řečený, též třasořitka. Dobrovský Bilds. p. 65. vykládá první člen lokalem „jako by na koni se pásl;“ mně se zdá, že ptáčku tomu proto tak přezděno, že jej velmi často na pastvištích vedle koní vídati.

kostilomec (Dobr.) aquila ossifraga; *kostijed* slovac. jinak *kostižer*, dle něm. beinfrass; *kostival* rostlina, která prý sceluje kosti; druhý člen vyskytuje se v ruském *konovalъ*-koňský lékař. *kozodoj* (Kom.) je překlad lat. caprimulgus, název ptáka, jejž lid mnohem vhodněji *noční lašťovkou* nazývá, Harant nazývá jej *kozydojka*; první člen je nám důkazem, že Harant již si nebyl vědom pravidel skládání slov.

kozopas (Dobr.); *koželuh* (loužiti - do louhu vložiti); *krkolomný; krvopijce* (Vodň.), *krvostřebec* a tyran (Velesl.)

kulohnět (hmyz), *kulochyt, kulomet.*

kuroplach, *kurodav,* (Veleš.)

lidobitec (Blahosl.), *lidojed*, *lidomil* (Tabl. a Nejedlý) je na každý spůsob správnější než za nynějších časů oblíbené lid*u*mil, *lihopalna* je zbytečný neologism místo obecného palírna (palárna).

lichvoberný (Rešel); *listonoš; lukonosný* (Koll.); *masojed; masopust* vykládá Jungm.: vlastně den, ve který se maso pouští t. j. naposledy jí cf. vlaské carne-vale; *masožravý.*

medojed (Rešel), téhož významu je *medvěd* m. medu-jed; kmenové *u* proměněno v *v*, *místodržící* (Velesl.) je slouč. dle lat. locumtenens neb vicemtenens, dle toho utvoř místodržitel, místopísař (Velesl.), místosudí (Velesl.) etc.

myšilov nazván v přírodop. Jedličkově dravec, jejž lid prostě nazývá myšák neb myšour, rusky *myšelov.* Ježto *i* v oné slož. můžemo považovati za kmenové, není proti němu nic namítati, ale chyba je, že se tamtéž (pag. 70) nalezá slož. *hadilov* m. správného *hadolov; mravokárce. Mucholapka, -lovka,* pták ve Slezsku mušíř zvaný; totéž značí *muchoplašek* (Velesl.); *muchomor* obyčejně *muchomůrka* slc. *muchotravka,* slez mušírka; *nebozez* vykládá Jgm.: nabořez, *nab* prý značí díru, dutosť.

ohňostroj, kterým něm. Feuerwerk překládají, mělo by spíše značiti osobu, která oheň strojí, lépe „strojený,“ neb dle Jgm. „rozkošný oheň;“ rus. potěšnyj ogoň. V Jungm. slovn. nalezám také složeninu *ohněchopný;* kdo tu utvořil, nezpomněl si zajisté na obecné „chytlavý.“

penězoměnec (Velesl.) *penězotepec!* (Vus.), Rešel utvořil si dokonce penězolibáček! Nové slož. jsou *penězokaz* Falschmünzer; *pěnodějka* Schaumcikade, *perořízek* Federmesser; *písmolitec, písmolijna, písmonoš* Schrifthalter.

pivodus, pivochlast; pivovár (u Rusů značí správněji sládka; místnosť slove u nich pivovarňa).

prsohřejka (Šum. slov.); *psovod* jinak „holota.“

ptákohled (Aqu.) *ptakopravce* (Mat. Verb.), pol. ptakowieszczek.

pytlonoš (Rešel), *rodopis* (Dobr.), *rohonoš* (Aqu.) roháč.

sazometná středa (2. Apol.); *senosek* sekáč sena, *senoseč* sekání sena.

sladomel (Us.); *slibolomný* (Koll.) cf. *věrolomný,* jež z ruského je vzato.

snodárný mák (Presl), *snokradný* Milek (Kollár); *snopravce* je Nejedlému *ὀνειροπόλος,* Poláci mají *snovid* a *snověštec.*

solivár = *solivárník* a *solivařic* (Hájek), odtud solivárna. *srdcelomný* je hrubý germanism, ježto Čechovi srdce se nezlomí, nýbrž puká.

světlonoš na Moravě báječný pták, který prý se objeví před požárem (patrně blesk).

školomet a *školmeta; štítonoš* (Pulk.); nové je *tělocvik* a *tělocit*, kde *cvik* a *cit* značí actionem.

ustavodárný sněm; *včelojed; větroplach věrojatný*=pravdě podobný je z ruského od Hanky přijato; v rusk. se též vyskytuje *věropodobnyj*.

vinobraní (Br.), *vinodus* (Kom.), *vinochlast* (Us.); *vinopal* a *vinopalník; vinorodný* (Jungm.) je správnější než Kollárovo „vinorodá Tatra."

vlnonosný (Rešel), *vlnostřížec, vlnostřížka* (Dobr.); *vlnotepec* (Velesl.), *vlnopratec* (Rohn.) což Šumavský opravil (!) ve *vlnopralec*; avšak *pralec* nesluší česk. jazyku, který přijal *pradlec* (cf. tkadlec a *pradlí*, jež se patrně k partic. pral odnáší se vsutým *d*. pratec má analogon ve slově bitec etc.

vodojem, vodomet, vodonoš, vodopijan (Kom.), *vodopijec* (Blahosl.), *vodopil* (Aqu.); Harant má vodypijan (!); *vodovod* je nové, staří měli *vodotok* a *vodoteč*. Šumavský ve Slovn. má také vodokap. Kdo na to připadl, neznal asi jednoduchého okapu.

vojevoda; voskojedec (červ, Aqu.); *voskolepník* (Koll. čít.) kdo z vosku všelijaká díla dělá.

zákonodárný, zákonodárce; zbrojnoš m. zbrojenoš; *zimostrád* dle Dobr. pták, pro nějž Presl vymyslil název brkoslav; *zimostráz* rostlina, u Srbů též zimozelen neb zimzelen zvaná.

zlatoděj Dobr. = alchymista, *zlatokop, zlatopředec* (Kram.) *zlatomil* (Kom. nom. fictum), *zlatotepec* (Velesl.).

zločinec (Velesl.) a *zločince* (Aqu.), *zloděj* (Dal.), *zlověstný* (Čelak.) je správnější než Jungmannovo zlověštní.

B.

První člen zastupuje jiný pád než akkusativ.

bohobojný je původní tvar, záhy však se vyskytuje méně správné *bohabojný*, v němž genitiv zaujal místo kmene; tvar ten jest sprostředkován sloučeninami jako *bohabojící* muž (Velesl.), *bohabázlivý* (Kom.), *bohaprázdný* (Velesl.).

bohomyslný (Hájek), *bohorovný* (Jungm.).

břichomluvec (dle Jungm. z polského vzato), podobně *břichoplazný*.

cizopásek (Rosa), *cizopasný*.

dělostřelec, lukostřelec, domorodý dle pol. *domarodý* utvořeno. Palkovič uvádí také *domased*, Dobr. *domaválek* a *drnoválek*.

hladomřivý kdo hlad mře aneb hladem mře; (cf. zimomřivý), dle Jungm. = skrblík. Rvačovský si utvořil „Pan Stuchlík z Hladomře.“ Nové je *hladomorna* místo, kde lidi hladem moří, a *hladomor* ve smyslu *βουλιμία* Heisshunger.

hromobitel (Palk), *hromovládný, hromoper* (Perun, M. M.), *hromobijce* (Jg.).

kamenopis dle řeck. lithografie.

krasocit je nové, obstojné slovo, odporné je krasochuť.

krvolačný (Čelak.), *krvožíznivec* (týž), u Velesl. čteme slouč. *krvežíznivý*.

letoblud anochronism, z polsk. přijato; *letorost* (Mat. Verb.) nyní *ratolest.*[1])

modloslužba (Velesl.) odtud *modloslužebník.* Dle toho utvořili za naší doby *bohoslužba,* lid však zná jen „služby boží;“ ovšem, že odtud může býti odvoz. adjek. *bohoslužebný.*

mravoučení uvádí Jungm. ve slovn. odvolávaje se na Dobr., čímž složenina ta není odůvodněna (cf. Hattala, Brus p. 278). Za nové doby zavedli někteří do nábož. knih *mravouka, věrouka.* Odtud adjek. věroučný, mravoučný.

mužoložník (Dobr.) Jungmann uvádí dle Dobr. také verbum *samcoložiti.* Slova ta jsou zajisté utvořena dle analogie slož. *cizoložník* a *cizoložiti,* než tato odnášejí se k pojmu „cizí lože,“ opírajíce se o slož. přivlastkové.

nocleh m. *nocileh* je zajímavo tím, že *leh* neznačí konatele, nýbrž konání.

Slovenské *očividomja* složeno z dualního oči, a part. praes. pass. *vidom,* k němuž přidána přípona part. praes. act. *ja* cf. stoja, hleďa; staroč. *očiviestvie,* zřejmosť, viditelnosť a novější *očivistý* nese se k part. perf. pass. *vist* (cf. zvěst=známý); nejnověji přijato *očevidný* z ruského, kdež se také setkáváme se složeninou *očeviděc,* očitý svědek.

ohnipal, jež dle Dobr. značí zapálení (údu), dle jiných = ohnipara, je původně = ohněm opálený, cf. ruské ogněpalinyj i ogněpalnyj, = žhavý. *Ohnipara* značí vyraženinu, která se podobá spálenině neb opařenině.

ohnivál (Jgm. Slov.) = *ohnižil* neb *ohniživ,* salamandra.

pecival; pecopalka (Tkadl.) = topička.

provazolezec (Kom.); *psoser* (černý) = psí lebeda, druhý člen má trpný smysl.

[1]) Podobné přesmeknutí hlásek událo se ve staroč. *bezh,* které mor. *chebz* zní, novočesky *bez.*

rukojmě kdo za ruku ujímá, t. j. ruku druhému podává a tím za něco ručí, má se k slovensk. *rukojem* jako staroč. junoša k novočeskému jinoch.

rukojeť jinak rukověť, co rukou ujato, držadlo.

rukopis co rukou psáno, *rukotržný* (Velesl.) = marnotratný, štědrý, kdysi také *všetečný; rukovod* (Blah.) = za ruku vedoucí.

svarůrad (Kom. nomen fictum) a *sluchosud* (idem), kdo dle sluchu soudí, *svaru* je tvar dativný m. kmene *svaro.*

větroplavec; větrožilec (Aqu.) jakýsi pták.

vladobažný (Šaf.), *vodorovný, vzduchoprázdný* dle německého luftlleer.

všetečný; zemělez; vodolez u Slováků prý = nořec; tam prý též v užitku *ucholez* brouk, jejž Čechové *škvor,* Slezáci *štipka* nazývají.

Zajímava je složenina *vinovlk* = vinodus, v níž *vlk* značí per metonymiam *žrout;* analogii má to slovo dle mého zdání v místním názvu *Pšovlky,* t. j. žrouti neb škůdci pše, pšenice. Slož. *vlkojed* (Bible manuscr.), vřed rozsedlý, povstala spojením souznačných vlk a jed.

Z toho, co v první části naší rozpravy o složeninách vyloženo (viz Čas. Mat. Mor. r. 1877, seš. 1. a 2.), vysvítá, že k doplňovacím složeninám náležejí také ony, jejichž první člen je verbum, jako: *kazisvět, kopidol, třasořitka* a pod. Co se posloupnosti členů týče, předchází u slož. verbalných člen řídící, jehož určující následuje; v nominalných jest opak toho pravidlem. Než není ani zde bez výminek, z nichž nejznámější jest *hodnověrný,* u kteréhož již Jungm. ukazoval na řeckou obdobu *ἀξιόπιστος;* novější tvary toho druhu jsou *chudokrevný, chudozubý,* které však dle přisvojovacích složenin utvořeny jsou cf. horkokrevný, řidkozubý.

Zde sluší zmíniti se o proměnách, kterým slova nebo kmeny při tvoření složenin posud uvedených podléhají.

Je-li prvním členem jméno, má obyčejně tvarnosť kmene, který původně u největší části slov. jmen končil samohláskou *o* ku př.: *hromo-svod, drvo-štěp, lido-jed* atd. Tím se stalo, že zakončení to stalo se takořka pravidlem při skládání, a proto proměňováno původní kmenové *a* v *o,* ku př. *kuro-plach*, kmen kura, *ruko-věť,* kmen ruka; někdy podlehlo původní *i* této proměně, ku př.: *kostomlaty,* kmen *kosti, konojedy,* koni (kůň), *hosto-kryje,* km. hosti; někde sloučeno *i* s *o,* z čehož povstalo -jo, -je, -ě, ku př.: koněpasy, koně-topy.

Zřídka má první člen tvárnosť některého pádu, ku př. vlastní

jmena *Bohutěch, Bohumil, Bratrumila* fem., *Domažil* a p.; obecná jsou: *Svarurád, Domased* (doma je starý genitiv), pol. *domarodý, bohabojný, pecivál* (lok. peci), *hovnivál,* kde *i* nastoupila za *ě*, (jestliže slovo to není odvozeno od adjektiva příponou *ál,* proti čemuž ovšem srbské govnovalj.). Kmeny, původně souhláskou zavřené, přijímají též *o,* na př. kamenopis, krvopijec.

Co se druhého členu týče, poskytuje nám největší rozmanitosti a zajímavosti při složeninách doplňovacích, ve kterých se vyskytují zvláštní útvary, jen složeninám slušící. Důležita jsou v té příčině obzvláště starodovná jména vlastní, jmenovitě místní, pročež zde nejdůležitějši z nich uvedeme:

Břehoryje, Březolupy, Cetoliby, Čertoryje, Dížčerpy, Doloplazy, Dřevohryzy, Drštěkryje, Hlivojedy, Hlubočepy, Hostokryje, Hracholusky, Hrdlořezy, Hustopeče, Chroustoklaty, Chudomely, Suchomely, Jedovary, Kladoruby, Koloděje, Kolovraty, Koněpasy, Konětopy, Konojedy, Kozojedy, Koroděje, Koroseky, Kosobody, Kostomlaty, Kotopeky, Kozodry, Kozovazy, Makolusky, Makotřasy, Malovary, Malovidy, Masojedy, Medonosy, Měcholupy, Mězholezy, Mlékosrby, Mrchojedy, Mukoděly, Mydlovary, Nahoruby, Nebovidy, Otavožaty, Senožaty, Patokryje, Pecirady, Pnětluky, Prachomety, Pustověty, Pyskocely, Rakodavy, Rakolusky, Řeporyje, Senohraby, Smolotely, Šepetely, Snovídky, Starosedly, Novosedly, Suchomasty, Tlustomasty, Sukorady, Sviňomazy, Svinělusky, Tatobity, Trnobrany, Tunochody, Veleliby, Veltěže, Veltrusy, Velvary, Vodochody, Žabonosy, Žernoseky.

Pravidla, dle kterých druhý člen osadních jmen se tvoří:

a) Z verbalního kmene utvoří se nomen agentis příponou ъ, která v češtině za nepamětných dob odpadla; tak od loupiti *lupъ* od jísti, kmen *jed,* utvoří se *jedъ*, od líbiti = milovati *libъ,* od plaziti *plazъ,* vařiti *varъ,* žráti *žerъ,* celovati *celъ* atd. Jen výminečně měkčí se vyzvukující souhláska, ku př. od mlíti *melь*, od valiti *valь*. Když sloveso končí samohláskou, vkládá se k zamezení hiatu *j,* na př. díti, kmen dě, *děj.*

b) Z otevřených kmenů verbalních tvoří se jmeno konatele přípou *ja,* na př. rýti *ryja*; též od některých jiných, ku př. od *tah těža,* od *nositi noša* (= nos-j-a), od *pek* jedenkráte *peča* (Hustopeče) jinak *pekъ* (Kotopeky); od míti *mřa* (Hladomře, jež také Palacký mezi zaniklými osadami českými uvádí), od dříti máme dra (Kozodry, cf. Konědra.).

c) Ku kmenům nosovkou zavřeným a také některým otevřeným přidá se příp. *tъ* neb *ta* (což nyní rozeznati nelze), na př. Tato*bi*ty, Otavo*žaty*.

Tato pravidla platila zajisté i pro nejstarší jména obecná, na př. zloděj, koželuh, lidojed, školomet, rukojmě atd. Málo rozdílné korohloz, zimostraz, kde místo ъ nastoupilo jъ. Kmen je stupňován ve slož. vojevoda, samotok.

Tyto jednoduché tvary byly někdy vytlačeny složitějšími, jaké se i mimo složení vyskytují:

a) tvary s příp. *ec* neb *ce* (bratrobijce, zákonodárce, jazykozpytec etc.).

b) s příponami jinými, též participialními, ku př.: darobral, koněberky, vodopijan, ohnižil.

V novější době teprve vyskytují se složeniny, kde druhý člen je jinak samostatným slovem, tak že se blíží k slož. genitivným, na př.: lidožrout, lidodříč, solivařič, zemoměřič (Kom.).

Velmi řídky jsou ve staré češtině slož., ve kterých druhý člen neznačí konatele, nýbrž věc nějakou, na př. *rukověť* (= ruko-jeť), *rukopis*, (což v ruském je ženského rodu), *kolomaz, ohnipara.* Actionem, t. j. děj značí jen *lidobití* a *vinobraní,* k nimž se druží Veleslavínova *modloslužba.* Jinak v nejnovějších složeninách, na př. *tělocvik, tělocit, krásocit, jazykozpyt, knihotisk,* které proto méně správny jsou; podobně Jungm. *letopočet;* nestvůrou je také jednočet a mnohočet m. jednotný a množný počet nebo množník.

Je-li druhý člen doplň. slož. adjektivem, odvozeným od sloves, mívá tyto přípony:

a) *ný:* divotvorný, lidožerný, lichvoberný etc.

b) příp. *vý* neb *ivý*: masožravý, zimomřivý, močohnavý. Někdy nachází se mezi *ný* a kmenem ještě nějaká sprostředkující přípona, ku př. pravdodatný, věrojatný, zákonodárný.

Tvar *ducholový,* jenž se v žalmech rukopisných vyskytuje a podle toho utvořené novější *vinorodý* a *živorodý* jsou nesprávny, mají zníti ducholovný, vinorodný etc. Ony povstaly chybnou analogií dle složenin přisvojovacích.

c) Místo adjektiva může zastupovati particip.: hromopraný, hvězdokrytý, samozvaný, bohoposlaný, bohozvaný (rus.)

Druhým členem může jakékoli adjektivum relativum býti ku př. krvolačný, vodorovný, aneb aspoň takové, které žádá akkusativu míry, na př. *sáhodlouhý* (klafterlang), ačkoliv lid tomu druhu složenin se vyhýbá, užívaje raději sáhový, mílový, centový etc.

4. Složeniny přisvojovací.

Složeniny ty považují se za složeniny vyššího stupně, poněvadž se na předcházejících slož. zakládají. Nazývají se přisvojovací (pos-

sessivae), poněvadž osobě neb věci, k níž se připojí, přidávají (přisuzují) vlastnosť toho, co oba členové vyjadřují. Řeknu-li ku př. holka *modrooká,* vyslovil jsem tím tolik jako: holka, *která má modré oči.* V sanskrtě nazývají se slož. přisvojovací *bahuvríhi;* slovo to je příkladem celé třídy a značí *mnohozrný.*

Všechny složeniny toho druhu mají tvar adjektivný. Ješto ve slov. řeči všecka adjektiva původně se končila v ъ neb ь, vyskytuje se zakončení to také u všech staroslov. složenin přisvojovacích. To zavedlo Miklosiče k domněnce, že přisvoj. slož. odvozeny jsou od souřadných neb podřadných připojením nadřečených přípon. — Miklosič tedy tvrdí, že ze slov *černý vlas* původně se utvořila složenina přivlastková *černovlas,* z té pak že příponou ъ utvořeno adjectivum, jež nyní u nás zní *černovlasý.* Avšak přípona ъ není výhradně adjektivnou, jak na př.: -ov, -ova, -ovo, -in, -ina, -sk, -ska, -sko a podobné, nač ji tedy připojovati ke slovu jako *črъnovlasъ,* krеré původně touto příponou již opatřeno bylo?

Nad to v jiných řečech, jako na př. v řecké, nalezáme veliké množství přivlastň. složenin, které nemají žádné přípony adjektivné, jíž by se lišily od složenin přivlastkových, na př. *ὠκύπους rychlonohý* má týž tvar jako přívlastková slož. *rychlonoha,* t. j. rychlá noha, podobně *βαθύκολπος, πολύπαις* atd. Rovněž v sanskrtě *mahâbâhu* (s přízvukem na poslední slabice) značí „veliké rámě,“ a totéž slovo (s přízvukem na slab. *hâ*) má význam *velikoramený.*

Podobně u řeckého slova *μεγάθυμος* velikomyslný, srdnatý, neshledá nikdo přípony adjektivné, zníť zrovna tak jabo by bylo slož. přivlastkovou *velikomysl,* a předce je slovo ono přídavným, znějíc ve středním rodě *μεγάθυμον.* Složenina ta liší se tedy od původní přivlastkové pouze tím, že je adjektivem. Třeba tedy vyložiti, jakým spůsobem se to stalo. Postup ten vyložil, dle mého zdání, úplně a jasně *Herman Osthoff* ve spise: Das Verbum in der Nominal-Composition, pag. 128 seqq. Tam učí Osthoff: Karmadháraja přivede se k platnosti *bahuvríhi* tím, že jazyk obsah pojmu složeniny přivlastkové metaforicky klade. Každá složenina přivlastňovací zakládá se na metafoře, jíž klademe pars pro toto, část za celek. Jmenuji-li někoho něm. der Dickkopf, der Gelbschnabel, der Langfinger pojmenoval jsem části jeho, avšak míním celého, a potiori fit denominatio.

Postup ten může se ve francouzském jazyku až do nejnovějších časův stopovati: *patte pellue* značilo původně aksamitová tlapka; na to užíváno ho jako sloučeniny (my bychom řekli *tichošlapka*) ve smyslu „potměšilec,“ a teprve v nové době utvořeno z něho adjek-

tivum dvou východů pattepellu a pattepellue (as jako tichošlápek a tichošlapka).

Tak i ve slov. řeči nazýván ten, kdo měl malou hlavu, per metaforam *malohlava,* což se posud vyskytuje jako vlastní jméno; podobně ten, kdo měl černé vousy, nazván *černovous* (staroč. *černo-ús,* odkud povstalo vl. jm. Černohouz) atd. Příjmení takové spojováno zajisté i s pravým názvem, na př. *Jaroslav černovous,* na rozeznání od jiných Jaroslavů. Tím stalo se složené substantivum takořka attributem původního jmena, t. j. nabylo povahy adjektivné. Není tedy divu, že takovému slovu konečně přidány jsou přípony rodové, které adjektivům sluší, že učiněno z mužského *černovlas,* když o ženě mluveno, fem. *černovlasa,* a o dítěti neutr. *černovlaso.* Podobně dělo se v řečtině, avšak zde se původní koncovka *ος* protivila proměně, pročež zůstalo *μεγάθυμος, βαθυκολπος* mužskému i ženskému rodu, jen bližší koncovka stř. rodu *ον* přijata (vždyť jest to vlastně jen accus. m. nom.) To jest příčina, že řecká adj. složená mají jen dvojí zakončení.

Jako tvar původně mužský, na př. *černovlas* přispůsoben k rodu ženskému přibráním koncovky *a,* a rodu střednímu koncovkou *o,* tak zase přivlastkové složeniny rodu ženského na př. *bělohlava* přispůsobeny k rodu muž. připojením přípony *ъ,* jež se u veliké části adjektiv nalézá; před novou samohláskovou příponou vysuto ovšem zakončující *a* a tak povstalo (z *bělohlava* + *ъ*) bělohlavъ, z něhož v pozdější době zůstalo jen *bělohlav,* které zase proměněno v *bělohlavý.*

Z toho patrno, že zde nevězí snad již ve složení samém nějaký zvláštní, vyšší stupeň skladu neb grammatického útvaru (leč by někdo proměnu substantiva v adjektivum za to považoval), nýbrž přednosť toho druhu složenin zakládá se na významu jejich, k němuž duch lidský dospěl pomocí metafory. Postup ten můžeme přirovnati k tomu, když z významu původně smyslného, konkretního, určitě obmezeného utvoří se pojem vyšší, nadsmyslný, na př. z konkretního duch čili *dech* nadsmyslné duch, z kořene *čet* (označuju) odtažité *česť* a *ctím.*

Jakmile v řeči některé se ujalo několik přisvojovacích složenin, utvořených z přívlastkových, tvořily se dle analogie jejich nové i z jiných druhů složenin, na př. ze závislých; jestliže ten, kdo hlavou vrtěl, nazván jest *vrtohlava,* mohl po případě také zván býti *vrtohlavým.* Ano i ve složeninách předložkových následováno těch příkladů a tak povstalo *bezhlavý, bezruký* f. řecké *ἄπαις ἄτεκνος.*

Ačkoli nepochybno jest, že slož. souřadné a podřadné dříve povstaly a že na nich teprve se zakládají přisvojovací, nesmíme se předce proto domnívati, že pro každé bahuvrîhi bylo napřed skutečné karmadháraja neb tatpuruša, neboť jakmile byl dán vzorek přisvoj. slož., tvořily se nové *ἀνὰ λόγον* přímo z původních, různých členů. Tak směl Kollár nazvati Prahu *pěknobřehou,* ačkoli se karmadháraja pěknobřeh nikde nenalezá.

Pochopitelno, že v přímém tvoření přisvojovacích slož. z různých členů jazyk se uchýlil od původních pravidel, které přivlastkovým slož. slušely, a že si volněji počínal. — Volnosť tato čelila předně k tomu, že adjektivná povaha přisvoj. slož. určitěji vytknuta byla zvláštními příponami: tak místo očekávaného *horkokrvý, lehkomyslý, milosrdý* utvořeno horkokrev-ný, lehkomysl-ný, milosrd-ný a pod. Druhé nepravidelnosti podlehl první člen přisvoj. slož. tím, že místo adjektiva položeno substantivum: tak nazváno zvíře, jež mělo kozí rohy *kozoroh* či *kozorožec;* zde ovšem působilo latinské *capricornus.* V Zelenoh. Rukop. čteme „voda *stříbropěná*“ jež by vlastně mělo zníti *stříbrnopěna.* Zajisté tvar ten byl nápodoben složeninám jako *zlatopíský,* kde první člen rovněž může pocházeti od adjekt. zlatý, jako od subst. zlato. I zde třeba připomenouti, co již dříve ukázáno bylo, že œkonomie jazyka mnohdy kratším a stručnějším tvarům předností dává na úkor přesné pravidelnosti.

Počet složenin přisvoj. je snad tak veliký jako doplňkových; pročež uvádíme zde z veliké zásoby příkladů jen částku.

a) První člen je adjektivum.

Bělobrádek, bělobrvý, Bělohoubek; bělochlupé, bělochlupné, bělochlupaté semeno (Rostl.); bělořitka = hvízdáček (Strandläufer) etc.

bystrohlavý, bystrooký, -zraký.

blahorodý pochází tak jako některé jiné slož, jichž prvním členem je *blaho-,* z ruského neb starosl.: slovcem *blaho-* přeloženo řecké *ευ-*. Čelakovský má také *blahozvučný* místo *libozvučný.*

černobrvý, černovousý etc.; červenolící.

čtyrhraný a čtverohraný (odtud pak subst. čtverohran) a pod. jsou nové tvary: čtyrzubý (Dobr.), čtvernohý.

dalekozraký, krátkozraký, dlouholetý (správnější je *dlouholetný* (Dobr.), ježto neznamená „dlouhá léta mající,“ nýbrž dlouhá léta trvající), a dle toho sedmiletá, třidcítiletá válka.

drahocenný, dvou- a dvojhlavý, jednorožec i jednorožný (Velesl.).

holobradý, holohlavý, a holovousý = bezvousý.

hrubočelatý (Rešel), hrubovlný, hrubozrný (Dobr.).

jarohlavý (Ruk. Kral.), jasnohlasný (Bern.).

jednomyslný, jednooký, jednorožec, jednozrná (špalda) Dobr., jednoženec (Aqu.)

krásnooký, krásnohlavý, krátkoruký, krátkoduchý (duch = dech).

křivokrký (Kom. = shrbený), křivonoska (Velesl.), křivorohý.

lehkomyslný, lehkonohý; malomyslný, malooký (Dobr.).

měkkohubý, oppos. tvrdohubý (Usus), milosrdný; mnohohlavý, mnoholetý.

modrooký, nahořitka (Dobr. = otrhanec), ostrorohý (Tkadl.), ostronosý (Smil), ostrovtipný (Velesl.), ploskonohý.

plnomocný, plnoklasý, prostosrdečný, prostovlasý, řídkovlasý rychlonohý, rovnoboký, různorodý, stejnorodý.

sedmihlásek (ve Slezsku „devítihlasová“ pěnice)

sladkoústý (Dobr. = sladkomluvný), sladkozvučný (Rešel).

spanilotvářný (Nejedlý H.), stoklas i stoklasa (Kom.), stonožka (Kom.), storamený.

staroměrec, stejnověrec, novověrec, svéhlavý a svémyslný (Rešel).

širokonohý (Velesl.), tlustonohý, těžkoruký, tolikoletý (Kom. = tolik let trvající).

třírohý (Usus), tříruký, třinitný (Us.).

truchlomyslný, tupohlavý, tvrdohlavý, tvrdošijný.

velikomyslný, velikomocný, vysokomyslný.

vodnokrevný (Velesl.), týž má také vodokrevný; *vodnotelný* vykládá Jungm. = vodnotělný t. j. vodnaté tělo mající; novější tvar je vodnatelný, jako by slovo to vedeno bylo od slova vodnatý.

zlatohlávek, zlatohřivý, zlatolící, zlatorouný, zlatoústý, zlatověžný, zlatovláska.

zlomyslný, zlopověstný, zlovolný.

b) První člen je podstatné jméno.

býkohlavec (tak nazval Aqu. báječného Minotaura); *hrbonos* (Velesl.) f. starosl. ląkonosъ; *hadovlasý* (Kollár), *jednooký* kůň (Us.), *kalokrevnosť* (Velesl.), *klikonosý* (idem), snad také sem patří *kolohnát*; *kopilistý* (lancifolius), *vřesolistý, pilolistý, žilolistý* etc. (Rostl.).

Zvláštnosť jest *kopuletý* dědek (Us.), první člen stojí v accus.; f. stoletý, třistaletý, a zase s gen. dvousetletý.

kozlonožec = satyr. (Aqu.), *nosorožec* (Velesl.), f. j. zvíře na nose roh mající, dle řeck. rhinoceros; *psohlavec* (Lomn.), *psohubec* (Ssav.), *psokrevný* (Roz.), *ptákopysk* (Ssav.), *smradohubý* (Brn.), *stranohlavý* dle Dobr. = křivohlavý, vlastně hlavu na jednu stranu nakloněnou mající, tomu podobné je *stranokvětý* (Rostl.), lateriflorus,

stříbrohlasý, stříbrovlný (Chmel.), *stříbronohý* (Palk.) *ἀργυροπεζος, větronohý* (Puchm.) je germanism, dle windschnell utvořeno.

vodokrevný (Velesl.), *volooký, volohlavý* (eccl.), *vrbolistý* (Dobr.), *vlkodlak* pochází dle Miklosiče od *dlaka* cutis, cf. srbské „žutodlak“ flavam comam habens, tedy = vlčí kůži mající, ve vlka se proměňující.

Sem snad také počítati sluší Hájkovo *bolooký,* m. bolavooký. Složeniny *prskonosý, vrtohlavý, hladihlavý* (Cato), *třesohlavý* (Kollár), *třesoruký* (Us.) mají v prvním členu sloveso, zakládají se tedy na složeninách závislých. Sem také sluší vřaditi *střemhlavý,* které tak jako adverb. *střemhlav* vzato je z ruského, značíc ženoucí se hlavou napřed; původně zajisté znělo *stremiglavъ.*

Proměny na severních hranicích Moravských.

Napsal Vinc. Prasek.

Neudály se zajisté na jiných hranicích Moravských proměny podivnější, jako na severu, a nikdež ty proměny tak dlouho netrvaly a k nikterým jiným vlastenci Moravští nepohlíželi s větší obavou, jako k těm. Pročež bude příhodno o nich mluviti na novo a byť jen z té příčiny, abychom se vmyslili ve starosti našich Prusinovských a Žerotínů, jakkoli krátký přehled závažnějších událostí, co se tkne severních Moravy částí, to *enklav* mnohému Moravanu bude vítán.

Zůstavujíce samy na sobě domněnky, až kam sahala severní hranice Moravská za Sama, za panovníků Moravských anebo v časy našeho Achilla, počneme od věcí známých jak zjistěny jsou pilnými badateli Moravskými zejmena Bočkem[1]), který diplomatářem Moravským, nyní dále vedeným od archiváře p. Brandla, zahájil novověký ruch historický, jemuž rovného v jiných zemích císařství Rakouského na ony časy nebylo.

Z toho tedy diplomatáře vyšla na jevo pravda nepopěratelná, že hranice diecese Olomucké s hranicemi země Moravské v jedno spadaly. I jest tudíž známo, kde pravomocnosť biskupa Vratislavského nastává, tam že se počínalo Slezsko. Protož také se ví, ty kraje, které nyní k Rakouskému a Pruskému Slezsku se počítají,

---

[1]) Čeho se Boček ze samé horlivosti dopustil, jest bohužel také známo. Viz Časop. M. M. 1878.

všecky že ke Slezsku nenáležely, takže zobecnělé proslovení císaře Josefa II. slavné paměti: „Zahradu (Pr. Slezsko) mně sebrali a holý plot (Rak. Slezsko) nechali," na pravdě se nezakládá, any vlastně při Rakousku jen dva koly z té zahrady Slezské zůstaly (Těšínko a a západní cíp Rak. Slezska od hory Sněžky [1]) až po Kupu biskupskou), kdežto naopak do bývalé zahrady Moravské dosti hluboko se zalezlo. [2])

Než netřeba slov o tom šířiti, a dáme se do věci samé, do obcházení hranic. Počnouce tam kde Morava, Uhry a Slezsko se scházejí, půjdeme po řece Ostravě, jíž patrně omylem dějí Ostravica, jakožto přirozené mezi Moravou a Slezskem hranici. Od Landeku, kudy Ostrava vtéká do Odry, tato řeka až po Bohumín dělila Moravu od Slezska, avšak od Bohumína šla hranice na severozápad, takže nejsevernější osady nynější na území Moravském položeny jsou a sice tyto: Šilheřovice, Hať, Ovsičtě, Pišť, Boleslav, Bořutín, Chřenovice, Šamařovice, V. Petrovice, Tlustomosty, Rakov, Dělylov, Bavorov, Sulkov, Dětmarov, Šonborn, Lištice, Kralovice, Kytlice, Stibořice, (Streubendorf) Pomorčovice, Štundorf, Povelice, (Paulowitz). Odtud jde hranice západně s pohraničnými osadami Hlinkou, Bartůltovici, Janovici. Další hranici jihozápadní těžko lze určiti, avšak jisto jest, že kdysi dále na západ pošinuta byla, o čemž na svém místě promluvíme.

Kraj tuto ohraničený na sever a řekou Opavou, jejíž přítoky některé také Opavami slovou, na dvé rozdělený slove od nejstarších dob Holešickem. Toto krajiště, že k Moravě příslušelo, některými listinami doložíme.

L. 1213 jmenují se kraje Moravské: Olomucký, Znojemský, Brněnský a *Holešický* (Cod. dipl. Mor. II. 71). Téhož roku slove město Bruntál městem Moravským a r. 1237. Opava „Moraviae civitas" (Cod. d. M. II. 68, 324).

Mnohem závažnější jsou svědectví Slezská o kraji tomto, že jej za *Moravský* pokládali.

Tak r. 1233 listem daným v Prudníku Jan syn Žibotův učinil poslední vůli, aby jeho statky za řekou Prudníkem, položené k řece

---

[1]) Německé jméno té hory Altvater na mapě Wielandově z r. 1736 vyskytuje se vedle staršího Schneeberg.

[2]) Z těchto příčin tuším sl. zemský výbor Moravský r. 1850 uložil p. dru. Dudíkovi vyšetřiti, kterak knížetství Opavské státoprávně se má k zemi Moravské a proč Opavsko jiné (ne Moravské) zastupitelstvo dostalo. Na to vydal p. Dudík spis: Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren. Wien. Gerold 1857.

Osoblaze, biskupovi Vratislavskému náležely, což jich na *polské* (rozuměj Slezské) straně zůstane, až hranice Polské a *Moravské* ustanoveny budou (tamtéž II. 251).

A r. 1248 kněz Měček, kníže Opolské, vyměnil vsi *Ponovo* a *Klezín* — na *hranici Moravské položené* („in confinio Moraviæ“ za vsi *Kaziměř, Loncovice*[1]) a *Komorníky* (tamtéž III. 51).

Řadu těchto dokladů mohli bychom z pozdějších zpráv znamenitě prodloužiti, avšak toho netřeba, ano jest známo, že od slavného dějepisce rodilého Opavana, Martina Poláka, zvoleného biskupa Hnězdenského, až po nynější dobu každé děcko slovanské „Moravcem“ se jmenuje a že „moravsky“ mluví dokládá. Nicméně nebude tuším na škodu, když některým příkladem, že v tomto kraji knížata a potom markrabí Moravští anebo knížata a králové Čeští, jakožto vrchní nad Moravou páni v ty doby, kdy Slezsko ještě nenáleželo ke koruně České, panovničí vykonávali práva. L. 1107 kněz Otík, kníže Olomoucké, s volí kněze Svatopluka bratra svého, knížete Českého, 8 lánů při řece Osoblaze vzdal ke kostelu Olomuckému. (Cod. dipl. Mor. I. 193).

L. 1185 kněz Břetislav, kníže Moravské, s volí bratra svého, kněze Vladimíra, knížete Olomuckého, les u Oldřichova vzdal konventu kláštera Hradištského. (Tamt. 315).

L. 1198 týž kněz Vladimír témuž klášteru vzdal statek tamtéž (tamt. 350).

R. 1213 král Přemysl městu Bruntali, „*co na Moravě dosud nebývalo*“ dal majestát na osazení na německém právě, jakož jim Bruntalským již kněz Vladimír slavné paměti byl dopustil. (tamt. II. 68). Téhož roku týž král k prosbě kněze Vladislava, markrabí Moravského, svolil, aby statky Johanitův, což jich na Moravě a sice v krajích Olomuckém, Znojemském, Brněnském a *Holašickém* mají, práva zemského prázdny byly (tamt. II 71).

Kdyby panovníci Moravští neměli co poroučeti v krajině, o níž mluvíme, jak by mohl kněz Vladislav Jindřich statky svoje tamtéž Bogdanové (Badewitz), Vernhartice, Hrobníky v letech 1237 a 1240 darovati? II 103, 126, Kopecký reg. 25). Nejinak král Václav

---

[1]) Je-li tu míněna ves Loncovice (v Cod. dipl. Sil. 7. čte se Lovkovice), nyní ještě na hranici diecesanní položená, měli bychom pro tyto časy v jedné listině dosti dlouhou čáru severozápadních hranic, jak jsme je bez dokladu obešli, zjištěnu, ano o vsích Miličích, Dobroslavicích a Matějovém Keři (Matzkirch) odjinud víme, že do říše polské hleděly.

l. 1240 k prosbě mateře své králové Konštancí svolil, aby na věčné obchody za bratra kněze Přemysla sl. p., markrabství Moravského újezd Krnov vzdán býti mohl konventu kláštera Tišnovského, kdež Přemysl svůj pohřeb oblíbil (Cod. dip. Mor. II 367). Podobně týž král klášterům Tišnovskému potvrzuje ves Bůchvalovy (Hoendorf) a Oslavanskému podací v Nové Cerekvi (tamt. II 288, 313, 382). Tolikéž i městům svobody dávají a potvrzují markrabí Moravští a králové Čeští. Tak r. 1233 králová Konštancí a syn její kněz Přemysl, markrabí Moravský, Bruntalským staré výsady ztvrzují a r. 1247 Přemysl Otakar měšťanům Opavským po vpádě Tatarském „poněvadž za nás a za slávu království našeho několikráte neotáleli hrdel a statků nadsazovati," uděluje roční trhy (C. d. M. II a III 72).

Přestávajíce na těchto dokladech jasných, z nichž nade všecku pochybnosť poznati lze, že Holešicko čili Opavsko k Moravě příslušelo, přistupujeme již k věci samé.

O hranice tedy země Moravské a země Polské (název Slezsko nevztahoval se ještě nijak na všecky kraje od Polské říše odtržené) nemohlo beze sporů býti. I máme první na to doklad z listu papežem Řehořem IX. r. 1229 v Peružii daného, kterým listem se biskupu Krakovskému a proboštům Krakovskému i Pražskému nařizuje, aby spor o hranice diecesní mezi biskupy Vratislavským i Olomuckým přivedli k místnému konci (C. d. Mor. II 215). Ten spor o pomezí nějaké v těch místech, kde Morava nejdále do knížetství Opolského posunuta byla a dosud jest, že ještě r. 1233 trval, ze závětu výše zpomenutého vychází (tamt. II. 251). Ano zdá se, že ona rozepře přetrvala Tatarský vpád na Opavsko a teprve po zotavení i od nájezdu krále Danila Halického na Holešicko učiněném propukla v tuhý boj s knížetem Opolským Vladislavem. Toho boje súčastnil se nepochybně sám král Přemysl Otakar a s ním nerozlučný kněz biskup Olomucký Bruno se svými many. Že pak i obyvatelstvo na středokratách obou zemí osazené z lesů na ochranu hranic šetřených vybíhalo a bojovati pomáhalo, rozumí se samo sebou. Nejkrutěji veden boj do statků kostela Olomuckého (v Osoblazsku), ale odtamtudy přišlo vítězství zbraní moravských, nebo man biskupa Brunonův, Herbort, statečnou hrdinností[1]) v tom boji proti Vladislavovi nad jiné vynikl. Poraženému Vladislavovi za škody kostelu Olomuckému učiněné přišlo postoupiti vsi *Klezín* a *Tomnice*. A biskup Bruno ihned ty vsi s jinými velkými statky *Rusvaldem*

[1]) Narážku na toto hrdinství obsahuje patrně jméno osady v ty časy založené: Löwenthal, nyní Liebenthal - Liptál.

a *Slavkovem* (u Opavy) onomu Herbortovi[1]) r. 1255 udělil v manství. (Cod. dipl. Mor. III. 198.)

Jakým obyčejem ony vsi *Klezín* o 50 a *Tomnice* o 24 lánech ke kostelu Olomuckému a tudíž k Moravě přišly, není známo, avšak později ke knížectví Opolskému jsou navráceny, nebo r. 1256 již výměnou za ves *Šonovo* vzdává se Helembortovi de Turri Slavičín na Moravě. (C. dipl. Mor. III. 209.)

V takovém do času držení zůstávala při kostete Olomuckém i ves *Radslavice* („Razlawiz“-Rasselwitz) u Osoblahy, z jejíž důchodů biskup Bruno l. 1252 chtěl zříditi 4 nové kanovničí prebendy (tamt. III. 153), než později o ní více řeči není, pročež za to máme, ve sporech výše zpomenutých že od Moravy odpadla.[2])

Spor pomezní, jak jsme jej tuto vylíčili, ukončen jest smlouvou mezi králem Otakarem a knězem Vladislavem, než pohříchu nedochovala se nám celá, nýbrž jen jakožto formulář datovaný roku 1256 Králové Kunhuty (Cod. diplom. Mor. VII. 916; Palacký über Formelbücher).

I čteme v tomto listě, kudy hranice obou zemí jíti mají, počínajíc totiž od hranic biskupství Vratislavského u vsi Lípy že až po ves Bogun (Bohunín) a odtud po řece Odře a Ostravě až ke hranicím Uherským. Kde ves *„Bogun“* hledati, nebude těžko uhodnouti, když se mluví o Odře a o vsi Grussene (Hrušová u Morav. Ostravy); míněn totiž *Bohunín,* čili jak se nyní praví *Bohumín.* Tíže ovšem jest ustanoviti polohu vsi *Lípy* („Lypa“). Kdybychom na to pamatovali, že na jedné straně hranice Moravskopolské až do samých hranic Uherských jsou ustanoveny, mohli bychom tolikéž očekávati, že taktéž i na druhé straně hraničná osada, kde polská země nejdále dotýká země Moravské, jest jmenována; než spor vznikl o hranice Opolské a nikoli o hranice statků biskupských Vratislavských, protož třeba ves Lípu tam hledati, kde biskupa Vratislavského panství s Opolským sousedí, jakož slova „a terminis episcopatus Wratizlawiensis“ ukazují. I bude to tuším táž ves, která pode jménem „Lipowa“ často se vyskytuje v listinách biskupství Vratislavského.[3]) Poloha její jest v listině z r. 1284 určena slovy *„in strata publica versus Moraviam“* (Stenzel, Urkunden 80) i zjevno jest, že to není ves nynější *Linde-wiese,* léčivou vodou a zvláštním

---

[1]) Předek proslulé potom rodiny pánů z Fulštejna, kteří manství kostela Olomuckého na Osoblazsku odtud až do r. 1567 drželi.

[2]) Tuto tuším ves r. 1268 biskup Vratislavský Tomáš vzdává. (Cod. dipl. Sil. VII. 166.)

[3]) Urkunden zur Gesch. des Bisthums Breslau von G. Adolf Stenzel.

v léčení způsobem známá, poněvadž nelze mysliti, aby v těch místech nějaká obchodní cesta byla vedla. Z těch příčin sluší jí hledati nedaleko *Stinovy, Grisova* (Greisau), *Opertova* (Opersdorf) a *Kamenice* (Kamitz) (Tamtéž 104).

Bližší toto určení vsi Lípy jest pro nás velmi důležito, poněvadž nám běží o stanovení Moravské hranice ke Slezsku západní, jelikož bychom jinak za to měli, že od hranic Moravsko-kladsko-slezských hranice Moravsko-polská šla po potoku Stařiči a pak po Bělé, což by každý, kdokoli na mapu se podívá, lehko za pravdu přijati mohl.

K Opavsku totiž a tudíž k Moravě hledělo také zboží Suchomatské čili Cukmantelské. Ve zboží tom jmenují se později obyčejně Arnoltice, Cukmantl, hrad Edelštejn a ves Heřmanice (Hermanstadt), kdežto vsi Tomikovice (Thomsdorf), Adolkovice (Adelsdorf), *Vrivald* (Freiwaldau), *Supikovice* (Saubsdorf) a j. již ve zboží biskupa Vratislavského nalezáme. Z těch příčin bude velmi těžko, určiti kudy šla západní hranice Moravskopolská. Hledíce ale k dílčím listům knížat Opavských z r. 1377 (Cod. dipl. Sil. VI.) budeme moci vyrozuměti, že ke Krnovsku a Bruntalsku připadl i svah k řece Bělé od řeky V. Steinseifu přese Hirswis. I můžeme tudíž za pravé pokládati, že od hory Sněžky na sever hranice běžela po rozvodí řek Opav a Bělé. Další ustanovení hranic zůstaveno také domyslům jen, jakkoli dílčí listy měly nám poskytnouť lepšího světla, poněvadž právě kníže Mikuláš obdržel Cukmantelsko.

I zdá se nám, že hranice jdouc po rozvodí výše zpomenutém nechávajíc osady „Böhmischdorf“ řečené dostoupila řeky Bělé. Důvod na to (není-li ta ves novějši) béřeme z nápadného její jména, které zajisté v krajině druhdy polské nemálo podivné jest. I chceme je podle analogie vyložiti. Jako *Polská* Ostrava jméno své proto má, že stojí na území, jak se druhdy říkalo *Polském* (= Slezském) a národnosť ustupuje názvu *politickému* (mluvíť se v Polské Ostravě tak česky, jako v Mor. Ostravě), tak bychom na tomto místě název *Böhmischdorf* (nehledíc zase k národnosti, která druhdy asi polská byla) tolikéž vyložili na způsob podobný, že totiž kdysi stávala na Moravské-České půdě. Tu věc by poněkud podporovala i okolnosť druhá, že o blízku po levém břehu řeky stála polská tvrz Hradec („Graetz“ na mapě Wielandově Principatus Grottkau). Od té vsi na západ máme již Cukmantl a od něho k Osoblazsku přirozené hranice vodní.

Takto jsme až do roku 1270 mnoho proměn hraničných nepoznali, jakkoli skrovné zprávy, co se vsí *Klezína*, *Tomnic* a *Radslavic* týče, o proměnách možná i větších svědčí.

Za to tím vážnější podnět do proměn hraničných nastal vyzdvižením Opavska z Moravy pro syna Přem. Otakara II. Mikuláše. I jmenuje se tento Mikuláš již r. 1269 *pánem Opavským* (Cod. dipl. Mor. IV. 27.) Toto vyzdvižení Opavska z Moravy nebylo pro první čas oddělením stálým, v čem dáváme za pravdu p. Dudíkovi, nicméně třeba pokládati za pravdu, že předce kraji Opavskému, jakožto kraji jakési hranice byly a že Mikuláš, ano za něho již o úřednících soudních a o súdě se mluví, před svůj soud poddané své volal. I poznáváme dosti zřetelně z listin nám zachovaných, na jak široko panovničí práva vykonával, tedy zejména nad Suchomatskem, Bruntalskem, Hlubčickem, Krnovskem, nad okolím Opavským a vůbec nad krajinou, severně od řeky Opavy položenou, ano i nad některým zbožím v kraji Přerovském, avšak co se týče panství Oderského a Fulneckého, nemáme jistých zpráv žádných, jelikož oboje to panství bylo v držení pánů (ze Šternberka a Kravař), kteří i na Moravě rozsáhlé statky měli.

Jisto ale je, že nad statky kostela Olomuckého práv nevykonával žádných, pročež statky tyto pro své manské zřízení zůstaly při biskupech Olomuckých a tudíž při Moravě. I bude tuším příhodnější, abychom vypočetli, co všecko z bývalého Holešicka při Moravě zůstalo, lépe řečeno, jaké statky stolní a manské do roku 1269 ke kostelu Olomuckému hleděly.

1. **Enklava Osoblažská.** Dle závětu biskupa Brunona sepsaného dříve výpravy do Prus t. j. r. 1267, držel biskup Olomucký okolo *Osoblahy* tyto osady: *Peterswalde* (nyní Petersdorf), *Janestorph* (nyní Johannisthal), *Henrikstorph* (Hennersdorf), *Arnoldestorph* (Arnsdorf), *Bertoldestorph* (Bartzdorf), *Biterne* (Bitárno), *Levendal* (Liebenthal), *Renfridestorph* (= Röwersdorf = Třemešná), *Pizkerstorph* (Piskořov);[1]) *Wiztogh* (Vysoká), *M.* a *V. Povelice* (Paulowitz), *Zadig* (Sádek), *Deuziz* (Děvice = Maidlberg), *Glynig* (Hlínka). (Codex dipl. Mor. III. 402).

Kromě těchto osad známe v téže enklavě jakožto statky biskupské vsi: *Rusvald, Gotfridesdorf* (= Füllstein[2]) a *Mathisdorf.* (Tamtéž III. 387).

---

[1]) Tyto osady teprve za biskupa Brunona jsou jednak v novotě založeny, jednak kolonisovány. — Ve spise p. Dudíkově na str. 28 patrně omylem „Pizkerstorph" čteno: Pilgersdorf, nebo Pelhřimovy = Poruba teprve ve dvacátých letech XIV. století se vyskytují.

[2]) Jméno hradu „Ulmensten" t. j. Füllstein přešlo časem na osadu Gotfridesdorf, což nic neobyčejného není. Tato nepatrná věc způsobila topografům velikou nesnázi, ani se dokazovati jali, že i panství Len-

Zda-li ves „*Stundorf*“ — tak se píše v českých listinách — skutečně jedna a táž se „Studendolem“ jest, z kteréhož jména něm. názvisko té vsi „Stubendorf“ lehko vyložiti lze, těžko rozhodnouti, nebo jakkoli k r. 1274 *Studendol* s *Coselov-em* (Kozlůvky) najednou se jmenuje (Tamt. IV. 115), nesmíme nedbati té okolnosti, že „Studendol“ v deskách z. cúdy Olomucké často se vyskytuje, a její jmenování s Čakovem (Tamt. VIII. 11) činí nám věc k pravdě podobnu, abychom Studendol raději u Olomouce někde hledali. O té vsi jakožto biskupské teprve v XVI. století máme určité zprávy.

2. **Kečerská enklava**. Ačkoli v závětu biskupa Brunona k r. 1267 v *Ketři* biskupského zboží málo se připomíná, přece za to míti můžeme, že jeho tam valně přibylo nebo již r. 1273 *vdova* po Alši Stangovi manství Kečerské o 10 lánech dodržuje. (Tamt. III. 402 a IV. 109).

Ve vsi *Tlustomostech* (prvotně sluly tuším Tlustomasty a něm. jich jmeno Stollmütz) r. 1270 biskup Bruno udělil 15 lánů v léno bratřím z Emse. (Tamt. IV. 49.)

V. Petrovice s 11 lány podle závětu již zpomínaného touto částí zůstaly při Moravě, kdežto menší díl zůstal při Opavsku.

Jednu část *Kozlůvek* již před r. 1267 držel týž biskup a druhá r. 1273 darováním Jana de Homburc, faráře Osoblazského, k tomu přistoupila.

Osady *Kněžpole* (Kniespel), *Kratovle, Langnov* a *Halborek,* jak se podobá, později teprve jsou založeny na statcích biskupských, nebo pozdě až se jmenují.[1])

3. **Slavkovská enklava.** Ač tuto vlastně o enklavě řeči býti nemůže, ano každému Moravanu známo je, že po Olomucko-Opavské silnici z Moravy až do samé Opavy může se přijeti, anižby se vstoupilo kde na území, jak se praví nyní Slezské, tož přece pro krátkosť nazýváme ji Slavkovskou, poněvadž Slavkov nejdříve byl zbožím biskupským. Když totiž p. Vojtěch z Doubravníka r. 1238 ochoz „Semislav“ na Opavsku klášteru Doubravnickému vzdával, vyměřují se její hranice „*od lesa kněze biskupova ve Slavkově*“ (Zlancob) až po Deštný potok (Cod. d. Mor. II. 334); z čehož souditi lze, že již

---

hartovské (Göppersdorf = Godefridesdorf) kdysi biskupským zbožím bylo, čehož ovšem marně se dokládají. — Když na př. v Cod. dipl. Sil. VII. (ovšem s reservou) se uvádí na str. 146, že Herbort z Fulštejna l. 1266 Albrechtice a Branici od biskupa Brunona v léno přijal, zasměje se tomu, kdožkoli v topografii Opavské poněkud jest zběhlý. —

[1]) Viz index k dipl. Mor. VIII.

tehda biskup Olomucký zboží ve Slavkově držel. Slavkovské panství jak jsme již řekli r. 1255 dostalo se v manství p. Herborta z Fulštejna a při tom rodě zůstalo až do XV. století.

V enklavu Slavkovskou náležejí nyní osady: Jaktař Litultovice, Štablovice, Uhleřov, Lhotka, Deštné a Životice, avšak z těch vsí kromě Jaktaře (r. 1247) žádná do roku 1270 se nezpomíná, i nevíme, zdali toto zboží kdysi jedním manstvím bylo, jež snad páni z Fulštejna založením nových osad rozdrobili.

Jiných enklav při vyzdvihování Opavska z Moravy nebylo; zejmena nesnáší se s pravdou, když p. Dudík na str. 28 spisu zpomenutého *Slatinu* již k r. 1263 ke zboží biskupskému počítá, poněvadž doklad z Cod. dipl. III. 351 se týče Slatiny blíže Olomouce.

Když jsme takto naznačili, že při Moravě zůstaly troje enklavy, první dvě posunuté až na samy hranice polské, třetí od Moravy ani neoddělená, bude příhodno pověděti aspoň s věrojatností k pravdě podobnou, které hranice měl úděl kněze Mikulášův. Od hory Sněžky počna až po Krucberk řeka Moravica že oddělovala kraj Olomucký od Opavského, níže doložíme. Od Krucberku šla hranice mezi Svatoňovici (Schwansdorf) a Budišovem a vstoupila do Budišovky a běžela s ní po Odře až k Bohumínu. Toto těleso enklavami Kečerskou a Slavkovskou jen na několik hodin u samé Opavy jak [osmička súžené třeba nám pokládati za panství Mikulášovo. Nicméně ještě za časů Mikulášových zbytky starého hradního čili župního zřízení činily, že některé vsi hluboko v Moravě „*ratione castri Graaz*“ ke Hradci a tudíž pod panství Mikulášovo náležely. To se týče vsí *Sukovic, Lubesvar a Trnavy* v Přerovském a nepochybně také vsi *Vacenovic* v Olomuckém kraji. Nad to ještě sluší nám i celé panství *Plumlovské* s Prostějovem, jakožto majetek knížecí mezi příslušenstvím Mikulášovým pokládati.

Tímto přecházíme k proměnám hraničným zběhlým za časů Mikuláše I.

Kníže Mikuláš zůstával až do osudné smrti královského otce na Moravském Poli, t. j. do r. 1278 v pokojném držení panství svého, ale hned za bitvy stihlo jej neštěstí, že upadl v zajetí uherské, v němž setrval až asi do r. 1280.

Zatím uvázala se v Opavsko králová Kunhuta a přibyla ze zajetí na Bezděze na Hradec u Opavy r. 1279. Bylo by zbytečno vykládati, jakým spůsobem Mikuláš, propuštěný z vazby Uherské opětně Opavské panství obdržel; důležitější jest pro naši věc, že po smrti Přemysla Otakarově, jakož častěji bývalo, veliké nepokoje po

zemích českých a tudíž i po Opavsku zavládly. Mocní páni konali nájezdy do statků kněžských, zejmena páni z Kravař a páni z Linavy.

V náhradu za škody těmi nájezdy spůsobené přišlo těm nájezdníkům postoupiti některé své statky. Tak nabyl biskup Olomucký vsi *Skorotína* u Příbora a možná (pravíme možná), že v ty časy již vzala vznik nová enklava Moravská na Opavsku, panství *Suché Lazce*[1]).

Jiná důležitější změna nastala na severozápadních hranicích. Seděliť na hradě *Edelštejně* u *Cukmantle* bratří Otík a Oldřich z Linavy, kteří nájezdy svými do biskupství Vratislavského nemalé škody činili. Za škody tyto kníže Mikuláš r. 1281 hrad Edelštejn i s Cukmantlem dav si postoupiti od bratří výše jmenovaných, biskupovi Vratislavskému Tomášovi vzdal (Cod. dipl. M. IV. 254—6). Tato změna pokud vím, jest tím závažná, že od té chvíle tuším Suchomatsko *z diecese Olomucké přišlo k diecesi Vratislavské a při ní tuším i zůstalo tehda, když Suchomatsko opětně navráceno jest k Opavsku.*[2])

[1]) Co Volný v topogr. 692 o *Suchotíně* píše, zakládá se tušim na mýlce se zkaženinou jména *Suchépsiny,* ale v listě citovaném mluví se *zřetelně* o *Skorotíně.* Podle toho není pravda, co Biermann Gesch. Trop. Jaeg. 28 píše, *že kníže Mikuláš tu ves kostelu Olomuckému daroval,* vždyť neměl co rozdávati, anobrž spíše z nouze ochudil svou komoru. Tím spíše budeme věřiti, že je ta ves vyňata ze zboží Kravařského, čemuž každý dá za pravdu, kdo historickou topografii toho kraje zná. Přece ale zamlčeti nesmíme, že v dílčím listě knížat Opav. z roku 1377 zmínky o enklavě není, anobrž dvojí držitelé panství se tam jmenují. A podivná věc při Suchých Lazcích jest ještě i ta, že many na tom zboží teprve v 16. století poznáváme. Vysvětliti lze tu věc poněkud tím, že Suché Lazce jsouce podmanstvím, které uděloval děkan kapituly Olomucké, měly zvláštní knihy manské na děkanství Olomuckém. Bude-li ale kdy lze dokázati, že Suché Lazce od pánů z Kravař ke kostelu Olomuckému se dostaly, zůstane to na každý způsob památno, že poslední potomci rodu druhdy tak bohatého, Tvorkovští z Kravař, do vymření svého toto manstvíčko ještě v osmnáctém století za jediný majetek drželi.

[2]) Poněvadž do této chvíle známo není, kdy Cukmatlsko opět k Opavsku přišlo, což možná ještě za živnosti Mikuláše I. se přihodilo, bude tušim s užitkem když příhod v něm sběhlých na krátce, pokavádě zprávy jdou, se dotkneme. L. 1284 kníže Jindřich Vratislavský chtěl ten hrad od bisk. Vratislavského Tomáše, který ale se utíká s prosbou k *synovi krále Českého* (já tušim k Mikuláši); kníže Vratislavský nedal se odstrašiti, nýbrž hrozil obleháním. protož biskup 1285 zase Kazimíra žádá, aby kníže Mikuláše Op. na věc tu upozornil. Konečně když Jindřich hrad obléhal, vyslal archidiakona Lehnického do tábora před Edelštejn, aby od něho kníže Jindřicha odvrátil. Na to psáno arcibiskupu Hnězden-

Poněvadž kníže Mikuláš asi dvakráte ze své země vypověděn jest, přišel ve veliké nesnáze a některé statky své odprodal. Již roku 1293 svému kmotru Zbyslavovi z Buhuslavic jinak z Kravař, vzdal vsi *Sukovice, Lubesvary* a což v *Trnavě* v kraji Přerovském měl, „*jak kdysi hleděly ke hradu Hradci.* (Cod. dipl. M. IV. 402) Několiknácte let později i statek svůj *Plumlovský* králi Janovi prodal. (Tamt. VII. 795 a Archiv Český VI. 496).

Toto zboží odprodáním že navráceno jest k Moravě, třeba ne lehko vážiti, poněvadž by jinak jistotně ke knížetství Opavskému bylo potahováno.

Vypuzením knížete Mikuláše [1]) trvala na Opavsku nejistota, co konečně s tou zemí se stane: zdali zůstane při Moravě, či bezprostředně při koruně.

Rozhodný krok učiněn roku 1318, aby Opavsko jakožto samostatné knížetství od Moravy stáleji bylo odloučeno: dostaltě syn Mikulášův, Mikuláš II. knížetství Opavské v léno.

Za jeho panování od r. 1318—1365 udály se opětně některé změny, aneb aspoň určitější zprávy obzvláště o enklavách se nám zachovaly.

skému a bisk. Tomáš dal kníž. Jindřicha do klatby, že dobyl toho hradu. Načež biskup Tomáš sídle v Ratiboři na zem Jindřichovu dal interdikt. Roku 1286 jednalo se o navrácení hradu, avšak Jindřich jen pod tím chtěl jej navrátiti, vydá-li se buď hrab. Kempkovi ze Střelína, anebo kastelánu Opolskému. R. 1287 nechtěl kníže Jindřich prostředníků, kteří o navrácení jednati měli, ani přijati, anobrž popudil Mečislava Opolského proti Tomášovi biskupu, aby biskupa z Ratiboře ven vyhnal obléháním Ratiboře. Ale biskup Tomáš vyšel oblehacím v ústrety v proceství a s vel. svátostí, což odvrátilo oblehání Ratiboře a tím počátek učiněn ke smíření. Zda-li ještě r. 1287 nebo spíše roku 1288 hrad Edelštejn navrácen jest biskupovi, nelze pověděti; tím méně lze říci, kdy zboži Cukmantlské k Opavsku navráceno jest. Důležito pro nás jest, že biskup Tomáš několikráte popírá, aby *Edelštejn podpanstvím kníž. Jindřicha byl, a že jen biskupství Vratisl. jest zastaven* (obligatum). (Urkunden z. Gesch. des Bisth. Breslau 120, 128, 157, 158, 159, 160, 166, 189, 191, 197, 199, 225, 241, 247 atd.

[1]) V domácí kronice kláštera Minoritského v Brně jest zapsáno, kterak kn. Mikuláš — jsa na vyhnanství v Brně — o novém zbudování kostela sv. Janského usiloval, avšak pro předčasnou smrť toho vykonati nemohl. I zemřel l. 1313! (opat Želivský klade r. 1318) a po něm několik měsíců později jeho paní manželka *Adleta* a r. 1325 kníže *Jan*, syn Mikulášův. Všichni v kostele sv. Janském tu v Brně prostřed kůru (kde nyní hlavní oltář stojí), pohřbeni byli. Ta hrobka r. 1600 rozmetána jest. Zápis tento, jehož opis mně l. obstaral p. prof. Vašek, jest proto důležitý, že z něho poznáváme manželku a třetího syna Mikulášova.

Zůstavujíce samo na sobě, zda-li za přírůstek knížetství Opavského lze pokládati, co čteme v listě kněze Vladislava, knížete Bitomského a Kozelského, který oznamuje, jakož jeho man Lopata vzdal se nároků na ten díl Dětmarova, který jeho předkové byli prodali Johanitům Hlubčickým (později Hrobnickým), že on kníže komendora Petra a prokuratora Mikuláše na to zboží uvedl (Kopecký reg. 233), přihledneme k jiným věcem.

I nemineme se tuším s pravdou, když řekneme **enklavy Moravské** na Opavsku, že jistotně za bezvládí Opavského značně vzrostly. K takové myšlence vede nás především hospodářské pravidlo manské, vedle něhož manům za přední povinnosť bylo uloženo, k manství od biskupa přijatému přičiniti tolik zboží, což by se rovnalo třetině statkův od lenního pána přijatých, a toto nabyté zboží, oddávati biskupovi, aby je opětně v manství přejímali. (Cod. dipl. Mor. IV. 49).

Když tedy se nám seznam manů biskupských, sepsaný v letech 1318—1326 (Tamt. VII. 837) dochoval, můžeme o něm šíře, pokud se k věci odnáší, promluviti.

V enklavě Osoblazské čteme jména nových osad. „*Cristendorf,*“ bude asi ves na mapě Wielandově *Kreschendorf* jmenovaná a položená v Opolsku; což by nám zřejmo ukazovalo k tomu, že manové na Hlince nějakého pohraničného území nabyli a tím hranici Moravskou do Opolska pošinuli. Možnosť té věci zjišťují nám pozdější pohraničné spory se sousedy Opolskými, jakož z listů bisk. Vilíma Prusinovského na r. 1568 víme, že Hlinecký man s pánem z Patenova na Kunčicích (Kunzendorf) rozepře měli.

Osada „*Muschen*“ [1]) tolikéž tuto poprvé se vyskytující, zda-li přírůstkem jest, nevíme.

České jméno osady biskupské „*Pilgrimsdorf*“ [2]) *Poruba* ukazuje snad k novějšímu založení, kdežto díl zpupný řekou Osou od Poruby rozdělený *Pelhřimovy* slove. Jakkoli ani zde s jistotou tvr-

---

[1]) Domnívám se, že ta ves slula po našemu *Moštín* a to proto, poněvadž později vyskytuje se na českých listech Hanuš Črt z „*Mossczyna,*“ jemuž r. 1438 kníže Václav vzdal dvůr Blimsdorf (kop. rek. 468, 504). Kde ležela, že při potoku „Muschelbachu,“ mezi Liptálem a Třemešnou a na její vsisku že vznikl teprve za biskupa Vil. Prusinovského dvůr a potom osada Damaško, viz Notizblatt 1868 55 a 1870 76.

[2]) Zprávy Volného v topogr. VI. o té vsi jsou nespolehlivy, poněvadž patrně *Porubu* a *Pelhřimovy* (jejichž něm. jmeno ovšem jest společné: Pilgersdorf) mate. Obě ty části manská i zpupná za pánů z Fulštejna na krátko byly v jedněch rukou, avšak konec XVI. století přešly na různé držitele, až teprve zase r. 1723 jednomu se dostaly pánu, což ale jen několik let trvalo. Zpupná část náleži nyní do Pruska.

diti nelze, zda-li tuto enklavě přirostlo, nicméně zřetelně již hranice enklavy Osoblazské jest vytčena od Piskořova až po Hrozovou (Grösse). Tím jistěji můžeme říci, že u *Matějovic* (Matzdorf) enklava pošinuta jest do Opavska. Jmenujeť se v onom seznamu jakožto ve zboží manském část vsi „*Plumleisdorf.*" Této vsi nyní sice již není, toliko její jméno zachoval malý statek panský, *Blimsdorf, Plümsdorf* [1]) a jinak jmenovaný, avšak pokud okolnosti ukazují, nelze za to míti, aby kdysi holý stateček o několika stech jitrech, rovnající se asi majetku 2 nebo 3 sedláků celolaníků na Opav. obyčejných, jméno míti mohl *osady* (Plumleins*dorf*). I máme za to, že Fulštejnští páni v té vsi nabyli majetku a když opustla, pro blízké Matějovice na novo jí neosazovali, nýbrž pole k Matějovicům přirazili, kdežto majitel zbytku již dokonce na nějaké osazení pomýšleti nemohl. Abychom toho pojednání příliš nedrobili, dodáme hned, že enklava Osoblazská v letech asi šedesátých XIV. století nepopěratelného přírůstku nabyla vsí *Rusínem* (Rausen). Léta totiž 1362 p. Aleš z Fulštejna tu ves bratrovi *Herbortovi* kanovníku kostela Olomuckého vzdal, aby po jeho smrti kapitule téhož kostela připadl (Cod. dipl. Mor. IV. 209, Minsberg 234, Cod. dipl. Sil VI. 199 Kopecký 482.) Ovšem ale třeba věděti, jakkoli tato „ves kanovničí" majetkem kostelním byla, že ještě v XV. století k Opavsku a nikoli k Moravě se počítala.

Na konec, trváme, nebude od místa položiti tuto několik slov o skutečné nové enklavě o *Vlastovičkách* (nedaleko Opavy). Zprávy o ní jsou na div skrovny, i víme toliko z dílčích listů k r. 1377, že tehda již kněžským zbožím byla, což sice není vytčeno, ale mysliti se dá, poněvadž jmenována jest mezi všemi kněžskými, a sice v novém knížetství Opavském, kamž podle polohy připadla.

Patrně tedy již před r. 1377 ke zboží kostelnímu připadla. Ale kdo ji vzdal? Budiž tedy dovoleno domněnku zde pověděti, pokudž nebude podstatnějších zpráv. Předně tedy jisto jest, že se počítala vždy k enklavě Osoblazské a zároveň s *Rusínem* jmenovala, jakož vůbec známo jest, že kanovničí [2]) vsí byla. Ta okolnosť

[1]) Že ten statek l. 1348 dostal Hanuš Črt z Moštína, již jsme pověděli. V XVI. století drželi jej Šponarové, kteří se odtud psali a dosud píší „z Blimsdorfu."

[2]) Dá-li se ze slov kanovníka, který ji v XXII. století držel, „že byl ve Vlastovičkách pánem, když ještě v Římě na studiích byl," souditi, aby ji byli drželi toliko kanovníci in herbis, zůstavujeme samo na sobě (List v ob. truhlici). Ale r. 1568 uvázal se v držení té vsi podle smlouvy s kanovníky učiněné, biskup Vilím Prusinovský (Kopiář l. p.)

jest ovšem nápadná a podobalo by se k pravdě, že *Vlastoviček* jeden a týž pán zároveň nabyl, anebo že je drželi jední páni a sice Fulštejnští. I víme, že právě páni z Fulštejna a na Fulštejně v doby, o nichž se mluví, ještě rukou nerozdílnou drželi vedle jiných mnohých statků na Osoblazsku i *Slavkovské panství* u Opavy. I máme právě z dob pozdějších jisté zprávy, že *Slavkovští páni* měli některá práva ve vsi *Jarkovicích* (kterážto ves jakkoli nikdy se nejmenuje v enklavách Moravských jednou částí skutečně k *Vlastovičkám* a tudíž také k Moravě náleží). Ta věc tedy ukazovala by k tomu, že *Slavkovští* (lépe řečeno *Fulštejnští*) páni jak Vlastoviček tak části Jarkovic nabyli a potomně, když ještě v nedílnosti zůstávali, nabytého (nikoli v léno přijatého) majetku snad při rozdílu místo věna vzdali příbuznému kanovníkovi.

Nech tedy jest jak jest, ale enklava Osoblazská za Mikuláše II. zvětšena jest značně o *Rusín* a rozmnožena novou enklavou *Vlastovičkami.*

2. *O enklavě Kečerské* ze seznamu výše jmenovaného, zda-li nějaké rozmnožení pozorovati, nelze říci, ale jisto jest, že i tam páni z téhož rodu Fulštejnského znamenitých statků zpupných nabyli, avšak zboží biskupského statky zpupnými sotva rozmnožili, jakož jisto jest, že časť V. Petrovic na dále zůstala při Opavsku a že jiné zpupné statky pánů z Fulštejna zůstaly zpupnými.

3. *Enklava Slavkovská* seznamem dotčeným objevuje se nám všecka v té rozsáhlosti, jak ji nyní vidíme; jsoutě již takořka všecky osady vyjmenovány: *Litultovice, Štablovice, Životice* (Schonstain), *Deštné, Jaktař, Medleč*[1]). Chybějí toliko *Slavkov* a *Uhleřov,* poněvadž jejich držitelé již při Fulštejně byli jmenováni; patrný to důkaz, že Fulštejnští zboží manské tehda ještě rukou nerozdílnou drželi. Konečně opomenuta *Lhotka* k Litultovicům příslušná; ale kdo ví, byla-li tehda již osazena.

Jiné, jakkoli nepatrné změny udály se ještě se dvěma vesnicema, z nichž aspoň jedna částečně k Opavsku příslušela.

Léta totiž 1334 kníže Mikuláš listem daným v Olomouci konventu kláštera Velehradského vzdal 2 lány v *Sukovicích* (Schukowitz[2]), *„které zvláštním obyčejem ke hradu Hradeckému náležely“*

---

[1]) Tato osada nyní se nepokládá mezi enklavami, nýbrž k Moravě jest přidělena.

[2]) Že dobře čteme *Sukovice* a nikoli *Žalkovice,* jak Kopecký v reg. 243. vykládá, jest jednak patrno z přídavku při této vsi opětně položeného, jednak také odjinud povědomo, že klášter Velehradský tu v Sukovicích zboží držel.

(Cod. dipl. Mor. VII. 18). Patrně tedy r. 1293 kníže Mikuláš I. panu Zbyslavovi tu v Sukovicích ne všecko byl oddal.

Druhá ves opětně k Moravě navrácená jsou *Vacenovice* u Olomouce. Domnívám se totiž ne bez důvodu, že i *Vacenovice* tímže obyčejem jako *Sukovice, Lubosvary* i *Trnava,* v obhradí (burgbann) hradu Hradeckého[1]), anebo chceme-li tomu dáti, župy Hradecké, náležely, jelikož zajisté od dřívějších časův asi ke Hradci hleděla, když ji r. 1287 s jinými vsemi na Opavsku král *Václav* knězi Jindřichovi, faráři Hradeckému, ode všech břemen osvobodil. I drželi ji potom faráři Hradečtí až do r. 1353, kdež kněz *Frenclín,* tajemník knížete Mikulášův a farář Hradecký *s volí knížete Mikulášovou* ji za část vsi *Milostovic* u Opavy vyměnil s Radimem z Búzova. Že se stala tato výměna z příčin praktických pro lepší pohodlí obou pánů, jest na snadě, ale zároveň pominula také všecka možnosť, aby potom kdy ves Vacenovice k Opavsku potahována byla (Cod. dipl. Mor. V. 285 a Kopecký reg. 304).

S knížetstvím Opavským samým udála se dosti závažná změna, že zlatou bullou r. 1348 jakožto samostatné knížetství zároveň s knížetstvím biskupským vyňato jest z pravomocnosti markrabí Moravských. Na konec budiž také doloženo, kterak Cukmantelsko, dostavši se opět k Opavsku — kdy se stalo, nevíme — r. 1339 učiněno majetkem královským, aby po 20 letech od císaře Karla z obzvláštní přízně ke knížeti Mikulášovi Opavsku bylo navráceno. Zda-li ale k diecesi Olomucké zase připadlo, třeba pochybovati.

Po smrti knížete Mikuláše II. synové jeho nemohouce se dohodnouti, dědictví otcovské podělili na 3 části, z nichž konečně dvoje knížetství Opavské zmenšené a Krnovské nové zůstala. A právě z listů dílčích, zachovaných v registrum Scti. Wenceslai a místy chybně otištěných v Cod. dipl. Sil. VI. hranice bývalého Opavska čili Holešicka na velikém díle poznány býti mohou. Na základě těchto listův obejdeme hranice toliko Moravsko-Opavské.

Od hory Sněžky až po Hartu, že řeka Moravice rozdělovala Moravu od Opavska, za pravdu lze pokládati. Nyní sice tomu není tak veskrze, poněvadž vsi řečené Štoly Malá i Veliká, Vojnovice, (Kriegsdorf) a Choceň (Kotzendorf) již na Moravu náležejí, ale nezdá se, aby byly do Opavska nehleděly.

---

[1]) Upozorňuji na důmyslné stopování župních hranic, jak je v „Památkách“ Táborský professor Kolář obšírněji vylíčil; podle toho, co jsme tuto položili, měli bychom zase několik nových stop pro nalezení hranic župám Olomucké, Přerovské a Hradecké.

Co se tedy tkne vsi *Štolů* (Gr. Stohl, kl. Stohl), z těch jedna že je novějšího osazení, za pravdu dáme, ale jedna z nich (Gross-Stohl), která staršího vzniku jest, bude patrně táž ves, jež v dílčích listech „Stoll“ slove. Tu držel tehda (r. 1377) knížecí man příslušný do knížetství Krnovského. Kdo ony dílčí listy poněkud bedlivě četl, bude ji při Bruntáli, kde i obě vsi Stohly leží, hledati. Druhý na to, ač nepřímý důvod ze starších dob, že ta ves k Opavsku příslušela, máme z listu krále Václava, daného v Opavě l. 1298. kterýmž ves „u Bruntále *Stalsdorf*“ místo Třebonovic položených *v naší zemi Opavské, kterou druhdy jiní drželi*[1]) vzdává konventu cisterciáckému v Kamenci (Cod. dipl. Mor. V. 84). Konec XIV. století tedy již nebyla kněžským, nýbrž knížecím zbožím, avšak počátek XV. století (když se knížata roku 1405 holým Bruntalskem opětně dělili) není jí více ve zboží tom, z čehož hádati smíme, že asi Bruntalští páni (knížata) manské toto zboží z nouze postoupili anebo pozbyli k sousednímu některému panství buď Rábštýnu, buď Sovinci, buď Koldštýnu; nebyl-li pán některý těch hradů zároveň manem knížecím, jakož v dílčím listě zkrátka se praví: „Otto mit dem Stoll.“

Poněkud jináče jest se vsí *Chocní*, kterou podle obdoby tak jmenujeme, kdežto Volný ji *Kočovem* (Kotzendorf) nazývá. O ní k r. 1377 nemáme zmínky, avšak z toho nejde — podle povahy dílčích listů, v nichž se všecky vsi nejmenují — abychom říci měli, že ku Krnovsku z této jediné příčiny nemohla náležeti. Byla-li v manství Štolském obsažena, odpadlo její jmenování tak lehko, jako na př. ani město *Horní Benešov* (Beusch) z příčin pochopitelných není jmenováno. Nicméně o ní máme zprávu starší z roku 1260, že p. Vok z Rožmberka klášteru Vysokobrodskému, od něho založenému, daroval ves „*Kotzen in terra Opaviae*“ (Kop. reg. 86). Po jiné vsi téhož jména na Opavsku není ani památečky i nelze jináče, leč toto *Kotzendorf* za onu darovanou ves pokládati. Když ji ale jak Kopecký, tak učený Weltzel (Gesch. der Stadt Neustadt) v Opolsku hledají, kdež sice podle mapy Wielandovy osady podobného jmena „*Kozem*“ se vyskytují a nedaleko enklavy Osoblazské, nemůžeme přece zřetelnému *in terra Opaviae* a neméně jasnému jmenu *Kotzen* odporovati, abychom jí nehledali, kde ji hledáme, na Opavsku nedaleko Bruntále. Kterak a kdy se dostala od Opavska zase k Moravě, zůstane na ten čas hádankou a mohlo by se zjistiti,

---

[1]) Míněno buď zástavné držení od knížat Slezských anebo držení Mikulášovo.

kdybychom o sousedních panstvích sporé zprávy měly, jakých nemáme. —

O ves konečně *Kriegsdorf* (Vojnovice) netřeba nám ovšem dbáti, poněvadž teprve v XVI. století jest založena od pana Jiříka Rozhona z Kopčic[1]) a to na příslušenství *Choceňském.*

O další hranici až po Hartu nebude tuším pochybnosti; jen tolik budiž připomenuto, hora Rudeň s lesem „Lubušou" že r. 1238 od p. Alše ze Šternberka před cúdou na Cvilíně a před knížetem Mikulášem vzdána byla německému řádu. (Cod. dipl. Mor. IV. 276). Tím ovšem nelze zjistiti, jakým způsobem a na jak dlouho toto dání učiněno jest, pročež ani nemůžeme říci, zda-li aspoň dočasně Opavské hranice překročovaly řeku Moravici. Od Harty na severovýchod vkládají se jako klín do Opavska enklavy Slavkovské a hraničné s Moravou již r. 1377 byly a dosud jsou tyto vsi knížetství Opavského: Bohdanovice, Jakartovice, Mladotice (Mladecko), Hlavnice, Jezdkovice, Štěbořice, Zlatníky, Milostovice, Palhanec. Obešedše Jaktarská pole, dostupující až po samu řeku a město Opavu, vrátíme se po hraničných s Moravou osadách, Oticích, Hradci, Benkovicích Lipině, Moravici, Nových a Starých Lublicích až do Krucberku, odkudž překročivše řeku Moravici mezi Budišovem a Svatoňovici (Schwansdorf) vstoupíme do potoku Budišovky, až vejdeme do řeky Odry. Že tato řeka skutečně hraničila mezi Moravou a Opavskem, nade vši pochybnosť zjištěno jest dílčími listy od Sukdole[2]) až do Landeku, kdež do ní se vlévá řeka Ostrava (náleželoť do Opavska celé panství Fulnecké nyní na Moravu přislušné), avšak u města Oder Opavsko až přes Odru do Moravy zabíhalo. Jest totiž zjištěno, že panství Oderské *celé* také na dílčím listě pokládáno již do knížetství Opavského[3]) k čemuž slova; „der (Albert) von Sternberg mit der Stat Oder vnd mit allen den Dorffern vnd guttern die darezu gehoren" ukazují, ale že těch vsí vyjmenováno není, nelze pověděti, zdali již tehda jako město Odry vsi položené za Odrou: Doběšovy, Veselí, Hynčice a Vražno k Opavsku příslušely.

---

1) Volný top. V. 309 píše chybně: Rohoř von Kopřic.

2) Že i Sukdol do Opavska náležel, není pochybnosti žádné, poněvadž ještě r. 1446 knížata Opavská tu v Sukdole své zboží vydávali. (D. Z. Op.)

3) Když p. Dudík ve spise zpomínaném praví, Oderské panství že původně v deskách Mor. bylo zapsáno, až pak najednou pozdní dobou v Opavských deskách se objevilo, bude to tuším omylem jen, poněvadž tam v Odrách již kníže Mikuláš II. r. 1346 zboží své panu Zbyňkovi z Tvorkova vzdával, jehož potomci v Odrách ještě v XV. století něco drželi vedle pánů ze Šternberka. (Kop. reg. 287).

Tak tedy již r. 1377 hranice Moravské a Opavské úplně jsou ustáleny; z bývalého kraje Holešického zachovala Morava troje enklavy; dvoje pošinuté až na bývalé hranice polské: Kečerskou a Osoblazskou, a třetí ani neoddělenou od ostatního těla Moravského, Slavkovskou, která jako klín až po samu Opavu až dosud Opavsko rozděluje. K těm přidaly se nové malé enklavy: Sucho-Lazecká a Vlaštovská i s tím, co v Jarkovicích jest.

Všecky tyto proměny, jak jsme je vypočetli, udály se přirozeně a takořka netušeně; tím zajímavější jsou proměny úmyslné a obmýšlené. Poněvadž těch proměn již není mnoho, vypočteme je na krátce, zůstavujíce sobě o pohnutkách, pro které se udály ve zvláštním článku promluviti.

Tak tedy když r. 1475 knížata Minsterberští (synové Jiříka krále Poděbradského) svoje dědičné zboží *Fulnecké* i s manstvím ve *Slatině* panu *Janovi* rytíři z *Žerotína* pustili, zboží své Fulnecké nový pán vložil ihned do desk zemských Moravských, čímž zaražen do Opavska nový klín obsahující vsi: *Sukdol, Kletné, Pohoř, Jarlochovice, Vlkovice, Valteřovice, Gručovice,* město *Fulnek, Stachovice, Pohořalku* (Schimelsdorf), *Kujavy* (Klantendorf) a *Životice.* Kromě těch vsí hleděly ještě k tomu panství tři osady jiné, z nichž vznikly 3 nové enklavy:

1. *Goldsýf.*
2. *Butovice.*
3. *Slatina.* Tuto ves držel tehda jakožto manství k Fulneku příslušné p. *Mikuláš Studinka* ze *Studené* na *Slatině.* Slatina ovšem i potom zůstala při Moravě, když z ní učiněno zpupné zboží a samostatný statek.[1])

Podobný pokus, i Oderské panství vložením do desk zemských Moravských k Moravě zase navrátiti, se nezdařil.

Na to od roku 1475 až do l. 1742 proměny na hranicích se neudálo žádné; až tohoto posledního roku, jakkoli při konečném jednání o mír ustanoveno, aby od Moravy ničeho ke království Pruskému potupováno nebylo, Morava pozbyla celou enklavu Kečerskou, což by se bylo nestalo kdyby císař Rudolf II., k prosbě pánů stavů Moravských r. 1587. Opavsko byl opětně s Moravou spojil, k čemuž stavové Opavští ochotni byli svoliti. Že se ale nestalo, s Kečerskou[2])

---

[1]) Tímto mizí, jak jsme již dříve řekli, domněnka p. Dudíkova, jakoby Slatina již v XIII. století byla bývala majetkem biskupským a tudíž již tehda při Moravě byla zůstala.

[2]) Je-li Kečerské manství tak jako jiné statky manské v Rakousku vyvazeno i poslední zbytky vrchnostenského práva na tuto enklavu odpadly

enklavou i ostatní polovice severně od řeky Javy položeného Holešicka připadla k Pr. Slezsku, takže nyní Morava s Pruskem hraničí od vtoku řeky Opavy do Odry až do vtoku řeky Ostravy enklavou Osoblazskou a na hranicích Kladských.

Vypočetše takto hraničné proměny přirozeným pořádkem zběhlé, promluvíme ve druhém článku, proč se poslednější změny staly a čím to bylo, že se vůbec státi mohly.

Osvědčení Petra z Uničova,

kterým dřívější kázaní svá proti Čechám, Husu, Jeronýmu a proti přijímání pod obojí odvolal. (13. března 1417).

Podal Vincenc Brandl.

V dobách, ve kterých náboženské nebo politické strany v tuhém zápasu proti sobě bojují, přihází se, že jednotlivé osoby, opustíce původní tábor svůj ke straně druhé posud sobě protivné, přestupují. Jest na bíledni, že strana, která bývalého odpůrce nyní za přívržence získá, vyhlašuje takovou změnu barvy a tábora do světa za důkaz, že věc její jest spravedliva, ana také nepřátely k sobě přitahuje. Rozumí se samo sebou, že takovému přestoupení tím větší váha se dává, čím důležitější osoba byla v táboru tom, který opustila. Takové přestupování od strany ku straně stávalo se hned na začátku ruchu husitského v Čechách. Vším právem poukazovali katolíci jako ku skvělému vítězství pravdy své, když mistrové Stanislav ze Znojma a Štěpán Paleč, přátelé druhdy a přívrženci Husovi, od něho se odvrátili a v Konstancii hlavně oni k tomu působili, že mimo jiné také ze spisů, které proti nim vydal, z bludů viněn a odsouzen byl. Naproti tomu strana pod obojí nemálo na tom si zakládala, když dvacet měsíců po smrti Husově muž, který v Konstancii k úhlavním nepřátelům Husovým náležel, veřejně lítosť svou nad jednáním svým vyjádřil a ku straně pod obojí přistoupil. Byl to bratr Petr z řádu sv. Dominika, kazatel v kostele sv. Klimenta v Praze a professor theologie, o němž některé zprávy sebrané z pramenů nám přístupných a před rukama jsoucích na tomto místě klademe.

---

biskupům Olomuckým; nestalo-li se, bude zajímavo zvěděti, kterak se manská záležitosť co se Ketře týče vyřídí, an slavný druhdy rod pánů Jašínských posledním mužským potomkem žije.

Byl kněz Petr rodák Moravský z města Uničova. Záhy již odebral se do Prahy,[1]) aby na universitě studiím se věnoval. Odbyv si učení vysoké vstoupil do Pražského kláštera Dominikánův ku sv. Klimentu u mostu, do téhož kláštera, který l. 1384 dne 23. dubna byl vešel ve bratrskou jednotu s universitou Pražskou.[2]) Jsa, jak se zdá, již knězem odebral se do Bononie, kamž mladší kněze na vysoké učení posílati od časů arcibiskupa Arnošta v Čechách zvykem se bylo stalo;[3]) tímto zvykem spravovali se hlavně Dominikáni posílajíce rádi mladé řeholníky své do města Bononie, která nejen vysokým učením svým slynula, nýbrž u řádu dotčeného již proto v úctě veliké byla, že v tamějším kostele dominikánském zakladatel tohoto řádu pochován jest. Avšak ani v Praze ani v Bononii nedosáhl Petr žádné hodnosti akademické, an jmenován býval *doctor bullatus*, t. j. takový doktor, který na žádné universitě promován nebyl, nýbrž titul doktorský od císaře, nebo nějakého falckrabí nebo hraběte lateranského obdržel.

Kněz Petr byl horlivým synem řádu svého založeného hlavně proto, aby kázaním proti kacířstvu působil, za kterouto příčinou také jméno řádu kazatelského nebo-li predikatorského obdržel. Byla při něm výmluvnosť důrazná, ovšem prokvašená duchem tehdejší doby, který sobě liboval ve příčině náboženských sporů nadsazovati a upřilišovati. Kněz Petr byl zapřisáhlým odpůrcem ruchu náboženského, který již na samém sklonku XIV. století začal a začátkem XV. století Janem Husem v mohutný plamen rozdýmán byl. Zahořel proti novotám a novotářům u věcech církevních záštím neukrotitelným a podobal se v energii, se kterou proti oněm hřímal, Husovi samému, jenž vší silou vášnivé povahy své hlavně kněžstvo veškeré osočoval. Nerozmýšlel-li se Hus na kázaních svých kněžstvo celé, nečině žádné vyjímky, obviňovati ze smilstva, obžerstva a svatokupectva atd., neváhal kněz Petr se strany své, veškery kazatele novotářské a přivržence jich nazývati „ratolestmi shnilými a oddělenými i od-

---

[1]) Pravil o něm rektor university l. 1417: „emendaturum quoque per me praedicata in hac civitate Pragensi, cujus pane ab infantilibus annis hactenus fueram educatus."

[2]) „insurgens in ipsam matrem suam, almam scilicet universitatem, cui se cum toto ordine fratrum praedicatorum et specialiter fratrum ejusdem ordinis ad s. Clementem majoris civitatis Pragensis fraternaliter univit et hoc de anno Domini 1384 die 23 mensis Aprilis, prout luce clarius id patet in matricula universitatis nostrae et in literis super hoc confectis."

[3]) (archiep. Arnestus) „multos in Bononiensi et Paduano studiis pauperes tenuit clericos." Höfler, Geschichtsch. der Huss. Bd. II. 5.

řezanými od církve svaté, lidmi bludnými a svůdci, kteří mohou poznáni býti tím, že mají ostré nosy, bledé tváře, že jsou křiklouny a opilci, běhajíce k božímu tělu beze vší poctivosti a studu, žeť jsou lidé ďábelští dlouhé kordy nosící, jimiž lidi tepou a beze vší bázně zabíjejí.“ Podle toho kněz Petr, jak samo sebou se rozumí, měl Jana Husa v nenávisti největší. Již tehdáž, když v Bononii meškal, měl úmysl, zapohnati Husa před Římskou stolici a byl by to učinil, kdyby představení jeho mu nebyli zabránili. Touž nenávistí choval se k Husovi v Konstancii, kdež tento před sborem otcův odpovídati měl. Mezi důvěrníky strany Husovi nepřátelské byl také mnich Petr přítomen, když Hus v domě papežově proti gleitu císařskému do vazby vzat a brzo na to (dne 6. prosince l. 1414) do kláštera Dominikánského, ležícího u jezera, přiveden a do temnice vedle stoky pro nečistoty uvržen jest. Mnich Petr byl také mezi oněmi patnácti svědky, kteří, jak proces inkvisitorní velel, před obžalovaným přísahu svědků složiti měli, kteřížto svědci přísahu svou učinili, když Hus v nejprudším paroxysmu horečném ležel (8. ledna l. 1415.)

Avšak nespokojil se svědčiti a podněcovati otce proti Husovi, nýbrž užil také kazatelny, aby bludy v Čechách se šířící ostře káral a lid k pronásledování a vyplenění kacířstva českého povzbuzoval. Totéž činil všudy, kamkoli na cestách svých přišel; jmenovitě ví se, že ve Vratislavi lid do zbraně proti kacířským Čechám svolával. Byl tedy mnich Petr vlastně prvním, který křižácké tažení proti Čechům zříditi chtěl.

Z jednání Petra naproti Husovi a z obsahu jeho kázání, který z odvolání jeho níže poznáme, jde na jevo, že on byl mužem veliké energie, přísného přesvědčení církevního, prudkým a nejhorlivějším mezi tehdejšími horliteli pro věc církevní. A proto jsme velice překvapeni, slyšíce, že muž takový veškeré své jednání a kázání dřívější odvolal a překvapení naše stává se větším, uvážíme-li formu i obsah odvolání toho. Sešli se totiž v sobotu dne 13. března 1417 v koleji Karlově [1]) rektor university, doktoři, mistrové, bakaláři, studující všech fakult, rada a obec všech měst Pražských, v jichžto přítomnosti mnich Petr odvolání své učinil. Máme za to, že Petr odvolal v jazyku latinském; nebo latinský text má do sebe patrný ráz původnosti, kdežto text český příznaky překladu nese. My klademe zde znění české:

---

[1]) Latinský text klade datum: „sabbato ante Dominicam oculi,“ český pak: „sobotu po sv. Řehoři,“ což oboje na den 13. března připadá.

Toto jest odvolání, vyznání a osvědčování kněze Petra, doktora sv. písma, kazatele z kláštera sv. Klimenta, kteréž jest učinil v Praze po božím narození léta 1417 tu sobotu po sv. Řehoři v koleji Karla císaře přede vším sborem učení Pražského a před pány konšely a obcemi měst Pražských.

„Před Vámi, poctivými mužmi a pány, rektorem, mistry, doktory, bakaláři a študenty sboru učení pražského i přede všemi jinými zde věrnými křesťany já bratr Petr z Uničova, zákona sv. Dominika, sv. písma doktor a kazatel kláštera sv. Klimenta v Praze, vyznávám dobrovolně a svobodně (sic) volí, zjevně a výhlasně: že já jsa zle naučen a sveden proti zákonu božímu a sv. písma ustavení tvrdil jsem, učil jsem a kázal jsem v Českém království i jinde v jiných zemích a zvláště v Pražském městě, že tak dobře kněží dávajíce jakožto obecní lidé od nich berúce velebnú svátosť těla a krve boží pod obojím zpósobem chleba a vína blúdili jsú a blud drželi a jestližeby neústupně bránili, měliby jako kacíři trestáni býti; kteréžto věci skrze mě psané, tak skrze mě vokotrčně, nemúdře a bez založení učené, tvrzené a kázané teď před Vaší poctivostí zjevně srdcem i ústy odříkávám svědče a tvrdě srdcem i ústy svobodně i dobrovolně s poctivými mistry, doktory, bakaláři i študenty a s obcí tohoto českého království a zvláště s obcí tohoto města Pražského, že tak dobře dávati jakožto vzíti velebnú svátosť těla a krve pána našeho Jesu Krista pod obojím zpósobem chleba a vína všemu obecnému lidu jest zákon svatého čtení, ustanovení Kristovo, učení apoštolské, zachovávání a činění první církve svaté a sjednání svatých doktoróv, vypsání a zvláště zjevné a ohlasné vyznání a osvědčení Konstanského sboru tomu Českému království a zvláště Litomyšlskému biskupu jich poslu z tisíce vybranému pod svú zjevnú bullú poslané ohlášení. [1])

Opět vyznávám a osvědčuji zjevně a výhlasně dobrú a svobodnú volí, že jsem já proti zákonu božímu a proti lásce bližnímu (sic) v městě Bononském, v městě Konstantském, v Českém království a v jiných zemích a zvláště v Pražském městě učil, tvrdil, kázal a

[1]) K lepšímu porozumění tohoto nejapně přeloženého místa klademe latinské znění: „est lex evangelica, institutio Christi, doctrina apostorum et praxis ab observantia ecclesiae primitivae et concors sanctorum doctorum sententia et praesertim patens et notoria recognitio et professio Constantiensis concili huic regno Bohemiae et praecipue Luthomislensi episcopo ipsorum legato sub ipsorum bulla patenti transmissa et publicata.“

ohlašoval na svých kázáních falešně a bludně, že v Českém království a znamenitě v Pražském městě zešli a zrostli jsú mnozí bludové a kacířství a naprznili a svedli veliké množství všeho lidu a to vše přišlo jest a vstalo z neopatrného a bludného kázání někdy dobré paměti mistra Jana Husi a těch, jižto se jeho drží a jemu přejí, mistróv, doktoróv, bakalařóv a študentóv a kazatelóv, jenž v svých bludech následují a mají knihy někdy mistra Jana Viklef Engliše. A zároveň vyznávám, že jsem mistra Jana Husi obžaloval i osočil v Bononě před svými staršími, [1]) doktory, mistry a bakaláři v klášteře sv. Dominika právě a jistě bláznivě [2]) a falešně, že by mistr Jan Hus a ti, ježto se jeho přidrží, v Betlémě v Praze, učili, tvrdili a kázali mnohé bludy a kacířství a tak naprznili a zmazali [3]) České království a město Pražské a odtrhli od poslušenství svatého Římského apoštolského kostela na věčnú Českému království hanbu a potupení a byl bych zjednal, že by mistr Jan Hus osobně byl pohnán k papežovu dvoru, by moji vyšší toho mně byli nezapověděli a neobránili.

Opět vyznávám a ohlašuju zjevně a výhlasně obyčejem a řádem svrchupsaným, že jsem já učil, tvrdil, kázal i ohlašoval falešně a bludně na mém kázání na mnohých místech, že mistr Jan Hus a ti, ježto se jeho drží, mistři a kazatelové nynější a jiní obecní lidé jsú klamaři a svódce lidu království Českého a zvláště města Pražského, a že jsou ratolesti shnilé a oddělené i odřezané od církve svaté a od obcovávání všech věrných [4]) a že takoví bludní a svódci mají poznáni býti, že mají ostré nosy a bledé tváře a jsú křiklaví a opilí, běhajíce k božímu tělu a k boží krvi beze vší poctivosti a studu; jsúť také lidé ďábelští, nebť tepú lidi, dlúhé kordy nosí a zabíjejí lidi beze vší bázně; protož střezte se s všelikú snažností a pilností od takových kazatelóv a svódcí, nebť oni jsou nejškodlivější kacíři, proto že umějí své kacířství písmem falešně vykládaným a glosovaným ohraditi a brániti, ježto dřevní kacíři někdy zde v súsedství [5]) spálení toho jsú neuměli.

Protož poctiví páni mistři, doktorové, bakaláři, a všichni jiní teď přítomní, ty všechny svrchupsané věci tak, jakž jste slyšeli, bludné, pohoršivé, bláznivě a bludně učené, tvrzené, kázané a ohlášené, k vztržením, sváróm, hněvům a búřím mezi věrnými křesťany

[1]) Lat. text: „coram superioribus eius.“
[2]) Lat. text: „stulte.“
[3]) Lat. text: „maculaverunt.“
[4]) Lat. text: „fidelium.“
[5]) Lat. text: „hic *et* in vicinatu.“

tohoto Českého království a města Pražského a zvláště ku popuzení jiných národóv a zemí proti Českému království před Vámi zjevně srdcem i ústy odříkávám i odvolávám svědče a tvrdě nad to a vyznávaje srdcem i ústy dobrovolně a svobodně, že všichni a každí lidé kteréhožkolivěk stavu, dóstojenství, úřadu, zákona neb povýšení najvěrnejšího království Českého a zvláště poctiví mistři, doktorové, bakaláři a študentové i kazatelové i obce najslovútnějšího města a velebného sboru učení Pražského vždy jsú byli a nyní dáli bóh jsú chvalitebného života a pověsti dobré, pravé křesťanské a seznalé víry a stavu celého, [1]) obecné křesťanské víry a čtení svatého pravdu slovem a skutkem i psaním spasitedlně kážíc, tvrdíc a učíc, bludy a kacířství a všechno převrácené učení pro vše časy hyzdíce a zamítajíce a svatému Římskému apoštolskému kostelu ve všech věcech slušných i poctivých vždy jsú byli poslušni, tak že po vše časy, kteréž jsem v Českém království, v Pražském městě i v sboru učení Pražského bydlel, nikdy jsem v pravdě neslyšel ani srozuměl, by který živý člověk tak mezi duchovními i světskými a zvláště poctiví mužové mistr Jan Hus a mistr Jeroným z Prahy by kdy učili, drželi, čtli neb kázali bludy neb kacířství, nežli zákon a čtení boží a svatých apoštolóv a doktoróv učení milosrdenství a pravdu, lásku, spravedlivosť, boží pokoj.

Protož prosím pokorně všemohoucího boha a pána našeho Jesu Krista, aby pro své veliké milosrdenství odpustil mně ty všechny svrchupsané mé hříchy bludy a zlosti. Prosím také snažně nejjasnějšího knížete a pána pana Václava Římského i Českého krále i panóv a věrných rádců i matky své velebné sboru učení Pražského a zvláště pánóv konšelóv a obcí měst Pražských, aby všichni mně synu a schovanci svému vokotržnému a poběhlému dali svú milosť a v své lóno zase přijali milostivě. Prosím také se vší trpělivostí a pokorú velebného pana rektora hlavy učení Pražského, aby milostivě a otcovsky za dříve psané bláznivé, vokotržné, lhavé a bludné učení, tvrzení a kázání, hříchy a zlosti, mně dal pokání spasitedlné kteréžto s radostí chci podstúpiti a přijíti potom dobrú měrú a vší snažnosti s boží pomocí slibuji, od takového kázání, tvrzení a blúzení vždycky želeje se zachovati a zdržeti. Nad to osvědčuji zjevně a výhlasně, jestližebych kdy budící časy zjevně neb tajně proti svrchním věcem cokolivěk učil, tvrdil neb kázal, že mně jakžto křivému přísežníku a dřevní bludy navracejícímu nikoli nemá věřeno býti. A aby žádný nemněl, bych toto své osvědčování, vyznání a

[1]) Lat. text: „esse laudabilis famae ac integri status.“

odvolávání bezděky a přinucen jsa učinil, prosím zjevně teď obecných písařóv [1]) svobodně a dobrovolně jich úřadu žádaje, aby mi na všechny svrchupsané věci z svého úřadu jeden obecný list anebo více obecných listóv učinili a napsali.“ [2]) —

Osvědčení toto, kterým bratr Petr takořka veškeru svou minulost kazatelskou odvolal, zajisté učinilo mocný dojem v Praze. Strana Husova mohla vším právem k němu jako k velikému vítězství poukazovati a k němu se vztahovati; vždyť jeden z hlavních odpůrcův obou reformatorů českých Husa i Jeronýma veřejně se znal k tomu, že oba tito mužové prý žádných bludů se nedopustili a nad to více slíbil, že nauky jich se držeti a pokání činiti bude, aby odčinil vinu, kterou dřívějším pronásledováním obou mužů na sebe uvalil. Jakou váhu přikládáno tomuto odvolání, poznati z toho, že ono nejen na jazyk český nýbrž také na jazyk německý převedeno jest. [3]) Velmi jasně však zračí se radostný cit, který pojal všecky, jenž ono odvolání slyšeli, v řeči vzletné, kterou při té příležitosti věrojatně rektor university, Jan z Reisteina, vůbec řečený Jan Kardinál k posluchačům učinil. [4]) Tresť k řeči své vzal z evangelia, které na slova XV. kapitoly sv. Lukáše o synu marnotratném nebo ztraceném a opět nalezeném v sobotu před nedělí kýchavnou t. j. třetí neděli postní (Oculi), tedy právě v ten den, když odvolání se stalo, při mši sv. se čte. Dotýká se v řeči své všeho, o čem bratr Petr již v odvolání svém se zmínil; vytýká mu, že nejen Husa a Jeronýma osočoval, nýbrž také v Konstancii, Bononii a ve Vratislavi lid křesťanský proti království Českému pobuřoval; děkuje však Bohu, že srdce jeho ví, že jako marnotratný syn evangelia pravil: „vstana půjdu k otci a řeknu mu: otče zhřešil jsem proti nebi a před tebou,“ — podobně prý řekl bratr Petr: „vstana půjdu k matce své, k vlasti české a řeknu jí i nepřemoženému králi Václavovi: ó králi velkomocný a otče můj, zhřešil jsem proti nebi a před tebou a nejsem již hoden slouti synem tvým, ale učiň mne jako jednoho z nájemníků svých.“ A proto prý, ačkoli čas postní jest čas zármutku, jest dnešní den přece dnem radosti, neboť prý

---

[1]) t. j. veřejné notáře, publicos notarios.

[2]) Tento český text přepsal z rukopisu Pražské univ. bibliotéky sig. P. IX. E. 3 fol. 96—97. p. Dr. A. Rezek sděliv se o přepis ten se mnou, začež mu uctivé díky zde vzdávám.

[3]) Německý překlad nalézá se v rukop. Pražské univ. bibliotéky, sign. P. IX. E. 3 fol. 98—99.

[4]) Nalezl jsem řeč tu na dvou listech vložených do rukopisu sign. H. h. 12 v bibl. kláštera Rajhradského. Nadepsáno: „oratio panegyrica, qua orator testatur Petri doctoris postliminio in integrum restitutionem.“

o bratru Petru slovem dnešního evangelia říci se má: „syn můj umřel a zase ožil, ztracen byl a nalezen jest.“ A skončil rektor svou řeč takto: „neplačte tedy bratři v Kristu nejdražší nad tímto naším synem dříve mrtvým, nyní již živým; nemějte smutek pro něho, jenž ztracen byl ale již nalezen jest, nýbrž raději milujete-li ho, radovati se vám jest a díky vzdáti Bohu stvořiteli našemu, že opustiv svět navrátil se k otci, že se navrátil od otce pozemského k otci nebeskému, který jej vykoupil, od otce, který zplodil hříšníka, k otci jenž hříšného ospravedlňuje. A protož hodovati a veseliti se nám jest, že syn naší university, který umřel, zase ožil, ztracen byl a opět nalezen jest.“ — —

Mohli a měli bychom přestati zde pouze na tom, co jsme ve příčině odvolání bratra Petra z pramenů tuto vypravovali a neslušelo by nám činiti nyní otázku, zdali bratr Petr dobrovolně, jak sám pravil, anebo jsa k tomu nucen odvolání své učinil? Vždyť i v historii jest platnou zásada práva římského: „de internis non judicat praetor“; historie vypravuje a posuzuje skutky lidské v dějstvu světovém se zjevující; posouditi smýšlení, které ony skutky plodí, to historii nenáleží a zůstaveno jest tomu, který srdce a ledví zpytuje. Avšak poněvadž už tehda, když odvolání se stalo, náslechy byly, že bratr Petr to učinil jsa k tomu nebezpečnými vyhrůžkami nucen, nezbývá nám, leč také se strany své uvažovati, kdo asi pravdu měl, ti-li, kteří nucení předkládali, či ti, kteří tvrdili, že dobrovolně odvolal?

Mezi těmi, kteří tvrdí, že bratr Petr z nucení odvolal, jest zpráva nejmenovaného spisovatele v listu žalostném, který učinil k městu Praze.[1]) Praví spisovatel, že bratr byl uvězněn a po dlouhém týrání donucen, aby buď odvolal, cokoli proti učení mistrův university, Husa, Jeronýma a Wiklefa kázal, buď smrť podstoupil, načež prý ubohý, chtěje takového ukrutenství uniknouti, pravdu tolikráte od sebe hlásanou v koleji Karlově u přítomnosti množství lidí veřejně odvolal. Naproti tomu stojí zpráva spisovatele též nejmenovaného, kterou zde v plném znění klademe [2]): „Téhož léta (1417) v pondělí po neděli Reminiscere [3]) stal mnich Petr od sv. Klimenta, doktor bullatus, na katedře učení Pražského a řekl u přítomnosti veškerého kněžstva, že není proti přijímání kalichu a že

---

[1]) Nadepsán jest: „litera de civitate Pragensi continens lamentationes de actis et uitiis quondam ab haereticis ibidem commissis.“ (Höfler l. c. II. 311—319.

[2]) Höfler l. c. II. 62.

[3]) t. j. dne 8. března.

žádného Čecha na kázaní nekaceřoval. — Téhož léta Petr, professor v klášteře sv. Klimenta, v sobotu před nedělí Oculi v koleji Karlově u přítomnosti Šimona z Rokycan a jiných mistrů, bakalářů, studentův a konšelů staršího města Pražského slavně, dobrovolně a beze všeho nucení odvolal, že Čechové nejsou kacíři a jiné mnohé věci.“

Co se týče zprávy prvé, že bratr Petr totiž jsa k tomu nucen odvolal, podotýkáme především, že celý list ten jest psán sice vzletně, ale tytýž i vášnivě; pochází patrně od velmi horlivého odpůrce tehdejšího ruchu náboženského v Čechách. Nápadno tu hlavně, že za příčinu odvolání Petrova se klade strach, jakoby se byl bál, že propadne hrdlo, když neodvolá. Strach a bázeň zdá se nám býti při tak energickém muži, jakým byl bratr Petr, velmi lichou příčinou; nebo ten, který mezi žalobci Husovými byl a toho muže viděl umírati za to, co jemu přesvědčením bylo, nebylby se zajisté ostýchal, sám také podstoupiti smrť za přesvědčení své, kdyby nebyly nastaly okolnosti, které mu dovolily, mínění své změniti. A takových okolností a příčin bylo tehda několik. Jedna z nich obsažena jest v odvolání samém a sice na místě tom, kde bratr Petr se dokládá bully od sboru Konstanského k biskupu Litomyšlskému dané dne 29. října l. 1416. V té bulle ovšem neschvaluje se přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou, ba naopak zapovídá se, poněvadž přijímání pod obojí se příčí auktoritě církevní a chvalitebnému zvyku posud zachovávanému; avšak sbor otcův, jako také jinak nemohl, uznává za pravdu, že Kristus Pán při poslední večeři apoštolům svým podávaje chléb a víno zřídil svátosť tu pod obojí, která také v církvi prvotní od věřících jinak přijímána nebyla. Nelze se tedy diviti, když v době, ve které auktorita církve ostudnou trojící papežův a nepříkladným životem mnohých kněží podkopána byla, auktoritě této méně váhy se dávalo, zvláště ve případech těch, které učení a ustanovení Krista samého neodporovaly. A právě v době té, o kterou zde činiti jest, záležel hlavní spor náboženský na tom, že Čechové žádali, aby také laikové svátosť oltářní pod obojí přijímati směli. K tomu přišlo, že jmenovitě na začátku l. 1417 o věci té mezi mistry university Pražské mnoho jednáno bylo a že mistři při tom velmi konservativně si vedli. Tak vydali mistři dne 25. ledna 1417 ohlášení veřejné, v němž se praví, že s bolestí slyšeti jest, kterak v některých obcích země České učí a věří se, že není očistce a protož že almužny a modlitby za mrtvé jsou neplatny, že vystavování a ctění obrazů svatých zapovídá se písmem svatým, že obřadové církevní jako svěcení soli a vody, jehnědu a vajec, kadění, kropení, míru líbání atd. jsou zbytečni a bludni; sbor mistrů tedy že

napomíná a prosí všech věrných Čechův, aby neposlouchajíce řečí takových a nedadouce jimi se mýliti, chovali se vždy dle pravidla toho, že v takových věcech o kterých písmo svaté nic neustanovuje, má starodávný obyčej církve považován býti za zákon. [1]) Kdo tuto zásadu uznal za platnou, mohl bez velikého obtížení svědomí přistoupiti k mínění, že, poněvadž podle příkladu Kristova prvotní církev rozdávala také laikům svátosť oltářní pod obojí způsobou, nemůže býti i potom hříchem kněžím, svátosť tu pod obojí podávati, ani laikům, pod obojí přijímati. Sbor otcův, vydav onu svrchuřečenou bullu k bisk. Litomyšlskému, zajisté nenadál se, že slov jeho užívano bude za důkaz, že večeře páně pod obojí způsobou přijímati se má. Vždyť také universita Pražská, vydavši veřejný zápis dne 10. března 1417, ve kterém schvaluje přijímání svátosti těla a krve páně pod obojí, táhnouc se k bulle dotčené praví: „nynější Konstantský zbor ten obyčej přijímání pod obým zpósobem jistí, že od Krista jest ustaven a že on jest tak dával a také že v první církvi svaté obecně a dlúhý čas jest tak činěno.“ [2]) Ohlášení university učiněné dne 25. ledna a zvláště datum tohoto zápisu dokazují, že právě tehdáž otázka o přijímání pod obojí bedlivě na přetřes brána byla a vysvětluje nám s dostatek osvědčení bratra Petra dne 8. března učiněné, že proti přijímání pod obojí není. A o tuto věc především při odvolání bratra Petra běželo. Neb ačkoli v odvolání svém dne 13. března také o Husu a Jeronýmu se zmiňuje, že nekázali kacířských bludů, přece z celého znění toho odvolání jde, že hlavně se jednalo aby odvolal, že příjímati pod obojí ustanovení Kristovu na odpor není. Totéž tvrdí zápis university svrchudotčený, jen s tím při tom rozdílem, že sbor mistrů jasně a rázně se pronáší, aby *jen* pod obojí se přijímalo. O jiných článcích učení Husova universita při příležitosti té mlčí. A myslil-li bratr Petr v okamžiku odvolání upřímně, že Hus a Jeroným nic odchylného od učení církevního nikdy nekázali, i to lze vysvětliti. Byltě bratr Petr povahy rozechvělé, nadšené a jako při každém horliteli byl také při něm cit mocnější než rozum. A tu není se čemu diviti, že po prvním rozhodném kroku spatřoval v Husu a Jeronýmu hlavně reformátory církve či raději hierarchie ve mnohých členech skleslé, kteří marně o opravu církve stáli, poněvadž ani sbor ani papeži opravě církve „v hlavě a oudech“ nepřáli. Jakým zloduchem byl Jan XXIII., jest známo; po složení jeho sbor dlouho marně se namáhal pohnouti Benedikta XIII. aby

---

[1]) Pal. Děj. III. 1. str. 232.

[2]) Arch. Čes. III. 203.

papežství se vzdal; když toho učiniti nechtěl, počal sbor mu vyhrožovati a právě na sklonku l. 1416 jednáno horlivě v Konstancii o věci této. Jaký nedobrý duch panoval ve mnohých církevních hodnostářích (mlčíme o zprávách souvěkých spisovatelův o životě některých prelátů v Konstancii samé) posouditi můžeme čtouce výnos sboru, kterým dne 29. července 1417 Benedikt XIII. s papežství složen byl; jmenujíť jej otcové „ecclesiae scandalisatorem, fautorem et nutritorem inveterati scismatis et divisionis ecclesiae sanctae dei, pacis et unionis ejusdem ecclesiae impeditorem et turbatorem sciscmaticum, hereticume fide devium, articuli fidei unam sanctam ecclesiam catholicam violatorem pertinacem atd.“ Když se pak vidělo, že většina sboru opravě církve nikterak nepřeje, nelze diviti se, že ti, kteří v dobrém úmyslu pro opravu tu nanejvýše zahořeli, konečně při Husu a Jeronýmu začali přehlídati bludné jich učení a spatřovali v nich hlavně reformátory, kteří pro reformatorskou činnosť a horlivosť svou za své vzali. Za tou příčinou jest tedy velmi možná věc, že na základě podobných myšlenek bratr Petr došel těch konců, ve kterých odvoláním svým se octnul, a netřeba věřiti zprávám tvrdícím, že jen pro trýznění a nucení odvolal. Nad to více v Praze nepanoval začátkem l. 1417 ještě onen terrorismus husitský, který násilím a ukrutenstvím jinověrce stíhal; terrorismus ten ukázal se teprve po smrti krále Václava. Na vlastní slova kněze Petra, že dobrovolně beze všeho nucení odvolává, nelze dáti; neb byl-li vůbec přinucen odvolati, byl také zajisté přinucen říci, že odvolává svobodně a dobrovolně.

Cikáni v Čechách.

Kulturní obraz. Dle Jos. Svátka podává Fr. Vymazal.

Staletí hádali se učenci o tom, která země jest prvotní vlastí cikánův. Jedni, sváděni jsouce lživými udáními snědých synů Východu, hledali v Egyptě původní domov cikánů; jiní zabíhali do Asie a pátrali na březích Jordanských aneb Eufratských po prvotních sídlech lidu tohoto, jenž z nenadání v Evropě se byl vyskytl; třetí konečně, opírajíce se o pověstné Bohémiens Francouzův přisáhali, že jsou cikáni původu českého a že zároveň s husity západní země evropské zaplavili.

Teprve před několika lety připadlo jistému znalci jazyka sanskritského proskoumati řeč cikánskou. Ku svému překvapení našel

v ní slova německá, česká, maďarská, srbská, řecká, turecká a konečně také perská; tak vystopoval cestu kudy se k nám brali cikáni, a soudil, že původní domov jich byl za Indem, ve Vých. Indii.

Dalším bádáním vyšlo na jevo, že cikánština příbuzna jest velebnému jazyku sanskritskému, k jehož sedmi novoindickým dcerám jako osmá se druží. Od té doby přestaly hádky o původ cikánů; ba i sami Francouzi rozeznávají nyní slovo bohémien (cikán) od slova bohême (český). Doliny řeky Indu v krásném Hindostaně, kde podnes připomíná cikány opovržená kasta Zangarů, jsou tedy původní vlastí těchto kočovníků, kteří domov svůj navždy opustili, aby v dalekých zemích vedli život bídný a opovržený.

Neznáme příčin, proč cikáni v 5. století po Kristu svá indská sídla opustili, aby se potloukali napřed po Persii, potom nad řekou Eufratem; ale můžeme vzíti za pravdu, že přistvořený jim pud kočovnický je z domova vyhnal a z nich učinil pravého Ahasvera mezi národy. K tomu dokazuje nejedno perské a arabské přísloví, že již staří cikáni před půldruhým tisícem let podobně zlodějstvím slynuli jako jejich pravnuci v Evropě. Na řekách Eufratě a Tigridu provozovali indští vystěhovalci řemeslo říčných loupežníkův měrou tak nestydatou, že vítězní vyznavači nauky Mohamedovy v 9. století je do všech konců světa rozprášili. Tak dostaly se některé kmeny cikánské do byzantských zemí Malé Asie, odkud našli brzo cestu na ostrovy Archipelagu a konečně na pevninu evropskou.

Již na počátku 14. století zastal je anglický Františkán na ostrově Krétě a z jeho popisu „špinavého lidu tohoto, jenž žije v jeskyních a odsouzen jest k věčné nestálosti,“ poznáváme snadno dnešní cikány. Z Řecka rozšířili se cikáni po všem poloostrově balkánském; zvláště Valašsko stalo se jim zaslíbenou zemí, kde jich do dneška přes 200.000 obývá. Ale poněvadž tu v nejhorší otrocké jařmo upadli, hledali konečně na pustách uherských útočiště, kterého jim r. 1415 palatin Mikuláš Gara tím raději poskytl, ježto první cikáni nepřišli s holýma rukama, neboť rýžoviště valaská, v nichž posud pracovali, dala dlouhoprsťákům dostatečné prostředky, aby si, třeba-li zakoupili právo osazení. Ba císař Zigmunt udělil stíhaným Indům za veliké peníze privilej, že mohou jíti také do jiných zemí evropských. Cikáni nemeškali kořistiti z této výsady a již r. 1416 setkáváme se s jich předvojem také v Čechách. [1])

---

[1]) Zdali zpytáci tatarští u Dalimila (1442) byli cikáni, jak podle jich popisu domnívati se lze, netroufáme si rozhodovati, ačkoli Karel Hopf ve svém spise „die Einwanderung der Zigeuner in Europa“ dokazuje, že cikáni již ve 13. století s Tatary, jimž špehéřské služby konávali do Evropy se dostali.

Z roku jmenovaného zachovala se totiž ve Starých letopisech českých první zápiska o vyskytnutí se cikánů ve střední Evropě; německé a francouzské zprávy o věci této jsou z let pozdějších. „R. 1416," čteme v onom rukopise, počali se také cikáni po zemi potloukati a lid šáliti." Z posledních slov je patrno, že již první cikáni znali se v řemesle hadackém, jež potomci jejich posud provozují na škodu lehkověrného lidu.

Opírajíce se o glejt císařský vedli si v Čechách zprvu s jakousi bezpečnou okázalostí a průvod jich asi 300 hlav malebně vystrojený, v němž všichni mužové jeli koňmo a vedli s sebou ohaře, vzbudil po vší zemi nemalé podivení. K tomu pohlaváři jejich uměli si lid nakloňovati povidačkami, že prý je vyhnali úhlavní nepřátelé křestanstva, a nyní že vyhledávají ochrany u křesťanských souvěrců. Když se jich tázali po původu odpověděli že pocházejí z Egypta, ale že prý jich předkové odepřeli kdysi rodičům Ježíšovým na útěku do Egypta přístřeší a proto odsouzen prý jest všecek jich lid ku věčnému putování. Také odvolání se na uherské biskupy, kteří prý jim pro ono těžké provinění předkův jejich sedmiletou pouť uložili, neminulo se s účinkem na mysl českého lidu, jenž i tyto nevlídné hosti přijal se starou slovanskou pohostinností. [1])

I v sousední Moravě přijati byli cikáni přívětivě, ba tu a tam opatřeni i penězi k dalšímu putování, jak patrno z účetních knih města Znojma k roku 1417; „den Czigeinern trinkgelt 1 Schock 3 Groschen." V jižních Němcích poznali je ponejprve r. 1417, ve Štrasburku r. 1418; však nejobšírnější o nich zprávy obsahuje kronika města Kostnice, kde po skončeném sboru církevním velikými houfy se vyskytli a jako všude největší podivení vzbudili. Za nedlouho rozešli se také po Švýcařích, po Italii, Francii a Španělích, kde za první doby jednak pro zlato (vůdci jich měli zlaté knoflíky a snědé dámy leskly se zlatou ozdobou), jednak proto, že zchytrale za dobré katolíky se vydávali dosti šetrně s nimi zacházeno.

Jenom tomuto bohatstvu prvních tlup hindostanských kočovníků dlužno připisovati, že tehdejší němečtí knížata, kteří s císařem Zik-

---

[1]) Jméno cikán bylo již r. 1421 přezdívkou; tak přezdělí Rožmberskému kastelánovi hradu Vildštejna v kraji Plzeňském pro nemužné jeho chování, když Žižka hrad tento oblehal. V 16. věku vyskytuje se v Čechách již šlechtická rodina Cikánů z Rotenštejna, později rodiny Cikánů z Čermné a Cikánů z Libína. Ve Slezsku byla rodina jména Cikánů Sloupských. Město Čáslav mělo roku 1662 purkmistra jména Sixt Cikán, jakož vůbec v té době jméno Cikán již zhusta za jméno rodinné, zejména v jižních Čechách, se vyskytuje.

muntem v čele s českými husity ustavičné války vedli a peněz potřebovali, cikány ochotně do svých zemí pustili, a že privilej jejich usazovati se v Uhřích, také ve svých zemích uznali. Jenom tak si vyložíme, že cikáni v Německu a v jiných zemích svobodně si počínati směli a že pořád nové houfy svých kmenovců z jihovýchodních končin za sebou lákali. Za takových příznivých okolností dávali si dosti řádnou organisaci, neboť měli své sudí, hrabata a vojvody, ba v Uhřích byl nějaký čas i cikánský král Ladislav, jenž v kočovném státě svém přísnou vládu vedl; v Bavořích vyskytl se později král jména Cindl, ježto ve Forchhejmě náhrobek oslavuje „Jana Maloegyptského, svobodného hraběte cikánského.“

Zvláště v Čechách nacházeli synové pust za doby husitských nepokojů širé útočiště v rozsáhlých pomezných lesích a v krajinách vojnou zpuštěných, neboť je stvrzeno, že okolo polovice 15. století lid český měl se k nim snášelivěji než bylo obyčejem v jiných zemích. To vysvítá ze zápisek znamenitého cestovatele českého pána Lva Rožmitálského, jenž v letech 1465—1467 západní země evropské navštívil a ve svém zajímavém denníku na to touží, že v Čechách i s cikány šetrněji a pohostinněji se zachází nežli se jemu a průvodcům jeho ve Španělích na cestě z Burgosu do San Jago de Compostella přihodilo.

Tato vlídnost lákala vždy větší houfy cikánů do Čech, kde si oblíbili především lesnaté jižní krajiny země, tak že v pozdějších dobách jich tu nejvíce shledáváme.*) Ba i nyní vrací se většina kočujících rodin ráda do oněch krajin, kde mají od starodávna své určité cesty a kde vždy tytéž vesnice, dvorce a samoty navštěvují, které již před stoletími jich předkům známy byly, tak že se může míti za to, že putují podle staré tradice, přecházející s pokolení na pokolení. I ve hlavním městě země dostalo se jim pokojného bydliště, neboť v řečených letopisech čteme k roku 1481 (tedy za panování Vladislava Jagellovce) zápisku, „že onoho roku v pondělí před slavností přenesení sv. Václava (2. březena) cikáni opět do Prahy přišli a v Novém městě ležení své rozbili.“ Ale za těch dob počalo již pronásledování cikánů v západních zemích evropských, přede vším ve Francii a ve Španělích, a tak se stalo, že ordy jejich jak z východu tak ze západu do snášelivé země české přicházely, hledajíce

*) V allegorické básni připisované princi Hynkovi z Poděbrad, čte se tento verš: „Smykaje se všudy jako cikán,“ což možno považovati za důkaz, že cikán býval v Čechách již okolo polovice 15. století vzorem toulavého člověka.

tu ochrany před svými utiskovateli. Koncem 15. století byli již vyhnáni ze všech západních zemí a někde, jako zejména v Holandsku, hrozilo se oběšením každému cikánu, kterého zastanou v zemi.

Však i za těchto okolností trpěli je v Čechách posud, neboť podle uvedeného pramene „potloukali se cikáni bez překážky v zemi a v Praze přestěhoval se v den sv. Lamberta (17. září) houf cikánů ze Starého města do horního Nového města, kde v několika domcích drvařů pod klášterem emauským několik dní pobyli, až konečně na Malou stranu se odstěhovali."

Než také v Čechách udeřila konečně poslední hodina posavadní jich svobody, neboť zpovyklí kočovníci dopouštěli se během času netoliko těžkých hříchů proti pohostinstvu českého lidu, nýbrž spolčovali se tajně s úhlavními nepřátely křesťanstva, kteří tehdy již polovice Uher dobyli a proti Ferdinandu I. zhoubnou válku strojili. Již l. 1538 stavové moravští usnesli se na tom, že cikánů v zemi trpěti nebudou, poněvadž byly důkazy, že mnozí z nich sloužili Turkům za špehouny. Ještě hůř odsloužili se za pohostinnosť, jíž v Čechách požívali; v letech 1536—1541 dali se najímati od Turků, aby zapalovali města v zemích Ferdinanda I., aby tak křesťanům zabránili vésti válku s větším důrazem. Mnoho měst na Moravě a v Čechách, ba i v sousedních zemích německých lehlo tak popelem a nesčíslné množství těchto žhářů, z nichž někteří na skřipci vyznali, že byli od židů podplaceni, skončilo na šibenici anebo v plamenech jimi založených, do nichž je rozhořčený lid bez rozpaků vrhal, jakmile je při skutku přistihl. Tak vzplanulo dne 19. července 1536 celé město Králové Hradec, zapáleno byvši podle současné kroniky od cikánů. Lze se domnívati, že bídníci tito byli také původem strašného požáru, jenž dne 2. června 1541 v Praze Malou stranu a Hradčín s královským hradem popelem položil a kromě milionů jiné škody také neocenitelný poklad zemských desk království českého zahubil. Domněnka tato podobá se velmi pravdě, povážíme-li, jak přerychle požár se rozšířil a že plameny na různých místech najednou vyšlehly.

Za takových okolností nastala potřeba obraceti se ostřeji proti výtržnostem cikánů a za nedlouho vydáván dekret za dekretem, jenž je ze země vypovídal. V prvních letech neměli tyto rozkazy skoro žádného účinku, neboť výkonná moc královská byla od stavů zemských ještě velmi obmezována. Teprve když Ferdinand I. přemoh povstání l. 1547 přitužil otěže vlády, vystoupil také proti cikánům důrazněji, aby je konečně ze země vyplel. Když jel v měsíci prosinci z Prahy do Vídně, přesvědčil se v jižních Čechách na

vlastní oči, že zejména krajina mezi Soběslaví a Jindřichovým Hradcem cikány se hemží, kteří činí cestování velmi nebepečným. To pohnulo krále, že zakročil okamžitě proti neřesti této a ještě z Jindřichova Hradce, kde se den zdržel, vydal mandát ku všem stavům království, že „cikáni nikde trpeni býti nemají, jak dosud v této zemi za obyčej bylo,“ nýbrž že „všem pánům, rytířům, městům a všem obyvatelům co nejpřísněji se rozkazuje, aby v žádném místě cikánů netrpěli, a kde by je zastali, aby je z obce do obce doprovázeti dali, až budou ven za hranicemi tohoto království, nepřechovávajíce jich déle na místě nežli přes noc.“ Zároveň má jim všeliká zbraň odňata býti, však jich příbuzným nemá býti na zdraví ubližováno.

Královský rozkaz tento měl následek, že všude proti cikánům přísně zakročovali, a že nepřestávajíce na jich výpovědi a vyprovození ze země podnikali proti nim skutečnou válku vyhlazovací. — Netoliko muži, kteří svým stihatelům snad brannou rukou se vzepřeli, nýbrž i ženy a děti štvány a vražděny jako lítá zvěř, tak že Ferdinand I. dne 20. ledna 1556 nový mandát vydal, v němž přikazoval, aby cikánů, zvláště pak žen a dětí, hned netopili anebo jiným spůsobem nezabíjeli, nýbrž aby je brali ku pracím jako trestance, anebo aby jich užili jiným spůsobem.“ Podobně nakládali s cikány také na Moravě a v Uhřích, neboť Ferdinand I. měl je právem v podezření, že jsou tajnými špehouny Turkův, jak zejména v Uhřích mnohokráte se dokázalo. A že cikáni s nepřítelem křesťanstva měli tajný spolek, dokázal skutek ten, že roku 1579 paša budínský vyslal veliký zástup cikánů do Moravy na loupež a drancování, při čemž je svou ochranou ubezpečoval, ale ovšem při tom úmysl měl, že jim potom pod záminkou zrušeného příměří kořisť odejme. Ale tu zmýlil se paša i cikáni a tito strašným spůsobem. Neboť Moravané sebrali honem vojsko, přepadli loupeživou tlupu u Olomouce, kde polovici zbojníků porubali a polovici pozajímali, načež přes 600 mužů bez okolků oběšeno bylo. Ani jediný ze smědých synův pusty nevrátil se do Budína, aby zvěstoval zrádnému pašovi potupný nezdar zámyslu jeho. Od té doby mělo se za to, že sebe ukrutnější počínaní proti cikánům je spravedlivo a rok po roce opakovaly se štvanice na spojence turecké, kteří jako tažné ptactvo vždy znovu do Čech se odvažovali.

Z doby této pochází také úsudek českého spisovatele o původu a o povaze cikánů, jediný úsudek, jenž v tehdejší literatuře zapsán jest. V putování proslulého spisovatele na Východ, Krištofa Haranta z Polžic, jenž r. 1598 Palestinu a Egypt navštívil, čteme také toto

o cikánech: „Naposledy doložím o Cikáních, kteréžto Řekové Attingan, Vlaši Zingari jmenují. Ti ačkoliv u nás praví, že jsou z Egypta ňákého, a po světě že potulovati se musejí, proto že Krista pána s Marií pannou utíkajícího před Herodesem přijíti k sobě na hospodu nechtěti: však poznal jsem to že tam v Egyptě rovně tak neznámí cizozemci, tuláci, hadači, lotři a čarodejníci jsou jako u nás; ano po všem tureckém království s místa na místo se toulají, a přes to ve větším počtu nežli u nás, v Kairu, v Alexandrii po všech náměstích se nacházejí, háděním svým lidi šálíce. O jejich původu spisovatelé nejednostejnou zprávu dávají, Nebo Aventinus píše, že jsou z národu tureckého a blízko od Uher, a ti že od Turkův místo vyzvědačův do našich zemí vysíláni bývají. Potom Vulcanius píše, že jsou ze země Nubie při Egyptě ležící pošli, a tak Nubiani slovou; a před několika sty lety že jsou pro náboženství křesťanské, aneb raději kacířské z svých měst a vesnic vyhnáni byli, tak že odtud do Palestiny Syrie, Asie, Thracie a pak až do našich zemí se dostali a všelijakými zlými obmysly se živí. Já mám za to, že to jest všelijaká ze všech zemí sběhlá chasa, z rozdílných jazykův shluklá, a ti se bezpochyby od původův, někdy pravých běhounův Egypťanův a Nubianův počali, ale od té doby u veliký počet rozmnožili, vedlé přísloví: „kdo mezi vlky obcuje, rovně jako oni vyje.“ Při tom se může i to říci, že každá země své domácí Cikány, totiž škůdce zemské má, kteříž z ní přes jednu aneb dvě krajiny nevycházejí, ale někdy od jednoho kraje do druhého se toulají. Ale onino z Egypta a z jiných zemí tureckých proč by jiného do těchto našich zemí přes moře aneb po zemi tak nebezpečnými a dalekými cestami přicházeli, nesmýšlím, než za příčinou vyzvědačstva, poněvadž mají tam své lepší věci a živnosti. Nebo jedno řemeslem kovářským se živí, kdežto pícky malé s sebou vozí a jiné potřeby kovářské, a kdekoli přijdou, všudy jich potřebují, zvláště proto, že umějí znamenité uhlí dlouho trvající páliti, potom železo tvrditi, protož každý k nim běží o dílo. Druhé, s čarami a hádáním a jiným šejdýřstvím více ty lidi velice pověrné oklamávají, nežli sic mezi křesťany.“

Harant měl tu plnou pravdu, že pokládal cikány za špehouny a škůdce zemské, neboť uvedené skutky stačí dokonale na stvrzení úsudku jeho. Tím ospravedlňují se však také ostrá opatření, jež jednotliví panovníci čeští proti cikánům učinili.

Také Rudolf II. zakázal veřejnými patenty tulákům těmto všecky své země, ale to pomohlo tak málo jako dřívější rozkazy, jak dokazují opětovaná vypovídání a stíhání cikánův skrze stavy české a moravské až do vypuknutí třicítileté války. Za to dala jim

jako mnohým jiným neřádům dlouhá válečná doba všecku vůli a již roku 1625 vypravuje se, že jízdné tlupy cikánův po 10 až 15 mužích, provázely Valdšteinovu armádu na výpravě z Čech do Dolního Saska a že skrývajíce se obyčejně po lesích a v houští číhaly tu na příhodnou příležitosť, aby bezbranné obce přepadali a obyvatelstvo bez toho ožebračené o poslední majetek připravovali.

Jako hladové kobylky provázeli troje desítiletí bojovné vojsko, nebojíce se za tehdejšího bezvládí žádného trestu, a ještě dlouho po míru vestfálském podnikali houfně smělé loupežné výpravy proti majetným třídám. Tak vyskytl se r. 1675 v okolí Vrchu sv. Šebestiána a Nové vsi v Rudohoří houf cikánů, mající okolo 50 mužů a 40 koní a provázený ohromným zástupem žen a dětí, dopustil se nesčíslných krádeží a mohl toliko brannou mocí zahnán býti.

S podobným houfem cikánů setkal se také známý francouzský lékař a učenec Karel Patin, jenž okolo r. 1670 po Čechách cestoval, a jenž o tom ve svých zápiskách, vydaných v Basileji 1673, následující zajímavou zprávu zůstavil: „Dal jsem se ještě jednou z Prahy do Vídně; ale nežli jsem tam dorazil, přihodila mi se podivná příhoda, která mne nemálo dojala. Jeli jsme mezi Labem a malým lesíkem; najednou překvapil nás konec louky živý obrázek vzkříšení a posledního soudu. Tři čtyři sta osob zdvihlo se se země, na níž seděly. Nepřišlo jim na mysl odíti se, neboť neměly žádného oděvu; jenom málo kteří přikrývali svou nahotu, studu neznali. Netroufám si vypsati, co jsem spatřil a co bych za malou almužnu byl spatřiti mohl. Byl to houf či raději pluk cikánů, těch pravých původních, kteří neznají žádného řemesla, žádného bohatství, žádných přátel, žádné práce, a kteří přece žijí a to v takové svobodě, jaké nenajdeme v nejsvobodnější republice světa. Cestoval jsem tehdy s Polákem a s velmi vzdělaným studentem ze Stralsundu jménem Leye; divili se tomuto úkazu neméně nežli já.“

Z toho vidíme, že kosmopolitičtí tuláci těšili se tehdy v Čechách z nemalé svobody, ale výtržnosti jejich daly za vlády Leopolda I. příčinu, že proti nim po všech zemích rakouských opět přísnější opatření učiněna. Když první vypovídací dekrety z l. 1674 a 1680 byly zůstaly bez prospěchu, vydal císař na zprávu českých místodržících dne 21. dubna 1688 reskript, aby cikáni nikde trpěni nebyli, nýbrž aby jim, kdekoli budou postíženi, všecko odňato bylo a aby s holýma rukama za hranice vyhnáni byli. A kdyby „cikánská sběř“ na své pasy se odvolávala, pravil císařský přípis, aby se na to nic nedbalo. Ale také páni cikáni dbali málo reskriptu císařského a již následujícího roku stěžovali si místodržící u císaře

že se cikáni v Čechách hrozně množí a že se tam zvláště z Moravy a ze Slezska stěhují. Proto vyzval Leopold I. výnosem ze dne 24. května 1689 stavy obou jmenovaných zemí, aby cikány bez milosti až do posledního muže za hranice vypravili a aby budoucně nikoho z nich do země nevpouštěli.

Tehdy byly obecné stížnosti na cikány, že netoliko žebrají a kradou, nýbrž žhářstvím, loupeží a falšováním mince nesmírnou škodu dělají. Proto nařízeno téhož roku, kdy české místodržitelství dne 21. srpna 1689 krajské hejtmany na pověstné francouzské žháře v Čechách upozornilo, aby z též příčiny všichni cikáni, kteří za tři dny ze země neodejdou, na šibenici dáni byli.

Ale všecky tyto a mnohé pozdější podobné rozkazy proti cikánům zůstaly bez žádoucího účinku; proto byl císař Leopold nucen chopiti se proti nenapravitelným škůdcům veřejné bezpečnosti posledního prostředku i prohlásil cikány za psance a kromě všech zákonů jsoucí. V Čechách stalo se to císařským reskriptem ze dne 11. července 1697 s když české místodržitelstvo reskript tento po obcích země vyhlásilo, nastala dvanáct hodin potom po všech místech štvanice na nešťastné syny Východu. Muži byli pověšeni anebo houfně postříleni; ženám pak a dětem uřezány uši a nosy a potom vyvedeny násilím za hranice. V zoufalství svém cikáni postavili se na mnoha místech na odpor a v krvavých potyčkách s nimi padlo několik krajských dragounů; také sedláci na cikány poštvaní utrpěli nejednu ztrátu, což lid tím více rozdráždilo. V Praze postiženi čtyři cikáni a oběšeni bez okolků před branami městskými, kdežto biřic jejich ženy z města vymrskal a na věčné časy ze země vypověděl. Na sta snědých mrtvol viselo po lesích pomezních na postrach novým příchozím, a potoky krve prolity, aby země „ošklivého plemene cikánského“ zbavena byla. Hrobové ticho panovalo nyní v lesích, které se jindy rozléhali hlukem polonahých, ponejvíce mršinou se živících a přece vždy veselých Indův; pohasly ohně, okolo nichž černooké dívky cikánské divoce křepčívaly a zapustly všecky staré lesní stopy, jimiž se první cikáni do Čech dostali a jež po troje stoletím všem potomním ordám cestu ukazovaly. Nyní tam stály šibenice, na nichž se houpaly oběti poslední všeobecné štvanice a zejména na hranicích moravských a dolnorakouských byl by na sta šeredných kolů těchto napočítal.

Podobalo se několik let, že Čechy po této štvanici cikánů na vždy se zbavily, neboť dlouhý čas neopovážil se nikdo z nich vkročiti do země, v níž s nimi tak krutě naloženo bylo. Ale když po letech mrtvoly na šibenicích steřely, probudila se v cikánech uherských a

jiných znovu touha po zemi kdysi tak hostinné za rozhořím českomoravským. Odvažovali se napřed po jednom, potom po rodinách do milovaných českých lesů kraje táborského a budějovského, jež považovali za posvátné dědictví po předcích. A když za Josefa I. poněkud mírnější praxe proti cikánům nastala, počali se hrnouti z Uher a Moravy na svá stará tábořiště v Čechách. Reskript ze dne 11. července 1697 nezachován již s původní přísností a tak vedli si navrátilí aspiranti šibenice za nedlouho tak drze a zločinně jako před tím, kdy roznítili proti sobě hněv Leopolda I.

Brzo musil také Josef I. od své posavadní mírnosti upustiti a užiti přísnějších prostředků proti zbujnělým pariům. Dotčený reskript nebyl sice se vší přísností obnoven, ale přece zakázáno cikánům co nejpřísněji překročiti české hranice. Po všech silnicích a cestách pomezních stály tabulky s tímto zákazem a k lepšímu dovtipu postavena vedle každé tabulky šibenice. V pomezních obcích stálá podobně před každým prvním domem podobná tabule. Ale nedbali ani výstrah těchto ani vypovídacích dekretů českého místodržitelství a tak nezbylo než vrátiti se ku přísným prostředkům Leopolda I. Každý chycený cikán byl hned na místě oběšen a ošklivé výjevy z r. 1697 znovu se opakovaly, o čemž archivy a kroniky z tehdejší doby nesčíslných dokladů podávají. Tak ještě v září r. 1707 u Libochovic tlupa cikánů a hlava její Jiří Cikaner, potrestán smrtí na šibenici; šest žen zmrskáno napřed pod visící mrtvolou, potom uřezáno jim pravé ucho a přibito na šibenici, načež všecky ze země vyhoštěny. Po několika nedělích zastihl tam týž osud jinou rotu a poněvadž nebylo v městě dostatečných šibenic, zavedeni jsou mužové do tří měst sousedních, aby tam provazem konec vzali. Patero žen s několika dětmi a jedním starcem zůstalo v Libochovicích; stařec potrestán šibenicí, ženy pak uřezáním pravého ucha a zmrskáním.

S jakými nesnázemi bylo tehdejším panským úřadům v pomezních krajinách při stíhání cikánů zápasiti a jaký odpor jim cikáni činili poznáváme z listin archivu cisterciáckého kláštera Vyššího Brodu. Dne 31. ledna 1715 podal sekretář řečeného kláštera, Jan Pavel Brimb, zprávu král. krajskému úřadu v Budějovicích, že na hranicích rakouských u obcí Kaltenbrunnu a Štöglu ukázalo se množství cikánů, kteréž panští myslivci a sedláci ihned stíhati se jali. Ale poněvadž „darebná spřež dostatečně opatřena byla tažnicemi, flintami, pistolemi, terceroly, paláši, šavlemi a kordy,“ nemělo stíhání žádného prospěchu a to tím méně, ježto cikáni při každém setkání se stihateli přes hranice utekli, aby potom jinudy opět přišli.

Často byla prý přemoc jejich taková, že myslivci sotva se odvažovali jíti do jich revírů, kdežto sedláci postrašeni jsouce výhrůžkami, že jim červený kohout na střeše zazpívá, báli se jich dále pronásledovati. Proto vyšle krajský úřad do té krajiny oddělení vojska s důstojníkem v drobné válce zkušeným. Třicet nebo čtyřicet jezdců dovede prý skrotiti zlodějskou chátru, jejíž největší rota má okolo 30 mužů.

Žádosti této vyhověno po krátké době a v okolí Krumlovském ubytováno oddělení vojska, by odtud až na hranice vybíhalo, kdežto stejnou dobou v Horních Rakousích podobné stíhání nařízeno. Tomuto důraznému stíhání nemohli cikáni odolati, zvláště také proto, že obyvatelstvo venkovské nabyvši opět mysli vojsku srdnatě pomáhalo. Ale také cikáni bránili se zoufale; zejména jich náčelník, Vlk nazvaný, dal stihačům i po rozptýlení roty své mnoho práce. Jednoho dne vyčenichali ho psi provázející stihatele, ale on vypáliv na né pět ran, utekl do lesa a odtud přes hranice do Vaksenberka, kde se v selské chalupě zatarasil. Ale Vaksenberčané byli mu hned v patách a obstoupili chalupu, tak že se už zdálo, že je po něm veta. Ale ani tu neopustila odvážlivosť starého zbojníka; vyrazil okenici, povalil střelce u ní stojícího a hleděl se opět skrýti v nedalekém lese. Sedláci vypálili po něm sice několik kulek, z nichž dvě se také nechybily; ale jedna trefila toliko pistoli za pásem loupežníkovým a druhá jej jen lehce poranila. Tak uprchl Vlk opět a obrátil se k domu Martetšláckého myslivce, jenž byl jeho neunavným pronásledovníkem a jenž k rozprášení bandy jeho nejvíce přispěl. Tu vyhrožoval ženě myslivcově, že zavraždí ji i s dítětem a zapálí dům, nedá-li se mu najísti; neboť veliký hlad bránil mu utíkati. Žena mu to přislíbila, ale mezi tím co strojila vejce, poslala tajného posla ku svému muži, který také brzo se třemi střelci přišel a ihned loupežníka přepadl. Ale ten proklouzl mu mezi nohama a dostal se ke dveřím, kde ho však dva strážníci dvěma ranami srazili, takže nedlouho potom ducha vypustil.

Nazejtří přišla zpráva, že zbytek Volfovy roty spatřen nedaleko Vyšn. Brodu; ihned sebral se důstojník se šesti vojáky a s houfem sedlákův, aby je stíhal. Přes to podařilo se přece třem mužům prchnouti po zoufalé obraně, kdežto ostatních jedenáct osob, ponejvíce žen a dětí, od rozhořčených sedlákův a vojáků na místě porubáno bylo. Od této doby mělo okolí kláštera od cikánů pokoj; ale v jiných krajinách opakovaly se takové výstupy tím častěji, ježto císař Karel VI. nešťastníky patentem ze dne 20. června 1721 opět za psance prohlásil a dřívější ustanovení reskriptu Leopoldova přiostřil.

Tak stanovil 2. článek patentu tohoto, že kromě mužů také ženy na hrdle trestány býti mají a že jenom děti odevzdati se mají špitálům na křesťanské vychování. Článek 4. rozkazoval, aby „cikánské tabule“ po hranicích a v každé obci se postavily, kdežto článek 5. každému těžkými tresty hrozil, kdo by cikánům nějak pomáhal. (Zámožní musili v takovém případě 100 dukátů zaplatiti.) Místní úřady měly právo požádati kdykoli za pomoc vojenskou, kteráž jim pod žádnou záminkou odepřena býti nesměla. Podobně přísná ustanovení obsahoval císařský patent ze dne 22. ledna 1226, jehož první článek všecky cikány znovu za psance prohlašoval, kdežto čl. 4. nařizoval, aby každý chycený ihned provazem popraven byl. Chlapcům do 18 let a ženám uřezáno ucho, v Čechách pravé, na Moravě, ve Slezsku a v Kladsku levé, ačkoli si tu kati obyčejně po své vůli vedli. Jakmile však chycený usvědčen byl spolu nějakého přečinu, pozbyl také druhého ucha, a vrátil-li se potom opět do království, skončil bez milosti na šibenici.

Obecná válka na vyhlazení uštvaných dětí hindostanských byla následkem těchto drakonských ustanovení, ač tu a tam lidštěji smýšleli nežli císařské patenty; co do žen přestávaly na obvyklém vymrskání, když podepsaly revers, že nikdy více do Čech se nenavrátí. Taková listina z roku 1723 chová se v archivě městečka Choltic u Chrudimi; vydala ji zatčená cikánka Anna Janošova, aby ušla smrti provazem, kdežto ztrátu ucha a trest mrskání pod šibenicí podstoupiti musila.[1]) Jedna z jejich družek, jménem Veronika Jandova, kterou týž osud již v Poličce byl zastihl, lapena byla roku 1726 u Choltic a odpověděla soudci na otázku proč se opět do Čech vrátila: „Kdyby všichni zemi opustili, potom bych také odešla. Ale že jsme se v Čechách narodili, chceme také, aby kosti naše v české zemi odpočívaly. Ať se stane vůle boží!“ — V Dobravicích u Mladé Boleslavi musila cikánka Růžičková podobný revers od sebe dáti; před exekucí vypáleno jí na rameni písmeno R a natřeno hodně střelným prachem, aby smyto býti nemohlo. Zároveň poslána její podobizna král. apelačnímu soudu do Prahy, což nám může býti důkazem, že alba zločinců zaváděná za naší doby při úřadech policejních již před

[1]) Revers tento zní, jak následuje: „Já Anna Janošova, odsouzená k ztrátě pravého ucha a k vymrskání pod šibenici a vypověděná na věčné časy ze zemí Jeho Cís. Milosti, vydávám tento kriminální revers a přisáhám Bohu všemohoucímu, blahoslavené panně Marii bohorodici a všem svatým, že pod trestem smrti všem dědičným zemím Jeho Cís. Milosti vyhýbati se budu a že po exekuci hned království české bez pomeškání opustím. Čehož mi dopomáhejž Bůh všemohoucí, panna Maria a všichni svatí. Amen.“

půl druhým stoletím obvyklá byla. — Cikánu Antonu Koupilovi, který touž dobou ve Mšeně chycen byl, vypálena na záda písmena A, B, O; když potom v trhový den hodinu na pranýři vystaven byl, vymrskal ho kat z města a vypověděl na věčné časy ze všech dědičných zemí. — Týž osud zastihl v Pardubicích cikána Andresa a druha jeho Vaška, kteří tam dne 2. května 1716 pod šibenicí byli zmrskáni a jimž každému pravé ucho uřezáno. V témž městě uřezáno dne 20. června 1723 dvěma cikánkám, Zuzaně a Majdaleně, pravé ucho; po vydání reversu vypověděny jsou ze všech zemí císařských. Za tři měsíce učiněno totéž jiným čtyřem cikánkám.

O přísném trestu, jenž stihl jedno děvče cikánské, vypravují akta zámeckého archivu Náchodského, z nichž tuto podstatné věci uvádíme. V měsíci květnu 1726 dodána náchodskému kriminálnímu soudu tři cikánská děvčata jménem Agata, Cecilia a Felixa, která v okresu města chycena byla. Vypovídaly, že nemají rodičů ni vlasti, proto že jsou nuceny stěhovati se ze země do země; ba dvanáctiletá Cecilia tvrdila, že měla hraběnku za kmotru. Vrchní soud rozhodl, aby oběma starším dívkám po levém uchu uřezáno a na šibenici přibito bylo, načež okolo šibenice třikráte zmrskány a po vydání předepsaného reservu za blízké hranice vyhnány jsou. Cecilia odevzdána několika lidumilům v Náchodě do vychování, ale utekla brzo svým dobrodincům za svými dvěma družkami. Než nedlouho těšily se tři dívky svobodě, neboť již počátkem prosince téhož roku upadly v Náchodských lesích do rukou pochopů; Agata popravena mečem jako nenapravitelná poběhlice dne 3. ledna 1727, kdežto ostatní dvě se ztrátou uší a trojím zmrskáním vyvázly.

Podobně sťaty v městě Rožmitále roku 1726 čtyři cikánky jménem Hedvika, Eleonora, Sibylla a Barbora, kdežto pátá toliko ztrátou ucha a vypověděním potrestána jest. Na památku této popravy jmenuje se toto popraviště po dnešní den Cikánka.

Teprve za mírnějšího panování Marie Terezie upouštěno poněkud od posavadní přísnosti, ačkoli i tato panovnice roku 1744 všecky cikány z veškerých dědičných zemí císařských vypověděla, kterýž rozkaz po pěti letech s tím dokladem opakován, že při druhém postížení muži i ženy a děti zmrskáni, při třetím však že mužové provazem, ženy pak mečem popraveny býti mají. Ale obce provozovaly hrdelní praxi proti cikánům čím dále tím nedbaleji a tak čteme roku 1750 na místě o dvou popravách o jednodušší exekuci, totiž že obě cikánky Antonia Petržilkova a Majdalena Neffingrova, jež podruhé dopadeny byly, hrdelní revers vydati musily, že jim potom písmeno R na záda vypáleno a také druhé ucho uřezáno bylo a ko-

nečně že okolo šibenice třikrát mrskány a z města vyhnány byly.

Zajímavé líčení cikánského života okolo polovice minulého století obsahují akta procesu vedeného r. 1747 se zatčenou tlupou cikánskou. Všichni členové tlupy této, z nichž někteří česky, ostatní německy mluvili, znali se k církvi katolické; ale skoro nikdo z nich neuměl udati, kolik je mu let, jak se jmenuje anebo jak se jmenují rodiče. Také svého rodiště neznal skoro žádný; jedni tvrdili, že pocházejí z Čech, jiní že z Uher, ba i z Italie. Když se otázal soudce jednoho chlapce, kde se narodil, odpověděl, to že může matka jeho věděti; jiní když se ho tázali, kolik je mu let, řekl, že prý není zvykem léta počítati. Jedna žena nazvala svou řeč cikánskou, jeden chlapec charvátskou, ostatní pak egyptskou.

Když se jich vyptávali na jednotlivá slova cikánské řeči, odpovídali, že chléb se jmenuje meno, bůh mrodebl, stůl skamin, kamna bof, péro pour, dvéře vudr, sklo gavalin, stěna olus atd. Ale podivným způsobem vypovídali všichni, že slova zloděj neznají. Řečeného chlapce tázal se soudce:

„Proč jste tak opáleni?“

„Protože se mažeme máslem a jdeme potom na slunce, abychom se proti mrazům otužili.“

„Proč musíte býti otuženi?“

„Protože chodíme celou zimu bosi a že nás nesmí býti zima.“

Když se tázali starších cikánů, čím se živí, udávali jedni, že tancem na provaze, jiní, že gymnastickými kousky, kdežto ostatní na léčení dobytka nebo na loutkovou hru se odvolávali.

„Které komédie jste provozovali?“

„Krále Kastilského, Smrť Jana křtitele, Krále Heróda a Dva bratry. Jiných komedií jsme nehráli.“

Významny byly výpovědi řečeného jedenáctiletého chlapce o hadactví.

„Umíte-li také hádati?“

„Trochu; k tomu potřebujeme boží „kundervy,“ která je nám ke všemu, neboť se jí živíme.“

„Jak vypadá tato kunderva?“

„Je to kořen.“

„Umíš také hádati?“

„Neumím, jenom matka umí.“

„A jak hádá?“

„Z ruky, co se stane.“

Při výslechu 44letého cikána tázal se sudí:

„Umíš-li také předpovídati, co se stane?“

„Umím trochu."

„Jak jsi se tomu naučil?"

„Řekni mi, jak mám hádati."

„Jak ti to řekli?"

„Jak se přihodí; jednou se stane, podruhé nic."

„Jak poznáš, co se má státi?"

„Z čárek na dlani."

„Uhodls také z dlaně, že přijdeš do areštu?"

„To jsme nevěděli, vždyť jsme nikomu nic zlého neudělali."

„Jak dlouho se tomu učíš?"

„Sedm let."

„Můžete-li také jiným lidem škoditi?"

„Ó to nemůžeme; toho nás chraň Kristus pán!"

Jedna z nejstarších cikánek odpověděla:

„Hádati umíme všichni; jenom saští neumějí."

„Ty jsi nejstarší; kdes se tomu naučila?"

„Naši předci to uměli; Bůh jest nejlepší prorok."

Jiná cikánka odpověděla k otázce, umí-li hádati: „To je jenom žert." K též otázce dal jiný cikán odpověď: „My mužové toho neumíme; jenom ženy obírají se tímto žertem."

Jednoho chlapce se ptali, co se předpovídá.

„Jak dlouho bude člověk na světě anebo jak brzo umře."

„Jak víš, že ta stará cikánka umí hádati?"

„Jeden naučil ji tomu z knihy, ale toho není už u nás. Ale umí toho málo, uherské to umějí dobře."

„Chcete-li škoditi lidem, zdali pak to také můžete?"

„Jak bychom mohli? Jenom ti mohou škoditi, kteří jsou čarodějníci. Ale my o tom nevíme nic."

Týž chlapec zapíral také, že není cikán jako ostatní.

„Jak víš, že jsou oni cikáni?"

„Oni to už jsou; když panna Maria na zemi v Egyptě putovala, říkali jí že je tulačka, a ona jim řekla: Tak jako já nyní po světě putuji, tak budete vy věčně po světě se potloukati, a tak jest po dnešní den."

Tato výpověď ukazuje jasně, že cikáni mají také své legendy a pověsti a že se pokládají takořka za věčného žida mezi národy, čímž také svou věčnou toulavosť vykládají. —

Podobně zachovali se cikáni ku kolonisačním pokusům Josefa II. Ačkoli ještě za jeho panování oba teresiánské vypovědací patenty roku 1782 znovu prohlášeny byly, vznešený tento lidumil snažil se

přivésti cikány k živobytí osedlému. Zvláštními zákony vykázal jim bydliska v Uhřích a Sedmihradech (r. 1781 bylo v Uhřích 44.000 cikánů), dal jim vystavěti domy a kázal odnímati nepovolným rodičům děti, aby křesťansky vychovány byly, ale cikáni váleli se raději před domy v bídných budkách anebo stanech a jenom málo kteří zřekli se posavadního života kočovnického. Ještě menších úspěchův dosáhl mocnář tento v Čechách a na Moravě, kde se nepodařilo usaditi ani jediné rodiny cikánské; [1]) volné toulání, při němž se živili a posud živí žebrotou, komediantstvím, prodejem koní, hadactvím a kde možná také krádeží, tento volný toulavý život býval jim vždy a jest podnes nade vše pohodlí a nade vše výhody zřízené domácnosti.

Ani naše osvícená doba nemohla zříditi občanský byt cikánů a tak potloukají se tito novověcí pariové podnes po jednotlivých rodinách anebo větších tlupách z krajiny do krajiny, vyhledávajíce svým táborům rádi místa osamělá, aby z nich okolní obce obtěžovali a týrali. Neboť všude, kde se cikánská tlupa na čas usadí, není po celém širém okolí ani jedna chalupa od nich bezpečna. Pověrný lid venkovský bojí se buď jich pomsty, buď otvírá jim dobrovolně dvéře, aby si od nich hádati dal, a nepováží, že smědé ženštiny obratnými prsty všecko odkliditi umějí, cokoli se jim nahodí. Nejraději jdou cikáni na budovy o samotě a tu dopouštívají se i odvážlivých loupeží, takže jen zbraní odraženi býti mohou. Tak zuřila nedávno po středních Čechách cikánská banda pod vedením pověstného cikána Janečka, jenž po sedmi vraždách a nesčetných loupežích r. 1871 v Plzni na šibenici dokonal. Nejhorší bývají cikáni tehdy, když se k nim přidá cizí chátra, jako staří zloději a zločinci; potom vedou neustálý boj proti lidem majetným. Těchto cizích živlů přimíchalo se za našeho věku mezi cikány tolik, že nebude mezi nimi rodiny, která by byla věrna starému podání hindostanských kočovníkův, a v jejíž žilách by proudila čistá krev cikánská. Co do náboženství, dlužno počítati velikou část cikánů, zvláště toulavých, ještě

[1]) Na Moravě dal tehdy kníže Liechtenstein na panství svém na uherských hranicích vystavěti cikánům pěkné domky. Cikáni zpěčovali se vstoupiti do nich, proto byli do nich od obecných strážců večer honěni. Ale ráno byly domky opět prázdny a cikáni tábořili opodál — pod vrbami. Zvláště magistrátu Kološskému v Sedmihradech záleželo velice na tom, aby přiměl cikány ku zvedenému živobytí. Rozkázal jim co nejpřísněji aby posílali děti své do německé triviálky v předměstí. Ale některé matky dělaly, jakoby se jim děti do jatky vedly, jiné protivily se vší moci, takže chlapci a děvčata na provazích, kolem těla uvázaných, do školy vláčeni býti musili.

k pohanům, poněvadž jich udáním o náboženském vyznání hrubě věřiti nelze; veřejně přiznávají se sice k náboženství křesťanskému, ale v životě rodinném lpí na své staré víře. Na svých potulkách dávají své děti tam, kde se narodí, křtíti (pro dar do vínku), ale potom nezachovávají jména křestného. Také mají obyčej považovati manželku za věc, žíti s ní beze sňatku manželského a podle okolností prodati ji. Žena opouští potom s dětmi muže a jde ku tlupě nového manžela.

Při všech těchto hnusných vlastnostech zaměstnává národ cikánský učence déle než století. Jedni skoumají jejich původ a dějiny, jiní jejich jazyk a obyčeje; kromě toho je vůbec známo, že snědí synové Východu hrají v nesčíslných románech a novellách všech literatur evropských (Esmeralda Viktora Huga) roli ovšem ne tuze čestnou. [1]) Anglický misionář Borrow, jenž za dětství svého nějaký čas mezi cikány žil, sepsal o nich několik zajímavých spisů; německá literatura má mnoho spisův o dějinách a o řeči cikánův; dějinami jejich zanášeli se zejména Grellmann (1787), Tetzner (1835), Kogolnitschan (1840), Heister (1842); řeč jejich probádali vědecky Pott a později Miklošič. Také Čechy přispěly k cikánské literatuře; v Čechách sepsána první cikánská mluvnice, jež r. 1821 pod titulem Romani Čib (cikánská řeč) v Praze vyšla a již sepsal známý český spisovatel Antonín Jaroslav Puchmayer. Kterak se stalo, že tento národní kněz (tehdy farář v Radnici) složil německé dílo o předmětu jeho tak vzdáleném, povíme nejlépe vlastními slovy Puchmayerovými.

„Ku konci roku 1819 — čteme v předmluvě řečeného díla — schytána ve vesnici Vranovicích na panství Radnickém banda cikánů, počtem 17 osob; a poněvadž pasy jejich se měly za podezřelé, posláni jsou mužové do Plzně, ženy pak a děti zůstaly v Radnici. Z desítinedělního obcování s lidmi těmito, mezi nimiž malý, ale rozumný asi dvanáctiletý chlapec vynikal, vzalo původ dílko toto. Co se týká původu, náboženství, mravů cikánů, to sebral již M. Grellmann ve svém Historickém pokusu o cikánech (Gottinky 1787). Tu podotkneme toliko něco o cikánech v Čechách a o jich řeči.

Německý cikán nazývá sebe Sinde, cikán český a uherský však Rome (muž) anebo Kalo (černý). Sind neprovozuje žádné živnosti, jediným jeho zaměstnáním jest seděti v hospodě a krátiti si hudbou čas. Ženy mají povinnosť starati se o potravu a jiné potřeby. Ro-

---

[1]) Nejstarší romantický příběh cikánský, známá Cervantesova povídka, La Gitanilla, na níž se zakládá novější Preciosovská romantika, pochází z roku 1612.

mové v Čechách dělí se na dvě strany. Vlastní Kalo, jehož předci z Uher přišli, provozuje řemeslo, obyčejně kovářské, a zhotovuje drobné, dosti dobré věci. Potuluje se po východních krajích českých; na jihu a na západě vídati ho zřídka.

Druhá strana, kterou pojmenuji názvem Parno (bílý), záleží z nejnižších tříd. Jsou mezi nimi mnozí koňaři, toulaví rasi, šumaři, kramáři, loutkáři, kteří chodíce po dědinách lid pimprletem vyrážejí. Všichni tito lidé štítí se práce jako moru, zvláště je-li těžká; proto nemohou-li poctivým způsobem dojíti peněz na kořalku a na tabák, jejž někteří neustále žvýkají, utíkají se k pověře, ku hrozbám a k šidbě všeho způsobu.

Kromě romštiny mluví Rom jazykem země, v níž se zdržuje; mnozí z Parnů mluví také cikánsky, ačkoli špatně a chybně; ale všichni Parni umějí hantýrku čili českou řeč zlodějskou, kterou se ostatně velice tají. Hantýrku nazývají také kramářskou řečí. Poněvadž každá řeč během století se mění, jest se tím méně diviti, když romština za půl tisíciletí všelijaké proměny podnikla. Dlouhou cestou z daleké vlasti své pozbyl Rom ponenáhla indického výrazu pro většinu věcí asijské své domoviny; soudíme-li podle vědomostí radnických Romů, neumějí pojmenovati ani slona, ani hroznýše, ani lva, ani tygra; nemají jména ani pro papouška, ani pro vrabce, pro žádnou rybu, žádnou rostlinu jak horkého tak studeného pásma. Ve všech zemích, kudy táhl, namítala mu se příležitosť sbírati nové pojmy; ale jsa nedbalý a lenivý, aby si utvořil nová slova, přijímal bez rozpaků slova cizí a dával jim toliko zvláštní koncovky. Tím se stalo, že nacházíme v romštině tolik slov z jiných jazykův, na př. ze slovanštiny.

Poněvadž jsou lidé, i učenci, kteři mají romštinu za řeč zlodějskou nebo za novou z různých jazyků slátanou míchaninu, proto jsem přidal také na vyvrácení mínění tohoto českou hantýrku, která také pánům kriminálním radám vděk přijde; a že romština není žádná nová řeč, nýbrž že je řeč prastará donesená do Evropy z Indie, z Multan anebo z Guzuraty, toho dokáží kromě tohoto spisku četná slova sanskritská srovnaná s romskými. Pokus tento nemá arci veliké váhy; ale považíme-li, jak je pronásledovaný cikán podezřivý a bázlivý a se tají svou řečí, již vydává za egyptsko-charvátštinu, budou milovníci jazykozpytu za každý příspěvek ku poznání této tak málo známé řeči povděčni. Ostatně jest romština řeč nad míru prostá, jíž se velmi snadno naučiti lze; neboť koncem oněch desíti neděl bylo mi snadno rozuměti rozmluvám cikánův.“ Potud výňatek z předmluvy k Puchmayerově grammatice. Potom následuje na 50

stranách mluvnice cikánské řeči a slovníček dosti hojný. Dále je tu několik bajek, jedna báseň a kapitola z bible romsky, německy a česky; slovník české řeči zlodějské zavírá tuto literární zvláštnosť, o níž bychom ještě podotkli, že byla tištěna v pražské arcibiskupské tiskárně a že náleží nyní k největším bibliografickým vzácnostem v Čechách.

Jiný český spisovatel, který se cikánštinou obíral, byl J. Cibulka; roku 1840 vydal v České Včele několik článků, pro něž vážil materiál také z dílka Puchmayerova. Máchův román Cikáni a Heydukovy Cikánské melodie mají v české literatuře důležité místo. Za naší doby dostalo se prvnímu českému cikánologovi Puchmayeru nástupce známým přítelem umění Rudolfem Vratislavem hrabětem z Mitrovic. Dílko radnického faráře pohnulo jej skoumati horlivě a vytrvale jak řeč, tak původ a plemena rakouských cikánův. K dotvrzení teoretických studií naskytla mu se žádoucí příležitosť, když při politické organisaci r. 1850 do Jílového za okresního hejtmana se dostal a v tomto úřadě často s cikány se setkával, poněvadž tenkráte od zřízených právě četníkův mnohem častěji nežli před tím na úřad dováděni byli. Zkušenosti své hrabě sepsal a dal r. 1868 v Praze jako rukopis vytisknouti, tak že toto dílko také k bibliografickým vzácnostem náleží. Nejpodivnější věc této knihy, jež má titul „Pokus vypsání života, původu a jazyka cikánů vůbec a rakouských zvláště,“ jest zajisté dedikace paní arcikněžně Alžbětě sepsaná řečí cikánskou. V díle tomto jsou zajímavé články národopisné a kulturo-historické, jež svědčí, jak důkladně hrabě Vratislav předmět svůj studoval, dále grammatika, dosti hojný vokabulář, rozmluvy, ba i poezie v jazyku původním i s překladem.

Jak hraběcí hejtman s cikány se seznámil, o tom vypravuje, co následuje: „Jednou se přihodilo, že banda jedenácti hlav na úřad dovedena byla; důrazným vyšetřováním podařilo se zvěděti, že jsou Parno, kam přísluší a kam tedy postrkem posláni býti mají. Zbývalo ještě, aby se vypátral domov staršího muže, jménem Janušovského, a dvou chlapců, kteří všichni tři pronášeli na sobě pravý ráz cikánský. Ale poněvadž tu šlo o pravé cikány, nemohla jich příslušnosť vypátrána býti; mezi tím opatrováni byli na útraty obce, kdež byli chyceni. Ale obec byla tak chuda, že by nebyla snadno tyto tři cikány uživila. Proto vymohla se pro chlapce u místodržitelství malá sustentace a posýlali se do školy. Janušovský pak měl v obci pracovati a tak se živiti.

„Již při dodání cikánů bylo mi s podivením, že k sobě šeptali zcela nesrozumitelnými slovy a že zejména chlapcům vyhrožo-

žovali. Konečně přiznal se Janušovský, že si dávali výstrahu: ma vakher čačipen (neříkej pravdy). Během rozmluvy nabídl spisovatel Janušovskému, aby ho za lepší odměnu v cikánštině vyučoval; z tohoto obcování má spisovatel zprávy o životě cikánském a osvojil si také dosti dobře jejich řeč.“

Čemu se naučil od Janušovského, srovnával s knihami; vůbec užil každé příležitosti, aby rozmlouval s cikány a aby se v jich jazyku utvrdil.

Na konci své malé antologie z cikánštiny, která je větším dílem vzata z Puchmayera, hrabě Vratislav uvádí báseň a několik písní, jež mu Janušovský diktoval a z nichž některé spisovatel později také v Italii zaslechl. První z písní těchto, jejíž nápěv jest veskrze maďarský, připomíná jisté české písně, pročež bez pochyby také v Čechách povstala. Za příklad romštiny uvedeme zde báseň, kterou Janušovský diktoval. Zní takto:

Šukar čaje, ka hi rúž kio breke,	Krásná dívko, jež máš růže na ňádrech,
De mange jek! pro tut som mulo.	Dej mi jednu! Pro tebe zmírám:
Chuťas lakri bebi čibnastar:	Vyskočila její teta z lože:
Te kames rúž,	Chceš-li růží,
Dža, les la tuke kio bušťan.	Jdi si pro ně k zahradníku.
Ma kamav i rúž baratar,	Nechci růží ze zahrady,
Kamav rúž katár tro brek	Chci růže s tvých ňader,
So kerďom tuke, mri bébi,	Co jsem ti učinil, moje teto,
Te man nades mangel leskri čaj!	Že mi nedáš choditi za tvou dívkou?
Ta man nades la lače gileha,	Nedáš-li mi ji po dobrém,
Le mangava zoreha!	Vezmu ji po zlém!

Úvaha

o spisu: „Filologický důkaz, že Rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, též Zlomek evang. sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky. Sepsal A. Vašek, prof. na c. k. slov. gymn. v Brně.“

Kdo od té doby, co Šafařík a Palacký, Hattala, Nebeský, bratři Jirečkové, Vrťátko, pak nejnověji Gebauer a Mašek dokazovali a dokázali přesně vědeckými důvody pravosť nejstarších památek literatury české, znovu dovoditi chce, že tyto památky jsou podvrženy, ten věru odvažuje se práce veliké. Toho dovésti chtěje dává všem na um, že on sám jediný má nejméně tolik, bať ještě více vědomostí věcí sem náležitých, než všichni pravě dotčení mužové dohro-

mady, zejména že vládne kritickým důvtipem a sečtelostí ve starých pramenech měrou, kterou by nad dotčené muže vynikal. Ač plnou platnosť má staré přísloví, že žádný zavázán není *jurare in verba magistri*, přece žádá vším právem kritika na každém, kdo nový útok na naše památky činí, aby hlubokostí vědy své a důmyslu svého všecky důvody paleografické, filologické, historické a věcné pronesené Šafaříkem, Palackým atd. za liché a omylné usvědčil.

Nelze se tedy diviti, že všichni posavádní útočníci špatně pochodili; dokázala se jim buď ješitnosť, buď bezedná neznalosť staré češtiny buď nepřátelské a závistivé smýšlení k národu našemu. Z výtky té však vyjímáme spis brněnského professora Ant. Vaška „*Filologický důkaz, že Rukopis Kral. a Zelenohorský, též Zlomek evang. sv. Jana jsou podvržená díla Václava Hanky.*“ Spisovatel, o jehož vlasteneckém smýšlení se nepochybuje, vyniká důvody svými daleko nad posavádní našich památek odpůrce a nelze upříti, že o věci, na kterou útok činí, ne jen ledabylo přemýšlel. Ač znalosti filologické spisovateli milerádi přiříkáme, přece i při něm osvědčila se pravdivou zásada Horatiova „*nonum prematur in annum;*“ neboť kdyby tak ukvapně práce své nebyl na trh nevynesl, bylby získal čas poohlednouti se zevrubněji po rozsáhlé literatuře, která o nejstarších památkách před rukama jest, a byl by z toho, co tvrdil, mnoho zjinačil a mnoho zajisté vynechal. Tak na př. každý se podiví tvrzení hned na obálce knihy Vaškovy pronesenému, že Hanka, pravím Hanka, jest skladatelem Libušina Soudu, Rukopisu Kralodvorského a Evangelia sv. Jana! Nehledě ani k tomu, že Šafařík a Palacký v Ält. Denkmähler ještě za živobytí Hankova se vyjádřili, že on potřebných k takové falši schopností neměl, jde z pojednání střízlivého, které Vrťátko v Čas. Čes. Mus. 1871 uveřejnil, že Hanka až do smrti své nedovedl rukopisu Kralodvorského v originále ani správně přečísti; dobírá se pak Vrťátko na základě pádných důvodů vzatých ze spisů Hankových, že Hanka „*co talent básnický v oboru lyriky a epiky, co znatel staročeského jazyka, co čtenář vzhledem pochopeného smyslu a provedené interpunktace, co parafrast a pak i co paleognost vzhledem momentů paleografických*“ skladatelem a padělatelem Ruk. Kralodvorského býti nemůže. Chyby, kterých se dle dokladů Vrťátkových Hanka ve čtení, v interpunktovaní a v parafrasi dopustil, jsou tak hrozny, že již z toho úplná neschopnosť Hankova, by něco podobného zfalšoval, nad bílý den jasněji se ukazuje. P. Vašek toho pojednání Vrťátkova patrně nečetl. Soudím tak ze slov Vaškova spisu na str. 65: „Hanka ustanovil u sebe zvláště epickými básněmi naši minulosť obohatiti;

proto takových nevydával v novočeském jazyku; a později, když po objevení Libušina Soudu Dobrovský jej zřejmě podvodem vinil, směl tím méně s epickými básněmi vystoupiti, aby nedal podnětu k novému podezření.“ Kdyby p. Vašek byl četl dotčené pojednání Vrťátkovo, nebyl by tvrdil, že Hanka epických básní nedělal; neboť v pojednání tom dal Vrťátko na str. 304 otisknouti balladu, kterou Hanka r. 1814 v Hromádkových Prvotinách uveřejnil, nadepsanou „Myslibor a Marí.“ Čtoucímu tu balladu mimovolně připadá k mysli kramářská píseň: „A ten řemenář, Jak to uslyšel.“ A týž člověk, který r. 1814 takovou čarbaninu veršičkářskou načmáral, měl býti schopen tři leta na to složiti zpěvy Kralodvorské a Libušin Soud? Zpěvy Kralodvorské, o kterých Dobrovský v Gesch. der b. Spr. und Lit. 1818 na str. 385 a 389 praví: „Eine Sammlung lyrisch-epischer ungereimter Nationalgesänge, die alles übertreffen, was man bisher von alten Gedichten augefunden .... Wen sollten diese kleinen Proben nach dem vortrefflichen Ganzen, das sich durch Leichtigkeit des Vortrags, Reinheit und Correctheit der Sprache, durch Kraft und Anmuth auszeichnet, nicht lüstern machen;“ anebo jak Palacký o nich praví: „že ze zpěvů Rukopisu Kralodvorského věje duch opravdově básnický, že tyto zpěvy vynikají řečí dokonalou, oplývají myšlenkami jasnými a rčením přerozmanitým, vyjadřují příhodně idey jemné i mocné a naplňují znatele obdivením.“ Zpěvy to, v nichž tolik formálních a věcných záhad, že po důkladném rozboru jich skrze bratry Jirečky učiněném v díle „Die Ächtheit der K. Handschrift“ ještě tolik vysvětlovati zbylo, že Gebauer a Mašek svými výklady těch zpěvů v listech Filologických své umění vykladatelské platně a skvěle osvědčiti mohli; a to že spůsobil Hanka, jehož básničkářství již vrstevníci se vysmívali a jejž Čelakovský trefně nazval „dřevěným duchem?“ Klamal se tedy p. Vašek tvrdiv, že Hanka epických básní v jazyku novočeském nevydal; vydal epické básně, ale právě ty jsou nevyvratným důkazem, že nechutný veršotepec, který se nestvůrami „Myslibor a Marí“ a „Svůdce nevinnosti“ proti poesii smrtelným hříchem prohřešil, ku složení Kralodvorského a Zelenohorského rukopisu právě tak schopen byl jako beznohý k běžení a slepý k malování.

O nadání k poesii epické nemůže při Hankovi býti ani řeči. Avšak ani v lyrice nevynikal; dobřeť praví Vrťátko v dotčeném pojednání na str. 294, že básní Hankových jest celkem pět, které zdařilými jmenovány býti mohou, že však patnáct jiných *velmi zle* dokumentují poetický talent mladého Hanky. Proto sotva kdo dá se se přesvědčiti slovy p. Vaška (st. 60), že v Hankových písních jeví

se *jadrnosť myšlének.* Ještě bleději vypadají Hankovy vědomosti paleografické a nezběhlost jeho ve čtení starých písem, o čemž zajímavé doklady Vrťátko dává v dotčeném pojednání str. 411—425. Vždyť Hanka ještě r. 1841, když vydal dílo Viktorina ze Všehrd, nedovedl správně originálu čísti a logickou interpunktaci klásti; praviť o tom Palacký:

„Doufám, páni, že ještě v paměti máte, proč tehdáž (r. 1840) ona předmluva změněna býti musila, totiž ne pro pravopis, ale pro nedostatečnosť a nespůsobnosť svou, ana o nejpotřebnějších věcech, jako ku př. o poměru spisovatele a díla jeho k věku svému, ale také o poměru vydání samého k rukopisům, ani zmínky byla neučinila. Pamatujete se, že když p. Hanka i po obdržení o tom napomenutí nic více podati neuměl, nežli pouhý toliko suchý výčet rukopisův a když spolu poznalo se, že úplným od něho zanedbáním textu recense první, *též nepravým čtením a nerozumnou interpunkcí na mnohých místech* vydání celé zřízeno jest, k žádosti vaší my dva, p. Jungmann a já, odvážili sme se té práce a já napsal nejprv pode jménem úvodu předmluvu novou, p. Jungmann pak postaral se o správnější vydání aspoň prvních a posledních toho díla archů, kteří tudiž také přetištěny býti musily.“ Podobný o Hankovi vynesl soud dr. Gebauer, který pečlivou a ostrou kritikou probrav Hankovo vydání Tristrama takto praví: „Přišla odplata na staročeského skladatele; jako on báji Tristramovu formálně znešvařil, *tak znešvařil Hanka text jeho!*“ (List. Fil. 1879 str. 139).

Co se pak týče Hankových znalostí jazyka českého, slyšme opět Vrťátko: „Roku 1817 pravopis a gramatika jazyka českého tak málo ještě do krve mu vnikly, že na př. ani formy zájmena *vaše* rodu ženského na mysli a v péru na snadě nemíval, tak že v jeho listech k Dobrovskému ne jen hrubé omyly zůstaly, ale i ustavičná opravování krátkého *i* v dlouhé a naopak nejistotu jeho orthografickou křiklavě vyzrazují . . . . Ano ještě r. 1819 ptá se mistra (t. j. Dobrovského): „jaké jest pravidlo pro *ani*, kdy má býti krátké *a*, kdy dlouhé? k. p. kazaní, skládaní?“ Rovněž praví o něm Zelený v Životě J. Jungmanna na str. 181: „ze spisů jeho (t. j. Hankových) tehdejších neviděti ještě důkladné znalosti jazyka českého . . . . jakkoli znal mnohé jazyky, *nevládl svým jazykem materským nikdy tak, aby nějakou myšlénku vyslovil bez nesnází.*“

Jakou měl znalosť staré češtiny Hanka r. 1817, dokazuje nejlépe první svazek Starobylých Skládání toho roku Hankou vydaný; jediná chyba ve vysvětlení slov a sice výklad Hankův slova „baza“ ve verši 702 Legendy Prokopské dostačuje k poznání, že znalosť

staré češtiny při Hankovi nejvýše chatrna byla. Hanka totiž nevěda, že odděleně se má čísti: *ba za*, vysvětlil v 1. sv. takto: „baza = aza, za, aze, azda, zdali!“ Některé mylné výklady Hankovy opravil Dobrovský, kteréžto opravy pak Hanka ve druhém svazku Star. Skl. vytisknouti dal.

Jest tedy naprosto nemožno, aby takový neznalec, jakým byl Hanka r. 1817 a jakým v několika příčinách byl ještě r. 1840 ba jakým do smrti své zůstal, rukopis Kralodvorský a Zelenohorský byl padělati mohl.

Avšak p. Vašek má Hanku za Bruta, za člověka, který se přetvařoval, kterému se podařilo opatrným chováním mladší a méně zkušené učence oklamati (str. 65). Nebyltě Hanka znalcem, který zakrýval znalosti své, nýbrž byl neznalcem, který zakrýval neznalosti své a jsa v nich přistížen vinu svých chyb sváděl na jiné. Když Dobrovský mu vytýkal chyby ve vysvětlení slov v 1. sv. Star. Skld., svaloval vinu na Jungmanna (jak Zelený na str. 188 vypravuje) an Dobrovskému psal: „P. prof. Jungmann na všem (sic) tuze pochybuje a mne ještě v některých slovech zmátl.“ Cítiv se zahanben, že k jeho vydání V. ze Všehrd Palacký úvod psal, vysvětloval Hanka tu věc tím, že prý se stala k vůli pravopisu, načež Palacký, jak svrchu dotčeno, jej velmi srozumitelně odbyl pověděv, že tak se státi musilo pro Hankovu nevědomosť a nespůsobnosť ku sepsání předmluvy náležité. Avšak marně Hanka se snažil nevědomosti své zakrývati; znaliť jej již r. 1819 vrstevníci jeho složivše na něho satyrickou báseň, v níž Hankova neznalosť a ješitnosť se bičují. Jest to satyra o písni Hankově „na sebe;“ částečně ji otisknouti dal Vrťátko v Musejníku 1871 str. 432; vyjímáme z ní jen několik veršů:

Kohož by byl kde
K opisování
Pohnul Dobrovský
Starých Skládání?
Kdo tak Rühsea
Zčeštit by uměl,
By žádný rozum
Mu neporozuměl?
Kdo by náhodou
Na věž vylezl
A zpěv Lumírův
V prachu nalezl!

Jejž když Dobrovský
Číst tě naučil,
Tys slov nový sloh
Z něho vymučil ...
Ty jsi moudrosti
Božské nádoba,
Slavný sluha Muz
Vlasti ozdoba.
Jen se stále tak
K cíli ubírej,
Sám své písně chval,
O svých cnostech pěj atd.

Dle toho soudíme, že mylný jest náhled Vaškův, jakoby Hankovi se bylo podařilo, vrstevníky své oklamati, aniž pokus jeho, chyby ve Star. Skládáních svaliti na Jungmanna, a omluva, že Pa-

lacký psal úvod k dílu V. ze Všehrd pro ortografii Hankovu, tomu nasvědčují, že by se byl jen dělal neznalcem staré češtiny, nýbrž hrál ve příčině té přirozený úkol. Protož soudíme, že se neklamal Čelakovský nazvav Hanku „dřevěným duchem,“ že se neklamal Palacký vytýkaje mu, že nedovede staročeským pramenům porozuměti, že také Miklošič se neklamal, pojmenovav Hanku r. 1854 nedoukem, ignorantem a tupohlavcem, a že se neklamal Gebauer tvrdiv, že Hanka text básně Tristram znešvařil. A kterak se srovnává tvrzení Vaškovo, že Hanka jen se dělal neznalcem, s tím co Vašek na str. 71. svého spisu napsal? Praví tam, že Hanka byl domýšlivým a se vychluboval, že *ví mnohem více než jiní.* Kdo o sobě tvrdí, že ví mnohem více než jiní, ten věru si nedává práce docíliti toho, aby lidé o něm myslili, že jest nevědomec. Mohlby někdo namítnouti: byl-li Hanka skutečně takový nevědomec, čím to jest, že Dobrovský jej za falsaria Libušina Soudu měl? Odpověď na tu námitku není nesnadna. Známoť, že Dobrovský L. Soud prohlásil za falsum, ještě než ho viděl. Kde jest falsum, musí také býti falsarius a prohlásil Dobrovský tedy Hanku a Jungmanna za padělatele, poněvadž po pracném namáhání Zel. rukopis lépe čísti dovedli než Puchmajer a Dobrovský. Když pak Jungmann rázným způsobem takové podezření odmítl, zůstal Hanka sám falsariem. Ale právě ta okolnosť, že Dobrovský měl Hanku za falsaria, jest velmi podivna a dokazuje zračitě, že neústupnosť a umíněnost zavedly Dobrovského ve příčině té tam, kam se zavesti dáti neměl. Kdyby Dobrovský celou věc byl chladně uvažoval, nebyl by Hanku mohl za falsaria Lib. Soudu míti. Kterak pak možno, aby — co se týče poetické stránky — čmarykář veršů „Myslibor a Marí“ byl složil výtečnou báseň Lib. Soud? Co se týče pak mluvnictví, kterak možno, že Dobrovský měl Hanku za falsaria, když mu opravil výklad slova *kmet* v Leg. Prokopské v. 35, kde Hanka slovo to vyložil *sedlák*, kde však, jak Dobrovský opravil, znamená „starce;“ týž Hanka, který r. 1818, kdy Lib. Soud nalezen jest, znal slovo *kmet* jen u významu: sedlák, týž Hanka položil slovo to v Lib. Soudě zcela správně ve smyslu *soudce?* Týž Hanka, který vyložil „obák“ na: utrinque místo na: „přece,“ kterému Dobrovský opraviti musil, že *sim* jest *těm* (dat. plur.) a nikoli *tím* (instr. sing.) atd. atd. týž Hanka, táže se každý ne bez podivení — mohl od Dobrovského považován býti za padělatele Lib. Soudu a může nyní jmín býti také podvrhovatelem Král. Rukopisu? Každý zajisté si váží měrou svrchovanou zásluh, které si získal Dobrovský o literaturu českou; ale sotva kdo upře, že ve sporu o přesnosť Lib. Soudu a Ev. sv. Jana, který on zdvihl, jím

nevládla chladná vší vášně prostá rozvaha, že si vedl jako diktator, jenž odporu nesnese. P. Vašek cituje na str. 65 svého spisu výrok Dobrovského: „Die Königinhofer Handschrift habe ich mir *noch gefallen lassen,* aber jetzt sollen sie mir Ruh' geben;“ ve výroku tom vyráží se nejvýše napjaté sebevědomí, které ve věcech vědeckých sotva místo míti má a které mimovolně připomíná ono: sic volo, sic jubeo.

Hanka tedy podle chatrných znalostí staré a nové češtiny, jak mu jich dokázali Palacký, Miklošič, Vrťátko, Hattala, Gebauer a Dobrovský sám, na žádný spůsob padělatelem Lib. Soudu, Kral. Rukopisu a Ev. sv. Jana býti nemohl a to tím méně, že při pokusu falše, kterou jedině na něho dokázati lze a kterou podnikl maje 58 roků věku svého, ihned práce falsatorská poznána byla. A týž Hanka prý v 26tém roce věku svého byl tak mistrný falsarius, že, co se týče paleografické stránky Kral. Rukopisu, také Pertze oklamal, který r. 1843 onen rukopis ústně [1]) a r. 1847 také písemně a sice v „Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde“ za pravý a přesný rukopis XIV. věku prohlásil? Credat Judaeus Apella. —

Dovodivše, že Hanka na žádný spůsob falsariem našich nejstarších památek býti nemohl, mohli bychom na tom důkazu přestati; avšak povinnosť referentská velí nám, abychom poněkud zevrubněji o spise Vaškově rozmlouvali, ježto toho zasluhuje.

„Vašek praví (str. 14), že rozprava Petruševičova ve Lvovském „Slově“ r. 1878 uveřejněná o Lib. Soudě zviklala jeho důvěru ve pravosť Lib. Soudu a když tak zviklán byl u víře ve přesnosť jedné památky, přivedla jej skepsis k tomu, že se také víry ve pravosť Ruk. Kral. a Ev. sv. Jana odřekl. Na str. 69. pak praví, že považuje Lib. Soud s Petruševičem za palimpsest a pokud prý důkladné tvrzení Petruševičovo nebude vyvráceno, že je bude považovati za podstatné. Tu činím p. Vaška pozorna, že on ve příčině té Petruševičovi více věřil, nežli Petruševič sám sobě, který v čísle 33. „Slova“ s strany palimpsestu praví: „Konečné rozřešení této otázky státi se může jen po znalecké prohlídce dotčeného pergamenového zlomku.“ Nemohl také Petruševič nic jiného tvrditi, neboť dle svých vlastních slov (Slovo č. 34) měl rukopis Zelenohorský sotva pět minut v ruce a proto jeho tvrzení nemá váhy žádné vůči výroku Palackého učiněnému na základě bedlivého zkoumání rukopisu dotčeného: „gleichwohl ist nirgends auch die leiseste Spur zu finden,

[1]) Koleda 1877 str. 303.

dass hier ein codex rescriptus sei.“ Ač Palacký byl jen českým učencem, zasluhuje výrok jeho na bedlivém prozkoumání rukopisu založený přece více víry než výrok ruského učence, který rukopis pět minut v rukou měl. Co se týče Ruk. Kral. věří p. Vašek opět více Wattenbachovi, který jej za falsum má, než Pertzovi, který jej za přesný prohlásil. Z toho lze poznati, že paleografická kriteria nikterak nedostačují, aby nějaký rukopis za podvržený prohlásiti se mohl. Položím zajímavý doklad. Papebroch, jehož bystrým duchem a úsilím diplomatika teprve vědou se stala, měl asi 600 listin opatství sv. Denisa, jmenovitě všecky listiny Merovingické, za falsa a sice na základě jedné listiny Merovingické, kterou za pravou měl. A ejhle! Mabillon mu dokázal, že právě ta listina, kterou Papebroch měl za pravou, jest podvržena, za to však že mezi listy Denisskými, které vesměs považoval za podvržené, jest mnoho pravých! Tím neupírám váhy známkám paleografickým při listech starých; avšak paleografie skýtá jen jeden druh důkazu a jisto jest, že ohromné většině rukopisův za podvržené uznaných dokázala se podvrženosť buď na základě grammatiky nebo věcného obsahu. Protož p. Vašek učinil dobře, že námitky bral hlavně z grammatiky a vedle toho z věcného obsahu. O těch námitkách několik slov promluviti míním.

Jako za nějaký úvod ku práci své klade podobné výrazy, které ve zpěvích Kralodvorského rukopisu se naskytují. Podoby ty jsou, ale takové podoby nalezáme všudy v národní poesii; vždyť básně národní jdou z úst v ústa a zachovávají se tak od pokolení do pokolení. Tím se vyvinují stálé výrazy a dikce, jak to spatřujeme při zpěvích ruských, srbských a českých; anoť táž píseň v rozličných krajích se zpívá s malými jen proměnami od mnoha a mnoha let. Tak se uvádějí v kancionalu Jana Sylvana 1571 počátky některých starých písní, z nichž několik jako „Proč Kalino v struze stojíš“ a „Stojí lipka“ posud v Čechách a na Moravě se zpívá. Komu rozhodnouti lze, zdali původ té neb oné básně máme hledati v Čechách nebo v Moravě? A kterak přes všechny proměny některé výrazy téže písně v krajinách od sebe vzdálených se opakují, právě vidíme při písni „Stojí lipka.“ Začátek z r. 1571 zní: „Stojí lipka v šírém poli listu širokého;“ v Ostravici a v Čeladné se zpívá: „Stojí lipka stojí, Dřeva vysokého“ (Suš. 151); jiný začátek roven českému z r. 1571 zní: „Stojí lipka v šírém poli“ (Suš. 168). Opakování těchže slov v národní poesii není tedy nic neobyčejného; kde stejný nebo podobný příběh se líčí, tam přirozeně užívá se stejných nebo podobných rčení. Tak na př. jest v Sušilově sbírce str. 739 začátek písně: „stojí lipka“ ač ostatní obsah od svrchudotčených

se liší; národnímu pěvci od Ratiboře, od Ostravice od Čeladné jako též českému namanula se lípa a položili tedy všichni lípu do písně své. Přirozený jest spůsob „ruce lámati,“ když žalosť nás dojímá; kdo se tedy bude diviti, čte-li v maloruské písni „ručki zalomavši“ u Sušila „ručky zalamuje“ (str. 379) a v Alexandreidě „lomieci rucě“ (Výb. 1, 1076)? Přirozený jest spůsob, že modlící se klečí a ruce spíná; divme se tedy podobě písní od Brna: „U Brněnské Boží moke, klečí šohaj sepňa roke“ (Suš. 365) od Štítné: „U Ščítenskej Boží muky, klečí synek sepňa ruky“ (ibid). Každá matka myje a povijí své dítě; divme se, že v maloruské a v moravské písni podobně se zpívá o Matce Boží a sice v maloruské: „Na Jordani ticha voda stojala, Tam Prečista svogo sina kupala, A skupavši spovila A spovivši v jaselka vložila“ (Trudy III. 449) a v moravské: „pod tum lipum studenka, V ní panna syna myla, Jak umyla povila, Do jesliček vložila“ (Suš. 739). I stejný názor duševní tvoří stejné obrazy a výrazy; p. Vašek vidí (str. 4) nápadnou podobu ve rčení Záboje a Čestmíra, že duše z člověka letí; podobný však názor, že duše tělo opouští ptákem, a podobné tedy výrazy jako v Záboji a Čestmíru nalezáme v národních písních n. p. „Vylecěla duša z cěla . . . Sedla ona na hajiček“ (Suš. 19.) „Duše z těla vyletěla, Na zelenú lúku sedla“ (Suš. 25. srovn. 57. 110). P. Vašek vidí podobu v Záboji: „ulecě se duša těžka mlata“ a v Čestmíru: „ulekú se u Vlaslava súci;“ není-li větší podoby mezi veršem v Záboji a rčením národní písně: „dušička se v těle *leká.*“ (Suš. 19)? Kde pak Hanka toho nabral vědomosti, že pohanský názor pojímal duši za ptáka? Odkud se praví v Záboji i v národní písni, že duše se leká? Zajisté jen podle stejného názoru, který v lidu od nejdávnějších dob až na naši dobu se zachoval.

P. Vaškovi zdá se nápadným tropus v Jaroslavu a Beneši: blesket mečev atd. ale, nehledě k jiným jazykům, má v knize Popr. panů z Rožmberka podobný tropus z úst lidu: „kdyby *mečem blískali* a pokřik učinili“ (str. 38). Aniž nápadna jest personifikace Třas a Strach; neboť posud se praví: napadl ho strach, strach mu natáhl nohy, strach má velké oči; slovo pak Třas čte se v Žal. Klementském a sem též připadá frase: strachem se třásti. Slova *Vesna* a *Morana* v Záboji a slovo *Morena* v Čestmíru jsouť dříve důkazem pravosti než nepravosti K. R—u; neboť, tážeme se, kterak mohl Hanka asi r. 1816 věděti, že slovo „Vesna“ se doloží moravským slovem „vesno“ a „Morana“ moravskými a slovenskými písněmi, [1])

---

[1]) V Praze a Vel. Meziříčí říká se o hřbitově „na Moraně.“

z nichžto jedna a sice: „Morena, za koho's umrela? Ne za ny, než *za ty křesťany*“ původem svým do prvních dob křesťanských zasahuje? Jest-li nějaké neobyčejnější slovo důkazem, že spisy, ve kterých se naskytuje, jsou jednoho autora, pak má nábožný traktat XIV. stol. „kterak mají veškeré skutky zpósobeny býti“ a milostná píseň „Tajná láska“ z téhož století, otištěna ve Výboru 1, 961, jednoho původce, neboť v obojím čte se slovo *strafovati* ve smyslu pokárati, v traktátě totiž: kazatele . . . který tě strafuje, a v písni: mnohýť by mne strafoval. Nejinak by se to mělo s českou písní: „neplač holko nenaříkej, Moje nevěsto. *Jak nemám plakat, Nemám naříkat?*“ a s moravskou: „Co plačeš naříkaš Moje potěšení? *Jak nemám plakat, Nemám naříkat?*“ (Suš. 378) Stejného původce pak má píseň v Sušilově sbírce str. 250 a u Kollára str. 179 č. 15., poněvadž v obou nachází se rčení podobné a sice v oné: „*Svítaj, Bože, svítaj*, Coby skůr mrkalo“ a v této: „*Svítaj, Bože, svítaj*, že by skoro den bou;“ anoť mají téhož jednoho původce všecky písně, v kterých se čte rčení „*den bílý*“ jako n. p. u Sušila str. 104, 223, 250, 293, 370 atd. u Erbena I, 108 III. 144 u Kollára I. 247 atd. a skládatel písně slovenské: „*Hajnal* svítá“ bude v podezření, že slovo Hajnal vzal z Dětmara Meziborského: „vigila, Hennil, vigila (7, 50.) Majíť pak také jednoho původce píseň česká:

Když tě vidím má panenko
V tom kostele klečeti,
Já nemohu sloužit Bohu
Musím na tě hleděti.
Kdybych Boha tak miloval,
Jako miluju tebe,
Byl bych dávno za svatého
Jako anjelé z nebe (Erb. 2, 144)

a píseň moravská:

Dyž tě vidím se v Dubianském kostelíčku modlit,
Nemožu já to pro tebe, pánu Bohu slóžit.
Dybych tak myslel na Boha, jak myslím na tebe,
Bylbych přijat za svatého, zaslóžil bych nebe (Suš. 25.)

a konec písně slovenské:

Viděl som ťa moja milá v kostele klačiaci,
Nemohl som Bohu slúžit na teba hlediaci.
Keby som tak Bohu slúžil ako milá tebe,
Dávnoby bol svatým zostal a kraloval v nebe. (Kol. 1, 126).

Podobně ukazuje pak k jednomu původci milostná píseň ze 14. stol. a píseň v Suš. sbírce č. 593, ježto v oné se praví „tře mé srdce pilú“ a v této: „moje srdenko može... pilú řezat!“ Ma-

9*

jí-li zpěvy Kr. R—u pro podobné rčení jen jednoho básníka, pak lze také tvrditi, že zpěvy Homerické *jeden* pěvec složil, ač opak toho nyní ode všech filologů za pravdu uznán jest.

Velice se však divím, že p. Vašek na str. 48 opět vytýká podobu, kterou vidí Petruševič mezi začátkem Lib. S. a srbskou písní: „Oj Dunaji ticha vodo, co ty tako mutna tečeš?“ P. Vašek totiž žije u prostřed českých vlastí a mohl tedy věděti, že dr. Gebauer ve Filol. Listech r. 1874 na str. 240 s velikou pilí sebral podobné výrazy ze slovanských národních písní, jmenovitě z ruské sbírky r. 1860—1870 vydané, o které Hanka tedy vědomosti neměl r. 1817; citujeť tam Gebauer n. př. *pomutilsja* naš tichyj Don; — *vsë mutën tečeš, pomutilsja ty, Don . . .; — už kak to mně vsë mutnu ne byť* atd. Patrný tam dává Gebauer důkaz, že kalná voda jest v národní poesii obrazem smutné nálady mysli nebo smutné události a že tudiž začátek Lib. Soudu pravým duchem národním se nese. I to nám jest s podivením, že Vašek má podle Petrušoviče Lib. Soud v podezření pro apostrofu, kterou začíná, any prý otázky a apostrofy také v srbských písních se naskytují. To jest pravda; ale pravda také jest, že mnoho českých písní podobně začíná n. př. Co se to červená nad to dědinó? (Suš. 284); — Co ten ptáček jarabáček Nad námi lítá? (Suš. 216). Co se stalo za horama (Suš. 95) atd. Ach Bože, přebože (Suš. 614); — Ach Bože, rozbože (Suš. 488); — Belegrad, Belegrad, ta turecká skala (Suš. 585); — Komenský dvorečku, aj stojíš na kopečku (Suš. 266) atd. anebo obě figury spojeny: „Hora černá hora! Cosi to tam volá. Či včelenky brňá, Či mia milý volá?“ (Suš. 339).

Taktéž nevidím v podobném rythmu písně „Kytice“ rukopisu Kralod. a Hankovy písně „Na sebe“ příčiny bráti v pochybnosť rukopis ten.[1]) Neboť tentýž adonický rythmus mají posud mnohé národní písně, což důkazem, že týž rythmus národní naší poesii velmi oblíben jest. Na př.

Dej Bože Barboře
Martina s kosou,
Aby jí nasekal
Travičku s rosou (Erb. 1, 48).

Kdyby mě máti
Na trávu dala,
Já bych jí trávy
Nůši nažala. (Erb. 1, 101).

Kdybych já věděla,
Co dělá Matěj,
Já bych mu poslala
Na pivo zlatej . . . (Erb.)

[1]) Referent o spise Vaškově ve Světozoru 1879 str. 309. vším právem pochybuje, že Hanka píseň tu 1813 nebo 1814 složil. Aniž Legis-Glückselig tvrdí určitě, že píseň ta z těch let pochází.

Chodila po roli
Trhala kúkoli etc. (Suš. 238).

Chodila po lesi
Trhala ořeší (Suš. 240).

Može tě synečku
Može tě hanba byt. (Suš. 252)

Dybych já věděla
Či sú to perečka,
Já bych je schovala
Do svého šátečka (Suš. 255)

Čis nebyl doma
Čis krmil koňa? (Suš. 222)

A já k vám přijedu
Na vraném koničku. (Suš. 371)

Podobným rythmem volnějším nesou se také staročeské *národní* písně; tak není milostná píseň 14. stol. (Výb. 1, 961) psána obyčejným veršem staročeským, osmislabičným totiž, nýbrž připomíná daktilický i adonický rythmus:

Dřevo se listem odívá,
Slavíček v keřku zpívá,
Máji žaluji tobě,
A mé-cě srdce ve mdlobě atd.

A mezi národními písněmi, které jsou ve Výboru 2, 639 až 646 vytištěny, jest několik velmi volného rythmu, n. p.

V Strachotině hájku
Tuť biechom veseli;
Ptáčkové zpieváchu
Za dvě neděli.
Který zpieváše lépe
Na patnáctém létě?
Sovka a lelek.
Hrdlička, jiřička,
Pěnkava, zezhulka
Tuť sú hody měly atd.

Ty hledej svého
A já od Boha pomoci milého.
Nevěra nevěru klamá,
Však víra nevěru lámá.
Naději sě,
Ale nevím, stane-li sě.

Ktož v tvář pěkně,
A odejda štěkne,
Trhaje pověst,
Ten, ktož koli, jest
Jako žravý pes,
I včera i dnes.
Tomu my, chtiece,
Přikazujem, by viece
Nechodil k nám atd.

Znalať tedy také starší národní poesie jiný rythmus než osmislabičný verš. Co se pak týče výtky Vaškovy, že Lib. Soud a ně-

které zpěvy rukopisu Král. jsou zdělány veršem desíti a dvanáctislabičným prý podle srbských písní, uvedl jsem již v Obraně Lib. Soudu na str. 44 množství příkladů, že národní naše písně v obojím verši si libují. Máť pak 12slabičný verš v našich písních po šesté slabice přestávku jako v srbských písních, n. p.

Vandroval mladzěněc | od svych rodziči preč (Suš. 12)
Když milý pán Ježíš | do nebe vstupoval (Suš. 18)
Panenka Maria | po světě chodila (Suš. 30)
Prýští se studená | vodička z kameňa (Suš. 34)
Prebiraj, prebiraj | na píšťalce dierky (Kol. 2, 79)
Na píšťale píská | na dromli dromluje (Kol. 2, 79)
Predám já drumličky | kúpím si husličky (Kol. 2, 79)

Povšimnutí hodno jest, co Gebauer k vysvětlení celé písně „Kytice“ pak stran rythmu jejího i stran otázky „kdybych já věděla“ v Listech Filol. 1877 str. 245—247 pověděl, dokázav, že jak obsah tak rythmus i forma otázky dotčené ryzým duchem národních písní nejen jinoslovanských, nýbrž také českých se nese.

Ani slovné figury opětovací nenalezly milosti před kritikou Vaškovou. Figur těch nalezáme jen zřídka u starších básníků umělých; ale nenalezáme jich také u novějších básníků umělých, kdežto naše nynější národní písně jsou jich plny. Že však starší poesie národní ty figury znala, dosvědčují zlomky národních písní, které ze starších dob nás se dochovaly. Tak zní začátek nejstarší národní nám známé písně (asi z 13. století) u Jungm. II. vyd. str. 18: „*Vele, vele* dubec stojí prostřed dvora“ a v Čas. Mus. 1879 str. 47—57 podává J. Jireček začátky starších písní národních, z nichž žádná mladší 16 stol. není a v kterých podobné figury se nalézají n. př. Ach mlynářko, mlynářko, — Dcerko má, dcerko má, — Jahódky, jahódky (ze 14. stol.), — Hyna, hyna na svítání atd. Z toho jde, že tyto figury byly ve staré české národní poesii tak oblíbeny jako v srbské a ruské a poněvadž tyto figury v novějších národních písních všech Slovanů velmi hojně se naskytují, jde z toho, že tyto figury náleží ku karakteristickým známkám slovanské národní poesie vůbec, a že by tedy dříve slušelo se diviti, kdyby jich v Lib. Soudě a v Král. rukopisu nebylo, než když tam jsou.

Co se týče čistě filologických námitek Vaškových, nejsou učiněny na licho, jak to činili posavádní odpůrcové našich památek na větším díle staré češtiny neznalí, nýbrž viděti z nich zračitě, že prof. Vašek se zná v hláskosloví a v gramatice staročeské. Nicméně však máme za to, že Vašek patřil na celou věc s takového hlediště, které jej na zámezí zavedlo. Vašek toho totiž jest mínění, že stará

čeština již před Husem měla tak ustálenou v určité formy mluvnické skřehlou řeč, jako od polovice 15. století nebo za doby novější. To však je názor, který se skutečností se nesrovnává, any mnohé spisy staročeské důkazů podávají, že ještě ve 14. století moc dialektů v češtině velmi svěží byla. Nehledě ani k dialektickým slovům a formám v Žaltářích, jimž ani Štítný se nevyhýbal, praví Hus ve své Postille zřetedlně, že ještě za něho dialekty v Čechách bujněly: „*neb v jednom kraji Čechové jinak mluvie a v jiném jinak.*“ Tím se objasňuje ten podivný zjev, že současnou dobou spisové formami a tvary od sebe se liší, ba, že v témže spise různost i formy i tvaru se naskytuje. Tento vliv dialektů vážil Šafařík náležitě v Počátcích §. 19. a na str. 54 těchže Počátků zrovna tvrdí, že spisovná čeština vzrostla z dvojího nářečí; též hláskoslovné práce Hattalovy a Gebauerovy mají o témž vlivu dokladů dost; bať jsouť tvary v písemné češtině, jež jen dialektickými formami vysvětliti lze jest. Máť se to tedy v češtině jako ve všech řečech písemných: dialekt ji předbíhá a pak klusá za ní.

Jiná věc, kterou bych p. Vaškovi vytýkal, kdyby jí, ač ji theoreticky tvrdí, prakticky sám nezavrhoval, jest ta, že v předmluvě ku spisu svému se ohražuje, aby v příčině, o kterou činiti jest, staroslovenčina na pomoc se brala, ježto prý „otázka ta, pokud do filologie sahá, může býti rozřešena jen na základě *staré češtiny.*“ Neboť p. Vašek k tomu, co zavrhuje, sám se utíká; pravíť n. p. str. 13: „avšak porovnávací methodou, položíce za základ *jazyk staroslovanský* . . . můžeme se aspoň některých pravidel pro tehdejší dobu jazyka českého domysliti;“ — na str. 38. odůvodňuje genitiv „pravdy iskati“ tím, že *iskati* v staroslovenčině vždy se pojí s genitivem!“ A užívaje pomoci staroslovenčiny činí p. Vašek zcela správně, neboť jsou nejen formy, nýbrž také slova česká, která jen staroslovenským jazykem vysvětliti lze jest. Rád bych věděl, kterak by se slovo *Spyti* ve složenině Spytihněv z pouhé češtiny vysvětlilo? Vysvětlení dává starosl. *spyti* frustra, marně.[1]) Kdo vysvětlí pouhou češtinou slovo *netščala* ve zlomku Legendy o panně Marii v Čas. Mus. 1879 uveřejněném: „vieš, ž' sem sě jinam *netščala*;“ vysvětlení dává opět staroslovenské „tъštati“ = *tlačiti* atd.

Také radno není apodikticky tvrditi, že to neb ono slovo v staré češtině se nečte; neboť starých českých spisů jest posud málo vydáno a tak se stává, že mnohé slovo, kterého v Jungmannu anebo ve spisech posud tištěných není, v nějakém rukopise skryto

---

[1]) Šafařík se domnívá, že „spyti“ souvisí se slovem pytati = quaerere.

jest, tak že téměř každý nově nalezený nebo prozkoumaný spis buď nových slov neb dokladů k posavádním hapax legomenům nám skýtá. Pravdy té poznáme z několika příkladů níže položených. —

Nelze nám na tom místě všech námítek Vaškových vážiti a vybereme jen některé. Na str. 7 uráží se Vašek na opakování slov, jako šír i šíř atd. Avšak opakování to jest v staré češtině obecné n. p. vele vele dubec stojí, — dálež dálež (Štít. Erb. 119, 201), — blížež blížež (ib. 180), — lepiž lepiž (ib. 182), — drážež drážež (ib. 149), — viecež viecež (ib. 193), — lépež lépež (ib. 296), — mdlejíž mdlejíž (Štít. Vrt. 129), — horším horšímž (Ep. Zl.), — vječíž vječíž (Poč. 117), — dále dále. věru věru atd. Sem náleží také emfatická rčení: div divoucí, svět světoucí, hrůza hrůzoucí, horko horoucí atd.

Námítky proti slovům klade Vašek na str. 7 a 38; na str. 7 námítá proti slovům „básníkovi rukopisu Král. oblíbeným a v jiných staročeských básních a spisech neobyčejným aneb do konce cizím:“ *Váleti.* K Jungmannovým dokladům nalezl jsem doklad z r. 1399 v Popravčí knize pánův z Rozmberka: „když jsú Hradečtí váleli, tu on k té válce běžéc“ (str. 12). — *Zapoléti* krom Jungmanna také ve vydání Jirečkově Dalimila (str. 48) a v Leg. sv. Kat. v. 2227: ani rucho neopolelo. — *Zaměsiti* vysvětleno ve Fil. Listech 1874 str. 242. srov. u Veleslavína: rozmíšiti (= rozmísiti, to jest: rozveseliti v Jirečkově Anth. p. 177. Rovně se praví *vzruditi 1.* = hýbati, rušiti (Výb. 1, 948) a *2.* = smutným býti (Výb. 1, 1115). — *Sraziti* doklady v Jungmannu. — *Rozprnuti* s vysutým *ch* jako leptati místo chloptati (Hattala Mutat. 85); srovn. poprnu, připrnu, v Alexandreidě; co se týče významu transitivního, srovn. sklesna svoji ruce obě (Kat. v. 3107). — *Krupo* srovn. *krupně* v Jungm.; srov. militký a milit*ný*. — *Jarobujný* má Jungm. *Bujarost* viz *bujař* v Jung. — *Věhlas*, mimo Jungm. v Kat. v. 375, 2576. — *Prokný* krom dokladů u Jungmanna v Kat. v. 1253. — *Plzno* srovn. místní jména Plzeň, *Plzenec* (snad také Plezomy?) a plznovec = špižírna. — *Utroba* krom dokladů u Jungm. v Kat. v. 1497, v Alex. a v Leg. o panně Marii: vždy mi bylo na útrobě. — *Vratno*; Vašek očekává vrat*mo*; srovn. hormo u Štítného a hor*no* (Suš. 235). — *Chody* = kroky, doklady v Jungm. — *Chrabrý;* zachovalo se v osobním jméně Chraber a v místních jménech Chraberce, Chrabrčice, Chrabry. — *Bystré* kopí jest takový tropus jako *ὠκὺς ’οϊστός;* praví se bystrý i ostrý zrak, jako u Komenského: *ostro*vid má bystrý zrak.

Na str. 38, 39 vytýká Vàšek tato slova: *Varyto* utvořeno prý

z řec. *βάρβιτον;* Šafařík naproti tomu má varyto za slovanské a považuje *rotun* něm. kronikářů za pokažené ze slov. varyto. — *Jiskrený* jest prý hotový russismus m. čes. jiskrný; avšak *e* zde vsuto jako ve slovech krev, tresť, pleť atd. a jako v domově p. Vaška posud se mluví kret m. krt; srovn. také v Kat. v. 1652: chyterný = chytrný, chaterný = chatrný, zamekl = zamkl atd. Nevím, proč zde jiskrný znamenati má podle ruského upřímný jak Hanka vykládal; podle analogie se „zapolena zraky" znamená zde jiskrný = ohnivý. — *Súmrky* srovn. mrk v slov. dialektě = mrak a v čes. = okamžení. — *Mrkav* prý snad ze srbského; ale jako od pršeti jest pršiv, od hrkati jest hrkav tak od mrkati = mračiti se, jest mrkav. — *Šuma*, les, prý ze srbského; ale máme jméno lesu Šumava a jméno osoby Šuma. — *Rozhrušiti;* pravděpodobné vysvětlení viz v Geb. Hlaskosloví str. 108; taktéž *Rozkos* ve Fil. List. 1877 str. 88. — *Holedbati;* Šaf. ukazuje ovšem k rus. golydba, avšak nemusí vzato býti z rus., jakož slova *vyšní, nižní, vet,* které Vašek za ruská prohlašuje, jsouť dobře česká; srov. Vyšní Brod či Vyšňobrod, obvyšný u Jungm. a v Popravčí kn. Roz. str. 13., nižní, doklady u Jungm.; *n* ve slově hořejní (Žalt. Výb. 1, 61), pak v místních jménech často hořej*n*í a dolej*n*í; — *vet* přichází také u Štítného n. př. Výb. 1, 673. Za to ale slezské mezislovce „oto" jest čirý polonismus. — *Vojivný* ospravedlnil již Fr. Vymazal. — *Upěchu.* Vašek myslí, že Hanka považoval *spěti* za složeninu, nevěděv prý, že *s* náleží ke kmeni; pochybuji, že Hanka toho nevěděl, neboť ve Star. Sklád. často četl *spěji* u významu praesentním. Možno, že ve slově upěti písmeno *s* tak odsuto jest, jako máme tvary spíliti a píliti, spolek a polek, anebo jako v starosl. slovo sъpasti ve složenině pozbylo písmena *s*; čte se v evang. sv. Mat. *upasetъ.* — *Vondaný*, doklady v Jungm. — *Sieje se* jest prý napodobeno podle starosl. sijati = síti; avšak starosl. má zřejmě slovo sijati = lesknouti, imp. sijaše, siaše. – *Tábor* má již starosl. — *Zapřeti* vysvětleno již v Čas. Mus. 1871 p. 419 a v List. Fil. 2, 99. — *Pře* druhého, *pře* pohany. Upozorňuji, že v origin. jest skratek a sice: ppohany, pdruhého; v prvním skratku jest dolní čára skratková právě taková jako v lat. abreviatuře slova propter, tak že čísti dlužno: pro pohany; druhá abreviatura: *pdruhého* rovná se ostatním místům originalu, kde čísti dlužno *pře* nebo *přes*. Ostatně ukazují k Popravčí kn. Roz., kde na str. 38 stojí: leze pře zeď. — Z ostatních slov, která Vašek pak ještě vytýká, ježto jsem o většině jich již v Obraně Lib. Soudu mluvil, připomínám jen: *ruby,* kteréž podle Vaška vzato jest ze starosl.; avšak již Jungm.

má několik dokladů = šat; — *družný* = familiaris jest prý ze starosl., ale Výb. 1, 1183 čte se: Jan syn jeho sestry družný. — Co se týče slov *mútiti* = kaliti, *narícati* = naříkati (str. 14) která podle Vaška vzata jsou ze starosl., čte se mútiti vodu v Žalt. Klim. a mimo to v Solfer.: vodu zarmucoval jest (Výb. 2, 498) ještěr smrdutým duchem povětří zamútieše (Pass. tišt. 334), a v slov. písni: voda teče mutná (Kol. 2, 216); *narícati* pak má obdob v češtině dosti: dotýcati, níceti, mýceti atd. (Geb. Hlásk. 110). Slovce *se*, podle Vaška starosl., vysvětlil již Hattala v Čas. Mus. 1860 str. 70.

Co se týče deminutiv na *ice* (str. 9), potkáváme se s nimi ve starých spisech často: hlavice (kat. 2836), očice (kat. 2394), dušice (kat. 3024, 3025, 3075, Ms. Rajhr.[1]) v. 10. 122), ručice (kat. 1641), děvice (Alex.), ovčice (Alex.), hlavice (MS. Rajhr. v. 82), zemice (Alex.), kmetice (Alex. Výb. 1, 1087), vlastce (= vlastice Výb. 1, 1088) panošice (kat. 1533), dědinice (Des. káz.), bratřice (Štít.), vodice, vdovice (Pass) atd.

Co se týče těch zvláštních složenin a superlativů (str. 8), nachází se podobných v staré češtině dost, n. př. dluhověčný, věkověčný, krásnořeký, veleslavný, ducholový (kat.), sladokusný (Štít.), rukotržný (Štít.), lícoměrný (Štít.), milosrdúci (kat.), dluhočakajúcí (Žal. Mus.) atd. přemnoho (Alex.), přemnohý, přeprotivný, přehanebný (kat.), anoť nalézáme předložku *pře* i superlativu předsutou: převšemohúcí, přenajvyšší, přenajmilejší, přenajmocnější (Poč. 67, 68).

Zbývá tedy málo slov, která by doložiti se nedala. Nevím, zdali krom Kral. Ruk. výraz *kalená střela* v staré češtině se čte; avšak slovo „kaliti“ ve smyslu n. př. železo tvrdým činiti, jest dobré české slovo; že pak v ruských písních se čte „kalená střela,“ na tom není nic nápadného, jinak bylo by také tvrditi, že české *samostříl* vlastně také není české, ano slovo to má také staroslovenčina a ruština. Slovo *syrý* ve významě „vlhký“ mluví se posud o vlhkém vzduchu ve sklepích: *syrý* vzduch a mohlo se také zachovati v místním jméně Syrov, Syrovice právě tak, jako slovo debř = údolí (starosl. дъбрь) se zachovalo v místních jménech Debř, Debřec, Debrné, Debrník, Debrno. Slovo *pochládeček* podle Vaška jest v češtině nemožné, poněvadž nemáme slovesa *pochladiti;*[2]) mluvme raději méně určitě a řekněme raději, že posud tomu neb onomu neznámo jest; neboť čím dále staročeské spisy se vydávají a pro-

---

[1]) Jest to píseň rozjímající umučení Páně. Nalézá se v kodexu malého oktávu v bibl. kl. Rajhradského mezi latinskými traktáty theologickými. Máť 404 verše; řeč jest zcela Dalimilovská.

[2]) Starosl. je má.

bírají, tím více tak zvaná hapax legomena mízejí; tak má Jungmann slovo *popósobiti* doloženo jen jedním příkladem z Pulkavy; ale čte se to slovo také v Popravčí knize Rozmberské na straně 46. Slovo Lech znali jsme posud z Dalimila, z letopisů Fuldenských a několika místních jmén; od vydání své Obrany nalezl jsem dva nové doklady a sice osobní jméno *Lech* v Popravčí kn. Rožmberské str. 1. a v místním jméně Kazi*lechy*. Sovo *pochrana* má Jungm. jen z Lindeho doloženo a to ve smyslu útočiště; v dotčeném MS. Rajhradském nalezl jsem: hy byl nešen ku pochraně = pohřebu, tedy jako v ruském. Nesložená slovesa *vštiviti, vštivovati* nejsou v Jungm., ale nalezl jsem je v témž rukopisu: bóh vštiví nejednoho chudobú (v. 20) vštivoval domu (v. 300). Slovo *zámužná* = vdaná posud známo jen ze Štítného; vzal-li to z rus. zamužnaja nebo z pols. zamężna? Podobná hapax legomena jsou n. p. kbožný (Štít), choroziti (Alex.), kudobaž, obdružiti (Popr. kn. Roz.) odrovaný (Výb. 2. 1128) atd.; z řeči lidu n. p. nespivý (Suš. 237) podivčiti si (Suš. 228) atd. Některá slova jen pomocí dialektu vysvětliti se dají: *krle* (Alex.) = ouhon; jiná, která z písemné řeči se vytratila, zachovala se v dialektě: *zaprášeti* (mše) čte se v Leg. o des. tís. rytířích a u Štítného a zachovalo se v podobném: *doprášeti* a *odprášeti* se. Co dnes tedy ještě jest hapax lagomenou, lze snad již zítra doložiti.

Co se týče hláskoslovných námitek Vaškových, nelze upírati, že hledě k nim s hlediště ideálně grammatického, podstatu mají; avšak živá řeč jmenovitě ve starších dobách, kde školským vyučováním jazyk se nepravidloval tytýž i nekazil, nespravovala se punktičkářstvím grammatickým nýbrž vyvíjela své formy bujně jako všecek ostatní svět organický. Kdyby Vašek se nebyl držel pouhé theorie a byl více četl staroč. spisů byl by se dočetl že partic. na *úcí* také slovesům třetí a čtvrté třídy jest obvyklé; nad to více přináší důmyslné pojednání Gebauerovo „Über die weichen a—o und u—Silben" veliké množství dokladů k věci té a již Šafařík k tomu ukazoval roku 1845 v Počátcích staročeské Mluvnice v §. 19. Kdyby pak výtka Vaškova, že dlouhé *é* místo obyčejného dlouhého *í* v Kral. Ruk. jest falsum Hankovo, byla pravdiva pak by byl Hanka — jak František Vymazal v čís. 47. „Hlasu" již pověděl, — zfalšoval dobrou polovici staročeské literatury; anoť jsou doklady, že také místo krátkého *i* se píše *ie!* Tím také vyvrací se výtka třie, čtyrie m. tři, čtyři na str. 36. Stoje na tom, že starší čeština měla vypilované formy grammatické jako čeština nová, vytýká Vašek mnohé věci, kterých by jinak nebyl vytýkal; tak vytýká

(str. 7) nepřehlašované *zmilitek* a *zmilitka* (kde prý má býti zmiliutký jako prý maliutký); avšak v Kateřině čteme zmil*i*tký (v. 407. 484. 663. 1049 atd.) mal*i*tký (v. 3217) císař*i* vedle císař*u*, malitek (Ž. Witb.) atd. Zbytečno jest se diviti, že v Kral. Rukopise nalezáme formy vedle sebe, které rozličným dobám náleží; tento div jest ve starších českých spisech velmi obyčejný; nač se diviti formě „pod ocel*í*,“ když se čte „v moj*i* ušj*ú*“ přehlašovaná totiž i nepřehlašovaná forma hezky vedle sebe (Poč. 45), sl*í*bila a zal*ú*bila (Kat. v. 1278 a 1279); nač se diviti formám klan*ě*ti a oběc*a*ti, když se čte v Leg. 12 apošt. oběc*a*ný a želář a křest*ě*né (Výb. 2. str. 1, 4, 5)? V Žaltáři Vittb. obrac*i*je, otvrac*u*ješ, duš*e*, nenavisti*ú*, k běžen*í*, k děláni*u* (Výb, 1, 58, 61, 64), v Leg o 12 apošt. nom. duš*e*, akk. dušiu. Také forma Host*a*jnov vedle božia nevypadá jako Žižka vedle Otakara II. na jednom obraze; v Listě s nebe poslaném čte se boži*u* a v 14. stol. píše se již *aj* místo *ý* n. p. ve spise „Hodiny sv. Marie.“ [1]) Aniž jest přehláška děvči*e*, vec*e* atd. podivna; neboť již v listě z r. 1165 čte se Zavíš*e*, r. 1169 Olešnic*e*, Bl*e*g (= Bl*a*h) Bohuše, r. 1181 Rozn*e*t (= Hroznata), r. 1183 Bl*e*g, Boguš*e*, r. 1181 Zaviš*e*, r. 1188 Grabiš*e*, r. 1190 Br*e*cizlaus atd. [2]) Forma ž*í*zňú pozbývá podivnosti, uvážíme-li, že již žaltář Klem. píše *ziz.* (= žízeň).

Nápadno jest Vaškovi, že Zel. Rukopis důsledně po *l* a *r* klade e: prevenec, pleky, poněvadž u věci té panuje od nejstarších listin počínaje největší rozmanitost a nedůslednost, která jest prý důkazem, že povždy vyslovováno bylo *l* a *r* samohláskou. Táž volnost a nedůslednost panovala, co se týče kladení písmena *i* mezi dvěma samohláskama; a předce se klade v pravých glossách Mat. Verborum důsledně *i*: bliskota, birdlo, cirtadlo, dirn, hirdlice atd. atd. Nelze pochybovati, že staří Čechové nejen Plezeň atd. psali, nýbrž také vyslovovali, o čemž p. Vaškovi poučiti se lze z Gebauerova Hláskosloví §. 91. Ještě bible Bočkovská píše několikráte

---

[1]) Jaká neurčitost v hláskosloví ve starší češtině jest, nejlépe viděti při přehlásce *ý* v *aj*. Pal. Arch. Č. 1, 328 má list z r. 1477, kde důsledně se klade *aj* za *ý*: jakaym dobraym lidem, o takovaych bezecnaych lidech, každay, kteray atd. a před tím jest list z r. 1475 a po něm z r. 1479 kde takové přehlásky není. Z toho jde, že i v době té, kde již školy byly, nebylo určitých pravidel, kterými by se *všichni* písaři byli spravovali.

[2]) Ještě v 13. století naskytují se formy: Záviša a Záviše, Zajačie a Zaječie, Roketnica a Roketnice atd. což opět dokazuje, že ve starší češtině nemáme spisovného jazyka v novějším smyslu.

p*l*ený n. p. Gen. 41, 5: septem spicae plenae = sedm klasóv plených (Boč. 26).

Známo, že u věci té čeština si všelijak pomáhala, aby výřečnost usnadnila, když samohláskové vyslovování písmen *l* a *r* se vytrácelo, čehož důkazem jsou spůsoby psaní: čert, černý, krev, žleč, žluč, silza, sluza, Pilzeň, Plizeň atd. Pravidlem však jest, že po *l* kladla čeština *u*: chlum, mluva, pluk, slunce, tluku, po *r* z pravidla nikdy; a předce jsem nalezl v MS. Calendarium z XV. stol.: okolo hr*u*dla, utr*u*hnúti, dubce vytr*u*halo (p. 344, 319); kterému pravidlu má se taková vsuvka podložiti?

Divno jest, že p. Vašek (str. 34) ze spůsobu psaní Spoitamor = Spytimír, Buitsov = Bydžov, Primusl = Přemysl pravidlo odvozuje, jakoby staří Čechové *y* vyslovovali tak, že se širokému *u* blížilo. Platí-li všeobecně pravidlo, že spůsob psaní ukazuje k výslovnosti, pak vyslovovali staří Čechové také *i* jako *o*, ježto psáno jest Spoitam*o*r, anebo *i* jako *a*, ježto psáno bývá Mojm*a*rus a M*a*gem*a*rus a poněvadž nalezáme vedle Primusl psáno Primisl, šlo by z toho, že jednou se vyslovovalo Primusl a jednou Primisl, což jen tehda připustiti lze, když se uznává vliv dialektů. Co se týče výtek grammatických, horší se p. Vašek především nad nečeským skloňováním přívlastkových adjektiv. Netřeba se horšiti; substantivně skloňovaných adjektiv nalezá se příkladů dosti, na př. do sudna dne (ib. 1, 402), chud muž, dobro itro (ib. 75, 398), chud nevěren (ib. 847), císaři Theodosiu tak řečenu (Výb. 1, 1162) do domu nova, vlasa běla ani črna, hlavu svata Jana, ot prva počátka, jeho umrla vidieše, vida sě slepa i hlucha, viděli hladovita, žieziva, naha, nemocna, převysoče, přesilne, milostive bože, na zvěři črveně, u velicě světlosti, brzky nohy, matery prostovlasy, hrozny úpy činiechu, mezi nevinny rucě moji (Poč. 51, 52) nad bydliteli Sichemovy, slovy Israhelovy zhrdav (J. Jir. Čas. Mus. 1864 p. 147) Studeně dole (list r. 1131) velikem hněvem, (Pass. sl. 23), přežalostně ženě (Pass.) přeběda mně nebozě (St. Skl. 2, 19) běda mně nebohu (Dal.), bratr mój neboh společný (Půh. 2, 74), neboh kněz zastavil mě . . . že jsem rukojmě za neboha kněze (Půh. 2, 488) světě Kateřině (Kat. v. 1182) Such dol, vzchoval jej mrtva i živa (Kn. Rozm. čl. 146) od stara dávna (St. Skld. 4, 21), sám čtvrt, sám sedm, sám osm (Popr. Kn. Rožm. 32, 33, 44, 47, 49), na Třebonště hoře (ib. 44), misu dáti druhu (Ep. Zlom.) druh o druzě nevědieše (Star. Skl.) na druzě straně, po několicě časěch (Pass.) v ruce nepřátelště (Pulkava), tučen mužík (M. S. lékař. p. 448) atd. Velmi často v jménech místních: Běsno, Blansko, Blatno, Borovno, Debrno, Déštno, Dubno,

Dubsko, Hlínsko, Chrastavo, Hradečno, Chvojno, Krasna, Krasno, Kamen Most, Sadlno atd. Nad to více měl dr. Gebauer v učené společnosti české dne 24. února t. r. čtení, ve kterém dokázal, že starší čeština jako staroslovenčina měla tvary jmenné také v komparativu a superlativu; n. p. většě (genit.) věčši (lokal), většem (instr.). Co se týče náměstkového skloňování: *samégo* (str. 36), jsouť podivnější příklady ve Čtení Evang. n. p. činíš sě sam*oho* bohem, věřieše sě samoho jím.

Co se týče nom. plurálu na *y* neb *e*, jednal o tom již Gebauer ve Fil. Listech 1875 str. 278. Příklady tam uvedené lze rozmnožiti: stachu hřecké i pohanské voje (Alex. Výb. 1, 1076) až skřiečie jich štíty zlaté (ibid 1, 1118). Co se týče gen. *vsia* lesa, ukázal již Gebauer k podobnému dativu z Čelakovského: vsiu sboru (List. Fil. 1877 p. 94) a Fr. Vymazal ukazuje k „tvoju pánu“ (Han. Výb.), pak ku formám u Miklosiče: tvoia szina = tvojego syna, nasa gosspodina = našego, muju = mojemu (III. 202), pak: moja = mojega, sama (gen. sing. III. 220). — *Piesniu* má Šaf. za instrum. = piesňú; avšak srovn. výpisek Dobrovského v Jungm. *pieseň* (gen. plur.), pak v Jirečkově Hymnologii: „tuto písn*i* složil Mistr Hus,“ pak v Mast. skřín*ě*, z čehož jde, že nominativ také mohl býti piesna. *Povodniu* jest lokal od mužského povodeň (vid. Jungm.).

Co se týče výtek, které činí Vašek stran časování, připomínám především, že citat z Miklosiče „das imperfect wird altsl. nicht etwa bloss von imperfectiven sondern auch von perfectiven verben gebraucht“ položený v mé Obraně Lib. Soudu str. 71 znamená, že imperfectum od perfectivných sloves tvořiti jest vlastně contradictio in adjecto; neboť imperfectum znamená déle trvající čin a proto jest to skutečně podivno, že se čas ten také tvoří od sloves finitivných, která znamenají končící moment činu neb děje, kde by tedy lépe stal aorist. Vždyť čeština vedle finit. verba má také verbum durativum, od něhož beze vší závady imperf. tvořiti lze jest. Jelikož však se zdá, že Vašek podle str. 74 svého spisu taková imperfecta považuje za bílé vrany ve staré češtině, položím mu několik dokladů z prosaických spisů a z veršovaných jen takové, které pro rým snadně perfectem nahraditi se daly: když na to přílišně nastáše (Výb. 1 266) pokřestieše, obmysléše (ib. 282), povětřie zamutieše (ibd. 301), když bratra zabijieše (ibd. 392), hrnek v poprslek pověsieše a poprslek jej jak hřebík přijmějieše (ibid. 407), snopek užnieše (ibid. 410) a ijeden mu nedadieše (ibid. 1063), všecky ztepieše (ibid. 404),

do krve prolitie se ztepieše[1]) (ibid. 1152) k bohu se vznesieše (ibid. 1153), ženy nepustieše (ibid. 1161), polapieše (ibid. 1181) opravieše (ibid. 1101), pavlaka se dostanieše (ibid. 391), krásy nepotratieše (ibid. 300), vzplakáše (ibd. 265) ale na str. 266 aorist: vzplaka atd.

Také praes. historicum kladla starší čeština dosti často i v řeči lidu: tu rataj *vyběhne*, ani jej zabijí a dal mu také ranu; — pojali Holého, šli k Netolicóm i potkali sě s desieti i *zastřelie* Mikalíka a jiní sě *rozprchnu* a *vezmú* jemu měšec s penězi; — vyznal, že jímal Leskovce, když jest s ním kóň padl a za tím *přiskočí* Vašek i *rozvrátí* mu hlavu kordem; — řekl, kde jste byli? oni mu *povědie* (Popr. Kn. Rozm. str. 41, 42, 45, 31).

Co se týče imperfect jako: hrnuše, zatemníše, smahše, podáše atd. vysvětlil je dr. Gebauer ve schůzi učené společnosti dne 23. června; část toho věsvětlení podána ve Světozoru t. r. str. 311. S strany pak výtky, že ve všech 121 verších Lib. Soudu se nečte žádné perfectum nýbrž samy aoristy, ukazuji k tomu, že v 1. kap. (počínaje od v. 15) pak v 2. a 3. kap. Dalimilovy kroniky ve 141. verši čte se 76 aoristů a jen jedno perfectum!

Co se týče výtky: ty bysi byl válel, že totiž *bysi* je nesprávný tvar XVIII. stol. (str. 28), upozorňuji, že již bible Kralická píše: kdy bys' ty byl zde (Jungmann) tedy dříve než v XVIII. století. Dobrovský pak klade v Inst. p. 391: „ašče by vědala *esi* dar božij;“ a ještě podivnější příklad uvádí v poznámce na též straně, kde v první osobě konjunktivu se klade: blagovoljach *by* místo *bych*, tedy právě tak, jako nalezáme v Kolarových Zpěvánkách 1, 126: ke *by som* slúžil . . . dávno *by* bol svatým.“ Podobných forem, které buď archaistické jsou neb do obyčejných pravidel mluvnických vtěsnati se nedají, jest v každém jazyku, tedy i v češtině dost n. p. přítomný přechodník od vstanu: „vstan*y* ot večeře“ tedy právě jako v staroslovenském (Poč. 102), k mému mistř*i* (Výb. 1, 69), Jiř*o* (vocat. ibid. 73), k bojovi (Alex. Výb. 1, 1116) bieše se modléše (Calendar. MS. p. 303), příchoz, vychoz a vchoz (= starosl. přichožď, izchožď, vchožď, místo přichodiv, vychodiv, vchodiv Poč. 10 9), jmeni gen. místo jmene (jako v starosrbském Poč. 47). Obdoby starých forem nalezáme posud v dialektech, n. p. mynař*í* Janko (= mlynařův Janek Suš. 536), na východní Moravě superlativ navíce, nalepší jako ve staré čestině n. p. naviece kamen válé (Alex. Výb. 1, 1080), formy bohovóm, Tatarovóm připomínají se dialektickou

[1]) Leg s. Prok.: nemilostivě tepieše (Výb. 1, 210 a tamtéž 1, 305: když ji tepiechu).

formou u Sušila 70: „tolárek tem malém zač*kovém* dávala;“ že zde se míní dat. plur. substantivi, jde poněkud z následující slohy, kde stojí: „tu máte žáčkové“ a zdá se tedy, že dativ na *ovóm* jest obdobně tvořen podle nominativu *ové.* Něco podobného spatřujeme při zdvojování koncovky v gen. a dat.: niko*hého,* niče*hého*, niko*mému*, niče*mému*, jako u Dal. nikohého neživiti, v Leg. sv. Prok. nikomému neškoďte, a nad to více v Životě sv. Otců: posla ten hrozen jinému a ten opět *jinenému*. S strany: *vymýtěno*, *rozvaděn* ukazuji k podobným: strana pobíděná (Ač. 3, 156), děděn, kaděn, ciděn (Mikl. Wortb. 389) a k dialektickým: souděna (Suš. 323), vyvaděna (Suš. 293) plac (imperat.) a platěn atd. Co se týče formy *usvědevši*, která prý jest pouhý výmysl (str. 29), ukazuje dialektická forma *uvjadne* (n. p. Suš. 304, 498) k původnímu jotovanému tvaru (starosl. — vęd —); s strany pak infinitivního východu jest obdoba sloves n. p. bled*ěti*, zelen*ěti*, červen*ěti* = blednouti, zelenati, červenati se atd. Kdyby Hanka byl takovou formu vymyslil, bylby o češtině tolik musil přemýšleti, jak zajisté nikdy nemyslil. Taktéž má *siehóv* (str. 33) obdobu ve slovích: osiehne (Výb. 1, 844) a obsěž (Kat.). — *Ždaje* jest tak neslýchaná forma, jako v Alex. *zaznějí* = zazní, nebo v národní písni *žaj* = žni (Suš. 556). — *Lepotvorný* dobře může znamenati „formosus“ = lepotvořený, jako posud znamená *tvarný* = stvořený, v dialek. *darný* = darovaný, v polštině pierworodny = primogenitus, v staroslov. samotvorьnъ e se ipso natus. —

Co se týče námitek proti skladbě, vyberu tyto. *Čtyří hlukóv,* čtyří totiž substantivně položeno nachází se také v Půhonných knihách; mimo to však doložil to Gebauer: ze čtyří korabóv, a slušno sem počísti u Dalimila: „po dvú stú po čtyřech *dcát* osmého“ kde genitiv *dcát* závisí na substantivně užitém čtyři. — *Máchachu meče* s akkus.; divno, v Jaroslavu falsator nevěděl, že se obyčejně praví instrumental, v Záboji to však věděl: máše Záboj mečem. — S předložkou *od* a *do* složená slova mají ovšem obyčejně genitiv, ale čte se také akkus., n. p. odešel *ju* (Suš. 165); dobudeš město (v Anthol. I., 34). — *Ždáti* s akkus. místo obyčejného genitivu; podobně váže se *naplniti* obyčejně s instrumentalem, ale Ž. Vitb. píše: naplněna jest země sbožie *tvého,* všecko sě naplní dobrot*y* (Výb. 1, 62). — *Dle* řídí genitiv; a předce čte se *co*—dle (Výb. 1, 343) právě tak jako v rus. dialek. dlja *čo* m. čevo. (Mikl. Vergl. Syn. 526). — *Ptáti* řídí obyčejně gen.; ale čte se v Dalimilu: nová manželstva ptachu (Výb. 1, 87). — *Zývá na* Ruboše, kde prý jen státi může: zývá Ruboše; ale „zývati“ znamená zde volati, a protož státi může

na. — *Ot boha na milost ždáti;* slovce *na* doložil již Fr. Vymazal z Života panny Marie. — Velmi podivno jest, že Vašek vytýká infinitiv při „prositi,“ ptaje se, co bychom řekli, kdyby někdo za našich časů psal: „prosil boha odpustiti mu hříchy“? Řekl by asi též, jak když čte v Dal.: „pánóv prosí vedle sebe sésti“ anebo v Kat.: „an jeho mlčeti prosí.“ Jest ještě jedno sloveso, které nyní s infinitivem z pravidla se neváže, ve staré češtině však infinitiv vedle vazby s *aby* řídilo a sice sloveso *raditi:* pomněti sě razi (Výb. 1, 383); — razi vám v nich čísti (Štít. Erb. 1.). Ostatně připomínám zde p. Vaškovi, co v předmluvě pověděl, že „otázka ta, pokud do filologie sahá, může býti rozřešena jen na základě *staré* češtiny.“ Co se však týče výtky, že „prositi“ se váže s akkus., tu přehlédl Vašek, že v Lib. Soudě stojí „zprositi,“ kteréžto časoslovo řídilo také akkus. (viz Obr. Lib. Soudu str. 77) jako *uprositi* aneb i poprositi n. p. je poprosí (Výb. 1, 950). *Iskati* má ve starosl. ovšem genitiv, ale jako ve staré ruštině též akkus. (viz. Obrana Lib. S. str. 148); podobně praví se v domovině p. Vaškově (v Opavsku) n. p. iskati zajíce atd. s akkusativem, též v Budějovicku v Čechách *v*ískati (= jiskati, jako rukovět a rukojeť) jahody, houby a t. d. (= hledati).

Byl-li falsator takový neznalec staročeské skladby, jest nepochopitelno, kterak v Čestmíru položiti mohl assimilaci pádu: „k *Neklanu* radostnu uchu“ místo „Neklana“ neb „Neklanovu.“ Na tuto attrakci pádů upozornil poprvé Fr. Bartoš v List. Filologických a nejnověji doložil ze Sušilových písní: „k *pánu* residenci isć se stroji“ str. 13). Ač by hojně příkladů přivesti lze bylo, kladu jen assimilace třetího pádu: k její *bratru* ruce (Půh. 2, 25); — že jsem jeho *ženě* muži dřevnímu zastavil (ib. 87); — ke dni svíčkám (Tov. 80); — poručím *ženě* sestře mé (A. Č. 1, 140). — Odkud Hanka tuto assimilaci znal? Bezpochyby odtud, odkud falsarius básně Boleslav a Oldřich lépe věděl jméno polského vojvody než Kosmas, jenž jej jmenuje mylně Mesco, kdežto báseň jej, soudě podlé necelých proužků pergaménu, správně jmenuje Boleslavem; a Kosmas to věděti mohl, neboť osvobození Prahy stalo se 1004, tedy jen 41. rok před narozením Kosmovým. Odkud věděl falsarius, že Jaromír byl panujícím knížetem v Čechách a že dvakrát vévodil (vstane Jarmír nad vsiu zemiu *opět*), kdežto Kosmas toho nevěděl, ačkoli kníže Jaromír 1037, tedy osm roků před narozením Kosmovým zemřel?

Co se týče vlastních jmen (str. 44—45), není třeba *Lumír* odvozovati od Lu*t*omír, ačkoli Čelakovský ve výkladu Kr. Rukopisu

praví, že někdy slova složená vypouštějí slabiku, kde *t* neb *st* jest, n. př. Lutobor a Lubor, i v jiných slov. jazycích. Můžeť Lumír býti také skratkem slova Ludmír (jako místní jméno Lidměřice) s vysutým *d*, jako prázný = prázdný, kynouti = kydnouti a jako posud dialekticky se praví Lumila = Ludmila; anebo může býti skratkem slova Lubimír neb Lubmír, z kteréžto formy assimilací obou retních hlásek povstala forma Lumír. Jméno *Vlaslav* místo Vlastislav nemá nic nápadného do sebe vedle Roslav = Rostislav, Laslav = Ladislav, anebo Buděvice (Popr. Kn. Roz. str. 23) anebo Budějice = Budivojovice. — Jméno *Jarmír* má obdobu ve slovích: Čestmír, Suchdol, Kamenmost; srovn. také Jeršov = Jarošov v listě z r. 1220, nebo Jerhněv = Jarohněv. — Jméno pak *Čmír*, jak Hanka psal, zakládá se na špatném čtení Hankově; neboť podle fotogr. vydání jsou tyto formy: Cestmír, Cstmír, Cstimír, ale forma *Č*mír nikde nepřichází. (Srovn. Čas. Mus. 1871, p. 417). — Jména *Kruvoj* na ten čas vyložiti neumím; avšak jsouť mnohá česká jména, která posud vysvětlena nejsou, ač dobrá česká jména jsou n. př. Námhan, Něďhost, Něpr atd. Není-li Kruvoj ztaženo místo Kru*to*voj (srovn. Lutobor a Lutbor, *to*cuž a cuž), možná, že v tom vězí kmen *krv*, *u* psáno místo *v*, jako často v Kr. Rukopise a jak to spatřujeme právě při tomto slově, kde druhá část taktéž se píše *uoi* m. *voi*, tedy celé slovo: Kruuoi; i měloby pak jméno Kruvoj — co do složení — obdobu ve jménech: Čestmír, Strachkvas, Želboh [1]) atd.

Věcných námitek p. Vašek mnoho neučinil; neboť prohlédal hlavně k filologické stránce při práci své. Protož námitky věcné činí říkaje mimochodem. Vytýká n. p. že „stříbronosný je, jak už Dobrovský vytýkal, nesmyslno, poněvadž nikdo v řece stříbra nehledá a kdyby hledal ani nespatří“ (str. 43). Tato námitka mohla by také platiti o zlatě, kterého také žádný v řece nespatří, pokud ho umělým spůsobem z písku říčného nedobude. A předce máme dosti starožitné svědectví, že zlato z českých řek se dobývalo; jest to Eneáš Sylvius, který jsa papežem v odpovědi na poselství krále Jiřího 1462 takto se pronesl: „Synové nejmilejší! máte věděti, že jest království České hojné . . . ve všech rudách zlata, ano když, ještě jsúce v menším úřadě, sme byli na Táboře s panem Prokopem, z jedné řeky přinešena k nám a okázána zrna zlata čistého v té řece nalezená“ (Výb. 2, 685). — Podivné pojmy má Vašek o vzdělanosti Staročechů, podivnější tím více nyní, kde Dějiny Palackého a Vocelův Pravěk země České z kořan vyvrátily názory Dobrovského.

[1]) Na str. 60 „Obrany Lib. Soudu“ budiž slovo „Semislav“ opraveno ve: „Želboh.“

Že Dalimil čerpav z Kosmy našim předkům mnohoženství vlastně bezmanželství připisoval, tomu lze rozuměti, uvážíme-li kterak křesťanští kronikáři o pohanské minulosti všudy psali. Avšak nesluší zapomínati, že Kosmas popisuje mravy či nemravy Staročechů z doby té, když se do Čech asi po změtění jazyků dostali; o tu dobu nebudu se se žádným zpírati. Dalimil vylíčiv podle Kosmy několika tahy obyčeje staročeské, praví, že minul od přistěhování se Čecha se svou čeledí do Čech mnohý rok a pak prý povstal Krok, jenž „zemi (t. j. lid) všecku sudieše a múdrosti ji učieše." Ale s tím Krokem jest to opět zlá věc; kdyby kdo vypsal milion zlatých za cenu tomu, kdoby vypočítal, kdy Krok žil, žádný by té ceny nedobyl, a neví-li se, kdy Krok žil, neví se zajisté také, kdy dcera jeho Libuše žila. Kdo však dává víru slovům Dalimilovým o „skotském přebývání" Staročechů, musí mu také dáti víru, že Krok Čechy „múdrosti" učil a kdo vyučován býti může moudrosti ten již „skotským" býti nemůže. Dobrovský v předmluvě ku „Monses Landesgeschichte von Mähren" vylíčil nám předky naše v době od roku 400—800 podobně jako Kosmas; avšak praví „Was sich in der ersten Epoche hier zugetragen hat, lässt sich nicht mit Gewissheit bestimmen. Das wichtigste *lässt sich wohl errathen.*" A tak *hádal* Dobrovský a *dohádal* se obrazu o našich předcích v němž sice něco cynismu ale málo určitých udajů spatřujeme. Následoval v tom Adelunga, který staré Germány podobným spůsobem líčil; avšak odpověď, kterou J. Grimm v té příčině Adelungovi dal, lze také vztahovati ku Dobrovského popisu našich předků: „Wer ohne empört zu sein kann Adelungs Schilderung der ältesten Deutschen lesen? Aus allen einzelnen Lastern, deren die Geschichtschreiber erwähnen, entwirft er ein Bild des Ganzen, eben als wollte man aus den Criminalfällen heutiger Zeitungen auf unsere Verworfenheit überhaupt schliessen atd." Také nebude těm, kdož o minulosti našeho národu soud pronášeti si osobují, na škodu, uváží-li slova Grimmova: „unser Zeitalter lernt wohl Sitten und Werke fremder Völker erklären, kaum aber die seiner nahen Heimath!"

Co se týče parlamentarismu, který prý jest v Libušině Soudu, zažertoval si p. Vašek, ale tím ničeho nedokázal. Kdo o formalnostech starého práva souditi chce, tomu sluší především studovati Grimmovo dílo „Rechtsalterthümer" a když je *důkladně* prostuduje a mimo to v právnických pramenech samostatně bádaje se poohlídne, pak jinak o věci, když ji pozná, souditi bude. Čím starší doba, tím přísněji zachovávaly se formalnosti při právě i soudě a *musily* se zachovávati, čemuž každý porozumí, kdo symboliku starožitných

práv a příčiny zná, pro které právům nejstarších dob bez symbolův obejíti se lze nebylo. Kosmas nám ovšem nezůstavil vylíčení staročeských právních obyčejů, jakož vůbec *žádný* kronikář o zvycích a obyčejích nejstarších práv *svého* národu nepsal, poněvadž formálnosti právní bez toho všem známy byly; dříve se dočítáme v cizích letopiscích, co a jak při sněmování Staroslovanů se dělo. Tak nám k. p. Herbord, životopisec sv. Oty, zanechal několik zpráv o sněmování Slovanů Polabských; tak byla v městě Štětíně tři veřejná stavení, v kterých Štětiňané „certis diebus conveniebant et horis“ a ve kterých „sedilia intus in circuitu exstructa erant.“ Jaký to parlamentarismus z počátku 12. století! Štětíňané *seděli* sněmujíce, a zasedání dělo se v určité dni a počínalo v ustanovené hodiny, právě jako u nás. Také měli Štětíňané forum, na tom forum „gradus lignei, de quibus praecones et magistratus ad populum concionari soliti erant,“ a divným spůsobem nedebatovali pouze (omnia haec tractabant diligenter ac retractabant) nýbrž se také usnášeli (in unius sententiae formam consenserunt); jak to usnášení se dělo, kde více lidí pohromadě bylo, nevíme, ale snad asi tak, jak v podobných příčinách všudy jinde, buď tak zvaným „ore laudare“ anebo čítáním hlasů pro et contra, jak se to dělo n. p. podle Ondřeje z Dubé a kn. Tovačovské v Čechách a na Moravě atd. Zdali naši předkové měli zapisovatele a protokolly při sněmích a soudech, to rozhodnouti zůstavuji vtipnějším lidem jakož i to, zdali při hlasování, když pochybnost o většině vznikla, se užívalo „protizkoušky;“ ale zůstavuji také vtipným lidem rozhodnouti a ustanoviti, kterak různí národové nespisovavše protokollů, stejná řízení právní měli a i podobné formy při nich zachovávali. Odkud n. p. shoda v různých právích, která se naznačují římským: *sol occasus suprema tempestas esto,* něm. *klimmende* a *sinkende Sonne,* čes. *slunečný* půhon? Řím. *furtum per lancem et licium,* slov. *svod,* něm. *anefang?* Řím. *herba pura,* franské *chrene chruda,* slov. přísaha *pod drnem,* a nord. *gânga undir iardar men?* Při římské vindikaci *manus conserrere* a v čes. *vdání v ohřeb i v šíju?* Řec. *παρακαταβωλή,* řím. *sacramentum,* čes. *vdání,* něm. *wette?* atd. atd. Šlo̊ť v starých dobách sněmování bez protokollů, čehož nejlepším důkazem jest, že zákony, aniž napsány byly, od pokolení k pokolení se zachovávaly a že teprve v 15. stol. právnické spisy u nás se skládaly, které materielního práva dotýkaly.

Dotykav aspoň hlavních námitek Vaškových zmíním se ještě o námitce, která Vaškovi jest „nejpatrnějším“ důkazem, že Kral. i Zelenoh. rukopis od jednoho falsaria padělány jsou (str. 42), a

sice rčení „rozenia *dle* svého.“ Falsator neznal prý pravého významu slovce *dlě,* „jež v staré češtině vždy znamená *pro,* propter, nikdy secundum, což značí *podlé.* Obě předložky *dlě* i *podlé* jsou rozličného původu, první zní starosl. *dělě* nebo dělja a souvisí s kořenem *dě,* substant. dělo, dílo a rovná se tedy lat. *ergo;* druhé *po-dlie* pochází tak jako *ve-dlíe* od subst. *dlie* = délka, jež v starosl. je středního rodu. Obě slovce rozeznávala se přísně ve staré češtině; teprv v XVII. století mateno jedno s druhým a psáno *dle* místo podlé, vedlé ve smyslu lat. *secundum.*“

Tak p. Vašek. Předně sluší vytknouti, že odvozování slov *dle* a *podle* od různých kořenů není tak nepochybné nebo neomylné, jak pan Vašek míní; neboť Miklosič stran dêlja (neb dêlьma) = propter praví ve Vergl. Stammbildungslehre str. 104 že kořen toho slova jest „dunkel.“ Za druhé sluší uvážiti, že lat. *propter* (od *prope* místo propiter) neznamená pouze to, co naše *pro* a německé *wegen,* že tedy není pouze kausální, nýbrž znamená také to, co české *podle, vedle* nebo něm. nahe, nahe bei, daneben n. p. insulæ propter Siciliam, propter urbem (Georges) a má tu zvláštnost zároveň s čes. *dle,* že se za substantivem klade: quem propter, hostem propter. Lat. pak *secundum* odvozeno jsouc od *sequor* (= následovati) má původně též význam lokalní a pak teprv značí shodu jedné věci s druhou, tedy: secundum naturam vivere = něm. der Natur gemäss, secundum legem = dem Gesetze nach, gemäss. Rovněž novější latinští etymologové neodvozují předložky *ergo* z řec ἔργῳ nýbrž od *erigo;* máť ona tedy opět původně lokální význam, jakož vůbec předložky všecky, buďtež si od kteréhokoli slova buď adverbia, neb substantiva neb časoslova odvozeny. Poučna v naší příčině jest něm. předložka *nach;* v gotičtině jest *nêhva* (= lat. prope) předložkou, znamenajíc *vedle, blízko,* v staron. *nâh* původně = *vedle,* teprve u Notkera = *nach* = čes. *po;* ve středn. jest předložka *nach,* která povstala z adverbia *nah,* a předložky té ve středoněmčině již užívalo se tak ve všech příčinách jako v němčině nové. Znamenáť n. p. *1. směr prostorný k nějakému předmětu:* mich zieht es nach der Heimat fort (= čes. po vlasti.); nach Jemand schlagen, werfen (= po někom hoditi) nach dem Artzte schicken (= v starší češtině: po lékaře). 2. Znamená *pořad buď prostoru buď času buď hodnosti, neb úmysl, za kterým se co činí:* er geht mir nach (jde po mně = za mnou) nach mir kommt (po mně = za mnou), nach Ostern (= po velikonoci); er ist der erste nach dem Könige (= první po králi); er geht seiner Arbeit nach (= jde po své práci. *3.* Znamená, že věc se shoduje s druhou, že učiněna jest na základě před-

pisu, vzoru, že jí užíti lze za důkaz: nach meinem Verständnisse (= po rozumu mém = podle rozumu mého), dem Gesetze nach (= po zákonu = podle zákona), seiner Aussage nach (= po výpovědi jeho = podle výpovědi). Jisto tedy jest, že lat. propter, secundum, ergo, a něm. nach měly původně význam lokální.

Právě tak se to má s českými předložkami *dle, podle, vedle.* Ale uvažujeme ještě naši předložku *po.* I ta znamená původně prostor času neb místa: po něm přišel, po mně šel, po roce a obojí význam sloučen jest ve slovci *potom.* Avšak předložka *po* znamená také tolik co *podle*: když otpoví po dckách (Kn. Roz. 131), po nížto by bylo znáti (Výb. 1, 168), po královském právu (ib. 1, 175), nás po svém umě po sobě obrátiti míníš (ib. 1, 294), buoh pravý po nich stojí (ib. 1, 305) přepisy posíláme, po nichž se spravovati budeš (AČ. 1, 305), po té řece má celá krajina jméno (Výb. 2, 1111). Ve všech těchto příkladech místo *po* užíti lze podle starší řeči: *podle* nebo dle novějšího i *vedle* neb *dle.*

Předložka *podle* má taktéž původně význam prostoru: aby podle ní stáli (AČ. 1, 5 = slibujeme *po* něm silně státi AČ. 1, 52), — ač leží-li tvé pole podle toho pole (Roz. 260), — podle vody, podle Pohořelce, podle žákóv zpívajíce (Výb. 1, 427, 428, 434). Druhý význam rovná se něm. gemäss. Avšak *podle* mělo také ještě třetí význam a sice příčinný, tedy jako naše *pro*, wegen, um willen: „jenžto poče *podle boha* příkladem sv. Prokopa česť i kázeň ploditi „(List. Fil. V. Příl. 4) = pro boha, k vůli bohu, um Gottes willen; —“ a protož jeden druhého česť, kudyž móž, *podle boha* má ohrážeti (Štít.) = staršímu *boha dle* a novějšímu *pro boha.* Čtvrtý význam jest adverbialní a má jej *podle* tam, kde stojí místo *vedle*: i jiným podle nich pánóm (AČ. 1, 53); — své pečeti k listu jsme přivěsili a podle nás velebný Ruprecht (ib. 1, 54); — máme podle sebe státi (ib. 1, 55); — podle jeho nemohla nižádná země ležeti (Výb. 1, 805).

Slovce *v dle* užívalo se odjakživa za příslovce a předložku; posud se praví: soused vedle bydlí, vedle jeti, tu vedle: vedle Jíhlavských honil naše (AČ. 1, 369), vedle Vítorazských jat byl (ib. 1, 373), ten list jsme nalezli a vedle toho list kněze (ib. 1, 498) ten list . . . a vedle něho na dobrú vuoli (ib. 1, 500). Avšak záhy již se *vedle* kladlo na místě *podle:* vedle plného zpravení (AČ. 1, 11), vedle těch úmluv (ib. 4, 6), dajte věděti vedle obyčeje zemského (ib. 3, 13), platiti vedle zápisu (ib. 1, 498).

Jisto tedy, že slova *po, podle, vedle* i v lokálním i v kausálním

smyslu jedno za druhé se zaměňovala. Ježto však *podle, vedle* právě jako *po* měly původně význam prostorný a ježto *podle, vedle* jsou složeny ze slovce *dle* a předložek *po* a *ve,* máme za to, že *po-dle* znamená původně směr délky (po dle = po délce), jako něm. *längs* nebo *entlang* a *ve-dle,* co v tom směru délky jest, tak že v češtině není pro kausální význam slovo jiného a pro lokální opět jiného kořene, právě jako lat. propter a secundum i v kausálním i v lokálním smyslu jen jeden kořen mají. Že tomu tak, vysvítá také z toho, že *dle* není nic jiného než lokal vyhynulého substantiva *del—dla,* s kterýmžto lokalem předložky *po* a *ve* velmi snadně složeny býti mohly, poněvadž obě lokal řídí. Proto také praví Miklošič ve Vergl. Syntax str. 254. „*dlje* longitudo, wie čechisch *dlíti* zögern, wurzelhaft mit dlъgъ zusammenhangend“ a s strany významu na st. 526: der genitiv mit der praeposition dêlja, dêlьma bezeichnet *ursprünglich* den gegenstand, neben dem sich etwas befindet, *dann* den grund, aus dem etwas geschieht, ein *ursprünglicher* unterschied zwischen dêlja und den mit dlje zusammenhangenden praepositionen *besteht nicht.*“ Tak bylo i ve starší češtině. Pravda jest, že ve starší době častěji se užívá *dle* ve smyslu příčinném; ale naskytují se zároveň místa, kde jest význam lokalní na př. v Dalimilu: dle moře sě usadichu (Výb. 1, 86), ale v kapitole 5: podle řeky (1, 90); — ale dle svých dobrých skutkóv jeho pravej ruky dojdú (Kat. 2033) na základě reminiscence Vulg.: secundum opera, jakož také v biblích se praví: *vedle* skutkóv; — neb ona má zde za pána Tělo u božiem obrazě, Jehož dle jest tělu blaze (Kat. (2071—73); že *dle* zde znamená *vedle,* dokazuje následující verš: *podle* duše *spolu* stane; — ve verši 2305 též Legendy: dle milého, v. 2326: dle jiných nadějí, v. 2344: dle ustavičnosti, nahraditi lze předložku tu slovcem *podle,* jako v těchto dokladech: činí-li kdo co pokory—dle, pokrytec jest, činí-li spravedlnosti dle, hněvivý jest (Výb. 1, 342, 343). Že pak p. Vašek na omylu jest, když tvrdí, že teprv v XVII. stol. dle a podle se zaměňovaly, ukazují tyto doklady: věříme vám, dle těch úmluv i míru obecného že rukojmě propustíte (AČ. 1, 374 roku 1441); — abyste rukojmě navrátili dle úmluv mezi námi (ib. 1. 379 r. 1442); — ty pacholíky dle úmluv mezi námi učiněných rač propustiti . . . pakli sě Vám nezdá toho přijíti, ale *vedle* výpovědi páně Krušinovy *po* rozkázání páně Petrovu hotovi jsme učiniti [1]) (AČ. 1, 381 roku 1443); — protož dle míru VMti prosíme (AČ. 1, 386 r. 1446);

---

[1]) V tomto příkladě mají *dle, vedle* a *po* význam = podle.

— že panoše našeho u pokoji necháte dle obecného míru i úmluv (AČ. 1, 365 r. 1441) atd.

Užívalo se tedy již v 15. století *dle* = *podle*, právě jako posud v některých krajích se zachovalo příčinné *dle*, ač spisovná řeč toho již neužívá: „dle slovíčka jedneho ztratila sem milého" (Suš. 211).

Kromě „dle" ve smyslu „podle" má Vašek za neklamné znamení, že Kr. R. falsován jest Hankou, tu okolnost, že v něm nalezá se pojislovce *a* ve smyslu rozlučném i spojovacím. Nerozumím, což na tom divného jest. Pojislovce *a* rovněž jak *i* znamenalo to, co lat. *et* nebo něm. *und*; že *i* přichází ve starších spisech častěji než *a* ve smyslu *et*, jest pravda a to hlavně proto, že slovce *a* mělo také smysl rozlučný, který při něm zůstal až do 15. století[1]) n. p. „poddati sě jemu nechtiece, a obrániti sě mniece (Alex.); — ti přízeň mají na vezření, a srdce vzdy zloby mienie (Alex); — pravé sě býti apoštoly a nejsúc; — jižto sě vzývají, by židé byli a nejsúc; — kak se móže opět naroditi a jsa starý (Poč.); — kdež což koli žádá, tohoj jemu nelze míti, a proto vzdy žádati nepřestává (Štít. Erb. 265); — často také i náhlú smrť buoh přepúští; a dobrému nic neškodí umřieti náhle (ib. 310); — neb by i desetkrát viece měla a chtěla tiem bezpřiemně darkovati, protož by vždy málo bylo (ib. 311); — utéci chce před svým stienem, a stien vzdy s ním (Štít. Vrt. 266); — ti málo mluvie o potřebném, a mnoho o marném (ib. 23) atd. Jest-li užívání *a* ve smyslu rozlučném i spojovacím znamením, že spis nějaký jest falsum, pak zajisté jest nejzfalšovanější ruský Igor, v němž *a* rozlučné i spojovací ustavičně se střídá. A jestli spis, v němž se jeví vliv dialektu, proto falsum, jest opět Igor spis nejzfalšovanější, ježto v něm se nalezá taková směsice forem, že Ogonovskij o řeči v Igoru praví, že není ani obecná ruská, ani jihoruská ani ukrajinská, nýbrž církevní, ale že na pěvce Igora měla vliv ruská národní poesie i řeč lidu. K tomu praví Žitecký v Archiv für slav. Phil. II. 3 p. 647 „Nach alledem ist Herr Ogonovskij wohl geneigt, die Sprache des Liedes für eine Mischsprache zu halten. Es mag das so sein .... a na str. 652 šíří se poněkud o věci té a praví: „man kann, trotzdem unsere Erforschung der russichen Sprache noch nicht sehr weit gediehen ist, dennoch mit Sicherheit behaupten, dess es im XII. Jahrh. eine solche allgemeine altrussische Sprache nicht gab. Wohl aber gab es eine Menge von einander nahestehenden Dialekten, sowohl in dem Bereich

---

[1]) Také starosl. *a* znamenalo *et* i *sed* (= ale).

des Klein- als Grossrussischen, und einen solchen Dialekt im Bereiche des Kleinrussischen wird die Sprache des Liedes dargestellt haben. Welchen? Das ist um so schwieriger zu sagen, als wir ja nicht genau wissen, inwieweit die dialektischen Eigenthümlichkeiten des Liedes durch spätere Abschreiber verwischt sein mögen.“ Praví-li se, že zpěvy Kr. Rukopisu ani formou ani obsahem se nesrovnávají s českými básněmi XIII. a XIV. stol. a že tudiž jsou podvrženy, jest tím více podvržen Igor, který bezúzdnou fantasií a nezřízeným vzletem ani zdaleka k ruským dumám neb bylinám porovnati se nedá. Proto praví také Carriere ve svém díle „Die Kunst im Zusammenhang etc.“ III. 29: „Der Volkston . . . . sticht vortheilhaft ab von dem Gedichte auf Igors Zug, in welchem angeblich eine Begebenheit aus dem J. 1185 in der Sprache des 14. Jahrh. besungen sein soll. Als Musin Puškin anfing, die russischen Alterthümer zu erforschen, kam auch 1795 die Handschrift in seine Hände, die vielfach abgedruckt und übersetzt ward und gewöhnlich als Probe russischer epischer Poesie erwähnt wird. Das Original ging im Brand von Moskau unter. Die Schilderung ist ohne alle Anschaulichkeit, ohne Charakterzeichnung, man sieht, dass nicht das Erlebte, sondern willkürlich Ersonnenes berichtet wird; man folgt nur mit Mühe dem unklaren, hin- und herspringenden Erzähler, dessen Prosa blos vereinzelte Anklänge an die echte slawische Naturpoesie hat und dessen Erfindungen ohne Zusammenhang mit der Mythe und Heldensage sind . . . Es ist für mich unzweifelhaft eine Nachahmung des Macpherson'schen Ossian. In sprachlicher Hinsicht bestätigt mir Bodenstedt dies durch die Bemerkung, dass Ausdrucksweisen und Wörter verschiedener Dialekte und Jahrhunderte vermengt sind.“

I jiné jsou okolnosti, pro které by báseň o Igoru podezřívati se mohla, jako Lib. Soud a Kr. Ruk. Posud nebyl nalezen druhý opis básně té, jako při našich rukopisech; Selivanovskij a Karamzin tvrdili, že Igor psán byl písmem běloruským na hlazeném papíře; avšak že nebyl psán, jak Musin Puškin za to měl, na konci 14. ani 15. stol., nýbrž mnohem později, čehož i novější důmyslné vyšetřování Tichonravova dotvrzuje, jenž z povahy chyb a jmenovitě z vyměňování známek rukopisných jedné za druhou dokázal, že ten rukopis psán býti nemohl prvé XVI. věku. Kdyby někdo si dal nevděčnou práci a rozebral by báseň o Igoru co se týče obsahu i dikce a porovnal by to se staroruskými epickými zpěvy národními; kdyby kdo grammatickou a syntaktickou stránku básně té na kopyto přísně vědecké vraziti chtěl, tomu by se namanulo tolik nesrovnalostí, ne-

pravidelností tytýž chyb, že by to sumou daleko převyšovalo ty výtky, které se Zel. a Kral. Rukopisu činiti mohou. A zdali by všechno to stačilo dokázati, že Igor jest skutečně podvržen?

Zavíraje svou rozpravu o spise páně Vaškově přiznávám se, že důvody jeho nikterak mé přesvědčení nezviklaly, že Lib. Soud i Kr. R. jsou přesné, nepodvržené básně staročeské.[1]) Milerád však půjčuji, že námitky Vaškovy daleko předčí před posavádními mělkými povidačkami, kterými našim památkám kořen podtíti se měl. Jednu vadu vytýkám p. Vaškovi: on nečetl více staročeských památek, než jich tištěno jest a tištěné památky samy nestačují k takové práci, ve kterou se uvázal; kdyby vládl větší sečtelostí, nepochybuji, že téměř všecky věci, které na pohled se zdají býti nesrovnalostmi, byly by pozbyly podezřívavosti, an by byl viděl, že to, co těm památkám vytýká, také v jiných a v míře větší se nalezá. Bylby snad některé pochybnosti své vložil do nějakého vědeckého časopisu, kdež by ocenění i vyvrácení se jim bylo dostalo. Ale žádoucí jest, aby každý, kdo pravost našich starých památek popírati se strojí, dříve se přesvědčil, zdali důvody jeho jsou tak nevyvratny, že jim odolati lze nebude. Neboť zřejmo jest, že někteří útočníci z národní zášti na památky naše sáhali; tím vítanější jest jim každý útok, který s naší strany se činí a protož bylo by dobře, aby každý si všímal i krásných i pravdivých slov Vrťátkových: „My netajíme sobě, že stojíme naproti odpůrcům, kteří zřejmým důvodům empirie a zdravého rozumu podati se nechtějí. My víme, že nám činiti jest s protivníky zarytými, závistí a nenávistí oslepenými, kteří s drzou nestoudností, protože s vědomou neznalostí, v zápas se pouštějí, ano až i cti se odříkajíce podezříváním, zkrucováním anebo zase holým upíráním sobě pomáhají. My známe, že v houfu literárných odpůrců našich jsou lidé, ježto by z jasného slovanského Olympu, v němž velkolepé i půvabné zjevy pokladu Kralodvorského v neskonalé kráse se skvějí, jménu českému rádi učinili Golgothu."

V. Brandl.

---

[1]) Ev. sv. Jana nepřibral jsem do rozpravy své, an potřebných k tomu pomůcek nyní užiti nemohu, ježto biblioteka archivní posud pro vlhkost nových místností z beden vyndána býti nemohla; pak proto, že s kompetentní strany o tom pojednáno bude.

Ze života lidu moravského.

Napsal *Fr. Bartoš.*

V. Děti.

(Dětská řeč. Vychovávání dětí v rodině. Hry a zábavy dětské).

U všech snad národů něžná láska mateřská, v lidské srdce od přírody vštípená, s nemluvňátkem svým jinou mluvou rozpráví, nežli s lidmi dospělými; u všech tedy národů nalézáme zvláštní mluvu dětskou. Pojmy osob a věcí, činností a vlastností, jichž představy v duši dětské znenáhla se vyvíjejí, zvláštními se označují slovy, nejčastěji zvukodobnými. Zvláštní tato mluva dětská, jak se samo sebou rozumí, neoplývá přílišnou hojností slov a tvarů; poohlédneme-li se však v té příčině u národů jiných, shledáme, že dětská řeč lidu našeho nenáleží mezi nejchudší. Skládá se pak řeč dětská lidu našeho z těchto asi slov: *tata, mama,**) *nána* (chůva), *papat* (jísti), *papa* (jídlo), *bumbat* (píti), *bumba* (nápoj), *haba* (chléb), *halat* (ležeti), *hajat* (spáti), *hačat* (seděti), *hapat* (spadnouti), *bélat* (kolébati), *belenka* (kolébka), *bacit* (udeřiti), *bacat* (bíti), *hyté***) (chůvka, t. j. plachta, ve které se dítě nosí), *hyteté* (nošení dítěte v chůvce; „poď hyteté"), *hatő***) (kočárek dětský), *hatotő* (vézti se), *bebé***) (bolesť) *žaža* (světlo, oheň), *čananý, čančí* (krásný), *bakaný* (škaredý), *bubák* (strašidlo).

Tak i domácí zvířata v řeči dětské své názvy mají, utvořené z větší části dle zvuků, jimiž se přivolávají: *čiča, čičenka* (kočka), *tutěnka* (slepice), *babulka* (husa), *liluška* (kachna), *havák* (pes), *baruška* (ovce), *mušík, mušena* (prase, svině).***)

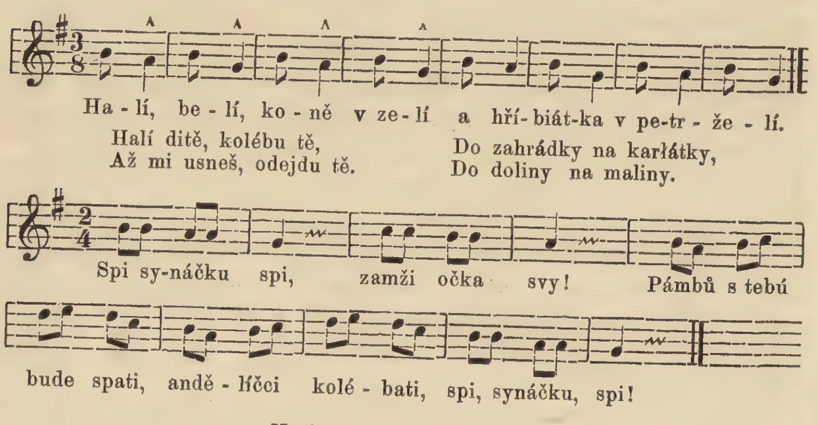
*) Slov těchto, jakož z písní viděti, i dospělí dříve užívali, nyní jich ušívají toliko ve tvaru zdrobnělém *tatíček* a *maměnka* (v městě *tatínek, maminka).* Názvův *otec a matka* neužívá se nikdy, mluví-li kdo buď o rodičích svých neb o rodičích osoby druhé, přítomné. Vždy se říká: naši tatíček, naši maměnka, co dělajů vaši tatíček atd. *Otec* a *matka* říká se jen o rodičích osoby třetí, nepřítomné: Jeho otec je chudobný, jejina matka už umřela.

**) nesklonné.

***) Dospělí názvů těchto užívají toliko, když dotčená zvířata přivolávají: „Na tutěnka, na!" atd. — *Havák* náleží výhradně řeči dětské.

Touto řečí dětskou mluví se toliko k dítěti *nemluvněti;* jakmile dítě samo mluviti začne, tu již mluví se s ním řečí obyčejnou, ale vždy ještě tak, aby se jeho ústrojí mluvnímu a jeho chápavosti mnoho neukládalo. Dítě na př. dlouho nedovede vysloviti některých hlásek (*r ř*); skloňování, časování a skladba má svoje zvláštní zákony analogické: ode tvaru *přindu* na př. dítě utvoří si praeteritum *přindul,* záporný genitiv teprve později v řeči jeho se ustaluje; těchto zvláštností šetří též dospělí, mluvíce s dítětem. Malé dítě na př. chlácholí se tvarem „neplakaj,“ staršímu však už se říká „neplač“ a p. Později však, ve čtvrtém, pátém roce „mazlení“ přestává, dítě musí zvykati správným tvarům a vazbám nářečí domácího, každá chyba hned se opraví, a tak dítě naučí se časem správně mluviti, neboť v čas potřeby i prut se béře na pomoc.

Kolébati dítě v kolébce bývá úkolem starších bratříčkův a sestřiček, kteříž i děťátku v kolébce i sobě pro ukrácení chvíle tyto kolébavky zpívají nebo říkají:

Neplač, dітě, neplač,
Kúpíme ti klapač,
Až ty budeš płakati,
Budeme ti klapati.

Když dítě začíná již „státí pánečkem“ a již seděti umí, matka berouc je na klín, vezme jeho ručičky do rukou svých a „čapkajíc“ jimi říká takto:

Čáp, čáp, čapušky,
Pojedeme na hrušky,
A z hrušek do Němec
Janíčkovi pro věnec.
Aneb: Škrabała myšíčka křen,
Dívała sa, skoro-li bude deň;

Tom dała, tom nedała,
Tom dała, tom nedała,
Tom dała
Po krajíčku, po skybečce.
Běžeła, běžeła,
Tu sa skovała.

Při tom matka nejprve dítěti prstem po dlani lehtá, při slovech „tom dała“ prstečky mu po řadě přebírá, konečně při slovech „běžeła“ prsty svými přebírajíc dítěti po rameni běží až pod páži, kde „se myšička skovała.“

Anebo: Pékła myšička kołáčky,
Pozvała si na ně kmucháčky,
Tom dała, tom nedała,
Tom prûtečkem vyšlahała,
Potom křček uřezała.

Při tom se dítěti prstečky přebírají a pak rukou pod krčkem řeže. Jindy matka přebírajíc dítěti prstečky, jmenuje mu je těmito jmény: *malíček, milíček, prostředníček, oblizmiska, všivavec*, kterýžto poslední zlehka udeří.

Dítě při tom na hlas se směje, nastrkujíc matce ručku, což jí dostatečnou jest pobídkou, by tyto hry opět a opět opakovala.

„Ditě má roka odběhnút“ t. j. do roka má choditi. S chůzí vyvíjí se zároveň ponenáhlu jeho řeč. Sotva pak dítě trochu mluviti začne, matka učí je žehnati se křížem a modliti se Otčenáš a Zdravas a tento nejstručnější katechismus: „Kolik je Pánůbohů?“ Jeden. — „V kolika osobách?“ Ve třech. — „Jak se menujú?“ Bůh Otec, Bůh Syn, Bůh Duch Svatý. — „Kdo tě stvořił?“ Bůh Otec. — „Kdo tě vykúpił?“ Bůh Syn. „Kdo tě posvětił?“ Bůh Duch svatý. „A kde?“ Na křtu svatém. — „A čím?“ Svú boskú miłostí.

Později v pátém, šestém roce učí se dítě modlitbám ostatním (Věřím v Boha, desatero, andělíčku strážče, zdravas královno, beránku boží), vše přesným jazykem spisovným, vyjma některé zvláštnosti týkající se výslovnosti. *)

Z počátků literních vštípila se dítěti tato abeceda:

Á, bé, cé, dé,
Kočka přede,
Kocúr moce,
Na potoce.

*) Toliko místo na „nebesích“ slyšeť i od dospělých na „nebesi.“ Jeť lokál v *ích* uchu zvyklému tvarům v *och* jaksi nejasný, kdežto „na nebesi“ zní jako lokal sing. subst. „nebeso.“ Valaši říkají taktéž na „nebesi“ a místo „ale zbav nás“ „ale nás zbav.“

Pak se učilo dítě počítati na prstech, kdežto u vědu zeměpisnou již ve třetím roce se uvádělo, ukazovali mu totiž Holomúc. Chopivše dítě oběma rukama za hlavu pozdvihli do výše, a tak dítě povýšeno jsouc nad svůj obyčejný obzor „dívalo se na Holomúc“, tak se kochajíc tímto pohledem, že puštěno byvši na zemi opět a opět do výše chtělo, ať uši brněly jak brněly.

Na těchto rudimentech v dědinách obyčejně všecko literní vzdělání přestávalo, i nebylo nic neobyčejného, že ani pan „pudmístr“ ani „slavný úřad“ v obci čísti a psáti neuměli. Přes to však mládež nikterak nebyla surova; kojena jsouc a šlechtěna národními písněmi, pohádkami a příslovími, vzrůstala v lid dobrosrdečný, rozumu bystrého a citu šlechetného.

Kázeň domácí bývala přísna i stroha, zcela dle zásad starého pána Jana z Lobkovic, který synu svému Jaroslavu toto naučení dává: „Udá-liť se míti syny, tresci je za mladu a nedávej jim vůle; mrskej metlou, bičem za času, aby dada jim příliš vůli, nad nimi potom žalosti své neuzřel a nedočkal. Udá-liť se míti dcery, opatruj jich pilně, jako oka svého, a mátě i s tebou buďte nad nimi jako ostřiešové. Ať se vás bojí, a mrskejte, bijte, nelitujte metly, když toho zaslouží.“ Pročež jak mile dítě do rozumu přišlo, při nejmenším provinění prut nebo tatar (karabáč) „míval hody.“

V pátém šestém roce věku svého dítě vstupovalo na dráhu života praktického: chlapec stával se husákem, cérka husačkou. Zábav a her mládeže odrostlejší tato „drůbeř“ účastnila se toliko jakožto diváci a praktikanti. Sami mezi sebou bavívali se ponejvíce všelikými říkadly a hrami lehčími. Vidouce na př. letěti vránu, jež matkám novorozeňátka přináší, děti říkaly:

Vrana letí,
Nemá dětí,
A my máme,
Neprodáme,
Pámbíčkovi
Všecky dáme.

Položivše si ruce jedny na druhé a pohybujíce jimi podle rhythmu vzhůre dolů, říkaly:

Kvá, kvá, kvačica,
Čérná čepica,
Pučte, kmotře, brány
Rozeženem vrany,
Pučte, kmotře, čepice,
Rozeženem slepice.

Když na vesno slunečko za mrak se schová, děti na náspě sedíce provolávají:

Vyndi, vyndi, sł'nečko
Za Machovo brnečko; *)
Než sł'nečko vynde,
Už ta pana přinde,
Skoč, panenko, do vody
Pro ty štyry jahody.
Nač bych já tam skákała,
Sukničku si máchała,
Kde bych já ju sušiła?
U sedláčka v kútku
Na březovém prútku.

A na podzim, když bogdáli (čápi) přeletují, děti shlédnuvše je takto za nimi povolávají:

Bogdáł letí po poli,
Slepička ho dohoní.
Kde, bogdále, kde letíš?
Do téj zlatéj komory.
Co tam budeš dělati?
Złato, stříbro łámati.
Kde to budeš dávati?
Císařovéj cérce,
Ona plete věnce,
Věnec leží pod stołem,
My si na něm ustelem.

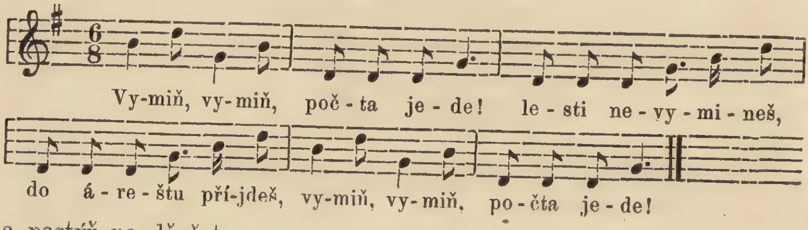
Jindy zase hrávají si na varhany, kteréž takto sestrojují: Levá ruka obrátí se dlaní vzhůru, pravá dolů. Na malíček ruky levé položí se malíček ruky pravé; milíček ruky pravé podsmekne se pod malíčkem ruky levé a položí na milíček ruky levé, a pak prostředníček a oblizmiska ruky levé ťukají na prostředníček ruky pravé na příky o palec ruky levé podepřený, a oblizmiska ruky pravé ťuká na dlaň ruky levé. Při tom se říká:

Pitám, pitám na varhany,
Všecky sa mi połámały,
Enom jeden ostáł,
Do nebe sa dostáł.

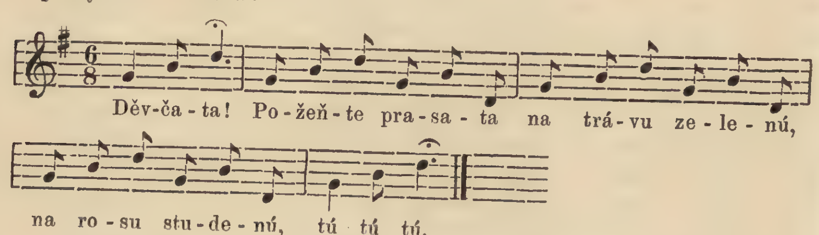
Vůbec tato drobná čeládka po celý den huby nezavřela. Zpěv ptačí a všeliké zvuky přírodní a umělé nalezaly v ní věrného interpreta, kteréž ona snažila se věrně napodobovati a zvláštní text svůj jim podkládati. Tudíž ptačí mluva, jíž některé příklady v části prvé této rozpravy jsme uvedli, u tohoto drobného lidu ponejvíce se za-

*) nebo: za makovo zrnečko.

chovávala a dědila „s pokolení na pokolení.“ Lidičky tyto rozuměly také tomu, co povídají cepy v taktě na mlat dopadajíce. Ve trojnici na př. pravily: „Na peci, na peci, na peci!“ Ve čtvernici: „V peci buchty, v peci buchty!“ V paternici: „Pátý za vráta, pátý za vráta!“ Ozvala-li se trubka poštovního pacholka nebo táhlé zvuky dlouhé trouby pastýřské, i tomu rozuměly, co znamená. „Počta“ totiž troubil na formany:

a pastýř na děvčata:

Jako však na světě neskalené lásky a shody přátelské býti nemůže, tak i v této drobné společnosti přiházely se často spory a hádky kruté, kteréž porovnávaly se vzájemným vykuďlením a obapolným z toho pláčem. Kdo se útěkem spasil, postíhal si na svých protivnících zlolajným pokřikováním, čině si posměch z jejich jména křestního. Největší bezbožník jest *Janek*, na něho složeno nejvíce dětských pamfletův; avšak i jiní dostali, čeho zasloužili, ani „krásné pleti“ nevyjímajíc. Tuto některé „vynikající plody“ naší drobné satiry prostonárodní.

Jan baran bubeník
Hnáł ovce přes rybník,
Jedna mu bečeła,
Uderił ju do čeła.

Jan baran bot,
Přeskočił płot,
Přeskočił dvě desky,
Hledaja Terezky,
Terezka je toť.

Hlúpý *Jan*
Rozbił žbán
Přišéł dóm s płačem,
Dostáł karabáčem.

Honzo *Janku*!
Zavři bránku,
Ať ti koza nezežere
Mariánku.*)

*) = majoránky.

Petr, šišky zmétł
Polévku nechál
Z masem utěkáł.

Franta ras,
Hráł na bas
Staréj krávě
Pod ocas.

Filipe!
Máš gatě na lipě;*)
Kdo ti pro ně poleze,
Tomu ruka obleze.

Tekla, spadła s pekła,
Zabiła kohúta,
Nesła ho do kúta.

Kareł!
Do pekła zajéł,
Na bíłém koni,
Čért ho tam hóní.

Antošu! Vem nošu,
Utíkaj k salašu.
Odpočiň si
Na kuřinci!

Josefisko!
Čérné psisko.

Maťéju!
Šiškama tě naďéju.

Haňa, baňa,
Kotrbaňa.

Marina Sárá
Spadła s kočára.

Byl-li nepřítel „černohřivý," kučeravý, přirovnávali jej k cigáněti, tímto posměšným popěvkem:

Pršało, mrholiło,
Cigáňa sa narodiło,
A cigáné byli rádi,
Že být cigán kučeravý.

Uplynuly dvě tři léta; z husáka stal se kravař, z husačky kravařka. Tu nastal dětem nový život, nové hry a zábavy. Na vesno a v létě pásali obyčejně každý své stádo o sobě na poli otce svého. Tu bavívali se nejvíce zpěvem, jímž se rozléhala všecka krajina. Písně znal každý všecky, učilť se jim od malička od svých kamarádův i od dospělých, a bylo jich tolik, že se z nich nevyzpíval od rána do večera. Znal jsem hošíka sotva pětiletého, který kde jakou píseň národní zcela korrektně zpívati uměl, ač melodie písní našich dosti nesnadny jsou. Přivedli ho jednou do Zlína na úvod mladšího bratříčka. Poněvadž byl znám jakožto zpěvák znamenitý, vyzvali jej hosté četně shromáždění, aby zpíval, slibujíce mu za každou píseň po krejcaru. I zpíval hošík píseň za písní, čepička se plnila krejcary, až konečně hostem krejcary došly, nikoli však písně hošíkovi.

Na vesno za „mizgy" kravaři kroutí si z vrbových prutů „píščełky" a fŕkałky, jež oklepávajíce říkají:

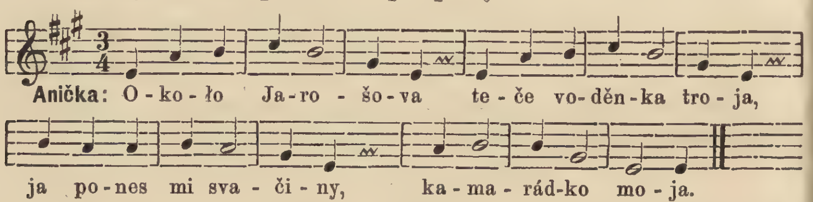
Krútím, krútím píščełečku
Na zeleném kaménečku,
Lesti já i neukrútím,
Půjdu žałovat pánovi.

*) Jakube — na dubě atd.

Pán sedí v seně,
Koza sa mu smiéje;
Chyc kozu za uši,
Povedem ju k Maruši,
Od Maruše k Anči,
Kerá lepší tanči.

Více nežli kravaři, kteří též jiných zábav si hleděli,, zpívávaly na pastvě kravařky. Nazpívavše se do vůle, daly se do *helekání*, podkládajíce nápěvům slova „hela,“ „dyna“ a p.

K večeru dospělejší děvčata počala *hojakati*. Dvě kravařky pasouce naproti sobě, Verunka na jednom vrchu, Anička na druhém, takto počaly na sebe povolávati prozpěvujíce:

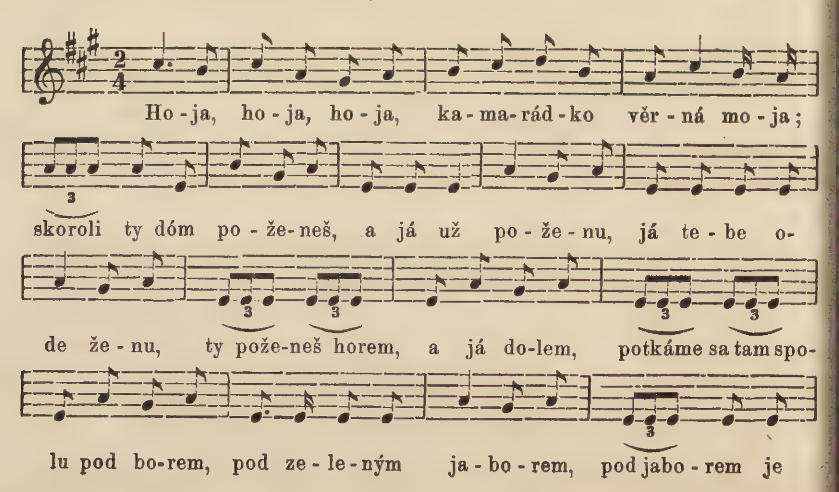

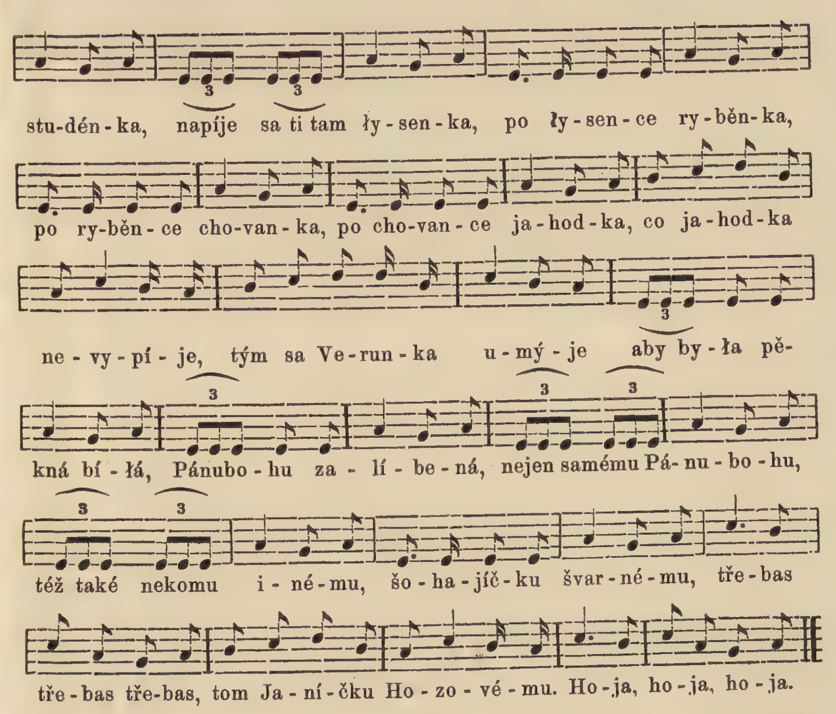
Úvod tento zpívá se hlasem táhlým, plné vokály jeho daleko široko po horách po dolách se rozléhají. Začátek „Okolo Jarošova*) teče voděnka troja“ a konec „kamarádko moja“ po každé se opakují. Aničce Verunka odpovídá: „Ja dyž sem posvačiła.“

Potom takto střídavě prozpěvují:

A. „Ja proč's mi nenechała?“ — *V.* Ja dyž sem zapoměła.“
A. „Měłas nezapomínat.“ — *V.* „Šak už nezapomenu.“

Po úvodě tom počne hojakati Anička:

Anička jmenovala napřed hocha, o kterém věděla, že není Verunce po chuti, pročež tato odpovídá:

Hoja, hoja, hoja,
Kamarádko věrná moja!
Za toho ti neděkuju,
Protože ho nemiłuju,
Dybych já ho miłovała,
Za něho bych ti děkovała,
Ale že ho nemiłuju,
Za něho ti neděkuju.
Hoja, hoja, hoja.

Nyní Anička, škádlíc Verunku, jmenuje některého hocha nehezkého, načež jí Verunka přiměřeně odpovídá:

A. Hoja, hoja, hoja,
Kamarádko věrná moja!
Ešče ti dám jednoho,
Ale nevím kerého,
A tak tobě rovného
Šohajíčka švarného
Třebas, třebas toho
Františka Kožíkového
Hoja, hoja, hoja!

V. Hoja, hoja, hoja,
Kamarádko věrná moja!
Co sa tobě nehodí;
Nech to za mnú nechodí,
Nechaj si to za dvěřama,
Umýj si to pomyjama.
Hoja, hoja, hoja!

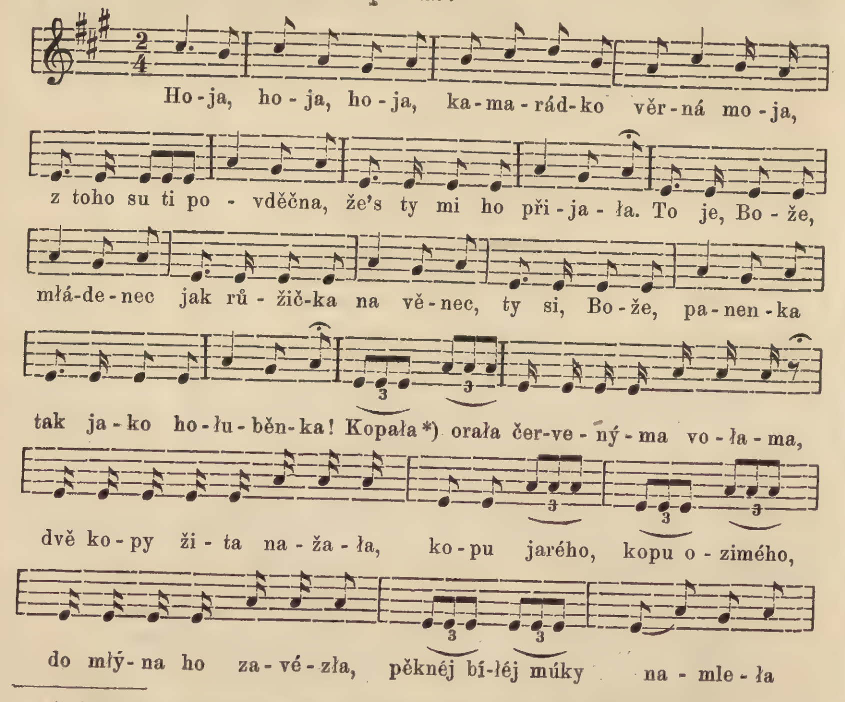
Týmž nápěvem a týmiž slovy jmenuje Anička nyní hocha jiného, již zadaného, nabízejíc ho Verunce. Ta však odpovídá:

Hoja, hoja, hoja,
Kamarádko věrná moja!
Za toho bych ti děkovała,
Ale vím, že by mi ho nedała
Kamarádka věrná moja,
Tá Jozefka Kydałová.
Hoja, hoja, hoja!
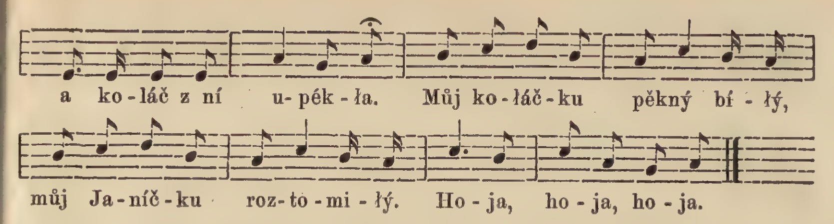
Konečně Anička jmenuje hocha Verunce milého, jehož ona přijímá:

Hoja, hoja, hoja,
Kamarádko věrná moja!
Za toho ti děkuju,
Protože ho miłuju,
Dybych ho nemiłovała,
Za něho bych ti neděkovała,
Ale že ho miłuju,
Za něho ti děkuju.
Hoja, hoja. hoja!

Načež Anička takto odpovídá:

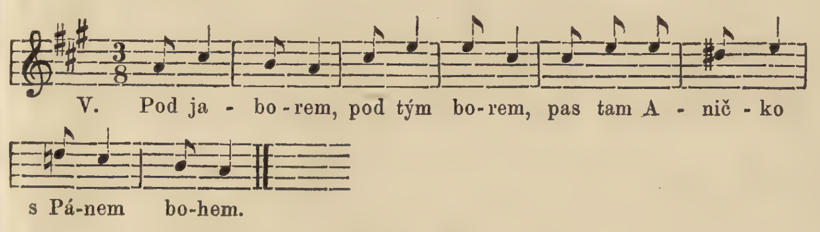
*) Kopała, orała a ostatní participia označují přání, mírný rozkaz; srovn „Zdrávi vzkazovali“, srb. živili.

Na konec Verunka děkuje Aničce, že s ní hojakala:

Hoja, hoja, hoja,
Kamarádko věrná moja!
Zdrava's na mne hojakała,
A se mnú sa nehněvała;
Proč bychme sa hněvały,
Šak sme si nic neuděłały,
Až si neco uděłáme,
Teprú my sa pohněváme.
Hoja, hoja, hoja!

Pak ještě zazpívají spolu tento dvojzpěv:

A. Pod jaborem roste klenec,
Chystaj, Verunko, chystaj věnec.

V. Pod jaborem roste hruška,
Budeš, Aničko, budeš drúžka.

A. Stádo husí, stádo ovec,
Chodí za tebú, chodí vdovec.

V. Stádo husí, stádo káčat,
Možeš, Aničko, za ním kráčat.

A. Pod jaborem roste višňa.
Nebuď, Verunko, nebuď pyšná.

V. Pod jaborem roste topol,
Daj mi, Aničko, daj mi pokoj.

Na podzim, když otava s luk již odklizena byla, kravaři na vesno a v létě rozptýleni, pásali společně na lukách, vypravivše se na celý den. Tu kladouce oheň chystávali si společnou hostinu, pekouce si brambory, vaříce ryby a raky v potoce nachytané nebo smažíce vaječinu. Tu bavívali se kravaři hrami společnými, jme-

novitě gymnastickými, co zatím kravařky se „hojkały na hojkačce“ (houpačce) aneb „hongały“ (kolébaly) na kolébači z ohnuté haluze vrbové spleteném.

Vlastní prázdniny kravařské byly první dni jarní, než se začalo pásti. Té doby nejvíce času věnováno společným hrám, jež byly 1. *společenské.*

Na barvy. Hráči vyvolí ze sebe anděla, čerta a vyptavače. Anděl a čert odstoupí, vyptavač obchází ostatní hráče a táže se jednoho po druhém po tichu, jakou si kdo zvolil barvu. Když pozobchodil všecky, přistupuje anděl volaje: Cingilingi! Vyptavač táže se: Kdož to? Anděl odpovídá: Anděł. V. Co chťéł? A. Barvy. V. Jaké? Anděl jmenuje nějakou barvu. Má-li kdo takovou, přejde k němu, pakli nic, odpoví mu vyptavač: Néni jí. Anděl odstoupí a přiběhne čert křiče: Hurdy burdy! V. Kdož to? Č. Čért z měchem pod ořechem. V. Co chťéł? Č. Barvy. V. jaké? Tu zase čert jmenuje barvu. Uhodne-li, přejde ten, kdo ji má k němu, sice odpoví mu vyptavač tolikéž: Néni jí. Na to přijde zase anděl a pak čert a tak přicházejí jeden po druhém, až uhodnou všecky barvy. Potom stoupnou si anděl a čert proti sobě a za ně postaví se řadou všichni jich stoupenci držíce se pevně jeden druhého rukama v poly. Anděl a čert chytnou se nyní za ruce a přetahují se, která strana kterou přetáhne, ta vyhraje, přemožená strana za svým vůdcem obyčejně povalí se všecka na zemi.

Na rychtářa. Na pět cedulek papírových napíše se: rychtář, byrda (biřič), žalobný, nevinný, zloděj. Cedulky se zamotají a každý z pěti hráčů po jedné si táhne. Kdo je nevinným a zlodějem, zůstane tajno, ostatní, čím kdo jest, povědí. Rychtář si zasedne, žalobný přistoupna k němu praví: Pane rychtáři nesu vám žalobu. R. Jakou? Ž.: Z tech dvúch jeden mi ukradł boty (nebo cokoliv). R.: Doveď mi ho sem za ucho (za nos, za nohu). Dovedl-li zloděje, rychtář určí mu trest na záda, kterýž mu byrda hned vyplatí. Pakli doveden nevinný, ukáže cedulku a trest určený vyplatí se žalobnému za křivé udání.

Na řemeslníky. Hrají čtyři, dva jsou řemeslníky a dva hádají. Řemeslníci odstoupí a radí se o řemesle, pak přistoupí k oněm dvěma říkajíce: Šli dvá řemeslníci od města k městu, první słovo (vlastně písmeno) *k*, t. j. jmenují první písmeno, kterým počíná jméno jich řemesla, při tom kreslí zhruba buď křídou na stole nebo venku hůlkou na zemi výrobky svého řemesla. Když onino dlouho nemohou uhodnouti, řemeslníci praví: Milí páni, my se tu dlouho nemožem zdržovat, my sme klobučníci. Pakli uhodnou, zase oni jsou

řemeslníky a tito hádají. Obyčejně nebývají volena řemesla známá, nýbrž všelijaká jiná, vymyšlena: cepaři, hůlkaři, lavkaři, misaři a p., což nebývá snadno hned uhodnouti.

*Na tabačníky.**) Zvolí se jeden nebo dva obrajti, dle toho, kolik je tabačníků. Tabačníci schovávají svůj tabák — nějaké listí — pod kámen, do prachu, do trávy atd. na určeném dříve okršleku, ne mimo něj. Když všichni poschovávají, jde obrajt hledat a jak všem najde, vyplácí tresty. Když někdy dlouho někomu nemůže najíti, onen jemu na požádanou svůj tabák dobrovolně ukáže, začež pokutován nebývá.

Na kozu. Jeden hráč je kozou, druhý zahradníkem, ostatní držíce se za ruce rozestoupí se kolem co nejširším, tak že ruce napřaženy jsou. Koza stojí v kole, zahradník vně stoje kozu ze zahrady vyhání, volaje: Pŕč koza ze zahrady. Koza rozběhne se a kde je kolo nejslabší, prorazí a utíká pryč. Všichni hráči pustí se za ní a chytivše ji pokutují.

Na kokša. Vyvolí se hejtman, a ostatní hráči postaví se do řady jeden za druhého. Hejtman postaví se před řadu a zavolá: Kokeš! Načež první v řadě stojící se ho zeptá: Co chceš! H.: Zajíčka. První: Chytni si ho, možeš-li. Hned na to poslední v řadě vyběhne a rozličnými oklikami běží, aby se dostal na první místo v řadě. Hejtman běží za ním a chytne-li ho, jest chycený hejtmanem a hejtman postaví se na první místo v řadě; pakli ho nechytne, volá z novu a chytá druhého, třetího od zadu, až některého chytne.

Na klupanou. Hráči zasednou za stůl a klepají ukazováky obou rukou. Jeden vyvolává: Pták letí, vrana letí, tele letí atd., vyzdvihuje po každé pravou ruku vzhůru. Hráči mají s ním jen tehdy ruku vyzdvihnouti, když vyvolavatel skutečné nějaké létadlo jmenuje (pták, vrana); kdo se zmýlí, buď že vyzdvihne ruku, ano se vyvolává něco, co nelétá (tele) aneb jí nevyzdvihne, ano vyvoláno létadlo, tomu se napíše čárka. Po ukončené hře vyplatí se mu tolik „ščugélek“ do čela, kolik má čárek.

*Na tysa.***) Jeden hráč posadí se na stoličce, druhý stoje dá mu hlavu do klína, tak aby neviděl. Dva pak postaví se s boku po obou stranách a jeden z nich jej udeří. On vzkočiv hádá, kdo jej udeřil. Uhodne-li, přijde, kdo jej udeřil, na jeho místo.

---

*) Pokud byl na uherských hranicích třicátek, nosívali Valaši pašovaný tabák uherský do naší krajiny na prodej, jsouce ovšem stíháni od obrajtů (finančních strážníků).

**) Týsat, natýsat = nahlédati.

Mimo to mnoho ještě jiných her společenských bylo: na prsteň, na „kotelbabu“ (slepou babu) a p.

2. *Hry gymnastické* zavíraly v sobě všecky možné cviky prosté i nářadové jaké pěstuje nynější tělocvik školní. Děti hrávaly si na chytanou, na mžíčku (na schovávanou); chlapci „stavěli suché vrby“ t. j. stavěli se na hlavu vzhůru nohama, „lámali kolesa“ převrhujíce se s nohou na levou ruku, s levé ruky vzhůru nohama přes hlavu na pravou ruku, s pravé ruky zase na nohy atd., přeskakovali „šibenice,“ vytahovali se zavěšenýma rukama na bidlo a přesmykovali přes ně, lozili na stromy, jmenovitě na „hlané“ (hladké) buky, „vrhali kotrlce,“ chodili „za pasy,“ který kterým uhodí o zem, házeli o závod do dálky nebo do výšky z ruky nebo z praku, běhali o závod, stříleli z lukův a z kuší ze šindelu zhotovených, z pukače bezového a p. Na řece „zamykali bestrmana“ a „dělali babky.“ Bestrman se zamyká takto: Vyhodí se pleskatým kamínkem jak možná nejvýše. Spadne-li kámen hranou kolmo do vody, žblunkne a udělá se nad ním klokoč; tím bestrman je zamčen. Pakli spadne plochou na vodu, pleskne jen, a bestrman se odemkne. Honem musí se zase zamknouti. Dělajíce babky, házejí ploským kamínkem z pošika po hladině vodní, tak že kamínek po vodě poskakuje. Kolikráte poskočí, tolik je babek. Při tom provolávají: Kolik babek za paták?

3. *Hry v míč.* Míč byl trojí: *habáň*, ušoulaný z kravských chlupů, *pucka*, namotaný ze cvist (předené vlny) a *kołomastryka*, spletený z nakrájené gumielastiky. Chlapci na dědinách neznali než habáň. Hry v míč byly rozmanity, nejobyčejnější byly: *na děcka, na sviňu a na papunca.*

Hrajíce na děcka, udělali tolik důlků v jedné řadě, kolik hráčů bylo. Vylosovaný pak čítaním hráč kotoulel míčem přes důlky. Do čího důlku míč vpadl, tomu bylo házeti po hráčích ostatních, zatím na vše strany utíkajících. Koho uhodil, ten házel zase po jiných, nyní už na svých místech stojících. Kdo se chybil, dostal do důlka „děcko“ (koleček) a kotoulel pak znovu. Na konec hry, kdo nejméně děcek měl, vyplácel ostatním tolik ran míčem do zád, kolik děcek který měl.

Hru na sviňu provozovali takto: vyryli důl větší a okolo něho v neveliké vzdálenosti malých důlkův o jeden méně nežli hráčů bylo. Pak se čítalo; na koho padlo, tomu bylo „pást sviňu,“ t. j. poháněti hůlkou míč z obvodu hráčův odhozený do důlka prostředního. Podařilo-li mu se, počala hra z novu čítáním. To však se zřídka přihodilo, neboť hráči ostatní byli na stráži s holí každý ve svém důlku zastrčenou, a jakmile pasák se blížil, hleděli mu míč zase

ven z kruhů vyraziti. Při tom však bylo hráči bedliti, aby odraze pasákovi míč, hned zase hůl ve svůj důlek vstrčil, neboť předstihnul-li jej pasák, vstrčiv svou hůl v jeho důlek, zůstal on pasákem a pasák postavil se na jeho místo.

Hrajíce na papunca vyryjí hůlkou na zemi velké kolo nebo vyhrabou důl, jeden hráč vylosovaný stoje u něho odráží palestrou míč. Kdo míč chytne nebo se země jej zdvihna do kola nebo do dolu jím trefí, odráží míč zas on.

4. *Hry o fazole.*

Na podzim hleděl si každý chlapec nastřádati s míšek fazolí ku příštím hrám jarním. Dle tvaru a barvy mají fazole různá jména, jsouce jedny druhých vzácnější, jako: *kulovačky* nebo *vajíčka* (drobné, červené), *malovačky* (kulaté, červené a bíle kropenaté), *černičky* (drobné, ploskaté, černé do modra), *běličky* (drobné, bílé), *siračky* (drobné, kulovaté, žluté jako síra), *strakačky* (strakaté), *łysáky* (červené nebo černé s bílými lyskami), *fúsále* (bílé s černými vousy), *šlíže* (bílé, podluhovaté a ploskaté), *koníčky* (žluté s červenými pruhy po bocích i po hřbetě), *kravičky* (kulaté, černé a bílé, nebo červené a bílé). *sedáky* (podlouhlé žluté), *uherky* (fazole největší, barvy černé, bílé, nebo červené a bílé).

Hry o fazole jsou rozmanity, jako:

Na šprtanca. Dva si sednou na zemi proti sobě, položí po fazoli před sebe a „šprtají," t. j. ukazovákem fazoli svou proti fazoli spoluhráčově posouvají. Kdo trefí, ten béře.

Do důlka. Hráči vyhrabou si důlek, do něhož z jisté vzdálenosti určený počet fazolí buď po jedné nebo na jednou házejí. Fazole do důlka vhozené každý hráč, hned jak odháže, vybéře a spočítá. Kdo jich nejvíce do důlka vhodil, ten počíná šprtati fazole roztroušené do důlka, vybíraje ovšem, které jsou nejbližší. Jakmile některé nedošprtne, šprtají ostatní, jak který má nejvíce fazolí v důlku. Hodí-li dva hráči stejný počet fazolí do důlka, udělali „plichtu," „splichtili se," ti házejí znovu. Když některá fazole tak hozena jest, že z polovice nad důlkem visí, o té se praví, že „krpí" (krpěti), tou se háže znovu.

Na sudolicho. Jeden zavřev do hrsti několik fazolí táže se druhého: Co je? (sudo či licho?) Uhodne-li, béře, pakli nic, musí tolik fazolí dáti, kolik onen v hrsti měl.

Na císařa, kaprála a babu. Tři hráči složí po stejném počtu fazolí na tři hromádky, z nichž největší jest „císař," druhá „kaprál" a nejmenší „baba." Pak rozloupnou „uherku" a polovicemi dle losu hrčí. Padnou-li obě polovice plochymi stranami vzhůru, je „císař"

i béře se největší hromádka, padnou-li stranami vydutými vzhůru, jest „kaprál“ i béře se hromádka prostřední; pakli jedna polovice stranou plochou, druhá vydutou obrácena, je „baba“ i béře hromádku nejmenší. Postaví-li se jedna polovice na nerovné půdě kolmo, je to „krpec,“ fazola „krpí,“ tu hrčí se znovu.

Na lidušku. Udělá se šest hromádek fazolí dle číslic na lidušce (kostce), po jedné, dvou třech až do šesti nebo několikráte tolik na každou hromádku. Pak koulí nebo hrčí liduškou jeden po druhém. Která číslice na lidušce jest na vrchu, tu hromádku béře. Je-li ta hromádka již sebrána, nebéře nic a koulí druhý.

Při hrách společenských čítáním býval určen, komu připadla úloha podřízená: mžíkati a pak hledati ostatní hráče poschovávané, chytati je, pásti svini atd. Čítadla byla kratší nebo delší dle počtu hráčů, jako:

Endeličky,
Dva špendlíčky,
Suk, puk, ven.

Řezník vede tele,
A pes se mu smiéje,
Bé!

En ten týne, sauraka dýne, sauraka tykytaka, suk buk ven.

Am, bum, tatarum.
Cim, flek, pumparum,
Stóí hruška u potůčka,
Říkajú í klíč,
Na koho to slovo přijde,
Ten mosí ít pryč.

Am, bum, tatarum,
Cim, flek, pumparum,
Pani sedí na kamenci,
Vystupujte krakovenci,
Krakovenci krakova,
Kalich vody nakova,
Ač, kač, ven.

Had leze z ďúry,*)
Veze s sebú kůry,
Haklice, paklice,
Červené stolice,
Štyry oka do potoka
A to páté ven.

Jeden, dva, tři,
My sme bratři.
Jeden sedí mezi nami,
Bude si hrát také s nami,
Kopa, hruda, křen,
Kdo nás chce zradit,
Ten mosí ít ven.

Trávu mám, krávě dám,
Kráva mi dá mléko,
Mléko dám pánovi,
Pán mi dá žito,
Žito dám mynářovi,
Mynář mi dá múku,
Múku dám pekařovi,
Pekař mi dá chléb,

Trhám, trhám kvítí,
Mynářovéj cérce,
Přišéł k ní Mikułáš,
Naložił í złatý pás,
Na tom pási kameň,
Sekulička amen,
Sekulička stříbrná,
Pojedeme do Brna,

*) nebo: z díry — knihy.

Chléb dám žebrákovi,
Žebrák mi dá otčenáš,
A ty pane kuliáne chytaj nás.

A z Brna do kuchyně,
Mezi dobré hospodyně,
Hospodář nemynář,
Sekuličko chytaj nás.

Zajíc běží přes oboru,
Roztrhł si zadní nohu,
Liška mu ju zešívała,
Vevérka sa posmívała;
Což ty sa máš posmívati,
Dyž ty nemáš kúska gatí.
Šturmujte, bubnujte na
starého skřečka,
Skřeček leží pod łavicú,
Bíje mandu v řit palicú,
Dosť, skřečku, dosť,
Už je hołá kosť.

Žaba krhoce
V černém potoce,
Syn sa í žéni
V tureckéj zemi,
Bere si dolku*)
V tenkém obojku.
O dolka, dolka,
Proč si ty tak tenká ?
Proč bych nebyła,
Dyž su panenka.
Z kože buben ven!

Evendule v jednom dubě,
A na vršku brabci,
Vybrali ich chlapci,
Kúpili si barana,
Ze złatýma rohama;
Kdo ty rohy najde,
Štyry míle zajde,
Štyry míle za Prahu,
Za tú babú šmatłavú.

Šli dvá Turci
Okole Prapurci,
Zaťukali na zámeček,
Na ten złatý bubýneček,
Na bubýnek bum, bum,
Na citeru tra, tra,
Na husličky fidli, fidli ven!

Oblíbenou zábavou bývalo dětem olamovati si jazyk větami složenými ze slov těžko vyslovitelných, jako: Šła Prokopka pro Prokopa: Poď, Prokope, dóm nasypat koňom.

Skákało psisko přes kříkopisko, přes 'pcháč, přes rozsocháč, přes Nevyrovnávałovo humno.

Oblemujeme-li mu to, anebo neoblemujeme-li mu to.

Pět pepřů před pecú (pětkrát po sobě).

Všeci ptáci v seči sú (několikráte po sobě).

Jindy zase vyhledávaly věty, jichž slova všechna od téže hlásky počínají:

---

*) Dolák — dolka (obyvatel doliny), Slovák a Slovačka od Hradiště Uherského.

*P*etře, *P*avle, *p*ověz *p*ravdu *p*ravdivú, *p*rodala-li *p*ekařka *p*eřinu, *p*rachovú. *P*ekař *p*opadl *p*oleno, *p*raščil *p*ekařku *p*odkoleno.

*V*ím *v*elmi *v*eliký *v*rch, *v*tom *v*rchu *v*elmi *v*eliký *v*lk. *V*áclave, *v*em *v*idly *v*kuchyni, *v*yžeň *v*lka *v*en.

*U*hlíř *u*deříl *u*čňa *u*hlem, *u*čeň *u*tíkál, *u*padl, *u*mřél.

Oblíbeno bylo též rhythmické říkání podle obrázků křidou na stole nakreslených, jako:

Basa, husle, krátké, dlúhé, to sú hodné vidly hnojné, to stolica řezací, to posada slepičí, to je hák, to je pták, to je panský poťahák (potěh) — hák, pták, poťahák atd. nazpátek.

Říkajíce následující řádky rhythmicky psávaly křidou čárky na stole tu vždy po dvou tu zase po jedné slabice, tak aby všech čárek při prvním říkadle bylo počtem patnácte, při druhém dvacet:

Píšu, píšu patnást,
Ešče jednú patnást;
Lesti já ich nenapíšu,
Napiš si ich sám.

Jedna dvě były dvě,
Były były, były dvě,
A kdo ich chce spočítati,
Nech sa ide podívati,
Že ich istě dvacet je.

Na cep, jehož délka jest šesti dlaní (ovšem mužských) učili se měřiti takto:

Kde ideš? — Do lesa. — Co dělat? — Dřevo rúbat. — Nač? — Na cep. — Při čemž za každou otázkou a za každou odpovědí na dřevě na cep ostrouhaném počna od konce dlaň vedle dlaně se klade, po šesté pak dlani dřevo se poznamená a uřeže.

Také úlohy početní leckteré zábavky poskytovaly, jako:

Devět holí, na každé holi devět kabelí, v každé kabeli devět koček starých a každá stará měla devět mladých. Koléj ich bylo?

Hnál ovčák ovce na pole. Jél pán a ptál sa ho: „Koléj máš tech ovec? Je ich myslím kopa?“ Ovčák povídál: „I ane, néni ich kopa. Dybych ich miél ešče jednúc toléj a pů toléj a dvě a tři, bylo by ich celá kopa.“ Koléj miél ovčák tech ovec? — Dvacet dvě.

Mimo to chlapci kreslívali rozmanité figury geometrické přeměňujíce je v jiné umazováním čárek a p.

V zimě děti z dědin chodívaly do školy; některé naučily se čísti, některé čísti i psáti.

Doma bylo jim „drhnút peří.“ Dostávaly ho úkol, když jej zdrhly, mohly se jíti pobavit na „vozičky“ (klouzačky) nebo na sáňkách. Na vesno, když sníh slezl, leckterý úkol objevil se na zahradě.

Známkou jakési dospělosti a samostatnosti jest, hdyž si smí dítě samo ukrojiti chleba. Drobným dětem totiž matka ukrajuj „božího daru,“ když pak už dítě větší na ní chleba ptá, praví mu „Ukroj si, šak máš rozum!“

O pěstování jazyka.

Napsal *Jan Kosina.*

Zřídka kdy u nás, ačkoliv už v létech čtyřicátých slavné paměti básník polský Adam Mickiewicz národem nás nazval filologickým, rozpravy se uveřejňují, které by se týkaly jazyka našeho správnosti, jeho povahy a ducha. Všechna téměř péče o věci ty posud ostavována několika brusičům, a ti chudáci za horlivou snahu svou větším dílem toliko trochu posměchu si utržili od výkonného spisovatelstva a upřímného politování,

Ký div tedy, že když mimo nadání v prvním sešitě nejnovějšího paedagogického časopisu, jejž výborný náš učenec doktor Lindner nedávno v Kutné Hoře vydávati počal, rozprava jest uveřejněna o pěstování jazyka z péra spisovatele nad jiné plodného, doktora Josefa Durdíka to, dychtivýma rukama jsme po ní sáhli, žádostivi jsouce zvěděti, jaké o věci nad jiné mocněji se týkající všeho bytu národního je mínění nejpřednějšího na ten čas českého filosofa.

Ale divných dozvěděli jsme se z rozpravy té věcí, divnějších nežli by se nám kdy bylo ve snách zdálo.

Jesti rozprava páně Durdíkova — ač porozuměli-li jsme jí dobře — rázu po jedné straně polemického, po straně druhé pak rázu apologetického, ačkoli tuto pan spisovatel ukrývá a kuklí co nejpečlivěji. Obojí bohdá na jevo vyjde z toho, co hodláme podati o rozpravy naší obsahu.

V úvodě počínajícím od samého novověké fysiky otce Galileiho jaksi za novinku nám se zvěstuje pravda dosti stará, ba již Pindarem hlásaná lapidárními slovy *νόμος πάντων βασιλεύει,* a kde kým za našich dob uznávaná, dle jistých zákonů že probíhá všecko, vědě tedy zákonů těch že je hledati. Pan doktor však se tváří, jakoby přece ještě bylo dostatkem lichých vědátorů, kteří pravdy té neuznávají, ba ani netuší, a ti vědátorové na licho po rozumu jeho jsou nešťastní brusiči. Neužívá sice pan doktor slova právě jmenovaného, ale nemyslím, že by kdo nehádal na brusiče čta slova následující: „Jako prý Galilei ukazující na svůj nezvratný pokus stál proti tehdejším Aristo-

telikům, astrologům, alchymistům a mystikům, tak asi stojí prý duch výkonného spisovatelstva proti neplodným mudrlantům a tajnůstkářům, kteří potřebu pokroku ani necítí a z řeči spisovné jen rejdiště vlastních vrtochů dělati chtějí.“ Ale jako by pan doktor sám se lekal výroku svého, v zápětí za ním vyličuje brusiče za cosi pouze bývalého, za jakési literární mamuty, an dí: „Kdežto dříve mnozí pokládali jazyk knihovný za něco absolutně lepšího a mluvou lidu pohrdati se naučili — (brusičem jsa nemohu nepřipomenouti, že mi vazba tatano zapáchá germanštinou — sie lernten die Volkssprache verachten) — ukázáno nyní ke všem pramenům a zejmena ku pramenům dříve neznámým.“ Nevšímajíce si poněkud podezřelé logičnosti tohoto místa, dovolíme si konstatovati my brusičové, že neváháme po tu chvíli jazyk spisovný pokládati za cosi absolutně lepšího nežli kde který dialekt. Proč? — Proto že spisovný jazyk ovšem s to jest, aby kde kterou přednosť kteréhokolivěk dialektu si osvojil, nikoli však naopak dialekt osvojiti si může přednosť mluvy spisovné, nemá-li pozbyti svého dialektického rázu. My Čechoslované o skutku tom nejméně měli bychom pochybovati; jediný pohled na rozkolnickou literaturu bratří Slovákův o pravdě té nás poučuje téměř makavě. Že však vážíce si nepopíraných předností mluvy spisovné dialekty nikterak nepohrdáme, uznávajíce je naopak za nepřebrané studnice, ze kterých mluva spisovná vážiti může plnými okovy, to hlásáno tolikrát i slovem i skutkem, že nevidí a neslyší leda kdo slyšeti a viděti nechce.

Než beřme se dále! Pouštějíce mimo, co pan doktor vykládá o tom, že jazyk český žije, konstatujeme toliko, že po rozumu pana Durdíka žije životem organickým, že se totiž mění, roste, mohutní, že přizpůsobuje celý stav svůj zevnějším podmínkám, přibírá nové látky a odměšuje starou, na základě útvarů bývalých že vytvořuje útvary netušené. Konstatujeme to proto, poněvadž na místě jiném, jak uvidíme, pan doktor hude jinou.

Než co jest jazyk? táže se pan doktor. „Soustava slyšných známek prý, kterými si své představy na vzájem sdělujeme. Nenádherné to slovo,“ dokládá pan doktor, „za to však náležitě jasné.“ — Přiznávám se upřímně, mně slovo to nenádherné že není dosti jasno. Jakže zajisté? Není-li i hudba soustavou slyšných známek, kterými si navzájem sdělujeme své představy? Nejsou-li elektrické signaly železničné slyšné známky, kterými od budky strážné k budce, od stanice ku stanici lidé si navzájem sdělují představy? Právě to‘ co jazyka jest podstatou nejvlastnější, výměrem paně doktorovým zůstalo nevyměřeno. Na štěstí výměr ten pro rozpravu není tak veliké

váhy jako v zápětí jdoucí výměr slova, jímž toto se prohlašuje za jakausi známku věci. Neníť ani ten výměr bez žabího chloupku, ale buďsi, přestaneme na něm.

Velmi případno je, co pan doktor na základě výměru toho vyvodí, že totiž slovo jsouc známkou věci toliko tou měrou sdělovací úloze své dostojí, jakou jí rozuměno bude ode všech, kdo jí užívají, stejně. Ne méně i to případně pověděno, že na požadavku shody hlavně se zakládá mluvy správnosť, ale nikterak tomu rozuměti nemůžeme, co pan doktor praví, že by správnosť mluvy byla souhrnem pravidel, jež podvolení vyžadují. V tom výroku po našem rozumu pochybeno ven a ven a došel by snad leda tím spůsobem jakés takés opravy, řeklo-li by se, správnosť mluvy šetřením že jesti jistého souhrnu pravidel, jen že by pak dokládati větu, jež vyžadují podvolení, na prosto bylo zbytečno. Od toho zajisté pravidla jsou pravidly, by se jich šetřilo, ne by se po libosti kdo směl od nich uchylovati.

Z toho srdce pochvalujeme, co pan doktor odvozuje ze zákona shody, jazykovu to snahu konservativní. „Jazyk," praví, „posvěcuje každé slovo, které v užívání vešlo. Zvyk je podkladem všech pravidel mluvních, a je-li zvyk vůbec tyrannem, jazyk býti musí tyrannem nejpevnějším. Úzkostlivě každý národ bdí nad ustálenou mluvou svou, neúprosně odstrkuje a v zapomenutí hází všechny pokusy, které samozvaně na ni něco předělávati chtějí."

Nicméně však i v tom panu spisovateli dáváme za pravdu, že přese všechnu svou ustálenosť jazyk jako vše, co žije, se mění, že se mění jazyk ne toliko po stránce syntaktické i slohové, nýbrž i po stránce formalné; avšak to nemůžeme nevytýkati, že zvláště ve příčině změn formálných rázněji a rozvedeněji nevytknul, co překrásně a velepravdivě, ale přece jenom jako mimochodem propověděl na str. 13., že „jazyk mění se po differencialiích, po trochách tak malých, že výsledek teprv obsáhlejšímu názoru, po integraci, se zpatrní!"

Ještě méně panu spisovateli pochvalujeme, že zcela zapomínaje na to, co tak pěkně vyložil o důležitosti zákona shodového, tak ledabylo, ba skoro frivolně si vede ve příčině forem přehlasovaných. Zdá mi se, v tomto kuse rozpravy jeho a ve všech statích, kde se šíří o kráse forem amputovaných, že vězí hodný kus apologie, ovšemť apologie nehrubě povedené. „Přehlasování," dí p. D., „není zákon, nýbrž pravidlo, má tedy výminky, totiž meze své, a sice zvláště tam, kde by libozvuk utrpěl citelné pohromy." Nezapomínejme pak, co tak pravdivě pan spisovatel praví na místě jiném své rozpravy, i „krása jazyková že jest pojem hromadný." Stylistu, který by neuměl jinakým způsobem upraviti mluvu — tu přebohatou a přeroz-

manitou mluvu českou — v krásný lad, nežli zavěšováním samohlásek širokých na měkké souhlásky i tamo, kde jazyk spisovný utkvěl na úzkých, stylistu takového za bídného příštěpkáře vyhlásiti dlužno by bylo, ne za umělce neb aesthetika. Kořistiti chtěje spisovatel z takovýchto malicherných záplat a příštěpků pro domnělý libozvuk důležitého by se vzdával prostředku na líčení živoucích figur z lidu. Novellista na př. líče paní Ančku ze zeleného trhu nebo statečného sic ale trochu hranatého Podskaláka našeho s nemalým ovšem prospěchem užije forem oněch nepřehlasovaných, pádnějších, hrubších, ale urozené slečně ze šestnáctého století nebo vůbec z doby, kdy hovor salonní u nás nebyl pouhou fikcí, a seladonovi jejímu klada v ústa takovéto formy nechutenstva by se dopustil neodpuštěného. Kdyby bratři Moravané politický denník svůj místo Moravská Orlice překřestili z ničeho nic na Moravská Orlica, hoj! hoj! co tu bude povyku od Krkonošů po Šumavu! Odštěpenství! rozkol! zráda věci národní! voláno bude— aj a nezapomeneme-li, že jistí páni úřadníci zcela opravdově mluví o moravském jazyku, snad ne tak zhola bez příčiny. Máť jazyk spisovný i misí politickou. Nuže páni libozvukáři, šetří-li Hanák, Valach, Slovák ve slohu vážném oněch forem přehlasovaných, ačkoliv ucho jeho ode dětství formám zvyklo nepřehlasovaným, ušetřujte pak i Vy podskaláckou muzikou spisovné mluvy české a vyhledávejte libozvuku raději tam, kde ho skladiska přebohatá, ve volném to a opravdu slovanském slovoskladě a se vší chutí těžte z lidu ať českého ať moravského ať slovenského ve prospěch své syntaxe.

Mluvě o změnách jazykových z ničeho nic pan spisovatel toho se leká, že by jazyk býti mohl organismem. Pominouce těch pochybností jeho u příčině věci dříve tak určitě ujímané za pravdu — naskytne se nám zajisté příležitosti dotknouti se jich na místě jiném — stopujme páně Durdíkovu rozpravu dále.

Postaviv na jisto pravdu nepopíranou, že vše na jazyku se mění, forma i látka, jen že ne všecko jedním tempem, ač ovšem podle jistých zákonů, dovodí dále, že změna, děje-li se vědomě, díti se musí po zákonech, že tedy tomu, kdo nové slovo zavádí, o to péče bude, by nové slovo to co možná bylo srozumitelno, pěkno, zprávně utvořeno, čímž arci pan doktor důležitosť uznává toho, co později netoliko v lehkosť uvádí, nýbrž i zjevně potupuje — totiž důležitosť analogie. Ve všech oněch kusích souhlasíme tu s panem spisovatelem, ale v tom nikterak s ním nemůžeme býti za jedno, že by nového slova původce v život je uváděje rušil jakou harmonii. Ne uváděním nového slova porušuje se harmonie, nýbrž citem nedostatku toho

slova, které šťastnému původci jeho se podařilo vynalézti, jakož sám příklad panem spisovatelem uvedený dosti světle dokazuje. Ne totiž ten, kdo vymyslil slovo záložna nelibosti jaké původcem byl a rušil harmonii, ale rušil ji slova toho nedostatek nežli bylo vymyšleno, ana věc, která slovem označena býti měla, již existovala. Než to jsou leda drobnůstky, o něž se nehodláme s nikým nesnaditi, a vizme raději, co p. spisovatel ve příčině změn slovových vykládá dále.

Cítě jaksi nedostatky výměru svého dřív o slově podaného, pokouší se o výměr nový. Vystavujeť slovo za posunek mluvidel. Třeba bychom nemohli souhlasiti s výměrem tím, poněvadž i prsknutí dítěte, jemuž nechutná podávaná kašička, i mlasknutí labužníka, jenž vysrkuje ústřici, i hvízdnutí, jímž lovec k sobě volá odběhlého chrta, nejsouce slovy posunky jsou týchž orgánů, kterými slova pronášejíce říkáme mluvidla, a to posunky velevýznačné a srozumitelností svou překonávající všecka slova všech jazyků lidských, přece nehodláme popírati pravdu zakládající se na zkušenosti a již starým Horáciem tak případně propověděnou, že slova jak opadávající listí stromové z užívání vycházejí a jiná na způsob lupení jarního zase místa zaujímají odumrlých. I v tom souhlasíme s panem spisovatelem, že slova se mění, aby snadněji se pronášela, aby liběji zněla, ale nikterak v tom mu nemůžeme přisvědčovati, že by slovo krátké, poněvadž méně vyžaduje času k proslovení a méně námahy mluvidel, tím i bylo pěknější. Uznáme-li slova *koš, úl* o polovici krásnějšími nežli slova *krása, mladosť,* poněvadž vyslovení oněch jedním, vyslovení těchto dvojím pořizujeme namožením mluvidel? a řekneme snad dokonce za příčinou právě uvedenou, že *koš* a *úl* o dvě třetiny jsou krásnější nežli *lahoda, uměna* a *postava?*

Nehledíce ani k tomu, že délka a krátkosť pojmy jsou velmi relativné, jakož pan spisovatel sám dosvědčí, vzpomene-li si, že za řeči slovo *záložna* nazval slovem *krátkým*, zdá se nám vůbec prapodivným býti požadavkem, abychom pěknotu slov stanovujíce jako kupečtí mládenci s loktem v rukou vůkol obíhali a je měřili. A závodily-li by jazykové o palmu libozvukosti čili pěknoty na div náš divoucí, měřilo-li by se loktem páně doktorovým, ne velebné Hellenštině předního by se dostalo místa, ač jinde nám ji pan spisovatel právem za vzor lepoty vystavuje, nýbrž potvorně primitivné kytajštině, a z nynějších jazykův evropských ne lepozvuká italština nebo bohatým vokalismem svým vynikající ruština, nýbrž píštivě brebtavá a hodrkavá angličina prvního by ulovila accessitu.

Pohodlíčku mluvidel, jde-li o jazykové zvelebování, místo dáno býti nemůže; komu pohodlí zákonem nejpřednějším, odmlčiž se, aj

a bude mu pohodlí do syta a kráse poslouží alespoň tou měrou, že rozplozovati nebude musiky špatné. Ne leností tužíme síly a rozhojňujeme statky, ovšem pak namáháním a cvikem. Bez práce žádné koláče! Aesthetický moment nikterak nemůže k tomu tíhnouti, bychom v jazyce měli slov kratinkých co možná nejvíce, a momentu oekonomickému my rozumíme zcela jinak. Dobrý hospodář ne o to pomýšlí, aby dada se na zlaté pohodlí zrní, drůbež a skot měl co nejzakrsalejší, nýbrž aby ho měl i co do počtu dostatkem i po kvalitě co nejzachovalejší. Oekonomie pravá bohatstva vyhledává ne nuzoty. Ostatně i ve příčině této na mysli míti sluší, čeho dotčeno již shora, že líčená nebo pojednávaná věc odůvodňující rozdíl mezi slohem vznešeným a slohem sprostným druhdy i slovům vulgarně zkomoleným, z pouhého pohodlíčka mluvidel pošlým, vyhrazuje jakés takés právo. Ve mluvě vědecké a vážné prose vůbec místa bychom dávati neměli nikdy slovům okleštěným a zmrzačeným, jako bychom místa dávati neměli vulgarním formám. Poněkud jinak věc se má ve mluvě básnické. Nikdy nikdo Sophokleovi nevytýkal, že říci se osmělil na př. *κἀποφθίνει τὰ χρηστὰ χὠ δειλὸς κρατεῖ* místo *καὶ ἀποφθίνει τὰ χρηστὰ καὶ ὁ δειλὸς κρατεῖ* nebo *χὤταν τις εὖ ζῇ* místo *καὶ ὅταν τις εὖ ζῇ*, ačkoli by řecký prosaik nižádný se byl neosmělil napsati cosi podobného, neboť za zkomoleniny ty Sophokleovy bohatou nalézáme náhradu v lepotě rhythmické, které prosa prosou jsouc míti do sebe nemůže. A tak i my zcela po rozumu páně spisovatelově rádi k tomu se známe, že „čím lépe báseň vyhovuje pravidlům formy zevnější, čím umělejší je tato forma sama, čím lahodněji mluva, čím pěknější jsou obrazy, čím novější a hlubší myšlénky, tím spíše v jednotlivosti sneseme odchylku a novotu.“ Chtěl-li by však prosaik, opíraje se o skutek, že básník ten a onen slova tak a jinak zkomoleného užil, odtud osobiti si právo k licenci podobné, slušně bychom mu to vytýkali, poněvadž nelibosť nezbytně vznikající z každého mrzačení ničím nemůže nám nahraditi.

Mluvě o novotách forem, nemohl si pan spisovatel toho odepříti, aby tak mimochodem nezavadil o ty nešťastné brusiče. Jen působivými spisy prý, básněmi a rozpravami vědeckými, které co díla znamenitá oblibu si zjednají a rozšíření dojdou, možno novotu skutečně a se zdarem v jazyk uvésti, nikoli však slovařskými dekrety.“ — Kdo, probůh, u nás kdy co dekretoval nebo dekretuje? Řekne-li který brusič ostýchavě, jak u nás je zvykem: Brachu spisovateli! staří naši neříkali na př. rozpravy, které co díla znamenitá oblibu si zjednají, nýbrž: která jsouce díly znamenitými oblibu si zjednají; mluv pak i ty, chtěje Čechem slouti, po česku, maje kabát svůj

vlastní, poctivý, slušný, proč na sebe soukáš kamizolu německou, jakoby u nás věčně bylo masopust, i řekl-li by takto brusič kterému spisovateli českému, je-li to jaké dekretování? — Neupírá však pan spisovatel brusičům a slovotepařům všech zásluh, doznávaje, že za poměrů mimořádných, asi takových jako jsou naše, slovotepci ti dosti platné již konali služby. — Rádi věříme! Kdyby slovotepci Šafařík, Čelakovský, Vocel, Erben a lidé, těm podobní základů byli nepoložili vědecké terminologii české, hezky dlouho bychom asi počkati mohli, až by nám ji byli vykouzlili moderní naši velikáni.

Ubírejme se dále! Jednou dobrou vlastností honosí se výrok páně spisovatelův, že zkracování slov nám nesmí ploditi hrůzy, tou, že jej doličuje příklady, čehož na místech jiných na nenabytou škodu jasnosti a zřetelnosti pomyslů pronášených činiti opomíjí. Není-li prý chybno říkati *okolnosť* a *smrtelný* místo *okolostojičnosť* a *smrtedlný,* není také (snad: a n i?) chybno říkati *víc* místo *více.* Nehledíce k tomu, že *okolostojičnosť,* dobře-li pomním, Komenský první se pokusil uvésti v jazyk spisovný patrně podle německého *Umstand,* a jakož bývá při prvních pokusech, že těsta přibral více nežli bylo třeba, nehledíce dále k tomu, že my mluvíce nyní *smrtelný* místo smrtedlný toliko jsme odťali vlka trčícího ze kmene slovního a se navrátili ku staršímu, lepšímu způsobu českému, nehledíce konečně ni k tomu, je-li případna vedená tuto analogie, anoť při prvních dvou slovech uskrovnění se dálo v části kmenovní, ve slově třetím pak v koncovce, dovolíme si uvésti několik příkladů slovek amputovaných z rozpravy páně Durdíkovy a dovolávati se budeme, zaujmouce po radě jeho stanovisko čistonitě libozvukařské, rozsudku osob ve příčině té kompetentních, tedy osob ve zpěvu zběhlých a nepředpojatých zásadami brusickými. I tážeme se takto: Račte na dobrou nám pravdu říci: co by vám se lépe zpívalo, zdali jak pan Durdík si libuje: „jakž při jeho schopnostech (10. 21.), zas říkáme (11. 11. zd.), víc plynnosti (14. 4. zd.), být srozumitelným (15. 11.) jakous přednosť (15. 6. zd.), (18. 24. zd.), zas k lidu (18. 15.) všakť lid (18. 19.) přec mu rozuměli (18. 4. zd.) přec krášliti (23. 9. zd.) čili jak ti nedoslýchaví a na těch starobylých způsebech ustrnulí brusiči by psali: jako při jeho schopnostech, zase říkáme, více plynnosti, býti srozumitelným, jakousi přednosť, zase k lidu, všaktě lid, přece mu rozuměli, přece krášliti?

Nad míru pan doktor si libuje amputované formy *kladem, vedem* a podobné. Jak zchytra počíná si prý duch jazyka, an zkracuje první osobu množného čísla v těch slovech, ve kterých zkrácením nevzniká dvojsmysl. Ale mně se zdá, ač není-li již naprosto

mythem, o čem starý náš Kollár tak nadšeně pěl, národ československý, že ze tří pobratřených kmenů se skládá, českého to, moravského a slovenského, zdá mi se pravím, že přece jen by vzniknouti mohl dvojsmysl, ne-li nám ve stínu věže svatovítské požívajícím úrody zemské, tedy na jisto bratřím Slovákům. Těm zajisté zcela jinak zavznívalo by pověstné ono *zrežem ho* a zcela jinak zase *zrežeme ho:* ono by pokládali leda za pohrůžku literárního bašibozuka v tomto uznamenavajíce majestátní výstrahu generala slovanské vědy. Než stranou žerty! Tolik uctivosti věru mohli bychom míti ku spisovné mluvě své, abychom jí neidentifikovali s dialektem mezi všemi ostatními nejchatrnějším, ba jména dialektu hrubě ani nezasluhujícím, se žargonem to pražským.

Když pan spisovatel promluvil o skládání slov usilovně nám radí, jda v tom po stopách patriarchy Jungmanna, bychom nových slov dobývali z rumu starobylosti a jako ze živého zdroje čerpali z jiných jazyků slovanských, v čemž ovšem my s panem doktorem dokonale se snášíme. A jako sv. Jan evangelista všecka svá kázaní začínal i končíval slovy „milujte se," tak opět pan doktor i ve příčině oprav při jazyce už hotovém bedliti nám káže krásy, což my, plémé brusické, z té duše dušice pochvalovati opět a opět nepomíjíme. „Vylučujme zvláště zlozvuky," napomíná pan doktor, „kterých jsme zejmena ve spisovné mluvě schválně nahromadili uváděním sykavek a vřískavek, krkolomnými skupinami souhlásek, čemuž lid obratně a vkusně se vyhýbá. Někteří spisovatelé prý mají zrovna manii vzdalovati se mluvy lidové a sice směrem k nepěknosti, volí slova nejen temná, bezbarvá, nýbrž rozhodně zlozvuká, navěšují na ně zbytečná *ť, ž,* činí z *r* kde jen trochu možno, samá *ř,* ba p. spisovatel na ty spisovatele i to ví, že „pronášejí s pravou pochoutkou *bl, dl, vrhl* neb *dm, sm* a p." Promluvme nejprv o těch přednostech mluvy lidové, jež tak vtipně se vyhýbá sykavkám a vřískavkám a uveďme si toho, žeť p. spisovatel učiniti to, nevím proč, opomenul, několik příkladečků. Jak vtipně si vede na př. ta mluva lidu pražského, v níž slýcháme slova jako mů*ž*u — mů*ž*ou; tlu*č*u — tlu*č*ou, prost*ř*u — prost*ř*ou, um*ř*u — um*ř*ou a jak nejapně vedle ní syká a vřiská ta spisovná kladouc mo*h*u a mo*h*ou, tlu*k*u a tlu*k*ou, prost*r*u a prost*r*ou, um*r*u a um*r*ou! — Přihodilo se tu věru panu doktorovi, co tak zhusta se přihází enthusiastům venkova, kterým po městech všude vše zatouchá a čpí zkaženým vzduchem, ale nad venkovskou hnojnicí stojíce nozdry rozdýmají dvojího si nosu přejíce, jakoby vdychovali pouhou ambru. — Že pan doktor mluvě o spisovatelích, kteří kdy jen mohou zavěšují *ž* a *ť* ke

každému slovu, žádného spisovatele neuvedl jménem, velice pochybil. U nás nejlépe brousiti ad hominem. Neboť věru čtouce jeremiadu o tom *ž* a *ť*, na koho jsme to hádali? Na pana doktora Durdíka. Píše zajisté: mámeť mnoho pojmů (15, 13.), nevylučujtež pravidel jiných; (14. 19. zd.), mějž spisovatel spůsob lidu na zřeteli (18. 4), spisovatel mějž právo (21. 24 zd.), cožtě se zvlášť jeví (21. 10) atd. atd. —

Podobá se ovšem, že všecko to, o čem pan doktor u příčině této se šířil, malichernosti jsou a nestojí za povšimnutí; ale souditi o tom, co důležito co nedůležito ne brusičům je dáno, nýbrž instanci jakési vyšší, posud ovšem nepojmenované.

Velice by se však mýlil, kdo by podle toho, co posud pověděno, se domníval, že pan spisovatel důležitosti mluvnické správnosti neuznává, že ji pokládá za zbytečnu. Naopak! „Neustále bdíti nad schopnostmi a půvaby češtiny, užívati jí ve všech příležitostech a odborech, zaváděti jistou svědomitosť ba nedůtklivosť, pokud se jazyka týče, to jest úloha, která všem vzdělaným národovcům, zvláště pak básníkům a učencům sluší." — Jaká to vzletná slova, jak promlouvají k srdci, jak povznášejí mysl! Žel Bohu, že pan spisovatel ihned zase o studenou se postaral lázeň, jež by zápal náš poněkud ochladila. „Správnosti se musí dobře rozumět," praví, ale nikde přesně nevykládá, na čem vlastně správnosť jazyková jest postavena. Francouzovi, Němcovi, Polákovi, Rusovi, slovem kde kterému národu světa meze správnosti jazykové určitě vytýká grammatika a slovník, u nás toho není. Nám jindy oekonomie, jindy aesthetika, jindy fysiologie a nejčastěji syntaxe milých sousedů na západě dovoluje i grammatice české se vysmáti i slovaři a přece zahrávati si na vzdělance ba na klassické spisovatele. Nuž uvedeme-li v lehkosť grammatiku a slovař, čím si ustanovíme jazyka našeho správnosť? Místo určité odpovědi k otázce té veledůležité pan doktor tak velikým a výmluvným se osvědčiv ve věcech důležitosti malé nebo žádné mluví o tom onom, čemu naprosto nerozumíme, a jen o tom nemluví, o čem by mluviti měl. Na latinské spůsoby jakési touží, na jakési staré kategorie o dokonalosti řeči, které prý dávno padly pod stůl, o určování konkretnosti jazykové hovoří a zas abstraktnosti, důsledky zavrhuje činěné z obrazů, jimiž se podstata jazykův objasňovala, ba v rozhorlenosti své na výrok se vzmáhá, že jazyk není organismem, ačkoli v úvodě rozpravy své hlásal, že jazyk český žije, že se mění, že mohutní a roste, zevnějším podmínkám se přispůsobuje a co já vím jaké jiné věci dělá, kteréž výhradně mohou připadati jenom na organismus. A

jakoby dřevnějším výměrem svým o jazyku podaném toliko byl žertoval a ty brusiče zkoušel, jsou-li přece tou měrou obmezeni, aby nedůsledností páně doktorových si nepovšimnuli, mimochodem nový o jazyku podává výměr, jen že onoho prvního bohužel ani o vlas lepší, vykládaje jej za úkon ducha spolkového, jakoby na p. stavění škol a kriminálů nebylo tolikéž úkonem ducha spolkového, třeba nebylo jazykem. A na dovršenou té babylonské věže hned zase na stránce 18. praví pan doktor, každý jazyk že je složen z buněk, z nichžto každá o sobě jest dalšího *plození* schopna. Otec Darwin z jediné buňky na div náš divoucí vyvoditi usiluje všecky organismy hříšného tohoto světa — a jazyk, ač je z tisícerých buněk složen, z nichž každá dalšího je plození schopna, přec organismem není. To si pochopuj kdo pochopuj, mozek brusický na takováto mysteria sláb.

I co dále pan doktor vykládá, ve mhlu tajemnou je zahaleno. O rozdíle mezi zákonem a pravidlem prý málo komu se zdá, a monografie jakás — o čem, v horlivosti své p. doktor zapomněl doložiti — i zde prý veliký by vydala prospěch. Neboť jen dobrou znalostí logiky zapuzena bude prý ta pseudologická nafouklosť, která z pouhých titěr, jako na p. krásnější-li slovo *víc* či *více* — risum teneatis amici! — strojí ducha jazyka a v domnění (— staří šosáci naši byli by řekli „a domnívajíc se“), že hájí logiku (po brusicku logiky) křivdí jazyku. Někteří hadači své pravidélko o chatrnou obdobu podepřené (já dokládám za příklad *okolostojičnosť* a *více*) přímo za logiku považují.“ I jakže? nejsou-li všecka tato slova jedním tajemnůstkářstvím, a smí-li kdo takto mluvě tajemnůstkářství vyčítati brusičům? Ale vyslechněme páně Durdíkovu řeč do konce. „Pohříchu jeví se prý ty zmatky i v činnosti didaktické. Člověk by neuvěřil, co na jednom ústavě pokládá se za chybu a opravuje, jakým nákladem horlivosti ano hněvu se proti tomu bojuje, někdy výrazy tak silnými, že už prý opouštějí čáru (sic!) nesurovosti, kdežto tatáž věc na druhém ústavě se zavádí.“

Hrůza věru hrůzoucí z líčení toho padá na člověka! Zle, matičko zle! Než kdo hrůzami těmi, jsou-li opravdu, je vinen? Kdož jiní nežli ti, kteří proti ustálenosti jazyka spisovného ustavičně brojíce tu pod záminkou libozvučaření tu pod záminkou logiky a Bůh milý ví čeho jiného brykule své privátní za svrchované vystavují zákony? A kdo pak asi odchovává školstvu našemu jazyka českého učitelstvo? Tuším že universita! Tať dává patenty na to, smí-li kdo vyučovati na školách středních čili nic. Nuže tedy, pánové, znamenáte-li tolik hniloby ve státě Danemarském,

račte kajicně se v prsa bíti a hádek hleďte raději uskrovňovati nežli lichým mudrlantěním přimnožovati.

Zdá se však, že není tak zle na těch školách našich, jak by pan doktor nám rád namluvil. Pojmeme-li celou tu hroznou filipiku jeho na zlořády školské za ukuklenou apologii, jakož tím právi se domníváme, hned celá věc v jinakém se nám objeví světle. „Neboť“, dokládá pan doktor epifonematicky zauzluje diatribu svou „má-li se psát *více* nebo (recte *čili*) víc, netýká se správnosti, budiž tedy zůstaveno svobodě spisovatelově. Jsou to věru toliko minima, kterých si pravý praetor nevšímá, mají as takovou váhu, jako kdyby brusič německý mermomocí chtěl provést, aby se říkalo *verfertiget* a *verfertig't* za chybu prohlásil.“

Půjčujeme i dáváme! žeby však pravý 'praetor německý si troufal napsati: *er hat die Kerze ausgeloschen* místo *ausgelöscht*, er *nemmt den Dingen das traurige Gepräge* místo er *nimmt*, jako praetorové čeští bohužel nic se neostýchajíce psáti si troufají „*shasíná svíci*“ (12. 20. zd.) „veme věcem žalostnou tvářnosť“ a věci podobné, o tom převelice si dovolujeme pochybovati. Znamenati z nečetných těchto příkladečků, že snahy brusické přece jen k něčemu podstatnějšímu tíhnou, nežli k malichernostem od pana doktora s hora vystavovaným na odiv.

Ve případech podobných onomu německému *verfertiget* s *verfertigt* u nás prý horlením se plýtvá; v hovoru prý povstává pak ona lehkosměšná affektovanosť, která ku příkladu každé *l* u praeterit nebo každé *ti* infinitivu s pravou chutí *vyhledává* (sic!) okázale vyslovuje a v témž čase (sic!) skutečných chyb se dopouští proti mluvnici a proti přirozené libozvukosti mluvy naší. Lidé hledí si věcí nepodstatných, ana jim hlavní uniká. Totě prý s krejcary lakotit a stovkami plýtvat. Vším tím jmění neroste, jazyk nezíská. Jen líčenosť se podporuje a spolu neohrabané, obtížné mluvení, oklikovací pronášení myšlének, strojený sloh a rozvláčnosť.“ — Aj totě věru, abych mluvil se Shakespearem zrnko pšenné v měchu plev! Jak fortelně to uměl pan doktor do moře nepravdy krůpějíčku pravdy vtrousiti! Kdyby brusičové toliko na tom přestávali, aby přiměli spisovatelstvo ku šetření syllaby *ti* v infinitivě a za skrovninkou tuto cenu přimhuřovali oči při všech ostatních chybách a poklescích mluvnických, výčitky páně doktorovy nebyly by zcela neoprávněny. Ale věc se má poněkud jinak. Tak n. p. i kdyby ten onen praetor český místo věty: „Nicméně nesmíme přestat každou novotu považovat za poruch“ napsal „nesmíme přestati každou novotu považovati za poruch“ (p. 13. 18.) potřasajíce hlavami by řekli:

věta nemotorná! rozvláčná, nečeská! — Že však brusičové šetříce úzkostlivě drahocenného pokladu po slavných praotcích zděděného vůbec a ve všech kusích ani tomu nechtí a chtíti nemohou, aby z něho co ujímáno bylo nebo svévolného zakoušelo mrzačení, tím při sam bůh dokonale jsou právi, třeba to mrzačení se týkalo jen malicherného *i* našeho infinitivu. Neboť aj, na domnělé té malichernosti visí zachování formy od infinitivu podstatně rozdílné, supina to, a se ztrátou supina ztrácíme i kus syntaxe! Že by pak ztráta tato malicherna byla, ni panem Durdíkem ani kým jiným nedáme si namluviti. Praví české přísloví, čeho máš nejvíce, toho nejvíce šetři. Infinitivy zakončené v *ti* slohu vážnému sluší jako řasná vlečka vznešené dámě. A krom toho: více věru těch stovek na hromadě mívají lidé, kteří lakotí s krejcary nežli ti, kteří si jich neváží, a ve příčině mluvy věc mi se nezdá býti jinakou. Jako hudebníkt ke všem chybám a pokleskům, ať by o čistotu jednotlivých tonů běželo, ať o dokonalosť harmonie ať o takt ať celkovitý výraz citový sluch má rovně jemný, tak ve příčině jazyka nám chyba budiž chybou, ať by formálná byla ať syntaktická ať slohová ať jakákolivěk jiná. Že pak šetření forem dokonalosti slohové neubližuje ni dosti málo, a naopak, že i spisovatelé libující sobě formy a formičky zmrzačené dovedou bez nesnází neohrabanými býti a rozvláčnými, toho po straně jedné za příklad uvedeme Jungmanna, Šafaříka, Palackého, a mohli bychom po straně druhé na příklady ukázati dosti blizounké, kdyby někdy radno nebylo šetřiti pořekadla latinského nomina sunt odiosa. — Ostatně nelze ni té pravdy upírati, že kdybychom více jazyku samému se učíce a méně o něm a na něm mudrujíce byli netrnkovali, nežákovali, nekampelíkovali, mluva naše a s ní též národnosť v místech by mnohem utěšenějších se byly ocítily, nežli na ten čas je spatřujeme.

Málo jsme se toho posud dověděli z rozpravy páně Durdíkovy, čím by nápis její poněkud mohl býti ospravedlněn, a v následujících třech statech shledáváme toho ještě méně. Jediné to jest důležito, že pan doktor našim spisovatelům čtrnáctého činu, kteří alespoň někdy fabrikujíce svá opera immortalia na hlasy dávali těch plesnivých brusičů, proklamuje volnosť. Praví sice pan doktor, volnosť že není nevázanosť, aby však určitě volnosti té vytýčil meze, nezdá se mu. Místo takovéto páravě a piplavě paragrafické práce zase dává na srozuměnou, tak trochu nějaké té grammatiky že jim přece bude potřebí. „S jazykem prý se má jako se člověkem, který se vzdělává. Nic platno kdo chce do společnosti vzácnější a hojnější, musí se jejím řádům podrobit a se po jistou míru změnit,

tak jako venkovan, stane-li se měšťanem, měšťan, stane-li se dvořanem. Však i etiketta nech jistý obor svobodě." — Tu věru těžko nepomýšleti na německé pořekadlo „Wasch' mir den Pelz, mach mir ihn nicht nass." —

Velmi pěknými slovy však pan spisovatel rozhovořil se o tom, jak velicí spisovatelé si vedou přetvořujíce jazyk, dělá nám pravé laskominy a my roztouženě jako lačný pohlížeje na rohlík malovaný se modlíme, by nám milý Pánbůh těch spisovatelů velikých ráčil ustědřiti měrou nejhojnější.

Co dále vykládá pan doktor o jazyku Veleslavínském, směle pominuto by býti mohlo mlčením. Je to švihácky psaný, ale jinak zcela obyčejný locus communis a důležit jediné snad tím, že v něm pan spisovatel zase s velikou rozhorleností na dávno již zahrabané stoupence Jana Nejedlého si vyjíždí, kteří prý „jazyk český chtí zatarasit osnovou doby dávno odbyté, osnovou umělou, která ani za svého času nebyla dosti prostranná, aby celý tehdejší jazyk živý obemkla." Máme tu před sebou jedno z nejnešťastnějších propověděni páně doktorových, propověděni z nedůsledného provedení užitých obrazů tak neurčité, tak mlhavé, že bychom nevědouce napřed, oč mu běží sotva jaké z něho se dopátrali myšlénky. A konec konců všeho toho rozumování? — „My potřebujem také jiných vzorů," praví p. d. „smíme psáti jiným slohem — už Komenský píše jiným — a nyní, když jazyk zase stojí na svých nohou, své přirozené kolbiště si opatřil. *v organický vývoj se opět vžil*, není potřeba více schovávati se za staré zdivo." My brusičové pak nepřestáváme souditi, že, kdykoli ten starý Veleslavína mluví a píše česky — a on chudák toho zločinu se dopouští dosti často — vždy bude s nemalým prospěchem, abychom moderní spisovatelstvo, jež tak rádo českými slovy si zašveholí po německu, zavedli za to staré zdivo, by se tam podívalo, jak jindy vypadávalo v zahrádce české. —

Když pan doktor odbyl Velrslavína a všecky hrůzy jdoucí z něho na zánovní svobodu českého spisovatelstva vítězně rozplašil, na jiného nepřítele se obořuje, ještě sice nenarozeného, nicméně však už dosti hrozného, na českou to akademii, kterou prý mnozí našinci nejraději by si upravili po vzoru akademie francouzské. Odkud panu doktorovi věsti se dostalo o takovýchto choutkách některých zkostnatělých konservativců našich, pověděti neumím, že by však akademie taková jen záhubně působila v rozvoj našeho jazyka, o tom prý není pochybnosti ni nejmenší. Neboť co neplech se natropila ta akademie francouzská! Hrůza povídati! „Spisovatelům bylo všecko předepsáno, nejen kterých slov, nýbrž v jakém odstínu mají užívati;

obraty dovoleny jen některé, fráse zevrubně vyčteny a zouženy tak, že byť i rozuměno bylo některým, přece nebyly připuštěny a nepřipuštěné pravou kletbou stíhány; ano i do obrazův, vlastního to panství ducha básnického, rozšířila akademie neúprosný dohled svůj i zde předpisováno, kterého tropu básník užiti smí a nad nezvyklou metoforou vznášel se prst hrozby a posměchu jako nad nezvyklou frasí. O přestavování slov u větách ani zmínky, pochod jich přísně vyměřen. Mimo to rozpoltila se řeč sama ve dví, vyslovována jsouc v životě jinak a v básních jinak.... Verše francouzské jsou sotva verši víc a poesie se tam utekla do roucha prosy. Jejich prosa jest znamenitá a nikdo nechce (— jsou-li pak to lidé tvrdého srdce! —) popírat jí předností. Elegance, určitosť logická přísnosť řekněme mathematičnosť právem na ní se velebí. Ale toho není dosti, scházíť jí svobody, tvarebnosti a jiných pro básnictví nutných požadavků (sic!). Poesie dramatická nejlépe to ukazuje, vždyť nyní neužívá veršů, nýbrž jest konversační! Zkrátka básnictví francouzské utrpělo ústavem akademie rozhodné škody; neblahý vliv stálého diktatorstva je nade vši pochybu zjištěn, — šířiť jednotvárnosť a ne povoluje svobodě — což je pro poezii mor.“

Škoda věčná, že překrásné kázaníčko z devíti desetin tak trochu se prohřešuje proti pravdě! Spisovatelům prý všecko bylo předepsáno, nejen kterých slov nýbrž i v jakém odstínu jich mají užívati! Než jak? nepraví-li pan doktor na str, 21. ř. 23., že není jiného zákonodárce mluvy než lid a velcí spisovatelé? Praví. Nuž a kdo zasedali od nepaměti ve francouzské akademii ne-li nejlepší spisovatelé? A podroboval-li se lid jejich diktatům, nebyly asi diktaty ty bez podstaty a jádra! Obraty prý dovoleny některé, frase vytčeny zevrubně. Jaké to neštěstí! Ale doznává pan spisovatel sám franštiny elegancí, určitosť, logickou přesnosť — čehož o moderní prose naší za svitu zlaté svobody a volnosti tvrditi nelze nikterak, uvážíme-li, že i ve spisech vědeckých a s logikou nemalé fuky dělajících se potkáváme s nesmyslíčky jako „Bod onen, kdy nastává zkáza jazyka, nelze určit (13. 12), v mnohých kroužcích učeneckých drží se zastaralý náhled (17. 26), výrazy opouštějí čáru nesurovosti (17. 10), jazyk stává se schůdnějším (22. 15 zd.) atd. atd. Že francouzská akademie i do obrazů rozšířila dozor svůj — račte věděti, že to citát — a nesmyslné tropy zaslouženým stíhala posměchem, v tom jednala velemoudře a francouzský národ jí toho může vděčen býti. Alespoň se žádný spisovatel jeho neodvážil takového nechutenstva jako leckterý praetor český, který s nejvyšších svých hrotů zas k lidu sestupoval (18. 15).

Aby pak akademie francouzská tím vinna byla, že Francouz větu „Caesar omnes utiles artes coluit“ nemůže přestaviti ani dvakráte, sotva jí bude moci dokázáno býti. Réné Decartes a Pierre Corneille byli před akademií, aj a přece u nich jazyk francouzský ni o vlas není volnější nežli u Racina nebo Voltaira. Ani to tak absolutně pravda, že by francouzská poezie dramatická nyní verše neužívala vůbec; svědčíť proti výroku tomu jména jako Ponsard, Casmire Delavigne, Viktor Hugo. Že však fakticky převládá v moderních dramatech francouzských prosa, jako téměř u všech národův Europských, i těch, jejichžto mluvě básnické pan spisovatel spravedlivě se podivuje, toho příčinou věru ne akademie. Ba měla-li zkostnatělosť akademismu v zápětí jdoucí dokázána býti, tím by se musila dokazovati, že by Francouzové jako za dob Racina a Voltaira tak i nyní v poezii dramatické užívali mluvy veršované. Za velikánské neštěstí pan doktor Francouzům počítá, že řeč sama se rozpoltila ve dvé, jinak vyslovována jsouc v životě a jinak v básních. Než, kde je, tážeme se, který národ na světě, aby lid jeho mluvil po domácku tak, jako básník jeho na divadle nebo kazatel v kostele? Národu českému až nastole rozkošného mazánka svého pražského na prestol jazyka spisovného tím odkopne kde koho v dialektě zrozeného od společné práce národní, národu českému samojedinému na světě toho štěstí se dostane, že v témže kabátě si vykračovati bude i ve všední den i ve svátek, vždy hezek jsa, nikdy hezčí. Není nad státnický věhlas náš! Kam jen svět ten svůj rozum poděl, že si z nás po celičké Europě nenadělají ministrů! — Jen tedy žádných akademií si nestrojte Čecháčkové! Vy jste lid volný, važte si toho jdouce jeden hat a druhý čehy ve všem všudy, jako jste statečně činili posud, jinak by vás až i ta pohroma mohla potkati, že by vás akademie donutila vyslovovati každé *ti* v infinitivě, a pak po básnictvu vašem bude veta a s básnictvem i po vás samých. Bylo by to analogon francouzského němého *e*, praví pan Durdík, jež nekonečnou tou mizerií básnictva francouzského vinno jest nejvíce. Pitomi Francouzové! Člověk věru ani by neuvěřil, jak si to své otroctví libují, kdyby nebylo před rukama makavých toho důkazů! Poslechněme, co Voltaire o věci té si usmyslil: „Vous nous reprochez nos *e* muets comme un son triste et sourd, qui expire dans notre bouche, mais c'est précisément dans ces *e* muets que consiste la grande harmonie de notre prose et de nos vers.“ (Volt. Lettres. Tovazzi, 24. janvier 1761). — Inu, s takovými lidmi není řeči. K nám je dáti do korrekce, aby zvěděli, na čem postavena volnosť a jak hnusnému holdují otroctví.

Jako majestátný Rýn, nežli doniká lůna mořského téměř všeho mohutného vodstva svého pozbývaje tenounlinkým pramének ústí kdesi ve Zuyderském zálivě, tak páně doktorova řeč akademieborná konečně zase přestává na přemilém jemu *víc* a *dál, budem* a *psát* a titěrách a niněrách podobných, a s náramnou nám opravdivostí vykládá, do jakých by se dostal nesnází básník ovládaný tyrannií akademickou nemoha rymovati *budem* — *trudem*, (já dokládám *studem*) *dál* a *král* — (já dokládám *prál*), milo*vat* a *vzňat* (já dokládám čehy hat); nu a že by těch čarokrásných rýmů věčná byla škoda, o tom, tuším, nižádná duše česká sobě nepřipouští pochybnosti. Jaká to tatíkovská péče o básníky! Však ti si pomohou i bez dorady naší! Ale ta prosa naše, ta nebohá popelka, ta péče vychovatelské potřebna jest a dorady přátelské a rozumné podpory. Nedostane-li se národu našemu vezdejšího chleba, marcipánem se nenasytí. Jedné toliko ještě věci, nežli se rozloučíme s komickou touto kapitolou akademickou, dotknouti mi se vidí, jak pan doktor vždy velefortelně, když je nejhůře a všecky břehy se trhají, útulku hledá u básníkův a nalez ho, jak schytrale z licencí básnických uplétá bičík apologetický na ty brusiče. Kdyby prý chtěla akademie rozeznat (— snad rozeznávati?), že básník může tak — jde tu o ty caparty shora vytčené — prosaista však že má zachovati (— snad zachovávati?) ty delší formy, dělalo by to zbytečnou propasť mezi básnickou mluvou a ostatním jazykem. — Wer lacht hier? —

Zbývá nám ještě vzmíniti se o slovech závěrečných, jež pan doktor na způsob bengálského ohně, ozařujícího konec hlučné komedie přičinil ku své rozpravě. — Použiv často na darmo braných veršů Čelakovského: „Bujný oř je mluva naše ušlechtilé přírody; hlavu na vzduch sazí plaše jak syn drahé svobody," ještě za poslední argument o neprospěšnosti akademie a nekonečném prospěchu, který nám vykvete ze svobody jím proklamované, vzletnou na jazyk český má chvalořeč, kde kterou krásnou mu přičítaje vlastnosť a téměř za nic nepočítaje všecky ty hrozné nedostatky, kteréž arci přirozené povaze jeho v okotrč vinou ničemných skribentů průběhem času do něho se nasoukaly. Chtějíce však soudu se dobrati objektivnějšího nezbytno nám bude přísně od sebe děliti jazyk básnický a prosu. Onano bez odporu na stupeň dokonalosti se povznesla tak vysoký, že leda zarytý jazyka samého nepřítel a odpůrce předností jejich, by si troufal popírati. Příčina toho na snadě. Obejde se zajisté mluva básnická bez velkého apparatu syntaktického. Ve příčině prosy však, kdo sám sebe nehodlá šáliti a mámiti rád nebo nerád dozná, že kromě prosy historické, o jejíž dokonalé

základy předkové naši tak úsilovnou prací se přičinili a kromě jakých takých počátkův ovšem veleslibných ale posud přece nehrubě k dokonalosti vyspělých prosy novellistické prosy opravdově české hrubě ani nemáme. Ve prose vědecké právě toho, co jazyku našemu dodává rázu a svojstva pohřešujeme nejvíce. Kdo nevěříš vezmi do rukou kteroukoli rozpravu vědeckou a stopuj, kterak v ní šetřeno vlastností jazyka českého. Co shledáš? — Adjektiva possessiva dál a dále vystrnadíme docela kladouce za ně genitivy substantiv; genitiv předmětný při záporných slovesích přechodných den po dni se stává vzácnější; rozdíl mezi zájmeny zvratnými a osobnými nám se hatí čím dále tím houštěji; zjevné kladení zájmen osobných v nominativě jakoby se nám už stávalo potřebou, šetření vidů slovesných nepohodlnějším se nám vidí a nepohodlnějším; slýchati za každé německé dürfen *směti*, za každé müssen *musiti*, za každé können *moci* přestává sluchu našemu pomalu býti urážkou; označování otázek větových příklonnou částicí-*li* skoro jest už mythem; spojky jindy tak rozmanité zbankrotěly nám na jedinkou representantku každé kategorie; předložky nám střečkují jako kravičky před bouří; úsloví vpravdě česká — toť bílé vrány; a pořádek slov? — darmo mluviti!

Co panu doktorovi se zdá, že bychom my Čechoslované nejpřednější drželi místo ve veliké rodině slovanské, na veliké Slovanstva štěstím pouhým jesti sebeklamem. Já věru bych velebil Pánaboha, kdybychom jiným národům pobratřeným patriotismem, láskou ku přirozenému jazyku, k uměnám a vědám a horlivým a zdárným jich pěstováním toliko se rovnali. Ale toho chyba daleko. Ano, krásny jsou a přebohaty naše vlasti, krásný jazyk sdědili jsme po svých praotcích, uštědřil nám i vtipu milý Panbůh dostatkem, abychom důstojné zaujímali místo mezi jinými; ale žel! nikde nikdo necítí tou měrou vzácného jástva svého na újmu národního celku jak u nás, nikde nikdo neoželí ztráty vlastního jazyka tak snadno jak u nás, nikde nikdo vtipu svého tak lacino neprodává lakotné a závistivé cizině jak u nás. — Pravda toho každému, kdo má oči k vidění, tak nelítostně se vtírá, že i sám pan doktor v zápětí za nadšenou chvalořečí na předáctvo české je donucen alespoň po jedné části ji konstatovati a zlozvukým, jako sám praví, akkordem rozpravu svou končiti. — „Báječno jest,“ horlí, „co posud sneseme. Nejhrubší urážky jazyka skvějí se zlatými literami vyslovené na místech veřejných, v městech, která svou rázností slynou. V malých i velkých schůzích spolků našich rozpačitosť rhetorická nejhustěji projevuje se známými útoky proti mluvnici. Kdežto jinde divadlo,

úřady pečlivě hledí si mluvy správné, u nás okázale zrovna urážky páchají se z rozličných stran, na kterých máme právo žádati správné češtiny. Změna podobných nešvar náleží k šetření jazyka a hleděti jest, aby obecenstvo, kde k vědomí chyb už proniklo, stíhalo je nejen lehkým úsměvem, nýbrž spravedlivou nevolí, asi tak jako činí v těch případech naši krajané druhého jazyka. Jak jsme sami téměř komicky úzkostlivi, abychom chybičkou v němčině nepohoršili jich, kdežto vůči mateřštině jako by nás byla mrtvice ranila!" — — Slovem povděno, jsme ve všem všudy nedospělci. A jsouce jimi, za dobré-li uznáme ve příčině jazyka proklamovati svobodu? Učitel když vstupuje mezi drobné žáčky své, pochopil-li vznešenosť úřadu svého, ctí v nich tvory svobodné. Proklamuje-li jim to jejich svobodství? Se zlou věru by se potázal, neboť nedospělcům svoboda je zvůlí. Proto jim ohlašuje kázenský řád. A tak i my poznávajíce se v nedostatcích svých a ve své nedospělosti jazykové nikoli volnosti sobě nepopřívejme na ten čas, anobrž pojmouce na uzdu soukromé choutky své společnému se podrobujme řádu, společné kázni, společnému zákonu, a chtějíce platnými prospívati službami svému národu mdlejší od nás a nedospělejší ve společný pojímejme řád a ve společnou kázeň. Řádem a kázní nejlépe bude opatřena a zachována milého jazyka našeho svoboda.

O léčení prostonárodním.

Od *Františky Stránecké.*

Lidu našemu, zvláště v horách, v potu tváři dobývati jest kousek toho chlebíčka, nezbývá mu tedy hrubě ani času „postonávati" t. j. šetřiti se a hověti si, když ochablosť ústrojí tělesního toho požaduje. U nás „postonávají" neb i „pokašlávají" toliko lidé velmi staří, děti nemohou dlouho postonávati, neboť rodiče majíce plné ruce práce doma nebo na poli, nemohou se s nimi mnoho ošetřovati, tudíž poroučejí je „do vůle boží" a tak ty, které jsou „jsoucí k světu" brzo se pozdraví, a o ty slabé „Pánbůh se postará." Lidé pak dospělí, hospodář nebo hospodyně, jak by ti sobě dopřáti mohli nebo směli oddechu? Kdož by za ně zastal práci? Pracují tedy, i churavi jsouce, až do úpadu, pročež bývá u nás tak málo „průtahů" s nemocí, a stane-li se tak přece při některé osobě slabších čivů, méně vyvinutých svalů, pak arciť zdá se jim to nepřirozeným proto, že jest neobvyklé, a tak i ten prostý, obyčejný lék už nedostačuje, věc tak nepřirozená požaduje i léčení, nadobyčejného; hned se vy-

skytují prostředky přepodivné, někdy až mystické, konečně zaříkání, zažehnávání, jež končívá všecky kury beznadějné.

K zažehnávání a neobyčejným, divným prostředkům uchylují se též v nemoci malých dítek, pokud nebožátka sděliti nemohou, jak a kde co bolí.

Nemocí rychlého průběhu zná lid náš jen tři spůsoby: hlavničku, zimu a osýpky.

Od hlavničky neužívá se než obkladků zmáčených v octě nebo zelnici, na rozpálenou hlavu přikládaných a hojného pití vody s octem smíšené.

Každý povážlivejší zánět provázen bývá zimnicí, tudíž se chorý „rozstonal na zimu a na píchání,“ „zemlela, zdrobila jej zima.“ Je-li to zánět plic, průdušnice nebo pobřišnice, vše jedno, nebo při všech takových chorobách jeví se zima a píchání.

Navaří se jahelné či prosné kaše, neb i moučné (z ovesné mouky ponejvíce) nebo lněného semene ve mléku, nebo loj se rozpaří vroucí vodou, a pilně se „za tepla“ nemocnému obkládá, kde jej píchá.

Zahřeje-li se nemocný na to, zapotí-li se silně, je čáka že okřeje, sice vytahuje soused smutně vozík zpod kůlny a „zajede mu pro panáčka, by mu posloužil Pánembohem.“

Osýpky nejméň ošetřování vyžadují. Postaví se džbán vody na židli podle lůžka nebo lavice, na které nemocný spočívá, a to je vše. — Kdykoli mu se „zachce ovlažení“ sáhne po džbánu, a když je prázden, opět se naplní. Slovo „osýpky“ zahrnuje v sobě zlé neštovice, jakož i „plané,“ spálu a každou vyraženinu na kůži.

Krátí-li se nemocnému v hlavničce nebo v osýpkách dech, „mluví-li z cesty,“ bledne-li, sinají-li mu ústa, počne-li mu nos z obličeje jaksi vyčnívati, jedou mu „pro panáčka“ a teprve, na důtklivou přímluvu knězovu, zajede týž povoz, jenž kněze odváží, někde do města „pro dochtora.“ Ten arciť za takových okolností „pokrčí ramenoma“ a důvěry si u lidu nezíská; věděliť, „že mu není pomoci“ ale „k vůlivá velebnému pánu přece pro něho poslali.“

Dostane-li někdo „úraz“ a to se často přihází, léčívá se hlavně psím sádlem. Užívá ho nemocný roztopeného v polévce nebo natřeného na chlebě třikráte za den, a nad to jej několikráte za den nejvíce však též „do třetice“ jím mastívají. Má-li úraz „na prsou,“ totiž chrlí-li krev, mastí mu prsa, „ublížil-li si v páteři,“ natírají mu záda.

Nejčastěji dostávají úraz od zdvíhání těžkých věcí, při nakládání obilí, při snášení mandelů s rolí; nikdy se mu však veliké

váhy nepřikládá, bývá „úraz“ u nás nemocí obyčejnou, kteráž dlouho netrvává. „Úrazem“ navštívený nikdy se více nešetří, nežli nezdravější člověk, jak bolesť pomine, mní se za úplně pozdravena a dostaví-li se někdy jakožto žalostný následek úrazu „souchotiny,“ pokládány tyto vždy za nemoc jinou.

„Souchotiny“ neboli „úbytě“ označují zase všeliké nemoci působící chřadnutí nebo sesýchání těla a léčivají se nejen „psím a kočičím sádlem“ jak užívaným tak mazáným, nýbrž požadnjí, aby nemocný se živil po nějaký čas kočičím nebo psím masem.

Jsou-li „souchotiny“ pouze následek vysilující nějaké nemoci, stává se, že pacientu masitá strava, jíž nikdy nebýval zvyklý, velmi dobře dědí, že se brzo zotaví a takto se pečeně psí a kočičí osvědčuje právě divotvorným způsobem.*)

Ale vždy se tak šťastně nedaří léčení; pokašlává-li pacient, ozývá-li se kašel suchý, drsný, aneb dokonce dušný: radí se jezevčí sádlo a pití všelijakých zelin, jako jsou: „královo zelí,“ (Carduus marianus), někdy „plícník“ (Sticta pulmonacea) „charpa“ „stračinožka“ nebo „žíhavka,“ vůbec zeliny nešťavnaté suchých listů nebo stopek a právě tato okolnosť zdá mi se býti významnou.

Někomu zelina jednotlivá nezdála se býti dostatečnou, přidali druhou i třetí za léčivou uznanou a tak povstaly ponenáhlu dosti složité recepty na odvary „od souchotin“ a od kašle vůbec.

Přikládám tuto opis takého receptu, jenž ode dávna v rodině naší se choval.

„Recept na thé dělání.“

Vezmi: 1 ℔. betoniky (celou bylinu),
1/2 ℔. veroniky (celou bylinu),
1/2 ℔. kaviaše — květu — (scabiosa),
1/2 ℔. jeleního jazyku (scolopendrium officinale),
1/4 ℔. žihavek i s kořínky,
1/4 ℔. sedmikrásy (bellis perennis).
1/4 ℔. myšího úška se květem (gnaphalium),
1/4 ℔. žaniklu (sanicula vulgaris),
2 loty jeterníku (hepatica),
2 loty plicníku (sticta pulmonacea),
2 loty vlčího maku — květu,

---

*) Úbytě se též „vyměřují.“ Změří se výška nemocného, od hlavy k patě, pak rozpřáhne ruce a míra ta se od prostředního prstu pravé ruky k levé přiloží, chybí-li málo, uzdraví se maštěním a vytahováním rukou, jsou-li prsa velmi zapadlá, není pomoci.

2 loty stračí nožky — květu,
2 loty charpy — květu.

Již k otci mého praděda putovávalo mnoho lidí kašlem sklíčených na zmíněné zelinky, a poněvadž za dřívějších dob myslivcům připočítána od lidu neobyčejná vědomosť a znalosť všech léků, putovávali i později do též myslivny k mému dědu, jemuž jsme dětmi jsouce, pomáhávali zelinek těch sušiti a krájeti a konečně, ana matka má též na venkově bydlela, do domu rodičů mých.

Neulevil-li nebo nepomohl takový lék, alespoň neuškodil.

Když lidé „na krky stonou“ nejvíce „černohlávku“ na vyplakovaní užívají, šalfije a kamence. Rozdílu v krčních nemocech žádného neznají, kromě když „někomu v krku spadne“ pak se natírají „lačnou slinou“ a obvazují krk punčochou. „Spadnutí v krku“ berou doslovně, když které dítě svěsí hlavu k zemi značky, kned starostlivé matky je okřikují že mu spadne v krku a žáden neuvěří, že se takové spadnutí jen otokem žlazí (čepků) způsobuje.

Velmi dobrým lékem od spadnutí jest prý „nabírání na šátek.“ Šátek do kosy složený několikráte se přeloží, tak asi jak jej muži na krk obvazují a tím složeným šátkem se opatrně oměří hlava kole čela, touž měrou oklesne se šátek pod bradu a spojí se na temeni. Čím hloub je v krku „spadeno“, tím více se míry na temeni nedostává, přitahuje se polehoučku a pak těsnějí a těsnějí! to se učiní do třetice a jistě že po třetí již míra kole čela postačí pod bradou ku temeni, nebo již jest „vše na svém místě.“

Naskočí-li při zánětu vřídek v krku, pro který se nesnadno jídlo hltá nebo lék polyká, dávají nemocnému — prach ručniční rozetřený s medem —. Nebo prach trhá!

Od bolení hlavy užívají lidé ponejvíce obkladu z listí červené řepy, mařího listu a sladkého lupenu neb obvazují šátek v octě zmočený kole čela.

Od bolení očí, buď si původu jakéhokoli neužívají než bílého „nickamínku“ a volavčího neb křepelčího sádla.

Zubů bolení zná lid náš dvojí druh.

Obyčejní bolení, jeli zub „vyžraný,“ a pak „stříle“ totiž bolení rheumatické nebo nervosní přecházející i do zdravých zubů nebo až do skrání. Lid sobě představuje v děravém zubě malého červíka, jenž časem hlodá, nebo zub „vyžírá“ a takovému červíku se hlavně kouř nelíbí, pročež ženy rády si zakouří z dýmky mužovy, když je zuby bolí, a kolikráte bolesť ustane „jako by uťal.“ Že nikotin tento div působí, toho oni netuší a proto červíka „podkuřují“ obyčejně čertím trusem, kulinami, jalovcem, měsíčky — aneb i cukrem.

Sypávají tyto věci na řeřavé uhlí a zachycují kouř ve vlněný šátek nad hlavou rozprostřený, nebo nakuřují jen kus koudele a jí hlavu obtočují. Neb uvaří nezralých makoviček, a když už jich není, hrsť maku ve mlíce a proplachují tím ústa, neb uvaří „střílového koření“ i blínu a horkým tímto odvarem moří červíka v ústech. Když nic nepomůže, namíchají hrsť soli v máslo a natírají tím tváře.

Hůře jesti se „střílemi“ těch se tíže sprostí, někdy žádný lék nespomůže a nezbývá leč zaříkání. „Napařování“ tak zvané „vylévání střilů z hlavy“ bývá nejobyčejnějším prostředkem. Uvaří ovsa ve vodě a vroucí pak přelévají z hrnce dv hrnce, nad takovou vždy se obnovující parou držívá nemocný hlavu. Někdo vařívá oves s bezem na napařování, někdo jen zpaří kuliny (souš), někteří zase napařivše uši, kuliny „za tepla“ v šátku přikládají na místa bolestí zachvácená. Nespomohou-li tyto prostředky, vyhledává pacient zaříkavače, obyčejně pastýře již vyhlášeného, nebo „pozadního“ někdy i stařenka nějaká „z vůle boží takovou moc obdržela a pomáhá.“

„Zažehnává“ nebo „zaklíná“ stříle tím způsobem, jak Erben do podrobna popsal, „do trní a do bodláčí,“ načež se spolu pomodlí pět otčenášků, pět zdrávasMaria, věřím v Pánaboha, a pacient propuštěn. Nezdá se, že by za dřívějších dob byly stříle znamenaly jen rheumatické bolení zubů, nebo v „Lékařství Pánů z Rožemberka“ v šestnáctém století napsaném zminňuje se písař o moci bedrníku: „Kdož má stříly provalené, namoč bedrník ve vlašském víně tři dni a tři noci, uzdravíš.“

Ze všech nemocí nejnezbytnější na venkově jest zimnice, u nás „psinou“ zvaná nebo „zlým hostem.“ Tudíž i přísloví „člověk nezbytný jako psina.“ Pravila jsem již, že lid náš strpení v nemoci nezná, v zimnici tedy léku za lékem užívá a jeden je podivnější a ošklivější nežli druhý.

Nejnevinnějším prostředkem všeobecně známým bývá „do vůle a do sytosti“ najísti nebo napiti se něčeho, čeho se právě zachce, nebo se při zimnici „všelijaké chuti jeví.“ Obyčejně lidé říkají, by se pacient kyseléko střáhl, a právě prý se jemu zachtívá napiti se octa, podmáslí, syrovátky nebo najísti se kyselé polévky nebo salátu; když pacienta taková „chuť najde,“ žáden mu zbraňovati nemá, nebo vyplněním chuti zimnice se nejdřív zapudí.

Ponejvíce bývá nemocný varován, aby „nepřekročoval vody“ i kdyby již byla zimnice zcela ustala, nad vodou prý se hned zase vrátí. Poblíž vody arciť pocituje me chladnější, vlhký vzduch a obzvláště, když někde s vyšiny sestupujeme dolů ku potoku za parných letních dnů „obcházívá člověka zima nebo mráz, až husí kůže

naskočí;“ nemocným choulostivějším zdravého dříve zima „trhne“ či otřase a takovéto otřasení působí při zimnici ihned silné jektání zubův a opětování úkazů zimničních.

Někdy i postačí pohled na rozsáhlou hladinu vodní, jako na rybník, aby se povzbudil jakýsi pocit mrazivý, že by však zimnicí sklíčený člověk přes most přejíti nesměl, jak si to mnozí vykládají, toť jest arciť směšno, zajisté tím dříve býval míněn most nebo lávka přes vodu vedoucí, mnozí však vyhýbají úzkostlivě každému mostku nad úvalem a raději si cestou značně zajdou, Mnozí jídají chléb „přes devatery hranice přenesený,“ jiní vypijí žejdlík koňského moče.

Před několika lety četla jsem v německém listě jakémsi rozpravu a takovýchto drastických lécích pověrečních, pisatel se hrozně opovržlivě vyjadřoval tím spůsobem, že prý tak hrozné věci se dějí výhradně jen u lidu národnosti slovanské ve tmách hlouposti pohořeného. Nečtl asi ten jistý pan pisatel o starých herbářích německých ze 16. a 17. století, sice byl by nabyl přesvědčení, že doba tehdejší požadovala tak neobyčejných prostředkův užívati, a některý ten „Kräuterbuch“ uváděl vážné titule pánů mediků jakožto vydavatelů, jako: Kräuterbuch des hochgelahrten Herrn Adamo Lonicero Arzeneien Doctor nnd weiland Ordinario Primario Physico zu Frankfurt, später ausgegeben von Petrum Offenbachium Med. Doct. und Ord. Phys. zu Frankfurt, 1628.

Přepodivné účinky jsoutě tam přisouzeny moči všech zvířat domácích a lék takový doporučuje se horlivě. A jako se posuď podobné věci udržely v lidu našem, jako zmíněný lék od zimnice (totiž ku povzbuzení ošklivosti a zvracení, mají-li za to, že něco v žaludku tlačí), tak se i udržely posud v lidu německém touž měrou jak u nás, nebo lid vždy tížejí něčemu odvyká nežli vzdělanci.

Za praeservativ užívá se v lidu tří kočiček svěcených na květnou neděli, musejí se však celé pohltnouti, mají-li působiti.

Též se každý střeže ulehnouti na pec nově vystavenou, nebo jistotně by zimnici dostal.

Od „nehojedů“ neboli „podjedů„ (skorbut neb alespoň rozbolavění ďasní) užívají lidé potlučeného ledku (kamence), jímž ďásna natírají, nebo bílého lejna psího potlučeného a s medem smíšeného.*

Dnu lid jmenuje obyčejně „ze sucha lámáním“ anebo „dřením v kostech“. Rheumatismus svalový pojmenoval „zmořením“ aneb

*) P. Offenbach doporučuje — weissen Hundskoth gepülvert 1 Quentlein oder 2 in einer Hühnerbrüh *vor Aufgang der Sonnen* eingenommen, verstopfet den Bauch, heilet die Gelbsucht, wird in den Apotheken Album Graecum genannt und in vielen Krankheiten gebraucht.

schvácením. Ode dny užívá nejvíce „živice“ t. j. pryskyřice poraněných smrků. Natírají jí šátky a obvazují místa bolavé, nebo nakuřují koudel a obtáčejí. „Schváceninu“ léčí koudelí neb obkladem spařeného mraveniště, spařených kulin nebo mateří doušky, někdy natírají svaly lihem nebo mýdlem v lihu roztopeném. *)

Chce-li se kdo zachrániti ode dny a rheumatismu, nechť se jen skoupe na veliký pátek před sluncem východem, nebo když se služby boží konají, v tekuté vodě a má-li již takovou nemoc, jistě jí pozbude. Sama znám stařenku sedmdesátiletou, kteráž na veliký pátek mezi kry ledové do Moravy vlezla, by se dření zbavila. Od té doby prý zase běhá „jako křepelka“ a nikdy již bolestí neucítila. Dívky se ten den také před sluncem východem mývají v řece, však obyčejně jen obličej a ruce po lokte, „aby čistého těla zůstaly“ totiž osýpek toho roku nedostaly.

Oteče-li kdo (po delších nemocech), jest to jistotně znamením, že jej něco jedovatého ofouklo, nebo „zlý vítr podfoukl.“ Nepomůže-li všelijaké „podkuřování,“ obyčejně kadidlem nebo jalovcem, již zřejmým důkazem jest, že „uděláno“. Od „udělání“ zlá pomoc, nebo takový zlý člověk, nejvíce však nějaká bezbožná, závistivá žena zmocnila se zajisté nějakého kousku nehtu, trochy vlasů neb alespoň kousku starší košile, již ten člověk nosíval, a to již bývá těžká porada, neb ona hned těch věcí užije, by mu na těle uškodila.

Ukládává je do malé baňky nebo hrnečka nového, pokryje křidelkou, či pokličkou, aby jí již nic tenkráte v jejím hrozném úmyslu nezabraňovalo, obmaže pokličku ještě maznou hlinou. **) Pak odnese hrneček potajmu někam do bařiny nebo do močálu a tam zakope.

Někdy taková čarodějnice přece ještě vší lítosti nad mukami oběti své nepozbyla, a pak si dělává jisté znamení nad místem tím, by opět hrneček vykopati mohla. když se byla oběti své do vůle namučila; jsoutě však též tak zatvrzelé baby, že si znamínka žáddného neudělají a takto nebohého nemocného nemilosrdně na smrť odsoudí. Dlouho trvá trápení takového člověka, nežli vlhko v bařině počne účinkovati na baňku a věci v ní uložené, „tahá se s

*) V lékařství uvádí se barvínek ode dny a olej z blinu, jenž se v hrnce kladl a zakopával od Jana křtitele do Jana Evang. obmazán blátem moudrosti (lutum sapientiae), kteréžto se hnětlo z nejmastnější hlíny, ostřižků soukených a bílku.

**) V každé pohádce o vodníku bývají dušičky v hrnečkách s pokličkami obmazanými hlinou.

místa na místo“ a nikde nemá stání, nebývá ani chorý ani zdravý, až konečně počne „zatěkati“, ulapila-li čarodějnice vlasy jeho, zatéká od hlavy, pakli kousek košile zakopala, zatéká mu život, jestli že nehty jeho tam teří, ruce zatékaji a zachytila-li kdysi kousek kůže z paty (když se ve žních paty „rozpadaly čili rozpukaly“ běháním a dřením po strniskách a člověk neopatrně zhojené již paty ostřihoval nůžkami na záspí nebo na zahrádce nechávaje za sebou kousky kůže ležeti), zatéká od nohou, a žáden lékař mu více nepomůže, leč že by baba ta, ač doví-li se on, která to byla, prosbami jeho obměkčiti se dala a hrnec z bařiny vykopala. Někdy, když už delší čas hrnec v močále je zakopán dlouho potrvá nežli se nemocný zotaví.

Tamhle ve Skleném u Žďára žila před 30—40 lety mladá žena pracovitá, byla provdaná za tkadlce. Živili se poctivě a nikdy nelenili, Pánbůh jim požehnával, dobře se jim vedlo.

Měli jen jednu krávu, ale dávala jim užitku za dvě, proto že tkadlčka dobře jí popravovala.

Vedle zůstávala sedlka, měla všeho dosť a žádných dětí a přece tkadlcovým záviděla užitku mléčného, až se samou závistí a záštím zaslepiti dala tak velice, že tkadličce „udělala.“ Baňku zanesla do lesa do močálu, a poněvadž přece tak tvrdého srdce nebyla, zarazila na tom místě dvě tyčky a ohnula je křížem, aby jistě věděla kam ji byla zakopala.

Tkadlčka churavěla, nohy jí otékaly a s těží se dovlékla v neděli do kostela, na roli již nepracovala. Když se jednou z kostela vracela, dohonila ji ona selka, a poněvadž ji tkadlčka pozdravila, lítosť ji jala i ptala se, aby vůbec něco promluvila, jak se nemocné vede. „Ba milá tetičko zle, a bude ještě hůře; že zimy nedočkám, toť vím, ale co jen bude z těch sirotkův opuštěných! Smiluj se Pánbůh nad nimi.

Selka se zalekla. Bylo by již s kadlčkou tak zle? Úzkosť ji obešla, již se ani domů nevracela, rovnou cestou chvátala do hor k bařině. Běhá, hledá, hrabe tu i tam pod chmýřím, pod řezavicí, ale místa toho najíti nemůže. Jen malé páleniště jí věští, že pohůnci tu na kraji močálu kladli kdysi oheň a bez pochyby obě tyčky vytáhli a spálili. Selce div se rozum nepomátl, den jak den tam kopala, nebo tkadlčka již všecka zatékala, ale v baňce ani památky, konečně prý se tkadličce vyznala, kterak ji v mysli vinila, že jí stírá užitek mléčný z jejích luk“ a kterým způsobem se jí pomstila; žádala jí pro živého Boha za odpuštění tak těžké viny a přislíbila

postarati se svědomitě o sirotky, nejmladší děvčatko pak přijala za vlastní. *)

Takto se užívá od otoku jalovcového odvaru, obkládají se zateklé nohy listem řepným, hořkým lupenem neb praženou moukou i březovými listy.

Od úplavice pékávají svítek ze řmenu.

Od průjemu kladou horký oves nebo popel na páteř, nebo zpařují přadena a obkládají jimi život, pijí odvar borůvkový.

Od křečů žaludkových kladou postrouhanou nebo potlučenou sůl, sehřátou v šátku, na život, anebo „pekáč" z potlučeného jalovce, lihu a strouhaného chleba neb žitné mouky.

Na příměty přikládá se přímětivé koření (sennecio), na bolačky, pořezané prsty jitrocel, jehož lístky se byly mezi dvěma kameny rozetřely, neco krvavník.

Na vředy dávají pernikářské těsto, cibuli s kouskem cukru upečenou, neho štěpet šafránu, též ve mléku vařené lněné semeno, nebo chlebovou kaši s mlékem a šafránem.

Na „modrou neštovici" patří husí prach zmáčený v husté sladké smetaně.

„Skládá-li se dobrá vůle" do prstu, z počátku ji rozhánějí, strkají totiž zardělý prst do vroucí vody, dělají obklady z vápna nebo zaječího sádla. Nedá-li se dobrá vůle rozehnati, vaří patáčky v mléku, prst v nich koupají a pak užívají léku za lékem o jakém kdy slyšeli, až kolikráte ta kostka nebo dvě „vylezou." Mízu bezovou nebo kůru naškrabanou smaží v másle a obkládaji.

Na spáleninu kladou rozmočenou maznou hlínu, rozmíchaný bílek, obklady z oleje lněného, nebo polejí spálené místo olejem lněným a posypou nastrouhanou korou smrkovou. **)

Lidé na krtice trpící mívají v obydlí svém mořská prasátka nebo hýla, tito tvorové prý nemoc „vytahují" avšak brzo zahynou a tu dlužno sobě ihned zaopatřiti jiné.

Když někdo na „hostec" trpí a počnou se mu oči, prsty u nohou neb u rukou kvasiti, má se poptati, kdo v okolí hostec zažehnává. Lékař tento z vůle i pomoci boží vykonává modlitby

---

*) Chtěl-li prý někdo souchotě přičarovati, zaopatřil si též kousek nehtu a p. uložil to do holubího neb zaječího srdce propichl jehlou a nechal vyschnouti při mírném ohni, nebo na slunci; i do mraveniště prý takovéto věci kladli zlí lidé, by ukrutná muka jistým osobám spůsobili, neb dokonce v šílenosť je přivedli!

**) V lékařství pp. Rožmberských radí se prach z bukvic potlučených, zvláště pak na rány lidí „zmučených" uebo náhle zaceluje a hojí.

pod širým nebem i s pacientem do třetice, pak mu nad týlem do vlasů vlepí kousek vosku z tlusté svíce tak zvaného „paškálu“, jež ve svátky velkonoční v kostele hořívá. Avšak vosk ten brává se výhradně jen z „ořechů“ do paskálu vpíchaných a nesmí se odňati až sám i s vlasy odpadne.

Aby uštknutí jedovatého hmyzu nebo „žížal“ neškodilo má člověk na zelený čtvrtek na lačno pozříti kousek medu, možnoli s „jidáškem.“ Opomenul-li tak učiniti nechť si zaopatří oleje „štírového“, totiž oleje obyčejného, v němž uložen byl malý neškodný tvor, u lidu našeho za štíra považovaný totiž krtonožka, a není-li toho oleje, poslouží též olej liliový.

„Strhaný houser“ se napravuje „natřasením“. Lékař i pacient si stoupnou zády k sobě chytnou se za ruce, načež lékař pozdvihne pacienta na záda a hodně jim potřase.

Jeli kdo „polámaný“, napravuje se tím způsobem, že si klekne před lékaře odvráceným obličejem, přeloží ruce křížem přes prsa, lékař jej za ně uchytne a pak kolena svá opíraje o záda pacientova jimi tak důrazně tlačí, až v zádech „lupá“, čím více lupá, tím prospěšnější účinek.

Od kašle užívá se mořské cibule nebo cibule domácí, usmažené na másle, smíšené s medem, též mrkve strouhané na másle smažené, nebo žloutku s cukrem. Na prsa kladou šatku lojem pokapanou, „paří“ nohy, natírají čelo lojem.

Od rýmy užívají k maštění sádla ježího; kýchajícímu nesmí se říkati „pozdrav Pánbůh,“ nebo by se tím jen rýma pozdravovala a tím déle potrvala.

Bradavice se podvazují vlastním vlasem po tři dni, načež se vlas ten pod plochý kámen pod okapem ukládá, když steří, bradavice se ztrátí t. j. pevným stažením přestane se ve výrostku tom krev prouditi a on zaschne. Též hrachu nebo fazolí se brává toli zrnek co bradavic, potře se jimi bradavice a pak se házejí přes hlavu do stojaté vody, do rybníku, kaluže a t. d., však čítati se při tom má nazpátek „ne šest, ne pět, ne čtyry“ a t. d. Za krátkou dobu bradavice také zmizejí, když je tenkým krajíčkem slaniny potře a tuto pak na slunci nebo na hambálkách uschnouti nechá.

Božec, čili psotník malý chdětí bývá všelijaký: tichý, křiklavý, křečový, couravý nebo rousavý a t. d. Maštění a natírání všelijakým olejem dobře prospívá, nemůže-li se dítě vzpamatovati, roztírají mu česnek pod nosem, nebo pálí červeno hnědé péra z ocasu koroptvího. Koupávají pak děti v odvaru zděsníkovém (Hypenicum perforatum) a v routovém.

Je-li dítě „polámané“ vyměřuje se tkaničkou a „rozetírají“ se mu žíly lačnou slinou,

Téhož prostředku se užívá od lišeje, nebo se lišej potírá potem s okna steklým.

Ohniparu mastívají hustou smetanou.

Chodí-li na malé děti můra, což snadno poznati, neboť jim zatekou prsečka a někdy se v nich i mléko objeví, udělá se tříkrálovu křídou nade dveřmi můří noha, nezpomůže-li to, pak se klíčová dírka ve dveřích vymaže močkou tabákovou, můře nad míru nepříjemnou.

Můra se vždy v podobě stebla dírkou protahuje, a tak se jednou přihodilo, že domkař jistý, na jehož dítě můra chodila, pilně pozoroval a takové steblo do světnice se deroucí přestříhl, načež se ihned proměnilo v tělo sousedky ševcové v poly rozříznuté.

Když šestinedělka toho pilně dbá, by denně před šestou hodinou večerní pod domácím krovem byla a vždy nějakou svěcenou věc, růženec, obrázek a p. pode zhlavcem mívala, můra k domu jejímu pozbude vší moci; ale chvoště má se v domě takovém, kde malé děti jsou, vždy vzhůru proutím do kouta stavěti.

Nátka, pravívají, že vždy jen úlekem povstane, ana se na místě tom neb onom krev zastaví, zarazí a pak zapaluje.

Může sice každý nejhoršího účinku ihned sprostiti, jestliže hned jak se byl dolekal třikráte po sobě vyplivne, ale jistější jest nakuřování a toť se děje nejrozmanitějšími věcmi. Zalekne-li se kdo psa nebo jakého koli zvířete nejlíp mu poslouží, když se nějakou částí těla zvířete toho podkouří, chlupy, paznehty a p.

Jednou se stařenka jedna našeho hnědého psíka velmi dolekala, nebo ji byl za sukni uchytil, usilovala o to, bychom psíka chytili a jemu několik chlupů vytrhli, aby se jí někde „neskládala“ nátka. Psík nám však ukázal paty, a stařenka se až rozplakala. Tu zaskočila služka do chléva, vyškubla hnědé krávě několik chlupův a my jimi stařenku podkouřili, bylať velmi povděčna a vždy o tom zpomínala, že by jistě nátku byla dostala, kdyby ne těch chlupů psích.

Víra uzdravuje, a kdož by víru v tak nevinné prostředky naivnímu lidu za zlé pokládal?

Toť učenci dávných dob doporučovali věci podivnější, ba zdraví lidskému škodlivé, až hrozné za léky prospěšné. Ještě roku 1629. píše Primarius Physicus Frankfurtský P. Adam Lonicerus, kterak se má lék z krve lidské připravovati. Doporučuje krev asi 30 letého muže sanguinika měsícek větna vyčepovanou; takovým lékem mastívali údy sesychající, pivávali jej po dvou lotech od souchotin a. p.

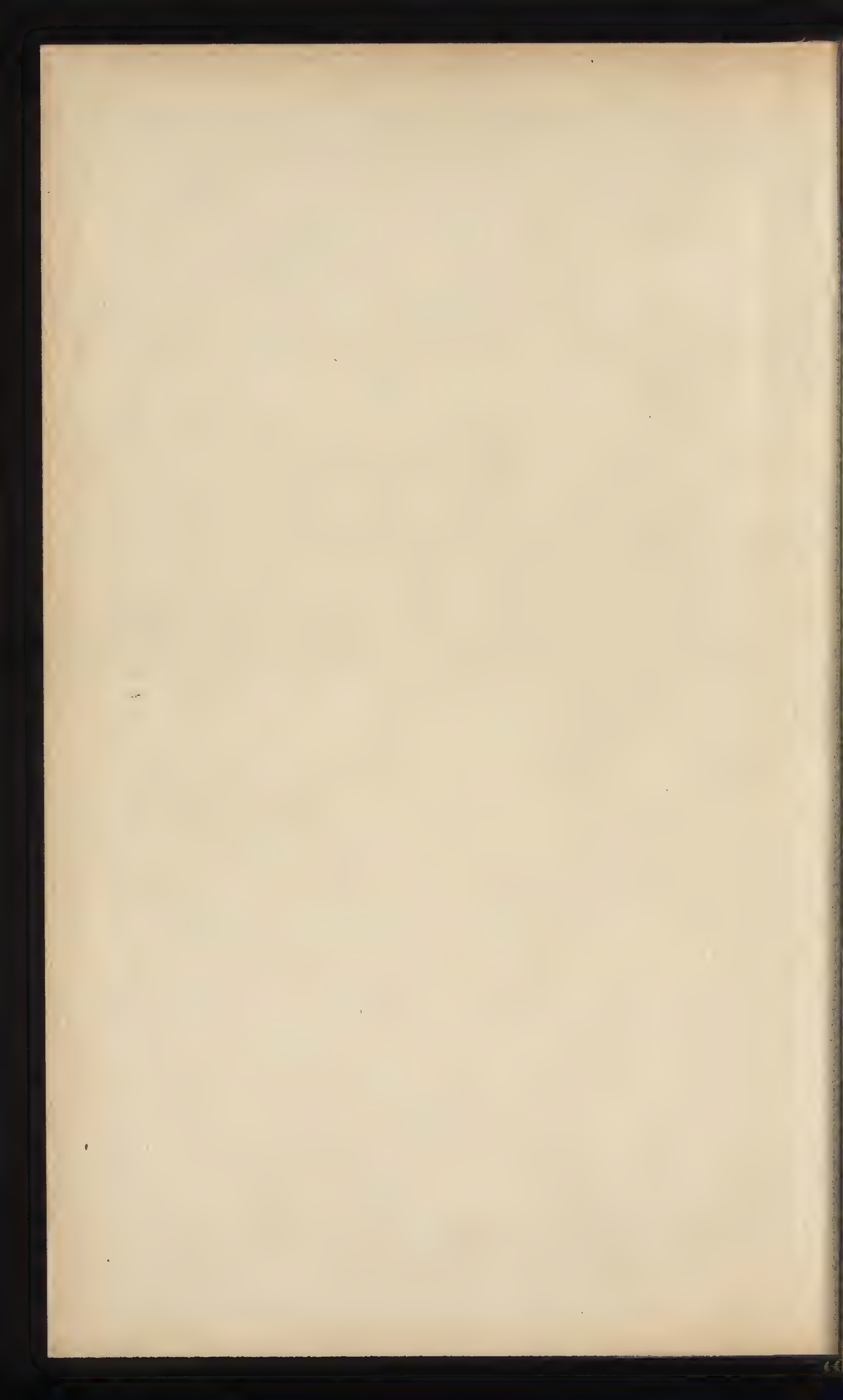
A což pak potom užívání „mumie?“ Týž lékař ji předpisoval svým pacientům pro zotavení, zbystření ducha, od bolení hlavy nervosního, zapálení v krku a t. d. Připojuje však v poznámce, že své vlastní mínění o léku tak důležitém sobě dovoluje vysloviti: Mohlo prý by se přece udáti, že by některým způsobem nemocí, kterouž mumie byla zemřela krev její státi se mohla nemocnému neprospěšnou, a proto že by on ten návrh učinil, aby se vybral nějaký zdravý k smrti odsouzený člověk a tělo jeho aby se po smrti naplnilo ambrou, myrhou, šafránem, aloem a t. d., a tyto věcí krví jeho dobře prosáklé mají se uschovati v těle takovém pro nastávající potřebu.

Sotva půl třetího století od té doby uplynulo, těla jež pan doktor snad někdy zmíněným způsobem pro spásu pacientů budoucích připravoval byla by snad právě ku potřebě způsobilá, ale zdali pak by se z našich pánů lékařů který našel, aby z této „mumie“ pacientům svým podával dávky se 3 — 12 zrnek ječmených?

Lidský duch neustále pátrá a bádá, ale nedobádá se nikdy, kdož ví co někdy po půltřetím století lékaři souditi budou o lécích nynějších?

Již ku konci 17. věku byly mumie z lékaren vyklizeny, ale ještě v 18. věku jistý kupec olomoucký, jak jsem z hodnověrných úst zpravena, prodával „mumie“ za lék rolníkům z okolí, uschovával ji na půdě a odbýval myslím i vydatnější dávky nežli by tré zrnek ječmených vážilo.

Lečení nemocí, o nichž jsem se zde zmínila v lidu obvyklé, poznala jsem za pobytu svého na venkově a jen tak prostě je podávám jak mně možno, myslím však, že by mnohá věc zasluhovala, by muži náležitého k tomu vzdělání a povolání si jí všímali, nebo jako nám obraz malovaný ze starých dob rozdíly staveb, krojův a jiných zevnějších věcí na mysl přivodí, tak nám srovnání s vrchu podotčené staví před oči duševní život předků našich.

ČASOPIS
MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOR

FRANTIŠEK BARTOŠ.

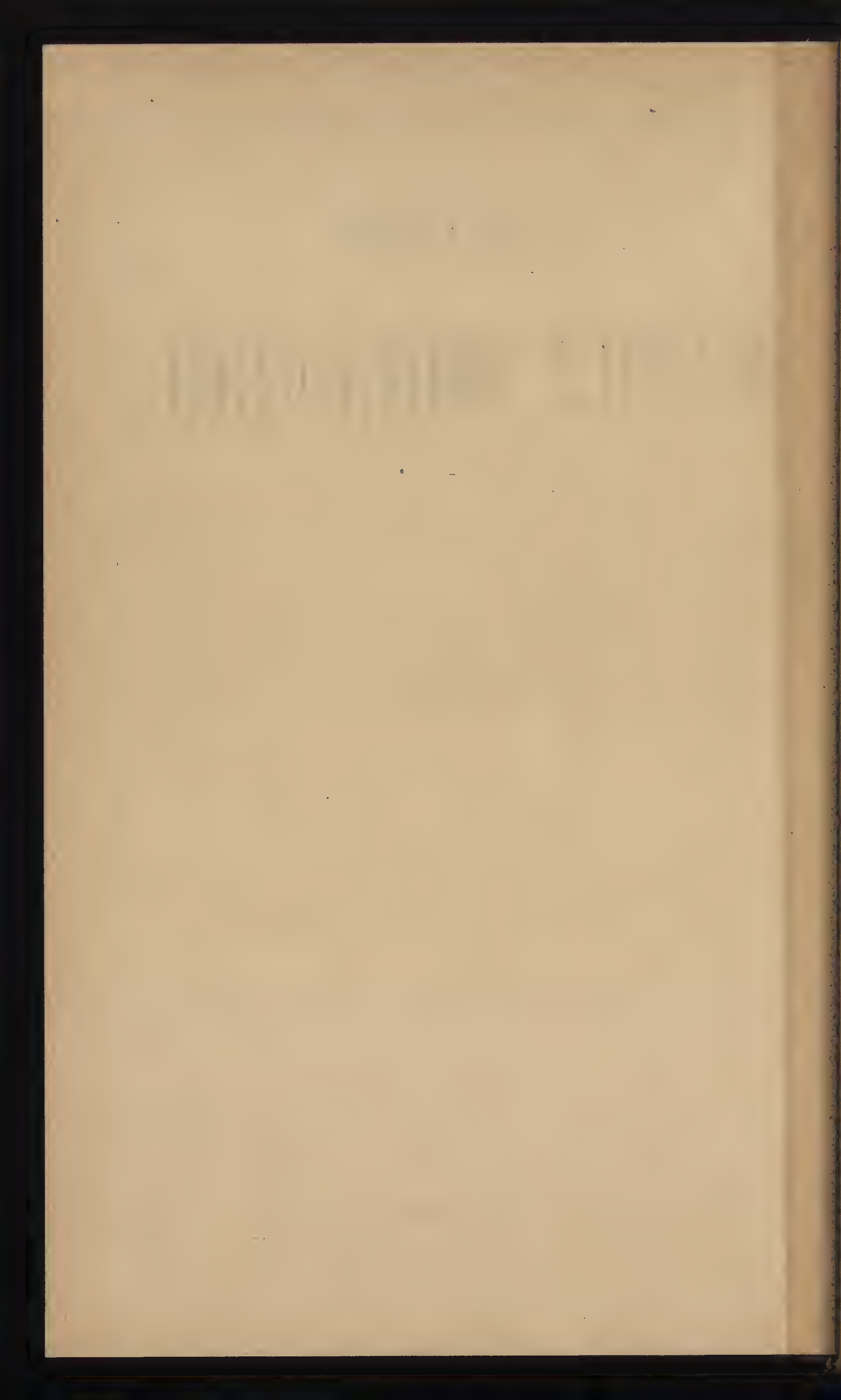
ROČNÍK DVANÁCTÝ

1880.

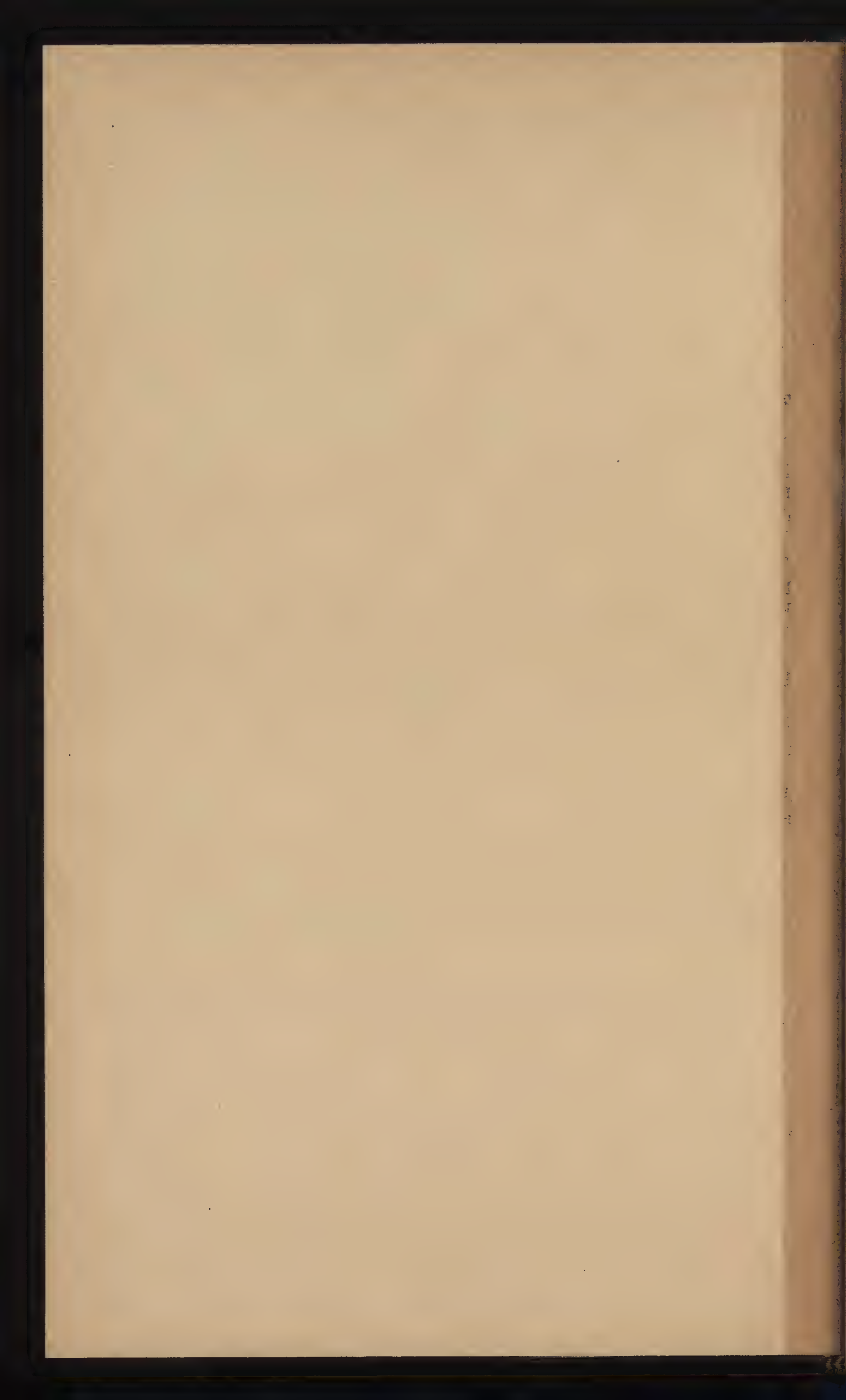
V BRNĚ 1880.

TISKEM AKCIOVÉ MORAVSKÉ KNIHTISKÁRNY.

NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

Obsah celého ročníku.

Ze života lidu moravského.

Napsal *Fr. Bartoš.*

VI. Rok církevní. Pověry. Zvyky a obyčeje.

Rok církevní svými poetickými slavnostmi a krásnými obřady nejen vnímavou mysl lidu slavnostně nalazoval, nýbrž i hojné ušlechtilé zábavy skýtal starým mladým. Neboť k obřadům církevním družily se tu přerozmanité slavnosti staronárodní veřejné i rodinné, jež na mnoze zachovaly se z dob pohanských. Tyto prodlením času ovšem víc a více mizely působením vzdělanosti novověké, a jmenovitě z naší krajiny nelze v té příčině mnoho nového pověděti. Pročež toliko pro úplnosť rozpravy předsevzaté, abych život lidu našeho v rozmanitých jeho zjevech vylíčil, poznamenám tuto některé drobnosti.

Hlučně a okázale slavíval se sv. Mikuláš v městě i dědinách. Dům od domu chodil *sv. Mikuláš* za biskupa přistrojený v bílé dlouhé košili, v ornátě, s dlouhým lněným vousem, pod mitrou z papíru malovaného a pozlaceného a s berlou v ruce. *Anděl* v bíle oblečený nosil mu v košíku dárky (jablka, ořechy, sušené ovoce, perník) pro hodné děti a prut na děti neposlušné, cinkaje zvonkem. Mimo to provázela jej *smrť,* s kosou v bíle oblečená, *dva čerti* s řetězem a kladivem a *„laufr“* (běhoun) s tatarem, jímž pod okny rochaje příchod Mikulášův ohlašoval. Svatá hrůza obešla tu děti, k vyzvání Mikulášovu padnuvše na kolena modlily se otčenáš a jiné modlitby. Dlouho ještě potom pamatovaly na bílou smrť s kosou a hrozné čerty s řetězy a s vyplazenými červenými jazyky. Avšak i chasa dospělá modliti se musila, sice zakusila chladné lázně v nedaleké bařině, kam ji čerti bez milosrdenství hodili.

Dne 13. prosince, v den sv. Lucie, chodila po domech *Luca*, osoba ženská v bíle přistrojená. Na tváři měla škrabošku s velikými zuby kvakovými, na hlavě hrotek, přes něj plachtu. V košíku nosila vařeky, jimiž po prstech tloukla špatné přadleny. Přadleny dobré, přehlednuvši důkladně jich přízi, pochválila. Říkalo se: „Luca potáček (= plné vřeteno) napucá.“

Ščedrý deň byl v pravdě dnem štědrým. V ten den a po celé svátky vánoční štědráť otvírala se ruka i bližnímu i zvířatům do-

mácím a polním. Od rána „pan rechtor“ roznášel oplatky po domech v městě i po dědinách, začež mu hojně udělováno mouky, obilí, vajec a ovoce. Půst byl po celý den přísný, k němuž i drobné děti přidržovány známým „zlatým prasátkem,“ jež se jim ukázati mělo na protější střeše sousedově, ku které tudíž po celý den toužebně z okna pohlížely. Když se první hvězdy na obloze objeví, počne při světle hojná večeře štědrodenní. Po společné modlitbě nejprve hospodář podělí všecky po oplatku medem pomazaném, pak přišla na stůl hřibovica (polévka hřibová), kvaka (sladká řepa), krupica, vdołky, ovoce. Za tím venku pastýř na troubu troubil a prozpěvoval písně vánoční a chasa střílela z pušek. I ti cikáni vyobcovaní z příbytků lidských přicházeli toho slavného večera pod okna, prozpěvujíce božímu novorozeňátku.

Zbytky od večeře rozdrobí se a rozsypou po polích ptáčkům zpěváčkům a zvěři. Dobytku dává se po oplatku, v němž zapečena tráva od slavnosti Božího Těla a barvínek z věnce, jímž toho dne ovinuta byla monstrance. Husám pomaží se hlavy medem, aby byly dobry, slepicím nasype se žíru do obruče, aby se netoulaly a nezanášely. Kohout a houser dostanou česneku, aby byli bujni.

I budoucnosť toho tajemného dne všelijak zkoumána. Na nůž s obou stran přiváže se nitkou po kousku chleba a vdolka, nůž položí se za rošt, na boží narození o poledni se sdělá a prohlédá: pod kterým zazerzavělo, toho bude příští rok neúroda. Je-li na štědrý večer mnoho hvězdiček, bude toho roku mnoho vajíček. Která osoba při světle sedící má na stěně dvojitý stín, nedočká do roku. Dívky třasou plotem říkajíce: „Třasu, třasu płotem, můj miłý poď sem.“ Se které strany vítr foukne, s té milý přijde. V městě mimo to dívky běží na potok, umyvše se sáhnou veň, a co která vytáhne, z toho prorokuje, jakého řemeslníka za muže dostane. Vytáhla-li na př. kousek dřeva, dostane stolaře, pakli kůže, bude paní ševcovou a p.

V den *Božího narození* na jitřní zpívala se valašská mše, veliká koleda pastýřská, nářečím valašským, při níž chlapci pískali na píšťalky a na kukačky, napodobujíce zpěv ptačí. Toho dne, jakož i o novém roce po hrubé chasa vesnická předbíhá se: kdo spíše domů přijde, bude o žních napřed na záhoně. Téhož dne ráno soudí se z větru, jaký bude rok: východní vítr přinese vojnu, západní mor, půlnoční hlad, toliko polední zvěstuje rok dobrý.

Slavnosť Božího narození jest největším svátkem v roce. Toho dne nechodí nikdo na besedu, chlapci nesmějí na vozičky nebo na sáňky. Odpoledne začali choditi *Valaši*, chlapci za pastýře spravení, provozujíce po domech dramaticky mysterium narození Páně. Cho-

dili až do tří králů, kteréhož dne zase úlohy těchto „tří mudrcův od východu“ na se vzali. Ve Zlíně osoby dospělé provozovaly veliké mysterium se zpěvy a recitativy po domech a po hospodách.

Na *sv. Štěpána* nastalo koledování. Přicházeli kostelníci a hrobaři ze Zlína a zvonař domácí na koláče, zrno a mouku, pozdravujíce takto: „Vinšuju vám ščasné a veselé svátky, narození Krista Pána, co ste si na miłém Pánubohu vyžádali, menší hříchy, větší radosť, po smrti království nebeské.“ Taktéž přál, kdokoliv cizí do domu přicházel. Přicházeli koledovat chudé děti cizí i drobné děti příbuzných a sousedův, onyno rozmanité koledy zpívajíce, tyto pak říkajíce:

Koleda, koleda, Ščepáne,
Co to neseš ve žbáně?
Nesu, nesu koledu,
Upadł sem na ledu,
Chłapci sa mi zběhli,
Koledu mi zedli.

Sviňa húká u chodníka,
Dajte, tetko, makovníka,
Lesti mi nedáte,
Šak sa zpodíváte:
Všecky hrnky vám potřepu,
Co v polici máte,
A i tu ostatní misu,
Co na ní ídáte.

Já su małý žáček,
Zpívám jako ptáček,
Po tróníčku, po patáčku,
Dybyste mi dali,
Nic sa nehněvali.
Lesti mi nedáte atd.

Já su małý koledníček,
Přišéł sem k vám pro tróníček,
Tróníček mi dajte,
Nic sa nehněvajte;
Šak já s vozem nejedu,
Suchéj řepy neberu,
Co mi dáte, to veznu,
Třebas krávu i tele
Do téj złatéj kabele.

Vánoční pranostika kalendářská zní: „Na Boží narození o komárovo zívnutí, na nový rok o kuří krok, na tři krále o krok dále“ (t. přibývá dne).

„*Na hromíce* mosí sa skřivánek napit z kolaje. *Sv. Dorota* (6. února) přinese skřivánka v košíčku: „mosí vrznút, dyby miéł zmrznút.“

V ostatky chodí chasa mužská s muzikou a s „medveděm“ po dědině, za něhož spraví se pacholek obaliv se všecek hrachovinou, v zadu přivázav si dlouhý slaměný ocas a mezi nohy zvonek. Když přijdou do stavení, medvěd zatančí s domácí dcerou dvakráte do kola, říkaje: „Toto na konopě, toto na len.“ Ve kterém domě by s medvědem nezatančili, těm by se neurodily konopě ani len. Hospodyň utrhne si s medvěda kus hrachoviny husám do hnízda, „aby sa húsata dobře váłały.“ V každém domě dostane chasa po kuse slanin, jež napichuje na rožeň, pak zpeněží a propije. Vybírajíce slaniny zpívají:

> Tudy nám nedali, tudy nám dajú,
> Komára zabili, słaniny majú.

V ostatky hospodyně smaží koblihy a „boží milosti“ (těsto na způsob židovských barchesů roztažené, na másle nebo na sádle smažené).

Půst zachovával se velmi přísně, maso neobjevilo se na stole po celý čas, v pátek byla polévka toliko zapražená nikoliv zasmažená jako jiné dni a k tomu vařené ovoce sušené. Častým jídlem bývala té doby pučálka. Večer před večeří všichni domácí modlívali se společný růženec, zapěvše pak společně píseň: „Poděkujmež Pánubohu.“
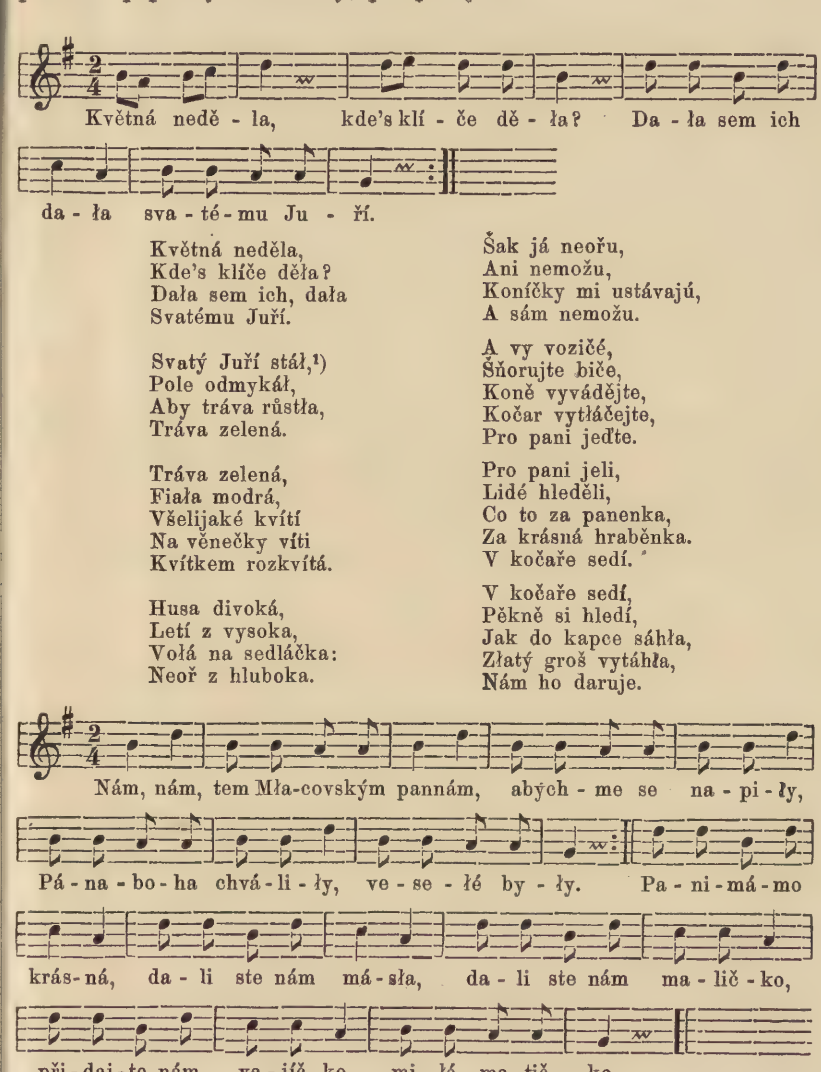
Na *smrtnou neděli* vynášely děvčata ze vsi *Mařenu*. Byl to došek na holi, přistrojený ve staré šaty ženské. Chlapci běželi za děvčaty a házeli po Mařeně kamením. Někde za dědinou děvčata Mařenu do vody hodily. Obřad ten obstarávali ode dávna kravaři a kravařky, nemajíce ani nejmenšího tušení o jeho významě. Proto také starodávní písně obřadní znenáhla v zapomenutí přišly a zbyla toliko některá bezvýznamná říkadla, jako:

> Nesem, nesem Mařenu,
> Na oleji smaženú,
> S octem, s cibulú,
> S mynářovým Mikulú.
>
> Ty Mařeno krásná,
> Kde's ty husy pásła,
> Pásła sem ich pod dubem,
> S mynářovým holubem.[1])

---

[1]) jinak: Jakubem. — Na Hané říkají Mařeně *Smrt.* Jest to dutá dyně s vykrojenýma očima, v níž hoří svíce. Před večerem nesou ji na plachtě za dědinu a házejí do vody.

Na květnou neděli chodí malá děvčátka po domech s májkem, t. j. vrškem mladé borovice ozdobeným pentlemi, malovaným papírem a papírovými obrázky, prozpěvujíce:

Květná neděla,
Kde's klíče děła?
Dała sem ich, dała
Svatému Juří.

Svatý Juří stáł,[1]
Pole odmykáł,
Aby tráva růstła,
Tráva zelená.

Tráva zelená,
Fiała modrá,
Všelijaké kvítí
Na věnečky víti
Kvítkem rozkvítá.

Husa divoká,
Letí z vysoka,
Vołá na sedláčka:
Neoř z hluboka.

Šak já neořu,
Ani nemožu,
Koníčky mi ustávajú,
A sám nemožu.

A vy vozičé,
Šňorujte biče,
Koně vyvádějte,
Kočar vytłáčejte,
Pro pani jeďte.

Pro pani jeli,
Lidé hleděli,
Co to za panenka,
Za krásná hraběnka.
V kočaře sedí.

V kočaře sedí,
Pěkně si hledí,
Jak do kapce sáhła,
Złatý groš vytáhła,
Nám ho daruje.

V *týden pašijový* ve čtvrtek po službách božích „zavážou se zvony;“ úlohu zvoníků odtuď až do soboty ráno převezmou v městě i na dědinách chlapci. Na společné toto „hrčení“ velikonoční chlapci dlouhý čas už napřed se těší, opravujíce a zkoušejíce nářadí k tomu

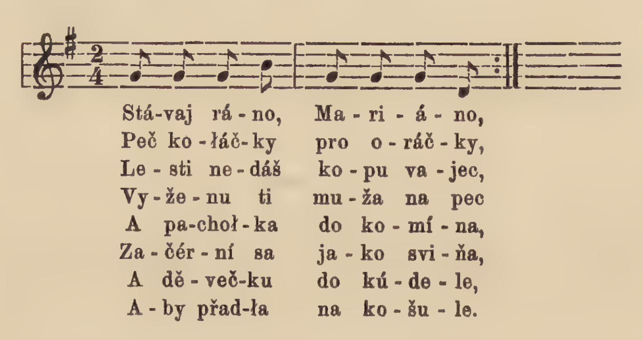
[1]) = vstal.

potřebné: tragače, vałchy, klapačky a hrklávky. Hrklávka jest česká řehtačka. Klapačka skládá se z prkénka na malém držadle připevněného, na němž u prostřed okolo osy kladívko se otáčí tlukoucí v před i v zad na prkénko. Vałcha jest kombinovaná hrklávka i klapačka. Jest to větší prkénko, na němž na dolním konci s obou stran přibito po dřevěném péře a mezi péry u prostřed dvě kladívka vedle sebe. Z předu točí se klikou válec, na němž péra po vroubcích sjížděјíce řehtají a kladívka kolíky u válec vtlučenými se pozdvihují a na prkno dopadajíce tlukou. Vałcha drží se v levé ruce o prsa opřena, pravou se točí za kliku. Tragač jest větší vałcha, jejíž válec se otáčí kolečkem u prostřed válce upevněným. Tragač se drží v obou rukou a kolečkem se jede po zemi, jak obyčejným trakařem. Sešikováni jsou podle těchto nástrojů: napřed hrklávky a klapačky, za nimi vałchy a na konec tragače a vedeni vyvolenými „pány" berou se chlapci celou osadou hrčíce ráno, v poledne a večer a v pátek ve tři hodiny. Odhrčevše tři hodiny v pátek vybírají po domech vejce a peníze, jimiž pak je páni v sobotu po ranním klekání podělí dle hodnoty nástrojů (tragač béře nejvíce, hrklávka a klapačka nejméně), sobě ovšem určívše podíl největší.

Na *veliký pátek* běží kde kdo umyt se k vodě tekuté, nebo, kde jí není, ke studni, aby byli zdrávi celý rok.

V *neděli velikonoční* po hrubé světí kněz v kostele jídla, jež za tím účelem z každého domu přinesou, jmenovitě buchty, maso uzené a vajíčka malovaná. Těchto jídel po kousku požívají před obědem, zbytky z nich (odrobinky, kosti, šupky z vajec) rozsypou se po zahradě a po poli, aby krtice neryly.

V *pondělí velikonoční* jest „mrskačka." Za tím účelem pletou se v neděli odpoledne „tatary" z vrbového proutí, jimiž mužští mrskají ženské, dokud se malovaným vajíčkem nevykoupí. Mrskajíce hospodyň říkají:

Také děti toho dne chodí „po mrskačce“ říkajíce:

> **Kázal kadlc i kadlička,**
> **Byste dali tři vajíčka,**
> **Jedno biłé, dvě červené,**
> **Šak vám slépka snese iné.**

Svátky svatodušní jsou slavností jmenovitě kravařův a kravařek. V sobotu k večeru kravaři nalámají „zeleného,“ lipových větviček, jež se zastrkají za okna, za obrázky, pod střechu a do chlévů, neboť svátky svatodušní slaví se „pod zeleným.“ Večer začnou „róchat“ (práskati) dlouhými „tatary“ na dědině a róchají až do půl noci. Kravařky zatím chystají roždí, slaniny, vejce, krupici, mléko a suché švestky. O půl noci ženou dobytek na pastvu. Tu kravařky z přinesených zásob vaří krmivo a častují kravaře. Kdo zaspí a později přižene, jest „záprtkem, co smrdí na devatery hory.“

V noci ze soboty na neděli svatodušní stavěli dříve chasníci svým dívkám před okny „máj,“ t. j. jedlový strom až po vršek z haluzí osekaný a z kůry oloupaný, na vršku zeleném pentlemi a červenými šátky ozdobený, kterýž pak stál až do posledního května. Poněvadž však svatodušních svátků někdy pozdě bývá a tak máj jen několik dní postál, stavějí ho nyní dne 1. května, tak že stojí celý měsíc.

Na *Boží tělo* ulamují halouzky z májů po městě postavených a strkají do zelí, aby ho nežrali zajíci, housenky a mušky.

Večer dne *sv. Ondřeje apoštola* (30. listopadu) odhaluje dívkám budoucnosť spůsobem rozmanitým. Dívky lejí olovo, dají šátky na necky pálajíce jimi: které šátek nejdříve vypadne, ta se nejdříve vdá. Pak jde jedna po druhé za dvéře, ostatní zatím postaví na stůl tři hrnce, pod jeden dají prsten, pod druhý kousek chleba, pod třetí hřeben. Potom zavolají dívku z venku; ta odzdvihne si jeden hrnec Je-li pod ním prsten, dostane za muže mládence, odzdvihla-li chléb, souzen jí vdovec, hřeben pak znamená, že toho roku zůstane ještě svobodna.

Ze starobylých bytostí mythologických mimo již zmíněnou Mařenu utkvěli v mysli našeho lidu Skřítek, Můra, Bestrman, Diviženy, Světlonoši, Špiritus, pak strašidla přerozmanitá, černokněžníci a čarodenice.

Můra chodívala na lidi v noci, ulehla na ně, aby je udusila. Aby ji od příbytků svých vzdálili, kreslili svěcenou křidou na dvéře a na postel „škřítkové nohy“ (dvojitý trojhran.) Bestrman, jinde známý jménem Hastrman (Vodník), měl stálé své sídlo v řece Dřevnici. Byl to malý človíček dlouhých zelených vlasů, v zeleném kabátci a

v zeleném klobouce, sedával na splávku a spatřiv člověka buď skočil do vody zařehtav se aneb se dal s člověkem jmenovitě podnapilým do pračky, zvítěziv po každé. Neboť byl měkký jako vosk, tak že se ho nebylo ani lze zachytiti pořádně, ne tak aby mu nějaký ten pohlavek ublížil, „jako by do błata młátił.“ Také ku hlídačům ovoce přicházíval k ohni zehřát se.

Diviženy (lesní ženky) žily ve společnosti leckde ve křoví, lákajíce k sobě kravaře, že jim ukáží mladé ptáčky. Na štěstí či na neštěstí žádný kravař zlákati se nedal, tak že ani nevíme, co by s ním byly činily. Brávaly také šestinedělkám děti, podvrhujíce jim své potvorné děti s velikou hlavou, které však matka dobře chovati musila, neboť jak ona činila „podvrženěti,“ tak dělo se dítěti jejímu u Diviženy.

Světlonoši byli malí mužíci s lucerničkami, kteří hned tu hned tam se objevujíce člověka zabloudilého někam do bařiny zavedše zmizeli.

O Špiritusovi z vejce od černé slepice ulíhlém totéž se věřilo, co vykládá o něm Kulda v Pohádkách II. 254.

Nějaká „čarodenica“ bývala takměř v každé dědině. Jmína za ni obyčejně každá stará žena nevrlá a svárlivá, jak říkají „baba sekútná.“ Komu kráva nedojila nebo nějaké dobytče pošlo, jistě mu bylo učarováno. Chodívali až kamsi daleko na Valachy k „božcovi“ o radu a pomoc, který popsav zevrubně chlév, kolik v něm dobytčat a kde které stojí, dokázal, „že umí víc než chléb jest.“ Pak poradil, že na tom a na tom místě ve chlévě (obyčejně pod prahem,) zakopány jsou čáry, chlupy totiž, skořepiny z vajec a býlí čarodějné, to aby vykopajíce do peci hodili, že bude po čárech. Když čáry shořely, čarodenica zůstala poznamenána, osypavši se na tváři chřadla až do smrti. Čarodenice lidi také postřelovaly. Po ráně takové naběhla na noze hrč (boule), člověk ochroml, a nezbývalo než bouli vyřezati, v níž pak nalezeny chlupy a skořepiny z vajec. Potřebovala-li čarodenica mléka, vyšla si před sluncem východem s trávnicí na pole, povláčila ji po rose, přišedši pak domů přehodila přes bidlo a dojila tráčky do hrotka, tak sršelo. Bylo málo lidí, aby to nebyli na své oči viděli a vymluviti si toho ovšem nedali, dokládajíce, že „všeci lidé všecko víja,“ a pak že „čáry a kouzla“ v katechismu se zakazují, kdyby jich nebylo, kterak by se mohly zapovídati?“ V noci na den sv. Jana Křtitele čarodenice mívaly dostaveníčka s duchy pekelnými, k nimž se ubíraly na pometlech, vyletujíce komínem.

„Klekanicou“ strašívají děti, že je chytne, budou-li se po klekání toulati a taktéž „Magou,“ chtělo-li dítě, kam nemělo, říkajíce:

„Nechoď tam, chytne ťa Maga.“ O obou těchto bytostech není však určité představy, jaká jich podoba.

Z pověr jindy ovšem velmi hojných nezachovalo se mnoho po naše dni, a to pověry zcela neškodné.

Zlá moc přičítá se zraku jistých lidí, kteří tudíž mohou „uřknouti“ a to člověka, dobytek, ptáka, květinu i těsto, když kyne. Je-li člověk uřknut, přechází ho zima, je mu mdlo a měkko. Pomůže si, utře-li si tvář košilí na ruby obrácenou. Dobytče uřknuté se nadýmá, i nakuřuje se „úročnicou,“ bylinou to, jíž jest devatero druhů. Koňům od uřknutí uvazují červená sukenka na chomouty, tolikéž ptákovi na klec; rozmarýn se obvazuje červenou pentličkou. Kdyby kdo cizí přijda do chléva, beze všeho prohlížel si dobytek, mohl by ho snadno uřknouti; třeba tu říci: „Ne úroku, bez úroku!“ Tak říká též každý ať cizí ať domácí, kdo se ponejprv dívá na ulíhlé dobytče, na novorozeňátko, na těsto kynoucí atd. — „Řkúcí“ znamená tolik co „zlý.“ „To je člověk řkúcí; my nejsme lidé řkúcí.“

Člověka zlého, který se s Bohem nesmířil, země prý nepřijme ve své lůno. Když jej vyhodila do třetice, odváželi prý ho na vrch Smolnou u Lipníka, tam ho zakopavše ujížděli zpět se neohlížejíce.

Aby drůbež koupená neodbíhala do starého domu, hospodyň, která ji koupila, přinese ji do síně svého domu, otočí ji třikráte okolo pravé nohy, umyje jí paprčky a tou vodou polije panty u dveří; pak se drůbež pustí ven a drží se již při domě.

Bylinu „milovník“ řečenou dívka vloživši do rubáče „krúcá“ (vykrucuje, vyždimuje), říkajíc: „Milovníčku, já tebe miluju, proto s tebú svojem Janíčkovi čaruju.“ Je-li šťáva vykroucená červena, miluje ji milý, pakli je zelena, marna jest láska její. — Aby si milého přičarovala, dívka nosí při sobě bylinu łaskavec.

Na duhu nesmí se ukazovati prstem, sice by jej duha tak vytáhla, že by ho už neohnul.

Chlapci, když jedí, chrání se vypravovati o mladých ptácích, o nichž vědí, sice by je sežrali mravenci.

Dítě, jemuž vlasy ne dolů, nýbrž na horu jako vylíznuty rostou, má prý skřítka. Co se v sobotu upřade, to kadlc ukrade. Kokrhá-li slepice po kohoutím, bude neštěstí. Překročíš-li malé dítě, neporoste. Dítě metlou (koštětem) bité uschne. Je nás třinást, Pámbů při nás (třináctka počet nešťastný). Setkají-li se dvěma stejné řeči, přijde hosť. Sedí-li kdo nebo stojí a jiný okolo něho zametá, odmetá mu štěstí. Zpívá-li kdo v pátek, bude v neděli plakati. Kdo sní skrojek chleba, na toho se budou děvčata smáti.

Je-li blízko měsíčka hvězdička, bude někde „neštěstí“ (oheň).

Zvoní-li manželce umíráčkem, dostane toho vdovce za muže ta, která v tu dobu právě na potoce masnici myje.

Když děti z jara dělají z bláta „rochačky,“ bude vojna a draho. Pakli dělají koláče, bude hojný rok a lacino. Draho bude též, lepí-li se chléb na nůž a chodí-li slepice pozdě na hřadu, pakli časně chodí, bude lacino. — Kdo drnká nožem o stůl, přivolává bídu.

Kdo se dívá po tmě do zrcadla, dostane złátenicu (žloutenku). Uštípne-li moucha, která seděla na krtici, narostou „krtice,“ pakli seděla na raku, dostane člověk raka.

Od nemocí mimo léčivé byliny, jichž každá hospodyň zásobu doma mívá, pomáhá též zvláštní prostonárodní homoeopathie, dle zásady „similia similibus.“

Od *zlátenice* si pomůže, kdo nosí *žlutý* hedbáv na krku, nebo podívá-li se do *zlatého* kalichu nebo na *dukát* do vody v nádobě pohroužený.

Od *bělma* nastřihá se pět kousků *bílého* plátna do tří rožků, omočí se v potoční vodě a pak plátenkem jedním po druhém bělmo „zhání se“ od nosu do koutka, při čemž říká se modlitba ku sv. Otilce. Potom plátenka „plesknou“ se na zeď, kde se nechodí.

Na *živé* maso přikládá se *syrové* maso hovězí.

Mrtvá kosť[1]) když vyrůstá, stírá se kostí z *mrtvoly* na hřbitově sebrané. Kosť vezme se jak ležela a přitlačí hodně k mrtvé kosti, při čemž se říká: „Já tebe zháním ve jmenu Otce atd.,“ pak se říká pět otčenášův a zdrávasů, věřím v Boha a Sláva Bohu atd.

Ode dření pomáhá se takto: Láhev na dně medem pomazaná zakope se do „kopenca“ (hromady mravenčí). Když do ní mravenci nalezou, polejí se lihem a tím potírá se nemocný úd.

Od „kuřích ok“[2]) neboli „kuřích řití“ (bradavic na ruce) pomůže si člověk, uváže-li na niť tolik suků, kolik má kuřích ok, a niť zakope pod okap. Když niť i se suky zhnije, kuří oka sejdou.

Mimo svatby a muziky hospoda těšívala se z malé návštěvy, a poslal-li kdo na kořalku, hospodský ptával se útrpně, „koho bolí břuch.“ Za to v zimě všecek život společenský soustřeďoval se na „besedách“ a na přástkách. Ovšem z takových besed a přástek hospoda nikoli vyňata nebyla, za příčinou větší prostornosti scházívala se tu četná společnosť na posezenou. Po večeři, když se setmělo, scházeli se besedníci. Na stojanu světidlo temnou září jizbu ozařovalo a z kamen sálalo příjemné teplo. Hovor rozproudil se brzy

---

[1]) Jinde tomu říkají „namná kosť.“

[2]) Česká „kuří oka“ na nohou jmenují se u nás „vraní oka.“

plným tokem, začalo se o tom i onom, až došlo na pohádky, jež každou zimu znovu a znovu se opakovaly, vždy stejně mily jsouce mladým starým. Pohádek takových bývalo u nás kdysi velmi mnoho, ale nyní se již vytratily z paměti lidu. Dal jsem si vypravovati pohádku od pohádkaře dříve na slovo vzatého, i vypravoval mi hrozitánskou povidačku, spojiv několik různých pohádek v jedno páté přes deváté, až konečně vyznal, že již všecko pozapomínal.

S pohádek besedníci přecházívali pravidelně na duchy a strašidla, jimiž v noci, jmenovitě v čas adventní, jen se hemžilo. Každý věděl něco vypravovati, a tytéž historky vypravovaly se rok od roku.

Ve Zlíně na př. koulíval si umrlec svou vlastní hlavou po rynku. Jiný chodíval do hospody hrát v karty. Zasedl za stůl ani slova nemluvě, vytáhl karty a přítomní hosté mimovolně jaksi s ním se dali do hry. Obehrál všecky a jak přišel, tak odešel. Konečně ho vystopovali a spatřili jak leze do hrobu. Příštího dne otevřeli hrob i nalezli v něm umrlce oblečeného, an leží dolů tváří v jedné ruce měšec peněz, ve druhé karty. Obrátili jej na znak a zakopali znovu, a od té doby již se neukázal.

Mezi jedenáctou a dvanáctou jezdíval černý kočár bez koní s ohromným rachotem od vrchu „Hradíščka“ dolů potokem a pak některou ulicí Zlinskou někam do polí, někdy až do některé sousední dědiny, odtud zase nazpět. Posud žije několik svědků, kteří jej „na své oči“ viděli. Jeden z nich stoje právě před domem, když kočár jel mimo, běžel za ním a sedl si naň vzadu. Za chvíli ocitnul se v trní a chrastí až kdesi u Provodova.

Oblíbenou zábavou na besedách bývaly „hádky“ (hádanky), jmenovitě liboval si lid v hádankách allegorických, složených z mystických jakýchsi slov, jichž druhdy nesnadno věru bylo uhodnouti, jako:

Přišła sem k vám stóím, neříkám nic, teprú sa stróím: „Nad svinčúrem pod věchťúrem pů druhého mamra a dva fíry, buďte tady s Bohem.“ — To prý jedna galánka přinesla pacholkovi půl druha vdolka a dva tvarůžky. Nemohši se s ním soukromě sejíti, schovala mu to nad svinský chlévec pod věcheť a přišedši do jizby, aby se před hospodáři nevyzradila, takovým způsobem mu o tom zprávu dala.

Štyry bomy, dva oglmany a jeden omachél. To je kráva! Bomy jsou štrychy, oglmany rohy, omachél ocas. — Hanácky táž hádanka zní: Štyry dony, dva potony, pátý ometač.

Rapeň, sedl na peň, počkaj rapňu, já ťa napnu, až pukneš. *Zámek* (= rapeň, t. j. cosi „rapnatého“ čili bachratého), na *pni* (= dřevě, dveřích) *napne se* klíčkem, až *pukne.*

Byly ovšem také hádanky lehčího druhu, jimiž obyčejně děti bavívali:

Pán s paňú hovoří, až sa komora boří. — Tł'ček v masnici.
O třech nohách stóí, jedným štrychem dóí. — Pajchovňa.
Dvanást pann v tanci, žádná na krai. — Špice v kole.
Vaří sa to, peče sa to, neí sa to. — Špilek v jelitě.
Chodí to po dvoře, děłá to talíře. — Kráva.
Sedí panna na vrátoch v devíti kabátkoch, dyž větr fúkne, přeca ju ofúkne. — Slépka.

Sedí panna v komoře a vłasy má na dvoře. — Mrkva.
Sedí stařík na střeše, kúří a nekřeše. — Komín.
Stóí panna v širém poli v červenéj kamizoli, v sobě trochu krúpek a v zadu kołeček. — Šípinka.

Spadła bečička z hůry, žádný bednář í nemože pobit. — Vajíčko.
Ide, ide přes hory, samo sobě hovoří, má očička račí a křídełka ptačí. — Včeła.

Přástevnicím šohajé chodívali „otřípat pazdeří“ a hospodyň přinášela jim okřín jablek „na poslinek.“

Ve Zlíně i v dědinách, kde byl nějaký čtenář, ve dlouhé večery zimní na besedách čítávaly se „gronigy.“ Kroniky o Jenoféfě, o krásné Meluzíně, o hraběti Rotálovi, o rytíři Petru se stříbrnými klíči a p. hojně se tedy kupovaly o poutech a na výročních trzích a pak na vzájem půjčovaly. Bohatou na ten čas bibliothéku knih poučných i zábavných měl tehdejší výborný učitel Josef Vojtěch, kterýž ji zdědil po svém tchánu Doležalovi, bývalém vrchním na panství Březolupském. V zimě čekával po škole celý zástup žákův, aby svým domácím od pana rechtora knihy vypůjčili, platíce po krejcaru od jedné. Večer pak po večeři ženské zasedly ku kolovrátkům a k hromadě peří, mužští zapálivše si přisedli ke stolu a děti školáci četli jim střídavě kroniku domácí nebo knihu vypůjčenou. Málo kdy se rozešli, dokud knížka nebyla přečtena celá, jsouce nedočkavi zvěděti, co se stalo s hrdinou povídky. Na druhou zimu kroniky čítaly se se stejnou zálibou znovu.

Hlučně a vesele slavívaly se po dědinách hody (posvícení), v každé takměř dědině jiný týden, trvajíce od neděle do pátku. Tu zvávali se příbuzní a známí na vzájem z dědin sousedních a častovali jak možná nejlépe masem, pečivem a burčákem (vínem ovocným). Muzika hrála každý den v hospodě, v pondělí chasa za průvodu hudby nosila po dědině opentleného „barana,“ jenž byl pak jednou ranou kosířem sťat a upečen.

Ten týden po sv. Martině mívali v dědinách obecní sýpku, při níž na společné útraty ustrojili si dobrou večeři. Sypalo se nejprve na ponočné, usedlý čtvrť rži, hofer půl čtvrti. Pak byla tak řečená *sýpka pořadová*, usedlý sypal čtvrť ječmene, hofer půl čtvrti. Z toho dostal obecní zvonař měřici, kostelníci půl druhé měřice. K tomu co zbylo přisypali na večeři všichni po čtvrti ječmene. Ječmen ten ihned dražbou se prodal a za peníze stržené zaplatil se vepř na večeři objednaný a pivo. Při sýpce propíjel se také „příjem," byl-li toho roku jaký. Mladý totiž hospodář dosednuv po otci na místo dává „přijaté" 15—20 mázů piva, hofer 5 mázů. Jestli-že se kdo cizí do obce přiženil anebo přikoupil, dávali sedlák vědro piva, podsedník půl vědra, hofer 10 mázů „přijaté." S prvním mázem přijímaný zavdává nejprve „pudmistrovi," pak ostatním sousedům, prose jich, aby ho do obce přijali, což tito rukou dáním učiní.

VII. Hranice ethnografické. Sousedé. Povaha lidu.

Panství Zlinské, jak už pověděno, bylo o sobě malým celkem ethnografickým, za kterýž i obyvatelstvo samo se pokládalo, nepočítajíc sebe přímo k žádnému kmeni moravskému, mluvíc o Hanácích, Valaších i Slovácích jakožto o kmenech od sebe rozdílných. V názorech lidu o různosti kmenové nerozhodovaly toliko rozdíly dialektické, nýbrž i kroj, kterýmž sedláci panství Zlinského značně se lišili ode všech svých sousedů.

Na sever, severozápad a na jih panství Zlinské otočeno jest horami, za nimiž lidu začínal jako nový svět.

Na severozápad bydlejí *Hanáci*, tak řečení *baňáci.* Předním jejich znakem jsou „baně," široké to kožené spodky barvy červené, pod koleny zadrhnuté, zapínané na malý „róblík" železný nebo dřevěný. Lýtka od kolen po kotníky oděna jsou v plátěná „velíčka" asi třetinou z bot vystupující. Opásán jest Hanák koženým pásem silné dlani širokým, pestře vyšívaným. Košile hanácká má široké rukávy, při rukou, na ramenou a na úzkém obojku vyšita jest černým nebo žlutým hedbávím. Vesta hanácká jmenuje se *frydka;* je ze zeleného sukna při dírkách pestře vyšita a skvoucími knoflíky ozdobena. Za chladnějšího počasí nebo jdouce přes pole oblekou ještě „flanelku" (špenzr) taktéž ze zeleného sukna nebo dlouhou až po paty halenu z bílého sukna; při domě, ve společnosti a u muziky býval Hanák „bez obleku." Vlasy stříhají na krátko, jen dole v týle splývala delší čupryna. Hlavu pokrývali velikým širákem, na hoře zostra přikrojeným, jejž chasa svobodná červenými pentlemi bohatě

vyšívaný nosila. Svátečním rouchem hanáckým byl dlouhý plášť barvy charpové, s hojnými límci skrabatělými.

Hanačky nosily „šorce," sukně to z plátna na černo barveného a vyhlazeného, v černé záhyby složené a z předu pod fěrtóškem nesešité; široké rukávce po lokte, okolo krku široký „krézl" v nesčíslné záhyby složený, krátkou kordulku z damašku portami zlatými a stříbrnými bohatě vyšívanou. Veliký šátek černý zavazoval se do týla. Ženy vdané nosí při domě plátěný čepec „gargula" řečený.

Nářečí těchto Hanáků jest jen z polovice hanácké. Majíť tvrdé ł jako Slováci, nečiní však tak přesného rozdílu jako tito mezi ženským a mužským rodem v participii min. čísla množného vyslovujíce stejně: chłapci byli i ženy byl*i* (slov. były). Koncovka dativu množ. rodu mužs. a stř. jest jako v nářečí slováckém *om* (chłapom, zajícom), lokal *och* (chłapoch, zajícoch), vyjma vzor *pole* (polách). Souhlásky *s* a *z* ve skloňování mají platnosť souhlásek měkkých, jako v nářečí slováckém: voze, klobáse, koze (nom. množn.), na vozi, o kozi; dlouhé *í* vyslovuje se přesně: mlátíme, dvacítka, kdežto jinde na Hané každé *í* je krátké. Samohláska *y* čistě se vyslovuje nepřecházejíc v *ê* jako jinde na Hané: my, ryba, dobrý. Od slováčtiny nářečí těchto Hanáků liší se tím, že 1. infinitiv vyzvukuje v *ť* (slov. v *t*): piť, psať; 2. že dlouhé *é* v infinitivě sloves I. tř. mění se v *ý*: nýsť, výsť, pýcť; 3. že *ú* přechází v *ó* (nikoli však *u* v *o* jako jinde na Hané): klóč, dłóhý, chrósť, rybó, s nošó, s ňó (akk. rybu, ju), vedó, pijó, mlátijó, v zeló, ve stavěňó (ale: budu, nesu atd.); 4. že přehlasovaná slabika *ej* zní za *é*: zavołé, dé, nélepší, pré; 5. skloňováním přídavného určitého: dobrý člověk, dobrá žena, dobr*y* pivo, kteréž podržuje všude *ý* neměníc ho v *é*: dobrýho, dobrýmu; 6. tvary náměstkovými: teho, temu (slov. toho, tom), keho, kemu; 7. tvary slovesními: pšu, pšeš... (slov. píšu, píšeš) a vizu, vizeš... (slov. vidím, vidíš).

Na jih za lesem bydlejí *Záhořané,* jichž první dědiny za Kudlovem jsou Březůvky a Provodov. Nohavice nosí modré, s předu na stehnech úzkými červenými šňůrkami vyšívané; halenu „cimbálovou," klobouk vzhůru širší, zostra přikrojený a úzkými pentličkami otočený. Ženské mají rukávce velmi široké. V nářečí snad jediný rozdíl koncovka genitiv. množn. a přídavného přisvojovacího *ůj*: u súsedůj, súsedůj syn.

K východu a k jihozápadu vine se krásné údolíčko řeky Dřevnice, kdež krajina jest otevřena. Nejbližší sousedé s oné strany panství *Vyzovského,* s této *Malenovského,* v ustnavičném jsouce styku s lidem

naším a jemu jako na očích, nejmenovali se jmény kmenovými, nýbrž dle osad: Vyzoviané, Malenoviané atd.

Na sever ode Zlína vine se tolikéž údolíčko při potoku „Januščeně,“ spojujíc se Zlinskem panství Lukovské, jehož předním místem jest pěkné městečko Fryšták. Obyvatelé panství Vyzovského i Lukovského nářečí jsou stejného se Zlinským, toliko dle kroje počítají se k Valachům.

Nad Vyzovici počínají *Horňáci* neboli Valaši. Obouvají se v krpce nebo papuče, nohavice mají dole na haklíky sepiaty, kordulku „brunclek“ řečenou z červeného sukna u dírek a knoflíků modrými šňůrečkami a třapečkami ozdobenu, halenu („župicu“) o něco kratší než Slováci a střihu poněkud jiného. Nohavice, župica a papuče na všední den jsou z huně bílé, na svátek z huně černé. Košile valašská má široké rukávy otevřené, na ramenou, při rukou a na obojku vyšívána jest modrými nitmi. Na prsou zapíná se „zapínákem“ zvící tolaru z kosti nebo perleti, vyrytým „na kmín“ nebo „na rozmarýn.“ Klobouky nosí vysoké, kuželovité, ozdobené aksamitovou pentličkou („šmukem“) a vlněnými šňůrkami. Ženský kroj málo se liší od slováckého, toliko rukávce jsou mnohem širší.

Nářečí Valašské jest nejzachovalejší a nejpřesnější všech dialektů českomoravských se stránky formální i syntaktické, líšíc se dosti patrně od slováckého, ač ne tou měrou jako nářečí hanácké. Rozeznává se v něm asi troje podřečí; zde vytkneme jen některé rozdíly nejbližších sousedů, Valachů vsackých.

Zvukosloví:[1]) síha (sáha), sedum, osum (sedn, osn), velký, tolký (veliký, toliký), húbka (hľbka), žutý (žltý), žuť (zlč), má-i (u nás častěji: má-li), ptál sa, eli má (lesti), muziga dat. muzidze, groniga, gronidze (muzice, gronice), sídła (č. osidla, slov. smyčky), súke*nn*ý, povi*nn*osť, pa*nn*a (*nn* vyslovuje se přesně jako v polštině, slov. súkený, pana) nálepší, návyšní (nájlepší, nájvyší).

Tvarosloví a) substantira: nom. množn. v *ové* častější: synové, kmotrové, svědkové. Nom. pl. v *é* jotovaný: hołubié, Šopié (Šopa, nom. propr.). Instr. množn. z cela pravidelný až na vzor *pole*; z vojáky, tými tanci, z robami, ze známými súsedy, dobrými słovy, *polmi*, mezi dvěma háji, mezi dvěma dolinami; ale: rukami, nohami, očami, ušami.

b) Náměstky: mňa, ňa (mne) mně, ně (mi), teho (toho), temu (tom), tych (tech, tým (tem), tými (tema).

---

[1]) V závorce položeny tvary slovácké.

c) Číslovky: jedneho, jednemu (jednoho, jednom), třoch, štyroch (gen. i lok., třech, štyrech), dvěma (dvúma).

d) Sloveso: Infinitiv v *ť*: piť, volať, słyšeť (pit, vołat, słyšet). Přechodník v *aci* pro všecky rody a obě čísla (slov. *a*): vezaci, seďaci, stojaci, volajaci, kupujaci. Participium minulé kmenů zavřených *ł* v rodě mužs. jedn. odsouvá: véd, nés, moh (védł, nésł, mohł), stanúł, sednúł, lehnúł (zastavíł sa, sedł, lehł). Praes. zpívu (zpívám), dívu sa (dívám sa), zbířu (zbírám) nepomatám (nepamatuju), kazuju (kážu), sem (su).

e) Příslovce a spojky: slov. —kúď —túď = val. —kel, tel, —*sel*, —*ky*, —ty: dokel, pokel, dotel, dosel, doky, poky, odky, doky; *leč* (ale), až (ať). Potakuje se slovci: tož. istě (ja).

f) Předložky složené: ponad horu, popod ruku, povedle lesa, zpod stoła, zpoza hory a j. v. (v mor. slováčtině jich není).

Rád bych pojí se s infinitivem „rád bych pomocť" (rád bych pomohł). To bych já sa nerád dožrať (to bych já sa nerád dožráł).

Zvláštní tvary jmen přídavných v *istý* a *astý:* běličistý, černistý, skalistý, červenastý, bělastý.

Slovníkem valaština značně se liší od nářečí slováckého. Zde jen něco na ukázku: blízňata, blizňáci (dvojčata), hradská (silnica), kaštýl (zámek), konár (haluza), křesní otec, matka (kmucháček, kmotřenka), pádoł (údolí), pastorek, pastorka (nevlastní syn, céra), povyk (zvyk) skynožiť (pokazit), statek (dobytek), tesknice (plur.)[1]) tumavy (pluhy, přeháňky), uzeł (suk), zabiť sklénku (rozbit), žnivo (žňa).

Na západ panství Zlinské sousedilo s Malenovským, k němuž kromě městečka Malenovic slušely dědiny Louky, Tečovice, Lhotka, Bohuslavice a Hrubá Lhota. Kroj tu byl: nohavice černé, černá vesta, úzká halena bílá, dlouhá až po paty, vysoké boty, kloboučky nízké se stříškou zahnutou. Nářečí v Bohuslavicích a na Hrubé Lhotě je slovácké, v ostatních dědinách lišilo se poněkud, jmenovitě přehláskou spřežky *aj* v *ej* (dej, počkej, nejlepší) náměstkou *mně* (dat. i akk.), *se*, potakacím slovcem *áno* a jménem *erteple* za slov. zemiáky.

Za Malenovici na silnici k Napajedlům nejbližší dědina Kvítkovice jest hanácká, téhož kroje i nářečí jako Racková. Za Napajedly od Spytinova po Hradiště bydlejí *Doláci*,[2]) jichž krojem jest halena cimbálová a klobouk bez střechy na spůsob hrotku (dížky),

---

[1]) Slova toho Slovák nezná; je to něm. *Heimweh*, č. *domácí nemoc*. Krásné a významné ono slovo zasluhovalo by věru, by se přijalo v řeč spisovnou.

[2]) Dolák, žena „Dolka."

„húsenkami otočený; nářečí jejich je slovácké. Od Kunovic za Hradištěm počítají se „Slováci,“ „co nosíja kosírky (dlouhá péra) za kloboukem.“

Slunce vychází „z Valach,“ i říká se žertem: „Už Vałaši słúnečko vytłáčajú,“ a zapadá „na Hanáky.“ K večeru tedy měřívá se „na hanáky,“ jak daleko ještě do slunce západu: „Ešče je słúnečko na hanáka“ t. od západu vzdáleno, „ešče je słúnečko na kolik hanáků“ t. j. ještě daleko do večera.

Ve svých dědinách, odloučen jsa od ostatního světa a nestaraje se hrubě oň, lid žil jako jedna rodina. Dětem a lidem svobodným každý hospodář byl „strýčkem,“ každá hospodyň „tetičkou;“ těmto zase každý chlapec „synkem,“ každé děvče „cérkou.“ Nad to všecka dědina byla pošvakřena a pokmotřena, neboť nosil-li kdo komu na křest, všecka rodina i přízeň s obojí strany, Bůh milý sám ví do kolikátého kolena na vzájem se kmotrovali. Při práci polní i domácí, kdykoliv bylo potřebí, sousedé ochotně si pomáhali, i jinak se podporujíce a zakládajíce. Čeho koli v domě se nedostávalo, ať chleba, ať soli, ať náčinu nějakého, o to šlo se k sousedovi, kterýž ochotně půjčíval, oč požádán byl, v čas potřeby téhož se naděje. Strojil-li kdo svatbu, mimo přízeň aspoň nejbližší sousedy všecky pozval, ba obyčejně bývala pozvána všecka dědina soused od souseda. Když zabíjeli, posýlali si „šperků“[1]) (zabijačky); chystala-li hospodyň něco lepšího, neopomenula poslati sousedě „na košt.“ Příchozímu do stavení hospodyň ihned přinášela ukrojit si chleba, přišel-li kdo, ani právě jedli, pozdraviv: „Rač Pámbů žehnat,“ zván ke stolu slovy: „Dešto Pámbů, poďte s nama k obědu.“ Načež děkoval: „Zaplať Pámbů, obědvajte s Pánembohem;“ ale bylo-li co lepšího, musil aspoň „okoštovat.“

Hody (posvícení) byvše slavívány v každé dědině v jinou neděli, shromážďovaly jmenovitě přízeň přespolní v domech hodujících hospodářů. Cit rodinný a příbuzenský vůbec byl velmi živý v lidu našem. Bratranci a sestřenice byli mezi sebou jako bratři a sestry, bratrovci a sestrovci lnuli ku svému strýčku a své tetičce jako děti k rodičům; kmucháčkovi a kmotřence děti s úctou dávaly pac a líbaly ruku, kteréžto pocty kromě knězi nikomu sice neprokazovaly ani svým rodičům. Sv. Mikuláš nakládal nejen dětem domácím, nýbrž i příbuzným, jmenovitě kmotřencům.

Při tom však velmi přísně rozeznáváno co mého a co tvého, cizího majetku šetřeno s největší svědomitostí. Ze svých mladých

---

[1]) Polské szpérk = slanina.

let nepamatuji se, by se kdy byla udála nějaká krádež v dědině naší, ačkoli domácí odcházejíce z domu „klučku“ ode dveří, kteréž ostatně lecjakým háčkem odemknouti mohl, dávali na okno, všemu světu na oči, a klíček od komory tytýž celou noc trčíval ve dveřích.

Bývaly ovšem i za starších dob hádky a spory mezi sousedy, ano muzika málo která obešla se bez nějaké tuhé potýčky, ale to vypořádali a porovnali si mezi sebou a vyplatili hotovými, načež za chvilku všeho zapomenuto, „i v dědinu vrátíše sě byvšie blahosť.“ Ničeho se lid tak neštítil jako soudův a dluhů, žel, že tato bázeň nezůstala dědičnou!

Tato sousedská shoda a příbuzenská vzájemnosť nejživější byla, jak se samo sebou rozumí, mezi osadníky téže dědiny, kteří z pravidla toliko mezi sebou ve sňatky manželské vstupovali. Málo kdy přiženil se kdo přes pole nebo vzal si nevěstu z jiné dědiny panství Zlinského, nikdy za dřívějších dob z dědiny některého panství sousedního. Za své vlastní krajany, za své pravé rodáky lid pokládal předkem vesničany panství Zlinského, mezi nimiž ve všem shoda byla úplná. Kroj u všech byl stejný od klobouku do podpadku, od střihu haleny, župice, nohavic, kordúłky až do posledního knoflíka a nejmenší šňůrečky. Všichni mluvili jedním a týmž podřečím od podřečí sousedních více méně odchodným, všichni zpívali tytéž písně, týmiž nápěvy jinde neobvyklými, všem byly společny tytéž pověry, tytéž obřady a zvyky slavnostní a rodinné atd. Slovem, lid žil životem kmenovým, ne individualním, jehož charakteristickou známkou jest houževnatá setrvačnosť při všech znacích individuality kmenové, spokojené přestávání na svém a přirozený odpor proti všemu cizímu. Všecky znaky individuality kmenové každý jedinec pokládal za znaky své vlastní úsoby. Roku 1865 tehdejší kaplan Strážnický, spozorovav při jednom hochu ve škole vesnické nečistotu ve dlouhých vlasích, jaké tamější Slováci všichni nosí, dal hocha ostřihati a očistiti. Ale se zlou se potázal. Na druhý den přivedl mu otec hocha do Strážnice a pravil mu soptě hněvem: „Včil si ho živte, panáčku, dyž ste mi ho tak zpotvořili na opícu světa, já takového ošklivca nechcu ani vidět.“ Nepatrný to na poslech příběh, ale bedlivému pozorovateli života národního nemálo důležitý. Jednoho znaku individuality kmenové a to nepatrného a jen na krátký čas pozbaven malý hoch, a již tím jako násilně odervân od ní, již vlastní otec nechce ho za syna znáti! Ne tak aby kdo byl nějaký oblek cizího kroje na se vzal. Největší chuďas by toho byl neučinil, „aby chodil na opícu světa.“ Pochopitelno tedy, že jen ten, kdo měl do sebe všecky znaky kmenové individuality, jmín byl za svého, za rodáka; jakou měrou

kdo jimi se lišil, takou byl více méně cizincem. Náš lid k Záhořanům a Valachům i nejvzdálenějším s větší lnul příchylností, nežli k hanáckým sousedům dědin nejbližších, poněvadž onino krojem, nářečím, zpěvem a tancem a vší povahou jemu příbuznější byli nežli tito.

Hanák už svou letorou sanguinicko-flegmatickou značně se liší od svých sousedů Slováků, jižto jsou letory více sanguinicko-cholerické. Rozvážlivá pohodlnosť a dobrosrdečný humor jsou základní rysy povahy hanácké. Široky a pohodlny jsou červené jeho „baně," halena po paty vyžaduje na svém majiteli kroku odměřeného, vymezujíc zbytečnou mrštnosť pohybů. Krokem volným a rhythmem zdlouhavým pohybují se hanácké tance, jsouce spíše společenskými hrami, hudbou a zpěvem provázenými. Pohodlno je též hanácké nářečí, časté dlouhé ô hrdelní samo plyne z úst. Okázalé parády Hanák býval velikým milovníkem. Šat jeho byl pestrý a bohatě vyšňořený, do města rád si zajel na kočárku a hanáckým svatbám nebylo snad na světě rovně.

Pro tyto vlastnosti a větší zámožnosť sedláci dědin hanáckých pokládáni u nás za jakési hrdé aristokraty, k nimž lid náš nejevil veliké příchylnosti. Hned první dědina za Mlatcovou na silnici k Holešovu, Racková, je čistě hanácká. Sedláci odtud jak den říkajíc jezdívají přes Mlatcovu buď do mlýna Prštěnského nebo do Zlína na trhy. Jak mile však objevil se který v dědině, hned děti vybíhajíce ze stavení pokřikovaly naň:

> **Hanáku s baňama,**
> **Smiłuj sa nad nama!**
> **Šak já sa smiłuju,**
> **Až baně naduju.**

Ani s měšťany Zlinskými lid náš nežil ve přílišné lásce a shodě sousedské, ač se s nimi stýkal den jak den. Těch dob mezi řemeslnictvem Zlinským byl slušný blahobyt, jmenovitě soukennické řemeslo dobře prospívalo. I pohlíželi páni měšťáci na lid selský jako na sebe nižší až s opovržením, převzdívajíce mu *chrapúnů, pazúrů, chámů, hřbetů, slivoňů, blvoňů*, ženským *kopáčů*. Sedlák zase k „pánovi" t. j. ke každému člověku po městsku oděnému s nedůvěrou se blížil.

Přirozený odpor proti všemu cizímu jest všude základním rysem povahy lidu, dokud ve vší přesnosti zachovává svou původní individualitu kmenovou neporušenu. Kdo mu chce býti přítelem, kdo chce míti jeho neobmezenou důvěru, kdo vůbec mezi ním nechce býti cizincem, ten se musí jemu spodobiti, musí přijati jeho kroj, jeho nářečí, jeho zvyky a mravy. Tudíž také bývalá nechuť lidu moravského

k Čechům v této přirozené povaze lidu svůj psychologický důvod má. Vždyť i mezi městečky sousedními panoval až přílišný patriotismus místní. Malenovianům Zliňané převzdívali „Čamlíků“ Vyzovianům, „Papučářů,“ tito zase oněm „Kašparův“ a „Trnčáků.“

S touž ovšem odmítavou nechutí lid měl se též k němčině, nepočítaje tehdy ještě, jak daleko bez němčiny dojde nebo nedojde. Mluviti po německu bylo „švandrošit, švandrkovat,“ lidu na posměch byl, užil-li kdo v řeči nějakého slova německého. Řekl-li kdo na př. „rychtyk,“ máte „recht,“ ihned namítáno, že „koza má rychtyk a košut recht.“ [1]) Pronesl-li kdo zbožné přání, že by jako rád uměl německy, odpověděno, že „pichňa hlavu pod necky naučí sa německy.[2]) Chlubila-li se nějaká služka ze světa přišlá ve svém rodném městečku (z dědin žádná do ciziny nechodila) svou němčinou, odbývali ji touto anekdotou: ‚Vodkuď panna?‘ — „Vod Brna.“ ‚Umí-li panna německy?‘ — „Co by neuměla.“ — ‚Trink panna?‘ — „Co pán poroučí?“ — ‚Aby panna pila.‘ — „Teď sem zrozuměla.“[3])

I v písních Sušilových děvče moravské toliko krajanům svým ochotno jest věnec svůj dáti, nechtíc o Němci ani slyšeti:

Viła věnec livendovy
Fojtovemu Janičkovi.
Neviła ho z ledačeho,
Z rozmarynu zeleneho.
Uviła ho třema řady,
Třema řady pro krajany.

Přijełtě k ni z Uher Němec:
‚Daj, děvečko, daj ten věnec‘
„Ež bych ja ho Němci dała,
Radši bych ho posekała,
Porubała, posekała,
Vranym koňom podestłała.

Historických vzpomínek týkajících se obecných dějin vlastenských lid náš nezachoval si říkajíc žádných. I samo jméno Svatoplukovo vymizelo z paměti lidu. Památka báječného kralevice Ječmínka zachovala se toliko v pořekadle „ztratil se jako Ječmínek“ a ve starobylém obyčeji „hledati Ječmínka.“ Nyní jest to policejní prohlídka od obecního úřadu obyčejně na podzim předsevzatá.

Známější jest jméno *Žižkovo.* O tomto bohatýru taboritském vypravuje se, že byl dvořenínem Marie Theresie. Modle se otčenáš říkával vždy: „Buď vůle *má.*“ Císařovna, u níž byl Žižka u velké vážnosti, tázala prý se ho, jaká by to vůle byla zavázavši se zároveň slovem císařským, že mu ji splní. Tu Žižka vyjevil svou vůli, aby byl postaven v čelo velikého vojska. Toho když mu se dostalo, vy-

[1]) Jaký by byl původ častého pořekadla toho zvěděti jsem nemohl. Snad zakládá se na nějaké anekdotě nyní zapomenuté.

[2]) Na štědrý den strkají dívky hlavu pod necky, zvidajíce z hučení odtud vyznívajícího, jakého řemeslníka za muže dostanou.

[3]) Touž anekdotu vypravuje Božena Němcová v „Pohorské vesnici“ (Kobrova vyd. III. 103).

trhl na Moravu pustoše a požíhaje všecko. Město Zlín bylo prý veliké, ulice „kovářská“ táhla se až k Želechovicům (hodinu cesty!), tehdy lehlo všecko popelem. Také dědinu „Zbožnou“ prý vypálil, z níž zbyly zříceniny kostela ve žlebě posud „kostelíkovým žlebem“ zvaném až do let čtyřicátých, kdy z nich vystavena hráze u rybníka.

Co lid náš jediné s větším tělesem národním, s národem českým spojovalo, byl český jazyk spisovný, posvátný to jazyk chrámový. Všem svým modlitbám lid od věkův nepamětných učil se v jazyce tom, jazykem tím zpíval písně nábožné ve chrámě i doma, užívati v té příčině nářečí svého domácího byl by si snad za hřích položil.

S velkým rozhorlením vypravovali mi tesaři, jenž pobyli nějaký čas „na Slovákoch“ (v Uhřích) v práci, jak prý nevzdělani jsou tamější „panáčci“ (knězi). Když jsem se jich tázal, z čeho by tak soudili, vykládali, kterak prý v jakési dědině u Trenčína panáček vystoupiv na kazatelnu tak po sprostu mluvil, „jak my tady sprostí sedláci mluvíme.“ A že mluvil o „b*a*ránku“ božím, místo o „b*e*ránku,“ znělo jim jako rouháním. Neboť lidu našemu *beránek* jest po výtce beránek boží, *baránek* ovečka ve chlévě!

Právo lovecké na Buchlově.

Napsal *V. Brandl.*

Mezi zřízeními starožitnými, jež původ svůj v šeré dávnověkosti mají, jsou to jmenovitě zřízení právní a soudní, která v pozdějších časích všemi příznaky hrůzy se přiodívají. Tuto hrůzu vzbuzuje již o sobě právo trestné, jemuž přisluší, i nad krví a životem provinilců rozsudky vynášeti. Nad to více pak ta hrůza se zvyšuje, když o nějakém zřízení práva krevního žádných zpráv spolehlivých před rukama není, ze kterých by podstatu, základ a rozvoj jeho poznati bylo. Nedostatek realního poznání nahrazují si lidé pak fantasií, která ovšem místo skutečných známek věci obrazy své jim podává a tím více bujní, čím starší jest nějaké zřízení právní a čím neznámější. Jako temno fysické každé nebezpečenství zveličuje a z obyčejných předmětů fantastické přeludy tvoří, rovněž dorývá mocně na mysl lidskou temno spůsobené mnoha stoletími, která jako hustý závoj noční nějaké starožitné zřízení zastírají. Jakmile však kritická věda ono temno světlem svým zapuzuje, přesvědčujeme se, že zřízení líčené fantasií v nejhroznějších barvách není nějaké monstrum hor-

rendum sobě podobného nemající, nýbrž že má obdob dosti nejen v zemi, ve které se vyvinulo, nýbrž také ve právích jinonárodních. Podobně se má s tak zvaným Buchlovským právem loveckým, kteréž od nepaměti na hradě tom hájeno byvši do r. 1749 trvalo. Jsouc ustanoveno jen pro malý okršlek nevábilo k sobě všímavosti širšího obecenstva, a když pak jeho působnosť přestala, zapomnělo se naň úplně, až professor Antonín Müller opět pozornosť k němu obrátil článkem vydaným r. 1829 v „Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen," jenž nadepsán „Die Burg Buchlau und ihre Besitzer." Ve širší ještě známosť dostalo se jméno (nikoli podstata) toho soudu spisem vydaným týmž professorem r. 1837 „Die Herrenburg Buchlau." Odsouditi oba spisy Müllerovy, bylo by nespravedlivo; nedostávalo se mu pramenů, z nichž pravdu vážiti by lze bylo a naleznuv, že soud lovecký se jmenoval právem *krevním*, dal se svésti fantasií a nazval je „dieses *furchtbare* der Burg Buchlau anklebende Recht"[1]) anebo „das uralte in *furchtbarer Grösse* waltende Blutgericht."[2]) Hrozné bylo právo lovecké ovšem jako všecka práva krevní; ale nebylo hroznější nežli každé jiné právo trestné nebo kriminální, ať již bylo konáno od magistratů městských neb jiných korporací, o čemž pomocí pramenů se snadně přesvědčíme.

Kdo právo lovecké nazývají starožitným, mají pravdu; neboť již r. 1544 praví Václav z Žerotína v listě, kterým statek Buchlovský Janu Ždánskému ze Zástřizl prodává, o tom právě, že „ten landgericht a krevné právo od starodávna k hradu Buchlovu vysazeno jest." Pátrajíce po původě jeho přicházíme na spolehlivou stopu, že ono právo skutečně v dávnověkosti vzniklo, jménem jeho „právo *lovecké*," pak okolností tou, že přisedící soudu Buchlovského ze vsi Stříbrnic sluli po výtce *lovci*.

K veřejným zřízencům zeměpanským náležely již v nejstarší době v Čechách a na Moravě osoby, jež povinny byly lesů hájiti, zvěři v nich ošetřovati, vše, což k honbě náleží, připravovati a jmenovitě o to dbáti, aby v lesích nečinila se škoda sekáním neb kácením stromův a loupáním kůry s nich. Osoby ty sluly *lovci*, někdy i *hájní*, v latinských pak pramenech *venatores, forestarii, silvani, custodes silvarum*. Nad nimi byl *lovčí*, jenž sluje v latinských pramenech *magister venatorum, summus venator*, kterého však lišiti sluší od *summus venator curiae*, jenž nebyl úředníkem župním čili krajským, nýbrž *dvorským*. Krom lovců byli lovčímu podřízeni také

---

1) Viz „Monatschrift" p. 366.

2) Die Herrenburg Buchlau p. 83.

holoty, v latinských listech *caniductores,* jimž náleželo honicích psův ošetřovati, k honbě vycvičiti, je krmiti a pokrmů na osadách tím povinných žádati, tenata, sopíky a jiné k lovu potřebné náčiní v dobrém stavu zachovávati atd.[1]) Lovci bydleli v osadách blízko lesů královských[2]) a vykázány jim za práci jich jisté pozemky k užívání.[3]) Mimo to náležela jim nějaká část poplatkův a dávek, které obyvatelé osad blíž zeměpanských lesů položených za to odváděli, že v těch lesích suché haluze (souš) lámati a sbírati, stelivo hrabati a černý dobytek na žír honiti jim dovoleno bylo. Poplatky a dávky ty záležely z peněz, vajec, kur či slepic, hlavně pak z ovsa, který za tou příčinou lovčím ovsem (avena forestaria) slul. Společným jménem jmenovaly se všecky ty poplatky a dávky *lovské* (jus forestariae). Někdy placeno lovské od obyvatelův, aby od povinnosti, holoty a psy honební živiti osvobozeni byli.[4]) Lovčí pak či magister venatorum bral osep a šest penízů čili tak zvané šestné.[5])

Lovci nehlídali pouze lesů, nýbrž lovu vůbec; kde tedy blízko královských lesů byly vody, jmenovitě řeky, tam také měli dozor nad vodním právem zeměpanským, aby žádný ve vodách těch ryb nelovil nebo nelapal, ač hlavní povinností jich zůstávalo lesů hájiti.

Kromě dotčených povinností užíváno lovcův, aby lesy vymezovali t. j. meze a hranice jich sázením sádků (mezních kamenů) a vyřezáním rozličných znamení do stromů (křížů, srdcí, hřebíků atd.) označovali. Ve příčině té byli lovci zřízenci soudů župních a vysíláni bývali od soudu s jinými úřadníky župními, aby les obešli a meze jeho ustanovili. Tak vysláni n. p. r. 1215 komoří a sudí Olomucký, župan Přerovský a několik lovcův, aby veliký les, který markrabí Jindřich Vladislav klášteru Hradištskému daroval, dokonale vymezili.[6])

---

[1]) Tito holoty nutíce poddané anoť i kláštery, aby mimo pokrm psům také jim holotám ztravu a nocleh dávali, a vydírajíce tam, kde dobrovolně jim dáti nechtěli, jídla, pití a peníze násilně, byli obtížným a nenáviděným břemenem; odtud pochází hanlivé jméno podnes užívané: „ty holoto.“

[2]) Praví kníže Bedřich r. 1183: „daruji také vsi Polinku a Vranov, kde strážní mého lesu bydlejí.“ Cod. dipl. Mor. 1, 308. Hajníci markrabského lesu „Chlumu“ v Olomoucku bydleli od starodávna ve vsi Krčmanech. Cod. dipl. 9, 170. ai. 1361.

[3]) Tak se darovalo r. 1126 kostelu Olomuckému „cokoli lovcům zeměpanským v Nenakunicích, Tučapech a v Drnovicích náleželo.“ Cod. dipl. Mor. 1, 201. 208.

[4]) Cod. dipl. 4, 354.

[5]) Cod. dipl. 3, 272.

[6]) Cod. dipl. 2, 83.

Jsouce takto zřízenci soudními lovci byli také podřízeni úředníkům hradským t. j. oněm úředníkům, kteří na hradech zeměpanských (župních) ustanoveni byli vykonávati veřejnou správu policejní i soudní. Jako soudním zřízencům náleželo jim v oboru jich působnosti t. j. při lesních a pokud se týče vodních pyších právo ohřebu čili konfiskace. Nalezli-li totiž lovci někoho v lese, an dříví seká anebo na vůz nakládá, měli právo, jej oloupiti (ohřebsti) ze všeho, co při sobě měl, tedy vzíti mu vůz, koně, šaty, sekeru atd. nejen za předchozí trest, nýbrž také pro to, aby takovému škůdci tím snadněji před soudem vina dokázána byla. K této konfiskaci měli lovci právo, když vinníka přistihli s jistinou, t. j. in flagranti; když pak si osobovali právo konfiskace také na trzích, majíce totiž někoho v podezření, se prodává dříví ukradené, nastalo z toho mnoho nesrovnalostí a nespravedlností a za tou příčinou ustanovily statuty Otonovy r. 1229: „žádný z těch, kteří ostříhají lesů, nemá nikoho olupovati na cestě nebo na trhu, nýbrž tenkráte ber jemu, když jej zastihne, an strom seká.“ Krom svrchu dotčené zprávy, že lovci soudní výkony z rozkazu hradských čili župních úředníků před se brali, viděti z toho ustanovení statut Otonových patrně, že lovci zřízenci soudu byli a pod pravomocností vyšších úředníků župních stáli; neboť těmi statutami vydán lepší řád soudům župním a jich zřízencům.

Jisto tedy, že lovci byli zřízenci zeměpanských soudů hradských a že tyto soudy lesní pychy jako ostatní přečiny a zločiny soudily, které v okršlku soudním se staly.

Vizme nyní, zdali při loveckém právě Buchlovském nalezneme příznaky takové, ze kterých by nám lze bylo poznati, že ono právo jest podobno župním čili starším zeměpanským soudům, že tedy začátek svůj mělo skutečně v dávné minulosti Moravské.

O důkaz ten není potíže; náleží především dovesti, že Buchlov byl ve starší době zeměpanským hradem, na němž úředníci královští usazeni byli. Obyčejně uvádí se jakýsi Protiva za prvního úředníka Buchlovského, poněvadž k r. 1300 se „Protiva de Buchlov“ v listě naskytuje; avšak nepraví se o něm zřejmě, že úředníkem královským na Buchlově byl. Nicméně však lze dovesti, že již ve 13. století na Buchlově královští úředníci seděli, a sice listem daným r. 1320, v němž Albert z Donky dříve komoří Moravský a lovčí nad královskými lesy (magister silvarum regiarum) se pronáší, že on za krále Václava II. rybí lov u Kostelan, který ku *královskému* hradu Buchlovu náleží, po 24 let spravoval.[1]) A r. 1321 pronáší se opět, že, když byl za

[1]) Cod. dipl. 6, 127.

krále Václava II. na hradě Buchlově lovčím královským všech lesů při řece Moravě, hranice mezi lesy královskými a Velehradskými z poručení královského vyměřil a ustanovil.[1]) Jemu podřízeni byli lovci, již ve vsi Stříbrnicích bydleli a za práce své jistých pozemků požívali. Jisto tedy, že již ve 13. století na Buchlově královští úředníci sídleli a sice vyšší dozorcové a správcové rozsáhlých lesů královských. Podle tehdejších běhů nemohlo ani jinak býti, než že tito úředníci majíce správu nad lesy také právomocnosť měli, všecky pychy, které v lesích a při řece Moravě s strany nedovoleného lovu ryb se páchaly, souditi a trestati, takže soudu zeměpanskému na Buchlově vykonávanému v pravdě jméno „právo *lovecké*“ náleželo: vždyť sudím byl královský lovčí a trestaly se pychy proti lovskému právu královskému. Tato právomocnosť soudu Buchlovského věrojatně již v nejstarších dobách vztahovala se nejen k pychům lesním a vodním, nýbrž také ku všem kriminalním přečinům a zločinům, které se v okresu k hradu Buchlovskému náležitém páchaly. Neb jen tím lze pochopiti, že v době pozdější, když některé osady již nenáležely k Buchlovu, nýbrž v moci jiných dominií n. p. kláštera Velehradského byly, tyto osady, co se týče práva krevného, nicméně k soudu loveckému na Bnchlově přikázány byly a přikázány zůstaly i když hrad Buchlovský z rukou zeměpanských privátním osobám prodán byl. Právo lovecké soudivši jen trestné skutky a neměvši žádné moci nad případy práva privátního a civilního, má tedy do sebe všecky příznaky práva krevného čili toho, co v Němcích slulo Blutding, Blutbann, Blutrecht. A poněvadž všecky osady k takovému právu náležité jisté dávky a poplatky činiti musily a mimo to jisté taxy za soudní právo a výkony se platily, považovány takové soudy za pramen důchodů (inter realia numerantur), kterými cena statku se zvýšila; anoť stávalo se, že pro tyto důchody krevné právo a soud od statků zvláště se odprodávaly právě tak, jako patronátní právo pro tak zvané *jus spolii* též bez ostatní podstaty od statku se odprodávalo. Ač právo Buchlovské původně od zeměpánů vysazeno bylo a právomocnosť jeho ve svrchovanosti zeměpanské příčinu svou měla, přece převedeno jest zároveň se vším statkem Buchlovským skrze krále Vladislava r. 1511 na Arkleba z Boskovic, koupí pak r. 1520 na Václava z Žerotína, r. 1544 na Jana Žďánského ze Zástřizl atd.

Dovodivše takto, že právo lovecké jest skutečně starožitné, pokusíme se, kompetenci jeho a řád soudní popsati berouce za základ

---

[1]) Cod. dipl. 6, 134.

„Spůsob vážení práva loveckého při hradě Buchlovském“ [1]) a „Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově.“ [2]) —

Jméno soudu. Po výtce jmenoval se soud: „právem loveckým na hradě Buchlovském“ neb prostě „na Buchlově;“ někdy také „právem krevným a v prodacím listě r. 1544 nazývá jej Václav z Žerotína také: *lantgericht* a právo krevné.“ V nálezích pak soud sám se jmenuje: „pan starosta i páni lovci z práva loveckého vypovídají;“ — pan starosta, páni lovci i všecko právo lovecké takto vypovídati ráčí;“ opatrný pan starosta, páni Hradišťané i všecko právo; — opatrný pan starosta, páni Hradišťané i všickni přisedící atd. Žalobník tytuloval soud takto: „Pane starosto, páni Hradišťané a všickni páni lovci,“ obžalovaný pak: „Pane starosto, páni Hradišťané, všichni páni lovci,“ lovci, ctné poctivé právo.“ [3])

Okršlek soudu. Dopisy k soudu od vyšších osob zněly, jak se z dopisu kardinálu Dietrichstejnu vepsaného do Černé knihy na str. 124 dovídáme: „opatrným starostovi, Hradišťanům a všemu právu loveckému na Hradě Buchlově přátelům nám milým.“ Listy pak od práva loveckého dané měly podpis: Starosta a všickni lovci na hradě Buchlově shromáždění“ (Čer. kn. 214). K soudu Buchlovskému náležely podle prodacího listu r. 1544 tyto osady: Žeravice, Kostelec, Žadovice, Moravany, Moštěnice, Březovice, Labuť, Osvětimany, Hysle, Skalka, Ježov, Domanín, Vážany, Oujezdec, Medlovice, Tučapy, Polešovice, Boršice, Zlechov, Tupesy, Buchlovice, Břestek, Lhotka, Zlamaná ves, Roštín, Babice, Traplice a Jalub. Pospolitě nazván obvod těchto osad: *krevní grunty.*[4])

Kompetence soudu vztahovala se předkem ku všem pychům lesním, vodním a proti majetku a vlastnictví vůbec spáchaným; obsahovala tedy: pytláctví, lovení v cizích řekách, krádež dříví neb v domech, výboj domů; — pak všecka násilí, tedy poškození těla ranami jakýmikoli, chromotu, rány krvavé, zbití, porušení panny a ženské vůbec, loupeže, vraždy anoť i kouzla, čáry a smilstvo. Nejvíce ovšem byl soud zaměstnán pychy lesními a vodními; neboť ve starších dobách, kde při lesnictví a rybařství nebylo ještě potřebí

---

[1]) Tento „spůsob“ psán jest rukou minulého století na pergameně a visí za rámcem v archivě Buchlovském.

[2]) Černé knihy založeny jsou r. 1617.

[3]) Černé knihy str. 9. 11. 23. 28. 168.

[4]) „jsouc na gruntech krevních totiž v dědině Buchlovicích vzat“ (Čer. kn. 23); — „aby gruntů krevních štyr mil zdéli a šíří prázden byl“ (ibid. 46).

kultury, prostý názor chápati nemohl, proč lesy, které žádný nesázel, proč zvěř v nich a proč ryby ve vodách tekutých, které žádný nezplodil, mají býti výlučným majetkem soukromých osob. Kdo na „krevních gruntech“ se činu dopustil, který buď smrtí nebo trestem, jež vykonati popravci náleželo, se pokutoval, musil býti k soudu loveckému dodán, i když nebyl poddaným Buchlovským, nýbrž jiného pána měl, jako n. p. Polešovice, Tučapy, Boršice, Tupesy náležely pod klášter Velehradský, Březovice a Žeravice pod Kyjov, Kostelec byl lenním statkem biskupským atd. Zpěčoval-li se pán poddaného vinníka na Buchlov odeslati, měl pán hradu Buchlova neb koho on na místě svém ustanovil, právo vinníka skrze své holomky zajati a na Buchlov k soudu dovésti. Avšak kompetence soudu loveckého vztahovala se jen k lidem poddaným; lidé stavů vyšších, i když na gruntech krevních seděli, k soudu tomu pohnáni býti nemohli; praví Karel z Žerotína v zápiscích o soudě panském I. 147, že když Jíra Janka před právem loveckým na Buchlově se odvolal, že jest osoba stavu rytířského, podán jest k soudu zemskému. Ukázalo-li se, že ten, kdo se za osobu stavu rytířského vydával, do stavu toho nenáleží, vrácen jest právu loveckému, aby jej soudilo.

Osoby soudní. K těm náležel předkem pán hradu Buchlovského, ač osobou svou v soudě nesedal. Místo královské zastupoval, pokud Buchlov byl hradem zeměpanským, purkrabí královský. Podle starodávního zvyku měl pán Buchlovský přísedící soudu, když se na Buchlově sešli, buď osobně anebo skrze jinou osobu jménem svým uvítati a jim příčinu, proč svoláni jsou, oznámiti. Jemu také předkládali se skrze radní Hradišťské nálezy soudu loveckého, aby je schválil, načež k rozkazu jeho žaloba, výpovědi svědků, vůbec celé líčení pře i nález do černé knihy se zapsaly. Na znamení, že on pánem soudu loveckého jest, a k nahrazení útrat, jež mu z toho soudu vzcházely, platilo se mu od osad k soudu náležitých *krevné*[1]) a mimo to dávány mu jisté poplatky a dávky a to: Zbil-li někdo na krevních gruntech někoho ranou krvavou (blutrunst), buď muž ženu, neb otec i matka dítě, platil pachatel ku hradu Buchlovskému 4 bílé groše, jež od vinníka vybírati a na Buchlov dáti odvesti byla vrchnosť jeho povinna; nestalo-li se to do dne třetího, měl pán Buchlovský právo, ze stáda té obce, do které vinník náležel, dva kusy zajati. Dále měl pán Buchlovský právo, všelikou myslivosť tenaty, sopíky, ručnicemi buď svou osobou anebo svými zřízenci provozovati na všech gruntech krevních, aniž mu v tom patrimoniální

[1]) „rychtář (v Zeravicích) napomínal, aby krevné spravili.“ (Čer. kn. 24.)

pán mohl zbraňovati. Který žid na krevních gruntech obchod vésti chtěl, tomu se bylo u pána Buchlovského ohlásiti a za dovolení žádati; obdržev je byl povinen pánu na každý rok, pokud na krevních gruntech obchod provozoval, libru pepře a libru zázvoru odváděti; s vínem však a obilím žid obchod míti nesměl. Provozoval-li žid obchod bez takového dovolení na gruntech krevních, vzaty mu všecky věci, které při sobě měl a odvedeny jsou jako zboží propadlé na hrad Buchlovský.

Jako *přísedící* k soudu náleželi za prvé: starosta a jedenácte sousedů ze vsi Stříbrnic, jichž úřad k jistým gruntům vázán byl. Ačkoli všem přísedícím soudu loveckého, když jako gremium v soudu seděli, tytul „lovci“ se dával, přece náležel vlastně jen těmto dvanácti sousedům Stříbrnickým, již také krom soudu jménem „lovec“ zváni a oslavováni byli, jako by se jim slovem tím jakási zvláštní hodnosť přiříkala. A nebylo tomu jinak. Nebo jméno lovců jakož i grunty, kterých oni ve Stříbrnicích užívali, dobu nám připomíná starožitnou, ve které lovci ještě zřízenci a úředníky zeměpanskými byli. Neboť nalezáme lovce podepsány za svědky na listech zeměpanských, z čehož jde, že lovci původně byli lidé svobodní, žádnému pánu kromě krále nezavázaní,[1]) jelikož nevolníci na listech královských svědky býti nemohli. Jako lovci všudy bydleli o blízce královských lesů, tak také vykázána jsou lovcům lesů královských při řece Moravě obydlí uprostřed těch lesův a na blízku hradu Buchlova ve vsi Stříbrnicích a tam také užívali odměnou za práce svého úřadu jistých pozemků či gruntů. Když pak tokem času sociální a správní poměry v zemi se změnily, zůstala povinnosť lovecká, ovšem obmezená již na přisedání při právě Buchlovském, i na dále při gruntech těch, které původně zeměpanským zřízencům, lovcům totiž, propůjčeny byly a kdo na takovém gruntě seděl, byl zavázán povinností, soudu loveckému na Buchlově přisedati. Nelze pochybovati, že původně tito lovci Stříbrničtí měli nad sebou nadlovčího či starostu,[2]) jemuž podřízeni byli; úřad toho starosty přešel v dobách pozdějších na purkmistra Stříbrnického, kterému však jméno „starosta“ zůstalo, kdežto přísedící z ostatních vsí jméno „purkmistr“ neb „fojt“ měli. Stopa však, že tito lovci byli původně lidmi volnými, nikomu krom zeměpánovi nezavázanými, zachovala se také v tom, že všichni sousedé Stříbrničtí pro mistra popravního do Hradiště v případech jistých choditi povinni byli, od kteréžto povinnosti však

---

[1]) Spůsob jich byl tedy podoben půhončím při právě zemském.
[2]) Také představený komorníků či půhončích v Čechách slul starostou.

těch dvanácte lovců osvobozeno bylo. Nelze tedy pochybovati, že lovci Stříbrničtí od starožitných dob v Buchlovských lesích zřízeni byli, jakož také Václav z Žerotína v prodacím listě r. 1544 o nich praví: „s lovčími v Stříbrnicích a s tím právem, v kterémž ti lovci k hradu Buchlovu od *starodávna* vysazeni jsou.“ Důležitosť jich v soudě loveckém poznává se také tím, že purkmistr Stříbrnický byl předsedou celého soudu a že mu náležel titul *starosta;* toto jeho právo může se jen zakládati na starodávním zvyku, poněvadž Stříbrnický purkmistr zůstal po všecky časy předsedou, ačkoli v něm také sedali dva radní z královského města Uh. Hradiště, tedy lidé vyššího socialního postavení než purkmistr vesnický.

Dále byli přísedícími soudu: dva radní z Uh. Hradiště, fojt a starší i mladší purkmistr z Buchlovic, starší a mladší purkmistr z Polešovic, fojt a starší i mladší purkmistr z Boršic, starší a mladší purkmistr ze Zlechova, fojt a purkmistr z Tupes. Byl-li soud úplně osazen, sedalo v něm tedy šestadvacet osob. —

Zřízenci soudu byli tak zvaní *holomci* a *kat* čili *popravní mistr.* Holomci hlídali lesů na gruntech krevních a zajímali ty, kteří se pychu neb pytláctví dopustili. [1]) Mimo to konali práce soudních posluhů, roznášeli vyzvání, aby přísedící ve jmenovaný den k soudu se shromáždili, ostříhali vězňů, pomáhali katovi při mučení zločincův atd. Kata soud neměl zvláštního, nýbrž přivoláván k vykonání smutných jeho povinností: k mučení, k popravě, k vypálení cejchu aneb k mrskání odsouzenců metlami kat z Uh. Hradiště. Za to náležel mu 21 groš bílý.[2]) Zavraždil-li se kdo sám na krevních gruntech, byl kat povinen mrtvolu odstraniti; za to se mu dostalo 16 groší a půjčena mu k tomu kára s koněm. Bylo-li kata potřebí k nějakému výkonu, byli Stříbrničtí, vyjma starostu a lovce, povinni, pro něho do Uh. Hradiště zajíti a po výkonu jej opět tam sprovoditi; a sice jedna polovice sousedů majíc psaní od pána Buchlovského, v němž Hradišťanů za půjčení kata žádá, přijdouc do města psaní městskému sudímu odevzdala, načež kata a biřice vzali, dadouce onomu 4 groše na provazy, tomuto groš, a bezpečně je na Buchlov přivedli. Po výkonu práce jeho byla druhá polovice sousedů Stříbrnických povinna, opět kata a pomocníka jeho do Hradiště bezpečně sprovoditi.

---

[1]) „Vyznal, že v Buchlovských horách dvě sidla na Kozím Hřbetě položeny měl a při třetím jest od holomků vzat“ (Čer. kn. 4).

[2]) „Aby holomkům a mistru popravnímu, což jim náleží, spravil“ (Čer. kn. 20).

Osazení soudů. Soud lovecký neměl zavitých roků t. j. nezahajoval se v určité doby, nýbrž soudcové shromáždili se, kdykoli nějaký vinník na hrad Buchlovský dodán byl. Dodati vinníka k soudu měl právo každý; dočítáme se v Černé knize, že holomci, rychtáři osad, statkaři ano i privátní osoby[1]) vinilce na hrad Buchlov přiváděli neb posýlali, kdež soudu odevzdaný od holomků do věže vsazen jest. Kdo vinilce na hrad dovedl, musil za osazení soudu žádati; jediné pán Buchlovský odevzdávaje vinilce právu *poručil,* aby soud se shromáždil. Že ten, kdo zločince na Buchlov odevzdal, zároveň 21 gr. položiti měl, již svrchu dotčeno; byl-li obžalovaný uznán nevinným, byl ten, který jej do vězení dopravil, povinen, jej z vězení na útraty své vypraviti.

Když za osazení soudu žádáno bylo, dal pán Buchlovský neb zástupce jeho Hradišťanům den soudu oznámiti, aby dva radní z nich na Buchlov najíti se dali; též oznámeno pánovi provinilcovu nejméně den před soudem, aby žalobníci před soudem se postavili. Starosta pak lovců Stříbrnických obeslal přísedící z Boršic, Buchlovic, Zlechova, Polešovic a Tupes, aby ve jmenovaný den z rána na Buchlově k soudu se dostavili. V soudnici seděli přísedící v tomto pořádku: na prvním místě starosta Stříbrnický, pak oba radní z Hradiště, fojt Buchlovský, starší a mladší purkmistr z Polešovic, pak jedenácte lovců ze Stříbrnic, starší mladší purkmistr a fojt z Boršic, purkmistr a fojt z Tupes a konečně starší a mladší purkmistr z Buchlovic. Při menších proviněních dostačila polovice přísedících k vynesení rozsudku. Když soud podle starodávního pořádku takto osazen byl, uvítal jej, jak svrchu dotčeno, pán Buchlovský buď osobně anebo skrze osobu k tomu na místě jeho ustanovenou, a oznámena jim příčina, za kterou soud svolán jest.

Žaloba a líčení pře. Po tomto uvítání předveden od holomkův obžalovaný z vězení a vedena naň žaloba, kterou pronášel buď ten, který jej na hrad dopravil, anebo jménem jeho jiný, který pak slul člověkem *pomocným* neb *dožádaným* neb *dopomocným.*[2]) Vyznáno-li

---

[1]) „L. P. 1586 ve středu před s. Šimonem a Judou Jíra, syn Hrdého, z Lobic, poddaný p. Chropinského dodán jest na hrad Buchlov před právo z dědiny Žadovic od p. Hoštického;" — L. P. 1587 před soud lovecký postaven Jíra z Břestan, na nějž žaloba vedena od Jana Hodilce z Boršic; — L. 1587 . . . před soudem postaven a obžalován jest od lidí Stříbrnských; — L. 1587... postaven a žaloba naň vedena od ouředníka na Buchlově; — L. 1590 Dorota od rychtáře a starších Hyselských postavena a obžalována. (— Černá kn. p. 22. 26. 29. 30. 37.)

[2]) „žaloba činěna od pomocného člověka;" — obvinil skrze dopomocného člověka (Čer. kn. 147. 189).

od nějakého zločince při nějakém právě, že nějaký poddaný z gruntů krevních se zločinů dopustil, poslán opis toho vyznání k pánu Buchlovskému, načež ten vinníka před soud lovecký pohnal a žalobu naň vésti dal.[1]) Žaloba činěna vždy u přítomnosti vinníka a zněla mutatis mutandis v tato slova: „Pane starosto, páni Hradišťané, všickni páni lovci! Viním tohoto N. zde přítomného a tu jemu vinu dávám, že jest přestoupil přikázání Boží a N. zabil. Pročež žádám, že z něho za spravedlivé učiníte a podle zákona Božího jeho ztrestati poručiti a dáti račíte.“[2])

Slyšev žalobu vinník, ať se k ní znal neb jí odporoval, ohlásil se k soudu v tato slova: „Pane starosto, páni Hradišťané, všichni páni lovci, ctné poctivé právo.“ Nastupoval-li obžalovaný na odpor žalobě, vedeni jsou proti němu svědci, ač byli-li jací, anebo, nebylo-li svědků neb odpíral-li svědkům, dán na mučení, což Černá kniha eufemicky podle způsobu tehdejšího vyjadřuje: „dán popravnímu mistru, aby pro lepší vyzvědění pravdy tázán byl.“ Černá kniha připomíná tyto způsoby mučení: řebřík (str. 12), horké právo (str. 197) a suché právo (str. 199). Že takto „tázaní“ v mukách obyčejně ku všemu se znali, jest na bíledni a šťasten ten, kdo po prvním trápení vyznání na mukách činěné neodvolal; neboť odvolal-li aneb neznal-li se při trápení prvním, mučen podruhé i po třetí, a jest málo případů známo, kde trápený troje tázání vydržel a se nepřiznal. Černá kniha vypisuje všecky soudy Buchlovské od r. 1562 až do r. 1654, po 92 let konané a přece přivádí jen tři, ve kterých trápený troje mučení vydržel a se nepřiznal. První byl Jan Mazura z Roštína, jenž obžalován byl, že sedlo ukradl a když tři svědci naň svědčili, že on sám jim řekl, že to sedlo ukradl, on pak svědkům odpíral, mučen třikráte na žebříku, ale nepřiznal se. A tu praví Černá kniha (str. 12) s naivností tak hroznou, že každé srdce proryvá: „po tom ztrápení budouc ze zámku puštěn *hrdlo obhájil a na ráno umřel.*“ Tedy hrdlo obhájil t. j. nebyl popraven katem, ale života následkem hrozných muk přece pozbyl! — Druhý případ nepřiznání se přes troje mučení jest z roku 1637. Paní Forgačová, paní statku Moštěnického, žalovala podle vyznání dvou lotrů na Klimše z Moravan, že prý on zbojníky na Moštěnici uvedl, jim

[1]) Tak vyznala jistá Dorna r. 1581 na trápení při právě Brněnském, že bratr její Pavel ze Žadovic několik vražd spáchal, načež výpis jejího vyznání na Buchlov zaslán, bratr její před soudem postaven, odsouzen a čtvrcen jest. (Čer. kn. 13. 19.)

[2]) Čer. kn. 168.

o klenotech a pokladech paniných pověděl atd.; když Klimeš zapíral, tázán byl třikráte „suchým ano i horkým“ právem, a tu opět čteme v Černé knize str. 207: „poněvadž ten Klimeš právo útrpné po suché ano i horké tři práva vytrpěl, k ničemu do konce se neznal, aby jakým škůdcem J. M. paní býti měl, *má ten Klimeš zase na zdraví svém opatřen býti.*“

Když řízení průvodní se skončilo, odveden obžalovaný do vězení, soudcové však vzali potaz, zdali vinen jest či nevinen. V tom potazu dal první hlas fojt Buchlovský a po něm ostatní lovci podle pořádku, jak seděli, dali hlasy své, které radní Hradištští sbírali; tak zvané votum conclusivum náleželo starostovi Stříbrnickému. Na základě těch hlasů vynesen nález a sice podle práva městského, kterého Hradišťané užívali. Když nález učiněn byl, radní Hradištští předložili jej pánu Buchlovskému ku schválení; pak předvolán opět obžalovaný a ohlášen mu nález. Tresty, které lovecké právo vypovídalo, byly:

1. *Smrť* a to a) *oběšení*, kterýžto trest někdy rozličnými přídavky zostřen a potupnějším učiněn. Tak byl jistý Vašek z Březovic pro pytláctví a vraždu „oběšen v kožích srních a zvířecích a nad ním rohy jelení přibity.“[1]) — b) *čtvrcení* t. j. roztrhání těla na čtyry kusy skrze koně aneb rozsekání skrze popravčího. — c) *strangulace* čili *zardousení.*[2]) d) *stětí.* — e) *upálení*, obyčejně na žháře. — f) *vpletení* na kolo neb *polámání* kolem. — g) *zahrábání* a *probodnutí kolem*, obyčejně trest na vražednici svého dítěte.[3])

Někdy trest smrti zostřován ještě. Tak jistý Matěj Stroužníček ze Stříbrnic, který svou dívku násilně zprznil, tělo její pak nožem pořezal a rány nasoloval, byl odsouzen r. 1599: „předně aby tři šmity mistr popravní z něho zřezal a potom na čtyři kusy na šibenici vyvěšen byl.“ — R. 1610 udával Martin z Kozlan, žhář, že kardynal Dietrichstein jej uplatil, aby pálil; soud lovecký nalezl: „že témuž Martinovi pro takové jeho nevážné utrhání má nejprvé jazyk uřezán a na šiběnici přibit a potom mečem popravním hlava sťata býti.“ — R. 1631 jest Jiřík Kolář z Buchlovic pro násilné zprznění své vlastní dcery odsouzen: „ačkoli by mnohem větší smrti

---

[1]) Čern. kn. 168.

[2]) „má býti na místě popravním zachrtousen“ (Čer. kn. 80. 83).

[3]) R. 1569 Kateřina z Teplic dodána jest do vězení na hrad Buchlov, jest mistrem popravním tázána, vyznala, že jest díťátko porodila, hlavičku mu zakroutila a sviním do chlíva vnesla a svině je roztrhaly a tak jest za své zlé skutky smrť vzala a jest zahrabána a kolem probita. (Čer. kn. 9. 46.)

mimo následující zasloužil, však na přímluvu vrchnosti jeho a jiných dobrých lidí jinším ku příkladu má od mistra popravčího nejprve sťat a potom do kola vpleten a jeho pak hlava na špici nad kolem vstrčena býti.“ — R. 1639 byl Václav Melichar pro vraždu odsouzen:“ aby mu od mistra popravního u pranýře v Buchlově pravá ruka uťata, na pranýř pro výstrahu jiným přibita byla, zatím aby hned odtud na popravní místo veden byl a tam aby mu hlava mečem sťata byla.“ [1])

Když trest smrti nalezen byl, čten nález veřejně na pranýři v Buchlovicích, trest sám pak na odsouzenci, když se vyzpovídal, vykonán u přítomnosti radních z Hradiště a starosty Stříbrnického. Kromě smrti byly také tresty menší, nejvíce takové, kterými odsouzenému hana vzešla, jako:

2. *mrskání metlami*, obyčejně ustanoveno na smilstvo. Trest ten často spojen býval

3. *s vypověděním* buď ze všech gruntů krevních anebo z několika osad. [2])

4. *Vpálení cejchu do tváři*, čímž trestáno smilstvo, někdy i krádež; trest ten zostřen býval metlami; někdy vpáleny dva cejchy [3]) a někdy tyto tři právě uvedené tresty najednou se ukládaly. [4])

5. *Vězení.* Odsouzený držen u vězení na věži Buchlovské; byl-li na delší čas odsouzen, musil i práce o špatné ztravě konati. [5]) Někdy odevzdán své vrchnosti, aby ta jej vězila a při tom prací zaměstnávala.

Uvážíme-li, že vyznání obžalovaného na trápení považováno za největší důkaz v řízení trestném, domýšleti se nám lze, když obžalovaný troje právo přestál a se nepřiznal, že za nevinna uznán a

---

[1]) Čer. kn. 66. 127. 182. 232.

[2]) R. 1590 „aby pro ten skutek smilný mistrem popravním metlami byla trestána a gruntů Moštěnských i Buchlovských blíže tří míl aby prázdna byla.“ — R. 1595: „aby pro ten smilný skutek byl od mistra popravního trestán a gruntů krevních čtyř míl zdélí a šíři všelijak prázden byl.“ — (Čern. hn. 38. 46).

[3]) R. 1636: „poněvadž Jan Storozin původ (krádeže) jest a mělby provazem trestán býti, však prohlídajíce na vzácné přímluvy z milosti práva hrdlo se mu daruje, pro budoucí výstrahu má dvěma cejchy a pardusem od mistra popravního testán býti.“ (Čer. kn. 208.)

[4]) R. 1336 „má pardusem a cejchem trestána a netoliko krevních gruntů ale i Hradišťských pod ztracením hrdla prázdna býti.“ (Čer. kn. 188.)

[5]) R. 1636: hrdlo „se mu daruje na ten spůsob, aby byl povinen na hradě Buchlově v železích zakovaný celý rok zůstávati, co se mu poručí o kusu chleba a vodě dělati.“ (Čer. kn. 188.)

všeho trestu prost byl. A však nebylo tomu tak, zvláště když proti němu svědci byli a žalobník anoť i soudcové sami se obávali, že by se jim obžalovaný za nevinného uznaný vymstiti chtěl. R. 1594 byl Jan Drbiska z Roštína, poddaný pana Zdouneckého, pro čáry obžalován; vedeni proti němu svědci a když jim odporoval, mučen, ale nepřiznal se, načež soud Buchlovský tuto výpověď učinil:" Poněvadž Jan Drbiska mistrem popravním dostatečně byl tázán a což se naň žalovalo i tolikéž ze svědků po přísaze učiněných našlo, tomu jest všemu odporoval i boky svými toho na mukách všeho dostatečně jsouc tázán dokázal, že týmž ničím vinen není, co se na něj žalovalo i z svědků se nacházelo, a to od sebe týmž právem odvedl, z toho ze všeho se propouští mocně na takový spůsob, aby proti právu krevnímu i pánu svému panu Zoubkovi na Zdounkách i poddaným panským mír a pokoj řečí i skutkem zachoval a gruntů pána svého 6 míl zdélí a šíří aby prázden byl a na nich se nepřechovával pod ztracením hrdla, jestli by se tu kde přistihl mimo tuto výpověď mocnou. Slíbili za dosti učinění tomu všemu lidé poddaní téhož pana Zoubka z dědiny Roštína...[1])

Byl-li trest krevní někomu prominut, vloženy naň jiné pokuty, obyčejně plat ke kostelům a na chudé. R. 1487 prominut Jírkovi Masaři trest pro smilstvo, ale vypověděn jest z gruntů Buchlovských a uloženo mu, aby na opravu kostelíka sv. Barbory proti Buchlovu 10 zl. dal a mimo to chudým špitalů Uh. Hradištského a Kyjovského po postavu sukna koupil.[2]) Takové prominutí trestu a obrácení jeho v pokutu mělo obyčejně místo při neúmyslném zabití, tedy v obraně, náhodou atd. Nastalo pak to, co starší právo zemské jmenovalo *odkladem hlavy,* při kterém vinný buď příbuzné zabitého odškoditi buď na dobré skutky jistou sumu peněz obětovati musil. Když r. 1597 Jan Rosák proti Vítku Sládkovi se bránil a v obraně jej zabil, odsouzen, aby kostelu v Buchlovicích a kostelíku sv. Barbory po 15 zl. dal, pak dva postavy sukna po 7 zl. koupil, z nichž jeden k záduší špitale Hradišťského a druhý chudým v Buchlovicích obrácen jest. — R. 1608 místo ztracením hrdla pokutován Jan Švestka z Boršic pro vraždu v opilství spáchanou takto: „aby za pokutu na chrám Páně v Boršicích povinen byl ročně po 2 zl. 25 zl. vyplniti. Item na chrám Páně do městečka Polešovic týmž spůsobem sumu 25 zl. vyplniti. Item na kostel sv. Barbory blíž hradu Buchlova příležící bude povinen krov postaviti." — R. 1616

---

[1]) Čern. kn. 44.
[2]) Čern. kn. 35.

zabil Mikuláš Pecivál nešťastnou náhodou pohůnka Jana Saska; lovcové mu nalezli: „poněvadž ne z oumysla... zabil, nýbrž že se jemu to neštěstím přihodilo, na ten čas mu ten skutek odpouštějí a hrdlo mu darují; však za pokutu bude povinen všechnu svou spravedlnosť, co jí koli kde a po kom koli má, přátelům nebožtíka Jana Saskovým postoupiti a na ni se na budoucí časy více nenatahovati a na Velehradě čtyři neděle okovaný choditi o suchém chlebě a vodě a jestliže J. M. pán opat jeho k jakému dílu obrátiti ráčí, to při vůli J. M. právo zanechává.“[1])

Mimo svrchudotčené trestné skutky soudilo právo lovecké také všeliké *nároky cti a dobré pověsti* čili, jak nyní se říká, urážky na cti. V té příčině nalezal soud buď prostě odpros, jenž mutatis mutandis takto zněl: „Já N. jakož jsem tobě P. na poctivosti tvé nemálo ublížil a... nadal, to jsem z hněvu učinil a toho do sebe nic nevím, nýbrž tě mám za dobrého a zachovalého člověka a prosím tebe před těmito dobrými pány a dobrými lidmi pro Pána Boha, že mi to odpustíš.“ Anebo soud uložil zvláště pro *klevety* tresty skutečné; tak odsouzena r. 1629 klevetnice Kateřina Zbraňačková, by byla kocáry t. j. bičem trestána.[2])

Všecky rozsudky i s žalobou, odporem stran i svědky psány na škarty; poněvadž však na ten spůsob snadno se ztratiti mohly, ukládaly se do deštek a sešity ty sluly jako všecky zápisy nálezů při právích trestných činěné *černé knihy.* Při začátku 17. století zřízen pak ještě lepší spůsob tím, že založena kniha svázaná, do které se zapsaly všecky rozsudky a výpovědi, jež se při právě byly zachovaly. Knihu tu založil r. 1617 dne 1. července k žádosti práva loveckého Albrecht Kremer, měšťan a radní písař v Uh. Hradišti a vepsal do ní všecky výpovědi do jeho času zachované, tak že v ní obsaženy jsou všecky rozsudky od r. 1562 až do r. 1617. V práci jeho pokračoval l. 1637 Melichar písař obročný na Buchlově, který výpovědi od r. 1619 až do r. 1637 činěné *„do této černé knihy právní ze všech škart, které se při té knize nacházely pořádně vložené“* vepsal. Po něm zapsány jsou ještě dvojí rukou rozsudky až do dne 29. ledna 1654. Všecko to svázáno jest v jeden svazek, který však starožitné jméno ve množném čísle, *„černé knihy“* zachoval a na dolní části přední deštky nápis má: „Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově.“

---

[1]) Čer. kn. 63. 107. 151.

[2]) Čer. kn. 180.

Žádán-li výpis výpovědi z práva loveckého, dán jest pod pečetí téhož pváva, jež byla taková: v poli kolmo rozděleném v pravo hrozen a v levo kosíř. Této pečeti posud užívá obec Stříbrnická, a má ta pečeť posud tento zajímavý opis: „Peczet Loweczka Diedini Strzibrnic.“ Slovo v tom opisu „Lovecká“ dává na um, že „lovci“ zeměpanští ve Stříbrnicích byli původními osadníky a že Stříbrnicům zůstala povaha obce lovecké, i když tam již také jiní osadníci byli. S druhé pak strany vidí se z této pečeti důležitosť lovců Stříbrnických v soudě Buchlovském tím, že krevní soud pečeť obce za svou přijal a spisy své jí pečetil.

Původně nebylo lze z rozsudku práva loveckého k vyššímu místu se odvolati, čili byla, pak se tehdaž říkalo, cesta k vyššímu právu zavřena neb zapověděna. Později však dovoleno odsouzenému do Prahy k appelaci se odvolati a dána mu lhůta čtrnáctidenní, aby odvolání své učiniti mohl. Kdy právo odvolací začátek vzalo, není známo; zdá se však, že se to stalo návodem Hradišťských, kteří to asi těžce nesli, že od rozsudku jich, královského města, odvolati se lze bylo do Prahy, kdežto lovecký soud osazený vyjma dva měšťany Hradištské samými sedláky neodvolatelné rozsudky vynášel. Soudíme tak z dosti rozdrážděného dopisování, které od r. 1736—1748 tehdejší pán Buchlovský, Zikmuud Petrsvaldský, poslední rodu svého, s Hradišťskými měl, ač sic jistého na ten čas v té příčině tvrditi nám nelze. Jen to jisto, že r. 1749 jakýsi Anděl od loveckého soudu pro krádež k provazu odsouzený do Prahy se odvolal, kde mu appellace trest změnila ve dvouletou práci veřejnou. To jest poslední posud známý rozsudek práva loveckého a proto snad zachovala věž Buchlovská, ve které onen odsouzenec a pak omilostněnec seděl, po dnešní den jméno „Andělka.“ —

Toho spůsobu byl tedy krevní soud lovecký na Buchlově. Byl podle názoru naší doby hrozný jako vůbec všecka práva krevná a trestná středověku, kde právo mnohdy na sebe bralo povahu pomsty a trest soudní často zrovna jmenován *pomstou*. Rozumíme tomu, že zastřelení jest méně ohavný trest než oběšení; ale čteme-li, že odsouzenci dříve byla ruka uťata a pak na něm trest smrti vykonán, anebo, že mrtvý již vinník vpleten ještě na kolo, hlava mu sťata a na žerdi vedle kola pověšena byla, pak ovšem hrůzou duši prorývající jsme naplněni a odvracujeme se s hlubokým pocitem smutku od práva takového! Rozumíme tomu, že jednotlivec oním tajným působením rovně tajných mocí, z nichž individualita se skládá, až na kraj zvířeckosti zaběhnouti a z muk, stenání a svíjení se obětí svých příjemný anoť i rozkošný pocit míti může, a ku cti lidstva

věříme, že kdyby toho rozkošného pocitu nebylo, mnoho ukrutenství, o kterých nám dějiny vypravují, nebylo by se páchalo: ale vidíme-li, že soud, který bez všeliké vášně jen s chladnou rozvahou vinu posuzovati má, tresty vyměřenými tak ukrutným se ukazuje, jakoby nebylo činiti pouze o narovnání křivdy a smíření viny nýbrž o ukojení vášně, tu ovšem jest nám litovati věku, který k lepšímu názoru soudu a práva se nepovznesl. Vadu tu cítíme při starším soudnictví jmenovitě v těch případech, kde se obžalovaným dávala vina a tresty kruté na ně se ukládaly pro skutky, kterých nikdy se dopustiti nemohli, které také nikdy státi se nemohly, poněvadž příčiny k nim ve světě realiter není a kteréžto skutky tedy mají jediné původ svůj v politování hodném poblouzení rozumu či raději názoru lidského. Míníme zde soudy o kouzelnictví a čarodějnictví, které, ač po různu ve středověku vždy trvaly, právě při začátku tak zvané nové doby dějin světových tedy na sklonku 15. století se množily, v 16. a 17. století — sit venia verbo — do módy přišly, tak že tisíce a tisíce životů lidských nejukrutnějším spůsobem této strašné bludné domněnce v oběť padlo. Pokládajíce, že povaha těch processův a původ jich vůbec jest znám, dotýkáme jen, že hlavní nebezpečenství hrozilo z tohoto bludu tím, že na pouhé udání kohokoli udaný k soudu se poháněl a nechtěl-li se k nesmyslným vinám znáti, mučen býval, při čemž ovšem i k nejnesmyslnějším věcem se přiznal.[1]) Poněvadž právě z Moravy málo posud známo jest z látky této ovšem přelítostné, nicméně však pro kulturní historii velmi zajímavé, uvedeme zde ještě několik příkladův o soudech nad čarodějníky při právě loveckém konaných, jak nám o nich Černá kniha vypravuje.

L. 1587 obžalován Jíra Masař z Moravan ze smilstva; vymlouval se, že Kateřina Slaměná mu učarovala, tak že za ní choditi musil a jí prost býti nemohl. Když ubohá odporovala, dána k mučení a tu se přiznala, že tomu Jírovi jest skrze čáry původem ďá-

---

[1]) Od takového udání nebyl žádný, i když byl rodu vznešeného, bezpečen. Tak udal pastýř od hraběnky z Pappenheimu, manželky dědičného maršálka říšského, vězením a pardusem trestaný hraběnku, že čaruje, což dosvědčilo několik čarodějnic na mukách a na hranici. Hraběnka byla několik měsíců ve vězení a po dlouhém vyšetřování teprve k očišťovací přísaze se připustila. Na Moravě r. 1684 děkan Šumberský, Kryštof Lautner, za čarodějníka v Mohelnici upálen. — Tato nemoc ducha lidského (jinak těch processů pojmenovati nelze) zde onde ještě v 18. stol. proskakovala, tak upálena ještě r. 1782 v kantoně Glarusském čarodějka a, což k víře se nezdá býti podobno, ještě r. 1823 předsevzata v Deldenu v Hollandech tak zvaná zkouška vodní (Hexenprobe, Hexenbad) při jedné ženské, zdali není čarodějnice!

belským učinila, že jí k vůli býti musil.“[1]) Probita jest kolem a za živa zahrabána. —

L. 1592 obžalována Anna Vašíčková z Kostelce od Jiříka Hampaly „že by s kouzly a čárami obcházeti měla a krávy mořiti.“ Příčinu k té žalobě dala slova Vašíčkové: „kdyby chtěla, že by ty krávy byly jako volové v brzkém čase.“ Ale když svědci neprovedli „že by táž Anna jaké čáry provozovala, jest za nevinnu uznána.

L. 1594 obžalován Jan Drbiska z Roštína s strany nějakých čárů. Vedeni proti němu svědci: „Jan Křínek po přísaze učiněné vysvědčil, když ten Drbiska přišel k mateři k mé do domu, mateři jeho pověděl, že mu prase zhynulo, kdyby věděl, kdo mu je snědl, že by mu tak udělal, jakož dala udělati Brousková Dvojákovi, že by hnil nehnije a že s ní chodil do Břestku k čarodějníkovi a tu byl, když jemu dala dělati. Ptal se jí, co jemu mám udělati? Tak jemu udělej, aby přišel o zrak, tak aby mu žádný nepomohl do jeho smrti. Dáno mu od toho zlatý.“ — Druhý svědek, Margita Křínková, vyznala v táž slova „a k tomu viděla jsem očitě, když toho Jana Drbisku na rukojmě měli vzíti, vyhodil z domu svého sovu umrlou suchou, ale nevím co on s ní měl činiti.“ Když obžalovaný svědkům odpíral, mučen, ale ani na mukách se nepřiznal; jaký rozsudek vynesen, viz str. 34.

L. 1595 jest obžalována Barbora Drslická ze Žadovic, že jest s kouzelnictvím a čárami obcházela a je provozovala. Vedeni jsou svědci: „Václav Řehořů: Ve středu před Božím tělem viděl jsem, že jest brala Barbora Drslická vodu, nejprve před Bedrničkové v studnici a domů ji nesla, potom brala před Karpíškové v studni druhé, také ji domů nesla, potom poslala děvčátko své na potok k mostu, také vody nabrala a domů nesla a od pana Vilíma Janaura přinesla octa. Co s tím dělala, nevím. Dále jsem viděl, když se jí kráva omladila, že házela uhlí řežavé do nápoje a nesla do chléva a potom že myla krávu zelinami. Více nic nevím.“ — Jan Hanzlů, rychtář Žadovský: Přijdouc Václav Řehořů přede mě a úřad žaloval na Barboru, že jest před Božím tělem ze dvou studní vody nabrala a octa od pana Vilíma Janaura tolikéž přinesla a do toho zelin nakladla a uhlí řežavé před východem sluncem na čtvrtek jest házela a to že do chléva nesla a tím sobě krávu spravovala, jsouc táž Barbora obeslána před nás a bylo-li by tak, dotazována, k tomu ke

---

[1]) Démonická moc lásky, které mnohokráte nejsilnější povaha odolati nemůže, byla často příčinou podobných soudů. Připomínám jen krásnou Anežku Bernauerovou!

všemu se jest přiznala a pravila, že to činí, když se kráva omladí pro zření (?).“ Podobně jako rychtář svědčili ještě čtyři svědci, načež učiněn nález: „Jakož jest původní strana stížnosť nemalou a žalobu před právem vedla, že jest Barbora Drslická nějakých kouzlů a čárů, kteréž by proti Pánu Bohu byly a dobrým lidem, se dopouštěla, toho se na ni ukázati z svědků představených, aby se toho dopouštěla a komu na škodu byla, nemohlo, nýbrž chtějíc sobě pomlázení hovádka svého opatřiti, lékařstvím totiž vodami a zelinami spomáhala, obávajíc se jako chudá žena, aby to hovádko neodešlo, nic se ku škodám lidským při ní nenachází a taky žalobník svědkem býti nemá, jakož se jest ten jistý Václav Řehořů jsouce u ní v hoferství toho dopustil před úřad přijdouc na túž Barboru žaloval a teď zase za svědka se postavil a tak ona povinna není k té žalobě odpovídati. Protož kdo ji do vězení na Buchlov dopravil, povinen zase ji z toho vězení vypraviti a což za pořádek práva jest, hned složiti.“

L. 1616 obžalován Martin Trhaný od úředníka Velehradského, na místě paní Alžběty Kotvrdovské z Volešničky na hradě Buchlově, že by, když veliké mračna šly a k dešti se strojilo, vyjdouc z domu do pole, na kterémž žádného dobytka neměl, bičem praskal a potom zase k horám šel. Obžalovaný odpověděl, že by s takovými věcmi obraceti se jak živ neuměl. Čtyři svědci vysvědčili v tato slova: „když bylo o snídaní, budouc v poli, že viděl pastýře na rozcestí bičem praskati, ale že toho nejistí, aby Martin Trhaný býti měl.“ Učiněn nález: „poněvadž svědkové nic nedosvědčují, co by Martinovi k škodě býti mohlo, bude ten Martin moci k stádu svému se navrátiti.“ —

L. 1625 žaloval Jíra Urbanů, purkmistr Buchlovský, na Annu Mašovu, že jest jednoho času čeládku jeho s koňmi předešla a klisně z klínu svého dávala a že klisna tím dáváním umřela. Anna odpověděla, znajíc se k tomu, že o smítkách,[1]) když tak dlouho těžka byla, s radou jiných žen, aby tím dříve k porodu přijíti mohla, viky v klíně, kterou manžel její jí nasypal, klisně Jírově, když jeli, jísti dávala, ale ne tím úmyslem, aby čarovala, než aby sobě pomohla, a ta klisna na setí teprva umřela. Svědek Mikuláš Ježků a s ním Krystin z Buchlovic svědčili: „že se v tom pamatuje, když na pole z domu jel, táž Anna jej předešla a jeho, aby klisna trochu viky pojedla, žádala s tím doložením, aby se nic neobával, aby co na škodu bylo a aby o tom i hospodáři pověděl. A to že bylo

---

[1]) t. j. snímání listů z réví; děje se o sv. Jakubě Velikém (25 července). Setba se děje o panně Marii Semenné (8. září).

o smítkách a klisna že teprva o setí umřela.“ Anna uznána za nevinnu a Jíra ji odprositi musil. —

L. 1629 vinil Jan Habaň na místě Doroty manželky své Dorotu Kršičkovou a Kateřinu Halabalku, „že jsou ve Sříbrnicích směly mluviti, když nějaká hadačka tam byla a Dorotě Sbraňáčkové hádala, že by též Dorotě Sbraňáčkové nejbohatší sedlka na Svatou Lucii dům její hlinu z hrobu, kostmi od šibenice vezmouc obsypala a tak že žádného štěstí na dobytku koňském i jinším míti nemůže. A když se potom té Sbraňáčkové doptávali, kterou by tak v domnění měla, ona oznámila, že žádného, než kdo s ní hněv má; a ony se ohlásily, zda-li s Hanbaňkou? Oznámily, že jest tomu tak.“ Odsouzena jen Dorota Sbraňáčková proto, že si hádati dala: „poněvadž se to na Sbraňáčkové nachází, že na desatero Boží přikázání nepamatovala ale jiných bohů vyhledávala, má táž Sbraňáčková pro své provinění u prostřed kostela po tři neděle s rozžatou svící přes celou mši ano i kázání klečeti a pokání činiti. Pokuď by se toho po druhé, aneb kdo jiný, dopustila, má, jak práva světská vyměřují, jiným ku příkladu trestána býti.“ —

L. 1636 obžalován jest Jan Palač, pastýř Březovský „od moudrých a opatrných pánů vyslaných z města Kyjova.“ Několik zlosynů na Palače vyznalo na trápení ve Bzenci, že s nimi vraždil, kradl a že čarovati umí. Svědčil proti němu mezi jinými Jakub Vaculů z Březovic, že, když on na stráži byl, Palač v noci o jedenácté hodině hrozně křičel „Prašivec můj, kde jest? Pojďte, pomáhejte mně, budu vám do smrti sloužiti na svou zatracenou, Kubíčku pomáhej mně, však's mně sliboval, a tam v tom vězení takový hřmot byl, až na mně vlasy vstávaly a to tak dlouho bylo, až se svítalo.“ Adam z Březovic vypovídal totéž, jen doložil, že Palače napomínal, aby neklel, než raději se modlil, Palač ale odpověděl, „že se nemůže modliti.“ Když Palač pak mučen byl, vyznal se z vražd a také čárův a to takto: „Myši jak dělat se naučil. Vezme kousek bláta a kousek chlupů jakých koli buď zaječích buď jiných a sesouká to v hromadu a třikráte na to foukne a tři ďábli přítomni býti musejí, které k sobě volá a že se od otce Martina Palače tomu naučil a matka že to také dobře umí. Vlka, když má na koho zlosť, že takto udělají a na něj posýlají: suk ze starého obřísla, které v hnoji obhnije, vhodí do peci, musí tam býti do devátého dne, potom, že jej hodí přes hlavu a říká: „Prašivci, dopomáhejte mně k tomu,“ a tu hodě devětkrát, že mu pomáhají, a kolik vlků chce míti, tolik jich vyběhne a matka jeho, že to umí lépe. Strany mrazův byv tázán, vyznal, že matka jeho to umí dělati, ale

jemu že nechtěla nikdy pověděti.“ Nález učiněn, že má kolem polámán a do něho vpleten býti. — Co se týče matky jeho, pravil na prvním trápení, že vinna není; na druhém, že když on trpí i ona aby trpěla. Na třetím pak trápení i před smrtí samou mluvil, že vinna není. Nicméně žalovali Kyjovští radní před soudem loveckým na ubohou ženu takto: „Páni Hradišťané, pane starosto a páni lovci na hradě Buchlově! Žalujeme na tuto přístojící Kateřinu, a to předně, že jest na ni vyznal Matyáš Borka, který jest u města Bzence utracen, že jest čarodějnice a že umí čarovati a netoliko ten Matyáš, ale i syn vlastní její, který konec 4. Junii vzal, na trápení, že jest jeho učila myši dělati a vlky posýlati, boky svými ztvrdil a vyznal i více mluvil, ačkoli při smrti jeho jsouc přítomna jí, žeby vinna nebyla, poněkud odvolal, však přece to doložil, když on trpí, aby také ona trpěla. Za druhé i to žalujeme, že lidi trávila a tráviti umí.“ Odpírala čárům i trávení, jen k tomu se znala: „že jednoho času ke mně paní Dorota Kaprová ze Ždánic přišla a vyptávala se, jak a co by měla udělati, že neumí stlouci smetanu? Já jí odpověděla, že já nic nevím, avšak potom jsem jí pravila, aby nakopala a vzala devaterníku a máslenici aby tím vypařila a tak že se smetana stluče.“ Když se k čárům nepřiznávala, trápena po suchu a tu ovšem se přiznala: „Že jest vídala od nějaké Doroty, která již živa není, myši a vlky dělati, že bláta na neckách přinesla a s ním na horu odešla. Item již několik let jest, jak mrazy dělala tímto spůsobem, že do tří střepů vody nalila a dala do hnoje a tam do třetího dne jich nechala a vyjmouce to z hnoje na hranici nesla a nechala toho tam za dva dni a že toliko jednou ten mráz udělala, že tomu na dvacet let jest. Item myši že se dělají z sučků ovesných proto snad, aby lidem škodu dělaly. Item že jí k tomu ke všemu ďábel pomáhal, aby měli lidé škodu. Item když najde jakoukoli hlavu z umrlého psa a vhodí ji do ohně a hned z té hlavy vyskočí vlk a to že sotva třikrát udělala proto, aby udávil kobylu anebo krávu v lese; třeba pastýř na pastýře vlky pošle, ale že pastýř sobě umí opraviti a na koho se hněvá, na toho pošle. Item že ji ďábel k tomu všemu ponoukal.“ Soud neměl dosti na tomto vyznání, nýbrž ubohá mučena také trápením horkým a přiznala se opět: „Item Kaprové že zeliny nosila, aby se v nich myla, proto že ji muž bíjel; ty zeliny jmenují se bezvrška polní a boží dřevce. Item že loňského roku zadělala déšť ale za jeden měsíc toliko před sv. duchem, nalila vody do koženého míšku, a ta voda byla čistá potoční a na Bučovských hranicích to zakopala a pršeti nemělo až po Slavkov, avšak že zase oddělala a říkala, aby za měsíc nepršelo dokládajíc: „ďáble šeredný,

nedávej déště.“ A to zase před vánoci oddělala; to se naučila od té pastýřky, co zdechla[1]) Pastýřka jedna v Snovitkách ji tomu naučila a říkají jí Káča; zůstává v pastýrně. Item také že do bytek tráví lidem, jakýmsi prachem z sedlařích chlupů, spálíc je anebo dáti ten prach píti dobytku anebo posypati a prosí za milosrdnou smrť. Item dobrovolně se přiznala, že s tou pastýřkou, která zdechla, nejprve se čarodějnictví svrchupsanému učila a že při tom ďábel musí býti. A že z toho nic neměla než hřích a že chodila ke zpovědi i k posluhování, že se z toho nikdy nezpovídala.“ Soud nad nešťastnicí vynesl nález, že by měla spálena býti, že však z milosrdenství trest ten se změní ve stětí hlavy. —

R. 1638 žalovali radní Kyjovští skrze vyslané osoby na poddaného svého Jana pastýře v Žeravicích, že otec jeho na trápení a v poslední hodině na Jana vyznal, že s čárami umí. Jan odporoval, jen to pravil: „že buda ve Věteřově dvě léta zvěř mně škodu dělala a sousedé se na mě domlouvali a já přeslýchajíc to z služby jsem se ztrhl a dal se do hoferství. Na třetí pak rok otec ke mně přišel a když jsem mu žaloval, že mně na dobytku zvěř škodu dělá, tu se mi ohlásil i před sousedy, že on to sám na sebe chce vzíti, že se taková škoda nebude díti. Jestliby pak taková zvěř přicházela na můj dobytek neb k mému stádu, tehdy abych tato slova říkal: „toho mi Bůh duch všedivý dopomáhej, aby mi ta zvěř na dobytku obecním, kterýž já opatruji, škůdce nebyla.“ Rozumí se, že soud s tou odpovědí nebyl spokojen; Jan tedy dán na trápení, nejprve suché a když na tom ničeho nevyznal, trápen horkými mukami a tu se přiznal takto: „že cokoli otec i matka jeho činili a co na něj vyznáno jest, to on také všecko že vykonal. Item že matka jej naučila, aby lůžko od prvničky ve chlévě tu kdež ta kráva stojí, zakopal pro příčinu, aby mu žádný na dobytku neškodil a užitku neodjímal.“ Na trápení druhém horkém vyznal, „že jednou bičem proti mračnu praskal, aby se rozešlo. Item, že mračna zaháněl, že mu otec kázal. Item to lůžko když matka jeho zakopala, že je hlohovým klínkem prorážela. Item že kolo nožem udělal a v něm kříž a že po třikráte praskal a to že učinil z návodu otce svého. Item na matku že neví nic jiného, nežli to o tom lůžku od prvničky. Item že zakopal tři kousky střemchy na výhoně naproti ořechu Ziškovému pro příčinu, kdyby dobytče na poli zůstalo, aby se domů navrátilo

---

[1]) Pozorovàti sluší, že Černá kniha mluví o čarodějnici, že „zdechla,“ kdežto o koních a dobytku, že „umřel“ neb odešel“

i také aby od zvěře požráno nebylo.“ Soud učinil nález, ačkoli Jan pro kouzelnictví a čáry mnohem větší a horší smrť by zasloužil, že z milosti však má mu hlava sťata býti.[1])

Pokora.

Dva obrázky z našich starožitností.

Napsal *Vinc. Prasek.*

I.

Po smrti krále Rudolfa I. vévodové Rakouští číníce nároky na korunu Českou vtrhli na Moravu a zabravše Bítovsko i části Znojemska několiknácte let v držení těchto jižních krajů Moravských zůstali. Když pak r. 1324 vévoda Leopold je vydal králi Janovi Lucemburskému, v držení tohoto královského zboží způsobem manským nebo zástavním dostali se páni *z Lichtenburka*, kteří po předním hradě, byvším do nedávna hlavou soujmenného kraje Moravského, po Bítově začali se psáti *z Bítova.*

K tomuto velikému zboží pánům z Bítova danému náležely i *Jaroměřice* s příslušenstvím, i poněvadž rok po tom, kdy jižní části Moravy králi Janovi zase navrácena jest, týž král podací k farám *Jaroměřické* i Jemnické byl daroval klášteru Sedleckému, což tomu konventu r. 1325 potvrdil kněz biskup Olomucký, pan *Raimund* z Lichtenburka, jenž některý rok později v toto nově nabyté zboží královské se byl uvázal, pokládal to za své skrácení, kdyby mniši řeholy Cisterciacké v Sedlci nároky činiti měli i na ostatní fary v tomto velikém zboží položené. Pročež pan Raimund r. 1329 při králi Janovi vymohl majestát, kterým se jemu slibuje, že z toho dání Sedleckému klášteru dříve učiněného nemá žádného zkrácení na vrchnostenském právě při jiných farách vzejíti novému držiteli.

---

[1]) Čern. kn. 34. 39. 42. 57. 149. 165. 178. 179. 194. 195. 201. 201. — Ze slov a způsobů mluvení, kterých Čer. kn. užívá, klademe tyto: 1. *plž* = sklep: „že v Kostelci plž vylámali aníkoli ten jeden nýbrž i jiných mnoho plží lámali a vína z nich kradli“ (str. 147); — „zamordovaného do plže zakopali“ (str. 64). — 2. Když Omastka na něj to mluvil, Hudec k němu puštěn, tak aby sobě „z úst v uši mluvili“ (str. 54). — 3. má provazem ztrestán býti, „aby dolni a horní vítr jím pohazoval“ (str. 104). — 4. Jestliže potomně co takového se dopustí, že se jemu má „ozimi s jarou“ zpomenouti a na hrdle má trestán býti (str. 148).

Minulo několik let a zboží zpomenuté drželi již páni *Smil, Čeněk* a *Hynek* bratří z Bítova.

O prvním z nich, panu Smilovi, tuto šířeji promluvíme.

Předně učiněn jest od krále Jana purkrabím Znojemským, ve kterémž úřadě jemu král Jan opětně poručil, aby domy židům pobrané (ve Znojmě) navrátil, tak aby královská komora škody nevzala. Že pan Smil židů nevyháněl, netřeba dokládati, poněvadž by jemu nemohl král slibovati náhrady za to, když je zase uvede v držení majetků jejich. Po smrti paní mateře své Adlety pan Smil i s bratrem Čeňkem 100 hřiven na záduší zaplatil panenskému klášteru na Starém Brně a to k rukám Elišky druhdy královė České a Kateřiny, abatyše téhož kláštera. Za nedlouho sestru svou Marketu, položiv jí s bratrem Čeňkem 40 hřiven věna, dal do kláštera Znojemského, kdež jeptiška Marketa z Bítova po šlechticku žíti mohla, jelikož úroky z toho věna, za něž koupena jest ke klášteru ves „Prawitz," na vychovávání její obráceny býti měly.

Pan Smil, když již u krále Jana ve vážnosti byl, tím větší přízni u markrabí Karla se těšil. Nalezámeť jej r. 1343 od dubna do října v družině Karlově v Praze ano i v Minsterberku, kdež tehda Karel důležitá jednání měl.

Za tohoto pobytu v Praze vymohl p. Smil u markrabí Karla, poněvadž bratr Hynek byl zemřel zůstaviv syna Jana, aby všecko to královské manské zboží k hradům Bítovu a Cornštajnu náležité ve tři díly rozděliti mohli.

Při rozdílu pan Čeněk dostal tuším Bítov s Mor. Budějovicemi; co připadlo Janovi synovi Hynkovu a p. Smilovi samému, s určitostí nedá se pověděti, než nepochybno jest, že *Jaroměřice* s příslušenstvím dostaly se k dílu páně Smilovu.

Že pak téhož roku markrabí Karel za věrné služby králi Janovi i jemu Karlovi prokázané v zástavu dal panu Smilovi *Brtnici, Stařič* i *Rouchovany* i se vším okolím k těm třem statkům náležitým, dostal se pan Smil v držení tak rozsáhlého zboží, že na ten čas mezi nejpřednějšími pány Moravskými pokládán býti mohl.

Dodá-li se, že syn jeho Hynek[1]) tehda byl kanovníkem kostela Pražského a že sám papež Kliment VI. listem daným v Avinoně l. 1346 přimlová se za Hynkem u biskupa Olomuckého, aby na něho nějakou prebendou, tuším kanovnictvím, pamatoval, pochopíme, že pan Smil, poněvadž se i královė i Karlově přízni těšil, kteří oba panovníci obzvláštní lásku papežovu měli, té naděje býti mohl, že syna svého na některém stolci biskupském uvidí.

---

[1]) V listě papežově psáno *Hugo* misto *Hinco.*

Již tato okolnosť sama sebou, nehledíc na to, že sestra byla též jeptiškou, nám zjevuje, že pan Smil stavu duchovního nepříznivcem nebyl a přece dopustil se skutku ohavného, na jehož vysvětlení na ten čas nemáme dosti důvodů.

Jen jedno zdá se býti podobno k pravdě, že podnět ke svárům panu Smilovi s Vojslavem, farářem, čili jak se tehda říkalo rektorem kostela v Jaroměřicích byla záležitosť podační čili patronatní.

Slovem kněz Vojslav, mnich tuším Sedlecký, dotknuv se cti a pověsti páně Smilovy urážlivými slovy, jež papež sám za přílišná uznal, popudil hněv pana Smila takovou měrou, že tento, jakoby samým zlým duchem pobádán, společníkům svým kázal kněze Vojslava jati, svázati a svázaného do měcha zašiti a tak v měchu do řeky (Jaroměřice) ponořiti, kdež také, poněvadž sebou hýbati nemohl, se utopil.

Za tento ohavný skutek vykonaný tuším r. 1346 pan Smil biskupem Olomuckým vyhoštěn jest z církve.

Téhož roku přišla z Francie na Moravu truchlivá zpráva, že dne 25. srpna u Křešťáku hrdinskou smrtí skonal král Jan a jeho syn Karel poraněný že se léčí z ran svých.

Slavné služby Boží konaly se za něho po celé zemi, jakož město Brno na ty tryzny 10 hřiven vydalo.

Přišla také zpráva, že mezi hrdinami s králem padlými byl i příbuzný páně Smilův, Jan z Lichtenburka, nepochybně syn pana Hynka, Smilova bratra.

V tyto strastné časy nemohlo panu Smilovi lhostejno býti, zdali vyhoštěn jest z církve čili nic: vždyť vyhoštění i klatba církevní vztahovala se jak na osobu jeho tak i na syny. Syn kanovník ihned zbaven jest důstojenství církevního, všecko cokoli p. Smil bral předse, nemělo míti platnosti, ani veřejné jednání ani právní jakékoli listy, patronatu neměl vykonávati, do kostela nemohl choditi, nikdo neměl s ním obcovati. Nad to snad i svědomí sužovalo toho muže, pročež veškerým úsilím k tomu pracoval, aby se sebe smyl vinu i klatbu.

To učiniti mohl, kdyby se vybral na pokání do sídla papežova, ale do Aviňona byla cesta daleka a na ty časy velmi nebezpečna. Vždyť Brňané, když r. 1347 do Prahy některé osoby ke královi poslati chtěli, poněvadž biskup město do klatby dáti umínil, pro nebezpečí cest s těmi radními osobami vyslali dvacet lidí o 27 koních a ještě ten průvod provodili služebníci pánů z Rosic a Vel. Meziříčí, tak že to poselství za 17 dní pohltilo 28 hřiven! Jak veliký to náklad, posoudíme lehko, když pomyslíme na poručenství p. Čeňka z Bítova, který (1345) svým dcerám po 20 hřivnách věna poručil.

Jak těžko bylo tudíž panu Smilu putovati do Aviňonu, nenetřeba dokládati a přece mu toliko na tom záleželo, aby byl zase přijat v lůno církve a sproštěn klatby na něho dané. V této své nesnázi obrátil se prosebně ke králi Karlovi, který, ač tehda po smrti otcově z ran sotva vyléčen byv ztěží se uvazoval v říši německou, přece nezapomenul přimlouvati se u papeže za svým věrným milým panem Smilem z Bítova.

Přímluva prospěla a papež Kliment listem daným v Aviňoně dne 2. dubna r. 1347 nařídil biskupovi Olomuckému, aby s pana Smila a jeho společníků sňal klatbu církevní, přijde-li pan Smil i s pomocníky, vrahy kněze Vojslava, *přijde-li do Olomouce na pokoru.*

Pana Smila zdrtila ta podmínka a na pokoru jíti odhodlati se nemohl a nešel. Jináče bylo s jeho pomocníky, těm nezbylo, leč podrobiti se papežovu přikázání tehda neneobyčejnému.

* * *

V měsíci červnu, bylo to v sobotu odpoledne, od kostela Michalského v Olomouci, vedle něhož stál klášter dominikánský, hnul se zvláštní jakýsi průvod a zpívaje žalmy obrátil se k předhradí.

V čele toho průvodu šli čtyři muži bosi, prostovlasi, odění jen lehkými rouchy, lněnými, to řízami, nesouce dosti dlouhé proutí. Divného vzezření dodávaly jim neobyčejné u lidí obojky, které že jim v chůzi nemálo překážely, bylo viděti po bolestných tvářích: bylyť to obojky, jaké se dávají nezkroceným zvířatům, aby píchaly.

Ejhle pomocníky páně Smilovy, kteří kněze Vojslava utopili. Takovou pokoru jim rozkázal podstoupiti papež.

Od Michalského kostela přišli do Židovské ulice.[1]) Za nimi šli lidé pobožní, zvědaví a též rozpustilá chasa. Tato nemeškala židův i žíďat na ghetu Olomuckém poškádliti. Vyběhlitě ze školy židovské[2]) žáci dívat se tomu průvodu a postávali tu i židé odrostlí — bylo je znáti po znamínku, které na oděvě nosili, a po čepicích, nebo klobouků nositi bylo jim zakázáno.

Průvod jakmile se blížil ku předhradní bráně, sužoval se proto, že most spuštěný přes hluboký příkop, oddělující předhradí od nového města Olomuckého, jakož i brána sama nebyly dosti široky.

---

[1]) Nyní ulice Božího Těla. — Ostatek úmyslně dávám tuto choditi průvodu, aby se poněkud naznačila podoba tehdejšího města.

[2]) Židovská škola i synagoga stála tu, kdež jest nyní kaple Božího Těla, na ten čas kostelík protestantský.

Hlásný s věže nad předhradní branou vyčnívající, poněvadž z daleka byl pozoroval průvod, díval se dolů, aby spatřil tváře kajícníků.

Stráž ve bráně průvodu nebránila projíti na předhradí a tak ubozí blížili se již svému cíli. Pochodili již kostely Mořický, Blažejský a Michalský, zbývalo jim ještě pokořiti se před kostelem sv. Václava na hradě Olomuckém.

Prošedše branou viděli obě věže hlavního chrámu romanským slohem zbudované, nebo nepřekážela jim žádná vysoká stavení.

Minuvše tedy hned za předhradní branou po levé straně špitál s kostelíkem a klášter i kostel Klárský, po pravé klášter i kostel minoritský jakož i kostel Panny Marie [1]) spatřili po pravé straně na ony časy rozsáhlý dvůr biskupský (nynější konsistoř), za ním kostel Svato-Petrský, starý to dóm Olomucký a vedle něho kostel sv. Jakuba s klášterem panenským. [2]) V levo stanuli přede zdmi [3]) Olomuckého hradu.

Jakmile průvod přišel k bráně hradské [4]), soužil se opětně a hýbal se volněji, nebo ani most přes příkop spuštěný ani brána nebyly příliš široky, také se stoupalo do kopečka. Stráž opět propustila kajícný průvod.

Blížili se již kostelu sv. Václava vidouce v levo v rovné čáře s oběma věžema kostelníma průčelí krásného druhdy hradu markrabského, obráceného tímto průčelím k Novému městu. [5]) Ještě dále v levo rozkládalo se děkanství kapitulní, v němž před 41 lety život svůj dokonal král Václav III., poslední Přemyslovec.

Kajícníci stanuli před kostelem čekajíce, až kněží i žáci a s nimi sám biskup, syn to zavražděného krále vyjde. Jakmile přišli, zapěli žalm:

„O Hospodine, ne v rydání tvém treskci mě, ani v hněvě tvém kaž mě.“

---

[1]) Špitál a kostelík špitálský stál tu, kdež káznice jest; Klárský klášter jest nyní kasárnou řečenou Klárská; kostel jeho proměněn jest v cís. knihovnu. Na místě minoritského kostela jest nyní kostel Panny Marie sněžné; klášter minoritský proměněn v kolej jezovitskou. Kostel Panny Marie stavši při ulici řečené Marianské asi před 80 lety jest zbořen.

[2]) Klášter a kostel sv. Jakubský proměněn jest ve všeobecnou nemocnici zemskou a kostel sv. Petra poněvadž překážel volnému přístupu do nemocnice, před 100 lety jest zbořen.

[3]) Hrad Olomucký ještě v 16. století byl obehnán zdmi a tudíž od předhradí oddělen.

[4]) Stála asi prostřed biskupské ulice, kudy se chodí ke kostelu sv. Václava.

[5]) Nebylo ť tehda ještě kaple sv. Anny, která vznikla přistavěním tří zdí k průčeli markrabského hradu.

Když začali takto pěti, kněží brali proutí od kajícníků a mrskajíce je zpívali dále:

„Smiluj sě nade mnú Hospodine, nebo nemocen jsem; uzdrav mě Hospodine, nebo smuceny jsúť všecky kosti mé.

Obrati Hospodine i sprosti duši mú; „spasena mě učiň pro milosrdie tvé......“

Když se dozpívali verše: „Uslyšal Hospodin prosbu mú, Hospodin modlitbu mú přijal,“ přestali kněží mrskati a kajícníci padše před biskupem na kolena prosili odpuštění.

Biskup promluviv k nim dal jim přisahati na muka Boží, že nikdy více takového nic před se bráti nebudou, uložil jim ještě na pokání co šestou neděli půst, to do dvou let, prohlásil, že s nich sňata jest klatba, dvéře kostela se otevřely kajícnìkům, čím skončila se jejich pokora.

* * *

Pochopitelno, proč pan Smil takového trestu postoupiti se zdráhal, a když již v prvním listě biskupovi Olomuckému zaslaném papež nařizuje, aby ta pokora zřením k osobě páně Smilově opatrně před se vzata byla, mohl naději míti, že se papež dá obměkčiti přímluvou téhož krále a císaře Karla. Jakož se i stalo.

I píše papež Kliment VI. Pražskému arcibiskupovi (27. srpna r. 1347) z Aviňonu v tato asi slova:

„Hledíce tudíž jednak k urozenosti zpomínaného šlechtice, jednak k tomu, že nebožtík (kněz Vojslav) svou vinou popudil jeho k hněvu, a jelikož náš v Krystu Pánu syn Karel, král Římanů nejjasnější, za ním za svým věrným milým a radou přimlouvati se nepřestává, ustanovili jsme, s ním se šlechticem mírněji, než v dřívějším listě psáno, naložiti.

Pročež Tvojí bratrské lásce tímto apoštolským listem dopouštíme a nařizujeme, že... jej na našem místě zprostíš vyhoštění z církve.. a jeho syny a dědice... ve všelijaká důstojenství... zase uvedeš... avšak pro pokání jemu ulože, aby na tom místě, kde zločinu se dopustil, do dvou let založil kaplanství na věčné časy, to na spasení duše nebožtíkovy a jeho rodičův, nadav je ročním platem desíti hřivnami. Nad to pak, aby po sedm let co šestou neděli a ve vigilie bl. Panny Marie o chlebě a víně se postil. A kdyby se postiti nemohl anebo nechtěl, aby tři chudé lidi, jak se sluší, nakrmil...“

Tak těžko a přímluvou jen nejmocnějšího tehda panovníka od sebe pan Smil z Bítova odvrátil *pokoru církevní.*[1])

---

[1]) Pomůckami k tomu článku byly mi tyto spisy: Codex diplom. Moraviae, Volného topografie, Palackého dějiny, Šemberovy paměti města

II.

Minulo asi čtyřicet let po té události, kterou jsme vylíčili v prvním obrázku, i proměnilo se mnoho, velmi mnoho: zemřeli dva slavní mužové Karel otec vlasti a papež Kliment VI.

Na trůn český zasedl Václav, syn Karlův; o papežský stolec vznikly spory, jelikož jsou zvoleni dva papežové. Poslednější událosť zasáhla hluboko v dějiny naše, zejmena v osudy země Moravské. Po smrti totiž markrabí Jana Jindřicha, bratra Karlova, učiněn markrabím Moravským jeho syn Jošt, který s bratrem Prokopem mocně usiloval o to, aby na stolci biskupském v Olomouci seděl bratr jeho Soběslav. Že však na to biskupství dán jest Mikuláš z Kostnice, větší polovice šlechty i s Joštem a Prokopem stála při Soběslavovi proti biskupovi z Kostnice poslanému, takže z toho vznikly neslýchané rozepře a nekonečné plenění i pustošení země. Za těchto nepokojných časů nebylo divu, když se konaly vraždy.

* * *

I seděl na Hvězdlicích pan Jaroš Tovačovský, jenž se odtud psal z Hvězdlic. Měl za manželku paní Perchtu z rodu na ten čas neznámého a dceru Elišku i syna Jaroše, oba tuším nedospělé. Bylo okolo r. 1387, když se pan Jaroš s hradu svého Hvězdlického odebral na návštěvu nebo za podobným nějakým řízením na Cimburk, snad na Nové Zámky nebo na Kvasice k panu Milotovi řečenému z Kvasic. I bylo na cestě, když tam nebo nazpět jel, že přijel na hráz u Nemotic. Setkal se tu se šlechticem kterýmsi buď že byl Nemotský pán, nebo jiný, nazveme jej Mrakšem. Pohádali se a dali do sebe — to již tak obyčejná byla příčina bitkám, — a jak svědčí sto příkladů, že šlechtici za hádek jsou zabiti, stalo se i tuto panu Jarošovi, že zavražděn jest na té Nemotské hrázi, zavražděn panem Mrakšem.

Odvezli to mrtvé tělo na Hvězdlice, kdež paní Perchta i s dětmi nemalý nářek jsou měli o něho nebožtíka, ale málo prospěl nářek: vystrojili mu slavný pohřeb a pochovali v kostele Hvězdlickém do hrobky podzemní.

Na pohřeb dostavili se šlechtici z okolí, dostavil se i bratr nebožtíkův pan Ctibor Tovačovský, řečený Kazka; pan Mrakeš ovšem nepřijel, ale vyslal za sebe přímluvčího prosil za „*odklad hlavy.*“

Olomouce a jiné. — Zajímavo by bylo vyzkoumati, zdali nějaká památka v Jaroměřicích toho nadání k tamějšímu kostelu od p. Smila učiněného zpomíná.

Byloť tehda pořádkem zemským vyměřeno, aby příbuzní nebožtíkovi sami buď vraha před soud pohnali, nebo ale sami mstili nebožtíka.

Pan Ctibor Kazka na místě nedospělého syna Jarošova přijal tu přímluvu a položil ubrmanům čili smírčím soudcům rok.

I sešli se přátelé jak se strany vrahovy, tak se strany páně Ctiborovy za ubrmany zvolení a usoudili, že *„odklad hlavy“* jen vedle pořádku zemského vykonán býti má, že nebylo okolností, jež by podmínky zmírniti mohly: patrně nebožtík zavražděn byl svévolně.

Ubrmani tedy uznali, pan Mrakeš že povinen dáti příbuzným nebožtíkovým 500 kop (hřiven) groší dobrých Pražských.

Do kostelů že dá 500 funtův vosku.

Tolikéž že dá za nebožtíka sloužiti 500 mší.

Chudině pak že rozdá 50 postavů sukna řečeného lantuchu.

Konečně že vrah pojede na pokoru.

O všem o tom učiněny jsou zápisy, rukojmí se zavázali za pana Mrakše, to že všecko splněno bude.

Nejkrutější však podmínkou pro vraha, který odklad své hlavy u příbuzných nebožtíkových vymohl, bylo, že mu přišlo podstoupiti těžký trest, kterému říkali *pokora*.

* * *

Ke kostelu Hvězdlickému ubíral se průvod vedený jezdcem na koni. Jezdec držel korouhev, na níž byl rodinný znak páně Mrakšův. Za korouhví bos, bez pasu, prostovlas šel p. Mrakeš sám. Po něm následovalo 49 jiných šlechticů, svědků to jeho pokory. Jakmile přibyli k hrobu nebožtíkovu, spuštěna jest korouhev dolů na znamení, že se ponižuje před nebožtíkem.

Na to když vrah lehl křížem a nicí na hrob nebožtíkův, přistoupil pan Ctibor Kazka, vytasil meč a koncem dolů jej drže vrahovi mezi plecima promluvil k němu:

„Již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl bratra mého, pana Jaroše z Hvězdlic?“

K té otázce odpověděl úpěnlivě vrah:

„„Již; ale prosím pro Buoh, živ mne.““

Tázal se podruhé pan Ctibor:

„Již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl bratra mého, pana Jaroše z Hvězdlic?“

Zase prosil vrah:

„„Již; ale prosím pro Buoh, živ mne.““

Potřetí řekl pan Ctibor:

„Již-li jsem tak mocen hrdla tvého, jakož ty byl bratra mého, pana Jaroše z Hvězdlic?“

Do třetice prosebně řekl vrah:

„„Již; ale prosím pro Buoh, živ mne.““

K této prosbě odtušil p. Ctibor:

„Živím tě pro Pána Boha.“ Na to zarazil meč do pochvy, pokořený vstal s hrobu, podali si na smíření ruce a vrahovi jest odpuštěno.

Tím se skončila vrahovi pokora,[1]) nikdo jemu více zlým zpomínati nemohl skutku již smířeného, ale ovšem nastala vrahovi povinnosť, ve vší potřebě pomoci, v čem nebožtík podle přízně pomoci měl, kdyby na živě byl. A tak ve všem přistáti osiřelým a přízni tolikkráte, kolikkráte by potřebí bylo, až do smrti.[2])

Jakou měrou na konec 14. století tokové odkládání hlav obyčejno bylo, poznáváme ze zápisu do městské knihy Olomucké, která ponuknutím samého markrabí Karla počátek vzala, položeného. Čteme tam totiž k r. 1370, kterak Ješek Zub, purkrabí z Hluboček, že jakéhosi Ješka Petra Rubendunsta u Vizovic loupežnicky přepadl na veřejné cestě a jemu vůz rozsekal sekerou i také truhlu a z ní všecky věci pobral a potom od Ješka polapen byv a před obecní radu Olomuckou postaven prosil: „Nejmilejší Ješku (Petře Rubendunste) nečiň mně toho *a živ mne* (mittas me vivere). Chci tobě pod závazkem zapsati 20 hřiven *a s tebou jeti kamkoli chceš,* áby tvůj majetek tobě navrácen byl.“ — Slova podtržená srovnávají se s formulí při pokoře obyčejnou, z čehož obecnosť pokory na tehdejší věk jest zřejma.

Na konec budiž ještě připomenuto, že příbuzní peněz od vraha položených pro sebe asi nebrali, nýbrž je obraceli na záduší ke kostelům, jakože pan Ctibor Kazka Tovačovský těmi penězi nadal oltář v Kartouzích u Brna.

---

[1]) Pokora tuto vylíčená týkala se šlechtice rodu *panského.* Když ale *zeman* zavražděn byl, vrah odklad hlavy učiniti povinen byl 50 hřivnami, 50 funty vosku, 15 postavy sukna, 50 mšemi a s 25 osobami jíti ku pokoře. Zavražděn-li *sedlák,* odloženo jest 5 hřivnami, 5 funty vosku, 5 mšemi, postavem sukna, se čtyřmi osobami na hrob lehnouti.

[2]) Prameny: Kniha Tovačovská podle vydání p. Brandlova, v němž hojno poznámek; Glossář vydaný týmž p. spisovatelem.

Co se vyrozumívalo kdy podstatou?

Příspěvkem k dějinám základních pojmů filosofických.

Podává *K. Veselík.*

Otázky o původu, podstatě a účelu světa a všehomíra vnucují se pozorujícímu mysliteli netoliko nejčasněji, nýbrž zabavují poznávací činnosť jeho co nejživěji. Zprvu pozoruje totiž myslitel nejbližší předměty, které smyslům úplně přístupny jsou a uvědomiv si tak *zevnější* znaky svého blízkého i nejvzdálenějšího okolí přesvědčuje se často o sporném poměru těchto znakův. Snaže se proniknouti v hloubi pravých nezvratných základů všehomíra, v jeho *vnitřní* podstatu, používá rozumu, který pak podporován jsa pojmy prostou zkušeností nabytými v nesnadné dílo se uvazuje vyložiti souvislosť vnitřní podstaty se zjevy zevnějšími. Tuto cestu nastupuje metafysika, hledající a vykládající podstatné principie pro zjevy vůbec. Avšak určujíc a objasňujíc takové základní pojmy jako: pravou jsoucnosť a pouhý zjev, hmotu a sílu, prostor a čas atd. metafysické badání octlo se na cestách nejrůznějších. Již z pouhé ukázky, kterak jednotlivé soustavy filosofické základní pojem „podstaty" vykládaly, objeví se přerozmanité směry, kterými se tyto soustavy za svým úkolem braly a domněle uspokojivé rozřešení hlásaly, vyskytnou se i nejrůznější pojmy, které v pojem podstaty vkládány byly a zároveň rozmanité výrazy slovné, s určité stránky „podstatu" vyznačující.

Na půde řecké ujala se nejdříve bádací činnosť, kterou připravenu vidíme v básních Homerských a Hesiodských. Byli to filosofové čilého kmene ionského, kteří první se jali zkoumati základní princip světový. Zkusně a beze všeho důkazu vytkli jedinou pralátku za tento princip, kterou různě určovali. Tak jmenoval *Thales* pralátkou vodu, spravuje se při tom buď starými pověstmi o stvoření světa buď vlastním pozorováním, že vše vlhké jest. *Anaximander* vykládal tuto pralátku za nekonečnou, neurčitou, věčnou. *Anaximenes* pozoroval více duševní činnosť v pralátce uzavřenou a poukazoval ke vzduchu. *Diogenes* z Apollonie myslil si tento vzduch oživujícím duchem. Všichni tito fysikové vyrozumívali tedy „podstatou" pralátku jednotnou, z níž přetvořováním mnohosť věcí povstává.

Heraklit vnihl hlouběji v záhadu, v jakém jest poměru jednosť ku množství. Ač také pralátku, totiž oheň uznával, přece jí nepřiřknul oné jsoucnosti jako jeho předchůdcové, nýbrž absolutní změně, která u věčném proudu mnohosť plodí — *πάντα ῥεῖ* (vše plyne). Heraklit vyrozumíval tedy „podstatou" pochod vznikací, trvalou změnu a s ní věčnou mnohosť. Naproti tomu prohlásili *Eleaté* mnohosť, změnu, pohyb za smyslný klam a pokládali jen jsoucnosť za jednosť, za jednoducho a věčno, beze zniku a změny, která smyslům se vymykujíc jen myšlením postižena býti může; tuto jsoucnosť vyrozumívali tudyž Eleaté „podstatou."

Potomní filosofové pokoušeli se sprostředkovati krajní poměr jednosti ku mnohosti jsoucnosti k nejsoucnosti čili myšlení k představování, tak že pojem podstaty z dřívějšího toliko vyvozovali. *Empedokles* myslil si pravou jsoucnosť jako jednosť spočívající ve sfairu t. j. v čistém a dokonalém kulovitém božském prasvětě a mnohosť zastoupenou spojující láskou a rozlučujícím záštím. *Demokrit* pokládal plnosť za jsoucnosť a prázdno za nejsoucnosť. *Pythagorovci* odvodili z formalného, zevnějšího vztahu jednosti a mnohosti pojem číselný, kterým tedy „podstatu" určovali. *Anaxagoras* pokročil ještě dále; — myslil si sice také jsoucnosť ve sfairu avšak naproti ní ducha samočinného, rozeznávajícího, který jak spojuje tak rozlučuje; pojímal tedy „podstatou" už realný pojem.

Tyto principie, které mezi sebou o pravdivosť zápasily, vedly ku skepticismu, v němž badavosť ducha lidského vždy více ochabovala, až lhostejnému subjektivismu *sofistův* ustoupila. *Sokrates* teprve osvěžil opět filosofii. Na základě principu Anaxagorova vyzkoumal, že plodem rozeznávajícího myšlení jest pojem, který mnohosť smyslových představ v jednotě myšlení spojuje, který proto „podstatou" vyrozumíval. Veliký žák Sokratův *Platon* učinil takořka summu ze všech dosavadních principů filosofických a počítal dále s výborným činitelem Sokratova „pojmu." Když všechno poznávání pravdivými představami počíná a v jednotě myšlení se dokončuje, musí býti mezi mnohostí představ a myšlením čili jednotou jsoucnosti nutná souvislosť. A ta záleží v tom, že mnohosť podíl má v jednosti a jen touto jedností bytuje, arci jen jako slabý odstín pravé jsoucnosti (*ὄντως ὄν*). Tak vyvinul Platon svou nauku o ideách. Každé třídě zjevů dává zvláštní ideu za jsoucnosť (na př. *mnohým* zjevům stromu *jednu* ideu stromu). Svět jakožto mnohosť pozůstává a povstává jen podílem v pravé nadsvětové jsoucnosti, kterou Platon nazývá ideou, pravzorem světové jsoucnosti. Tedy ideu bytující samu sebou, věčnou, mající pravou jsoucnosť, zřetelnou jen myšlením vy-

rozumíval Platon „podstatou“ Nadsvětový prostor jest ten, v němž jediné pravda trůní, v němž bohové a pouhé duše bezbarvou a beztělnou bytnosť, spravedlnosť, mírnosť a vědomosť jen v pouhé bytosti jsoucí nazírají (Faidros 247 c. nn.); nikde jinde není původní krásy ni na nebi ni na zemi, pouze pro sebe a při sobě v jedné podobě (*μονοειδές*) zůstává, netknuto jsouc proměnami předmětů, které v ní podíl mají (Faidon 78 d. nn.). V ideji dobra soustředil Platon nejvyšší princip vší jsoucnosti a poslední cíl všeho myšlení, odkud lze postupovati k ideám pravidelně stupňovaným. Ideje tvoří dle toho pravidelně urovnaný svět myšlenkový, jemuž se dostává jsoucnosti od nejvyšší ideje dobra. Avšak nepodařilo se Platonovi s dostatek sprostředkovati tento svět idejí se světem smyslovým; jeho fysický výklad hmoty byl mu zde závadou. Je-li tato skutečně něco předmětného, musil by její podíl v ideách též takovým býti, což se opět nesrovnává s jeho naukou o jediné skutečnosti idejí. Tím si utvořil Platon mimovolně skutečný dualism, který marně hleděl utlumiti.

Platonovým idealismem pozbývala řecká filosofie svého základního principu, jednoty přírody s duchem. Sám důkladný *Aristoteles* nepřekonal tohoto dualismu. Naproti dedukci Platonově užil indukce: z daného hledal pouhé pojmy, aby jimi naučil se rozuměti danému. Rozebíraje pak dané nalezl čtvero základních principií vší jsoucnosti: látku (*ὕλη*), formu (*μορφή*), hnutí (*κίνησις*), účel (*τέλος*). Nad jednotlivými věcmi nevznáší se jako u Platona všeobecno samostatně, nýbrž jest v nich. Jednotlivá věc jest tedy bezprostředně jsoucností, jedností v mnohosti, jest podmětem pro všechny přísudky, jest „podstatou.“ Přední podstatou — *οὐσία πρώτη* — jest jsoucnosť sama sebou, povstávající z látky a formy. Druhou podstatou — *οὐσία δευτέρα* — vyznačil Aristoteles formu, kterou nějaká věc jen tím jest, čím jest. Rozebíraje druhou podstatu dodělal se svých desíti známých kategorií, pojmů to nejobecnějších. Zásady tyto a jich vysvětlení uložil Aristoteles ve své filosofii popřední, dávající základ všemu filosofování — *φιλοσοφία πρώτη*, kterou také theologií nazval, poněvadž v ní dokazuje ontologicky boha jakožto *πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον* (první pohybující bez pohybu). Už z toho důkazu vysvítá jasně zmíněný svrchu dualism Aristolelův: veškerá tvůrčí činnosť odloučena od božstva, tak že s jednotlivými formami nikterak nesouvisí ba ku hmotě protivně se má.

Až do Aristotela nepojal tedy nikdo z filosofů ducha v úplném pojmu jeho vlastní činnosti. Tím méně se to podařilo některému z potomních filosofův. Ani *Akademikové* ani *Peripatetikové* nepo-

kročili v badání metafysickém, spíše zhoršili náuky svých velikých mistrův. Jiné školy filosofické přijaly metafysické výzkumy dřívější: tak přilnuli *Stoikové* k Heraklitovi, *Epikurovci* k Demokritovi. Teprve v druhém století po Kr. pokusil se *Plotin* přetvořiti filosofii na základě platonismu. Jeho náuka počíná představováním, které jen klame o světě smyslovém, postupuje pak k myšlení, které také nemůže podati čiré pravdy. Avšak bezprostředně beze všeho pojmového myšlení zírajíce nadsmyslno, poznáváme teprve pravdu. Plotin vyžadoval tedy zvláštního stavu mystického vytržení, abychom mohli nazírati prajedino, jehož nelze určiti žádným lidským pojmem. Toto prajedino vyrozumívaje Plotin „podstatou“ vytknul je za příčinu vší mnohosti, za příčinu světa, byť se to ani přímými slovy nýbrž jen obrazně naznačiti mohlo. Pravdu tedy snad tušil, ale nebyl si jí jasně vědom.

Teprve *křesťanství* vyslovivši jednotu božského a lidského, osvojilo si tuto jednotu za svůj princip a odtud stal se monism základním směrem novější filosofie. Středověcí filosofové křesťanští čili *scholastikové* spokojili se metafysickými výsledky Platonovými a Aristotelovými přispůsobivše si je k dogmatům křesťanským, z čeho známý spor mezi nimi vzešel. Jedni s Roscellinem v čele pokládali totiž dle Aristotela pojmy všeobecné (universalia) za pouhá pojmenování (nomina rerum et flatus vocis) bez skutečnosti — *nominalisté.* Dle nich není žádného všeobecna, žádných druhů, žádných tvarů, každá jednotlivá věc bytuje jen o sobě; z nich teprve odtahuje se pojem všeobecný (universalia *post* rem, na př. „tvrdosť“ odtažená z tvrdých těl). Druzí za příkladem Viléma ze Champeaux přisuzovali těmto pojmům dle Platona skutečnosť, *realisté.* Dle nich mají všeobecné pojmy samostatnou jsoucnosť mimo jednotlivé věci a před nimi (universalia *ante* rem, na př. „tvrdosť“ v samostatné jsoucnosti, jak to mluva uměle činí v substantivném tvaru: tvrdosť). Také mysticism středověký vyplynul z přetvořené metafysiky Platonovy právě tak jako novoplatonism.

Mezi koncem scholastiky a začátkem filosofie novější byla ještě *doba přechodní,* ve které se jednak obnovovalo badání starověké vlivem věd přírodních a humanismu, jednak rozšiřovalo nově nabyté pojímání přírody. Filosofické obnovení filosofie nastalo pochybováním o platnosti rozumového vědění u *Bacona* a pochybováním o vědění vůbec u *Descartesa.* Kdežto Baco za jediný prostředek důkladného vědění doporučoval stále jen zkoušeti a indukcí postupovati k poznání zákonů přírodních, Descartes vrátil se opět ku člověku samému, až došel bezpečného východiska v myšlení: cogito, ergo sum.“

Toto sebevědomí rozebíraje domohl se trojího výsledku: my jsme, myšlením, svět jest zevnější rozsáhlostí, Bůh absolutnou jsoucností, která nad těmi protivami stojí. Avšak úplného výměru podstaty (substance) lze použiti toliko při Bohu, neboť podstatou nemůže se prý nic jiného vyrozumívati, než věc, která tak bytuje, že nepotřebuje žádné jiné věci ku svému bytu. O lidském duchu a tělesném světě lze jen říci, že jsou podstaty, které toliko přispění božího potřebují k bytování. „Tak se nám vylupuje stará popularní představa o dualismu ducha a hmoty, nad nimiž vládne Bůh. Však obohatil Descartes tento názor novými představami a dal podnět, aby myšlenka směrem tímto dál se pokoušela o rozřešení záhad“ (Durdík: Dějep. nástin filosofie novověké str. 32.)

Descartesův spor dualistický neurovnali ani čelnější přívrženci jeho jako *Geulinx* a *Malebranche*, nevynikajíce žádnými novými principiemi. Původcem protivného názoru, bezvýminečné jednoty totiž, stal se *Spinoza*. Zvláštní pozornosť v celé své soustavě věnoval „podstatě.“ Mezi výměry, kterými svou „ethiku“ uvozuje, je třetí: „podstatou vyrozumívám to, co o sobě jest a sebou samým se pojímá t. j. to, jehož pojem nepotřebuje pojmu jiné věci, z něhož by se teprve sestrojiti musil.“ Protivy ducha a hmoty ponechal dle Descartesa, ale zbavil je samostatnosti a pojal je za přívlastky společného třetího, totiž absolutné substance, Boha, který duchem i hmotou jest. Této jediné substance nelze nijak určiti neboť „každé určení jest obmezení;“ lze toliko říci, že jest absolutna, jedina, nebo záporně, že jest neobmezena, nekonečna ... K otázce, v jakém poměru se jeví zjevy ducha i těla k podstatě boží, Spinoza odpověděl v ten rozum, že jen naše myšlení je s to, aby substanci boží dle dvojích accidencí myšlení a rozsáhlosti pojímalo, než samy sebou tyto accidence nejsou, sama sebou jest totiko jsoucnosť absolutná, Bůh. Právem nazvána tedy soustava Spinozova monismem.

Nejznamenitějším však zástupcem idealního směru oné doby jest *Leibnitz*, jenž nový princip stanovil — monadu, která jediné záhadu podstaty rozřešiti může. Monady definuje za atomy podstaty, za síly prvotní. Bytostí podstaty jest síla, pojmem určená jsoucnosť, pravá jednosť, která však mnohosť na sobě nese, tak že každá monas malým světem jest. Monas není pouze myšlená, všechny monady myslí, jen že ne všechny rovným dílem. Nejvyšší monadou, která všechnu dokonalosť obsahuje, která ostatní monady stvořila a je i zničiti může, jest Bůh, jakožto „pramonas.“ Avšak tím uvedl Leibnitz velikou nesrovnalosť ve svou soustavu. Monady mají přece svou podstatností samostatný byt a nestvořenosť jejich činila by

zase Boha zbytečným. V vzájemném poměru monad byl Leibnitz důslednějším; učíť výslovně, že monas na monadu působiti nemůže, poněvadž jsou bytostmi samostatnými; běh světový nemůže tedy vysvětliti přirozenou příčinností, nýbrž všemohoucností boží, která v každé monadě úplný souhlas s celým všímmírem už zprvopočátku zjednala. To jest Leibnitzova „předzjednaná harmonie“ (harmonia praestabilita, l'harmonie préétablie), dle které optimisticky hlásá, že Bůh v daném světě nejlepší ze všech možných světův uskutečnil.

Spekulativní hloubka Leibnitzova monismu utrpěla *Wolffem,* který na základě filosofie Leibnitzovy svou soustavu buduje, ve svém rozumu srovnati si nemohl, že by monady myslícími byly a proto je rozvedl na dvě skupiny: monady hmoty nemyslící a monady jsoucnosti myslící. Tak přiblížil se Wolff opět k staršímu dualismu.

V Anglii docházely zatím myšlenky Baconovy rostoucího rozvoje. Tak používal *Locke* se vším důrazem methody zkusné a to hlavně ve psychologii. Vznik pojmu podstaty vykládal ze zvyku, že vždy něco podkládáme tlumu zjevův. Nelze však objasniti pojmu podstaty, jestiť to pouhý slovný výraz, kterým se značí něco neznámého. Locke měl tedy podstatu za záhadu nerozřešitelnou. — *Berkeley* upíral všem věcem opravdový byt mimo osobám čili věcem vědomým, z čehož vyvozoval, že jediné člověk takto rozjímající sám bytuje, k němuž tedy podstatnosť vztahoval. — Určitěji nad oba tyto filosofy vyslovil se proti vší metafysice *Hume*, dovršitel novověkého skepticismu. Pojem podstaty prohlásil přímo za prázdný přízrak, tudyž beze vší jsoucnosti, za pouhé nic. Jak příkře postavil se proti Spinozovi, který v podstatu veškeru jsoucnosť shrnul!

Náuky anglických filosofů zapustily v XVIII. věku ve Francii hluboko své kořeny a rozšiřovaly se odtud po celé Evropě pomocí literatury francouzské, při čemž zapomínáno pramene anglického. Jen formou různily se původní myšlenky anglické od francouzských, obsah neb aspoň jádro jejich zůstalo nezměněno. Ani jedním pozoruhodnějším výsledkem nemůže se popularní a vzdělávací *filosofie francouzská* oné doby honositi.

Až potud zápolil empirism neustále s rationalismem; stará i nová filosofie počínala si v této příčině zcela dogmaticky, vycházejíc s toho stanoviska, že lze „podstatu“ poznati a k ní vědeckou metafysiku sestrojiti. Avšak hluboký myslitel *Kant* dokázal důkladnou kritikou poznávací mohutnosti nemožnosť poznati nadsmyslno a tím zároveň nemožnosť metafysiky jakožto vědy nadsmyslna a vytknu zkušenosť za jediný předmět našeho poznávání. Nás obklopuje svět zjevů, my se v něm pohybujeme i můžeme se učiti tyto zjevy si

mysliti dle všeobecných pojmů z domyslu (apriorních) avšak „věci o sobě“ nedopídíme se nikdy. Neboť idea Kantova, na kterou by se v této příčině mysliti mohlo, jest v příkré protivě k ideji Platonově. Kdežto totiž Platon z idejí všechnu jsoucnosť a poznatky čerpá, dokládá Kant, že ve zkušenosti ideám žádný předmět neodpovídá, že jsou ideje pouhým plodem rozumu, které veškeru činnosť rozumovou a poznávací spravují, z nichž tedy nelze sestrojiti jsoucnosti.[1])

Naproti tomu hledal *Fichte* ku zjevům světa jednotného nosiče, „podstatu“ a našel jej v absolutném „já.“ Kantem nepoznaná „věc o sobě“ (Ding an sich) byla Fichtovi absolutné já, kterým všechen zevnější svět i my bytujeme. Já (klad) rozeznává se totiž od ne - já (protiklad), nevchází ale do něho, nýbrž béře se zpět jakožto v sobě rozeznané (souklad). Absolutné já jest obdařeno nekonečnou samočinností, která však nezávisí na náhodě, nýbrž na trvalých zákonech své vlastní jsoucnosti, na apriorních formách jsoucnosti. Všechny věci z absolutného já vyplozené jsou sice od něho rozdílny a zdají se tedy toliko býti předmětnými, avšak mají přece jen v sobě zákony onoho já.

Na stanovisku Fichtově stál *Schelling*, brzo se však vymanil z názoru o bytosti „já“ a položil proti ní přírodu. Pro obě tyto protivy podmětu a předmětu, idealného a realného hledal něco třetího, v čem by totožny byly. Poslední příčina („Grund“) jest to, v níž jsou totožny, neurčité všeobecno, které „já“ i „ne - já“ dle mocnosti v sobě obsahuje a ze sebe rozlišuje. V této poslední příčině nazíral tedy Schelling „podstatnosť“ a vědu o ní nazval filosofii totožnosti (identity).

Pokračovatelem této filosofie Schellingovy s methodou Fichtovou byl *Hegel*, který spracováním celé filosofie oba předchůdce překonal. Předmětem filosofie, praví Hegel, jest jenom skutečno, které se nalezá ve všeobecnu; neboť stále trvá, kdežto jednotlivé věci mizí. Avšak tyto věci mají podíl ve všeobecnu, které v nich jest. Skutečnosť jest tedy bytnosť, která vyspěla v byt a zároveň do zjevu vstoupila. V protivě k možnosti a nahodilosti jest skutečno nutností. Nutná však jsoucnosť, která spolu příčinu v sobě nosí, jest „podstata“ naproti „případkům“ (accidencím), které nepocházejí od podstaty. Jestliže však skutečně něco od podstaty pochází, zniká tím poměr příčinnosti, v kterém jest jedna a táž věc dílem příčinou dílem účinem ale tak, že skutečně proti sobě stojí. Tu rovná se pravá skutečnosť vzájemnému působení a v něm jeví se absolutná

---

[1]) Sr. „Idea Platonova a Kantova“ v programu c. k. slov. gymnasia brněnského 1878

podstata jako jsoucnosť sama od sebe se lišící a s sebou totožná, tedy jako myšlenka, jako pojem, který náleží v obor logiky podmětné.

Řadu hlubších myslitelův ukončil *Herbart*. Jsa v odporu k dosavadním absolutným idealistům, Herbart, užívaje zkusné methody filosofův anglických, vyvinul realism. Metafysiku definoval za vědu o pochopitelnosti zkušenosti. Ve druhé části této vědy, v ontologii, vykládá za jsoucí neb realno absolutný klad (posici), který ovšem nemůže míti záporu, tak že jsoucnosť naprosto jest kladna a tím jednoducha, nerozdělitelna t. j. bez prostoru a času. Poněvadž se nám svět jeví rozčlánkovaným v různé věci jednotlivé, ukazuje se nám každá jednotlivá věc souhrnem mnohých znakův. Myslíme si tedy věc podstatou, znaky pak accidencemi s podstatou souvisejícími. Byla by tedy podstata, jednosť, rovna accidencím mnohosti, což si odporuje. Musíme proto podstatu v mnohosť rozvésti, tak že více podstat („realy“) povstává. Herbart zrušil tímto spůsobem obecný názor o podstatě (substanci) a případcích (accidencích); není ani jedné ani druhých, nýbrž jen množství jednotlivých kladů (pluralism). Poněvadž pak všechny klady dohromady vztažný střed mají, připadá nám tento střed jako „podstata,“ vztažnosť pak jako „případky.“ Jako ve přemnohých jiných badáních osvědčil Herbart i v badání o „podstatě“ ducha střízlivého, prostého lichých abstrakcí, silou pravdy vítězícího.

Jako Herbart tak mnozí jiní vzali východisko své od Kanta, nedospěli však tam, kam Herbart. Budiž zde ještě *Schopenhauer* připomenut, který učí, že vůle jest Kantova „věc o sobě.“

Přehlednuvše řadu změn, jaké pojem „podstaty“ bral v dějinách filosofie, shrneme jednotlivá určení tohoto pojmu, pokud se podstatnými vidí, v jedno: dle obyčejného výkladu latinského jest „substantia id, quod substat accidentibus“ a dle podobného českého (v Jungmannově Slovníku) jest „podstať, podstata (podstáti) to, na čem jiné věci jako na základu stojí.“ Jmenujeme tedy „podstatou“ bytnosť věci, pokud tato bytnosť sama o sobě bytuje, pokud jest základem všech vlastností věci, pokud mnohosť v jednotu spojuje a beze vší změny potrvává. Podstata jest pevným jádrem měnících se stavů neb accidencí, vyznačuje bytnosť *κατ᾽ ἐξοχήν*. Již od prvopočátku pochopila filosofie tento samostatný obor svého bádání a vydala se (v metafysice) na řešení této záhady. [1])

[1]) O dějinách metafysiky pojednáno mimo ve spisech o dějinách filosofie vůbec také v Dastichově článku „Slovn. nauč.“ (s. v. metafysika) a poněkud obšírněji v „Geschichte und Grundfragen der Metaphysik“ od M. Hammy. 1876, jichž i v tomto článku použito.

Jan Žižka z Trocnova.

Doba husitská v dějinách českých dovede velkolepostí svou uchvátiti nejen potomky slavných vítězův, nýbrž vynucuje úctu také těch, jichž předkové v divokém zmatku dávali se na útěk, jakmile jen z dálky zavzněl hlahol polnic a hluk válečných vozů českých. Byla to doba, kdy — jak dí C. Höfler[1]) — „země Česká pojednou nabyla významu Evropského, ano téměř diktatury v Evropě;“ „kdy — jak praví jiný zahraničný historik[2]) — národ český, svobodný a vítežný, dokázal, že má právo k existenci, postaviv se v čelo Evropy; vysílený středověk zpěčoval se skonati, on jemu zasadil ránu smrtelnou. On první provolal pokřik svobody, jejž věkové od té doby podávají jeden druhému. Tenkráte stal se ovšem národem osvěty.“

Z té asi příčiny hlavně jsou také dějiny husitské nejpropracovanější a v obecenstvu nejznámější. Již Palackého práce nazývá Krones (ve příruční knize rak. dějin) „bahnbrechend“ a C. Höfler ve předmluvě již citované mezi jiným praví: „Dankbar muss ich anerkennen, wie sehr mir vor Allem Palacky's böhmische Geschichte Belehrung gewährte; wie viel dieser Gelehrte für Geschichte seines Vaterlandes gethan, kann nur derjenige richtig beurtheilen, welcher den Spaten nach ihm in das gleiche Erdreich einschlägt. Hat sich doch kein Kronland Oesterreichs einer so *kritischen*, *diplomatisch genauen* und zugleich schön geschriebenen Geschichte zu rühmen, als Böhmen!“ Což teprve říci lze o tom, co Tomkem vyjasněno, doplněno? Zajisté více než základy dějin husitských známe a máme.

A jako z dějin českých husitská doba nejvíce k sobě vábila naše historiky: tak přirozeně v ní samé osobnosti mužů vynikajících, hlavně Žižka obzvláštní těšil se píli a pozoru týchž badatelův a učencův. Samostatný životopis Žižkův je toho svědectvím nejlepším.

Již tudy maně dotkli jsme se obou otázek, na něž hodláme upozorniti. Předně, pokud jest již osobnosť Jana Žižky z Trocnova badáním historickým osvětlena a za druhé, jaký pokrok stal se

---

[1]) Geschichtschreiber der hus. Beweg. in Böhmen. 1856. Wien.

[2]) Huss et la guerre des Hussites od Arn. Denisa (Viz „Osvětu.“ 1879 str. 130).

během času v dějinách husitských. Obě otázky patrně splývají, předpokládajíce jedna druhou, a proto jich rozlišovati nebudeme.

Před Palackým neznáme o dějiny husitské ani pokusu. Palackého dějiny husitské vyšly předně r. 1850 a 1851; když pak doba ta zůstala i dále „nejoblíbenějším polem bádání a historiografie Palackého:“ tu již nezkalený obraz osoby Žižkovy vystupoval z mraku pomluv a zlehčování dosti zřetelně. Ale jakož se o Palackém zvláště praví, že Jiřího z Poděbrad daroval svému národu, totéž ve příčině Žižky možná říci tím jistěji o Tomkovi. Šťastné okolnosti a čilé bádání posledních let přispěly Tomkovi tou měrou, že získati mohl drahněji dat nových nejen pro dějiny husitské (VI. díl D. města Prahy) vůbec, nýbrž i pro našeho hrdinu zvláště (Jan Žižka 1879). Slova ta nesmějí nikterak vykládána býti na újmu nehynoucí zásluhy otce dějin českých, Palackého; zjevujeť se jimi jen zásada o pokroku časovém ve své platnosti. Ostatně i stanoviska a směr obou historiků: Palackého, jenž vyličuje dějiny husitské v obrysech konturních, ve velkolepém jich běhu a svazku se hnutím celé Evropy; Tomka pak, přihlížejícího ku středisku jich — Praze, poukazují k tomu, že podrobnostem a zevrubnosti, řekli bychom domácnosti, spíše hodilo i slušelo se místo v dějinách dějepisce tohoto. Nových pramenů dostalo se Tomkovi zajisté v Kronice o Janu Žižkovi (Goll), v Popravčí knize p. z Rožmberka (Mareš), v bohatém archivu Pražském atd. Tomek však i jindy vždy vrací se až ku prameni původnímu, váže na zlatých vážkách znovu a znovu, a jest mistrem nepřekonaným jak v bystrém hledání okolností dřív ani nepovšimnutých, tak v kombinování podrobností jinde snad za malicherné považovaných, takže povahy osob právě tímto vylíčením nabývají mnohdy zcela jiného rázu a barvy. Zejména pak jsou to osoby ve válce husitské Mikuláše z Husi, Jana Želivského, jichž snahy a povahu podrobněji poznávajíce, vidíme v nich jen vášnivé a rozpoutané demagogy, odpůrce řádné vlády, výstřední přívržence novot Táborských, kdežto z týchž příčin o Žižkovi naopak poznáváme, jak veliký rozdíl dělil jej od osob zmíněných (s nimiž jindy slučován) jak ve příčině náboženské fanatičnosti, tak i v politickém přesvědčení a povaze osobní. A co poznáváme, to jest ve prospěch velikosti Žižkovy. Vidíme v něm ideál snah husitských, osobu nám nejsympatičtější.

Slova ta pokusíme se na základě spisu Tomkova dokázati.

Hnutí husitské trojí význačnou na sebe vzalo tvářnosť: náboženskou, národní a socialní. Výslovných svědectví o tom vždy nemáme, kterak Žižka stál u prostřed národa, s jakými city a s jakým

přesvědčením, a také co víme o životě jeho před vypuknutím bouří domácích, nemluví nic obzvláštně pro poznání jeho povahy: jsou-li však kde skutky zrcadlem pravého smýšlení, jsou to u Žižky především.

Mládí Žižkovo je zahaleno. Narodil prý se pod dubem někdy za posledních let Karla IV. Rodiště jeho jest v jižních Čechách poplužní dvůr Trocnov. Matka slula Kateřina, otec, zdá se, že Jan. Výslovně připomíná se bratr Jaroslav a sestra Anežka, krom tety Anny pak ještě několik vzdálenějších příbuzných. Podobno jest, že měl Žižka více bratří. Rod Žižkův byl nezámožný zemanský.

Kol r. 1409 připomíná „Popravčí kniha p. z Rožm.“ Jana Žižku (což dříve neznámo bylo) odpovědným nepřítelem pana Jindřicha z Rozenberka a města Budějovic; proč, nevíme. Byl i „s bratrem svým“ (kterým?) členem tovaryšstva, které škodilo p. Jindřichovi a j. loupežemi na silnicích, přepadáním kupcův a j. Někteří členové byli nejspíše prostě loupežníci. Že však Žižka měl jiné pohnutky, čestnější, vysvítá z listu Václava IV. r. 1409, kterýmž dává povolení, aby Budějovice s Žižkou narovnání učinily a čtvrť léta na to nazývá král Žižku „svým milým věrným;“ ano brzo docela vidíme Žižku na dvoře královském. Dle zpráv archivu Ochranovského byl prý komorníkem královny Žofie již 1412, kterou provázíval do kaple betlémské na kázání Husovo.

V této době někdy pozbyl *jednoho oka.* Domněnky, jakoby oka toho Žižka byl pozbyl u Tannenburka (1410), jak se ve všech knihách[1]) posud obecně tvrdí, nejsou spolehlivy; neníť ani jisto, že by Žižka bitvy té se byl zúčastnil. R. 1414 připomíná se panoše Janek Jednooký, vrátný na dvoře královském, jenž dle soudní knihy Novoměstské koupil dům na Příkopě (nyní č. 859); i není nemožno, že jím míněn Žižka, jemuž po ztrátě oka vykázán jiný úřad. Rovněž zdá se, že Žižka byl již ženat nebo vdovcem, než vstoupil do služby dvorské; mělť dceru, která najisto před r. 1424 byla provdána za pana Ondřeje z Dubé, snad příbuzného Roháčova z Dubé. Na to delší čas není o Žižkovi zpráv nejmenších. Ani mezi pečetmi 452 pánů českých nenalezáme jména jeho;[2]) nanejvýš známe pověsti o tom, kterak Žižka rozmlouval kdysi s Václavem IV. o smrti Husově a Jeronýmově, při čemž král pravil: „Milý Jene! co tomu máme říci? zdaž to již můžeme opraviti? Pakli ty víš k tomu jakou cestu, oprav sobě; myť toho rádi přejeme.“ Žižka prý slíbil, že

---

[1]) Palacký; Krones: Handbuch der öster. Gesch. atd.

[2]) Dříve se tam chybně četla. Míníme stížný list pánů českých ke koncilii (2. září 1415).

s povolením jeho tak učiní. — O tom však mlčí Tomek, co Palacký dále vypravuje. Když Václav totiž boje se krvavých bouří přikázal Pražanům, aby svou zbraň všechnu přinesli na Vyšehrad, Žižka vstoupiv prý mezi měšťany nesmělé vyzval je, aby vezmouce zbraně na sebe stáli v nich osobně před králem, on že je povede! Když se tak stalo, Žižka prý mluvil ku králi: „král aby ráčil jen poroučeti, proti kterému nepříteli mají do pole jíti!" Václav pozaraziv se nad nenadálým výjevem, nicméně pochválil věrnosť měšťanův. „Když ale neúfaje sobě do bezpečí na Vyšehradě ustoupil do Kunratic: tu Žižka poznav, že se již nesmí ukázati na dvoře, přivinul se k lidu a stal se agitatorem národa." To klade Palacký ještě před červencem r. 1419, což je nemožné.

Neníť ani jisto, zúčastnil-li se Žižka pověstného procesí 30. července, poněvadž i po onom dni zůstával stále ještě ve službě královské na Vyšehradě, kterýž opustil teprve 25. října při útoku Novoměstských na tento hrad. A přece král přisahal po onom dni, „že hrozně se mstíti chce zvláště na kněžích husitských, jež tudíž i jmenoval."[1]) O Žižkovi není zmínky; ano on teprve při útoku na Malou stranu 4. listopadu „vzat jest od lidu na slovo."

Z Prahy po úmluvách 13. listopadu skončených Žižka odebral se do Plzně a odtud jest Žižkův život znám dosti dobře. Proslavil se bitvami u Nekměře, u Sudoměře, zřídil vojensky Tábor atd.

Nejskvělejší boje hrdiny *jednookého* zaznamenává historie ode dávna: u Sudoměře (25. března 1420), u Vožice (5. dubna t. r.), kdež ukořistil první koně, u Poříčí (19. května t. r.) na cestě do Prahy, na Vítkově (14. července), u panského Boru (12. října t. r.), nepočítaje v to dobytí velmi četných měst a hradův jako Vodňan, Prachatic, Chomútova, Berouna, Trutnova a j. v. po celých Čechách.

Při druhém dobývání Rabí v létě 1421 vletěl neohroženému vůdci šíp do zdravého oka. Rána byla taková, že Žižka „ledva živ zůstal."[2]) Jindy věc jinak se líčila. Tím však nezhasl duševní zrak výtečného válečníka. Další vítězství jeho nejsou menší prvních, zejména: u Kutné hory a Habrů (v lednu 1422), po kteréž bitvě Žižka za veliké slavnosti před Něm. Brodem pasován na rytířství.

V druhou polovici r. 1422 připadá rozdvojení Žižkovo s Tábory, takže nemohl zúčastniti se boje proti Fridrichovi brandeburskému čili druhé výpravě křížové do Čech. Smířil se s nimi až po odvolání

---

[1]) Palacký.

[2]) Jindy se věc líčila tak, jakoby tříska z dubu, pod nímž Žižka stál, byla mu oko zranila.

Korybutoviče z Čech, když panstvu pod obojí i pod jednou podařilo se nakloniti Pražany ke smiřování se Sikmundem uherským. Žižka mínil mocně postaviti se „nevěrným pokrytcům“ a Táboři „poddali se dobrovolně býti ho poslušni jako kdy.“ V tuto první válku domácí spadá vítězství Žižkovo u Hořic (1423.) proti Čeňkovi z Wartenberka a za druhé odloučení se Žižky od Táborů navždy. Tábora již do smrti neuviděl, nýbrž stal se vůdcem mírnějších bratří Orebských, jež dle spůsobu svého zřídil, jak ve věcech víry tak v kázni a pořádku vojenském.

Na konec r. 1423 zaměřil Žižka přes Moravu do Uher. Je to výprava tuším nejskvělejší ze všech, které kdy Žižka podnikl. Přiblížil se až k Dunaji někde u Ostřihoma. Tato stať je však i korunou díla Tomkova. Všechna bojiště Žižkova vylíčena sice zevrubně, živě s názorností nevídanou, na základě očitého názoru a ohledání míst samým spisovatelem, jsou to předkem bitvy u Sudoměře, na Žižkově, u Hořic, u Milešova: nicméně toto tažení Žižkovo do Uher rozřešiti podařilo se až Tomkovu důmyslu spůsobem nepřekonatelným. Sám Palacký praví o starých letopisech, prameni této výpravy „škoda, že ani tomuto spisku nelze již všude dorozuměti.“ A hle Tomek na základě jediného udání „k jedné vodě, kteráž teče k Narhédu“ rozřešil hádanku do čista.

Když se nepřemožený hrdina vrátil, vypukla opětná neblahá domácí válka s Pražany a pány vůbec r. 1424, kterýž rok sluje pro Žižku *„krvavým.“* Byliť Pražané zase naklonili se k panstvu (ano ukládáno prý i o život Žižkův). Žižka pobil pány u Skalice (v lednu), dobyl mnoho měst, a octnul se u velikém nebezpečí v Kostelci nad Labem, z něhož vyvázl jen pomocí Hynka z Poděbrad. Zvláště krvavě však potřel Pražany u Malešova (v červnu), kdež padl i zeť jeho. Dne 10. září stanul již i před Prahou. Odtud pak po míru na poli špitálském (nyn. Karlín), jsa na cestě do Moravy, skonal 11. října 1424 přimlouvaje všem, kdož okolo stáli, „aby se milého Boha bojíce stále a věrně bránili pravdy boží pro věčnou odplatu,“ skonal muž, jemuž „husitismus velikou částku světodějného někdy důrazu a hluku svého přičítati musí; bez něho byl by zajisté udušen byl mocí brannou na prvním asi potkání (Pal.).

Toť kratinký nástin života Žižkova. Přihlédněme nyní se stanoviska širšího na postavení Žižkovo, jaké v těchto bězích zaujímal.

Jistá míra předsudku nevymizí nikdy snad u historiků zahraničných. Soud nejnovější asi toho druhu známe tento: Byl prý to muž, für den Volkskrieg geboren, ohne Furcht, ohne *Bildung* und *Erbarmen*, die Seele voll der Ahnung, dass es ihm beschieden sei

„Freunde Gottes“ gegen die „Feinde des Gesetzes und verhassten Deutschen in den entschiedenen Kampf zu führen. Blutströme und Brandstätten bezeichnen die Pfade dieses nationalen Glaubensfanatikers, der, allem spitzfindigen Theologisieren, allem radicalen Sectenwesen abhold, jeder gemeinen Selbstsucht fremd, die Einheit des Taboritenthums mit sich ins Grab nahm.“ (Krones).

Kolik slušno při své váze zůstaviti a kolik opraviti, vysvitne z následujícího samo. Jaké bylo Žižkovo přesvědčení *náboženské?*

Tato stránka povahy Žižkovy vylíčena teprve Tomkem jasně. Dosud vždy stotožňován byl s Tábory, a bylo to přirozeno. Ale již ta okolnosť, že v posledních dvou letech Žižka Táboru se vzdaloval a přivinul se ku bratrstvu Orebskému, daleko mírnějšímu ve věcech náboženských, to již mohlo býti zřetelným pokynutím k opravení křivého názoru. Má tudíž rozdvojení těch bratrstev po smrti Žižkově význam daleko hlubší, než se za to mělo. Ale kterak teprve bylo by lze srovnati s fanatismem Žižkovým to, že sám hubil a na pronásledování výstředních novotářů čili pikartů naléhal? Připomeňme si jen, že po dobytí Berouna (v dubnu 1421) schytal některý počeť pikartův a 24 zatvrzelcův upáliti dal, a dále když zajat a v Praze uvězněn byl výstřední kněz Jan Houska, jinak Loquis, Moravan, tu Žižka sám žádal na konšelích, aby jej i s druhem upálili, což se i stalo v Roudnici (v srpnu 1421). A což hubení Adamitů? Protož dí Tomek (str. 38): „Žižka nebyl bohoslovec, aby byl přísně rozeznával meze pravověrnosti; ale základní časť novot Táborských byla mu protivna; nikdy jí neschvaloval, nýbrž ve přesvědčení svém náboženském přidržoval se mnohem více zásad mistrův a kněží Pražských.“ A mínění to několikráte opakuje s důrazem. Ku snášelivosti náboženské nepovzneslo se mínění ještě ani 200 let po něm; kterak můžeme toho žádati od válečníka táborského, aby nebyl pokládal víru svou za jediné pravou? Fanatikem tedy, jak my tomu rozumíme, Žižka nebyl.

Pozorujeme dále Žižkovo přesvědčení *politické!* Tu neméně s důrazem dlužno vytknouti, co za pravé dokázáno. Tím že Žižka nechtěl přijati za krále Sigmunda lucemburského, a zajisté nikdy by za života jeho nebylo k tomu dospělo, tím Žižka nesmí se ještě stotožňovati se snahami škůdců zemských, lačnících po nevázanosti, zlořádu a násilí.

Nikoli, Žižka s rozdílem od Mik. z Husi, J. Želivského, Prokopa Velkého a j. přál si vlády královské. Že však znal ničemnou povahu Sigmundovu snažil se o krále z Polska „jak nejdříve možná.“ Toto přesvědčení zdědili po něm jen Sirotci. Proto uznal Žižka Ko-

rybutoviče za vladaře ne z bázně, toť nejméně, ale z přesvědčení proti vůli značné části Táborův, ano vzájemná přízeň mezi vladařem a Žižkou dostoupila té důvěrnosti, že „kníže říkalo Žižkovi: Otče, a Žižka knížeti: pane Synu.[1]) Strana odbojná na Táboře vytrhla se tudy z jeho poslušenství. Když pak za druhého vladaření svého v Čechách Korybutovič se Žižkou táhl na Moravu, Korybut zaslal králi Sigmundovi a zeti jeho Albrechtovi V. odpovědný list, v němž se nazývá „králem českým požádaným a voleným." Mohl-li se toho odvážiti bez *souhlasu* Žižkova? Z týchž asi též příčin — ježto známo bylo mírné Žižkovo smýšlení, volávân býval za prostředníka v Praze a zvolen byl též na sněmě v Čáslavi mezi 12 vladařů zemských atd. atd. A výsledek prostředkování vždy byl při straně mírné.

Socialních zásad Žižka přidržel se těch, které ovládaly většinu národa. Nenáviděl panstva feudalního, neuznával stavův, jsa ryzým demokratem. Kdo byl na Táboře, byl bratrem a sestrou. Známé trojí heslo: svoboda — rovnosť — bratrství nebylo na Táboře heslem, nýbrž skutkem. Při tom byl Žižka z nejpřednějších vlastencův. Ono povolání panovníka z Polska nebo z Litvy nebylo jen maní; ale máme o tom i výslovné svědectví v jednom listě Žižkově, v němž dí, že sáhal ku zbrani pro vysvobození netoliko pravdy zákona božího, ale zvláště také jazyka Českého a Slovanského." Do popředí událostí politických se nestavěl Žižka. Nicméně události po smrti jeho dosvědčily, že byl duchem nad jiné bystrým. Výstřední frakce ničil, sváry odklízel s důrazem — ke smíru se Sigmundem nebyl by však připustil nikdy. Strana radikální na Táboře a později Prokop Holý jednal naopak, a předčasná smířlivosť byla chybou politickou ven a ven. To je přednosť Žižkova posud neznámá. Výtku Žižkovi činí v té příčině na př. Fr. v Bezold (K. Sigismund 1872).

Báječná jest Žižkova *prostota*, jenoduchosť a *nezištnosť*. V celém válčení svém z kořistí neslýchaných ponechal ke své ruce jen hrádek Kalich, o čemž vypravuje Tomek takto: „mezi přípravami k dobytí města (Litoměřic v květnu 1421) Žižka zmocnil se jakési tvrze dřevěné stojící na vysokém kuželovitém kopci . . . a dav jí jméno Kalich podržel ji *nepochybně* pro sebe; neb se odtud počal nazývati Janem Žižkou z Kalicha a taktéž bratr jeho Jaroslav . . . Byla to jediná asi velmi skrovná odměna, kterou vzal za své služby v řízení vojsk na obranu vlasti, neměv dotud bezpochyby žádné majetnosti nemovité po ztrátě rodného svého Trocnova." Komu se dostal Kalich po Jaroslavovi, jenž padl u Bechyně (v září 1427),

---

[1]) Staré letopisy.

neznámo. Jisto však jest, že konšelé Novoměstští r. 1429 darovali „paní Anně tetě někdy slovutného Jana Žižky dům s městištěm v Křížalově ulici," patrně z vděčnosti. Dům ten v panské nyní ulici č. 892. Po tetě držela ten dům sestra Žižkova Anežka. Nedlouho před smrtí Žižkovou počal prý král Sigmund hleděti k tomu, aby si Žižku naklonil. Sliboval mu vladařství v Čechách, nejvyšší velitelství vojska svého a velikou sumu peněz, když by ho sám za krále uznal a jiné k tomu pohnul. Znal Sigmund patrně chudobu Žižkovu a doufal tedy tím spíše asi nakloniti Žižku sobě, což se ovšem nestalo.[1])

Této nezištnosti Žižkově rovnala se snad ještě *přímosť* jeho a nenávisť všeho pokrytského, zejména sobeckého jednání. V památném listě ku Pražanům 1422 (v červnu) napomíná ku konci ke svornosti dokládaje: „A jestliže toho neučiníte a budete chtíti které bouře nebo které lži a sváry, rotíce se, mezi obcemi vésti po dnešní den: tehdy my s boží pomocí chceme se k tomu přičiniti a mstíti buď kdož buď, žádné osoby nevyjímajíc."

Výtku ukrutnosti[2]) vyvrací Tomek slovy: Byla by křivda přičítati Žižkovi vinu ze všech zlých činů spáchaných vojskem táborským. Souvěký Vavřinec z Březové přičítá ji na předním místě kněžím Táborským, kteří k hubení a vraždění pobádali lid na kázaních a doprovázeli jej při tom, nosíce tělo boží před vojskem." Ukazujíť rozličné příklady, že Žižka rozeznával vinné a nevinné. Na př. když dobyl ponejprv Rabí, ačkoli sedm mnichů vojsko jeho upálilo, dvěma malým synáčkům majitele hradu, jenž tu zajati jsou Žižka ublížiti nedopustil.

Zbývá ještě porok o *nevzdělanosti* Žižkově.[3]) Pojem vzdělanosti 15. věku byl docela jiný nežli nyní máme. Odkud však nepříznivci Žižkovi čerpají své důvody pro tuto smyšlenku, Bůh sám ví. Eneáš Sylvius zavítav na Tábor již v čase dlouholetých válek, kterak pozastavil se nad ženami Táborskými. „Pudeat Italiae sacerdotes, praví, quos ne semel quidem novam legem constat legisse, apud Taboritas vix mulierculam invenias, quae de novo testamento

---

[1]) „Während es allerdings nicht unmöglich ist, dass der König auf einen solchen Versuch einging, können wir die Behauptung, Ž. habe sich verlocken lassen (E. Silvius), mit aller Entschiedenheit zurückweisen. Denn alles, was wir sonst von dem vielverschrienen Führer wissen, nöthigt uns, ihn als einen durchaus offenen und ehrlichen Fanatiker zu betrachten." *Tak soudí F. v. Bezold.*

[2]) „ohne Erbarmen." Krones.

[3]) „ohne Bildung." Krones.

et veteri respondere nesciat.“ Nelze si mysliti, aby Žižka nebyl v písmě sv. zběhlejším býval, nežli ženy Táborův, neb aspoň stejně zběhlým; a ty byly vzdělanější nad kněze vlaské! Ve znalosti bible zajisté spočívalo těžiště tehdejší vzdělanosti. Psáti uměl na Táboře kde kdo. „Auch für den primären Unterricht in Böhmen war hinlänglich gesorgt, wesshalb sich auch *unter den Bauern* eine gewisse Bildung verbreitete“ — tvrdí Bogišič[1]) mluvě o příčinách porážek německých vojsk té doby. Ví-li se, že Žižka míval u sebe písaře, vždyť mnohem bližší příčina než nevzdělanost jest vůdcova slepota. A což konečně ta domněnka, že mu velmi záhy připisováno bylo složení válečné písně „Kdo jste boží bojovníci,“ — které přece nikdo neupře původce vzdělaného, nesvědčí ona, kterak se na Žižku pohlíželo, jako na muže schopného? Aneb i to, že býval dvořanem královským, nepředpokládá-li to slušný stupeň vzdělání?

Co však Žižkovi nikdy nepopíráno, to byla *genialnost válečná.* Přátelé jeho vždy ji uznávali a nepřátelé byli nuceni. „Seine Feldherrngrösse konnten ihm natürlich auch die Gegner nicht bestreiten; aber die Reinheit seines harten Charakters habenerst neuere Zeiten zu würdigen verstanden“ praví o něm F. v. Bezold. A Bogišič v uvedené rozpravě dokládá: „er wusste die alte Kriegsmethode so treflich auf die neueren, noch unvollständigen Feuerwaffen anzuwenden und mit denselben solche Wunderthaten durchzusetzen, dass in ganz Europa seine Truppen als unbesiegbar gerühmt wurden und sich, um das Unbegrefliche zu begreifen, die Meinung verbreitete: die Reihen der Hussiten seien von den bösen Geistern verstärkt. Wie fürchterlich der Name der Hussiten wurde, zeigt uns hinlänglich die Fabel von Žižka's Hauttrommel, was nach seinem Tode als eine Thatsache galt.“ Hlavně slepotě Žižkově se přičítá okolnost, že se při něm vzdělala celá škola výtečných vůdců. Nejvíce slávu vojenskou Žižkovu roznesl dože janovský Jan Bapt. de Campofregoso, který ve spise svém „O udatnosti“ vynášel Žižku nad Hannibala i Sertoria, ježto ti aspoň po jednom oku měli. Eneáš Silvius pak si povzdechl: „Quis bohemico nomini non invideat, cujus victorias tempestate nostra pluris numerare licet quam reliquae gentes omnibus saeculis comparare potuerint.“ (Hist. Boh.)

Konečně dodáme několik slov *o úctě k Žižkovi.* Jak velice byl vážen za života svého, o tom mimo jiné svědčí sama Praha. Když r. 1421 od Žatce přitáhl (1. prosince) ku Praze, konal slavný vjezd do města a „uvítán byl, jako když jindy král přijížděl. Před zástupem

---

[1]) Ueber die Ursachen etc. Giessen 1862.

bratří a sester táhnoucích s vozy a s jízdou nesli kněží dle obyčeje velebnou svátosť, a tak též Pražané vyšli jim vstříc se svátostí a s kněžími, mužské i ženské pohlaví u velkém množství. Na radnici a na věžích kostelů zvonilo se na velké zvony a ode všech prokazována česť největší proslavenému vojevůdci, v němž spočívala všechněch náděje; vojska pak jeho opatřeno také všelikými potřebami v hojnosti." (Tomek). Po smrti Hradečtí dali si Žižku namalovati na korouhev na bílém koni, a kdykoli prý se pod tou korouhví bili, nikdy jsou boje neztratili. Obrazů jeho bylo velmi mnoho, zejména i v Praze v michalské ul. č. 438, kdež se říkalo „u Žižky." Úcta jeho později mizela tou měrou, jakou zatemňována jeho postava a zošklivována v obecném lidu. Nevymizela však na čisto nikdy. Ano dočkali jsme se i toho, že historikové zahraniční (Bezold, Denis) stali se vážnými apologety jeho. *J. Hn.*

Kterak se mění slova a jich význam.

Napsal *V. Brandl.*

Řeč jest tak důležitým příznakem člověčenstva, že bez ní lidstvo ani si mysliti nelze. Ač mluvení se nám zdá býti věcí praobyčejnou, jest řeč nicméně zázrak, aspoň v tom smyslu, že původu jejího, vzrůstu a rozvoje dokona vysvětliti nedovedeme. Neboť víme ze zkušenosti najisto, že bez řeči žádné myšlení vědomé možné není; a když jest tomu tak, tážeme se vším právem: odkud přišlo vědomé myšlení u pralidstvo, jež nevyhnutelně míti musilo, než řeč vytvořilo? Že pak vědomého myšlení při tvoření řeči potřebí bylo, dokazuje úmyslnosť, která se v ústrojí veškerém řeči lidské zjevuje. Nemá se věc jinak s řečí nežli s ostatními organismy; zdá se nám, jakoby se náhodou slepou vyvíjely; přihlédneme-li však k nim blíže, poznáváme, že v jich vývoji panuje nevyzpytatelná úmyslnosť, podle které vzrůstání jednotlivých organů do podrobna se řídí takovou měrou, že pravdu dáti slušno Aristotelově průpovědi: „celek jest dříve svých částí." Kořen, stopka, list, květ vyvíjejí se o sobě anebo společně, avšak takovým směrem, aby ze vzrůstání jich celá bylina se udobila, rovně tak, jako lebka tak se formuje, aby sta nervů v ní volný průchod míti mohly. Duch, který řeč tvořil, neměl na zřeteli jednotlivých částek jejích, nýbrž myslil řeč jako celek, jemuž

k vůli jednotlivé částky organické se tváří. A poněvadž člověk, dokud nevládl řečí, vědomého myšlení schopen nebyl, kteréhož však při tvoření řeči nevyhnutelně potřebí jest, jde z toho, že vývoj řeči, či spůsobilosť ducha lidského tvořiti řízena jest vyšší a sice touž intelligencí, která do bezúmyslného plození přírody svůj úmysl vložila a bezvědomé síly přírodní svým vědomím spravovala a spravuje. Řeč lidská jest skutečně darem s nebe, jest skutečně slovem božím, jest zjevením ducha lidského a jako svatým písmem jeho. Přirovnáme-li naši intelligenci k té, kterou měli naši prapředkové při prvopočátečném vyvíjení ducha svého, tážeme se zajisté s podivem spravedlivým: kterak jest možné, že nepatrná intelligence pralidská, říkaje v plenkách jsoucí, utvořila duchu lidskému prostředek, jímž schopen jest, na výsluní vzdělanosti stoje, všecky pojmy filosofické označovati a nejdůmyslnější i nejspletenější záhady metafysické rozebírati? Zásoba slov, kterou nás naši nevzdělaní praotcové opatřili, stačovala posud i nejintelligentnějším národům a nejen že stačila, ale máme zkušenosť, že, má-li se nyní označiti nějaký nový pojem, nejsme s to, abychom z brusu nové slovo utvořili, nýbrž že je všelijak skládáme buď ze zásoby vlastní neb cizí řeči.

Ale nezabíhejme na zámezí a zůstaňme při úkolu, který jsme si svrchu položili.

Jako všecky částky každého ústrojí organického mimo účel, kterému slouží vzhledem k celku, svůj vlastní život mají, tak mají také organy řeči, totiž slova, život svůj vlastní: rodí se, mění se co do formy i obsahu a odumírají. Změna formy záleží na zjinačení spoluhlásek a samohlásek, změna obsahu na zjinačení významu; onano závisí na zákonech fysiologických, tato na vědomé reflexi ducha. Neníť věc snadná, původní význam nějakého slova ustanoviti; nynější jazykověda počíná si v tom tak, že slovo, jehož původní význam nalézti chce, sleduje ve všech příbuzných řečech, až se dopátrá nejjednodušší formy jeho či kořene. Avšak kořen sám, jsa vlastně jen obrazem pojmův a věcí, na mnoze nemá žádné určitosti do sebe, tak že slova z něho vyrostlá rozličné ač ovšem sobě podobné věci značiti mohou. Uvažme n. p. slovo *pluh.* Znamená nyní nástroj k orání, tedy oradlo; rozšířeno jest krom řečtiny a latiny téměř ve všech indoevropských jazycích n. p. starosl plugъ lit. plúgas, staron. pfluoc, středon. pflug, švéd. plog, dan. ploug ang. pflough atd. řečtina a latina mají ve významě oradla slova *ἄρατρον,* aratrum. Sledujeme-li slovo *pluh* do minulosti t. j. do nejstarší řeči indoevropské, nalezáme ve sanskritě kořen *plu,* jenž znamená *plouti* navigare, schiffen. Tážeme se, kterak z kořene

znamenajícího „plouti“ vzato mohlo býti jméno nástroje k orání? Srovnáme-li zde sansk. slovo *aritram* = veslo, loď s lat. řeč. aratron aratrum, jež znamenají pluh, vidíme, že co do pojmu mezi slovně *pluh* a slovy aritram, aratrum jest příbuznosť, ač slovem ovšem nesouvisí; nicméně však tato příbuznosť pojmová nás vede k poznání, že naše slovo *pluh* vlastně jest obrazné: jako loď a veslo totiž povrch mořský rozrývají, tak rozrývá oradlo povrch země a jako veslem a lodí voda ve vlny se rozhrnuje, tak rozhrnuje se oradlem země ve hrudy a tato podoba jest příčinou, že z původního významu kořene *plu* (navigare) mohlo se vyvinouti slovo, které znamená oradlo. Z toho také jde, že vedle slova *pluh* = oradlo z téhož kořene mohla vyrůstati slovanská slova znamenající to co německé *schiffen, schwimmen:* pluji, plovu, plavám. — Vezměme naše slovo *pluk* znamenající nám Čechům nyní oddělení vojska = regiment, kdežto ještě v 15. stol. znamenalo počet kterýchkoli lidí. Lze je sledovati až ke kořeni *pûl* colligere, sbírati a vyrostla z něho slova n. p. pleo, plûtos, plný staros. plъnъ, plъkъ, plný, popul-us, staron. volc, novon. Volk atd. Měl tedy kořen *pûl* původně význam: množiti, plniti a proto slova z něho vyrostlá znamenání to, čeho jest mnoho, hojno. — Slovo *den* znamená nám nyní dobu, po kterou země pohybujíc se okolo osy své ke slunci obrácena a tedy osvětlena jest; slovo to pochází z kořene *di*, z něhož vyrostla slova sansk. din-as (= den), div (= nebe) řec. dios (= nebeský) lat. Diovis, deus, Diana, lit. devas (= bůh) starosl. dьnь atd. Znamenáť tedy *den* původně lesk, světlosť (srovn. *bílý* den, na bílednì).

Stopujíce takto původ slov nalezneme, že každé slovo jest vlastně jen obrazem čili, jak se obecně praví, *tropem.* Z pravdy té přesvědčujeme se, uvažujeme-li slova ta, kterými nějaká činnosť duchová se označuje. Duch *chápá* nemaje ruky, duch *nazírá* nemaje očí, *pojímá, představuje, vyvozuje, váží* (u Němců fassen, einsehen, anschauen, begreifen, vorstellen, einfallen, erwägen, schliessen) anoť slova sama, která intelligentní mohutnosť člověku vrozenou označují, jsou rovněž tropy a znamenají vlastně pohyb, ruch buď vzduchu buď vody. Naše *duch* a *duše* jest vlastně vzduch, dech (= dýchati) něm. *Seele* (goth. saivala) souvisí se slovem *See* (moře, jezero) prozírajícím ke kořeni *sîwan* pohybovati se, řeč. thymos pochází od thyo (hučeti, vříti) lat. *anima, animus* souvisí s řec. anemos (= vítr) a něm. *ânen* (= tušiti, původně dýchati, jak se ukazuje z goth. uz-anan vydychati, umříti), staron. âtum = duch a dech, ve kterých slovích tedy původně se vyjadřuje něco pohybujícího — oživující tedy moc. Podobné tropy jsou slova ta, která znamenajíce vlastně

nějakou činnosť tělesnou přece také náladu mysli označují: *ten si výská, skáká, ten si luskl, ten se směje, ten cupal* (zlostí), *ježil se, škrabe se* (= na rozpacích), *třese se, zbledl, zčervenĕl, oči se mu jiskřily* (zlostí i radostí), *klopí oči* (= stydí se, jest ostýchavý), *skřípá zuby, láme rukama, otočil se na opatce* atd. Právě slova vyjadřující smyslné dojmy mezi sebou se zaměňují a tím nevlastní či tropické významy na sebe berou; tak se praví *neslyším* místo *nevoním, štípe* nebo čpí v nose, ač štípání vlastně se týče jen kůže; *čiješ* m. *slyšíš;* mluví se: *jasný ton* ač jasno se vztahuje vlastně jen k očím, *křiklavá barva*, ač křik se týče jen sluchu, *ostrý zápach* až ostrosť se týče jen hmatu, *hluchá kopřiva* (taube Nessel) ač se míní ta, která nepálí, *mrtvá kopřiva*, ač ještě nezvadla, *hluchý led,* který pod nohama se drtí, lat. *surdus color* (= hluchá barva) tmavá, *mrtvá* barva, *spirat surdum* (= dýše hlucho) voní málo, slabě, goth. *svarts* (= černý) znamená hluchý a řecké melas (= vlastně černý) znamená také chraptivý, řec. phaios černavý, o hlase pak hluboký, právě jako čes. *temný* znamená tmavý a o hlase hluboký, nejasný. Kdo uvažuje výrazy: hluchá kopřiva, vrba, sláma, hluchý oves, ořech, kopr, taube Nessel, taubes Stroh, taubes Ei, surdus color a polské gluchy hluchý, ale také = *prázdný*, může-li ustanoviti, co slovo *hluchý* původně znamenalo? Hluchosť-li či prázdnosť? Ve mnoha případech jest velmi nesnadno původní význam slova stanoviti. Slovo *okno* patrně se odnáší ke slovu *oko;* latiníci jmenovali okno fenestra od řec. phaino svítím, tedy otvor, kterým světlo se vpouští; uvážíme-li, že v sank. okno sluje grhâkshas t. j. oko domu, v goth. auga — dauro t. j. dvéře pro oči, pochopíme, že *okno* znamená otvor pro oko t. j. otvor, kterým světlo v oči se hrne. Proto říká se místo „zřítedlnice“ velmi případně *okénko. Slušeti* znamenající nyní *náležeti, řádně se chovati* odvozeno jest od slova *sluch* = slyšení; nabylo tedy významu svého tropickým rozvojem pojmu *slyšeti* právě tak, jako z něm. *hören* se vyvinulo *gehören* (náležeti) a *gehorchen* (poslouchati).[1] *Měsíc* jest nám nyní těleso na nebi osvětlující noc; původní význam jest však *měřič,* ano slovo to se odnáší ke kořeni *ma,* z něhož vyrostla slova řec. metron, sansk. mâtar (měřič) lat. metari (měřiti), lit. mera, metas (čas) starosl. měra čes. míra, řec. mén, skt. mâs, lat. mensis, goth. mena, staron. mânôt, lit. menů = slov. měsíc; dostal tedy měsíc jméno své, že podle období jeho původně se měřil čas (od jednoho plnoluní ke druhému). Vidíme-li při kořeni *ma*, že z něho

[1]) Ještě v leg. sv. Kat. znamená *sluch* 1. slovo, zvuk 2. přislušenství.

mnoho slov vyrostlo, poznáme na slově *oko,* kterak slov se užívá na označenou nejrozmanitějších věcí, když jen leda podobu mezi sebou mají. Znamená zajisté jako sansk. ak-shi, řec. omma, lat. oculus, goth. augo, lit. akis ústroj těla, kterým vidíme; ale kolik významů slovo to si připojilo, jen když poněkud věc nějaká s ním podobu má! Jsouť oka na kostkách, na masné polívce, na kartách, na pavím ohoně (Pfauenauge, oculi caudae pavoniae), jest oko ve vejci, (cicatrix, die Narbe) v sýru, těstu (t. j. díry v něm) v kladivě, v sekyře, při koleně, na stromě, na révě, na řetěze (= článek), na punčoše, na provaze (die Masche die Schlinge) v síti, u lišně vozové, u mydláře, na ptáky a zvěř (= osidla); dále máme vraní oko (= otlak na noze), kuří oko (bradavice na ruce), v botanice: račí oko, vraní oko quadrifolia i strychnus nux vomica, volové oko (druh hroznů), zaječí oko (geum urbanum), májové oko (narcissus), u latiníků oculi pantherae (kulaté kropení na srsti pantrově), oko světa (= slunce) oko nebe (= slunce a měsíc), oči nebe či noci (= hvězdy); dále znamená oko všechno, co dobré, drahé, výtečné jest: chovám ho jak oka svého, u Cicerona: duo illi oculi orae maritimae (Korinth a Karthago), a v řeči mazlivé: moje oko, očko, mi ocelle, u Peršanů pak oko královo (ophthalmos basileos) vysoký úředník, který jménem královským rozkazoval. A jaká rozmanitosť a rozvětvenosť pojmů se jeví v průpovědech jako: na oku míti (pozor dáti), nepustím z očí, oči hrají (jest bujný, oculi saliunt) očkem házeti po někom, bodati v oči (= bolesť působiti), oči zavříti (= umříti), protříti si oči (poznávati), oči otevříti (probuditi se, poznati něco), pole má oči (v rovině snadno lze poznati), v oči pohnati (osobně), má pozdvižené oči (jest pyšný), ten má oči (všecko vidí, nic mu neujde) atd. Jiný oud těla lidského, *ruka* totiž, rovněž dal podnět k rozličným významům, v čemž ovšem také symbolika nemálo přispěla: mám jej v rukou (v moci), držím nad ním ruku (chráním), jest mi k ruce (pomáhá, radí), dal mi ruku (smířil se) dal mi ruku na to (slíbil to) rukojmí (jenž rukou dáním se zavázal) mám ruce svázané (nemohu pro překážky nic konati), lat. mancipium (co ruka drží, otrok) manumissio (vypustiti z rukou, otroka na svobodu dáti), věrná ruka (komu se co svěřilo, die getreue Hand), mrtvá ruka (manus mortua, die todte Hand, pak duchovní statky) teplá ruka (= za živa) atd. Pojmenovány-li podle ruky pojmy a věci, které s praxí života souvisí, dožil se *pupek* v úkrytě svém významů jemnějších, ovšem ve změněné formě: *poupě.* Představujeme-li si, co pupek původně znamená, tušíme, že označaje něco, co z plochy vystupuje, vyčnívá a význam ten se potvrzuje litevským slovem

pampiù = tumeo, duji se, bubřiti, strotzen, schwellen. Podle toho jmenovány pak věci pupu či pupku podobné n. p. pūp t. j. konec květu či místo na ovoci, kde květ (též lat. umbilicus) anebo pupek při běhounu ve mlýně, anebo u Římanů vybuchlý střed štítu = umbilicus či umbo (pukléř), pupava, bylina = carlina acaulis Eberwurz (v brněnském jargoně Jägerspeise). Slovo pupek není salonní; lépe se již vede slovu *pupen*, *pupenec* znamenajícímu bubřinku, ze které listy se ženou, ale ovšem také ještě puchýře na těle. Poetickým však stal se pup proměniv se ve *poupě*, an tak znamená nerozvitý květ v podobě okrouhlé vyčnívající a ještě něžnějším tropem jako řecké omphax (demin. od omphalos) to, co Heine naznal: Des *Busens* Rosen-*Knospen*. Z jemnosti, která leží ve formě *poupě*, vysvětlují se pak mazlivá slova: poupě, poupátko moje, ač i zde pupek ku svému historickému právu se hlásí a jeho — aspoň v nejdůvěrnější mluvě s dětmi malými a v lidu obecném — také dochází: můj pupečku (= můj bobku).

Ve příčině, kterak význam slov se mění, jest velmi poučno slovo *kniha*. Náleží, jak Gebauer ukázal, k témuž kmeni jako pol. kień a čes. peň, knivý (= zdřevěnělý) a místní jména v Čechách Kníje a na Moravě Knín-ice, tak že kmen (podle čníti) pol. kień původně znamenal dřevo vyčnívající, to co lat. caudex = peň a dřevěné voskované tabulky, na kterých Římané psali. Jako lat. caudex neb tožné s ním codex původně znamenalo dřevěnou tabulku, jak lat. liber znamenalo původně lýko a jako něm. *buch* pochází od *buche* (buk), tak znamenalo naše *kniha* původně dřevěné tabulky, ve které litery se ryly a jako dotčená latinská slova vzala na sebe význam jiný, tak i naše kniha znamená několik nebo mnoho listů v jedno svázaných; případně tedy naši předkové užívali množného počtu: knihy, kterýmžto výrazem také třetí žaludek přežvýkavců se označuje. S tím původním významem slova kniha souhlasí také časoslovo *pisati*, znamenajíc v starosl. rýti, sculpere, kdežto naše české *psáti* (= pisati) ve starší době až do první čtvrti 15 stol. znamenalo také *malovati*.

Často jest velmi nesnadno ustanoviti, který ze mnoha významů nějakého slova jest původní. *Pramen* n. p. znamená: paprsek světla, pak tenké proutky n. p. u bylin, kolky v kole, pletky v provazu a v úpletě vlasů, šlahouny či pruty stromové (Sprössling), zřídlo vody, proudy, ve které se řeka dělí (něm. Arm des Flusses) atd. Všecky tyto významy sbíhají se v tom, že při slově *pramen* se míní částky rovné jako z jednoho středu vybíhající a tu snad nepochybíme kladouce za původní význam slova toho *paprsek*. Paprsky

totiž zdají se jako v chomáčích podlouhlých ze slunce systeti (a proto Němci případně mluví *Strahlenbündel*), totéž zdá se při zřídle, z něhož voda do výše tryská; tropus pak přenesen na vlasy, které jako střelky nebo niti se shrnují a na příční kolky či náboje v kole. které z pístu jako paprsky ze slunce vybíhají. Konečně užito slova pramen ve smyslu lat. fons, něm. Quelle a sice jako počátek vody i jako místo, odkud látka se čerpá n. p. prameny dějin českých.

Tato změna významu jest někdy tak veliká, že též slovo dříve bráno v dobrém a později ve zlém smyslu a naopak. Tak znamená nyní slovo *otrok* člověka nevolného, ale znamenalo původně nemluvně, dítě (infans, ot-rok, *ot* totiž záporné a *rok* od řku = mluvím). *Mrcha* znamenala dříve každé mrtvé tělo, i lidské, nyní jen tolik co zdechlinu, jako *zdechnouti* se užívalo dříve také o umírajícím člověku, nyní jen o zvířatech. Slunce posud zachází, ale již nepravíme jako staří *záchod* slunce nýbrž západ, ač lid v národních písních posud říká n. p. slunce stálo na záchodě (= západě). Divně by nám znělo, kdyby sbor církevní nám psal jako se psalo roku 1433 našim předkům ze sněmu Basilejského, „že svatý sbor střeva mateřské lásky Čechóm a Moravanóm okázati míní“ a užívá-li se nyní slova *střevo* tropicky, děje se to jen sprostě: ty střevo = ty hlupáku, žroute. Němcům znamená nyní *Schatz* poklad, milenku; ale slovo to pochází z gothického skatts = skot, dobytek, pak (jako z lat. pecus — pecunia) bohatství (scotus ve středov. latině) a tudiž v novější němčině prvním tropem poklad a druhým milenka: milenka a dobytek! Slovo *dvorný* znamená nám tolik co zdvořilý; jest přeloženo z lat. curia franz. court a dvornosť mravů jest tedy to, co franz. courtoisie; ale poněvadž na dvořích panovnických mezi dvořany rozličné nespůsoby se vyvíjely, znamená pak *dvorný* tolik co pyšný, neslušný, podivný podle středolat. curiosus, curiositas, až slovo to se opět k původnímu významu zdvořilý navrátilo. Staří naši chtíce vychvalovati práci mistrovsky dělanou pravili: to jest *řemeslný* kus, řemeslná práce; ale umělec naší doby sotva by se poděkoval za poklonu: ten obraz jest řemeslně malován.“ Slovo *šelma* (příbuzné něm. der schëlme dobytčí mor, mrcha, v 16. stol. dareba, galgan) znamená každé lité zvíře: lva, vlka, lišku, hada atd. pak v 16. stol. mor; nyní pak znamená jako něm. *schelm* nejen člověka darebného nýbrž, a to po výtce, tolik co čtverák. Králové a knížata bývali mazáni sv. olejem; odtud se jmenuje u mistra Jana Husi „unctus, der Gesalbte“ *mazanec*, kdežto nám slovo to znamená jen maštěné koláče. *Odpovědný* byl našim předkům ten, který záští, válku komu ohlásil (Fehde ansagen), ale my máme odpovědné re-

daktory, ministry atd. (verantwortlich). *Nunvice*, slovo z něm. *nunne, nonne* (a to ze středov. lat. a řec. nonna) u nás přijaté znamenalo původně zajisté pannu klášterní, ale později také tropicky to, co něm. *Nonne* též tropicky označovalo, kteréhožto významu živý doklad jsou *nunváři* z jara po širých krajinách cestující. V zápisné knize města Uh. Hradiště nalezl jsem: „odjel na *dívce* do Uher," slova jen tehda pochopitelná, když se ví, že čajka pták také se jmenuje děvka (stará) a že týmže slovem čajka také se nazývají malé rychlé loďky zvláště vojenské na Dunaji. Slovo *dáviti* znamená nyní jen chrtousiti, nebo zvraceti, naši předkové však dávili víno (lisovali), knihy (tiskli) a pečeti dávili či přidavovali k listům atd. Tato nestálosť významu při jednom slově zabíhá někdy tak daleko, že též slovo zcela různé anoť i sobě protivné, odporné věci znamená. Příčina toho jest buď původní neurčitosť kořene, kteréž jsme svrchu dotekli, buď, že poměry života, ze kterých nějaké slovo jistý význam dostalo, se změnily, tak že slovo sice se zachovalo ve významě tom, avšak na mnoze nám nesrozumitelno jest, poněvadž původu a příčiny toho významu neznáme. Proč *κῆπος* vedle obyčejného významu znamená také zahradu? Proč lat. *sacer* znamená svatý a zatracený? Proč něm. *vergeben* znamená vinu odpustiti a otráviti? Naše *vlna* znamená ostřižené rouno i dutinu vody, *skopiti* znamená cumulare i castrare,[1]) *zadati* někomu (práci i jed), *pomluva* byla námítka obžalovaného, ale byla také a jest nedobrá o někom rozprávka, *nároky* (o česť) za našich předků zjevně se soudily, ale *nároky* = testiculi se zakrývaly jako podnes; *břesk* jest hlas ovčí, trpká chuť piva a svítání; *božec* jest bůžek (idolum) a psotník; *bránička* jest malá bránka a děloha (Nachgeburt); *lůžko* jest lože a děloha; pole se *zapýří* (zarůstá pýřem) a člověk též (= červená se); jest *úklad* sváru (narovnání), *úklad* = záloha (Hinterhalt) a to, co se uložilo = úkol (pensum); *úhrnek* jest summa a zástěra; *žádný* není = ani jeden, dříve = žádoucí; *brusnice* jest brusidlo, ale také bylina vaccinium vitis idaea (Preiselbeere);[2]) *jeřáb* jest pták a strom, ale také nástroj vytahovací; *údělek* jsou čáry, ale také vzrůst (taille); *hejtmančiti* = hejtmanem býti, ale také koně prodávati; *zatopiti* rybník a kamna; *záplava* místo, kde se dříví plaví, pak kalná voda v řece, pak rozodnění, pak ranní a večerní červánky, jasné mračno větrem puzené a v jakých různých významech užívá se slov *matka, panna!* Řec. *dein* znamená potřebovati a vázati; lat. *calx* vápno

---

[1]) O významě slova skopiti = castrare, jest dole vysvětlení.

[2]) O významě „bylina" přijde dole vysvětlení.

a pata; *salio* solím a skáči; *jus* právo a polévka; něm. *arm* rameno a chudý; *enkel* kotník a vnuk; středon. *slôz* zámek a ledové kroupy jako *starosl. gradъ* = hrad a kroupy; *nadávání, nadávka* = zhanění a agio; *hladiti* hladkým učiniti a zničiti; *zapověděti* jest nyní nedovoliti, dříve poručiti právě jako lat. *sancio; zakázati* jest zapověděti i objednati; *kázati* poručiti i trestati; *litovati* znamenalo dříve také *mstíti*; *potřebovati* dříve také = žádati; *spustiti* dříve také = odpustiti (verzeihen); *tápati* dříve tonouti,[1]) *ústup, ustoupení* dříve také = hanba; *potvorný* dříve také nepodobný; *tázati* dříve také mučiti; *soud* právní rozeznání a nádoba, bečka; *kníkám* = dráždím a fňukám; *daněk* krátký ženský šat, cervus dama (Dammhirsch); *odpustiti* dříve (i nyní, ale zřídka) = dovoliti; *oplynouti* dříve také = omrzeti; *ostuditi* dříve také = studeným učiniti; *popravovati, popraviti* jest opraviti (emendare, ausbessern) a trest smrti vykonati; *posel* dříve také = práce; *přemlouvati* rozprávěti i k svému mínění mluvením přiváděti; *přírok* jest lhůta a přirčení, ale také hana a potupa; *přísloví* nyní jen proverbium, dříve také zlá pověsť; *sedati* jest sednouti si i potýkati v souboji; *schovati* dříve = vychovati a do hrobu dáti; *stínka* jest bylina viscum (Mistel) a hmyz = ploška cimex (Wanze); *vymluviti* = vymíniti a mluvením odraditi; *opáčiti, opakovati* = opět činiti dříve také vytýkati; *polučiti se* podařiti a zvrhnouti se; *náprava* restitutio a léno; *uher* trudovatina a Maďar; *pych* dýchání a škoda svévolně učiněná (Frevel); *prus* = Prušák a kůň; *sporý* hojný, nyní (ovšem špatně) nehojný; *samice* u zvířat a jalová řeka; *narození* u svatých den smrti[2]) atd.

Jest jisto, že při většině těchto slov příčinu, za kterou význam měnily, na způsob tropů lze vysvětliti. Kdo má právo poručiti, tomu sluší naříditi, aby se co činilo neb nečinilo a má tudiž také právo, když to, co se mělo činiti, nečiní, nebo to, co se nemělo činiti, se činí, oboje trestati: odtud se vysvětluje záměna a odpor zdánlivý ve slovích: kázati, zapovídati, zakázati. Že středon. slôz znamená zámek, hrad i ledové kroupy, lze vysvětliti tím, že české slovo *hrad* na základě prastarého mythického názoru indoevropského (zvláště v plurálu) znamená bouřná mračna, tedy druhým tropem pak to, co z toho mračna jde, tedy kroupy. *Litovati* ve smyslu *mstíti* taktéž se vysvětluje, zvláště vážíme-li lat. *doleo,* které znamená mimo litovati též mstíti atd. Ale jsou významy tropické, kde význam

---

[1]) Užívá-li se nyní výhradně slova tápati ve smyslu: nejistě rukama hmatati, děje se to vlivem něm. slova *tappen.*

[2]) Podle lat. nativitas v témž smyslu užívaného.

a příčina změny jeho tak na snadě nejsou. Pravíme v češtině n. p. pod zástěrou, pod zábarkou (= pod záminkou), ale pravíme také v témž smyslu pod *barvou;* tropem pod *zástěrou,* pod *zábarkou* míní se zakrývání pravého úmyslu; připouští-li *barva* toho významu? Zajisté, neboť ona kryje povrch věci, na kterou naložena jest, což se dotvrzuje řec. slovem chrôma a lat. *color;* onoť odnáší se ku slovu chrós pleť, kůže (tedy co tělo kryje), toto ke slovu *celo* (kryji, tajím srovn. oc-culo) a tím tedy poznáváme příčinu, proč slova barva tropicky = zakrývání pravého úmyslu užiti lze. *Zbožný* znamená nábožný i mnoho statku (zboží) mající; různosť ta vysvětluje se sans. kořenem slova bůh, podle něhož v sans. znamená původně *díl,* pak udělovatele všech dílů či všeho statku. Avšak vysvětliti nelze, kterak slova n. p. v němčině *arm* znamenati může rámě a chudý, *reif* zralý, obruč a mráz, čes. *klín* lůno a hřebík, *brdo* vrch hory a nástroj tkalcovský, *bohdal* jméno Deodatus a čáp, *dobrá vůle* postoupení = cessio a podebrání na prstě, *břidký* tučný, sladký a ošklivý, *přeslice* při kolovratu a jméno několika rostlin, *líva* vítr jihozápadní a houba, *blanka* malá blana a charpa, *liz* znamení na stromě a jazyk jelení, *roditi* chtíti a ploditi, *trník* malý trn a kapr, jenž se tře, *trud* námaha a horký lišej na tváři, *kos, kosa* pták, brk, šikmost, nástroj k sečení a hvězda Orion atd. A kterak souvisí *mysliti* (cogitare, denken) se slovem *myslivec?*

Nejnápadnější jsou změny ve formě i významě slov, když slova se z cizího jazyka v jiný přejímají. Viděti při tom snahu dáti cizímu slovu podobu domácí, aby mu noví uživatelé snadněji přivykli. Málo které slovo přejímá se beze změny hláskové, nýbrž přispůsobuje se mluvidlům toho národu, který si je osvojuje. Tak naši předkové přejali řec. slovo Kýrillos na dvojí spůsob: přetvořili je ve *Crha* jako vlastní jméno a pak převedli jeho význam (malý kýrios t. j. malý pán) na česko: *panáček,* a tak povstal moravismus, jímž se naznačuje kněz. Podobně převedli slovo Methudius majíce je za odvozené od lat. *metus* (strach, hrůza) na *Hroznata* neb *Hrůza* neb *Strachota,* a to snad jest na příčině, že slovo *Hrůza* v našich zemích se také užívá za jméno osoby. Tak tedy z řec. Kýrillos a Methódios stal se Crha a Hrůza, Hroznata, Strachota. Z latinského *missa* jest naše mše (něm. messe), z *collare* náš kolárek (= nákrčník), z lat. *humerale* náš vomerál, z lat. *casula* naše košile, z lat. *castellum* (poněvadž chrámy bývaly opevněny) náš kostel, z lat. *mendicus* náš mendík, mendíček (žebravý student a žebravý mnich), z lat. *literatus* náš literát a literák, z řec. lat. *monachus* náš mnich, z lat. *abbatissa* naše jeptiška, z lat. *abbas* náš opat, z lat. *prior* náš převor, z lat.

praepositus náš probošt, z lat. *decanus* náš děkan, z lat. *diacon* náš žák, z lat. *monstrans* (co se ukazuje) naše monštrance, z lat. *calamarium* (původně nádobka na zastrkování per, calamus) náš kalamář, z lat. řec. *incaustum* (když tekutina ta ohněm připravena byla) náš inkoust, z řec. katharos (původně sekta Manichejská, jež se nazývala čistá, katharos), něm. Ketzer a náš kacíř, z řec. kyriaké (dům Páně) naše církev, z lat. *paganus* (původně venkovan, ježto mezi venkovany pohanství déle se zachovalo) náš pohan, z řec. lat. *papa* náš papež, z řec. lat. *episcopus* náš biskup, z lat. *mentiri* naše mentiti (lháti), z řec. lat. *maltha* (klej rozličně připravovaný) naše malta, z lat. *scarabeus* náš škrobák nebo chrobák, z lat. *maturus* naše matorný (*o* za *u* jako rozomný m. rozumný), z řec. lat. *organum* naše varhany, z lat. *pulsus* venae (tlukot žíly) náš puls, z řec. *kyrie eleisson* udělali staří Čechové krleš a Středoněmci kirleis, z lat. *post illa* (totiž verba sacrae scripturae t. j. po těch slovích sv. písma, ve středověku uvyklý to začátek každého kázaní) naše postilla, z řec. lat. *horologium* čes. orloj, z lat. *acetum* (aceo kyselým býti) náš ocet, z lat. *calix* a *crux* naše kalich a kříž, z lat. *firmare* čes. biřmovati podle lat. *albus* (bílý) naše labuť, z lat. *hamus* (udice, hák) naše hamovati, v leg. kat. zahamati, a něm. hamme (hemmschuh), z lat. *signare* (t. j. cruce = křížem poznamenati) naše žehnati (něm. segnen), odkud pak žehnati se (kříž vzájemně sobě dělati) = rozloučiti se. Němci pak si udělali z lat. *praedicatio* predigt, *praedicare* predigen, *benedicere* benedeien, *maledicere* maledeien, z středolat. *mesenarius* = *mansionarius* mesner (mansionarius od manere, poněvadž u kostela bydlel, tedy hlídač domu Páně, nikoli od *messe,* z kterého se utvořilo n. p. der früh-messer = kdo ranní mši čte), z lat. *pestis* pest, z lat. *poena* pein, z lat. di-*spensa* speise, z řec. lat. *pentekoste* pfingsten, z středolat. *cellarium* (od cella = špižírna) keller, z středolat. *cellenarius* kellner, z lat. *sportula* (košík s jídlem klientům nebo peníze místo něho dávané) sportel, z středolat. *spenda* spende atd.

Avšak nevypůjčovali si lidé slov pouze z klassických jazyků, nýbrž jak se potřeba namanula z řeči kterékoli. Náš *biřic* jest z vlas. birro, naše *kazajka* z franc. casaque nebo vlas. casacca (od casa = dům, tedy původně pohodlný delší oblek po domě nošený), *kastról* z franc. casserole (v Pikardii castrole), *kravátka* z franc. cravate a to od jména národního Cravate (= Charvát, po němž ten nákrčník Francouzové si osvojili, protož také ve vlas. croatta sluje), *karabáč* prostřednictvím maď. korbats z tur. kyrbatš (= bič) od nás pak k Němcům přišel ve formě karbatsch, *bakalář* ze středolat. baccalarius (a to věrojatně z franc. bas chevalier = menší rytíř,

začátečník v rytířství, tedy ten, který jen nižší akad. řád měl), *pomáda* z vlas. pomata (franc. pommade) a to z pomo jablko, jelikož se původně hlavně z jablek dělala, *punčocha* z něm. bundschuh, *kamizolka* prostřednictvím franc. camisole ze středolat. camisia (lněný spodní šat, košile), *kapoun* z řec. lat. capo, kápon (od kořene kop, kopto biji), ku kterému kmeni věrojatně také se odnáší náš *skop,* z čehož Němci si udělali schöps, náš *křen* jest něm. kreen, naše *kolesa* něm. kalesche, náš *kabát* z franc. capote, naše *bota* jest franc. la botte (čes. slovo škorně), naše *kalhoty* franc. culotte (české slovo hace), naše *vesta* prostřednictvím franc. veste z lat. vestis (šat), naše *kamarád* neb přesmyknutím hlásek v lidu *karamád* prostřednictvím franc. camarade z lat. camera, camara (odkud také naše komora a něm. kammer), původně ten, který s kým v jednom pokoji bydlí, naše *orkaf* z něm. vorkauf, *cedula* ze středol. schedula (proužek papíru), *cifra* ze středol. cifra a to z arab. zifron (nulla), naše *škola* z řec. lat. schola, náš *labor*, *lavor* protřednictvím hol. lavoor a franc. lavoir ze středolat. lavatorium (umyvadlo), naše *řehola* z lat. regula, *klystýr* z řec. lat. klysterium (od řec. klyzein propláchnouti), náš *traktýř* či *trachtýř* ze středolat. tractarius (od trahere táhati), náš *krchov* z něm. kirchhof, naše *labeta* z franc. la bête (hlupec, ve hře pak pokuta ustanovená), náš *pardón* prostřednictvím franc. pardon ze středolat. perdonum, náš *hrabě* a něm. *graf* ze středolat. grafio a to z řec. γράφειν (psáti, nikoli od něm. grau šedý), náš *půst* věrojatně z něm. faste, náš *klášter* z lat. claustrum (co zavřeno jest), *komže* jest lat. camisia, *kmotr* lat. compater, *ornát* lat. ornatus, *konvrš* z lat. conversus, *mistr* lat. magister, *sobota* z lat. sabbatum, *paruka* z vlas. parucca (dlouhé kadeřavé vlasy), *kapusta* (též rus. pol. kapusta) z středol. caputium, poněvadž zelina ta brassica capitata mnišské kápi se podobá, *salát* z vlas. (in) salata, vlastně solí připravená zelina, náš *drtel, věrtel* z něm. drittel, viertel, náš *štercíř* užívaný v 16. a 17. stol. z něm. sterzer (müssiggänger, landstreicher) a z našeho *holomek* věrojatně něm. hallunke, naše starší *facalík, facalitka* z vlas. fazzoletto a to ze středolat. faciletum (šátek na utírání tváře) a *forundhab* z něm. fahrende habe, něm. *petschaft* z našeho pečeť, naše *sukeň* prostřednictvím středoněm. suckenîe rozšířilo se po celé téměř Evropě: franc. sousquenie, souscanie, novoř. σουκανία, středolat. soscania; rovněž naše *rub* starosl. rąb, franc. robe a odtud valně rozšířeno; naše *kaldouny* či *kaltouny* ze středolat. calduna (střevo), náš *lotr* z lat. latro (zbojník), naše *křída* z lat. creta, vlastně tedy hlina z ostrovu Krety atd.

Někdy cizí slovo prostě se převede, jako n. p. naše *masopust*; nesouvisíť ono se slovem *půst* (což dokazuje genitiv masopustu, kdež genitiv slova půst jest postu), nýbrž jest překlad z lat. carnelevamen t. j. maso dovoliti; *bosák* mnich v sandaliích chodící z lat. discalceatus, *trojice* z lat. trinitas, *očistec* z lat. purgatorium, bóh *kovář* světa lat. deus faber mundi, *létadlo* (pták) z lat. volatile, *veselá* neděle z lat. laetare (4. neděle postní), *neděle* z lat. feria (den kde se nepracuje), *bradáč* z lat. barbatus (laik v klášteře, kdežto mniši kněži vousů nemívali), v brněnském jargoně *sich verseelen* z čes. dušovati se; *tvrdosť* nebes jest překlad lat. firmamentum, *próvod, průvod* (průvodní neděle) jest lat. conductus paschae atd. Povstávají tím někdy divné formy na polo překlady na polo obdoby, jako *vánoce* z něm. weihnachten, *bavlna* z něm. baumwolle; sem náleží také slova n. p. *pailgelb* (strohgelb), *sobotales, jarmarkales, nadubrman* (z něm. obermann). Co se týče překládání, jest velezajímavé slovo *králík* znamenající známé zvíře, vlastně však „malý král“. Kterak zvíře ono asi přišlo k svému českému (také pol. a litevskému) jménu? V latině sluje *cunniculus* a z toho si udělali Němci kunigl, künigl, což jest také zdrobnělým slovem středoněm. kunig = könig; tak dostalo zvíře něm. jméno *königel,* z čehož pak Slované si utvořili překladem jméno „králík“.

Někdy smysl slov nejen z ciziny přijatých nýbrž i domorodých časem se mění. Tak n. p. znamená slovo *kumpan* původně náchlebníka (brodgenosse), neboť pochází ze středol. com-panium (panis chleb), pak společníka, účastníka téhož ústavu a sice v dobrém smyslu, nyní již s příhanou. *Laik* (od laicus a to od laos lid) byl původně nekněz, nyní nepovědomý u vědě, neznalec. *Skandal* z řec. skandalon bylo původně pasť, v biblické řečtině pohoršení, nyní všecko, co hanbu a pohoršení činí. *Pop* z lat. papa otec, nyní jako něm. pfaffe s příhanou. *Charlatan* z vlas. ciarlatano původně mluvka, nyní dobrá kopa, která mnoho prováděti slíbí, ale nic neprovede. *Charmant* nyní milý, rozmilý, původně čarující ze středol. carminare, kouzelné písně zpívati. *Špitalník* z lat. hospitalis původně rytíř řádu templářského, pak člověk starý, chovaný v opatrovacím ústavě, jenž také špital slul, tedy tolik co chudák a konečně simulant, který se dělá nemocným, aby v nemocnici zaopatřen byl, der spitalbruder. *Špinhauzník*, nadávka povstalá koncem minulého století, když přádelny se zřizovaly a trestanci nuceni bývali, aby v nich pracovali. Něm. *frau* znamenalo původně paní, která právo má poručiti, ale nyní již v některých krajinách se říká také *bettelfrau.* *Chamaeleon* znamená ještěra barvu měnícího a podle toho tropicky

člověka dnes tak zítra jinak smýšlejícího; původně a slovně znamená však zemělva (řec. chamai = při zemi a leon). Někdy se zapomíná na kmen, ze kterého slovo odvozeno a odvozují se nová slova; tak z lat. calendae jest čes. *koleda* a od toho odvodili opět lat. slovo colenda a colendisare koledovati; z našeho holomek udělali Němci *hallunke* a my jsme to slovo jako nadávku zpět přijali. Někdy zase zmodrchají se slova tak, že původní forma jich sotva se pozná. Kdo pozná v čes. *pantafír* něm. partieführer? V čes. *pardion* chudý šlechtic (kobylkař), vlas. par dio? V čes. *žamputař* franc. Jean foutre? V čes. místním jméně *Postoloprty* lat. Porta apostolorum? V něm. *Usedom* slov. Uznojim? V něm. *Zuckerhandel* čes. Suchohrdlí? V něm. *lexe* lat. lectio? V něm. *odporant* čes. odpor, tedy toho, kdo odpor klade? A tak povstaly jmenovitě buď šprýmovným mluvením nebo sprostou hantýrkou pravé nestvůry slov, jako np. *pištuntál* (bestandtheil), *inšvengr* (hirschfänger), *pšour* (beschauer), *salakvarda* (salva guardia), v němčině die *gallen* (m. galeere), *kupsen* (z čes. kopčiti), *mosanzen* (z čes. mazance), *saupan* (ze slov. župan), jakož podobně naši Hanáci z osobního jména Saint Genois (mluv ženoá) si udělali *Šamšula* a Hanák pod klanicí, kterou ho „Bramburáci“ bili, si vzdýchal: „ach ty milé *krocefósko*“ t. j. krucifousku = crucifix; anebo jako pohanští Polabané slyševše lat. *kyrieleison* posměšně to přetvořili „u kri volša“ (t. j. v keři olša).

Někdy pochází změna slova z cizího jazyka přijatého ze snahy, vpraviti do toho slova nějaký smysl; a tu snaha ta často se upokojí, dá-li aspoň jedna čásť slova změněného poněkud smysl, ostatek může zůstati temným. Na všechen spůsob dostávají ta jména tím, že se do nich jistý smysl klade, tvářnosť, jakoby se na domácí půdě byla zrodila. To nejnápadněji se pozná z jmen bylinných vzatých z jazyka cizího, ač ovšem mnoho takových jmen beze všeho rozumování se přijímá. Tak n. p. náš *barvínek* zdá se souviseti s pojmem barvy; avšak jest to přetvoření lat. jména *pervinca,* z čehož také Němci, chtíce do lat. jména smysl vložiti, si udělali *bärwinkel.* Na doklad, kterak slova významem se mění, když význam kmene se zapomene, přivádím zde mimochodem druhé jméno něm. té byliny, jež obyčejně se píše sinngrün, totiž dvěma *n*; má se však psáti jedním: sin-grün, od kmene *sin* = silný, velký, trvanlivý, kterýžto význam prostupuje v jiném jméně té byliny *immer*-grün.[1]) Podobného spůsobu zdá se mi býti slovo *bedrník*; na první pohled zdá se ovšem, že se odnáší

[1]) Podobně má se věc se slovem sündfluth, kteréž psáti se má sindfluth t. j. veliká voda, povodeň.

ke slovu *bedro,* jakoby tedy bylina ta byla od bolesti beder anebo měla vůbec léčivou moc, k čemuž by se vztahovati mohla také slova písně: „pijme pivo s bobkem, jezme bedrník, nebudeme stonat, nebudeme mřít“. Avšak uvážíme-li lat. jméno té byliny pimpinella i pipinella, bipinella (t. j. bipenula), nebloudíme snad, že z toho české slovo utvořeno bedrník, aby smyslu nabylo právě jako Němci z téhož lat. slova si udělali *biber*nelle, jako by se mysliti mělo na bobra (biber). Naše *bazalka* jest ze středolat. *basilicum* (a to z řec. basilikós = královský), tedy bylina velmi vonící; že tomu tak, dosvědčují jména té byliny: bazilika, bazilička a něm. její název *königskraut.* — *Brambory* patrně se tak jmenují, poněvadž k nám přišly z Braniborska. *Broskev* pak jest přetvořeno z lat. *persica* (amygdalus p.) a vedlejší jméno *břeskev,* jakoby pocházelo od *břesku,* ukazuje opět snahu, do slova nějaký smysl vložiti. Naše *brusinky, brusiny* (vaccinium vitis idaea, preiselbeere) jsou věrojatně přetvořeny jako něm. preisel = preusel = praselbeere; neboť uvážíme-li, že moravské jméno jich jest brus*l*enky a že Němci utvořivše své jméno preisel z lat. berberis a nerozuměvše tomu jahody ty nazvali v některých krajinách, jmenovitě v Bavořích a Falcích, *braus*-beere, vysvětluje se nám možnosť, že Čechové jméno brusnice podle sousedního brausb. utvořili a je ku slovu *brus* vztahovali. Naše *březulka* nebo *březalka,* kterou se barví vejce na červeno, jest ze středolat. brasilium nebo bresillum t. j. lignum brasilicum, ale vypadá, jakoby pocházela od březy. Slovo *citvar* vypadá jako by bylo složeno z *cit* a *var;* pochází prostřednictvím středoněm. *zitwar* ze středolat. *zeduarium* a jako pro lepší jemu porozumění dostalo formu cicvar. Slovo *čertikus, čertkus, čertův kus* a *čerta kus* (jinak sv. Petra koření, scabiosa succisa) není kus, část čerta, nýbrž jako *kousnutí* čertovo, poněvadž, jak náš lid bájí, čert záviděv lidem toho dobrého koření v zemi je obkusoval, anebo jak Němci, jimž sluje Teufels-*abbiss,* praví, poněvadž čert jsa rozzloben, že mu Matka Boží vzala moc tím kořenem lidem škoditi, kus toho ukousl. Naše *dobramysl* anebo u lidu moravského *dobromysl* i *dobromysel* jest buď z něm. jména té byliny *wolgemut,* anebo naopak něm. z českého; oboje pak věrojatně vzhledem k nějaké rostlině z rodiny thymianův a to vzhledem ke slovu řec. thymos (= mysl). Rovněž tak naše mateří *douška* (t. j. duška, duše jako v pol. macierza dusza) vzhledem k botan. jménu thymos serpillum, an thymos v řec. znamená mysl, duch, vůně. Naše *cibule, fasule, kaštan* téměř beze změny vzaty jsou z řec. a lat. cepula, phaselos, kastanon, *janoklika* povstala přesmyknutím z *angelica; koriander* jest z lat. corioandrum a to z řec.

6*

koriannon od kóris štěnice, poněvadž silný zápach té byliny stínky zapuzuje; čes. a něm. *karfiol* (květové zelí) z vlas. cauli di fiore, zkráceně cavol fiore, a *konvalinka* či *konvalija* (Suš. N. P. 324) není než lat. *convallaria* t. j. bylina na stráních lesnatých rostoucí a *klinopad* (= přeslen) není než přijato z řec. lat. *klinopodium* (vlastně noha u postele, jako také Němci jméno byliny té převedli na *bettfuss*); naše *kdoule* a *kutny* (staron. kútina, středon. quiten a kitten) pocházejí ze středolat. řec. *kydonia* (totiž méla t. j. kydonská jablka) od města Kydónu na ostrově Kretě. Náš *karafiát* jest, jak druhá jeho forma karafilát ještě zřetelněji ukazuje, řec. karyóphyllon; znamenáť strom i květ rostliny Eugenia caryophyllata, jehožto černé květy, než se úplně rozvinou, se sbírají, a pro podobu k malým hřebíkům pod jménem hřebíčků již od 10 stol. v Evropě jako koření známy jsou. Obecné české jméno karafiátu u nás rostoucího jest hvozdík; ale když přičiněním Kartusiáků kultura této čeledi rostlinné velmi se ujala, tak že jeden druh dyanthus Cartusianorum nazván jest, ujalo se také jméno karafiát v tom smyslu, ve kterém nyní se béře, ač i slovo hřebíček zde onde též označuje to co karafiát, jak v národní písni se praví: „červený jak hřebíček". *Majorán* vzat ze středol. majorana a to jest přetvořeno z řec. lat. amarakos; lid pak chtěje míti v oblíbené sobě květině smysl pochopitelný, z majoránu udělal si *marijánek* (n. p. Suš. N. P. 251. 283. 553.) aneb k lat. majorana ještě podobnější *marijanka* (n. p. Suš. N. P. 258. 303). Oblíbený u našich venkovanů *rozmarýn* jest lat. *ros marinus* (= rosa mořská); ale lid také mluví *rozmarýna*, ano i *rozmariján* (n. p. Suš. N. P. 227. 314). Beze změny zůstal *melón* z řec. melon (= jablko); taktéž mnoho se nezměnila *levandula, lavandula* ze středol. lavendula a to z vlas. lavanda (vlastně: mytí od lat. lavare, poněvadž bylinu pro vůni dávali do lázně, jako posud se dětem do koupele dává). Pádný důvod, kterak lid se snaží leda smysl do jména sobě nesrozumitelného klásti, jest jméno rostlinné *kartybenedikt* aneb i *kartibenedikt;* jest to lat. jméno carduus benedictus (proto ve vědeckých spisech kar*d*obenedikt), vlastně „požehnaný trn", pro mnoholéčivou moc svou tak nazvaný. Naše *moruše* vzala jen k sobě českou koncovku a není než lat. morus; větší změny se dožil čes. *okurek*, *okurka,* jakoby náležel ke kmeni *kůra,* ale pochází ze středoř. angurion; na Moravě v některých krajinách říkají také *oharek,* jakoby pocházelo z jména *ohar.* Podobně udělali si Němci z řec. lat. aristolochia (což vlastně znamená bylinu porod usnadňující) svoje *osterlutzei,* jakoby souviselo se svátky ostern (velikonoce); náš lid zase přetvořil franc. jméno orobanche v *orobaňka,* jakoby náleželo

k slovu baňka, a náš *orlíček* znamenající bylinu aquilegia zdá se býti mylný překlad z nedorozumění, že v lat. slově vězí aquila (= orel), kdežto pravdě podobněji ono rostlinné jméno latinské znamená snad „vodu táhnoucí“ (od aquilegus). Náš *peltram* nebo *pertram* pochází z něm. *bertram,* kterýmžto slovem, jež také znamená něm. osobní jméno, Němci přetvořili řec. lat. jméno rostlinné pyrethrum, pocházející od řec. pyr oheň, poněvadž kořen té byliny na jazyku velmi pálí, právě tak jako náš lid bylinu clematis pojmenoval *plamínek,* poněvadž listy její čerstvé na jazyku a v hrdle silně pálí. Z lat. piper a paeonia udělali jsme *pepř* a *pivoňka;* slyšíme-li pak slovo *polej, polejka,* samo sebou zaznívá nám naše české *políti,* avšak jméno byliny té není české, nýbrž pochází z lat. pulejum, pulegium a to od pulex (blecha), poněvadž podle Plinia (20, 54) zapálený květ čerstvé byliny blechy moří; k tomuto lat. kmeni ukazuje zřejmě jiná forma čes. jména *pulej.* Taktéž ukazují naše česká slova *petružel, petržel* k našim slovům *petr* a *žel;* avšak vězí nicméně v našem jméně bylinném řec. lat. petroselinum (t. j. petra = skála a selinon = apich) a původní *n* řec. lat. slova ukazuje se v české formě petružle*n*, petržle*n*, z něhož lid pak udělal srozumitelnější sobě petružel anebo na Moravě *petržilka.* Naše čes. *puškvorec* zdá se býti domorodé, jakoby pocházelo od slova škvor; avšak uvážíme-li ostatní formy toho slova, kterým se označuje bylina acorus calamus, *pruškvorec, prstvorec, prustvorec,* vidíme snahu lidu, dáti cizímu slovu nějaký smysl český a tímto cizím slovem jest něm. jméno byliny té *brustwurz,* které dříve se užívalo v nemocech prsních. Naše *šalfija* pochází z lat. salvia a to od salvus (= léčivý), jelikož byliny té často se užívalo a užívá od rozličných neduhů vnitřních a zevnějších; naše *satorejka, saturyje* není než lat. slovo satureja a naše *pohanka* nemá jména od *pohanění,* nýbrž skutečně od pohanů, jelikož užitečná bylina ta přišla k nám z pohanských zemí, pročež také se jmenuje u Němců das *heidekorn,* pol. Tatarka, franc. sarrasin (= saracenský), právě tak jak naše *turkyně* dostala jméno, že od Turků k nám přišla. Naše *třešeň* jest z lat. řec. cerasus, středolat. cerasea a to od řec. keras roh (při ovoci pecka) a jméno byliny *voměj, oměj* neb *omej* conitum) věrojatně utvořeno z lat. řec. ami (něm. der ammei).

Ostatek příště.

Rozhledy literární.

Svod zákonů slovanských. Zpořádal dr. H. Jireček. V Praze 1880. Nákladem F. Tempského.

Není tomu tak dávno, co mluviti lze o právě *slovanském,* v tom totiž smyslu, že všecka zřízení právní všech národů slovanských jako souhrn práva slovanského se staví proti právům jinonárodním n. p. právu germanskému. Má-li věda právní u příčině té obzor svůj rozšířiti a nějakého stupně vyššího dostoupiti, nelze jinak, než aby v badání svém spravovala se methodou srovnávací čili, což jedno jest, methodou historickou. Do černého u věci té uhodili Němci, mezi nimiž při samém počátku tohoto století vědu historie právní založili Savigny a K. Fr. Eichhorn slovutným od té doby časopisem „Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft;" hlavní zásluha však přísluší Eichhornovi, který důmyslným dílem svým: „Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte (1808)" vyklučoval jiným cestu, kterak postupovati slušno, má-li věda právní dobrati se zdravého jádra a nemá-li lapati pouhý dým a prázdný vzduch, jak u nás činil Adauktus Vogt, který r. 1788 rozpravu „Ueber den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern" vydav jen toho dovedl, že ducha českých zákonů t. j. českého práva neznal a znáti nemohl, poněvadž prameny toho práva tehda známy nebyly. Símě Savignym a Eichhornem rozeseté přineslo úrodu hojnou. Němci totiž začali probírati práva jednotlivých kmenův a shrnovali právní zřízení k sobě náležitá pod jistá záhlaví, tak že z jednotlivých práv kmenových stanovili právo germanské. Základem posud nepohnutým ku pracím podobným jest monumentální dílo J. Grimmovo „Deutsche Rechtsalterthümer" (1828), ve kterém obrovský duch Grimmův nejen nejstarší právo všech kmenů germanských v jedno spojil, nýbrž také na místech náležitých k podobným zřízením jiných národů: Řeků, Římanů, Slovanů atd. ukazoval a takto právo z obmezenosti kmenové i národní posunul a na svícen světové ideje postavil a povýšil.

První mezi Slovany, který právo slovanské pojal za celek, byl W. Alexander Maciejowski, ctihodný Nestor vědecké historie práva slovanského, který v díle svém „Historia prawdodawstw Słowjańskich" (1833–35 sv. 4; druhé vyd. sv. 6 r. 1856) právní zřízení jednotlivých kmenů slovanských soustavně vylíčil. Ač Maciejowski nevládne tak důkladnou znalostí vědeckou jazyků slovanských, jako vládl Grimm znalostí jazyků germanských, ačkoli tedy co se týče filologického významu právnických slov někdy se stanoví na výsledcích, jimž potakati nelze, přece výtečné jeho dílo mocný dalo podnět, že také jiní uvazovali se ve studium práva slovanského a že předkem pomýšleli na to, aby prameny toho práva do doby té buď jen na malém díle vydané anebo v prachu archivův a musei ukryté na světlo se vydávaly. Tři léta po vydání Maciejowského Historye r. totiž 1838 vydal A. Kucharski „Najdawniejsze Pomniki Prawdodawstwa Słowiańskiego" obsahující Pravdu ruskou,

Zákonik srbský, Práva země české (knihu Rožmberskou), Výklad na právo zemské od O. z Dubé a Řád práva zemského. Ačkoli práci Kucharského, hlavně co se týče kritiky textu, leccos vytýkati lze, přece se stala příkladnou a tím také záslužnou ve příčině té, že povzbudila jiné, aby právní prameny jednotlivých kmenů slovanských, hlavně doby starší, ve spůsobě sborníku vydávali. A takový sborník nám před rukama jest prací dra. H. Jirečka, muže přípravnými studiemi mezi námi k takové práci nad jiné spůsobilého. Netřeba zde mnoho chvalných slov šířiti; dostačí ukázati k dílu jeho r. 1863 vydanému „Slovanské právo v Čechách a na Moravě od prvních zpráv do konce X. století,“ které — a věru ne slovem lichým — právními starožitnostmi českými nazvati lze. Jest to v pravdě kulturní obraz z nejstarší doby národu českého; neboť právo jsouc vtělením názoru, kterak jednotlivec sebe t. j. svou osobnost nejen k rodině, obci a státu staví nýbrž kterak také velká osobnosť celého národu své styky s národy jinými pojímá, jest opravdově nejsličnějším květem kultury národní, bez něhož dějinám národu ani rozuměti nelze. Nejen symbolika náboženská nýbrž také symbolika právní proniká hlubokým významem svým nejstarší doby všech národův; a jako k symbolice vůbec naivní názor nakloněn jest, tak také jeví se v symbolice právní veliká příbuznosť rozmanitých národů. Ač právo z duchové půdy každého národu samorostle se vyvíjí, nicméně podobají se leckterá zřízení jeho právům jinonárodním a to tím více, čím starší doby dotýká. Tyto podobnosti pak vyhledávati jest úlohou právní historie a úlohu tu vykonal H. Jireček pokud se týče práva českého, an nejen vysvětlil, co v právě staročeském jest ryze českého co v něm jest společně slovanského, nýbrž také znázornil, kterak právní zřízení česká se podobají starořímskému a starogermanskému právu. Chtěje nyní také jiným otevříti zdroje, ze kterých on látku ku svému dílu právě dotčenému čerpal, vydal — dulcius bibuntur aquae ex fonte ipso — prameny samy a sice v úplnosti takové, že posud takového sborníku nebylo, v němž by nejdůležitější zdroje k nejstaršímu právu slovanskému najednou podány byly. Zahrnujeť sborník či svod Jirečkův prameny tyto: 1. Dogovor velikago knjazja Olega s Grekami 912 goda. — 2. Dogovor velikago knjazja Igorja s Grekami 945. g· — 3. Pravda Rosskaja. — 4. Pravda Novagoroda s Němci 1189—1199. — 5. Pravda knjazja Smolenskago s Rigoju 1222 g. – 6. Rjad knjazja Smolenskago s Rigoju 1240—1250 g. — 7. Ustavnaja gramota dannaja žiteljam Dvinskoj zemli 1397 g. — 8. Pskovskaja sudnaja gramota. — 9. Statut korolja Vladislava II. dannyi Litvě 1420—1423 g. 10. Sudebnik korolja Kazimira dannyi Litvě 1468. — 11. Novgorodskaja sudnaja gramota 1471. — 12. Dogovor Novgoroda s Polskym koroljem Kazimirom IV. 1471. — 13. Sudebnik Velikago knjazja Ivanna Vasiljeviča 1497. — 14. Litovský statut 1529. — 15. Sudebnik carja Ivana Vasiljeviča 1550. — 16. Zakon cara Stefana 1349—1334. — 17. Dogovori Dubrovačke občine. — 18. Zakon slavonski. — 19. Statut Vinodolski. — 20. Statut Poljički atd. Z českého práva: 1. Zlomky Rukopisu Zelenohorského. — 2. Decreta Brecislai 1039. — 3. Privilegia Theutonicorum Pragensium 1178. — 4. Statuta Ottonis 1229. — 5. Privilegium ecclesiasticorum. — 6. Decretum comitiorum regni Boemiae 1266. — 7. Zlomek z Majestas Carolina 1346. — 8. Řád práva zemského.

Z výčtu toho poznati, s jakou znalostí věcí Jireček sborník ten sestavil, jak kriticky si počínal, aby každému, kdo podobná zřízení právní podle stáří jich poznati chce, práci co možná usnadnil. Kdo na p. oba dogovory (smlouvy)

ruskořecké z r. 912 a 945 srovná s Pravdou ruskou, se zákonem cara Štěpána, se statutem Vinodolským a Poličským, toho tajna nezůstane ta prostá jednoduchosť a naivnosť, nicméně však vážnosť právního názoru Slovanů ruských a jižních a kdo bedlivě přečte všecky prameny v tomto sborníku podané, přesvědčí se, kterak podobno jest naše právo staročeské k ostatnímu právu slovanskému, i co se týče věcí i formálností, a to měrou takovou, že leckteré zřízení práva českého jen podobným zřízením práva jinoslovanského objasniti lze. Tak český *ohřeb,* jemuž ani Řád pr. zemského ani Maj. Carolina již nerozuměly, má doklad ve slovích dogovoru r. 912: „ašče li budetъ nemovitъ tako sъtvorivyj, da vъdastъ, eliko možetъ, i da sъnimetъ sъ sebe i ty samyja porty svoja, vъ nichъ že chodilъ = pakli takový pachatel nemovit jest, tehdy ať dá, kolik může i ať svlekne se sebe i ten svůj oděv, v němž chodí. *Svod* našich listin objasněn teprve svodem ruským a jihoslovanským atd.

Podobnosť právních zřízení zplodila také v právích slovanských táž slova právnická, jako jsou: *právo, pravda, křivda, zákon, súd, dědina, zboží, obec, rok, nárok, hlava, tat, sok, svod, desky, svědek, přísaha, očista* atd. Anoť i mnohá rčení jsou totožna n. p. jíti na svod, jíti na přísahu, přísahati Bohem, na něčem, odložiti hlavu (t. j. vykoupiti se pro vraždu z pomsty příbuzných) atd. Velmi poučný jest ve příčině té Statut Litevský z r. 1529. Mělo se posud za to, že Statut ten psán jest nářečím maloruským; kdo však zná právnickou řeč a terminologii českou XV. století, ani za okamžení nebude na rozpacích, že Statut ten psán buď od rozeného Čecha buď od muže, který ve právním slohu českém onoho věku dokonale vycvičen byl: terminologie jest téměř výhradně česká a užívalo-li se statutu jako zákona, nelze pochybovati, že znění jeho Litvanům, Polanům a Malorusům za doby té srozumitelno bylo. Slyšme n. p. čl. 2.: „Chto by kolvek z poddanych našich vtek z panstva našego do zemli neprijatel našich, takovy každy čest svoju tratit a imene ego, otčisnoje i vysluženoje i kuplenoje ni detem ni bližnim, tolko na nas Gospodara“ (str. 111); — „koli by chto listy abo pečati naši falšoval abo ich vedomo požival: takovy maet každy karan byti falšer ognem (str. 112.); — tež esli by kotory poddany naš vradnika našego zemskogo abo posla na zprave našoj zemskoj zgvaltoval, zranil abo zbil: takovy každy maet byti karan gorlom (= hrdlem) tak, kak by Majestat naš Gospodarskij obrazil.“

Vydání samo jest správné, jen zde onde vloudila se chyba tisková v části ruskými literami tištěné, n. p. str. 54: gbě m. gdě, str. 55. vakladu m. zakladu, chyby nepatrné, které si opraví zajisté každý sám. Jen toho si přejeme horoucně, aby p. vydavatel co možná brzo vydal také „Slovník právnických výrazů,“ který nám na konci předmluvy slibuje; tím by usnadnil velice práci zvláště začátečníkům, kteří by s právem slovanským zanášeti se chtěli.

Přejeme z toho srdce, aby z této knihy Jirečkovy mnozí a zvláště naši právníci hojně těžili, aby jmenovitě oni uvážili slova jeho v předmluvě pronešená: „Veliká i lákavá jest úloha, v zákonech slovanských vykázati, co jest v nich vlastního, co cizího; vyhledati, pokud se názor právní v lidu slovanském jeví jednostejný, pokud rozličný; vyzpytovati konečně, kterak právní závody slovanské shodují se s právními závody jiných národův a pokud se od nich liší.“ Zda-li ta slova nezůstanou hlasem volajícího na poušti? Jest se toho obávati; neboť vyjma sotva pět právníků nestará se u nás žádný *právník* o vzdělávání práva slovanského vůbec a českého zvláště, tak že ve příčině té dobyli si neprávníci větších zásluh, nežli ti, kteří by říkaje povoláním

svým k pěstování *vědy* práva českého lnouti měli. Všude jeví se v národě našem čilý ruch duchový; jen naši právníci oklepouce se sebe prach školský pouští se na tak zvané pole praktické spokojeni jsouce, že „dat Tribunianus honores“; do zápasu duchového na poli vědy své, vědy práva *českého* — ač k tomu zápasu *κατ᾽ ἐξοχήν* povolání míti mají — jen bílé vrány mezi nimi se dávají a takto jich netečností leží na velikém díle u nás ladem pole to, kteréž vzdělávati právníci němečtí a jinonárodní za česť a povinnosť sobě pokládají. Bůh to naprav! *V. Brandl.*

* * *

Novější publikace z literatury lidové.

1. *Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské. Usporiadal a vydal Pavel Dobšinský v Turč. sv. Martině 1880. Cena 1 zl. 50 kr.*

Prostomilá to knížka, čtoucímu se nelze od ní ani odtrhnouti! Spůsobem nad míru zajímavým a poutavým líčí nám v ní p. spisovatel život člověka slovenského od kolébky až do hrobu. „Člověk přišel na svět. Kde se tu vzal? Přinesla jej voda; tam na járku, na potoce, na Dunaji ulapila jej babička. Hned jak jej ulapila požehnala ho na jméno Adama neb Evy.“ I vede nás p. spisovatel do chaloupky k šestinedělce, vypravuje, kterak opatrují toho nového občánka, jak jej otec přijímá za své dítě, vypisuje křtiny a slavný úvod, jak dítě v domě otcovském vychovávají, jaké písně jemu matka zpívá, jaké pohádky vypravuje, jaké hry s ním provozuje. Pak vede nás za dědinu na místo vykázané, kde mládež všelikými hrami se baví a obveseluje. Dále vypisuje zábavy mládenců a panen; zálety, ohlady a svatbu; tance, zpěvy a hudbu; život rodinný, domácí a pospolitý; život hospodářský a pastýřský; život řemeslný, průmyslní a obchodní, život občanský, přidávaje ku každému článku příslušné zvyky a obyčeje, pověsti a tradice. Potom vypravuje nám pan spisovatel o pověrečných a báječných bytostech lidu slovenského a přidává pak na konec sbírku prostonárodních her spořádanou dle dob ročních.

Co tu prostomilé poesie! Těžko věru nevzpomínati „lepších starých časů.“ Toť zlatý věk, to ráj lidu, z něhož jej mečem plamenným vyhání nová doba. A bohužel nelze neuznati, že čím spíše lid ráj ten opustí, tím lépe jest. Minula doba tiché snivosti, minula doba písní a pohádek, zábav a her. Nyní prohlédnouti třeba, bystrým pozorovati okem, co se děje vůkol a chystati se k obraně proti útokům obrněných nepřátel!

Nad míru zajímavo i poučno jest, co p. spisovatel vypravuje o řemeslné a obchodní podnikavosti lidu slovenského. „Není domu hospodářského bez krosen (stavů), na nichž hbitě a uměle tkáti umějí. Máme příklady barvířů, stolářů, koželuhů, strojníkův a jiných řemeslníků, kteří ve Španělsku, Francouzsku, Německu, Anglicku, v Americe a jinde závody a kupectva pozakládali a soutěž s cizinou vydrželi, jsouce jménu slovenskému ke cti a nezapomínajíce své řeči mateřské a své domoviny.“ Jsou mezi lidem slovenským také umělci samouci a to ne ledajací, nýbrž takoví, co dělají varhany a klavíry od vidění bez žádného návodu. Co by z lidu takového mohlo býti, kdyby to nebyl — lid slovanský!

Přejeme krásnému dílu tomuto i mezi čtenářstvem českým hojného odbytu, jakého svým vzácným a velezajímavým obsahem zasluhuje.

2. Týž zasloužilý p. spisovatel vydal svým nákladem „*Prostonárodnie slovenské povesti*“, sešit I. za 30 kr., jakožto pokračování „Slovenských pověstí,“ jichž od r. 1858 do r. 1861 s A. H. Škultétym šest sešitů byl vydal,

V sešitě tomto obsaženo deset pěkných pohádek slovenských, obsahem svým na mnoze i u nás známých. Tak „Červenkrál a Žltovláska“ jest Erbenova nevyrovnaná „Zlatovláska,“ k ostatním nalézají se varianty ve sbírce Kuldově. Srovnáním takových variantů naskytují se zajímavé parallely aesthetické i ethické.

3. *Sbírky prostonárodní, které pořádá pohádková komisse lit. řeč. spolku „Slavia“ v Praze.*

U Rusův, Polákův a jižních Slovanů poesie lidová čili tak řečená literatura tradicionalní jednak posud novými plody se rozmnožuje jednak alespoň plody ducha národního po dřívějších pokoleních zděděné v původní svěžesti a neporušené spanilosti v paměti lidu se zachovávají, kdežto u lidu českomoravského nastalým rozkladem individualit kmenových jen ještě některé zbytky poesie lidové a ty na mnoze ve spůsobě dosti porušené na krátký eště čas v paměti lidu se udržují. Sbírati neocenitelné tyto plody ducha národního u Rusův a Poláků vzaly na se učené společnosti, sbírky konají se systematicky, podle jisté methody, a kde úroda posud tak hojna, jest ovšem i žeň přebohata. Tak přehojné již bez toho sbírky ruské obohaceny budou nesmírně systematickými výpravami, jež c. geografické družstvo v různé kraje širé vlasti ruské vysýlá. Jedna taková výprava podniknutá D. P. Čubinským v jihozápadní kraj ruské říše vytěžila sedm svazků pohádek, písní, přísloví, hádanek atd. překrásných a systematicky spořádaných.

U Poláků Oskar Kolberg pomocí akademie Krakovské sbírá materialy ethnografické podle okresů. Velikolepé této sbírky, nazvané „Lud, jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, piésni, muzyka i tańce“ vyšlo již asi dvacet silných svazků, v nichž obsaženo vše, co národní duch lidu polského splodil. Písně opatřeny jsou nápěvem a přidáno hojnosť věrných vyobrazení věcí důležitějších.

Nám Čechüm nevidělo se nikdy, že by samorostlé plody ducha národniho měly tolik důležitosti do sebe, aby nějaká společnosť jich systematické sbírání si byla obrala za úkol svůj, vše tu zůstaveno horlivostí několika obětavých jednotlivců. Tím stalo se, že malou toliko část́ sebráno toho, co se nasbírati mohlo, kdyby se bylo pracovalo systematicky obezřelým řízením nějaké společnosti. Teprve v době nejnovější ujal se předůležité práce této na národu roli dědičné se zápalem mladistvým a snahou upřímnou spolek našich studujících v Praze „Slavia“ i koná ji s horlivostí a vytrvalostí všeho uznání hodnou jakož i s náležitým rozhledem kritickým. Od r. 1873—1875 vydány čtyři sešitky „Národních pohádek, písní, her a obyčejů“ nákladem J. R. Vilímka. R. 1877 komisse počala vydávati „druhou řadu“ svých sbírek dle rozmanitých odborů systematicky spořádanou v sešitech objemnějších a úpravnějších nákladem svým, zároveň rozšířila svou činnosť i na družné Slovensko, kdež ještě největší výtěžek kyne. Posud vydány v pateru oddělení: Národní písně (české i moravské), Národní pohádky a pověsti, Koledy vánoční, Dětský věk a české i moravské písně a Písně slovenské, celkem 10 sešitů. Doporučujeme důležitý tento podnik našeho studentstva pozornosti a přízni všeobecné, přejíce, aby nejen hojnými novými příspěvky, nýbrž i odebíráním laciných sešitků již vydaných co největší podpory docházel, aby dílo tak krásně započaté dospělo šťastného konce, jmenovitě aby též vydány býti mohly nápěvy, bez nichž píseň národní jest jako tělo bez duše.

4. *Moravské národní pohádky a pověsti. Sebral a napsal Fr. M. Vrána. Sešit I. z okolí Němčického na Hané. V Brně 1880. Nákladem spisovatelovým. Cena 30 kr.*

Sešitek tento čtyřarchový zavírá v sobě pohádky, žerty a prostonárodní anekdoty vypravované řečí správnou, slohem prostým a nehledaným, ale přece hladkým a lahodným, v pravdě pohádkovým. Viděti, že p. spisovatel se vzdělal čtením vzorů nejlepších. Ve příštích sešitech p. spisovatel slibuje vydati pohádky z okolí židlochovského a „pověrečné pohádky a pověsti" z jiných krajin Moravy. Z té příčiny upozorňujeme na některé vady a nedostatky, jež jsme v sešitě tomto shledali. Národní pohádky zvláště mládež ráda čítává, proto potřebí výboru co nejpřesnějšího, by se jí nic nedostalo do rukou, čím se buď dobrý vkus nebo mravní ideál porušuje. Zásady této p. spisovatel v I. sešitě nebyl všude dbalý. Dávaje se snad sváděti přílišnou pietou k „literatuře prostonárodní" pojal ve svou sbírku některé věci nepěkné a nejapné na př. č. 7. I. II., 6. a 14. Ne vše, co ten neb onen prostý člověk vypravuje, již proto jest pohádkou *národní.* Co nevkusného, co sprostého budiž vyvrženo, ať v lidu původ vzalo ať kdekoliv. Neradi vidíme ve sbírce, jež se může dostati do rukou mládeže, pohádku, v níž se vypravuje o chytrém přece však sprostém podvodu (č. 29). Vykládá se tu, kterak sedlák jedno tele třem řezníkům prodal, když pak si pro tele přišli, k panu vrchnímu o radu šel; kterak vrchní přispěti mu slíbil, dá-li mu tele nechaje sobě peněz, a jak na konec sedlák i řezníky i vrchního ometl a tele i trojí kupní cenu podržel. V pohádce č. 4. a 7. IV. vypravují se nepěkné věci o manželce. Také pohádka č. 5. prohřešuje se proti zásadám ethickým. Otec „vyžene" své dva syny do služby. Proč? — V Kuldových pohádkách je do služby „posýlá" pro velikou bídu. — Chlapci slouží u staré babičky, kdež se mají velmi dobře. Tu však si povídají, „že ta baba je čarodějnice." Proč? Snad že jí krávy dobře dojily? Odejdou se služby a najdou v lese hlubokou díru, v níž mají loupežníci poklady. Jeníček se tam spustí, nasype do měcha dukátův, ale na vrch zaváže do pytle sebe, bojíť se zrady bratrovy. Ten skutečně, mysle, že Jeník ještě v díře, vytáhnuv pytel naloží na ramena a jak utíká tak utíká. Pěkní to bratři! Vypravujeť se ovšem i v jiných pohádkách o takové zradě, ale předně bývá zrádcem kamarád, nikoliv bratr, za druhé příčinou zrady je princezna, se kterou nevěrný druh prchne, za třetí stihne ho za to pokuta a osvoboditel dostane princeznu. Vůbec pravá pohádka národní hoví vždy poetické spravedlnosti, a to velmi důležito.

Také bychom byli tou radou, aby pouhé varianty známých pohádek, neobsahují-li nic nového, neotiskovaly se znovu. Tak pohádky O chytrém ševci (č. 7. V.) a O čertu a Káči (č. 15) v Kuldové sbírce pěkněji jsou vypravovány.

Ostatní pohádky jsou velmi pěkny, jmenovitě „O zaklené princezně" (č. 27.), „O třech bratřích" (č. 28.), „O třech sestrách" (č. 24), pohádky dětské č. 8., 10., 23., 26. a j. Dobrý žert jest č. 27 „O brejlích" a č. 22. „Šelma sedlák" napsaný podřečím hanáckým, což velmi schvalujeme, hodíť se nářečí hanácké na vtipné a žertovné anekdoty výborně. Škoda, že jich není více takových.

5. *Národní pohádky a pověsti z okolí Velkomeziříčského a Jihlavského. Sebral a napsal Fr. Al. Sedláček. Ve Velkém Meziříčí, nákladem J. F. Šaška. 1879. Sešit I. Cena 30 kr.*

Třinácte v tomto sešitě obsažených pohádek a pověstí národních jest většinou obsahu zajímavého, děje rozmanitého a pestrého. Vypravovány jsou dosti obratně, jen že tu a tam p. spisovatel odstupuje od prostého slohu prostonárodního zabíhá v ton novellistický, jako na str. 46., kde prostonárodní pověsť takto počíná: „Slunce zvítězilo nad nocí. Jen sem tam za lesy táhnou se ještě černé stíny, po nichž vysýlá slunce ohnivé šípy své. Po nebi plují světlé oblaky v podobě rozličných nestvůr“ atd. Též moderní fraseologie ruší zde onde prostý spůsob prostonárodní jako když se v pohádkách lidé sobě na vzájem „představují.“ Tu i tam přidány zbytečné výklady, jichž naivní spůsob pohádkový nepotřebuje, na př. na str. 39: „Král poslal na ně lva a poručil mu, aby je trochu prohnal, ale žádnému aby neublížil. *Lev z posuňků pána svého vyrozuměl, že se tu jedná o žert.*(!) — Dějiště pověsti nemělo by se označovati toliko začátečním písmenem (v J . . ., do B . . .) nýbrž celým jménem.

Malou ozdobou jest pohádkám těmto řeč nad míru nesprávná. Chyb tolikrát a tolikrát už vytýkaných dočítáme se opět mimo to i některých nových. *Manžel* a *popel* vyzvukujíce tvrdým *l* mají v dativě *u*, v lokale *u* a *e*, ne *i*. Špatny jsou tedy tvary: svému manželi (str. 44), v popeli (73).

Náměstky *ten* p. spisovatel užívá na spůsob německého členu: Šla *tím* největším lesem (7.) Lev žádnému ani *toho* nejmenšího neudělá (43, lépe by bylo: ani za mák neublíží). Ráno ti ukážu *tu* nejkratší cestu, kterou se tam dostaneš (53). — Ale což podivnějšího, v pohádkách p. Sedláčkových dočítáme se zhusta i *neurčitého členu jeden, jedna, jedno = něm. ein. eine, ein:* Vylezl jsem si na *jedno* dřevo, sedl jsem si na *jednu* tenkou větev (29). Vylezl na *jeden* vysoký strom (34). Vedl Josefa k nevelké *jedné* skále (50). Udeřil rukou do *jednoho* kamene (50). Josef se posadil do *jedné* měkké pohovky (53). Komorná šla vedle *jedné* smrduté louže (83). — Po německu řečeno je též: že *jednomu* chuť zajde (m. člověku, 7). Více než *jeden* rok nevydržel u žádného (17), neboť není-li na číslovce „jeden“ zvláštního důrazu, nevyjadřuje se. Německé *es* překládá se zbytečně českým *to*, místo vazby bezpodmětné: Sedláka *to* začalo mrzet, že si vzal takového jedlíka do domu. (13). Kuchařem *to* uhodilo. Hodnou chvíli *to* trvalo. (78). — Novověké *cočky* nesluší pěkně slohu pohádkovému: Prosila ho, by prsten od ní přijal *co* upomínku (40; lid neříká jinak nežli „na památku“). Ještěra *co* důkaz (= na důkaz) srdnatosti královy nesli čtyři muži (42). Poslal jsem velikou část peněz *co* podporu (= na podporu) v nouzi (60). — Srdnatosť Boženky = Boženčina (7). Šel *v* jednom směru = jedním směrem, ač to v pohádce příliš abstraktní (34). *V* malé chvíli (= za malou chvíli) byl tu zas (35). Když jste mi *nechtěli* otevřít (= když jste mi neotvírali . . . . 14). Byl špatný čas *ku* (něm. zu) prodlévání venku = prodlévati (21), Spatřil lva *v boji* (= an bojuje) s hroznou saní (34). Ještěr ulekl se neohroženého vystoupení krále = že si král tak neohroženě počínal (41). Matka nebyla dlouhý čas k uspokojení = matky nebylo dlouho lze uspokojiti (60). Zajíci se rozutekli = rozutíkali (83). Honza pokračuje u svém vypravování = vypravuje dále (84). Vzala hadr a jak mohla tak ucpala *vzniklý otvor* (23, rozuměj: *díru!*) Nu cikáne, jak jsi přišel k tomu koni? = kde jsi vzal, nabral toho koně (28). — Vůbec je sloh p. Sedláčkův příliš *abstraktní, německý:* Všichni jí uvěřili nebo *tvář její dodávala jim zřejmé svědectví pravdy!* (24). Pastýř měl již strach o koně, neboť *vzdálenost mezi ním a cikánem byla stále větší!* (27).

Když přišli k soudci, pastýř vypravoval *celou tu zběhlou událosť!* (28) atd. atd.

Radili bychom p. spisovateli, než začne vydávati sešity ostatní, aby čtením dobrých vzorů osvojil si prostý sloh a přesnou fraseologii pohádek národních.

* * *

Knihy o životě a umučení všech sv. mučedlníkov, jenž slovú latině **Passional** dle originalu zemského archivu Brněnského k tisku připravil, nejpotřebnějšími poznámkami opatřil a vydal M. Blažek, prof. c. k. slov. paedagogia Brněnského. V Brně 1880. Cena sešitu 30 kr., 2. a 3. sešitu 50 kr.

Passionalem nazývá se sbírka životopisů svatých a světic božích sestavená dle roku církevního, kteráž za Karla IV. vzdělána byla dle knihy latinské, řečené „Legenda aurea“ Jakuba a Voragine. Dva rukopisy jeho chovají se v Českém Museum. Vydán byl mezi prvotisky dvakráte r. 1480 a 1495, ze kteréhož obojího vydání zbylé exempláře za velikou vzácnosť v bibliothékách se chovají. Staročeský tento Passional je z nejdůležitějších památek literarních jak vzhledem k obsahu tak zvláště pro svou ryzí, staročeskou řeč. Co se týče této formální stránky, důležitosť Passionalu poznal teprve přední náš jazykozpytec prof. dr. Gebauer, kterýž na základě jeho velmi důmyslně zrekonstruoval staročeské hláskosloví i staročeský pravopis. Veliký tento význam našeho Passionalu přiměl p. prof. Blažka, že se odhodlal vydati znovu tiskem starobylou tuto památku českého písemnictva, chtěje ji učiniti vůbec přístupnu. Používaje svědomitě výzkumů Gebauerových přepsal text velmi pečlivě a opatřil jej potřebnými poznámkami jmenovitě vysvětlením slov pozatemnělých. — Neočekával ovšem ani p. vydavatel přílišného odbytu díla svého, neníť to kniha „časová,“ ale toho se přece nikdo nenadál, aby prvního sešitu toliko *čtyři* exempláře odbyti se měly! Myslíme, že toliko nedostatečné oznámení o vydávání tak důležité památky literární tím vinno bylo, a že nezadlouho mezi intelligencí českou alespoň tolik se odbude, by se uhradil náklad tiskový, kdežto p. vydavatel tak namáhavou práci beze všeho hmotného zisku podniká.

* * *

Urbánkův **Bibliografický Věstník,** měsíčník pro rozhled v literatuře a umění.

Čilejší ruch na poli národní literatury v novější době povstalý vzbudil i Bibliografický Věstník k novému životu. A nelze věru zapírati že několik těch let, co nevycházel spůsobilo citelnou mezeru v dějinách naší literatury. Budoucímu dějepisci literárnímu nesnadno bude sháněti se po zprávách bibliografických té doby po všech možných časopisech roztroušených aneb se s nimi vůbec nikdy neshledá, kdežto ve Věstníku všecko ve přehledných rubrikách zaznamenáno najde. Majíce před rukama první dvě čísla letošního ročníku ochotně uznáváme vzornou péči, kterou p. vydavatel časopisu svému věnuje. Dočítáme se tu obšírnějších přehledův o literární a umělecké činnosti naší roku minulého, jako jsou: „Hlas o literární činnosti české“ od prof. dra. Jos. Durdíka, „Česká hudba r. 1879“ od B. Zeleného a „Přehled umělecké činnosti výtvarné za r. 1879“ od dra. Miroslava Tyrše. Dále podává Věstník zprávy

o rukopisech k tisku uchystaných, o dílech v tisku, o vydaných právě knihách a časopisech českých, hojné a zajímavé zprávy osobní, zprávy o pamětných dnech vzhledem k literatuře a umění českému, rozmanité drobné zprávy literární, zprávy o vydaných dílech hudebních a uměleckých vůbec, seznam úvah po časopisech roztroušených, zajímavý feuilleton a m j.

Věstník vystříhal se dosavad pečlivě vad svého předchůdce, dobré pak jeho vlastnosti daleko převýšil i přejeme mu zdaru nejlepšího a rozšíření nejhojnějšího.

* * *

Gustav Pfleger-Moravský. Životopisné zápisky básníkovy k tisku připravil a doplnil F. A. Hora. V Plzni 1880, nákladem spolku přátel vědy a literatury české.

Smuten, nevesel byl ten život Pflegrův, život plný trampot a svízelův a stoické odříkavosti Básník náš sklíčen byl neduhem prsním, opětované chrlení krve nedalo mu ani dokončiti studií tak nadšeně konaných. A přece veliký jeho duch nepoklesl ba ní na okamžik neochaboval, jiskra uvědomění národního v něj vpuštěná roznítila se v plamen horoucího nadšení vlasteneckého, kterýž básníka našeho neustával rozehřívati k neunavným studiím a k veleplodné práci na národu roli dědičné. Tento strastiplný život svůj, toto své herojské snažení vypisuje nám Pfleger slovy nelíčenými ve své autobiografii do r. 1859, odtud pak příběhy jeho života vypravuje přítel básníkův prof. F. A. Hora. Jsme p. vydavateli za knihu tu velmi povděčni; kéž jmenovitě mládež naše hojně v ní čítá a čerpá z ní nadšení k vytrvalosti a plodné práci vlastenecké.

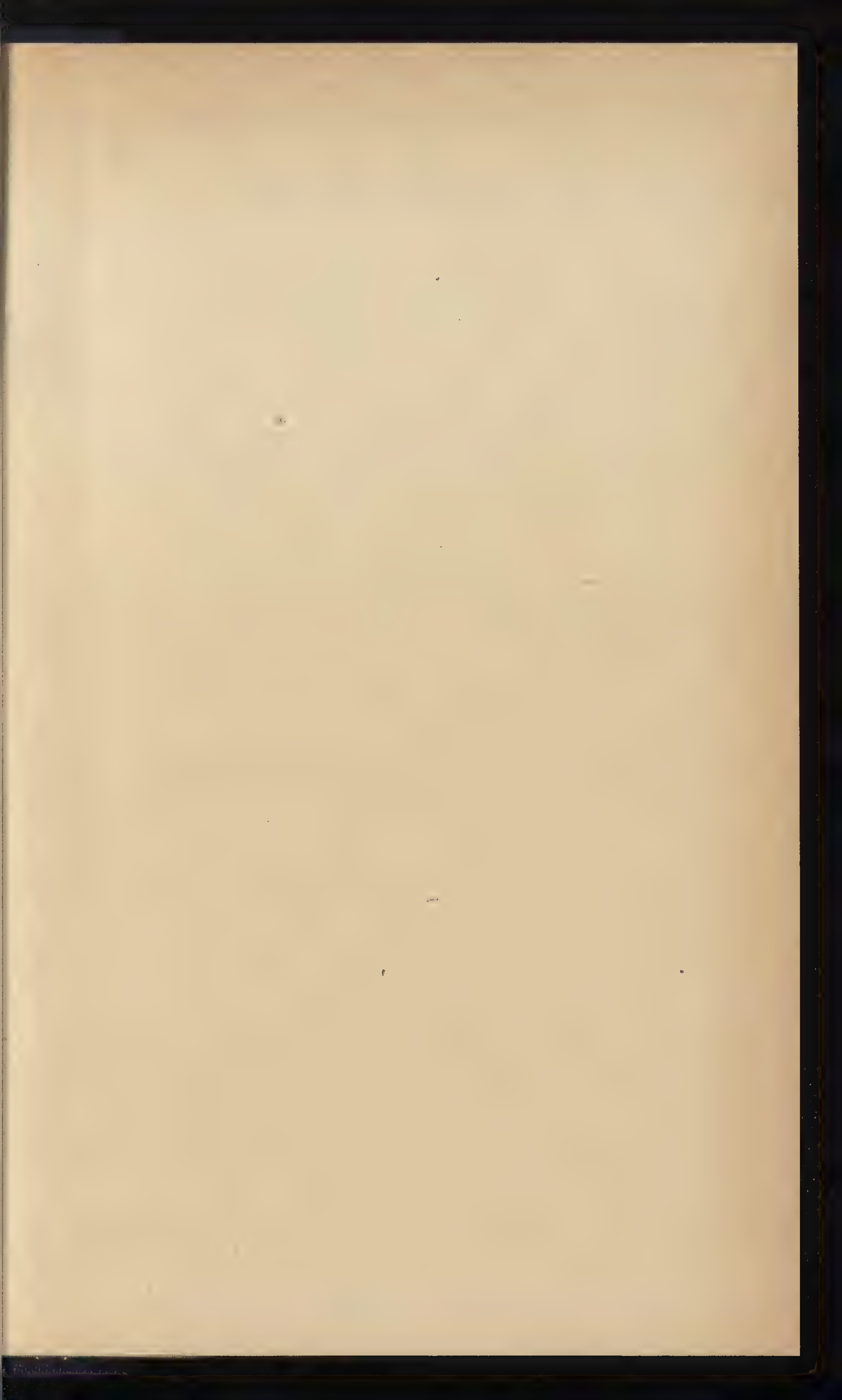
* * *

K podnikavým a solidním českým firmám nakladatelským v době nejnovější přibyla tiskárna *Militkého a Nováka v Praze.* Vydalať v úpravě sličné a za peníze poměrně levné několikero znamenitých spisů básnických a belletristických, jimž se dostalo v českých listech kritiky nejpochvalnější, jmenovitě: *Danteovy Božské komedie díl I. Peklo,* rozměrem originalu přeložil Jaroslav Vrchlický, *Jiskry na moři,* básně Jos. Sládka, *V červáncích a lesku kalicha,* obrazů historických V. Beneše-Třebízského dva díly a *Vyšehrad,* kruh epických básní Julia Zeyera.

Táž firma rozesýlá právě velmi úpravnou knížku *„Příroda a lidé, kresby od R. E. Jamota.“* Je to soubor utěšených obrázků přírodních a typických postav z lidu, nakreslených slohem svěžím a půvabným, jež p. spisovatel v časopise „Lumíru“ po delší dobu uveřejňoval, Souborným tímto vydáním p. spisovatel velmi se zavděčil čtenářstvu českému. *F. B.*

Hrubší omýly tiskové:

Str. 4. ř. 24. svrchu m. vynášely čteno budiž vynášela.
„ 70. „ 4. „ „ tvořiti „ „ tvořiti řeč.
„ 71. „ 3. „ „ slovně „ „ slovem.
„ 71. „ 4. „ „ slovem „ „ slovně.
„ 71. „ 19. „ „ znamenání „ „ znamenají.
„ 76. „ 9. z dolu „ není „ „ nyní.
„ 77. „ 12. svrchu „ oplynouti = utonouti, omrznouti atd.
„ 32. v pozn. 3, „ Teplic čteno budiž Traplic.

Pan Jaroš ze Slivna.

Nákres životopisný. Napsal *Herm. Jireček.*

Již r. 1860 (Světozor Vídeňský dne 18. září) pronesli jsme mínění, že v osobě „Jaroslava“ Rukopisu Kralodvorského (vítěze nad Tatary u Olomúce r. 1241) hledati dlužno pana Jaroše, jenž se psal „ze Slivna“ a náležel k rodu pánův ze Sternberka později tak zvaných. Mínění toto, důvody historickými opodstatněné, opakovali jsme i ve spisu r. 1862 na obranu Ruk. Kral. vydaném. Avšak život a skutky Jarošovy podrobněji vylíčiti lze teprve nyní, kdež objevením Nekrologu kláštera sv. Anny v Praze hlavní pomůcka k životopisu poskytnuta jest (vydání Emlerovo v Praze 1878).

Nekrologem tímto rozhodnuta jest otázka, jest-li pan Jaroš řečený z Fuchsperka jedna osoba s panem Jarošem ze Slivna. O shodě té není žádné pochybnosti více, a tak dotvrzena jest domněnka Palackého hned v I. díle Dějin českých (I. 2. 493) pronesená, že Jaroš z Poděůs (ze Slivna) jest osoba jedna s Jarošem z Fuchsperka (Bušperka).

Pan Jaroš ze Slivna poprvé se jmenuje v listině r. 1237, a to v komonstvě krále Václava I., jenž dne 16. února toho roku dlel ve Znojmě; podruhé dne 12. máje 1239, a to opět při králi, v Chotěšovicích, spolu s otcem Albertem, toho času sudím; potřetí, r. 1241, dne 19. října (tedy po vykonaném vypuzení Tatar z Moravy), v průvodu krále Vácslava, meškajícího na návratu do Čech v Hradci nad Labem; vedle něho byl tu bratr jeho Eppo.

Probeřme nejprve rodové poměry Jarošovy.

Otec jeho byl *Albert* ze Slivna (Jaros filius Alberti de Zliven 1237, 1239, 1245). Připomíná se v letech 1223—1240 a byl sudím, nejisto zdali dvorským či zemským (1235—39), pak komorníkem zemským (1240). Žena Albertova, *matka* Jarošova, slula *Herca*, uxor domini Alberti (Nekr.).

Bratra měl *Eppona* (Epu), jmenovaného r. 1241 (Jaroš pincerna, frater suus Eppo de Zliwen), *strýce*, otcova bratra, *Rudolfa* (1234).

Za *manželku* měl Jaroš *Kateřinu*, jež poprvé jmenuje se r. 1265 (při prodeji dědiny Pněvi). V Nekrologu slove „Catherina uxor Jarossii.“ Živa byla ještě r. 1298.

Dětí měl Jaroš několik, a to syny i dcery, neboť při prodaji Pněvském 1265 výslovně se dí, že dědinu tu Jaroš prodává s přivolením manželky své i synů svých, o dcerách pak řeč jest v Nekrologu. Avšak ze synů pozůstal toliko jeden, *Albert* (nazvaný tak po dědovi); dcery sluly *Alžběta*, *Jaroslava* (nazvána tak po otci), *Anna* a *Herca* (jmenována tak po babičce).

Syn Albert jmenuje se poprvé 3. listopadu 1260, podruhé dne 28. srpna 1265, potřetí r. 1298 při založení oltáře sv. Václava v kostele sv. Víta. (Za manželku měl Albert Utu, dceru tuším paní Uty z Kováně, zakladatelky kláštera Pohledského.)

Umrtní dnové rodiny Jarošovy zaznamenány jsou v Nekrologu tito: Zemřelť Albert (pater domini Jarosii) dne 25. července, paní Herca (uxor domini Alberti) 24. června, Epa (dom. Epa, frater dom. Jarosii) dne 29. srpna, Jaroš sám 26. února, Kateřina manželka jeho (dom. C. uxor dom. Jarosii) dne 1. června, Alžběta dcera a Jaroslava dne 8. května, Anna dne 2. srpna a Herca dne 13. pros.

Po boji tatarském stal se Jaroš číšníkem královským (pincerna, 19. října 1241).

V oné rozkácené době dějin českých, kdež rozpor mezi králem Václavem, otcem, a markrabím, kralevicem Přemyslem, synem, v zemi bouřil, nalezáme Jaroše napořád při straně starého krále. Roku 1248, dne 11. prosince, král Václav, uprostřed boje s jednotou panskou i synem Přemyslem, meškal v Brně, a tu byli podle něho Boreš maršálek, Jaroš číšník, bratří Jareš a Hugo z Waldemberka.

S jara 1249 stala se shoda mezi stranami, avšak boj obnoven hned zase v létě 1249, až král Václav odešed z Prahy, kázal svým věrným, aby se shromáždili v Litoměřicích, kdež sám dne 22. července meškal. I zde jmenuje se Jaroš (Jarossius de Scliwene) v komonstvu králově s Častolovem a Smilem z Žitavy, Boršem maršálkem, Havlem z Löwenberka.

V srpnu na to obleháн jest Přemysl na hradě Pražském, až docíleno shody mezi otcem a synem, při čemž Přemysl ustanoven znova zase za markrabí na Moravě.

Dne 17. listopadu 1249 nacházel se Jaroš (Jeroscho de Zliwen) spolu s Havlem z Löwenberka a Zdeslavem ze Sternberka při markrabí Přemyslovi v Brně, kamž jej nepochybně z vazby Pražské byli doprovodili, a pomeškal tam až do příjezdu starého krále, jenž tam

byl dne 12. prosince, maje podle sebe Borše maršálka, Ojíře ze Friedberka a Jaroše stolníka (Gerosone dapifero). Z posledního tohoto svědectví jeví se, že Jaroš toho času z číšníka povýšen byl na stolníka královského (dapifer), nepochybně pro zásluhy, kterých si byl získal v rozbroji mezi králem i kralevicem-markrabím.

V letech následujících (1249—1251) není o Jarošovi zmínky, až se objevuje zase v Praze dne 29. března 1252 jako svědek (Jaros de Zliwen), dne pak 16. srpna 1253 nacházel se při králi jižjiž dokonávajícím na Týřově. Není nepodobné, že král v té době Jaroše ustanovil za purkrabí hradu Loketského, neboť dne 6. září 1253 sluje purkrabím Loketským Jaroš. Jest-li tomu tak, tedy po smrti královĕ s toho zase sešlo, neboť nový král Přemysl II. Jaroše ustanovil za purkrabí hradu Pražského.

Purkrabím Pražským (purcravius Pragensis) Jaroš poprvé slove dne 27. prosince 1253. Ustanovení toto svědčí o neobyčejné důvěře, jakou nový král choval k Jarošovi, hlavnímu před tím stranníkovi krále Vácslavovu. Bylť purkrabí Pražský ve vojnách vůdcem hlavního vojska, v míru pak obráncem hlavního hradu zemského, postavení zajisté, kteréž vyžadovalo značné důvěry a předpokládalo znamenité zásluhy osobní. V postavení tomto zůstával Jaroš bez přetržení po celých deset let, až do r. 1264, kdež mu dáno povolání jiné, neméně vážné, totiž purkrabství Loketské a hned potom i Chebské.

Toho času co byl Jaroš purkrabím Pražským, král Přemysl na jeho přímluvu Mikulášovi měšťanu Pražskému povolil svobodu ode všech dávek a povinností městských (ad instantiam dilecti nobilis nostri Jarosii et aliorum).

Za těch deset let byl Jaroš stálým průvodcem a rádcem královým. Dle pamětí listinných byl s ním 23. října 1254 v Sadsce, r. 1255 na Týřově a v Praze, 1256 15. března v Praze, 1257 v říjnu měsíci v Plasích, 1258 dne 1. února ve Vídni, pak v Písku a zase ve Vídni, r. 1259 dne 29. července v Praze, r. 1260 na Týřově, v Písku a v polním tažení proti králi uherskému, kteréž se skončilo velikým vítězstvím českým u Kressenbrunnu nad řekou Moravou dne 12. června 1260.

V té bitvě Jaroš velel hlavnímu voji, jenž stál ve středu celého vojska. U něho nesena jest korouhev sv. Václava. Jaroš sám vypravoval před biskupem, proboštem, děkanem i kanovníky Pražskými, kterak voj jeho pod korouhví sv. Vácslava žádného úrazu neutrpěl aniž jaké ztráty, a to ani na lidech ani na koních, anobrž kamkoliv se ten voj pohnul, že Uhři ihned na útěk se dávali.

V těch měsících po bitvě Kressenbrunské Jaroš pobýval v Praze i připomíná se tu spolu se synem svým Albertem dne 3. a 26. listopadu. Roku 1261 byl v Žatci, v Písku, v Praze, r. 1262 v Praze, ve Vídni, v Jihlavě, opět v Praze a zase v Jihlavě. Roku 1263 v měsíci lednu uvozuje se mezi svědky na zakladací listině kláštera Svaté Koruny, založeného od krále na památku vítězství Kressenbrunského. Téhož roku meškal v Hradci nad Labem (25. března) spolu se synem svým.

Roku 1264 povolal král Jaroše za purkrabí král. hradu Lokte; touž dobou počíná se Jaroš psáti ne již „ze Slivna," ale „z Pušperka." Když pak král r. 1265 zmocnil se krajiny Chebské, učiněn Jaroš zároveň purkrabím hradu Chebského, tak že od té chvíle obojí hodnosť purkrabskou, Loketskou i Chebskou, v osobě své spojoval. S velikou podobností souditi se může, že Jaroš pobývavší po taková leta při poněmčilém králi Vácslavovi I. sám se také dobře znal v jazyku německém, tak že s prospěchem mohl zastávati purkrabství v Chebsku německém. Neméně jest podobné, že král postavil jej jakožto muže válečného a bojovníka osvědčeného do Chebska, jehož potřeba bylo vojensky i branně hájiti, tak jako válečně bylo dobyto.

Roku 1264 osvědčuje „Jaroschius de Whsperch," jakožto purkrabí Loketský, že poddaní kláštera Oseckého v Semnici a na Svatoboře, osadách to ke hradu náležejících, purkrabím Loketským jisté veřejné služby konali, avšak bez povinného k tomu závazku. Roku 1265 dne 25. srpna prodal dědinu svou Pněv nad Labem, dvěma sestrám Utě a Ludmile z Kováně, chtějícím založiti klášter panenský. Dne 16. února 1268 slove Jaroš „Jerossius purcravius de Egra et de Cubito" (z Chebu a z Lokte). Dne 24. února 1269 pobýval u krále na Poděbradech i slove tu „Jarossius purcravius Egrensis," vedle jiných pánů, zejmena vedle Beneše a Jaroslava, synův pana Zdeslava ze Sternberka. Tolikéž dne 5. a 18. března 1269 v Praze a na Křivoklátě (Jarossius purcravius Egrensis).

Poslední zprávu o Jaroši máme z r. 1271; bylť mezi těmi pány, kteříž za rukojmě podepsáni jsou na míru mezi Přemyslem a Štěpánem II. uherským, zavřeném v Praze dne 13. července 1271. Slove zde jednoduše „Yeroschius de Vuhsperch." Brzo potom, nepochybně r. 1272 dne 26. února, zemřel, neboť již 16. ledna 1272 purkrabím na Chebu jmenuje se Jareš z Waldemburka, aniž o Jarošovi dalších zpráv jest. Úmrtní pak den známe z Nekrologu Svatoannenského.

O osobnosti Jarošově, muže to nad obyčej vznešeného a vzactného, zajímav zprávu máme v listině krále Přemysla, kdež jemu

král darem dává městečko Kamenec neb Kamenici, po nálezu soudu zemského pro zločin nějaký na krále spadlé. Vyslovuje se tu král o osobě Jarošově, že jest „muž rodu panského (quod nobilis sit genere), vzezření sličného (conformis specie) a osvědčený udatenstvím (et strenuus virium probitate). Za vpádu tatarského r. 1241 byl Jaroš, poprvé připomínaný při otci r. 1237 a naposledy r. 1271, nepochybně ve třiceti letech, tedy ve věku, kdež se dobře o něm mohlo psáti: „Ajta, Jarosłav jak oreł letě: tvrdu ocel na mohúcech prsech, pod ocelí chrabrosť, udatenstvie, pod hełmiciú velebyster věhlas; jarota mu z žhavú zrakú płáše!“ V čas bitvy Kressenbrunské r. 1260 bylo mu něco výše 50 let, a zemřel v 60ti.

Jaké slávy Jaroš požíval v Čechách, viděti z toho, že syn jeho r. 1289 nazývá ho „Jarošem Velikým“ (Jarosius magnus).

Rodu Jarošovu náležely tyto statky:

Slivno, dědina s kostelem farským v Boleslavště. Rozeznává se tu dvojí Slivno. Hořejší, někdy tvrz a kostel, a dolejší, kostel, k nimž přistupuje ještě třetí Slivno malé či Slivenec. Ze Slivna s tvrzí psal se otec Albert i strýc Rudolf od r. 1223—1239, sám pak Jaroš a bratr Epa do r. 1253.

Pněv či *Pňov*, dědina na levém břehu Labském mezi Poděbrady a Kolínem. Jaroš r. 1265 jmenuje ji statkem svým od dávných časů jemu svobodně náležejícím. Prodal ji dne 28. srpna 1265 sestrám, paní Utě a Ludmile z Kováně, k založení panenského kláštera, s rybařstvím, s lukami, lesy, mlýny a všelikým příslušenstvím, za 220 hřiven stříbra. Řečené dvě sestry založily skutečně klášter takový, ale v Pohledě blíž Německého Brodu, na zboží Lichtemburském. (Zajímavou náhodou stalo se, že ve 14. věku faráři Slivenský a Pňovský směnu učinili o své fary).

Poděúsy. „Z Poděús“ píše se syn Jarošův Albert r. 1298, zakládaje oltář ke cti sv. Vácslava (Albertus de Podehus). Osada tato není než dědina Poděusy u Hrádku Červeného blíže Zásmuk v Kouřimště ležící, při kteréž hned ve 14. věku připomíná se kostel farský.

Maslovice, dědina pod Prahou, na pravém břehu Vltavině, proti Libčici ležící. Daroval ji Albert syn k oltáři sv. Václava se mlýnem pode vsí a se chmelnicí při Libčici (r. 1299) na protějším břehu Vltavině. Nadání toto učinil Albert pro spasení duše své i rodičů svých, ke cti Panny Marie a sv. mučenníkův Víta, Vácslava a Vojtěcha, zvláště pak ke cti sv. Vácslava. Kněz oltáře tohoto povinen byl pečovati po dvě neděle o onemocnělé chudobné duchovní žáky a choralisty chrámu svatovítského, pročež tomu

oltáři také říkali „špitální“ (in hospitali). Toto darování písemně stvrzeno jest v kapli sv. Václava, u přítomnosti samého biskupa Řehoře, probošta, děkana a jiných kanovníků, kněží a osob světských, dne 23. máje 1298.

Dvůr ve Starém Městě Pražském při kostele sv. Linharta, nazývaný po panu Jaroši Dvůr Jarošovský (curia dicta Jaroschii, curia Jaroschonis, curia Jarossii, Jerushof ve 14. věku). Dvůr zajisté velmi prostranný, neboť v něm stál dům vdovy Jarošovy (1301) podle kostelíka sv. Linharta, pak dvojí městiště, z něhož úroků šlo 2 kopy grošů, pak krámce rozličné (huttae). K tomu dvoru patřilo též podací právo při řečeném kostelíku, o němž se praví, že jí, vdově Jarošově, od dávných let přísluší právem vlastnickým. Pozoruhodno jest, že úrok ze dvora prost byl všech břemen městských. Paní Kateřina r. 1298 darovala podací právo převoříši a konventu panenského kláštera sv. Anny na starém Městě, tak že klášter povinnen byl podávati vikaristu a opatřovati jej výživou z výnosu téhož kostelíka, bez ujmy podatků papežských a arcijahenských. Dům svůj ve dvorci Jarošském prodala témuž klášteru.

Městečko *Kamenice*. Statek tento obdržel Jaroš z daru krále Přemysla, na něhož byl připadl nálezem soudu zemského.

Pušperk hrad v Klatovsku. Jaroš r. 1264 poprvé slove s přídomkem: De Whsperch. Jméno toto různě jest psáno: R. 1264 Whsperch, 1271 Vvhsperch. Nekrolog Svatoanenský píše jednostejně „Wosperch“. Hrady neb osady „Fuchsperka“ není žádné v Čechách; hrad pak Bušperk stojí na Chudenicku, v kraji někdy Klatovském. Máme za to, že Jarošův přídomek zní „Bušperk“ a nikoli „Fuchsperk“; jediná listina z pozdního r. 1298 psaná na biskupství Pražském, praví „Jarossius de Fuchsperch“, kdežto všecky prvnější listiny takového názvu neznají.

Na závěrku toho nákresu klademe některé poznámky kritické.

Číšníkem královským stal se Jaroš teprve po bitvě s Tatary u Olomouce r. 1241. Poprvé jím slove dne 19. října toho roku, a to na návratu královë z Moravy, v Hradci nad Labem, odkudž dále jeli na Sadsko a ke Praze. Jest sice listina datovaná z r. 1239 (Kladrubská), ve které Jaroš také již slove čišníkem; ale tato listina jest antedatována a patři do r. 1245, neboť je v ni řeč o darování Přeštic klášteru Kladrubskému, toto pak darování stalo se dle pravé listiny teprvé r. 1245.

Jaroš jakožto purkrabí Chebský není nikoliv Jareš neb Járek z Waldemburka, nýbrž náš Jaroš, předtím purkrabí Pražský. Jareš z Waldemburka stal se ním teprve na počátku r. 1272, kdež Jaroš byl již věkem sešlý, slove ním dne 19. ledna 1272 (Jerco de W., burgravius Egrensis). Také pán tento nikde se nepiše Jarossius, Jaroschius, nýbrž povždy Jarec 1261, Jerec 1269,

1272. V létech 1261—1269 připomíná se Jareš beze všeho doložení, že by byl zastával jaký úřad veřejný, což by jinak bylo neobyčejné.

Syn Jarošův, Albert, poprvé se připomíná r. 1260, matka jeho, Kateřina, choť Jarošova, r. 1265. Albert i matka Kateřina živi byli ještě r. 1298. Ženil-li se Jaroš okolo r. 1240, jsa třicetníkem, mohl syn jeho r. 1260 dobře stár býti 20 let a dočkati se věku let šedesáti, kdežto Kateřina při úmrtí svém okolo roku 1298 dobře mohla býti osmdesátnice.

Listina Bočkova Diplomatáře z r. 1251 (19. máje), z annalů prý Hradišťských pochodící, uvozuje Jaroše jakožto posla z Čech ode krále na Moravu k markrabí Přemyslovi vypraveného. Avšak paměť tato, jelikož z annalů Hradišťských, nemá do sebe dostatečné věrohodnosti. Jméno „Jaros de Boemia" vzato jest z pravé listiny Tišnovského kláštera ze dne 27. dubna 1240.

Poměr pana Jaroše ze Slivna, či později z Pušperka, k rodu pánů ze Sternberka jest ten, že Slivenští býli jedna větev rodu později tak zvaného Sternberského, jakž to v Čechách toho času při rodech panských napořád se nacházelo, že se rozcházeli v četné větve, ale vždy zachovávali paměť své souvislosti. Známka, po které svou souvislosť dokazovali, byla prvé, nežli vzešly erby, jména jednostejná; v rodě na př. Sternberském za obyčej byla jména: Blah, Diviš, Zdeslav, Jaroslav, Albert, Rudolf — a hle, u Slivenských nalezáme Jaroslava (Jaroše), Alberta, Rudolfa. Panští rodové zastávali pravidelně úřady župní v těch župách, kdež měli své statky; že pak Sternberkové statky měli v Kouřimště, zastávali úřady župní v Kouřimště: 1167 Zdeslav župan, 1177 Rudolf župan.

Hlavní statky Sternberské v župě Kouřimské byly: Divišov, Chlumec, Sternberk a snad i Zásmuky, Jaroš pak měl Poděůsy (u Zásmuk) a Pněv (nad Labem). Název „Sternberk" povstal teprve r. 1242, kdež páni čeští po vpádu tatarském pojednou začali stavět zámky a dle mody toho věku dávali jim jména německá. Ti, kteří zámek Sternberk nad Sázavou založili, předtím se psali „ze Chlumce" (1235—41).

Listina, která svědčí o dání městečka Kamenice, nalezá se ve formulaři Henrika Italika a ve formuláři Zdenka z Třebíče. Onen píše jméno „Jaroslaus de Sternberk", tento „Jarossius de Vuchsperk"; avšak Zdenkovo napsání již proto jest spolehlivější, že Zdeněk v jiných formulích správněji píše jména česká nežli Henrik, na př. Jarměřice, Kurim. Také Jaroslav teprve r. 1269 při králi se jmenuje, kdežto Jaroš napořád byl při králi až do své smrti.

Kterak se mění slova a jejich význam.

Napsal *V. Brandl.*

(Ostatek.)

Pravili jsme, že slova nemají svého života jediné jako částky velikého ústrojí jazykového, nýbrž jsouce organismy o sobě že také svým vlastním životem žijí a že tudíž formy ze sebe vyhánějí, které jako nepravidelné útvary rostlinné ze všeobecného pravidla organického se vymykají. Příklad nám to objasní. Naše slovo *vdova*

hledíc k sansk. pratvaru vidhavâ znamená jako lat. vidua, goth. viduvô a novon. wittwe vlastně ženskou, jež muže pozbyla. Slovem tím lze tedy případně jen osobu ženského pohlaví pojmenovati; nicméně však řeč utvořila ze slova vidhavâ, vdova atd. slova lat. viduus, něm. wittwer a slov. vdovec, slova tedy, která osobu mužskou označují. Podobně znamená *muž* jen individualitu pohlaví mužského; ale slovanština přece má slovo: *mužice*, *mužatka*, buď prostě ve smyslu ženy, nebo ženy, která mužské vlastnosti a spůsoby má. Lat. slovo *cervus* (jelen) odnáší se ke kořeni, jenž znamená rohatý (srovn. řec. keraos), nicméně však odvozeno od něho *cerva* laň, ačkoli laň (pa)rohů nemá. Možná, že taková slova se utvořila v době, když vědomí o původním významě kořene se vytratilo. Podobně jsou slova, která z jednoho kořene pocházejíce změnou hláskovou také změnu významu vyjadřují; na doklad uvádím slov. vлъкъ, *vlk*, které náleží ku kořeni *vrack* znamenajícímu trhati, sápati, lacerare, z něhož vyrostlo také řec. lykos, lat. lupus, goth. vulfs; avšak vedle slova vlk utvořilo se z téhož kořene slov. vragъ, čes. vrah (= nepřítel), goth. vargs (= hubitel). Kdo medle vyslovuje *vlk* a *vrah* na to pomyslí, že vlastně vyřekl totéž slovo, že, ač jedno z nich znamená zvíře, druhé člověka, obě slova v původním významě bytostí záhubných tožná jsou?

Takových slov, která nepatrnou změnou hláskovou také význam mění, jest v každé řeči dosti; na př. v němčině schlecht a schlicht, rechten a richten, hängen a henken, hören a horchen, neigen a nicken, liegen a legen, trinken a tränken, springen a sprengen, schlagen a schlachten, bitten a beten, reiter a ritter atd.; v češtině: místo a město, sedlo a sídlo, dělo a dílo, valiti a váleti, pleštiti a ploštiti, jíti a jeti, měřiti a mířiti, pluji a pliji, viděti a věděti, dálka a délka, slyšeti a slušeti, dech a duch, slech a sluch, hleděti a hlídati, spílati a spíleti, sténati a stonati, svítiti a světiti, tržeti a tržiti atd.

Divno, že v některé řeči člověk není s to, by nějaký pojem vyjádřil ze zásoby téže řeči, ač představa, která základem toho pojmu jest, žije v duchu národu, jenž tou řečí mluví. Pokusme se jen v němčině místo slov *person*, *natur*, *nation*, *religion*, která z latiny vypůjčena jsou, ryze německých slov užiti; kdežto v češtině k vyjádření těch pojmů máme dobrá česká slova *osoba*, *příroda*, *národ*, *náboženství*, není němčina s to, by ona slova ryze německými nahradila. Anebo pokusme se pojem, který nyní ve filosofii a v aesthetice vyjadřujeme lat. slovem *intuitio*, (něm. *intuition*, čes. intuice) nějakým českým nebo německým slovem vyjádřiti; nelze to, a při tom jest nejpodivnější, že klasická latina slova toho nezná, že tedy

v mrtvou řeč vloženo slovo, aby moderní pojem vyjádřiti se mohl. Proč? to nelze vysvětliti. Stojíme ve příčině té před tajemstvím ducha lidského, jež se podobá asi tomu, že některý člověk jest pln vznešených myšlének a obrazů, že však nemá dosti výtvarné síly v sobě, aby je dokona znázornil a vyslovil anebo představil. Ale z toho také jde, jak nesmyslně si počínají onino puristé, kteří ze záhonů domácí řeči všecka cizí slova vypleti chtějí; jest slušno, abychom dbali o čistotu svého jazyka a ho nehyzdili všelijakými připlácanými latami cizáckými, zvláště tam, kde domorodé slovo úplně dostačuje; ale štítiti se vesměs a všudy slova cizího, i když národní jazyk stejně dobrého slova nemá, jest znamení duchové obmezenosti a zakrsalosti, která předkem už dosvědčuje neznalosť velebnosti jazyka lidského. „Přijímání cizích slov jest přirozené, nevyhnutelné a žádného národu česť se jím neuráží: nebo mezi všemi národy vzájemná obměna věcí i slov se nalézá, mohoucí nad to, zachová-li se ve slušné míře, i k oživení a rozhojnění domácí látky jazykové prospěšně posloužiti.“ Těm pak puristům, kteří z řeči kterékoli všecka cizí slova vyháněti chtějí, dáváme na uváženou, že jen chudí jazykové divochů prosti jsou vší cizozemské látky a že jen vzdělaný národ jest schopen cizí slova v řeč svou přejímati, v nichž výsledek buď filosofického myšlení, buď vzdělaného života vůbec se vtělil. Vzájemné toto vyměňování slov nezačalo teprve v dobách novějších, nýbrž jest tak staré jako historie národův a na všechen spůsob starší než psaná historie; anoť jsou slova, která neklamné svědectví dávají, že ten neb onen národ, třeba nyní již vyhynulý, v šerošeré dávnověkosti s jinými národy na vzájemných stycích byl. Tak n. p. jsou slova v staroslovanském a gothském jazyce, která dokazují, že staří Slované a Gothové již v době prastaré vzájemně spolu obcovali vypůjčujíce sobě onino z gothského a tito ze staroslovanského jazyka slov. Tak povstalo z goth. aúrtigards starosl. vrъtograd (zahrada), z goth. ganisan starosl. gonьznu, z goth. bôka starosl. buky (kniha), z goth. bôkareis starosl. bukarь (literatus), z goth. ulbandus starosl. velьbądъ atd. Na opak ze starosl. dlъgъ goth. dulgs, ze starosl. plęsati goth. plinsjan, ze starosl. smokva goth. smakka (fík), ze starosl. mrъzjeti goth. marzjan, ze starosl. djerka goth. thairkô (foramen) atd. Neboť za dob starožitných nešířila se slova jako nyní knihami a spisy, nýbrž přijímala se jediné živou mluvou a vzájemným obcováním. V tomto přijímání cizích slov, kterým látka domácího jazyka se rozhojňuje, zjevuje se již vědomá síla ducha, kdežto v nejstarší době člověčenstva, když ono totiž řeč tvořilo, toto tvoření, jak jsme svrchu dotkli, bezvědomě se dělo.

Vědomá síla duchova působící ve změnu slov a jejich významu zračitě se osvědčuje mluvením tropickým, hlavně však ustanovením jmen osobních za jména obecná a pak při tak zvaných eufemismech.

Co se týče ustanovení jmen osobních za jména obecná, záležíť ono na soudné mocnosti duševní, která pozoruje, že vlastnosť, jíž některá osoba znamenitou měrou od druhých se liší, také u jiných lidí se spatřuje; proto jméno osoby té přenáší se na vlastnosť, kterou ona vyniká, ať se vlastnosť ta kdekoli a u kohokoli nalézá. Známo, že Spartáni pro střídmosť v jídle a pití slovutni byli, a že Říman Lucullus ve všelikém labužnictví si liboval; odtud znamená spartánský oběd jídlo prosté, Lukullská hostina však jídla a pití drahá, vybraná, labužnická. Spartáni od mládí k tomu vedeni bývali, aby bez všelikých okolků mluvili a jsouce tázáni, krátce a úsečně odpovídali; odtud podnes znamená *lakonicky odpověděti* tolik, co krátkou, ale říznou odpověď dáti, kdežto Římané chtíce ozdobné a vnadné spůsoby mluvení označiti, užívali frase *atticus lepos*, ježto Atheňané vzletným a uhlazeným mluvením se vyznamenávali; podobně říkalo se o vtipném mluvení, že to jest attická sůl (atticus sal), poněvadž Atheňané vtipností slynuli. Atheňané snažili se z jazyka řeckého všechny tvrdší formy odstraniti a jmenovitě plnější vokaly jemnějšími nahraditi; odtud sluje podobná snaha až podnes *atticismem,* kdežto v národě českém slovo *bernoláčiti* označuje snahu, místo forem v jazyku spisovném obvyklých klásti formy dialektické, hlavně slovenské, poněvadž *Bernolák* tu nákazu našeho spisovného jazyka začal. Předkové naši užívali slova *marburčiti* ve smyslu zraditi, jmenovitě pře zrazovati; slovo to vzalo původ z hradu Marienburgu či Marburku náležitého německému řádu, který hrad ten r. 1457 českým žoldnéřům odevzdal, načež ti ho Polanům postoupili; odtud také znamenalo slovo *Marburk* zrádce vůbec. Pan Rendl z Oušavy, podkomoří za krále Vladislava, stál po straně stavu městského proti pánům a rytířům a schytralostí svou povznesl moc královskou nad šlechtu; odtud vzalo původ slovo *rendlovati* a říkalo se tak o člověku chytrém, který z křivé pravou při anebo ku pravé podobnou učiniti uměl. Do dvanáctého století cestovali mnozí kupcové ze Skotska po střední Evropě a byli pro úskočné jednání zlopověstni; odtud znamená nám slovo *šot* podnes člověka šibalského, jehož úskoků jmenovitě v jednání obchodním se varovati sluší. Podobného výrazu jsou jména plemenná *žid* a *cikán*, jen že cikán má spolu význam člověka toulavého. *Dunaj*, jméno veleřeky středoevropské, stalo se u několika kmenů slovanských názvem řeky vůbec, jako na př.: „Stojí hruška v širém poli, pod tou hruškou *dunaj*

běží, v tom *dunaji* troje ryby“ (Suš. N. P. 244). Od pátého až do osmého století jmenováni loupežníci v zemích dunajských *Scamari*; jméno to pochází od čudského kmene *Scamari*, kteří s Huny se potulovali a po zničení moci hunské jako loupežníci v zemích dotčených se potloukali; jméno jich však dosud žije mezi Slovany, ano slovo *skomrach*, u Rusů *skomoroch*, znamená šibala, loupežníka. Z kmenového jména *Ombro* vyvinul se název lidí těla mohutného, čili slovo *obr*, ze jména čudských *Sabirů* povstalo srbské *sebr* znamenající ve starších zákonech srbských člověka sprostého, poddaného, a věrojatně také české slovo *žebrák*. Biblický *Lazar* dal jméno všem ubohým nemocným, *Samaritán* všem milosrdným ošetřovatelům raněných, *Jidáš* všem zrádcům, *Martha* všem pečlivým hospodyním, *Magdalena* všem, které mnoho milují; kdo věřiti nechce, pokud se nepřesvědčí, jest posud nevěřícím *Tomášem*, a nejmladší syn rodiny, jmenujž se jakkoli, jest přece *Benjaminem*. Člověk surový, jmenuje se *Vandal* podle Vandalů, národu to, který zhoubné výpravy do provincií římských činil a díla umělecká surově ničil. *Herostratem* zase nazýváme toho, jenž ze hříšné ctižádosti památkám vlasteneckým se rouhá a je ničí po příkladě Herostrata, jenž, aby jméno jeho potomstvu známo zůstalo, slovutný chrám Dianin v Ephesu zapálil. Jméno Diany nevymřelo posud v lidu; ovšem nemíní se již bohyně, nýbrž dává se jméno to mladým děvicím, které, jako bývalá bohyně lovu, plaše a rozpustile se prohánějí: „běhá“ nebo „letí jako nějaká Dijana“. Populárním zůstal až po naši dobu starý *Herkules*, an lid posud silnému, neobyčejně svalovitému člověku prostou výslovností říká *Hergules;* bájeslovní nebeborci, *Titani* a *Giganti*, jsou původci pořekadel: gigantský duch, gigantská práce, titanská smělosť atd. Ubohý *Sisyphus*, který z nížiny veliký kámen na horu valí, načež kámen dolů se koulí, aby onen práci znovu začal, dal jméno práci *Sisyphovské*, t. j. marné a podle *Tantala* pojmenována jsou muka vzcházející z touhy, která ukojení svého vždy blízka jest, ale ukojení nikdy nedochází. *Bakchus* dal jméno všem bachráčům a *Sibylla* Kumejská všem starým i mladým věštkyním; *Thessala* mulier t. j. žena z Thessalie rozená slula Římanům každá čarodějnice, jmenovitě ta, která uměla bouře dělati anebo mračna zažehnávati. Samovládci slují posud *césarové* podle Julia Caesara a římský císař *Titus* dal jméno všem šlechetným a dobrotivým panovníkům. Římané a Řekové chtějíce někomu nadati lhářů jmenovali ho *Kretou*, poněvadž Kretové jako lháři známi byli; nevěrného zrádce jmenovali *Kilickým* a člověka hrubého, surového nazývali *Kappadokem* (Cappodocium portentum).

Zajímavý jest ve příčině Kretenských verš:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

A škaredé vlastnosti všech tří národů právě dotčených daly příčinu k verši od Konst. Porphyrogenety nás dochovaného:

Καππάδοκες, Κίλικες, Κρῆτες τρία κάππα κάκιστα.

Sokrates dal jméno hlavě *sokratické* a žena jeho *Xantippa* žije posud v názvu každé ženy hašteřivé ostrý jazýček mající a jménem římských bohyň *Furiae* naznačujeme posud ženskou, v níž zlosť v neskrotitelnou zuřivosť překypěla; *Vulkan* dal jméno sopkám a geologie v názvech Neptunismu a Plutonismu zachovala jména *Neptuna* a *Plutona.* Posud obcházíme s lucernou *Diogenovou* hledajíce, čeho nalézti nelze, Římané pak chtíce o věci nějaké říci, že za bádání a pátrání nestojí, naráželi na sídlo venkovské Horatiovo veršem:

Haec ego non credam *Venusina* digna lucerna.

Athenský archont *Drakon,* o němž se pravilo, že své zákony napsal krví, zachoval si posud památku v názvu *drakonských* t. j. hrozných, nemilosrdně přísných zákonů, Lydský král Kroesus žije posud v názvu velikých boháčův, ač za naší doby na místo jeho žid *Rothschild* nastupuje; naproti tomu nazýván každý žebrák podle chudáka, jenž na dvoře Odysseově chován byl, *Irus,* a památka na něho i na Kroesa zachovala se ve verši Ovidiovském:

Irus est subito, qui modo *Croesus* erat.

Město *Abdera* dalo jméno trulantstvu a obmezenosti duchové, ač o tuto slávu nyní s ním závodí u nás *Jihlava*, *Přelouč* a *Kujeba* z Vysokého Mýta, u Němců pak *Schilda*, *Hirschau* a *Lalenburg.* Chceme-li někomu říci, aby to, co tvrdil, důvody opatřil, připomínáme mu ostrov Rhodus řkouce: „hic *Rhodus*, hic salta“ a chtíce někomu říci, aby darů svých dobře užil, aby tím zůstal, čím jest, přivádíme mu k paměti starou Spartu: „*Spartam*, quam nactus es, orna“, a chtíce o někom říci, že nalezl místo, kde se mu dobře vede, pravíme: „tam nalezl svou *Prahu.*“ Římanům slul každý vychloubavý žvastal *Thraso* podle vojína téhož jména v komedii Terentiově, Eunuchus, a Francouzi nazývají podle území *Gascogne* každého chloubálka *Gascoňákem*; naši předkové pak nadutosť, nezdvořilosť a neotesanosť označovali přívlastkem: *švábský.* Podle stejnojmenné veselohry Molièrovy jmenujeme každého licoměrníka a svatouška *Tartuffem*, zrádný list, který zrazený sám odevzdává, jest list *Uriášův*, každá vnadná ženská jest *Venuše*, jejížto protivu vyjadřují ženská jména *Manda* či *Machna* (t. j. Magdalena) a

Bachna (t. j. Barbora), *Franta* nebo *Kuba* se jmenuje každý chytrák, *Vašek* nebo *Roula* každý hlupák, jako podobně Němci říkají: dummer *Michel*. *Pylades*, věrný průvodčí Orestův, dal jméno každému věrnému příteli, attický zbojník *Prokrustes* dal příčinu k příslovnému užívání *lože Prokrustova*, v našem názvu lajdáckého člověka: *Lampart* ozývá se kmenné jméno Lombardův (u Němců Lamparten), pražský *Flamendr* děkuje za jméno své Flamům či Flandrům a slovenská přezdívka *flandra* t. j. necudná ženská, pochází od žen osadníků z Flandrie na Slovensko přišlých. Loupežník *Grasel*, který v první čtvrti tohoto století své rejdy na jižní Moravě tropil, zvěčněn jest od nadějné mládeže hlavně v Brně, ana každého výrostka *graslem* jmenuje, a Brno samo dalo jméno ubohým *Brňátkům* t. j. dětem v Brněnské porodnici narozeným a pak na venek na vychování daným; sv. Martin dal jméno *Martinkům* t. j. čeledínům na den toho světce ze služby propuštěným, kteří propíjejíce mzdu a tropíce lecjakou neplechu v nenávisti byli. *Švýcaři*, kteří se za vojáky najímati dávali, dali jmenovitě v Němcích jméno všem námezdným žoldnéřům, kdežto u nás slují také šafáři *Švýcary*, poněvadž panstva v druhé polovici 17. století šafáře ze Švýcar si povolávali.

Hoře je mně hoře
V tém komenském dvoře,
Vysoké klenutí,
Žádný tam nemože.

Pro *švajcara* može,
Pro *švajcarku* nesmí,
Přijdi čerte s měchem,
Švajcarku si vezmi.

(Suš. N. P. 235.)

Nelze ovšem všech jmen osobních zde přiváděti, která tokem času obecnými se stala a přičiníme-li ještě několik, stává se to proto, aby se poznalo, jak hlubokého významu některá z těch jmen jsou. Jsou to jména původně národní, jimiž pak otroctví se vyjadřovalo a vyjadřuje. Jména ta přirovnal bych ku krapníku: jak totiž ve krapníku zkameněl čas, tak utuhnuly v těch jménech všecky strasti, boly, muky, trýzně, nářky, zoufalé boje a děsné osudy, jichž národům těm zakusiti bylo, než jména jejich užiti lze bylo k pojmenování nevolnictva, jež jest hanou a potupou člověčenstva určeného k tomu, aby svobodně se vyvíjelo a tímto svobodným vývojem výšin ideálních dostupovalo. Ve slovích těch vyráží se světobol historie, bol nad sebevědomou bestialitou, kterou kmen na kmen, národ na národ se vrhá, o kterou člověčenstvo horší jest než dravci sebevědomí nemající a kterou na výši světového názoru povznésti zůstaveno bylo našemu století, jež svou osvíceností tolik se honosí. Jaké množství bídy, nouze, hanoby, potupy zavírá v sobě slovo *Parias*, kterým se označuje bezprávný vyvrhel společnosti, jehož se každý štítí jako morové nákazy; a co bylo vinou jejich? Nic jiného, nežli

že předkové jejich byli prabydlitelé Dekhanu, kteří od brahminských Hindů byli převálčeni, svobody zbaveni a ze společnosti ostatní vyloučeni; není jim dovoleno v dům ostatních tříd společnosti vkročiti a stane-li se to někdy přece, musí dům ten náboženskými obřady se očistiti; studně, ze kterých pijí, musejí býti obroubeny kostmi zvířecími, by se vědělo, že to jest studeň Pariův, z níž pijíce vyšší stavy by se poskvrnily. Chtíce označiti lidi, kteří osobní svobody zbaveni jsouce žádných práv politických nemají a k otrockým prácem odsouzeni jsou užíváme slova *Helot*. Krátké slovo, ale zavírá v sobě hroznou pašiji prabydlitelů území Spartského, kteří od Spartánů podmaněni byli; když Heloti po nějakou dobu velice se rozplemenili, vražděni bývali tajně i veřejně od svobodných Spartánů, jako se zabíjejí dravé šelmy; neboť báli se Spartáni, kdyby počet Helotů velmi vzrostl, že by jim nebezpečnými státi se mohli. A jakého týrání dopouštěla se mládež Spartánská na Helotech, aby — se ve zbrani cvičila a všelijakých fortelných chytrostí nabyla! Podobně znamenala slova *Kares*, *Davus*, *Geta*, *Skythes*, *Skythaena*, *Thrax a Thratta* vzata od národních jmen Kariův, Daků̊v, Getův, Skythův a Thrakův otroky a nevolné služebníky. Za doby římské jmenovali se otroci po výtce *Thrax* t. j. vlastně rodák z Thracie; a jakých útrap slovo to v sobě ukrývá, poznati z pořekadla: notis Threicis conpunctus = známkami thrackými znamenaný, t. j. člověk, jemuž cejch vpálen byl na znamení otroctví, aby známkou tou poznán býti mohl, kdyby z otroctví utekl. A kterému Slovanu nerozbolí se srdce, uváží-li, jak děsnými osudy stíhány byly kmeny slovanské, nežli po nich otroctví téměř u všech národů evropských pojmenovávo býti mohlo! Když Slované polabští kruté války s Němci vedli, prodáváni zajatí Slované za otroky a jméno Slovan v německé formě *Sklave* (místo *Slave*) stalo se výrazem otroka a od Němců přešel název ten k národům jiným, n. p. franc. *esclave*, *esclavage*, angl. *Slave*, *Slavery*, ital. *schiavo*, *schiavitù* atd. Němci toto živé zboží kořistili ve válkách po několik věků vedených, a rozváželi je pomocí a prostřednictvím židů do východních a západních zemí, takže již v 11. století v pramenech francouzských a španělských latinsky psaných shledáváme slovo *Slavus* a *Slava* ve smyslu otroka a otrokyně. Jak zbidačeni, sníženi a pokořeni byli Dřevané Polabští, když jim slovo *nemtěnka* (t. Němkyně) znamenalo slečnu a *nemec* (t. Němec) mladého pána! V jak hrozném robství byli asi křesťané v Rusku za panství Tatarů, když od té doby Rusům až podnes znamená slovo *kresťanin* (t. křesťan) tolik co chlap, nevolník! [1])

[1]) Přívržence víry křesťanské jmenují Rusové starosl. jménem *christijanin*.

Záleží-li užívání jmen osobních za jména obecná hlavně na soudné mocnosti ducha lidského, vedle které říkaje obsah vlastností osoby jedné se přenáší na osoby druhé, má naproti tomu *eufemismus* základ svůj více v mysli a srdci než ve vtipu mluvícího. Eufemismus jest totiž šetrný, jemný způsob mluvení; jsouť slova, která sice nejvlastněji a nejtrefněji věc nějakou vyjadřují, kterým se však mluvíce nicméně vyhýbáme, poněvadž věc, která jimi se vyráží, sama o sobě nehezka jest. A jsou také pojmy a představy, které o sobě nejsou sice ohavny, kterých však pravým jménem pojmenovati se ostýcháme, poněvadž obsah těch pojmů jest děsný. Vyjadřujíce takové pojmy a věci ne jejich pravými, nýbrž jinými jmény, kterými děsný obsah jejich se mírní anebo nehezkosť jich se zaobaluje a jako nějakým závojem zakrývá, jednáme šetrně i k sobě i k jiným a činíme možné, že ve společnosti se pěstuje jemný mrav, který dovoluje aspoň z daleka dotýkati se věcí, jež by jinak nikdy předmětem rozmluvy býti nemohly. Eufemismus nejmenuje tedy věcí pravým jménem, nýbrž jménem jemnějším, hezčejším; ale liší se znamenitě od ironie. V ironii užívám sice také jemnějších slov, ale činím to proto, abych někomu něco nepříjemného řekl; v eufemismu však užívám jemnějších slov proto, abych nepříjemnosť pojmu a nehezkosť slova zjemnil a zmírnil. Jsouť ovšem případy, kde nesnadno říci, zdali nějaký výrok jest ironický neb eufemistický; tak n. p. o člověku ze služby propuštěném lze říci, *že jest svým pánem.* Takto mluvě buď nechci zrovna říci, že propuštěn byl, anebo chci mu ironicky učiniti výtku, proto že ze služby dán byl. Ale v takových případech ukazuje osobnosť mluvícího a ton jeho hlasu, zdali eufemisticky čili ironicky mluviti chtěl.

Náklonnosť eufemisticky mluviti jest člověku vrozena, poněvadž v něm také jest snaha vrozena, pojmy strach a hrůzu budící tak vyjádřiti, aby méně hroznými býti se zdály; tak velika jest moc slova a tak těsna jest souvislosť jeho s pojmem, že hrozný pojem a názor jemnějším slovem jsa vyjádřen hrůzy své pozbývá. Bohyně pomsty jmenovaly se u Řeků vlastně Erinnyai t. j. zlostné, zuřivé; ale Řekové přeměnili jméno to ve Eumenides t. j. bohyně přejné, dobře smýšlející, anebo jmenovali je zkrátka *semnai* nebo *potniai* t. j. mocné, velebné. Rovněž neradi vyslovovali jména boha podzemního Plutona, i říkali mu raději *klymenos* (velebný), *eubulos* (laskavý) anebo *polydektes* t. j. štědrý hospodář, poněvadž dvorana jeho se pokládala za shromáždiště těch, kteří v podzemí již meškali; také ho jmenovali *agesilaos* t. j. sběratel, shromážďovatel lidí, nebo lethaios tyrannos t. j. vládce, kde řeka Lethe teče. Za podobnou

příčinou nazývána jest bohyně podzemní Persephone také habra kure t. j. jemná, outlá děva; Římané jmenovali Plutona: *Stygius Juppiter* a sudičky *tres sorores*, vyhýbajíce tak pravému jich jménu *Parcae;* a za touž příčinou, nahraditi totiž nepříjemné jméno jménem příjemnějším, změněno původní jméno města Maleventum v Beneventum a jméno moře Pontos axenos t. j. moře nehostinné v Euxinos t. j. hostinné.

Ač *smrť* jest podílem všech pod sluncem rozených, jíž nikomu uniknouti nelze, nicméně každého vzpomínka na ni naplňuje hrůzou, poněvadž ničeho nešetří, ani svazků pokrevních ani blaženosti lásky, nýbrž mladosť, krásu, lásku, všecko ničí. Za tou příčinou není pojmu, o kterém by se u všech národů tolik eufemismův užívalo jako právě o smrti a umírání. Obě slova, smrť totiž a umírání, nahrazují se výrazy vzatými od zjevů, které se při umírajícím pozorují, anebo od zvykův obřadných a náboženských, které se při umírajících a při pohřebích zachovávají. Tak n. p. Římané postavovali před dům, ve kterém kdo umřel, cypryši; odtud eufemismus: *cupressus ad foras posita;* anebo: *conclamatum est* odtud, že příbuzní umírajícího volali jménem jeho; anebo *novemdiales dissipare pulveres* odtud, že umrlý sedm dní v domě ležel, osmý den spálen a devátý den popel jeho do popelnice dán byl. Velmi dojemný jest eufemismus, kterým římské matky modlily se bohyni Genita Mana, aby žádný z rodiny se nestal „*dobrým*"; dobrými (boni) totiž sluly duše umrlých v elysium meškající. Od bohyně smrti *Libitiny* pocházejí eufemismy: *quod Libitina sacravit* t. j. co mrtvo jest, *lucar Libitinae solvere* peníz Libitině dáti, poněvadž do skříně ve chrámu bohyně té za každého umrlého peníz vložiti nařízeno bylo. Charon byl převozníkem duší umrlých; odtud eufemismus: *navita tristis eum imposuit jam cymbae* t. j. smutný převozník již ho naložil na koráb, anebo jak Horatius myšlénku, že všichni umříti musejí, eufemisticky vyjádřil:

> Omnes eodem cogimur: omnium
> Versatur urna serius, ocius
> Sors exitura, et nos in aeternum
> Exilium impositura cymbae.

Od řek, které v říši podzemní plynou, brali staří eufemismy n. p. *Acherontem* trajicere (přeplouti Acheron), venit *Acherontis* ad undas (přišel k vodám Acherontským), *Lethaeum* bibere amnem, *Stygiam* innavit paludem, non est *lethi* fuga; anebo brali eufemismy podle bydliště blažených: *campi elysii, vallis elysia, insulae beatorum* atd., jakož také podle názoru křesťanského pravíme: *již jest*

v ráji, v nebi, u svatých otců atd. Vůbec se štítili Řekové a Římané slov, která naznačují smrť, umírání a mrtvého, a kde jen poněkud se hodilo, nahrazovali je eufemismy. Již v Iliadě často se praví: *černá noc zahalila oči,* nebo: *došel osudu, propadl osudu*, nebo jak v Odysseji se čte: *bohové tě v Elysejskou nivu za meze země uvedou;* nebo jak Vergil praví o Didoně umírající:

> . . . . omnis et una
> dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

nebo jak Horatius se vyhýbá slovu *morieris* — umřeš:

> Cedes coemtis saltibus et domu
> Villaque, flavus quam Tiberis lavit;
> Cedes, et exstructis in altum
> Divitiis potietur heres.

Řekové míníce umrlé užívali frase: *οἱ πολλοί* t. j. hromada, jako my podobně eufemisticky mluvíme: dostavil se *k veliké armádě* a nesčetny téměř jsou podobné eufemismy u Římanů: ex hac luce migrare, premere oculos, animam efflare, ire sub umbras, extremum spiritum edere, diem supremum obire, ad deos recedere, naturae satisfacere, concedere, naturae debitum reddere, homines relinquere, vita discedere, exstinqui atd. Historickým se stal eufemismus, kterého Cicero užil, když lidu ohlašoval, že Lentulus, Cethegus a jiní vůdcové spiklencův zardoušeni jsou: *vixerunt* t. j. *byli* živi.

Také novější národové opisují eufemisticky slova *smrť* a *umírati;* takové eufemismy jsou v našem jazyce n. p. už mu slunce nesvítí, už se dostal tam, duše opustila tělo, zavřel oči, už mu odzvonili, už se nevrátí, leží, odpočívá, rozloučil se s námi, odebral se na věčnosť, už ho hlava nebolí, nežádá vody, už se má dobře, jest pod drnem, už tráva na něm roste, Pán Bůh ho povolal, už jest v Pánu, jest na pravdě Boží, na věčném spánku, v limbu, vyhasl, jest po něm, už kvete na něm rozmarin, sklonil hlavu, složil kosti atd. Někdy k takovým eufemismům druží se zvláště u prostého lidu humor: natáhl hnáty, jest vzhůru bradou, namastil holenky, pase na zelené louce, už dopil, dohrál atd. O těžce nemocných praví se: vadne, chřadne, jest nesvůj, již nebude dlouho trávu šlapati; a místu pohřebiště říká se: *Boží zahrada* nebo *svaté pole;* místo slova smrť užívá Tóma ze Štítného slova: *hořká.* Naše národní písně mají v té příčině eufemismy, které jemností svou a krasou poetickou překvapují, n. p. zvadl mně s bílé růže květ (= umřela mně milá); o děvčeti, které z lásky zoufalé se utopilo, zpívá se:

> Její bílé nohy do písku sahaly,
> Její bílé ruce břehu se chytaly,

Její černé vlasy po vodě plovaly,
Její černé oči k nebi se zdvíhaly.

Dcera, jež měla býti za Turka vdána, vzkazuje otci, že se utopila, tímto eufemismem:

A pověz ty jim tam,
Že sem sa vydala
Bystrému Dunaju. (Suš. 145.)

Jak se vyhýbáme slovu smrť, tak se štítíme také *čerta* nazvati vlastním jeho jménem a nahrazujeme je všelijak, někdy i vymyšlenými slovy. Eufemismy v té příčině jsou n. p. andílek z krbu, rarach, rarášek, černý nebo tmavý pán, černý kat, zlý duch neb zhola zlý či zloch (u Němců der Böse). Místo *vzal to čert* říká se: vzal to čerchman, vzal to kozel, vzal to čmert, vzal to brk, vzal to nešt, vzal to ďas, ať tě černý vezme neb prostě: ať mě vezme, vzal to starý drak neb starý had, běž ku všem všudy. Němci říkají eufemisticky: Hol's der Geier, der Plunder, der Teixel, hol mich der Schwarze, der Gottseibeiuns atd. Místo *ba čerta* říká se: ba starého červa, ba šmaka, ba hřícha, ba ďasa, ba ďácha, sto ďáků do tebe, a místo jména Luciper slýchati *lucihnát*. Místo slova *peklo* užívá se: sytno, nebe, kde jsou svatí popelatí, a místo slova *kat* říká se eufemisticky: král, mistr ostrého meče neb prostě: mistr, a kati svému obydlí místo: pohodna neb rasovna říkají *čistec*.

I zlozvyk kletí mírní se eufemismy a jmenovitě vyhýbá se v té příčině slovu *sakrament*, ježto tím obyčejně svátosť se vyráží, ale užívají se slova zvuku podobného: kakrament, lagrament, sapperlot, safiajtsky, kakrholt; místo *zatracený* praví se: zatrolený, zatrackaný, nesčápený atd. Jsou eufemismy, které se zdají míti původ z toho, že klnoucí chtěje vysloviti slovo *sakrament* při vyzvučení prvního písmena *s* se zpamatuje a klade pak jiné slovo s týmž písmenem začínající, n. p. *s-aláte* a dokládá se pro větší umírnění klnutí: s octem; *s-ak* a dokládá se z téže příčiny: na ryby, koš na raky. Při věrování soudním býval obyčej, že věrující výpověd brával na svou *duši;* protož lid slovu tomu v obyčejném mluvení se vyhýbá: na mou duchnu, na mou kuši, neb prostě: na mou milou, na mou hříšnou, a Němci místo věrovacího: meiner *Treue* říkají: meiner *Sechs*, poněvadž v nedbalém vyslovení místo *drei* slyšeti lze jest *trei.* Anoť lid náš štítí se často pronášeti slova: kleti, klnouti a říká eufemisticky: *hřešiti*, n. p. lebo ti *hřešila* tvá maměnka (Suš. N. P. 202).

Eufemismy, kterými se vyjadřují pokud se týče umírňují rozličné vady lidské buď morální buď tělesné, naskytují se nejčastěji

a jsou téměř všechny opepřeny vtipnými narážkami a jadrným humorem, n. p. *matematik* (komu se všecko v mozku mate), hledí Pánu Bohu do oken (jest roztržitý), zpomíná loňského sněhu (apathický, zamyšleností nevšímavý), poradil se s Vaňkem, spálil boty, práskl do bot, šel do lesa na hříby (utekl), potřebuje tesaře (surovec), bojí se mydláře (špinavý), nevidí si do huby (necudně mluví), má uherskou nemoc, ten se neunáhlí (líný), dělá sedla (rád si posedí a nerád pracuje), dělá válce (povaluje se), velmi opatrný, padlo mu srdce do kalhot, lat. animus cecidit in pedes (bojácný), plete koše, páté přes deváté (mluví nelogicky), kloboučkuje (jest ponížený), koláč dáti, oči zamydliti (podplatiti), užívá všech pěti, kupuje za pět prstů (krade), má dobrý žaludek (žrout, lat. patinarius, kdo rád plné misy má), nezahodí (béře rád), neleží mu nic vysoko = ein unbefangener Standpunkt fremdem Eigenthume gegenüber, jest z rodu Berkův (Berka, kdo bere a příjmí linie pánův z Dubé), jest z Habří neb Habrova (neotesaný, lat. in navibus nutritus), jest z Držovic (držgrešle), ženíši z Drážďan, ale z Berouna nic, rytíř z Blaníka (ospalec), chodí ráda do Kojetína, byla v Římě, jest z Prosíka (žebrá), přišel na Vomizín (na mizinu), lat. helleborum bibe neb Ancyram pete (jsi blázen, pomatený, poněvadž staří pomatenosť léčili helleborem t. j. čemeřicí, která nejvíce rostla na ostrově Ankyře), má dobrou vyřidilku, zkouší na mrtvém meče, lat. mortuum flagellas (pomlouvati nepřítomného), nosí na obou ramenou, lat. aquam fert altera manu, má čelo měděné, eherne Stirne, člověk bez čela, nezná tíhlové barvy (nestydatý), *umbrae* (stíny) u Římanů nezvaní od hostitele hosti, jichž s sebou přivésti zvaným lze bylo, kdežto *muscae* (mouchy) sluli břichopasci, kteří sami se vtírali; nosí kačenku (lysý), šlape rychtáři po mezi (vyšlapuje boty), jedním okem do Brna, druhým do Husovic (šilhá), spává ve fukači (suchý), nepřiléhá ke zdi, nosí tulec bez šípů (má hrb), chodí jako biskup (o berle), má pořádné nápady (napadá na nohu, kulhá), má kosti v břiše (lenoch, nerád se ohýbá), voní prkovou mastí (smrdí kozlem), utekla ďasu z bělidla (jest pleti černé), po nebožtíku Vepři syn (protylý), koho Pán Bůh uschová pro ptáky, na tom ryby si nepochutnají (kdo má býti oběšen, ten se neutopí), byl povýšen (oběšen), tebe mistr ještě políbí (budeš popraven), tázati, stáhnouti boky (mučiti), pískal v černé věži (byl v Praze mučen v černé věži), býkovým sluncem posvítiti (bíti, poněvadž se říká, že slunce bije na koho), udělán mu konec (popraven) atd.

Nedostatek intelligence a rozumu čili hlouposť též má dosti eufemismů, n. p. sv. Lukáše sekretář (vůl), nepotřebuje kování (vůl),

nemá Filipa, to jest bluma (snad podle lat. názvu prunum *asininum*, poněvadž *osel* jest prototyp hlouposti) jest pytlem udeřen, nemá nic pod čepicí (nic v hlavě), nedostává se mu hnědé substance (mozku), nemá kolofonu, osmý mezi sedmi mudrci, má rampouchy, o kolečko více, má malý mozek ve veliké hlavě, nejsou v horním patře všichni doma, nebývá o sv. duše v Jeruzalémě, sv. ducha koření v jeho zahradě neroste, pravý holub (hlupec), nebude z něho šíp (motovidlo), vrtané dřevo (trouba) atd.

Také slovům *nic* a *nikdy* lid rád se vyhýbá, n. p. ani zbla tam není, ani babky, ani za mák, za vlas, za nehet to nestojí, namaluji ti něco (nedám ti nic), dal mně fík, černého psa, houby dostal, houby víš, houby mně do toho, stojí za kopu bez šedesáti, získal jak Götz u Jankova, jak sedláci u Chlumce, jak Rusi u Slavkova na sv. Nikdá, an St. Nimmerleins Tage, až se kráva ohřebí a kobyla otelí, až kočka vejce snese, až kukačka na vánoce zakuká, až ryby zpívat a ptáci bez peří lítat budou (Sušil 263), až suchá jabloň rodit bude (Suš. 264), až peklo shoří, ad graecas calendas, za uherský měsíc atd.

I pro pojem *marné práce* jest eufemismů dosť: vážeš písek ve snopy, lat. arenam metiris, lovíš ryby v povětří, reti ventos venaris, sypeš hrách na stěnu, parieti loqueris, hrách na peci rozséváš, in saxis seminas, v řečici vodu nosíš, cribro aquam hauris, sekáš mák, valíš kámen Sisyphův, Herculi clavam extorques, páté kolo u vozu, nosí vodu do Dunaje, dříví do lesa, lat. in silvam ligna non feras (Horat.), noctuas fert Athenas, chytá ryby na lep a ptáky na udici, měří oheň na váze, dojí kozla, mlátí slámu, hádá se o komárovo sádlo, o žabí chlup, er streitet um des Kaisers Bart, lat. rixatur de lana caprina, cikana myješ, lat. Aethiopem lavas, sus Minervam docet (učíš toho, který to lépe umí než ty), z té kůže nebude řemínek, z toho žita nebude mouka, hledáš Ječmínka atd.

Též *pití* eufemisticky se vyjadřuje: pokropil se, jest z mokré čtvrti, jest ochmelený, nahnul si, rád si nahýbá, nese si opici, lat. nebrides fert (nebris = srsť jelení, kterou se odívali bakchanti), Thasiusne erat an Chius? (kde se's opil?), cum corona ebrius (arcipijan, poněvadž Římané měli za to, že věnce květinné na hlavě hodujících jsou od opití); seděl na soudě, má v hlavě, rád zalívá, jest z Podmoklí, hledí rád na dno, plná ho mrzí, drhne Marka (hodně pije), jest piarista, lat. perbibesiae mystes, utraquista (jenž dvojí nápoj pije), čtverák, troják (kdo čtverý neb trojí nápoj pije), má pod čepičkou, lat. plusculum se invitavit, dal si kuráž, dolní bibliotéka (sklep), jest Boží a Michalův (notně se opil) atd.

Jsouť věcí a pojmy, o kterých se ve vzdělané společnosti nerado mluví a kterých vysloviti každý se ostýchá i v kruhu důvěrnějším, tak že i méně vzdělaný věci ty všelijak eufemisticky zaobaluje. Místo *řitné střevo* říká se *konečník*, jako Němci místo staršího *arsdarm* říkají *mastdarm;* co znamená *zadek, zachule, koneczad, paní Manda, ze všech nejmilejší* (u Němců der allerwerteste), *kde se nesvítá, slepé okno, libadlo,* netřeba objasňovati. Zaobalenější jsou eufemismy: *pět liter,* v němčině *die drei buchstaben* (nyní ovšem jest pět, ale ve středon. byly tři), též v češtině *tři litery* (kep = nestydatý člověk), *kněze Eliáše přítel* (začátečné písmeny slova *kep*); srozumitelnější jsou již eufemismy: *pomáda,* šlápl do *muškátu,* do *oka, krombožinec* (lejno), *holubinec, kozinec, blešinec, mušinec, ohráti, malovati, nakašlati v nos, hvízdati* (něm. pfeiffen), *zadním alembíkem*[1]) *jmění prohnati* lat. demittere censum in viscera. Jsou výrazy eufemistické, které dlouhým užíváním stávají se závadnými a proto novými eufemismy se nahrazují n. p. *kancelář* (místo záchod), *heimliches Gemach, ire ad requisita naturae, potřeba, která krále s koně shání, kam císař chodí pěšky* a supervzdělaná společnosť užívá v té příčině francouzské průpovědi *où le roi va seul* (kam král chodí sám). V takových příčinách vůbec rádo se užívá cizích slov, jakoby tím eufemismus stal se ještě jemnějším: vyhýbáme se eufemistickým výrazům jako *měkká stolice* atd., ale bez ostychu pravíme *diluvies ventris, diarrhoe, lavement, le vase mystérieux* atd. Dámy nerády vyslovují slovo *janek* (ve Vídni Hannsl) ve smyslu podkladku pod šaty na jistém místě těla; ale ještě na začátku toholo století pravívaly: *cul de Paris,* ačkoli *cul* ve francštině jest pravé jméno toho, co u nás jest „ze všech nejmilejší“; nyní ovšem říkají *tournure.* Mluvíme bez ostychu o *hysterických* dámách, poněvadž většina neví, co řecké slovo *ὑστέρα* znamená. Každému srozumitelny jsou eufemismy vzhledem k ženským: jest v jiném stavě, chystá se, čeká se, jest na časech, květ, čas, svět; — přepálila si fěrtoch, přeskočila plot, ač místo dvou posledně uvedených eufemismů jemná mysl našeho lidu užívá skutečně poetických obratů: ztratila krásu neb věnec (Suš. N. P. 228) dala věnec (Suš. 339), zavíjá hlavu (Suš. 194). Vtipný v té příčině jest eufemismus: „nebývala tam, kde měla býti, dostala se tam, kde nemá býti“ vzhledem totiž ku přísloví: „sedávej panenko v *koutě,* budeš-li hodna, najdou tě.“

Naproti tomu jsou eufemismy, které povážlivé zpyšnění několika tříd obyvatelstva dosvědčují, n. p. švec se jmenuje obuvníkem, krejčí

[1]) Alembík = chemická pec.

jest oděvníkem neb hotovitelem oděvu, sedlák jest statkářem, tovaryš jest pomocníkem, učeň jest praktikantem, který má své *kollegy*, nádenník jest dělníkem nebo ouvrierem; málo kdo má již ženu, nýbrž má choť, a služky již se na vzájem neptají: kde sloužíte? nýbrž: kde teď bydlíte? Jak nevinny jsou naproti tomu starší vtipné eufemismy: nosí péro na rameni (dřevoštěp), jest od stavu (tkadlec), otec byl provazník (ras) atd. Také ku zvířatům vztahují se eufemismy; zvíře vůbec krásným eufemismem jmenuje se *němá tvář;* Římané říkali místo *prase*, že jest de grege Epicuri, kdežto my témuž zvířeti pravíme *židovská tetka;* známy jsou výrazy: má drobné, bebelky (vši), má hosti bez kosti (blechy), kvíčala z krmníku (vepř), slavíček z úlehle (krkavec), zimní slavík (vlk) atd.

Vůbec není poměru v životě, kde by buď vtip buď jemná mysl v eufemismech si nelibovaly. Římští bankéři připisovali ke každé dlužní položce jméno dlužníkovo; odtud eufemismus: *nomina facere* t. j. dluhy dělati, kdežto zase my o dlužníku, který platiti nechce, pravíme, že dluh *ve lhůtách vpírá.* Kdo jest vaděn, dostává *hubové polévky*, kdo se otrávil, pil *vlašskou polévku;* lékárna jest *latinská kuchyň* a lékař málo zkušený byl Římanům *medicus ex commentario.* Kdo kus po kuse odvolává, *leze nazpátek rakem*, lat. palinodiam canit; filutař se povyšuje na *filutosofa. Dobrá kopa* jest *paták bez oka* (čtverák), hráči mají místo karet *pánbičky* nebo *knihu čtyř králů.* Proč vrána přiletuje neb kamna se sbořují, víme všichni; ale co znamená, že děvče přijde do Hajan, ví jen ten, komu známo, že v Hajanech jest fabrika *na ocet.* Starobrňáci mají eufemismus: *to již budu u sv. Václava*, t. j. pochován, poněvadž na nynějším hřbitově byl kdysi kostel toho svatého. A nemohouce jinak nějakému pojmu odebrati hrůzy, přičiňujeme k němu slovo *boží*, n. p. boží mor (padoucí nemoc), boží bič (božec), rána boží (mor), boží ruka (mrtvice), boží posel (hrom), boží vůle (veliký vřed), živ jest o božím atd.

V hoře Napajedelské.

Obrázek z našich starožitností právnických, jejž nakreslil *V. Prasek.*

Ukrutná přísnosť horenského práva vzavši počátek v dávních časech a v cizině přenesla se i do našich vlastí s vinným křem, i zasluhuje již proto, že teprve r. 1784 císařem Josefem II. oblomena jest, bedlivějšího zkoumání.

Učencům zůstavujeme vyzpytovati, kterak toto cizí právo, jako

štěp přenesený se stromu na strom, s naším domácím obecným právem slilo se do nepoznání: my přihledneme k půvabnější toho práva stránce, kterak horenské zřízení zasahovalo v obecný lid svou zvláštností a přísností.

Za tím úmyslem bylo třeba předeslati — můžeme-li tak říci — náčrtek dějin téhož práva i vinařství vůbec, aby na vykreslené obrázky náležité prosvitlo světlo.

Pro lepší pak určitosť, kdeby kresba nedokonalejší byla, aby aspoň pozadí, podklad to dějepisný, mlhavo nezůstávalo, obral jsem horu Napajedelskou, poněvadž dějin jiných měst, při nichž horenské právo bývalo, tak důkladně neznám.

Ostatek, co zde všeobecného o hoře Napajedelské jest pověděno, platí o všech vůbec horách *Strážnické, Ivančické, Kyjovské, Kostelecké,* ana práva horenská k sobě tak se podobala, jako se svým zřízením cechy k cechům.[1])

* * *

Vinohrad čili hora Napajedelská jest nepochybně původu dávného, nebo jako se Karel, otec vlasti, v Čechách o zakládání vinohradův a štěpnic staral, a tím nesmírný převrat v národním hospodářství způsobil, podobně že činil na Moravě obzvláště tu, kdež na zboží zeměpanském neobmezeně rozkazovati mohl, jest ke pravdě podobno.

A pomníme-li, že právě celý kraj po obou březích Moravy od Břeclavy až po Kvasice nejen zbožím markrabským byl, ale že se právě v tomto kraji révě až podnes nepřestalo dařiti, budeme moci tím spíše položiti počátek vinohradům na Moravě do doby Karlovy, čím zřejměji zprávy zachované z počátku patnáctého věku ukazují, že hory na Moravě tehdy — tedy brzo po smrti Karlově — byly dosti obecny.

Nebudeme sice upírati, že převrat národohospodářský z pěstování vzniklý tím snáze právě na Moravě nastávati mohl, any sousední země, Rakousy, již za doby Karlovy vinařstvím vynikaly, ješto Karel odtamtud, jakož i z Francie, révy ušlechtěné do svých zemí, dle svědectví pana Beneše z Vajtmile, dovážeti dával, ale nelze také mysliti, aby bez pobídky ze země samé vycházející lid se byl chápal kopání na vinohrady.

---

[1]) Prameny: Horenské právo Napajedelské; „Všeobecné vinohorenské zřízení pro markrabství Moravské“ od císaře Josefa II. l. 1784 dané; Pověsť Sušická; p. Brandlův glossář; List páně Vilémův z Pernštejna z mé sbírky; Paměti městečka Napajedel (můj rukopis); Palackého dějiny a j.

Že pak Karel IV. podle čilé povahy své a procestovav tolik zemí, jak asi málokterý panovník jiný, lecco vykonal, čeho nyní ještě neznáme aneb o tom nikdy již nezvíme, ukazuje dosti zřetelně i ta věc, že též o městečko Napajedla, tak jak o jiná města Moravská se znamenitě zasloužil, an Napajedelským učinil milostivé obdarování na dříví brání z lesů zeměpanských Hříběcího a Luží, jakémuž nadání potom Napajedelští více než 450 let se těšili.[1])

Zůstavujíce ostatek samo na sobě, zda-li Karel IV. jest přímým původcem hory Napajedelské, čili nic, vyznáváme, že o ní na ten čas máme málo zpráv z doby starší.

Mluví se sice v listě (1498) pánů Václava a Diviše, bratří ze Zahrádky, o „dělání štěpnic" na Napajedelsku a Buchlovsku, ale jakkoli máme nepochybné na to doklady, že štěpařství od vinařství nelze děliti naprosto, budeme přece ten list vykládati na jinou neméně závažnou změnu při našich osadách, kterou osadám přirostlo nových obyvatelů s majetkem menším, to *„zahradníků"*.

Nejpřednějším, pokud víme, zvelebitelem vinohradů Napajedelských jest pan *Václav z Žerotína,* který na Napajedlích seděl od r. 1520 do l. 1534.

Zakládaltě (1527) nové vinohrady a to takové, že lidem Napajedelským, kopačům, kteřížby chtěli v hoře dělati, lhotu dával do sedmi let, tak aby do toho času žádných desátků vinných nedávali, při čemž jim odpustil i *zemní* [2])

Podobněž dopustil, aby lidé na svých rolích vinohrady vzdělávali s touže výhodou pro ně, totiž se sedmiletou lhotou, anižby tím zkráceni byli na vlastních pozemcích, nebo jim takové pozemky jiné role nadáním nahrazoval.

Zároveň ustanovena jest *pořádka na vína dávání* [3]) a sice od vinobraní až do sv. Martina aby kopači t. j. majitelé vinohradů své víno prodávati mohli, zavázavše se, že také jednu bečku panského vína prodají.

Druhou bečku též panského vína dávati t. j. nalívati měli měšťané Napajedelští; pročež kdyby měšťané panske víno prodávali, nesměli kopači prodávati svého.

Také to sobě pán zůstavil, kdyby měšťané vína chtěli na obec

---

[1]) O jeho všímavosti k věcem i nepatrným svědčí také to, že Olomučanům nařídil založiti knihy ortelní, které dotud se zachovaly.

[2]) Zemní = gruntovní daň, grundsteuer.

[3]) Šenkování. Podobněž pravovareční měšťané měli svou pořádku na nalívání piva; prodal si každý měšťan várku na něho navařenou sám.

(na pitky z obecního jmění), takové víno aby brali z vůle panské t. j. od pána, ač-li by je měl.

Nejdůležitější odstavec listu páně Václavova jest, že mohl každý kopač buď víno, buď vinohrad i s tou pořádkou nechati a prodati, komu by chtěl.[1])

Pro dějiny horenské na Moravě důležito bude zpomenouti, že každým řádem v 16. století obyvatelstvo zajal zápal pěstovati révu, nebo zatoužili po vinohradech i na Plumlovském panství u Prostějova Kostelečtí.[2])

Proto vymohli prostřednictvím vladyky *Albrechta z Konice*, úředníka Plumlovského, aby jim p. *Vojtěch z Pernštejna* dopustil v hoře pod Kosířem od Žlabu Baby až k hranicím Hořechovským vinohrady sobě vysaditi a vzdělati.

Kteréž nadání jim l. 1558. listem daným na Plumlově od vrchnosti uděleno jest i s tou svobodou, *„jestližeby kdo ve vinohradech na ovoci aneb na čemkoli jiném loupež aneb škodu činil, aby oni nákladníci k takovému škůdci sáhnouti a k němu se tím vším pořádkem a právem, jakž horenská práva ukazují, se zachovati mohli.“*

A jako z nadání páně Vilémova z Pernštejna světlo vychází, že svým Kosteleckým dopustil se vzděláváním vinohradův i řád horenský čili pravidla, dle nichž by se spravovali tu, kdež o trestání škůdců běželo, tak zajisté můžeme souditi, že bylo i při hoře Napajedelské; ale jestliže pan Václav z Žerotína o horenských pravidlech nic nemluví, že zajisté samy sebou se rozuměly, poněvadž on v Napajedlích nic nového neznámého nezaváděl, nýbrž toliko rozmnožoval. A pomníme-li na nedaleké a vinařstvím ode dávna proslulé Polešovice, uvěříme tím snáze, že při Napajedlích hora dávnějšího původu jest.

Poněvadž pak vinohrad Napajedelský na takových podmínkách, na jakých jej rozmnožil p. Václav z Žerotína, bez ochrany ostati nemohl, bylo třeba *vinčoura horného*, *konšelů horných*, *hotaře* a

---

[1]) „Dán na Napajedlích v pátek před květnou nedělí léta P. 1527 počítajíce.“

[2]) Ačkoli sotva bude možná, z listin zjistiti, jak daleko na sever vinařství se rozmohlo, přece věc není tak nesnadna, když obrátíme zřetel k místním jménům polí a luhů: ukazujíť nám jména polní „vinohrad“, že vinařství netoliko po Moravě celé, ale i na Opavsku se bylo ujalo aneb aspoň že hospodáři s révou pokusy činili zrovna tak, jako polní jména „chmelnice“, „chmelisko“ a p. jedinou památkou jsou na ty časy, kdy u nás všeobecně i dobrý chmel se rodil. Což oboje spravedlivým svědectvím jest, jak ohromné škody přinesly vlasti naši vojny 30leté, jež tomu všemu konec učinily.

jiných osob, kteří by nad horou bděli, aby *„ve vinohradě bylo tak jisto, jako v nejpevnější komoře.“*

Proto přišlo škůdce a vinníky trestati. Na př.:

„Jestližeby se čí pes naučil choditi na hrozny do vinohradu, tehdy ten, čí jest pes, má ohlášen býti skrze horného anebo hotaře, aby psa uvázal aneb opatřil, tak aby se víceji škody nedálo. A jestližeby toho neopatřil, ten, číž pes přistižen byl po ohlášení, ten polož viny 10 gr. Z toho hornému 3 gr. a hotařovi groš.“ (Ostatek vrchnosti.)

„Po vinobraní aby žádný do čího vinohradu ostrlezovati[1]) nechodil ani dětem ani čeledi své nedopouštěl. Pakliby to na koho uznáno bylo a kdo bez vůle a vědomí do cizího vinohradu šel, kolikkráte to učiní, 10 grošů českých propadl. Z toho hornému 4 gr.“

„Pakliby čí děti neb čeleď ve vinohradě postížena byla a otec neb hospodář v tom zůstal (usvědčen), túž pokutu jakž na hoře, a ten každý v moc a trestání pánům (vrchnosti) odevzdán buď.“

„Jestližeby ve vinohradě číkoli hospodářem, hotařem neb horným dobytek osvědčen neb zajat byl, číby koliv byl, ten od všelikého takového dobytka, malého i velikého, dva groše od hlavy propadá a z toho hornému polovici a hotaři polovici.“

„Každý při každém díle svou rúnu aby protáhl a žádný blízko k rúně přidalovati se nemá, aby se rúna nekazila; kdožby to přestúpil a na něm to uznáno bylo, 10 grošův pokuty.“

„A jestli žeby se dva dělníci neb dělnice ve vinohradě slovy hanebnými dotejkali, a škaredě láli, mají pánům v trestání dáni býti.“

V takovýchto záležitostech horníci čili kopači lehko sobě pomohli před horným nebo před hejtmanem panským. Jináče bylo, kde běželo o těžší věc:

„Kdyby se přitrefilo, žeby dva dělníci nebo dělnice ve vinohradech svádu a různici učinili aneb sobě ukrvavili: **bez milosti,** *čí počátek jest,* **hrdlo ztratil.“**

Tu nemohl horný souditi, kdež běželo o život: to náleželo před právo, před soud řádně otázaný.

Již počátkem patnáctého století ukazovala se potřeba horenského soudu čili práva na Moravě, i obraceli se, kdož spravedlnosti hledali, k zemskému soudu panskému, ale páni nechtěli toho souditi odkazujíce strany, aby svých potřeb *právem horenským hledali.*

Čím více tedy kde vinohradů bylo a čím více se množilo sporných věcí, tím silnější ukazovala se potřeba, zřizovati horenská práva čili soudy.

---

[1]) Z německého „obst lesen“.

Na Moravě jich několik vzniklo, z nichž asi nejstarší bude *Strážnické,* druhé *Ivančické,* v *Kostelci* a v *Kyjovicích.*

Která vrchnosť takové právo míti chtěla na svých gruntech, dožádala se opisu artykulů čili zřízení horenského při některém horenském právě v Rakousích, odkudž Moravská práva horenská mají svůj původ nepochybný.

Nejproslulejší právo horenské bylo při panství Falkenštejnském v Rakousích; od něho možná ony opisy pošly, ovšem za drahé peníze. I stalo se takto Falkenštejnské právo právem *mateřským,* od něhož nově nadaná brala naučení ve věcech obzvláště těžkých.

Na osazení úplného práva horenského dostačovalo 7 osob „poctivých, rozumných, hodných, nikde nepodezřelých."

Že kopači a majitelé vinohradů *k nejbližšímu* právu se utíkali, kdykoli spravedlnosti hledali, jest pochopitelno, ale kdo jednou na př. ke právu Strážnickému se utekl, zavedl se potud, že budoucně tamtéž spravedlnosti hledati povinen byl. Tak vznikaly okresy horenské, jimž se říkalo „horenství."

Jakkoli tedy horenských práv na Moravě dostatek bylo, nicméně prokazuje zřízení horenské nejednu těžkosť, k vůli níž bylo třeba buď naučení, buď apelace ve Falkenštejně.

Na př.:

„Kdoby vinný peň vedl ze svého souseda pod runú do svého, anebo kdožby vyřezoval komu dolovník neb voblouky bral aneb vobloukové konce vytahoval, *hrdlo ztratil,* **sluší na rošt.**"

Kolik tu těžkostí pro soudce! A kdyby ani těch nebylo, zdali souzenec bez námitek, bez odvolání hned život položí, aby jej slavné právo *upálilo*?

Apelace k horenskému právu Falkenštejnskému ať již vycházela od práva, ať od souzence, byla s těžkostmi, buď že pro vzdálenosť, buď že bylo pro náklad přílišný.

Ta věc ponoukala pány, mezi nimiž nepochybně i pana Václava Mola z Modřelic na Napajedlích, že r. 1609. dožadovali se při sněmě Moravském, aby apelace z Moravy do Falkenštejna přestala a horenská práva by toho prázdna býti mohla. Než páni stavové jsou nalezli takto:

„Co se některých vinohradů starých v markrabství tomto ležících dotýče, o kteréž od starodávna, když jaké rozepře vzešly a zde v markrabství tomto při právě horenském rozsouzeny býti nemohly, že jsou lidé se tam k tomu právu do Falkenštejna, jako k nějaké apelaci o rozsouzení neb naučení utíkali, to aby při tom zůstalo. Však p. Troutson (držitel panství Falkenštejnského) aby to

právo Falkenštejnské tak osadil a potom horníky a konšely osazoval, aby lidé, kteří by se tam k tomu právu utíkali, při témž právě v spravedlnostech svých náležitě fedrováni byli a příčiny odtud se odtrhovati neměli.“

Tímto nálezem panským snahy šlechty Moravské a držitelů vinohradů po neodvislosti země Moravské od vrchního práva horenského v Rakousích jsou odročeny, ano vůbec přestaly, jelikož třicetiletá válka brzo potom začavší způsobila opuštění tak polí, jak vinohradů. Teprve po odchodu Švédů, když kraje Moravské obyvatelstva docela pusté cizími osadníky zalidňovány jsou, a kde všecko obyvatelstvo nevymřelo, lidu zase přibývalo, zmáhalo se zase vinařství na těch stranách, kde vrchnosti toho bedlivy byly.

Aby pohromy válečné co nejdříve se odčinily, více než kde jinde usilováno od Jana hraběte z Rotálu, pána Napajedelského a Holešovského: vždyť právě tento pán uměl kořistiti pro své zbohatnutí ze všeobecné nesnáze.

Uměl hospodařiti; skupoval lacino statky a trochu dav poopraviti draho prodával: při jediném panství Veselím, válkou hrozně zpustošeném, vydělal 105.000 zlatých! A kolik on statků poskupoval na Moravě, snad ani z desk zemských se nedočteme!

A jakby nevydělával, nebohatl, když poddané nutil, „aby jemu každý prase vychoval?“

„Jablka syrové k sušení rozdati ráčil, takže jsme museli ze dvou měřic jednu nasušiti!“

A ježto lidé Napajedelští, aby ta prasata vykrmiti mohli, do lesů na žalud chodili, honem za sbírání toho žaludu v lesech panských „chtíti ráčil, abychom jemu 300 měřic žaludu sypali!!“

Jak by nebohatl a na statcích nevydělával, když i lidem kupčil.

Byltě se povznesl na nejvyšší důstojenstva v zemi i za hranicemi (Uhrách, Sedmihradech), a uloženo mu býti katem nad odbojnými Valachy Moravskými a nad zpupnou šlechtou Uherskou.

Co Valachů na „stinadlech“ neskonalo, odvedeno na statky paně Rotalovy, aby on v ty doby, kdy země Moravská lidu prázdna byla, zalidnil své statky a nejen zalidnil, ale i *nové* vesnice tímto lidem osazovati mohl.

Více než 30 vesnic na svých statcích založil, rozdav rodinám po sedmi nebo po půl čtvrtu měřicích pole chudičkého a bera z těchto chudých lidí po 5 a po půl třetím zlatém ročního platu, čímž zvýšil příjmy ze svých statků po kraj možnosti lidské.

Ze pán, který přese vše své úřady a jiná zaměstnání nalezl

času, starati se tak o splavnosť řeky Moravy, jak o sušené ovoce a konopě, neopomenul vinohradů, lehko domysliti.

Při smrti své pan Jan z Rotálu, že neměl vlastních potomků mužských, poručil statky své příbuzným, z nichž *Julius Vilím* hrabě Rotál přejal Napajedla a Kvasice.

Jak se podobá, byl i tento dobrým hospodářem. Aby groše peněz z panství na sousední statky zbytečně nepřešlo, a aby ani ti mistři své povinnosti (platu) do cechu sousedního nekonali, dopustil a přičinil se, aby svůj vlastní cech měli.

Podobněž pan Julius Vilím z Rotálu chtěje jednak, „aby žádnej jinam a nikam se odvolávati k vyššímu právu moci neměl o vinohrady Napajedelské“ a tudíž „aby všech hor Napajedelských i toho práva vrchnosť byl každý pán a držitel městečka Napajedel“ (z čehož vrchnosti nové užitky vycházely), léta Páně 1679 svým horníkům nadal *právo a řád horenský.*

Z toho jde, že až do té při Napajedlích *nižší* horenské právo, jež vykonával *horný* s *hejtmanem* panským, bylo: potom pak i *apelace* do Falkenštejna přestala.

Před právem horenským.

V „soudnici“ Napajedelské sešlo se poctivé právo horenské, rychtář, oba konšelé horní, oba konšelé starší městečka Napajedel, horenský písař jakož i jiní horníci (majitelé vinohradů), aby přítomni byli, když svůj úřad přejímati bude právě zvolený nejprvnější čili starší horný. Mělo dnes i právo zasedati.

Jakmile se dostavil zvolený úředník, rychtář vyňal z obecní truhlice tři knihy: *„řád horenský“* čili zřízení vinohorské, *„horenskou knihu,“* do níž se zapisovaly kupy a prodeje vinohradův, a *„ortelní knihu“* čili *„rejstra,“* v něž zapisoval písař nálezy a pokuty.

Když knihy ty položeny jsou na stůl, umlklo všecko posvátným tichem, jako v kostele, a každý vzal na se tvář vážnou.

Ihned písař k rozkazu rychtářovu povstal, vzal do ruky zřízení horenské a začal čísti pátý artykul:

„Horný Napajedelský má při sobě míti dva konšely horní a má slouti starší horný a když ouřad přijímá, má přísahu učiniti na hlas, stojíc přede všemi zdvihnouc dva prsty.“

Zvolený horný učinil tak a po písaři odříkával přísahu, jak následuje:

„Slíbujíc přisáhám Pánu Bohu, též vysoce urozenému pánu Juliusovi Vilemovi hraběti z Rotálu, pánu svému milostivému, a všem vinohradníkům nadzminěnej hory Napajedelský, že chci i mám

v ouřadu staršího horenství Napajedelského a soudu v tom všem, což k tomu ouřadu náleží, chudému i bohatému, duchovnímu i světskému, což nejdále rozum můj znésti můž, nehledíc na přízeň ani na nepřízeň ani na žádný dary, spravedlivě se zachovati, pravdu velebiti, křivdu tupiti podle práva horenského Napajedelského. Toho mi Pán Bůh dopomáhej. Amen.“

Postoupil nyní horný za stůl na přední místo, ze kterého byl vyvstal *„vystaný“* čili vysloužilý horný.

Po chvíli povstal a řekl: Právo jest zahájeno; hledej, komu třeba, spravedlnosti své.

Vystoupil Silnoušek a ohlašoval:

Pavel Hložek prodal mi přede dvěma nedělema svůj vinohrad přivolav k tomu prodeji pana horného nyní právě vystaného a dva konšely horní, ale nedostavil se k odvedení a zapsání do knihy horné.“

Odpověděl starší horný:

Račte páni horníci potaz vzíti.

Vzavše po tichu potaz kázali nastupovati vedle práva. I vstal písař a četl artykul 13.

„To také za právo ustanovujem, aby každý, kdož vinohrad prodá, aby jej do dvou nedělí před horným a *při knihách,* jakož obyčej jest, odvedl. A pakliby toho neučinil, ten aby pánu 10 grošů Českých propadl. Též také jestližeby ten, kdož koupí, ku přijímání v tom času dvou neděl se nepostavil a ním sešlo, tolikéž viny polož jako první. A to horní pánům vybírají a hornému z toho dva groše dány býti mají.“

V ty vstoupil Pavel Hložek před právo i ušed takto pokuty žádal, aby Silnouškovi ten vinohrad vložen byl a zapsán.

Dříve než tak učiněno, přistoupili prodavatel i kupec a zaplatili „odevzdaného“ horným po 5, písaři po dvou penězích bílých, dohromady dva groše.

I zapsal písař do knihy horenské takto: Léta Páně 1682 za staršího horného Napajedelského Martina Solaře stala se dokonalá úmluva mezi Pavlem Hložkem z jedné a Petrem Silnouškem z strany druhé o ten vinohrad „nad Slaným“, který Pavel Hložek prodává atd. nic tu sobě nezůstavuje kromě té „hrušky Polky řečené“ pod spodní hrází u preshausu, kdyby Pán Bůh ráčil obroditi ovoce hrušky, aby je sobě trhati mohl do své smrti.

* * *

Volány potom strany, jimž na dnešek položen byl *„zavilý rok“*.

Žaloval Toman Vávra na Pavla Foltyna, když mu polovici svého vinohradu před rokem prodal a druhou sobě podržel, že „rúna

spravedlivě nebyla přečtena", z čeho tím větší škodu má on Vávra, an Foltyn před nějakým časem i tu druhou polovici prodal.

O tu rozepři od práva horenského žalobníku i odporníku prošly již tři roky položené.

Odložení prvního roku žádal a obdržel žalobník, aby se svědomím (svědky) opatřiti mohl; druhého zase odporník pro nemoc.[1])

Na třetím pak roku (čili stání) nebyla rozepře skoncována, poněvadž Vávra „horného a horníky na škodu (t. j. do vinohradu) vedl."

I položen tedy stranám na dnešek nejposlednější čili „*zavilý rok.*"

Věda pak Foltyn, že nebude moci k tomu roku postačiti, zmocnil den před tím za sebe Jana Skopala, kupce druhé polovice svého vinohradu.

Odporoval žalobník, že on o tom nic neví, aby Skopal mohl odpovídati tak, jak by on Foltyn tu sám stál.

Odpověděl písař, že to zmocnění Skopalovo podle pořádku zděláno a do rejster zapsáno jest před panem horným vystaným i před pp. konšely, jakože i Foltyn od toho zmocnění byl položil groš široký, z čehož on písař tři peníze přijal.

Na to pro lepší ubezpečení ten zápis z rejster přečetl.

Přistoupil zmíněný Skopal ke stolu řka: „Pokládám 6 peněz bílých panu písaři, aby mi četl ten artykul o „nevstání horních konšelů".

I četl písař:

„Artykul 7. Trefilo-li by se, žeby se strany soudily o kteroužkoliv věc, tehdy jestližeby z horních konšelův neb z jiných sedících v soudu s tou osobou neb stranou v tom oč by před tím právem souditi se měl, jaký spolek měl neb co jemu v takové věci náleželo, nebo-li bratru jeho, tehdy takový buď z ouředníkův neb z horníkův neb přizvaných nemá v soudě seděti a tej pře souditi. Pakli kdo má s kým jaký spolek neb *dání*,[2]) neb bratr jeho v tom soudu by seděl a nevstal a taková věc byla by na něj provedena, tehdy ten každý aby trestán byl a v moc panskou odevzdán."

Divili se horníci, co by Skopal tím chtěl, i ohlašoval tento, že horný konšel *Vavřík* zpřízněn jest se žalobníkem *Vávrou,* tak že by mu Vavřík té pře spravedlivě nesoudil, anobrž Vávrovi nakládal.

Odpověděl konšel *Vavřík:*

---

[1]) Takový pro nemoc odložený rok slove „*nemocný rok.*"

[2]) „*Dání*" = „*vdání*" (viz p. Brandlův glossář). Zde znamená toto slovo: „kdyby soudce se stranou jednou nebo druhou sám o nějakou věc spory měl."

Můj otec Martin *Vávra* ve Spytinově vždycky povídal, že s Napajedelským Tomanem Vávrou[1]) pokrevenství nemá, aniž také kdy jsme se k němu, jakoby z naše krve byl, znali.

Když tu věc i jiní dosvědčili, uznalo právo, že Skopal na daremní věc se natahuje.

Po mnohém o tu rozepři rokování, snášeli se horníci na tom, poněvadž „ti vinohradové od *jednoho* (majitele) prvé vysazeni byli a nedílni až ku prodeji, tedy se dělte spravedlivě na poli, jináče nic,“ takže se rúna — jak horníci již ohledali, když na to vyvedeni byli — toliko u spodní hráze do vinohradu Skopalova na novo přečte. Od vrchní hráze „ty truby, na nich již před rokem kříže (líchy) udělány jsou (na první trnce od strany Vávrovy jest jeden, na druhé od strany Skopalovy jest druhý), i na dále místo hraničníků zůstanou.

Na to rozsudek do rejster jest zapsán.

* * *

Došlo na potaz o vinohrad „na Radovanech“, na kterém Petr Stuchlík bez vůle a vědomí panského zplozoval dříví, takže pánu na tom scházelo desátku. Proto žalován jest před právem od hejtmana panského.

Také Stuchlíkův soused dav hornému žalobného groš prohlásil se, že toho ovocného dřeva pro škodu svou, která se mu na vinohradě „pro stmění“ děje, trpěti nechce.

Když byl obešel potaz, jedni se na tom srovnávali, poněvadž Stuchlík nemá vinohrad svobodný čili frejunkový, ne na svém dědičném, ale na panském pozemku, z něhož vinný desátek pánu povinen dávati, a zplozováním ovocného stromu vinohrad hyne a tím pánovi desátku schází, aby 10 grošů pokuty propadl a pán, aby vůli měl, na vinohrad dosaditi, kohož by se mu líbilo. A poněvadž se sousedem se byl nesrovnal o to dřevo, nemá podle artykulu 19. „to dřevo ovoce nésti, nýbrž spáleno bude, chyba broskví, jež každý ve vinohradě míti můž.“

Jiní horníci k potazu odpovídali, poněvadž to dřevo ještě ne-

---

[1]) Na Napajedelsku i na východní Moravě dotud ještě úplně neutuchlo naznačování příbuzenstva tak pravidelné, když se někdo jmenoval Tomáš, aby syn Tomášek a vnuk slul Tomáštík. Ano žije dotud mnoho lidí, jichž otcové jináče se psali než oni. Dostačí jeden příklad: páně Skopalíkův (poslance) otec psán v matrikách: Skopal. Tak třeba všecky zdrobněliny jmen rodinných vykládati: jsoutě ony náhradou za starobylé koncovky *-ic, -ovic,* jakými příbuzenstvo se označovalo u nás přede dávnými časy a jak dotud u jiných Slovanů obyčejem jest.

zrostlo, aby Stuchlík toliko 10 grošů viny propadl (6 pánu a 4 hornému), ale to dřevo že bude spáleno.

Na tom se konečně všichni snesli, načež horný *„pokutu zalomil“.*[1])

Za vojny.

Léta 1683. roznesla se děsná zpráva, roznesla „novinami“, které sobě přátelé v listech posílali, že Turek pohan a nejúhlavnější nepřítel všeho křesťanstva vojnu zdvihl na JMCísaře Leopolda a že k Vídni táhne.

Moravany jímal ukrutný strach, vždyť ještě tolik žilo pamětníků posledního nájezdu tureckého na Moravu, učiněného l. 1662.

Hrozně řádili tehda na Napajedelsku. Topolné zúplna sežehli, Novou Ves u Alinkovic nad Spytinovem tak zpustošili, že dnešního dne toliko pověsť o ní se vypravuje, kde stála. Ze Spytinova, z Topolného, z Napajedel i Květkovic lidé jsou odvedeni do zajetí anebo povražděni.

A byl to shon, když obyvatelstvo s dobytky svými do lesův a obzvláště k pevnému hradu Buchlovu utíkalo. Mniši Velehradští nemněli se ani tam dosti jisti i prchali po tajných stezkách do Čech a za nimi mnoho jiných lidí.

Byly to strastné časy, o nichž nám i písně naše národní vypravují.[2]) Ale kdo nezkusil, neumí ani pomysliti, kdo nepomyslí, nepochopí ani strachu, jaký Moravany jímal pro pohana Turka.

Za takových nepokojných časů býti hotařem, ve dne v noci opatrovati vinohrad, bylo zajisté krušno.

Ale utišily, uklidily se mysli, jakmile na Moravu zalétla zvěsť, že sám král Polský Soběský k Vídni potáhne JMCísaři na pomoc.

Ne tou měrou, jako klidnosť se rozhosťovala v lidu, upokojil se hotař Napajedelský, nebo komisaři od JMti. hejtmana zemského zřízení konali přípravy pro vojsko pomocné, aby všeho dostatek mělo, kudy by táhlo, i zjištěno také, že pluky Polské budou se bráti skrze Napajedla.

A jestliže Michal Trogar hejtman panský v ty časy se málo vyspal, jestliže fojt Napajedelský Jiřík Úředníček s purkmistrem Janem Havránkem a také učitel tehdejší František Slovák nezapomenuli nikdy na marše vojenské, když konečně předvoj Soběského k Napajedlům dorazil: tím méně přál si vojny hotař Napajedelský.

Vojsko Polské vstoupilo u Napajedel do kraje štěpnic a vinohradů, což oboje tomu lidu bylo nemálo divno.

---

[1]) Na znamení rozsudku a pokuty *zalomil* skutečně *prut.*

[2]) Ve sbírce Sušilově.

Trnky se již zapalovaly a hrozny měly se právě nalívati.

Jaký div, že lid cestami umořený všelijaké pro žaludek chuti sbíraje trnkám zápáleným nedal pokoje a také po vzácných sobě hroznech i broskvích sáhal?

Peprná to a daremná práce pro hotaře opatrovati horu sobě svěřenou, když sotva jednotlivců, ne to přesily, obrániti se mohl!

Slavné právo radilo se, co tu počíti, kde artykule nic nepomohly, i přednášeli své prosby komandantům polským, aby vojsku hory kaziti bránili, ale jako za války neplatí zákony, neplatilo ani horenské právo.

Vinohradům dařilo se jako podle cesty hrachu. Štěstí, že hrozny byly ještě příliš kysely, štěstí, že vítězné vojsko zpět netáhlo Moravou (dozrályť do té doby hrozny): pan z Rotálu byl by málo bral desátku vinného a pořádka byla by týden po vinobraní všecky horníky obešla.

Škůdce vinohradu.

Dostal se na horu Napajedelskou hotař nový; horníci záhy k němu zajali nedůvěru.

Povídaliť si lecco.

Jednomu se tratilo ovoce se dřeva ovocného, s trnek, s broskví, s hrušky oskoruše; jinému zase hrozny vzácné.

Třetí dokonce povídal, že měl 500 oblouků na prodej. Vedle práva ohlásil to hornému, který také 500 zapsal. Koupil ty oblouky jiný vinohradník; položil prodavatel písaři z každého sta po penízi, položil i kupec témuž písaři svých pět peněz bílých: když pak se měly odváděti oblouky, nalezeno toliko 400!

Kam se podělo páté sto?

Čtvrtý konečně vyprávěl, že někdo měl na prodej 1500 oblouků, nabízel je kupcům, ale již prý nic nemá a neví se, komu prodal, poněvadž horný nic zapsáno nemá.

Není jináče, prodal je z městečka a z hory Napajedelské ven, poněvadž letos horný a horníci málo sadili, po čem prodávati a bráti sto oblouků. Patrně sřekl se s hotařem.

Podezření zmáhalo se, horníci po hotaři pásli, až by jej z krádeže usvědčiti mohli. Což se lehko podařilo a splněno mělo býti na hotaři, co předpisuje artykul 37.:

„A jestližeby se hotař trefil, na kteréhož by přehledáváním neb svědomím (svědectvím) krádež uznána byla, a hrozny neb ovoce domů nosil, neb jiným rozdával, **má ho ta hora dáti oběsiti.**“

Provinilce tedy jali a hrdelnému právu Napajedelskému [1]) odevzdali. Fojt čili rychtář, jenž zároveň i na právě horenském zasedal, přejal škůdce a vsadil.

Vězeň předveden přede právo a vyslýchán jest. Na dobrovolném examině nechtěl se znáti k ničemu, pročež vsazen jest zase, až by kat z Uherského Hradiště s palečnicemi (na svírání prstů) přišel.

Všecko již napřed projevovalo, že hotař na šibenici Napajedelské na „Šibenkách“ (pod Pohořelicemi) skoná.

Zatím se stalo jináče: milý hotař z vězení [2]) uprchl, uprchl na jiné panství do městečka Tlumačova.

Zvědělo se brzo, kam hotař ušel, i stalo se při Napajedelském právě snešení, aby o něho k právu Tlumačovském psali.

Ale Tlumačovští hotaře nevydali, z čehož nemálo se Napajedelští pohoršili, nebo dali zapsat do pamětní knihy:

„Léta páně 1717. Poněvadž se městečko Tlumačov od našeho poctivého práva odvrhlo a vězně, který na Napajedelském poctivém právě *seděl o hrdlo* a z toho vězení ušel, vydati nechtějí, pročež kdyby se jmu co takovýho podobnýho skrze hrdelního vězně přitrefilo, také jim nic naše poctivý právo nápomocny bejti nemá ani nebude.“ [3])

Jestliže se hrdelní právo této potupné události netěšilo, tím větší radosť měli horníci, nebo ušli takto drahému nákladu na popravení hotaře, jelikož *„horníci všickni, což na právo* (hrdelní) *a popravčího* (kata) *i jiné outraty přijde, společně nakládati“ měli.* [4])

---

[1]) Městečko Napajedla mělo své hrdelní právo; soudcové byli purkmistr a rada toho městečka.

[2]) Nepochybně ze starého zámku, nebylo tehda ještě nového. Starý zámek stál proti kostelu.

[3]) Stalo se skutečně; ovšem netýkalo se hotaře.

[4]) Taxa na kata byla od r. 1644. pro Napajedelské takto vyměřena, jelikož nechovali svého, nýbrž do Hradiště posílali:
„Mistrovi popravnímu 1 R. mor. (napřed).
Pánům Hradišťským obsýlky . . . . 4 gr.
Do tax hned . . . . 10 gr.
Od meče se dává popravnímu mistrovi . . . . 4 R.
Item. Kdyby jeho meč dle vyměření ortele obnažený držeti měl (odsouzenec) se dává podobně . . . . 4 R.
Od provazu se dává . . . . 4 R.
Od vyvedení (k šibenici) . . . . 2 R.
Poslovi, když ho mistr vezme s sebou, od vyvolávání . . . . . 1 gr.
Od spravedlnosti (šibenice) kdyby se stavěla a od křtění (šibenice katem) . . . . 4 R.
Od vymrskání (nešťastníka na pranýři) . . . . 2 R.
Od palečnic (kterými, aby se lépe souzenci znali, je svíral kat) se dává 1 R.“

Poslední v hoře vražda.

Bylo okolo r. 1780.

Hotař Jura Vachutka chodě po vinohradech z rúny na rúnu, ručnici nabitou ovšem zavěšenu, přecházel i blížil se k Dubové tehda ještě krásným vinohradem zdobené.

Spatřil v hoře ženu cizí.[1])

Učinil pokřik, jak předpisoval artykul 17. práva horenského, ale nadarmo volal nastojte! pomozte jímati! nebylot o blízce živé duše.

Proto pustil se ze ženou, která vědouc, co jí očekává před horným a konšely, utíkala co mohla, ač byla sama druha.

Dohonil ji hotař dosti snadno, ale žena bránila se jako lvice: nemohl nad ní vrchu obdržeti, ano poškrábala ho, až se mu v očích zajiskřilo.

I vydřela se mu zase z rukou prchajíc před hotařem: nemohl za ní hotař dosti spěšně, poněvadž se mu nohy zapletly do oblouku révového. Sotva se vymotal, klopýtl.

Vymrštiv se na nohy spěchal za ženou, než maje stoupati vzhůru na hráz padl zase, ano svezl se pod ni.

Zatím žena uskočila tak značně, žeby jí byl nepostihl více, ana dostavši se na horní hráz po rovném zabočila k lesu, v němž mohla bezpečně se ukryti.

Rozpálen zlostí, že on takový nebojsa dal ženě upláchnouti, a k tomu ještě, že se připravil o zajatné, sáhl po ručnici nabité, namířil na ženu a bác!

Vzkřikla žena na svatá jména i svíjela se klesnouc, svíjela v bolestech a krvi, nebo rána vjela jí do života.

Bral se k ní otrlý hotař; nepřicházel k ní jakožto vrah, poněvadž konal, co jeho bylo. *„Hotařovi za to nic"*, praví horenské právo. Přicházel k ní za tím úmyslem, aby mrtvolu, jak měl horenským právem předepsáno, na dolní hráz stáhl, a po tom, co se stalo, hornému oznámil.

Než žena nebyla mrtva, a hotař zachvěl se lítostí, že dvěma životům snad učinil konec.

Sbíhali se lidé a kopači, jakmile zaslechli z ručnice ránu.

Nebohou snesli na spodní hráz, an zatím jeden poslán pro panského lékaře.

Žena z těžkého poranění nemohla se vyhojiti a zemřela: mělo se aspoň neviňátko nerozeňátko zachrániti, ale kulka nalezena nerozeňátku — v ústech.

---

[1]) Tuto událosť líčíme na základě pověsti na Napajedelsku známé.

Zpráva o té události děsné donesla se až před císaře Josefa — byltě Napajedelský pán, hrabě Kobencl, ministrem — i dojala lidumilného panovníka tak, že zrušení horenského práva způsobil.[1])

Literátský sbor třebický,

se zvláštním zřetelem k vývoji a k významu literátských sborů vůbec.

Podává *Adolf Kubeš.*

S křesťanstvím přinesli sv. věrozvěstové slovanští národu našemu také staroslovenský překlad nejpotřebnějších knih obřadních,[2]) mezi nimiž nacházely se zajisté také žalmy, jichž za zpěvy rádo užíváno. Ačkoli po smrti sv. Methoda († 885) jazyk slovanský ještě delší dobu se udržel vedle latinského při službách Božích, bylo mu konečně přece úplně ustoupiti latině.

Knězi latinského obřadu dávali sice vždy přednosť latinskému zpěvu chorálnímu, však vedle něho alespoň trpěli písně české, čehož důkazem jest nejstarší píseň duchovní „Hospodine pomiluj ny“ a píseň k sv. Václavu („Svatý Václave, vévodo české země“), která pochází ze století X., pak píseň „Bóh všemohúcí vstal z mrtvých žádúcí“, jež, co do stáří klade se na třetí místo. Duchovních zpěvů českých užíváno s počátku ovšem při pobožnostech domácích a při veřejných službách Božích pouze tam, kde neměl místa latinský zpěv choralní, jako při průvodech, křížových cestách, před kázaním a po něm. Prodlením času však mezi zpěvem latinským zpívána

---

[1]) Tak vypravuje nám pověsť, zajisté ne bez důvodu a bez zrna pravdy, nebo „Všeobecné vinohorenské zřízení pro Markrabství Moravské“ od císaře Josefa roku 1784 dané sice hotařům dopouští nositi zbraň jakoukoli; střelnou pak toliko pistuli, *nikoli ručnice.* Týmže novým zřízením zapověděno jest, přestupky příliš pokutovati na penězích; mělyť se pokuty vyměřovati podle velikosti škody učiněné. Zajatného mělo se vybírati z koně po 7, z rohového též po toliku, z černého a ovčího dobytka jen po 3 krejcařích a nic více. Také se zastavily zlé obyčeje, jako „hostinkování“ na obecné útraty. A kdyby hotař sám škodu činil, nahraď ji a budiž vězením trestán. Jak lidumilné to nařízení proti starému, dle něhož hotaře i za nepatrné škody hned oběsili!

[2]) Zvláště poučný jest v té příčině list papeže Hadriana II. z r. 869. Praví v něm mimo jiné papež: „Constituimus animo ... mittere Methodium ... in partes vestras, ... ut vos edoceret, quemadmodum petiistis, *interpretans libros in linguam vestram* in omni ecclesiastico facto totaliter, una cum sacra missa, nominatim cum liturgia et baptismate.“ V. Brandl, Codex diplomaticus VII. 3, str. 701.

nějaká píseň česká, až konečně i celá oběť mše svaté provázena jest kostelními písněmi českými.

Pokud lid všechen nemohl se zúčastniti zpěvu kostelního, poněvadž při zpívání užíváno téměř výhradně jazyka latinského, byli k tomu účelu zřizováni při kostelích zvláštní zpěváci, kteří naučivše se latině, zpívali v kostele latinské chorály, žalmy a j. Tak praví o sv. Vojtěchu[1]) neznámý životopisec, že prospívaje věkem a moudrostí, když byl k tomu čas, zasvěcen jest v učení křesťanské a že nevyšel z domu otcova, dokud se *žaltáři* nenaučil z paměti. Podobně vypravuje Kosmas (k. r. 1074) o sobě, že jsa žákem při stoličném kostele pěl[2]) žalmy v kryptě svatých mučedlníků Kosmy a Damiana. Ze slov jeho vysvítá patrně, že již za jeho mládí při stoličném chrámě pražském byla škola, v níž studovali jinochové, kteří se chtěli věnovati stavu duchovnímu. Tito konali také již některé služby kostelní, mezi nimiž zajisté na předním místě byl latinský zpěv chorální a pění žalmů. Takové školy nacházely se také při jiných kapitulách a při bohatších klášteřích.

Ve století XIII. uvádí se mezi kanovníky kapituly pražské vedle scholastika, t. j. ředitele škol, také *kantor,* jemuž svěřeno bylo řízení zpěvu kostelního.[3]) A nad to máme z téhož století první jistou zprávu o sboru zpěváků při stoličném chrámě pražském. Nevíme, kterého roku, však zajisté před r. 1255,[4]) zřídil kanovník Eberhard († 1259) ke zpívání písní a pění žalmů 12 žáků, jimž dáno jméno *bonifanti*, boni pueri nebo také innocentes. Aby tito žáci opatřeni byli potravou a oděvem, koupil týž kanovník některé statky u Veliké Vsi blíže Panenských Břežan. Dozor na ně měl jeden z kanovníků, jemuž říkali episcopus innocentium, a jakýsi mistr, který je nepochybně vyučoval.

Jakou péči měli předkové naši o náležité zařízení kůrů, toho důkaz

---

[1]) Vita Adalberti. Freher p. 74. Puer autem proficiens aetate et sapientia ubi tempus erat, christianis imbutus litteris, nec egressus est domum patris, *donec memoriter didicisset psalterium.*

[2]) Tak překládám slovo „ruminari“ čině rozdíl mezi *pěním* a *zpíváním.*

[3]) Tomek, Dějepis města Prahy I., str. 371.

[4]) Z tohoto roku zachovala se bulla papeže Alexandra jednající o těchto bonifantech = boni infantes = boni pueri. O zřízení těchto bonifantů zmiňuje se pokračovatel Kosmy k r. 1271 (str. 114) takto: Eberhardus, felicis memoriae canonicus Pragensis, comparavit quaedam bona pro remedio animae suae et assignavit ecclesiae Pragensi pro enutriendis et vestiendis duodecim scholaribus, qui bonifanti seu boni pueri appellantur, qui continuo tenentur in ecclesia memorata deservire in cantu legenda et psalmodia.

nám podává jiný kanovník pražský, totiž kapitulní děkan Vít († 1271), jenž velikým nákladem dal sepsati pro stoličný chrám různé zpěvníky a knihy obřadní, kteréž pak pro jiné klášterské a farní chrámy opisovány jsou.[1])

Není zajisté pochybnosti, že studující, kteří ve škole na hradě pražském, jež se jménem *Studium particulare* připomíná již na začátku století XIII., učili se pravidlům básnictví, pozornosť svou věnovali také básnictví duchovnímu. Nejeden zajisté z nich básně duchovní skládal, nejeden písně takové na kůrech kostelních ku cti a chvále Boží zpíval. A toho nečinili pouze za věku jinošského, nýbrž i tehdy, když dosáhli veřejného postavení buď v Praze, buď ve městech venkovských, v nichž této doby mužů latiny znalých bez toho byl nedostatek. Všecko toto dělo se větší ještě měrou, když založením vysokých škol pražských skrze Karla r. 1348 k vyššímu vzdělání přístup zjednán jest i kruhům širším. Tu valně zvětšen jest počet mužů latiny znalých a básnictví jakož i zpěvu příznivých. Vidouce ušlechtilí mužové takoví, že jsou v Praze kostely, které nemají dostatečných prostředkův, aby si vydržovaly své zvláštní zpěváky, a přejíce si, aby za příkladem chrámu stoličného i v těchto rozléhal se zpěv bohumilý a obci lidu příjemný, sestupovali se ve zvláštní spolky, které měly za účel pěstovati zpěv kostelní. Poněvadž spolky tyto skládaly se z mistrů, bakalářův a jiných literního umění znalých lidí, dáno jim jméno *sbory literátské.*

Prvý takový sbor čili kůr literátský zřídili prý někteří vzdělaní a vážení mužové v Praze r. 1382.[2]) Tato zpráva není ovšem zaručena, však jisto jest, že již r. 1401 byl sbor literátský na Starém Městě pražském, neboť na listině vydané pro kaplu Betlémskou za svědky uvedeni jsou mezi jinými dva měšťané „*literáti*“.[3]) Možná, že tehdy kromě tohoto sboru v Praze jich bylo již více. Mínění toto nabývá pravděpodobnosti tím, že svrchu řečení literáti nazývají se, snad na rozdíl od jiných, literáty *Starého* Města, a pak tím, že

---

[1]) Pokračovatel Kosmy praví k. r. 1271: Procuravit (Vitus) etiam libros musicos ad officium divini cultus pertinentes suis propiis sumptibus. Erant enim *libri antiqui . . . jam pro vetustate consumti . . .* Sunt autem hi libri, qui conscripti sunt Viti decani pretio et expensis: Missalia, Gradualia, Antiphonaria, Musica, Psalteria, Hymnaria, Collectaria, Baptisaria, Breviaria . . . Multae etiam et aliae ecclesiae conventuales et parochiales emendatae sunt in officio divino per transscriptionem librorum Pragensium et illuminatae.

[2]) J. F. v. Schönfeld. Die alte Hilfe der Böhmen und Mährer. S. 20.

[3]) Joannes, dictus Rulant, Joannes, dictus Meisner, *cives literati* Majoris Civitatis Pragensis.

k r. 1414 připomíná se také jeden literát Poříčský.[1]) A není divu. Byloť tehdy v Praze tolik mužů vzdělaných, že by byli více než stačili, aby se při každém chrámu Páně zřídil zvláštní sbor takový. Vždyť pak bylo pouze při artistické (filosofické) fakultě od r. 1367—1408 promovováno 844 mistrův a 3823 bakalářů, z nichž na r. 1380--1389 připadá 332 mistrův a 1579 bakalářů.[2]) Na universitě pak bylo v l. 1372—89 celkem nejméně 11.000 studentův.

Z Prahy rozšiřoval se institut literátský po Čechách a po Moravě tou měrou, že brzy snad nebylo většího města, v němž by bylo takového sboru literátského nebývalo. Tomuto rychlému rozšíření nebudeme se diviti, povážíme-li, že vrchní řízení obecného školství v Čechách a částečně i na Moravě svěřeno bylo universitě pražské. Tato obsazovala místa učitelská mistry, bakaláři neb aspoň takovými odchovanci svými, kteří posud nedosáhli akademického gradu. Každá škola měla svého rektora, jednoho nebo více učitelův a zvláštního kantora, jemuž bylo starati se o zpěv kostelní. Většina učitelů těchto zůstala ve městech venkovských, kdež stali se písaři nebo jinými úřadníky u městských magistrátů. Jiní nabyli měšťanského práva tím, že pojali za manželky dcerky měšťanské, neb i jiným spůsobem, a náleželi pak ke třídě oněch vzdělaných měšťanů, z nichž vycházeli nejspůsobilejší senatoři městští. Z toho viděti, že i venkov český měl dosti živlů spůsobilých k utvoření sborů literátských.

Jakkoli sborové tito v prvních počátcích svých pěstovali téměř výhradně zpěv latinský, přece duchovní písně české nezanedbáváno docela. Možná, že již i odchovanci generálního studia převedli nějaké hymny latinské na jazyk český, jisto však jest, že po založení vysokého učení pražského mnohý mistr a bakalář péči měl o rozvoj duchovního básnictví českého. Kromě několika zpěvů Mariánských, jež jsou více dějepravné, mimo mnohé legendy skládáno a překládáno mnoho písní duchovních jak pro kostelní tak pro potřebu domácí. Bohu díky, že zachovalo se nám jich 18 v rukopise „Modlitby“ z konce XIV. století a mnoho jiných v rozličných rukopisech; z mnohých dochovaly se nás bohužel jen začátky. Že se skutečně zpívaly v kostelích, o tom nás poučuje mandát synody pražské, vydaný v červnu r. 1406, jímž schvalují se pro kostelní potřebu písně: „Hospodine pomiluj ny“, „Svatý Václave, vévodo české země“, „Bóh

[1]) Johannes, Literat de Poříč. Tomkův Místopis Prahy, str. 264.
[2]) Tomek, Geschichte der Prager Universität, S. 39.
[3]) J. Jireček, Dějiny církevního básnictví českého, str. 2.

všemohúcí", a „Jezu Kriste, štědrý kněže",[1]) kdežto všecky jiné z kostelů se vylučují. Staloť se to bezpochyby proto, že již tehdáž počaly se rozšiřovati písně odchylující se obsahem svým od učení katolického. Bylo tedy od té doby sborům literátským co do české písně přestávati na svrchupsaných čtyřech.

Doba válek husitských nebyla přízniva rozvoji sborů literátských, ba mnohé z nich v nepokojných těch dobách úplně zanikly, tak že se toliko s některými z nich setkáváme zase ku konci století XIV. Z této doby připomínají se v Čechách kromě některých sborů v Praze sbory v Plzni, v Budějovicích, Jindř. Hradci, v Lomnici, Třeboni, Krumlově, Prachaticích, Litomyšli a j.;[2]) na Moravě nejstarším jest sbor třebický, založený r. 1516.

Spolky literátské přijaly za příkladem cechů řemeslnických zvláštní pravidla, jimiž literátům bylo se říditi. Bohužel nezachovaly se nám ani ze XIV. ani z XV. století žádné takové stanovy. Nejstarší posud známý řád jest řád svrchupsaných literátů třebických z r. 1516. Vydán jest od Jana z Pernšteina, tehdejšího držitele panství třebického, a zní doslovně takto:

„Já Jan z Pernšteina na Tovačově, hejtman markrabství moravského, pán a držitel panství třebického, i s budoucími svými potomky, pány a držiteli téhož panství třebického: Vyznávám tímto listem přede všemi, jenž jej čísti budou nebo čtoucí slyšeti, že jsou přede mne předstoupili rozšafní muži, kteříž v literním umění učeni jsou, v městě mém Třebíči obývající, ukazujíce mně některé artikule, kteréž jsou sobě sepsali, řád mezi sebou činíce, jak se zachovávati proti sobě i při službě Boží vedle těch artikulů mají, při tom mne žádajíce, abych jim těch jejich artikulů svým listem utvrdil. Já pak přečta ty artikule a jich soběováže, seznal jsem nahoře dotčených lidí svých žádosť býti slušnou a poctivou, a že skrze takový jejich řád služba Boží poctivě a rozumně se vésti a činiti může, a obecný lid že také skrze to schopnější k službě Pána Boha, Stvořitele svého, býti může, i utvrdil jsem jim a tímto listem utvrzuji těch všech jejich artikulů, kteréž v té jejich ceduli takto slovo od slova byly napsány:

Nejprve a předkem aby každý z literátů každou neděli do pušky dal jeden peníz.

---

[1]) Tuto poslední sluší dobře rozeznávati od písně Husovy, která s ní má společný pouze začátek.

[2]) Ant. Rybička, O bývalých společnostech čili kůrech literátských, v Památkách na r. 1877, sl. 720 a 730—34.

Item kdožby zmeškal Introit, dej jeden peníz, ale kdož by zmeškal Kyrie, dej dva peníze.

Item který zmešká Et in terra, dej čtyři peníze,
item Prosu, dej šest peněz,
item Patrem, dej sedm peněz.

Item kdožby všecku mši zmeškal, dej deset peněz.

Pakliby kdo svévolně, jsa doma, to obmeškal, a to naň uznáno bylo, má položiti dva groše, a k tomu trestání aby měl podle zdání starších. A kdožby se ze starších těchto všech věcí svrchupsaných dopustil, ten aby dvojí ranou trestán byl.

Item starší kteří jsou z Jednoty zvoleni, těch všickni předkem aby poslušni byli, a kdo by jich v čem poslušen býti nechtěl a ve vážnosti jich neměl, ten aby byl trestán dle zdání všech, a v tom aby jim žádný v to nesáhal.

Item co se různic neb nesnází dotýče, jakýchžkoli, kteréž by mezi nimi povstaly, v tom aby se sami trestali bez pánův i bez rychtáře.

Item co se literátův od starších obeslání dotýče, komuž by bylo oznámeno pro potřebu jich dobrého, a kdožbykoli bez slušné příčiny nechtěl přijíti, a to naň uznáno bylo, ten trestání přijíti má a pokutu polož, kteráž uložena bude ode všech spolutovaryšův.

Item kdož by se kolivěk buďto starší neb mladí z literátů sešli, tu aby mezi sebou jeden z druhého žádných posměchů neměl pod pokutou vyhledání z starších.

Tomu na svědomí já napředpsaný Jan z Pernšteina etc. svou jsem vlastní pečeť k tomuto listu přivěsiti rozkázal, jenž jest dán a psán na Tovačově třetí neděli v postě léta od narození Syna Božího tisícího pětistého šestnáctého počítajíc.[1])

Listina tato jest pro dějiny literátů tím důležita, že nám podává důkaz, kterak již na začátku století XVI. zakládali se literátští sborové, kteří při výkonech svých užívali jazyka českého. To dělo se od této doby pořád hustěji. Ruch národní, který vzešel hnutím husitským, spůsobil, že latina počíná ustupovati jazyku domácímu tak, že i mnohé původně latinské sbory proměněny jsou ve sbory docela české; ano i v katolických sborech, jakým právě byl toho času třebický,[2]) zavládl jazyk národní.

---

[1]) Listina (česká) v třebickém archivě. Německý výtah z ní uveřejnil Chlumecký v regestech moravských archivů I., str. 108—110.

[2]) Teprve za Arkleba z Boskovic (1525—1528) rozšířili se akatolíci po celé Třebíči. Pročež katolický děkan při chrámě sv. Martina, doufaje, že ho snad přece Třebíčané nazpět zavolají, opustiv Třebíč odebral se

Ze stručných stanov nahoře uvedených ještě příliš málo dovídáme se o organisaci, jakou měli sborové literátští. Nejspíše, že nebyla za všech dob stejna a že teprve prodlením času dospěla té dokonalosti, na jaké ji spatřujeme na začátku století XVII.

I jednota třebická zreorganisovala se téměř sto let po svém založení, a stanovy, jež za tou příčinou jsou vypracovány, podávají nám jasný obraz života ve sborech literátských. Přiznávaliť se sice členové jeho té doby již k vyznání augsburskému,[1] však zřízení toto až na odchylky vyznáním podmíněné bylo u všech sborů stejno. Pročež můžeme je vzíti za základ při líčení života spolkového, vytknouce, čím se sbory katolické lišily od akatolických.

Kdežto sborové literátští při vzniku svém měli téměř jedině za účel pěstovati zpěv kostelní, směřovaly jednoty pozdější vedle zpěvu hlavně k rozšiřování dobrých mravů mezi členy a těmito v obci vůbec, pročež mohl do sboru přijat býti každý *obojího pohlaví*[2]) i nezpěvák. Každému členu bylo vyznamenávati se ctnostným a mravným životem, každý měl slovy i skutky dokazovati, že láska k Bohu a k bližnímu hluboce zapustila kořeny své v srdce jeho. Členové obcovali tedy službám Božím, jmenovitě (katolíci) mši svaté a kázaní, a byli povinni, umřel-li některý ze členů prokázati mu poslední čest tím, že doprovodili ho ku hrobu. Kdož se znali ve zpěvu, těm bylo, kdykoli toho bylo potřebí, v kostele zpívati. Literáti pokládali se za nejpřednější údy církve po vrchnosti, a proto bylo každému k veliké cti, byl-li přijat do spolku.

Sbor řídili *starší* (senioři), jimž v čele byl děkan anebo farář (u akatolíků správce církevní). Starší zvoleni byvše od veškerého bratrstva, přibrali si k ruce své *sbormistry* (kantory) a *mladší.*

Starším, jichž vzorný život měl býti příkladem všem členům, byli všichni literáti povinni poslušností. Každý člen si jich vážil a co nejšetrněji se k nim choval. Starší bděli nade mravy všech literátů; chybil-li někdo, napřed ho napomenuli, pakli nedbal laskavých slov jejich, potrestali ho nebo mu uložili pokutu. Svadili-li se členové mezi sebou, bylo povinností starších, aby různice spravedlivě porovnali. Jim také uloženo bylo zápisy činiti do knih

do Jaroměřic. Avšak Třebíčané, nedbajíce toho, uvedli kněze pod obojí do farního kostela. Ti, kteří zůstali věrni víře naší katolické, odbývali pobožnosti své v kostele sv. Trojice.

[1]) Ve stanovách se praví: „Jmenovitě zpěvy toliko ty se konati mají, kteréž by se s učením evangelickým summovně v konfessí augsburské, dobré a svaté paměti někdy císaři Karlovi V. léta 1530 podané, srovnávaly a základ v písmě svatém jměly.“

[2]) Dle článku 19. českobrodských stanov. Rieger, Materialien, str. 77.

spolkových, opatrovati majetku sborového a dozor míti na věci kostelní. Jsouce vybíráni ze členů nejintelligentnějších, dohlíželi také na vyučování a starali se o potřeby školní. Když byl čas svolati celý sbor, učinili to starší. Svým nástupcům činili počet ze jmění spolkového a byli jim radou a pomocí.

Sbormistři řídili zpěv, opatrovali a rozdávali knihy a partesy. Který ze členů, maje se zpěvu účastniti, nezpíval, toho měli napomenouti, a když nedbal napomínání, měli to oznámiti starším.

Mladší vybírali o suchých dnech příspěvky, a jim se odváděly pokuty. V zimě kupovali svítivo pro kostel, rozžíhali světla v kostele, a když bylo po službách Božích, schovávali je. Ze všeho toho bylo jim při valné hromadě činiti počet.

Za působení své byli hodnostáři vůbec odpovědni *valné hromadě* (konvokací obecné), kterou starší každý rok stejným časem (v Třebíči o masopustě) k jisté hodině a do určitého místa svolávali. Kdo se do valné hromady nedostavil, byl pokutován. Valné hromadě příslušelo voliti nové hodnostáře a přijímati nové členy. Do sboru nově přijatému bylo rukou dáním slíbiti věrnosť řádu a na důkaz, že míní opravdově setrvati při sboru, zaplatiti ort[1]) peněz a věnovati libru vosku.

Příjmy spolku skládaly se ze přístupného, z týdenního příspěvku členů (v Třebíči 1 peníz), z pokut, jež ukládaly se členům, kteří se prohřešili proti spolkovému řádu, konečně z peněz sebraných o suchých dnech.

Peníze, knihy a jiné věci spolkové ukládaly se v truhlicích, od nichž klíče chovali starší. Potřebným členům zapůjčovaly se peníze na úroky.

Tresty se vykonávaly ode sboru samého bez pánův a bez rychtáře.

Toto obnovení literátského sboru třebického stalo se r. 1606, a stanovy za tou příčinou sepsané potvrzeny jsou od Smila Osovského z Doubravice, tehdejšího pána na Třebíči; jsouť jasným svědectvím, kterak již na začátku století XVII. utěšeně vzkvétal život spolkový v národě našem, neboť téměř jen zvláštnostmi slohu tehdejšího liší se od podobných našich stanov novověkých.

Zníť pak potvrzovací listina doslovně takto:

Já Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči, Jeho Milosti císaře římského radda etc., pán a pravý dědic panství třebického,

---

[1]) Německé slovo „das (der) Ort" značí vůbec čtvrtý díl jisté váhy, míry nebo mince. Zde slovo to znamená tolik co „Ortsgulden," který platil čtvrť *rýnského.*

s erby svejmi a budoucími potomky, pány a držiteli téhož panství třebického: Známo činím tímto listem tak nynějším, jako věku budoucího, kdežkoli čten neb od čtoucích slyšán bude, že jest přede mne předstoupil ctihodný kněz Jakub Petrozelius Kunštátský, správce církevní města mého Třebíče, a s ním někteří poddaní moji, totiž starší kůru literatskýho v témž městě mém, toho času zejména tito: Florián Žák, Matěj Košeranda, Řehoř Bližkovský, Eliáš Histurgicus, Mikuláš Rožemberský a Benedikt Hanuš, ukazujíce mi artikule, kteréž mezi sebou jmenovaní literáti svolili a podle nichž kůr svůj léta 1605 obnovili, aby podle nich v chrámě Páně při zpívání a všelikých poctách Božích chvalitebně se chovali, za to mne snažně žádajíc, abych jim toho všeho potvrdil a nad tím jako věrný pěstoun církve ruku držel, kteřížto artikulové takto níže postaveni a položeni jsou.

Předně: Poněvadž všecko stvoření na nebi i na zemi vedle zřízení Boha věčného povinnosti své koná, a každé podle způsobu svého moc a dobrotu Stvořitele svého vedle hojných svědectví písma svatého a vlastního zkušení našeho vypravuje: mnohem více náleží lidem, nejspanilejšímu a největšími dary od Boha poctěnému stvoření, to činiti, zvláště pak těm, kteříž nad jiné lidi nějakými dary obdařeni jsou, aby tady povinná vděčnosť a k darům Božím šetrnosť pronášína byla.

Protož my obyvatelé města Třebíče, kteříž poznání umění literního od Boha jakéhož takéhož jsme došli, poznajíce to za svou povinnosť, abychom jiným za příklad dobrý se stavěli v poctách a chválách Božích, na tom jsme se dobrovolně snesli: Jakož předkové naši dobrého, chvalitebného řádu literátského nám zanechali, abychom sobě jej obnovili, v jistých klausulích vysvětlili, podlé něho v chrámě Páně služby Boží konali, a jakož jsme jej od předků svých přijali, tak jeho zase potomkům našim dochovati mohli, nevyhledávajíc v tom nic jiného, než předně cti a slávy Boží, potom i vzdělání spasitedlného našeho a blížních našich. To pak obnovení a řádu starožitného našeho vysvětlení zavírá se a obsahuje v artikulích těchto:

Artikul 1. *O povinnostech všech literatův* toho, což se k utvrzení řádu jejich vyhledává.

Artikul 2. *O povinnostech předložených*, jako starších, kantorů a mladších.

Artikul 3. *O konvokací.*

Artikul 4. *O pokutách* na nedbanlivé a protivící se dobrému řádu.

Artikul první

o povinnostech všech literatů, a co k utvrzení dobrého řádu mezi nimi slouží, má rozdíly tyto:

1. Všickni literati kůru připojení skutečnou pobožnosť na sobě pronášeti mají, aby jeden každý z nich povinnosti k Bohu, sám k sobě i k svým spolubratřím, také i k jiným blížním dokazoval a ve všem dobrý příklad na sobě dával, aby nebylo nad čím se zhoršovati. Doma i vně, neb přes pole mezi lidmi, mají prokazovati jedni k druhým lásku a upřímnosť, nemluviti o jiných zle a mluviti chtějícím brániti, her, rozpustilostí, opilství, svárů, pranic, povyků a k tomu podobných hejskovských křtaltů žádnou měrou, zjevně ani tajně, doma ani jinde, se nedopouštěti, tolikéž v tance, noční toulky, pokřiky, dlouhé sedání, z čehož pohoršení pochází, se nevydávati. Nebo poněvadž literáti po vrchnosti jsou takměř přední údové církve, náležíť jim, aby také předně povinnosti nadřečené konali, v paměti maje řeč svatého Pavla v 2. listu k Korinthům v 6. kap. v. 3.: „Žádnému v ničemž nedávejte pohoršení, aby nebyla pohaněna služba vaše“ a svatého Petra v 1. kanonice v 2. kap. v. 17.: „Všecky ctěte, bratrstvo milujte, Boha se bojte.“

2. K slovu Božímu a všem církevním služebnostem opravdovou milosť a žádosť aby měli. A když vedle obyčeje znamení k službám Božím zvoněním se dá, hned všickni k zpívání aby se sešli a jemu od počátku až do konce přítomni bývali, zpívání v shromáždění církevním pobožně, na gruntu slova Božího založené aby konali; jmenovitě zpěvy ty toliko konati mají, kteréž by se s učením evangelickým summovně v konfessí Aušpurské, dobré a svaté paměti někdy císaři Karlovi V. léta 1530 podané, srovnávaly a základ v písmě svatém jměly. Při tom vážně ať se chovají a pobožně, ne ústy toliko, ale více srdcem ať to činí, neb „Si cor non orat, in vanum lingua laborat,“ říkali starší, myslíce na to, co zpívají, a že zpívají před Bohem, aby jméno Boží nadarmo bráno nebylo. Všecko pak *toliko jazykem českým* zpíváno býti má k taktu bez chvátání, majíc pozor na lid obecný, aby se všickni srovnávali, jedni příze, druzí poslíz nešli, všecko de tempore, příhodnosti času šetříce, někdy kratčeji a někdy déleji, a to vše vedle poznamenání správce církevního, kterýž nejlép ví, kteří zpěvové s kázaním slova Božího srovnati se mohou. Při pulpitu všickni, dokud se zpívá, ať zůstávají, leč by někdo svou knihu zvláštní jměl, že sedě na svém místě, což se zvlášť starším propůjčuje, zpívati by mohl.

3. Po vykonání zpívání od kázání slova Božího žádný ať ne-

vychází, s místa na místo se nešmejká, ani mezi kázaním v čtení, šepty, smíšky, podrbování druhého, v dřímání, s něčím se párání a jiné věci neslušné ať se nevydává, ale na svém místě pokojně sedí, s bedlivostí poslouchá a tak jiným dobrý příklad na sobě dává; musel-li by pak z potřeby bezelstně vodjíti, staršímu neb kantorovi ať se opoví.

4. Všickni literáti k předloženým svejm, jak napřed k správci církevnímu, tak i k seniorům náležitou vážnosť a šetrnosť zachovati mají, jsa obesláni, hotově se postaviti, napomenutí a trestání podle příčin vděčně od nich přijímati a v ničemž se jim neprotiviti, nýbrž zdálo-li by se komu od nich zkrácení, žádný nemá sám se proti nim zpouzeti, ani jiných pozdvihovati, nebo řečí zpurnou a haněním sobě nápravy činiti, ale spokojíc se a poslušnosť zachovajíc při shromáždění na všecku společnosť to vznese a rozeznání s nimi požádá.

5. Umřel-li by kdo (ze) společnosti, či manželka, dítky neb někdo z přátel v domě jeho, všickni před dům, kde mrtvý leží, ať se postaví, kteříž pod poenou zůstávají na funus hned za žákovstvem ať jdou, ti pak, kteří pod suchými dni jsou, za marami nejpříz po přátelích mrtvého jíti mají, však tak, aby časně starším se opovědouc, k tomu obesláni byli. Mezi sebou ať to též vyhledají, kteří by mrtvé tělo nésti jměli; též žádal-li by kdo toho, jež by obecnosti s nimi neměl, avšak chtěl-li by do společnosti jim něco darovati, toho odpírati nemají. Mají míti svůj poctivý příkrov, kteréhož každému v společnosti zůstávajícímu darmo ať půjčují.

6. Vznikla-li by kdy jaká mezi literáty nevole, to aby se nevznášelo na právo ani na vrchnosť, ale mezi sebou to pokojně aby vyzdvihli a spokojili.

7. Jestliby někteří spůsobnosti k zpívání neměli, avšak k řádu tomuto přistoupiti by a v něm státi chtěli, těm se toho popírati nemá, ti však při každých suchých dnech po 1 gr. alb.[1]) do pokladnice skládati budou; však k jiným povinnostem (ut supra) aby povolnosť zachovali.

8. Truhlice obecní býti má se dvěma zámky, od níž klíče za staršími z literátů ať zůstávají; druhú truhlici míti mají pro knihy a jiné potřeby, aby co jest obecného literátského, za žádným to nezůstávalo; odtud nikam nic bráti a vydávati se nemá, leč na potřeby užitečné a bezelstně potřebné. Pakliby kdy těmi penězi některý žádal založen býti, a mohlo se to státi beze škody, to ať se

[1]) groši bílém.

činí s vědomím správce církevního, starších i všeho bratrstva na jistý čas, a v ty skládáno býti má všecko, což z suchých dní vybráno bude i co odkud jakýmkoli spůsobem přibude.

9. Voleni býti mají ze všeho bratrstva ti, kteřížby nad jinými pozor měli, jako *seniores;* ti mají býti muži hodní, starožitní, kteříž by všem jiným v pobožnosti, dobrých mravích jako nějaká svíce stavěti se uměti mohli a chtěli bez pohoršení škodlivého. Potom *cantores*, kteříž by hlasu hřmotnějšího byli a kůr spravovati uměli, i *mladší,* skrze něž by starší a cantores všecky literáty povolávati mohli, k čemuž potřebí, aby byl *catalogus* a na něm pořad od starších až do nejmladších mají napsáni býti.

Artikul druhý.

Seniorů a(neb) starších povinnosti.

1. Předně všem dobrý příklad na sebe[1]) dávati, v věcech vejš připomenutých a nad tím vším skutečnou ruku držeti, nad jinými všemi spolubratřími, jak jest který služeb Božích pilen, jakého obcování a mravu následuje, bedlivý pozor míti, nepilné slova Božího, nepříkladné, jako nestřídmé, opilce, hráče, zlolajce, svárlivé, neposlušné a jinými hříchy poškvrňující se napomínati otcovsky a mírně, a kdož by po napomenutí otcovském (se) nenapravil, takového podle vyměření níže položeného trestati a pokutovati, aneb bylo-li by přestoupení veliké na společnosť to vznésti mají. Různice neb nevole mezi literáty vzniklé rozšafně a pokojně k osobám neprohlídajíce, jednomu ani druhému nenakládajíce, aby porovnávali, žádným nepohrdali, křivdy nečinili, ale jako otcové k synům náležitě se ukazovali.

2. Věci kůru a společnosti ty jim svěřené, jako nadání, truhlice, peníze, registra, listy neb cokoliv jiného aby pilně opatrovali a na to pozor měli, aby oužitkové a dobré obecné nehynulo neb k zmenšení nepřicházelo; tolikéž nad rybníčkem, kterýž od starodávna literátský slove, se vším k němu příslušenstvím pozor míti mají, aby oužitkové jeho nehynuli, nýbrž k dobrému vší společnosti obráceni byli.

3. Inšpekturu věcí kostelních a školy k sobě přijíti a jak se co děje při těch věcech podle správce církevního pilně k tomu dohlídati mají; kostelníci bez jich a správce vědomí aby nic před sebe nebrali. Obzvláštně pak časem k examen do školy přicházeti a jak se mládež učí, dohlídati povinni budou.

---

[1]) Místo: na sobě.

4. Podle uznání v roce společnosť všecku svolávati mají, a při té obnova když se děje v starších, oni aby počet pořádný ze všeho, co, kdy, zač, od koho přijato neb vydáno, učinili i voleným novým starším všecko, co sobě svěřeno jměli, odvedli, svého místa těm poustoupili a jim v potřebách upřímně radili a pomáhali.

Kantorův povinnosť.

1. Nejprv do kostela přijíti, zpívání podle poznamenání od správce učiněného shledati a jak po zvonění, nečekajíc na žádného, začíti.

2. Šetřiti, aby všickni zpívali, napomenúti, kdo by nedbal a nenapravil, oznámiti mají starším.

3. Kancionaly a gradualy, žalmy, písně, partes a jiné knihy k tomu přináležející opatrovati a rozdělovati, však takové, kteréž by se srovnávaly s slovem Božím, a to vše s vůlí správce církevního a starších.

4. V roce při obnovování starších, líbilo-li by se společnosti, oni s mladšími ať svačinku (skrovně však) opatří.

Mladších literátů povinnosť.

1. Katalog míti a poznamenati, co kdo zmešká, i hned pokutu od něho vzíti.

2. Suchý dni vybírati.

3. Světlo rozsvěcovati v zimě a schovávati.

4. Ze všeho toho při konvokací počet učiniti, a jestli by v čem nedbandlivi byli, svým dokládati.

Artikul třetí.

O konvokací.

1. Obecná konvokací neb shromáždění všech literátův má se každoročně držeti o masopustě po obnovení raddy, při té pak propuštění starších a volení nových bude, a to pořádkem tímto: všecko bratrstvo ať volí starší, sami pak starší s správcem církevním kantory a mladší.

2. K konvokací jistá hodina ať se jmenuje, a k té aby všickni, pod pokutou, přítomní v místě od starších ukázaném se sešli.

3. Kdo by v nově přistoupil mezi literáty, ten při obecném sjití vážně aby přijat býti žádal, přijat jsa rukou dáním věrnosť řádu slíbil, hned zapsati se dal, na znamení pak opravdovosti setrvání ort[1]) peněz a funt vosku do pokladnice složil; pakli by kdo něco víc učiniti chtěl, to se při vuoli jeho zachovává.

---

[1]) Viz nahoře.

Artikul čtvrtý,

O pokutách pro vystupování z těch artikulů

má rozdíly následující tyto:

Ačkoliv ti, kterýmž jejich vlastní spasení po Pánu Bohu Stvořiteli, Vykupiteli a Posvětiteli opravdově na paměti jest, zevnitřního k službám Božím nucení a dohánění nepotřebují, nýbrž s oním Davidem (psalm. 42. v. 112.) jako jelen po vodách tekúcích dychtě řve, tak oni milostí a žádostí po službách a poctách Božích touží, k nim i ke všemu dobrému hotovi a dobrovolni se nacházejí: však poněvadž větší díl lidí nedbanlivých a spurných bývá, kteří vášním pokaženého těla folkujíce (buď pro lenosť, buď pro lakomství neb hodování) chtě shromáždění církevnímu vyhýbají, povinnosti vlastní opouštějíce v bezbožnosť se vydávají, pro takové, aby v kázeň a svatou pobožnosť pojati a v ní snáze zdržáni býti mohli, tyto pokuty pro vystupování z artikulův napřed psaných se vyměřují.

1. Kdož by po zvonění obyčejném časně do kostela nepřišel a díl první písně (neb celou) zmeškal, dá 1 d.,[1]) kdo by druhou zmeškal, dá 2 d., kdo by všecko zpívání zmeškal, dá 3 d., (a) kdo by po zpívání bez hodné příčiny, neopověda se staršímu z kostela ušel a při kázaní nezůstal 1 gr. alb. aby dal; jestli by pak, vejda na pálené šel, a naň to uznáno bylo, ať dá 3 gr. alb. a den ať v žaláři sedí.

2. Jestli by kdo dobrovolně z potupy na místo sobě ukázané do shromádění církevního nechodil a ani staršímu se neopověda, často služby Boží by opouštěl, 3 gr. složí a pro takovou dobrovolnou nevážnosť a nepobožnosť trestání a pokutě poddán býti má. Kdožby se často opovídal a doma, nemajíc hodné příčiny, zůstával, ano i ten, kterýž by, v kostele jsa, opověděl se a odešel, a potom uznáno bylo, že neměl hodné příčiny k tomu, aneb v něco nenáležitého ten den se vydal, item kdož by se kantoru v jeho povinnosť vkládal, ten 1 gr. pokuty ať dá.

3. V advent rorate, v postě lamentationes týhodne velikého kdo by zmeškal 1 gr. pokuty ať dá, kdo pak jitřní vánoční neb velikonoční 2 gr. alb.

4. Kdo by jinému utrhal, posmíval se neb pomlouval ho v něčem, a naň to ukázáno bylo, ten ať ho odprosí a pokuty 1 funt vosku neb ort ať dá.

5. Kdo by, obeslán jsa k staršímu neb kantorovi, z[2]) hodné

---

[1]) Denár.

[2]) Místo: bez.

příčiny se nedostavil, též do konvokací v uloženou hodinu se nedostavil, 1 gr. ať dá.

6. Kdožby z literátů ve hře, tanci, rvačce, pití nestřídmém, sedění nočním mimo čas, v povycích a rozpustilostech jiných shledán byl, 3 gr. ať dá pokuty.

7. Na funus kdo by nepřišel, a bylo mu oznámeno, 2 gr. ať složí.

8. Kdož by se s jinejmi bez příčiny vadil, starším poslušnosti nezachoval, neb trestání a pokuty vyměřené pro své vejstupky podniknouti se zpěčoval a nad to starších by neuctil, ten trestání i pokuty ode všech s vůlí a raddou správce církevního vyměřené podnikne, a pakli by nepřestal a spurně by sobě počínal a vedl, jako oud pohoršitedlný ven z společnosti vyobcován býti má, tak jako i ten, kterýž by se učiteli svému protivil.

9. Přistoupíce někdo k společnosti té, jestli by v vejš psaných povinnostech státi nechtěl a bez příčiny trhal se od té společnosti, 2 fl. ať složí pokuty; z katalogu vymazán a vyobcován bude, jiní se ho zhostí a s ním nic činiti míti nebudou.

10. Jestli by se co z těch vejš psanejch věcí starší neb kantor dopustili, dvojnásobně pokutu ať dá.

Jejichžto žádosť uznavše býti slušnou a dotkající se slávy Boží, tak činím a tímto listem všech těch artikulův jejich, kterýž tak mezi sebou vejš jmenovaní literáti léta 1605 svolili, jakž vejše slovo od slova v listu tomto vypsány jsou, potvrzuji a je schvalujíc napomínám i poroučím, aby nynější i budoucí starší kůru toho a chvalitebné starodávní té společnosti literátské to ve všech punktích a klausulích sobě drželi a ty, kteříž by naproti tomu se stavěli, trestali. Nad to vejše zřizujíc je vedle správce církevního za inšpektory školy téhož města mého Třebíče a znajíc, že ta škola špatné opatření a důchody má, i chtěje tomu, aby v ní mládež křesťanská přespolní i domácí známosti Boží i jinejm věcem dobrejm a pobožnejm se cvičila, toto dovolení jim mocí listu tohoto dávám, aby dvě stě zlatých peněz kostelních, kteréž se nyní mimo potřebu kostelní nacházejí, vyzdvihli a je mezi sebou pod užitek náležitej rozpůjčili. Z toho pak, což by z týchž peněz oužitků scházelo se, aby jmenovaní starší literáti pro opatření školy buď na officialy neb pro polepšení stravy mládencům, ničehož za sebou nezanechávajíce, vynakládali a každoročně z toho počet pořádný přede vší společností svou a správcem církevním nyní i na časy budoucí odvozovali.

Jestli by pak někdo, maje sobě takové peníze půjčené, nedbanlivý byl a z nich na dni určité uloženého oužitku dáti nechtěl

neb zanedbával, anebo starší uznali by, že jich nepotřeboval, mají starší literáti jeho napomenouti a k tomu jeho i rukojmě jeho přidržeti, aby hned je složil, a budou moci jinému půjčeny býti. Umřel-li by pak kdo a těch peněz by neopatřil, neb dědicové jeho by z nich právi býti nechtěli, tehdy přede všemi dluhy nejprv z statku umrlého toho aby navráceny byly. Netoliko pak o těch 200 fl. takové dovolení dávám, ale i o jinejch, mohli-li by kdy pro vzdělání a opatření též školy odkud co dostati, buď že by někdo kšaftem odkázal nebo z lásky k škole daroval, aby mohli podobně s nimi učiniti. V čemž se jim ode mne, erbů, potomků mých, pánů a držitelů statku Třebického, neb kohokoliv jiného žádná překážka činiti nemá.

Toho pro lepší ztvrzení já svrchupsaný Smil Osovský z Doubravice etc. pečeť svou vlastní k tomuto listu přitisknouti jsem dal a na svědomí toho dožádal jsem se urozených pánův pána pana Jiřího Wolfa Křineckého z Ronova a na Přísece a pána Krištofa Blekty z Outěchovic a na Beranově, že jsou také pečeti své vedle mé k tomuto listu, však sobě a erbům svým beze škody, přitisknouti dali, jenž jest dán a psán na Třebíči v středu na den památky Všech Svatých léta Páně šestnáctistého šestého.“[1])

Sbory literátské jsou původem svým institucí katolickou. Teprve když následkem vystoupení Husova valná část národa našeho odštěpila se od víry katolické, zřizovány sbory literátské i od jinověrců, ba mnohé sbory původem svým katolické proměněny jsou prodlením času v akatolické, jakož nám příklad toho podává sbor třebický.

Akatolické sbory prodlením času velice se rozmohly. Příčiny tohoto úkazu hledati sluší v tom, že akatolíci, jimž vedle kázaní jádrem služeb Božích byl *zpěv*, velikou péči měli o píseň kostelní.

Avšak nebylo účelem členů českých sborů literátských písně *skládati,* nýbrž toliko ku chvále Boží *zpívati.* Nebylyť to tedy spolky básnické, nýbrž pěvecké. A tím podstatně se liší sborové naši od tovaryšstev německých meistersängerů, s nimiž někteří spisovatelé uváděli je ve spojení, tvrdíce, že sbory literátské nejsou než na půdu českou přenesené školy meistersängerův.[2])

---

[1]) Původní listina pergamenová s třemi pečeťmi nachází se v archivu města Třebíče. Podávám ji tuto novočeským pravopisem, ponechav v ní chyb grammatických a tvarů dialektických.

[2]) Jsouť to Horký, Cerroni a po nich Adolf R. v. Wolfskron. Tento zvláště prohlásil literátské sbory třebický, velkomeziříčský a brtnický za školy meistersängerů. Praví́ť zajisté: „Wie weit sich die Spur

V pravdě však lišili se literáti od meistersängerů velice. Hlavním úkolem meistersängerů bylo *skládati* písně dle jistých pravidel, jež byla obsažena v tak zvané tabulatuře, kdežto literátům, jak již nahoře pověděno, jednalo se toliko o *zpívání* písní. Meistersängerové skládali a zpívali také písně *světské,* literáti však pouze písně *duchovní.* Poněvadž sborům literátským vedle zpěvu běželo také o ušlechťování mravů spolučlenů, přijímaly se do nich v dobách pozdějších také osoby *ženské*, kdežto tovaryšstva meistersängerů skládala se výhradně z osob *mužských.* Uvážíme-li konečně, že i zřízení spolkové u meistersängeru bylo docela jiné, než u literátů, a že posud nenašel se ani jediný sbor literátský, jenž by byl při zpívání užíval jazyka německého, musíme upevniti se v přesvědčení, že sbory literátské jsou institucí docela českou a že s německými meistersängery kromě zpěvu nemají docela nic společného.[1])

Přes to však nechybíme, uvedeme-li rozkvět básnictví duchovního ve století XVI. a XVII. také ve spojení s rozšířením a zvelebením instituce literátské. Literáti zajisté přímo i nepřímo působili k povznešení písně duchovní: přímo tím, že nejeden z těch básníků, kteří zásobili plody svými knihovny sborů literátských, byl členem jednoty takové, nepřímo pak tím, že literáti navzájem závodili, aby měli nejen dostatek, ale i dobrý výbor nejnovějších a nejkrásnějších

---

des Meistergesanges in Mähren . . . zurückführen lässt, kann bei dem zu beklagenden Mangel genügender Quellen bis nun noch nicht bestimmt werden, doch spricht die Singschule zu *Trebitsch*, welche schon im Jahre 1516, also noch vor der Reformation, ins Leben trat, und der Wortlaut der Supplication der beiden Iglauer Tuchmacher und Meistersänger Jakob Dukane und Jonas Zeidler vom 2. April 1571 wegen Einführung einer geordneten Singschule daselbst für einen weit älteren Bestand jenes Institutes.“ A na jiném místě dokládá: „Hiernach befand sich schon im Jahre 1516 zu *Trebitsch* eine vollkommen organisierte Meistersängerschule, welche gleich der zweiten zu *Gross-Meseritsch* unter Johann Herrn von Pernstein einen wesentlichen Aufschwung nahm . . . Auch ein späterer Grundherr auf Trebitsch, nämlich Smil Osovský, k. k. Rath, förderte und schützte die dortige Meistersängergenossenschaft und bestätigte im Jahre 1606 die Artikel ihrer Schulordnung.“ A dále praví: „Zu Pirnitz endlich soll im Jahre 1611 eine akatholische Meistersängerschule errichtet worden sein.“ Literáta třebického J. *Blízkovského* a brtnického T. *Dřštku* pokládá za meistersängery. (Schriften der historisch-statistischen Section, VII. Heft, S. 6 u. 7.)

[1]) Kromě toho poučují nás o tom také stanovy sboru třebického z r. 1516 jež jsou sepsány *jazykem českým,* pak to, že v obnovených stanovách z r. 1606 se praví: „Všecko pak toliko *jazykem českým* zpíváno býti má.“ Taková ustanovení vyskytují se i v jiných stanovách.

plodů básnictví duchovního, čímž básníci ponoukáni jsou ku zvýšené produkci.

A zajisté málokterý národ může se oné doby honositi takovou hojností[1]) duchovních písní, takovou jich hloubkou a formalní dokonalostí, jako národ náš český. Zvláště v té příčině na slovo

---

[1]) Aby do očí bila hojnosť duchovních písní od st. XV. až do zrušení sb. literátských složených, uvádím tuto (dle Jirečkovy Rukověti a Hymnologie sestavený) chronologický přehled duchovních básníků všech vyznání: Jan Hus († 1415), Jan Čapek († po 1420), Jakoubek ze Stříbra († 1429), Bohuslav z Čechtic (?), Mik. Táborský († po 1465), Martin Lupáč († 1468), Mistr Jan z Rokycan († 1471), Martin z Rokycan (?), Václav Miřínský († 1482), Bohuslav Sopoušek (v 15. stol.), Jan Táborský (Vilímek) († 1495), Matěj Konwaldský († 1500), Bartoloměj z Telče (za Vlad. II.), Oldřich Kříž z Telče († po 1502), Ambrož (veliký † 1520), Kliment Bosák († po 1524), Lukáš Pražský († 1528), Ondřej Ciklovský († 1529), Jiřík Štyrsa († po 1530), Beneš Bavoryňský († 1532), Šimon Kocourek († po 1534), Dubčanský ze Zdenína († po 1538), Bukůvka (Albrecht? † po 1540 — Petr? † po 1558), Jan Poustenik († 1543), Martin Michalec († 1547), Jan Roh († 1547), Br. Wolff († 1548), Beneš Optát z Telče († 1551), Matouš Tatík (Tatíček † 1552), Jiřík Chřenovský († 1555), Jiří Ciklovský († 1557), Martin Abdon († 1561), Havel Dřevínek († 1563), Br. Hermon († 1563), Pavel Paulin († 1564), Václav Vodňanský z Radkova († 1564), Jan Načeradský († 1565), Jan Černý († 1565), Adam Šturm († 1565), Václav Solín († 1566), Jan Jelecký († 1568), Matěj Červenka († 1569), Jan Blahoslav († 1571), Jan Augusta († 1572), Jan Sylvanus († 1572), Jan Táborský z Klokotské Hory († c. 1572), Jan Vorličný († c. 1575), Jakub Kunwaldský († 1578?), Martin Kavka Prystach († po 1580), Jan Škorně z Frimberka († po 1580), Jan Civilius († po 1585), Jan Musophilus († po 1585), Šimon Litomyšlský († 1585), Valentin Polonus († po 1585), David Crinitus z Hlavačova († 1586), Jan Hodáček († 1587), Jan Kodicill z Tulechova († 1589), Jan Rokyta († 1591), Martin Philadelphus Zámrský († 1592), Krištof Slanský († po 1593), Valentin Šubar († 1593), Jan Trojan Bylanský († po 1597), Jiřík Streyc († 1599), Matiáš Litoměřický († 1599), Jakub Melissaeus Krtský († 1599), Šimon Jelenius († 1599), Jan Gryll (Cvrček) z Gryllova († 1600), Tomáš Řešátko Soběslavský († 1602), Jan Rozenplut ze Švarcenpachu († 1602), Jan Vodička († po 1609), Tobiáš Závorka Lipenský († před 1612), Bartoloměj Kožlanský (žil na zač. 17. stol.), Vavřinec Benedikt z Nudožer († 1615), Jiří Rychnovský († 1615 nebo 1616), Lani Eliáš († 1617), Bohuslav Matějův Jičínský († po 1619), Vojtěch Šebestian Scipio (Berlička z Chmelče † po 1620), Jiřík Hlohovský († po 1622), Šimon (Žebrák) Lomnický z Budče († 1622?), Tobiáš Ch. Dačický († po 1623), Jakub Akanthido-Mitis († po 1623), Mikuláš Dačický z Heslova († 1626), Daniel Karel (Carolides) z Karlšperka († po 1628), Jiří Dikast z Miřkova († 1630), Daniel Prýbiš († po 1634), Jan Ctibor Kbelský († 1635), Jiří Třanovský († 1637), Matěj Krocinovský († 1648), Daniel Masník (žil v 1. pol.

vzati byli bratři čeští, o jejichž písních s velikým nadšením pěje Matiáš Martinius:

Amphion cedat, concedat Thracius Orpheus,
Victa est Čechaico pectine graeca chelys,
Pectine, qui coelum divinipotente rogatu
Pulsat et iratum flectit amore Deum.

To jest:

Amphion ustup, ustupiž Thracký Orpheus,
přemožena jest českým varytem řecká lyra,

---

17 stol.), Adam Michna (žil v pol. 17. stol.), Adam Plintovic († po 1666), Pavel Krupský († 1667), Jan Amos Komenský († 1670), Jiří Zábojník († 1672), Jan Milesius († po 1673), Felix Kadlinský († 1675), Joachim Kalinka († 1678), Václav Frant. Kozmanecius (Kozmanides † po 1679), Jan Krombholz († 1683), Daniel Horčička († po 1684), Daniel Krman starší († 1687), Kašpar Motěšický († 1689), Matěj Vác. Šteyer († 1692), Václav Holan (1693), Samuel Třanovský (žil v 17. stol.), Eliáš Mlynářových († po 1707), Matiáš Kincl († po 1708), Jan Jiří Dolanský († po 1718), Jan Josef Božan († 1719), Jan Glozius Pondělský († 1724), Jonáš Nigrin († po 1726), Jan Abrahamffy († 1728), Frant. Rühr († 1732), Václav Kleych († 1737), Daniel Krman mladší († 1740), Jan Liberda († 1742), Jan Jiří Hlava († po 1743), Kristian Pešek († 1744), Ondřej Ambrozy († po 1745), Jiří Volný († 1745), Matěj Bél († 1749), Jan Blazius starší († 1749), Matěj Augustini († 1753), Jan Lovčáni († 1756), Matěj Bodo († po 1757), Daniel Stránský († 1757), Jan Bohumír Ertel († 1758), Matěj Gali († 1758), Ant. Koniáš († 1760), Pavel Doležal († 1764), Jan Blazius mladší († 1773), Jiří Václav Paroubek († 1778) Jan Theophil Elsner († 1782), Jiří Petrman († 1792), Martin Louček († 1802) a j. — Podrobnější zprávy o těchto spisovatelích najde laskavý čtenář v řečených výtečných spisech Jos. Jirečka. — Podav seznam duchovních skladatelů nemohu neuvésti slov Jos. Jirečka, jenž v Hymnologii české čili v Dějinách církevního básnictví českého až do 18. století na str. 97 pronáší tato vážná slova: „Bylo by příhodno a věci samé na prospěch, aby se na výňatcích z písní každého jmenovaných skladatelů dovedlo, zdali a pokud úsudek můj jest oprávněn; ale tofť by byl podnik, jenž prozatím musí zůstati poodložen. Mněť stačí pro účel přítomný, že jsem ukázal na vážný obor, který v posavadních dějepisech literárních bezmála úplně byl zanedbán, ač přece nejen pro dějiny slovesnosti naší, ale vůbec pro poznání rozvoje duchovního ve vlastech našich velikou vážnosť osobovati může; že jsem sestavením bibliografickým i abecedním seznamem písní usnadnil další pátrání, jmenovitě v kancionálech rukopisných, a že jsem bohdá dal podnět, aby tato strana role dědičné od jiných dělníků s větší, než posud, snažností byla vzdělávána. Mínim tu nejen literární historiky, ale rovným, ba snad ještě větším právem pěstovatele hudby české a historického rozvoje jejího. V kancionálech leží veliký a k dobytí i těžení snadný poklad hudby staročeské, že div jest, jestliže posud zůstal nepovšimnut.“

varytem, které nebe bohomocnou prosbou
proráží a rozzlobeného smiřuje láskou Boha.

Z básníků bratrských nejvíce vynikli *Lukáš,* zvláště však *Wolf, Červenka, Dřevínek, Štyrsa,* později pak *Komenský,* z podobojích se vyznamenali *Mířínský, Kliment, Bosák, Vavřinec Benedikti;* avšak i my katolíci honositi se můžeme statnou řadou básníků duchovních, mezi nimiž přední místo drží *Rozenplut* a *Hlohovský,* nade všecky pak vyniká *Michna.*

Duchovní básnictví bylo by ve století XVI. a XVII. zajisté ještě mnohem větší dostoupilo výše a bylo by zajisté vydalo plody převzácné, které by i dnes mohly býti vzorem na tomto poli bohužel nyní tak zanedbávaném, kdyby byly *jednostranné* studie humanistické neodvrátily nejvýtečnějších duchů národa našeho od pěstování básnictví krásným jazykem domácím. Humanismus (t. j. obírání se klassickými díly spisovatelů řeckých a římských) počal se ve vlastech našich šířiti v druhé polovici století XV. Pro rozličné překážky nedařilo se mu s počátku, až pak v druhé polovici století XVI. rozmohly se studie humanistické opět tou měrou, že jazyky staroklassické staly se předmětem vyučování ve školách větších měst českých. Podporováni jsouce vysoce vzdělaným a štědrým maecenátem svým Janem Hodějovským z Hodějova, sestoupili se pěstitelé humanismu v Praze v jednotu, nazvanou „*Sodalitas literata*“, v níž soustředili se všichni básníci, kteří užívali ve skladbách svých jazyka latinského. Nazývajíce se „*Vates Pragenses*“ aneb i „*Universitatis Pragensis alumni*“, opěvovali v básních svých poměry života veřejného a soukromého. Básně své zasýlali ochránci svému Hodějovskému, jehožto nákladem r. 1561 ve 4 svazcích tiskem jsou vydány s nápisem „Farragines“.

Již v těchto básních všímali si skladatelé života náboženského. Avšak ještě více, ba téměř výhradně obírali za předmět básní svých poměry náboženské, když slavný mistr Tomáš Kamaryt (Mitis) z Límuz († 1591) rozhodujícího postavení nabyl v jednotě „Sodalitas literata“. Jeho hlavně a žáků jeho na venkově působením stalo se, že nejen mnohé latinské sbory literátské, které toho času již byly na úmor, znova ožily, nýbrž že i mnohé české sbory literátské v Praze a na venkově proměněny jsou v latinské, kteréž na nenabytnou škodu jazyka a básnictví českého jaly se pěstovati kostelní zpěv jazykem latinským. Aby se však věc tato dála s úspěchem, bylo potřebí, by se počet latinských hymnů církevních náležitě rozmnožil anebo českým poměrům přispůsobil. I jal se tedy Kamaryt skládati původní básně jazykem latinským anebo převáděti je do

něho z jazyka českého. Již r. 1553 vydal sbírku písní duchovních „De adventu Christi odae aliquot“, r. 1554 následoval „Liber primus sacrorum carminum“,[1]) načež pak po 21 letech vydán od něho sborník „Pietas religiosa“ (1575). Mezitím přinesla jeho a stoupenců jeho snaha hojné ovoce tím, že latinské sbory literátské valně rozšířily se po Čechách a po Moravě. Za to odměnil se Kamaryt stoupencům svým r. 1576 novým sborníkem písní duchovních „Hymnodiae in Messiam libri II.“.[2]) Po něm vydány jsou za dvě léta dvě sbírky se stejným názvem.[3]) Rok před tím (1577) a r. 1581 vydal Kamaryt jiné dva sborníky s týmž nadpisem,[4]) z jichž přípisů dovídáme se, že latinské sbory literátské nezůstaly obmezeny na vlasti naše, nýbrž že skvělý úspěch, jehož dodělali se pěstitelé humanismu v Čechách a na Moravě byl podnětem i humanistům uherským, jihoslovanským a polským, aby šířili jazyk latinský pomocí bratrstev literátských i mezi svými soukmenovci; že pracovali s úspěchem, vidíme z věnování Kamarytova.

Jakkoli se u nás latinská bratrstva rozmohla velice, přece nebyla s to českých úplně vytisknouti. Český jazyk rozléhal se dosud ve většině chrámů ku cti a chvále Boží a na povznešení národa českého. Bylo by zajímavo na jisto postaviti, které sbory byly

---

[1]) Quibus variae prophetiae de regno, adventu et nativitate domini Jesu Christi comprehensae et variis metrorum generibus distinctae sunt. Cum consensu D. administratorum utriusque partis. Excusum Pragae apud Joannem Cantorem typographum. Anno 1554 (5 archů v 8⁰).

[2]) Ex officio ecclesiastico per adventum Domini: editi in gratiam Sodalitatis literatae *per Bohemiam et Moraviam.* Pragae, excudebant Georg. Nigrinus et Georg. Dačicenus. Anno sal. 1576 (4 archy v 8⁰).

[3]) *a)* Hymnodiae in Messiam libri II. Ex officio ecclesiastico et cantionibus Bohemicis per Quadragesimam, Passionem, Resurrectionem, Ascensionemque Christi, Spiritus denique sancti missionem. Pragae, excudebat Georg. Dačicenus. Anno 1578 (3 archy v 8⁰).
b) Hymnodiae in Messiam libri II. Ex officio ecclesiastico et cantionibus Bohemicis de coena Domini (1578).

[4]) *a)* Hymnodiae in Messiam libri II. Ex officio ecclesiastico Natalis Domini et cantionibus Bohemicis usque ad Quadragesimam. Editi in gratiam Sodalitatis literatae per *Hungariam et Slaviniam.* Pragae, excudebat Georgius Dačicenus. Anno 1577 (7½ archu v 8⁰).
b) Hymnodiae in Messiam libri II. Ex officio ecclesiastico per adventum Domini. Editi in gratiam Sodalitatis literatae per Bohemiam, *Poloniam,* Moraviam et Slaviniam. Anno sal. 1581 (3½ archu). Tento sborník není než nové, mnohými písněmi rozmnožené vydání sbírek z let 1576 a 1577 o příchodu Páně. Některé písně dřívějšího vydání jsou vynechány, za to mnoho jiných přidáno. Poněvadž tisk jest menší a těsnější, vešla se sbírka, ač rozmnožená, na 3 archy a půl.

české, které latinské, avšak posud neznáme ani všech míst, v nichž se sbory literátské nacházely. Zvláště na Moravě se o existenci jejich málo zachovalo zpráv. Po *třebickém*, jako nejstarším (r. 1516 a 1606) připomíná se sbor v *Kroměříži* (r. 1539),[1]) v *Přerově* (r. 1563),[2]) v *Kojetíně* (r. 1564),[3]) v *Mohelnici* (r. 1578),[4]) v *Koldštýně* (r. 1584),[5]) v *Křižanově* (r. 1590), v *Rymařově* (c. 1590),[6]) ve *Zlíně* (r. 1593),[7]) v *Doubravníku* (r. 1605), k němuž náležely Medvědice a Štěpánov,[8]) ve *Velkém Meziříčí* (r. 1606),[9]) v *Novém Městě* (c. 1608), v *Ivančicích* (r. 1610),[10]) v *Brtnici* (před r. 1611),[11]) ve *Starči* (r. 1611),[11]) v *Jimramově* (r. 1612), v *Letovicích* (r. 1613),

---

[1]) Po r. 1579 přivtělen byl k arcibratrstvu „Confallonis" v Římě, jež zřizovalo po Evropě filiálky za tím účelem, aby přiváděly rozkolníky do lůna církve katolické.

[2]) Zřídil jej Vratislav z Pernšteina. Dt. na Tovačově 1563. Wolný, Kirch. Top. O. V. str. 174. Doklady uvádím jen tam, kde jich V. Nebovidský v čl. uveřej. v Časopise tomto na r. 1874, str. 120, nepoložil, a při sborech, o kterých se řečený článek nezmiňuje.

[3]) Zřídil jej týž Vratislav z P. Wolný, K. T. O. II. 137.

[4]) Wolný, K. T. O. IV. 11.

[5]) Stanovy jeho otištěny jsou ve spisech historicko-statistické sekce IX. str. 242. Řád tento byl r. 1584 od Hynka staršího z Vrbna vydán, roku p. 1591 a 1592 obnoven a rozšířen. Sr. též Wolný, K. T. O. IV. 44.

[6]) Wolný, K. T. O. IV. 94. Není na jisto postaveno, zdali to byl skutečně sbor literátský, poněvadž jen tolik známo jest, že Ferdinand Hofmann v. Grünbüchel vydal svým poddaným jakýsi písemný řád týkající se služeb Božích.

[7]) Schriften der hist.-stat. Section XII. 3. Řád vydán jest od Jana Pačlavského z Dvorců a na Pačlavicích v úterý den sv. Václava r. 1593. Tento sbor byl „víry evangelické pod obojí spůsobů" (slova listiny).

[8]) Řád jeho byl potvrzen listinou ze dne 29. června 1607 danou od Esthery Rájecké a jejího manžela Lva Licka z Rizenburka. Wolný, K. T. B. II. 360, 372, 376. R. 1631 přeměnil jej Kristofor Pavel hrabě z Lichtenšteina v katolický a vydal na to lat. listinu in Burgo Pernstein feria tertia Paschatis, v níž strany jazyka, kterým se zpívati má, praví: „Cantabunt proinde Officium *Bohemiae* ex cancionali Rozenplut aut alio vere catholico." Omylem praví Wolný (Mähren II. 2. Th. 311), že týž hrabě prohlásil bratrstvo medvědicko-štěpánovské za samostatné.

[9]) Chlumecký, Regesten d. m. A. Archív meziříčský k tomuto roku.

[10]) Zřízen od Jana Moravy a potvrzen od Bertolda z Lipé v den sv. Jana Křtitele. R. 1757 proměněn v katolický, a změněný tento řád potvrzen dne 12. května. Wolný, K. T. B. I. 253.

[11]) Že byl sbor literátský v Brtnici, vysvítá ze stanov Stařeckých, jež vydal ve spisech hist.-stat. sekce XII. 4—11 J. Fejfalík. Praviť se v nich ne str. 5.: „Při tom při všem dožádali jsme se slovutných pánů literátů městečka Brtnice trhové, otců našich milých, aby nám výtah svých artikulů dali . . . a majíce výtah takových artikulů poslaný, k těm

ve *Val. Meziříčí* (r. ?), v *Dačicích* (r. ?),[1]) v *Jemnici* (r. ?),[2]) v *Novém Jičíně* (r. ?), v *Jaroměřicích* (r. ?), v *Budějovicích* (r. ?),[3]), v *Třebové* (r. ?),[4]) ve *Strážnici* (přip. se 1628) a snad i v *Hulíně*.[5])

V Čechách, kdež mají původ svůj, rozšířily se sbory literátské ovšem u větší ještě míře. R. 1780, když byly zrušovány, bylo jich tam více než 120. Přestaneme tu na jmenovitém vyčtení sborů pražských. Bylyť pak tyto: 1. na Starém Městě: *a*) při chrámu P. Marie před Týnem, *b*) u Matky Boží na Louži a *c*) u sv. Haštala; 2. na Novém Městě: *a*) u sv. Jindřicha, *b*) u sv. Martina, *c*) u sv. Michala, *d*) u sv. Petra na Poříčí, *e*) u sv. Vojtěcha, *f*) u sv. Štěpána, *g*) v Podskalí u sv. Trojice a *h*) na sv. poli; 3. na Malé Straně; u sv. Mikuláše; 4. na Vyšehradě u sv. Petra a Pavla; bylo jich tam tedy dohromady 13.[6])

Od r. 1627 šlo literátství vstříc svému úpadku. Následkem katolické reformace vystěhovalo se totiž veliké množství obyvatelstva

---

arti ulům jsme přistoupili.“ Řád tento velmi se podobá třebickému z r. 1606, a zdá se, že tento sloužil brtnickému za základ.

[1]) Wolný, K. T. B. III. 265.

[2]) Tamže str. 299.

[3]) Schriften der hist.-stat. Section XII. 2.

[4]) Tamže.

[5]) Bylo-li bratrstvo hulínské skutečně původem svým sborem literátským, mohlo jím býti toliko do r. 1613, nebot t. r. spojilo se s bratrstvem kroměřížským, které tehdy již bylo ve spojení s arcibratrstvem Confallonis v Římě. Řád, který vydal V. Nebovidský v tomto Časopise na r. 1874 na str. 123—26, pochází z r. 1614 tedy z doby spojení s bratrstvem kroměřížským. Ačkoliv účel bratrstev těchto v mnohých věcech se snáší s účelem sborů literátských, přece odchyluje se od nich tím, že zpívání spolubratrův obmezuje jen na jisté dni a že vůbec mu vykazuje místo jen podřízené, kdežto u literátů byl zpěv vždy v popředí. I zřízení toho bratrstva jest jiné. V čele jeho stojí *superintendent,* kterýžto úřad zastává vždy farář hulínský, k řízení spolku pak zvolí valná hromada *rektora* a dva *kustody;* zpěv vede *kantor* a nemůže-li přijíti na místo něho *succentor;* k officiálům náleží též *magister ceremoniarum,* jenž stará se o dobrý řád při pohřebich a processích, a *infirmarius,* který má na starosti nemocné spolubratry. Správní věci obstarával *sekretář.* Že mohlo býti toto bratrstvo před r. 1613 sborem literátským, jde z toho, že se v reguli 22. mluví o *novém řádu,* jenž r. 1613 byl od kardinála Ditrichšteina ústně, r. 1614 písemně povolen.

[6]) O ostatních viz v Rieggerových Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, S. 179—184 (Ausweis der in Böhmen eingezogenen Literatenchöre und des Vermögensstandes derselben). Kromě toho již jmenovanou rozpravu Rybičkovu v Památkách na rok 1877, str. 728, 730—734.

českého a moravského do ciziny. Poněvadž pak té doby větší část sborů literátských byla v rukou akatolíků, veliký počet sborů proto, že členové jeho všichni nebo z části opustili vlasť, buď zanikl, buď velice poklesl. Katolíci se sice všemožně snažili, aby sborů literátských zachovali od úpadku, však překáželo jim v tom jednak to, že nebylo jim možná nahraditi najednou tolik intelligence, kolik jí z vlasti odešlo, jednak to, že nepokojná doba válečná institucím humanitním vůbec nebyla přízniva.

Není pochybnosti, že by se bylo prodlením času souvěrcům našim podařilo povznésti opět institut literácký k bývalé výši, kdyby se nebyla místo zpěvu do chrámů zavedla hudba instrumentální, která zasadila sborům literátským ránu smrtelnou. Když přestal vlastní účel jejich, zpěváci cvičení počali se jich straniti, a tak ponecháno zpívání, které nyní obmezeno jest pouze na dni všední a zprovázení některých obřadů církevních, necvičenému lidu obecnému.

Tím přestala také potřeba vlastních sborů literátských. Pročež připojovali se od té doby členové jejich k rozličným bratrstvům duchovním, která měla za účel zachování dobrých mravů a účinnou lásku k bližnímu. Bratrstva tato rozšířila se tou měrou, že téměř v každé farnosti nacházelo se alespoň jedno.

Přes to mnohé spolky literátské přijavše na sebe povahu těchto bratrstev potrvaly až do té doby, kdy byly zrušeny.

Protože nyní spolky ty skládaly se na větším díle z lidí prostých, tytýž i sprostých, zahnízdily se v nich rozličné neplechy, jako jsou nehospodářství, obžerství a j.

Takto čím dále tím více míjely se s vlastním účelem svým, pročež r. 1785 jak v Čechách tak i na Moravě zrušeny jsou, a jmění jejich obráceno k jiným účelům humanitním.

Po smrti císaře Josefa II. dovoleno sice, aby se bývalé spolky literátské zase obnovily. Zřízeno jich sice opět několik, avšak působení jejich zůstalo obmezeno jen na nejvšednější zpěv duchovní v kostelích i mimo kostely.

Úpadku instituce literátské tím více litujeme, čím více se snažíme postihnouti kulturní jich význam.

Již nahoře pokusil jsem se několika slovy dokázati, kterak duchovní básnictví české sborům těmto mnoho děkovati má za utěšený rozkvět svůj. Avak písně ty nebyly určeny ku čtení, nýbrž každá z nich na perutech rythmu hudebního měla duše zbožného lidu povznášeti ku prazdroji všeho dobra. Čím více tedy básní se skládalo, tím více závodili hudebníci mezi sebou, aby slova básníkova oděli v háv srdcejemných hlaholů. Tímto vůčihledě prospívala

hudba a vyvinula se k znamenité dokonalosti, jak toho nezvratným jest důkazem množství notovaných graduálův a kancionálů psaných i tištěných, jež se až po dnešní den zachovaly.

Kdo viděl skvostnou úpravu jejich, kdo měl příležitosť podivovati se vzorně provedenému písmu, výtečným miniaturám, skvostným obrazům historickým, jež důmyslnou komposicí, plastičností a skvělou barvitostí měřiti se mohou i s nejvýtečnějšími plody toho druhu za hranicemi, kdo prohlédl si ty vzorně, ba někdy nádherně provedené tisky rozdílných těch a přečetných kancionálů, ten přesvědčil se, že v druhé polovici století XVI. krasopisectví, drobnomalířství a knihtiskařství k znamenité se povzneslo výši. A kdo vedl náklad na tyto vzácné knihy? Sborové literátští sami nebo jednotliví jich členové. Netoliko tedy umění krasopisecké a drobnomalířské, ale z velké části též knihtiskařské čítá literáty mezi své zvelebitele.

A což školy? Pokládáme to, a sice právem, za veliký pokrok našeho osvíceného století, zvláště let posledních, že povzneseno jest školství obecné tím, že přihlíží se k důkladnému vzdělání učitelstva národního a že náležitým dozorem postaráno jest o to, aby i méně dbalý učitel konal svou povinnosť řádně. A jak si vedli v tom naši předkové? I oni starali se o důkladně vzdělané učitele tím, že na větším díle vybírali je z odchovancův university pražské, i jim běželo o dobrý prospěch mládeže, pročež i oni zřizovali inšpektory školní, jimž bylo přesvědčovati se, zdali a jak obor vědomostí dítek se rozšiřuje. A komu svěřován byl dozor na školu? K tomu odpovídám slovy literátského řádu třebického: „(Senioři) inšpekturu věcí kostelních a *školy* k sobě přijíti, a jak se co děje při těch věcech podle (= vedle) správce církevního pilně k tomu dohlížeti mají . . . Obzvláštně pak časem k examen do školy přicházeti, a jak se mládež učí, dohlídati povinni budou.“ Řád pak literátů českobrodských dokládá, že senioři dozor na školu „mají Bohu ku cti a vlasti ku prospěchu na se vzíti, nebo škola jest největší poklad nejen církve než i úřadu městského a celé obce.“ Vzpomeneme-li sobě pak, že senioři literátští byli lidé, kteří na větším díle nabyli vzdělání svého na universitě pražské, bude nám přiznati, že působením sborů literátských o školu bylo dobře postaráno.

Avšak literátské sbory nebděly pouze nad prospěchem a mravným chováním mládeže, nýbrž pečovaly též o ušlechtění a mravné povznešení lidí odrostlých. Pobožnosť a slušné chování byly předním zákonem literátů. Kdo se proti němu prohřešil, byl potrestán anebo pokutován; nezřídka i ve vězení bylo mu přemýšleti o polepšení.

Nenapravil-li se, „jako oud pohoršitedlný ven ze společnosti vyobcován jest“ (Art. IV. §. 8). Že přísnosť tato pro lidi méně vzdělané anebo docela nevzdělané byla pravým dobrodiním, o tom tuším nikdo nebude pochybovati. Péče o toto mravné vychování literátů svěřena byla seniorům, kteří „všem dobrý příklad na sobě dávati, . . . nad jinými všemi spolubratřími, jak jest který služeb Božích pilen' jakého obcování a mravu následuje, bedlivý pozor míti měli“ (Art. II., §. 1).

Výchova tato nesla také zdarné ovoce. „Nebo poněvadž literáti po vrchnosti byli takměř přední údové církve“ (Art. I., §. 1), každý sboru toho vyhledával a milerád se přísným jeho pravidlům podroboval.

Literát měl kromě „povinností k Bohu, povinnosti sám k sobě i k svým spolubratřím, také i k jiným blížním dokazovati“ (Art. I., §. 1). Povinnosti k sobě samému vyplnil tehdy, když ve všem smýšlení, ve veškerém činění a konání svém vyhovoval zákonům ethickým, slovem když stal se charakterem. A že takových charakterů právě v dobách, kdy kvetl institut literátský, bylo v národě našem nemálo, nepotřebuji tuším teprve dokazovati.

Povinnostem k blížnímu činili literáti zadost účinnou k němu láskou. Zárodek rozličných ústavů humanitních, jimiž honosí se pokročilý věk náš, kryl se již v jednotách literátských. Kdožby v úvahu bera některé povinnosti sborů literátských, jako zejmena jsou: půjčovati peníze na úrok nezámožným, ošetřovati nemocné vystrojovati pohřby členům a za malou odměnu i nečlenům, nevzpomněl si na naše záložny, na spolky k ošetřování nemocných a rozličné ústavy pohřební!

A jakož konečně literáti měli úctu k sobě samým, jakož milovali blížního svého, tak v srdce pojali celý národ, z něhož pošli. Kladli si za česť slouti syny slavného národa našeho, vřele milujíce jazyk jeho. „Všecko pak toliko **jazykem českým** zpíváno býti má“; tak předpisuje řád třebický v §. 2. artikule prvního. Tenť zajisté jen miluje národ svůj, ten má potřebnou hrdosť národní, kdo si váží jazyka mateřského nade všecky ostatní. K tomu prohlédajíce, musíme pokládati institut literátský za důležitý faktor v životě národním. Jsouce rozvětveni po vší zemi zjednávali literáti jazyku českému všude průchod a byli strážci jeho na rozhraní jazykovém.

K tomu ke všemu zření majíce, musíme chváliti snesení nejnovějšího koncilu pražského a synody biskupské z r. 1863, která k tomu vyzývají, aby ožil opět důležitý tento institut národní.

Žizi.

Napsal *V. Brandl.*

Kosmas píše ve své kronyce k r. 1002 (rectius 1004): „ascendens in media urbe eminentiorem locum, qui dicitur Zizi“.[1]) Tomek v Dějepisu města Prahy I. 17. praví: „v týchž místech (t. j. na blízku kostela a paláce) uprostřed hradu bylo jakés vyvýšené místo, řečené Žíži, ve kterémžto jménu skrývá se snad nějaký význam mythologický, a tudyž, dovoleno-li domněnkám nějaké místo dáti, snad jakás památka o bohoslužbách pohanských někdy zde vykonávaných.

Možná, že Tomek domněnkou svou na pravou uhodil cestu. V rukopise[2]) kláštera Rajhradského H. i. 6. zachovala se „explicatio cantici s. Adalberti“ (písně sv. Vojtěcha), kdež Jan Holešovský, vrstevník a odpůrce Jana Husi, o slově *žízn* praví: „notandum, quod nomen *zízzy* apud veteres Boemos erat in communi usu, quod nobis modernis Boemis modo non ita notum est et significat saturalitatem terrae, id est sufficientiam necessariorum corporalium.“ Co dále o slově tom podle filologisování onoho věku vykládá, přiváděje je ve spojení se slovem *žízeň, sitis*, zde pomíjím, ale kladu opět jedno místo z dalšího výkladu, které se mi zdá pro význam slova toho velmi důležitým: „et ita venit, quod *zzyzy* significat plenam saturalitatem terrae et maxime, quando omnia abundanter proveniunt de terra. Unde et solent *vulgares* dicere: „krasny *zzyzy* wssecko yal i ty hmyzi z zemye“, quando sicut sole calescente formicae de terra denso ac copioso et vario motu nidum suum exeunt in aestate mane, sic nascentia terrae denso et copioso egressu de terra proveniunt et hoc est *zzyzy.* Etiam dicunt *zziezne leto,* id est fertilis annus.“

Nechtíce na ten čas pouštěti se do zevrubnějšího rozboru a vystříhajíce se přiváděti všelikých jakkoli na snadě jsoucích podobností mythologických dotýkáme jen toho, že v druhém výpisku z Janova

---

[1]) Varianty v rukopisích jsou: Žiži, Sizi, Zicis.

[2]) Upozornil mě naň klerik p. Karel Šťastný.

Holešovského výkladu důležito jest tvrzení, vedle kterého lid (vulgares) slovo *žizi* znal a že mu věrojatně *osobu* znamenalo. Důležit dále jest přívlastek „krásn*ý*“ v rodě mužském, ježto z toho poznáváme, že Žizi byla osoba mužská představující jakousi moc jarní nebo plodnou vůbec, která všecko jímá a z hlubiny země na povrch její přivádí.

Co se pak týče formy jména Žizi, máme před sebou *i*-kmen, jenž koncovku svou do pozdější doby snad proto zachoval, že slovo to znamenalo nějaké božstvo, kterážto jména, jak osobní jména vůbec, prodlením času téměř žádné zkázy přeměňováním neberou.

Důležito také jest rčení: žizné léto. Neboť přídavné jméno *žizný* posud dotvrzeno bylo jen glossami Žaltáře Musejního, kde ž. 91, 15 „multiplicabuntur in senecta uberi“ slovo *uberi* vysvětleno jest přídavným „žizné“; pak složeninou v Lib. Soudě věko-žizný. Výkladem však Jana Holešovského na jisto postaveno, že ještě v 15. století lid obecný adjektiva toho užíval.[1])

Český rukopis z r. 1542.

Příspěvek k dějinám české literatury. Podává *Ign. Bečák*.

Nejstarší literární naše památky z oboru lékařského a přírodnického nesahají dále než do věku XVI., vyjma knihu školy Salernitanské o zachování dobrého zdraví, pak Viléma Placetinského ze Salicety Lékařství ranné, vyd. v Praze r. 1867 K. J. Erbenem a V. Staňkem pod názvem „Saličetovo ranné lékařství“, a posléze Jiříka Augusty „Knížky, jenž slovou Světlo apatekářův“, přel. Matěj z Mýta, — kteřížto spisové pocházejí z XV. století. Věk XVI. i v tomto odvětví znamenitě prospěl; zachovalyť se nám spisy, jež o pozvolném sice, avšak utěšeném rozvoji lékařstva a věd přírodních jasné vydávají svědectví. Jsoutě dotčené spisy ponejvíce takové, že se v nich přírodozpyt a lékařství téměř pronikají, navzájem se podporujíce a doplňujíce, jako na př. vzácné herbáře Thadeáše Hájka z Hájku, Adama Zalužanského a pod.; jsou však i spisy takové, v nichž věda lékařská o sobě byla vzdělávána a jež výhradně potřebám lékařským měly sloužiti. A k těmto posléze jmenovaným

---

[1]) Bible Bočkovská, která slovo substantivné „žizn“ několikráte klade, převedla onen verš žaltáře na česko: „a v starosti ještě hojně rozmnoženi budú.“

patří též rukopis, jehož se nám tyto dni dostalo laskavostí p. Leop. Langra, kaplana v Hradisku blíže Kroměříže.

Rukopis náš má 230 listů čili 460 stran 16⁰ a pochází, jako na poslední stránce rukou spisovatelovou poznačeno, z r. 1542. Prvních několik listů pohříchu chybí, tak že prozatím o původci nic určitého říci nelze. Osnovou podobá se rukopis velice „Knize lékařské o rozličných neduzích a nemocech“ z r. 1623, chované v ruk. veř. bibl. v Praze, se známkou XVII. E. v 4. na pap. str. 163, pojednávaje po řadu o těchto lékařstvích a nemocech: 1. o prvé neúplné hlavě o nemocech očních; 2. o rozličných lékařstvích proti bolení hlavy, proti závratu a nespaní, proti dně v hlavě; 3. o nedostatku sluchu, aneb kdo je hluchý, ješto neslyší; 4. proti ozhřivici aneb proti reumě, a také proti tomu, když komu krev teče z nosu; 5. o malomocenství, k čemuž přidána některá naučení, jak se zachovati proti píhám ve tváři, a co činiti, aby tvář byla vezdy bílá a jasná; 6. o lékařství proti té nemoci, která slove nevol se mne dotýkati; 7. o lék. k zubům a také, co se jiných nemocí tkne okolo úst; 8. lék. proti všelijakým nemocem, kteréž bývají v hrdle i také svrchu na hrdle; 9. a 10. o lék. proti nemocem a těžkosti prsou; lék. proti nemocem srdce; 12. lék. proti klání v bocích a také proti snídku, proti žaludkové nemoci a proti krze; 13. o lék. proti žloutenici; 14. lék., komu hnijí plice neb jatry, a také proti bolení sleziny a horkosti; 15. lék proti té nemoci, ješto slovou souchotiny; 16. lék. proti tomu, kdož nemůže zachovati a také krví chrká a kdož tratí; 17. lék. proti vodnému teleti (vodnatelnosti); 18. lék. proti dně střevní v životě; 19. lék. proti bolesti břicha a také, komuž se břich nadýmá a otěká, a proti červům. Ve hlavě 20.—24. obsažena jsou lékařství proti nemocem podbřišním a pohlavním. Připomenouti sluší, že spisovatel uvádí zde též některé léky mistra Křišťana pražského († 1439), jenž byl kdysi rektorem university Pražské a proslul vedle lékařství také v mathematice; lékařské jeho spisy teprv o něco později, totiž r. 1544 v Praze, a r. 1553 a 1554 v Olomouci tiskem jsou vydány. — Dále následuje 25. lék. proti šlaku, ješto umře jedna polovice člověka, ruka neb noha, a také komu schne který úd na těle; 26. lék. proti dně; 27. lék. proti přímětu; 28. lék. proti neštovicem, proti svrabu, proti nežitům, proti pryskýřům a proti strupům; 29. lék proti strupům a také proti dně, ješto pod strupy kyše ven; 30. a 31. lék. proti nohám, ješto se provalují a proti vlku na noze, a proti raku a díře; 32. lék., kdo sobě zláme ruku neb nohu, a také proti vyvinutí nohy neb ruky; 33. lék. proti živému vlasu a proti červu pod nehtem,

a také proti krticem, kdežkoli budou; 34. lék. proti kuří řiti na prstech a proti spárům; 35. lék. proti veliké nemoci st. Valentina, proti padoucí nemoci; 36. lék. proti zžžení a spálení ohněm nebo úkropem, a koho hrom opálí a také, kdo by byl zmučen; 37. lék. proti rozličným dětinským nemocem a nejprve proti božci; 38. lék. na rány a krev staviti v ráně. — Až potud o lékařstvích. Co dále následuje, týká se aneb spůsobu, jak mají masti připravovány býti, aneb pouštění krve, z čeho, proč a kdy máš pouštěti, aneb ochranných prostředků proti nákaze, zejména proti moru, aneb posléze diagnose lékařské, kterak totiž nemoci lidské poznati lze po vodě. Mezi jiným nalézáme zde též kapitolu o přirození lidském, kterážto stať jest nad jiné zajímavější, nejprve proto, že svědčí o běžných té doby názorech kosmologických, čerpaných z knih Aristotelových, za druhé proto, že se tu potkáváme s výkladem letor na základě čtyř živlův, z nichž prý přirození lidské se skládá. „Sluší znamenati“, tak čteme v rukopise, „že člověk každý podle člověčenské podstaty složen jest ze čtyř živlů, jenž jsou podstata a příčiny podstatné všech věcí hmotných neb tělesných, jakož praví ten převrácený (?) mudřec Aristoteles v knihách prvních o rození a porušení. A ti živlové jsou čtyři, totiž země, voda, povětří a oheň. Země jest od svého přirození suchá a studená, voda mokrá a studená, povětří vlhké a teplé, oheň suchý a horký, jakož praví týž mudřec o nebi a o zemi. Tak tělo člověčí zvláště v kostech má ten živel, totiž zemi, nebo kosti jsou zvláště suché a studené. A voda má mokrosti přirozené, jenž jest vlhká a studená. Oheň bují vínem, neb má horkosť přirozenou i suchosť. Také má v sobě povětří, totiž duch, jenž jest vlhký a teplý, a bujíť zvláště ve krvi, jakož psáno jest v knihách . . . Sluší také věděti, že člověk, jenž panuje v něm ten živel země, jest suchého a studeného přirození, a v němž panuje voda, jest mokrého a studeného přirození, a v komž panuje povětří, jest vlhkého a teplého přirození, a v němž jest bujel oheň, ten jest horkého a suchého přirození. A první nazván jest řecky melancolicos, totiž černokrevný, neb jest kalné a černé krve, a obecně má tyto zvláštnosti, že jest uvadlý, lakomý, skoupý a barvy bledé, blatné a ženské; druhý slove flegmaticos a máť obecně ty zvláštnosti, že jest valovitý, zpanlivý, neprobysúcný v své mysli, plný a barvy bílé a blednaté. Třetí nazván jest latině sanguineus, neb má v sobě čisté krve mnoho a má tyto zvláštnosti, že jest veselý a ochotný, masitý a barvy zdařilé. Čtvrtý slove řecky colericos, totiž žlučné krve, neb jest velmi horkého přirození a máť tyto zvláštnosti, že jest hněvivý, kosmatý, smělý, rukotržný, chytrý, suché barvy bledé.

To o přirození člověka.“ — Na konec připojen stručný herbář, který však neobsahuje více než 27 bylin, a při těch vypisuje se zase toliko léčivá jejich moc; popis botanický naprosto pominut.

Hledíce k povšechnému obsahu našeho rukopisu, znamenáme, že spisovateli z pravidla stačí vypsati rozličné léky a prostředky od té a oné nemoci. Avšak jsou též příklady, že líčí, jak nemoc vzniká a jak se u nemocných jeví; na př.: „chceš-li poznati malomocného člověka, znamenej, že obočí jemu svěsí se až na oči, a oči jemu v hlavě okrouhle a větší budou, také hlas jeho sipavý a hlahol škaredý, duch jeho smrdutý a protivný, a zmizíť jemu ten měsíček mezi palcem a rukou a ztratíť se jemu, a takéť jest uhřivý na jazyku a pod jazykem atd.“ — Léky samy béře spisovatel ponejvíce z rostlinstva, často také z říše živočišné, jindy opět z nerostův. Na ukázku některé příklady:

„Kto jest hluch, vezmi sléz polský, stluciž s máslem májovým, potom to s vínem, kteréhož možeš najlepšího dobyti. A když dobře uvaříš, vezmi číši, provrtej ji v prostředce, přikraj ten hrnec, držiž ucho, ať ta pára v nie jde; učiniž to druhé i třetí, potom tie bude svrbieti a vyjmeš z ucha jako lůj i budeš zdráv.“

„Proti malomocenství vezmi polní ruthu, povařiž ji málo v úkropie, vydaviž smahu, aby jie bylo tři libry, a proceď skrze čistú rúchu a vydav dobře; přičiniž pak cukru dosti a učiniž z toho syrop a dávaj jemu píti ráno a večer. A budeš-li to ustavičnie činiti, neníť na svietie lepšího..“

„Proti piehám na tváři vezmi tykev lesní a zetři ji, a potom smieš s vodú a tím maž často tvář; a to sobie čiň za tři dni a zbudeš tiech pieh.“

Některé léky ne jednu dvě, anobrž desateru nemoc hojí a léčí. Podobně sluší připomenouti, že při některých nemocech i pověry nejrozmanitější musily ku zdraví pomáhati, jako viděti z tohoto: „Krev staviti takto: rci: Počal se pán buoh v Nazaretie, narodil se v Bethlemie: jest-li to pravda, stůj krev ve jméno otce † i syna † i ducha sv. † Amen.“ Aneb opět: „Proti bolesti zubuov. Vezmi kořen opichový a nos jej na hrdle, bolesť zubuov odjímá.“ A zase: „Kohož zlejí v lázni, vezmi rosu, kterouž budeš sbierati na den sv. Filipa a Jakuba do slunce, a tím se may.“ —

Po stránce jazykové má rukopis do sebe ráz věku XVI. Dobropísemnosti Husovy spisovatel sice neznal, přece však píše jednotlivé hlásky dosti důsledně, označuje na př. dlouhé samohlásky zdvojováním, zvláště samohlásky ee = é a ii aneb ij = í, druhdy zase ie = í aneb = ě. Nepřehlasené *a* vyskýtá se velmi zhusta; rovněž

bývá *ů* v *uo* rozpuštěno. — Vzhledem ku tvarosloví pozorovati některé zbytky tvarů strč., jako na př. strč. dat. muž. r. očima (voda *k očima* velmi dobrá); duálu užívá jen při číslovce dva, dvě, jako na př. vezmiž dvie podušce a p. — Při tvarech slovesních bije nejvíce do očí častá forma imp. kmene *sp*, kterýžto kmen má tak říkajíc vesměs původní tvar spi = syp; potom příčestí čin. určité jest též velmi oblíbeno, jako na př. nakazilý, zkazilý, překapalý atd. Nejzajímavější jest však slovo *neprobysúcný*, jež připomíná osiřelý u Štítného tvar času budoucího: probyšúcný = profuturus. — I v lexikální příčině nalézti lze v rukopise sem a tam dobré některé zrno, alespoň méně obyčejná jsou slova, jako: židoviny (= spánky), sveřepený (= ozimý), roucha fem. (= rouška), smaha (= šťáva), zahrdlený, zahrdlitý (sklenice zahrdl., hrnec zahrdl.), osutí (o. na tváři, d. Ausschlag), zapouštěti (= zavařovati), na čtitrobu (= na lačný žaludek), krápě (= krůpěj), opich, myšenec (= myší hnízdo), zhaha (Tuto máš proti zhazě), navná kosť, trůska*) atd. Konečně po stránce syntaktické vytknouti jest jediný infinitiv, jenž zastupuje imper. a s tímto v téže větě se střídá: A pak v konev vespi ty prachy, cožť se zdá, aby byli jako lektvař, a to v písek vstav do pivnice a *nechati* tam asi dva dni a tu kaši *jísti* ráno a večer.

Analecta topografica.

Podává *V. Brandl.*

Nebožtík Řehoř Volný pravou benediktinskou pilností sestavil topografii moravskou a položil dílem svým pevný základ tomuto odvětví vlastivědy moravské. Kdo díla jeho užívá, podiví se té omračující spoustě dat tam snesených; a právě toto ohromné množství dat historických říkaje nepřehledných jest příčinou, že do díla dotčeného vloudily se některé omyly, které že tam jsou, nic nemá do sebe divného; naopak diviti by se nám bylo, kdyby jich tam nebylo. Opravovati a doplňovati práci tak záslužnou není jen povinnosť naše, nýbrž vymáhá toho na nás také vděčná úcta k muži a památce jeho, jenž všecek život svůj této práci na poli vlastivědy věnoval. Tou myšlenkou se řídě zaznamenával jsem od několika let všecky udaje pramenů našich, listin, Půhonných kněh, desk a nápisů rozličných, jimiž omyly v posavádní topografii opraviti lze.

---

[1]) Zmlklosť, zmlknouti (komuž hrdlo zmlkne = kdo pozbude hlasu).

Nabral jsem toho za několik let hezkou hromádku; ale bohužel větší část cedulek, na které jsem výňatky pramenné psával, nešťastnou náhodou mi se ztratila, tak že jen skrovničká část se mi zachovala. Obávaje se, aby snad i tato nějak na zmar nepřišla, a jsa přesvědčen, že by se jiný sotva vyznal v zápiscích mých topografických, které jsem jen po příčině a náhodě čerpaje pro jiné práce učinil a jako úkradkem sebral, umínil jsem si, nejen to, co posud před rukama jest, nýbrž i to, co budoucně nalezeno bude, ob čas v tomto časopise ukládati, aby ti, jež s topografickými studiemi se zanášejí, paběrků mých užívati a, bude-li potřebí, je opravovati mohli. I zde prospěje práce společná.

Hradiska u Brna. Kdyby nebylo přímých zpráv historických, že Brno již v nejstarších dobách bylo důležité místiště v naší zemi, poznali bychom to z polohy hradu Špilberku, jenž původně prostě hradem Brněnským slul (castrum Brunnense). S vrchu, na němž hrad ční, jakož i s vrchu vedlejšího, jenž nyní Františkov se jmenuje, od Němců však *Purzelbühel* nazván byl, dohlídnouti lze až k hradům *Děvicím,* tedy až k jižním hranicím markrabství. Oba vrchy, Františkov totiž a Špilberk, sluly ve starší době věrojatně *brda;* soudíme tak za prvé z jména kláštera Zábrdovského t. j. klášter, jenž *za brdy* (= vrchy) jest, a za druhé z toho, že kostel sv. Petra původně se jmenuje kostel sv. Petra na brdě (ecclesia sancti Petri *in monte*), z čehož teprve později přišlo jméno *mons sancti Petri* t. j. vrch sv. Petra či Petrov. Znamenitá poloha těchto vrchů, které jsouce výběžky česko-moravského pohoří jako nějaké ostrohy do rovin vyčnívají, byla zajisté na příčině, že již v nejstarších dobách těchto vrchův užito, by na nich opevnění se zakládala. Známoť, že starší Slované jakož ostatní národové hrady zřizovali na výšinách a to tak, aby v každém úkrají jich bylo několik, aby s jednoho ke druhému znamení se dávati mohlo, že nepřítel a s ním nebezpečí se blíží. V noci dávala se znamení ohněm, ve dne na jakýkoli spůsob umluvený. Takové vrchy v úkrají Brněnském t. j. od Brna až k Mikulovu byly hrady *Děvice,* vrch *Blučinský,* vrch *Vranovský* a hrad *Brno.* Hrady staroslovanské nebyly však toho spůsobu jako pozdější hrady zděné, nýbrž byly to vrchy velmi prostorné valy a náspy otočené; prostorné proto, aby v čas nebezpečí veliké množství lidu z rovin do nich se utéci a bezpečný útulek v nich nalézti mohlo. Toho spůsobu zajisté byl původně hrad Brno čili hradisko Brněnské, jež vyčnívajíc tam, kde Svratka čili Švarcava z průlomu horského do roviny vtéká, za tím účelem zřízeno bylo, by obyvatelstvu, když nepřítel z roviny se blížil, bylo útulkem, a

naopak, když nepřítel s hor do roviny vtrhnouti usiloval, aby mu přístupu bránilo. Za podobnou příčinou naproti hradisku Brněnskému zřízeno bylo hradisko u Obřan a Líšně.

Hradisko Obřanské jest onen prostranný vrch u Obřan, který od úvozu, jímž se jde na pole osadníkův, až ku pravému břehu Svitavy se táhne, k němuž místy velmi srázitě se kloní. Na celém povrchu tohoto hradiska posud spatřiti lze skořepiny popelnic, z nichž některé jsou značné velikosti. Stojíme-li asi uprostřed vrchu, vidíme rovnou čárou před sebou hrad Špilberk a zdá se nám, jakoby uprostřed z roviny strměl. Jako Špilberk zavíral údolí Švarcavy, tak střehlo hradisko Obřanské průlom řeky Svitavy jsouce tedy za obranu proti nepříteli i z roviny i s hor se blížícímu. Památek starožitných kromě popelnic na tomto hradisku se nezachovalo, aspoň posud nalezeno nebylo; vysvětluje se to tím, že později na jednom místě vystavěn byl hrad Obřanský (náleževší rodu Kunstatskému), vůkol něhož často bitvy se bily, pak tím, že záhy již, asi v 11. století, vinohrady se na něm sázely a role plužily, tak že časem motyka a pluh všecky památky vyryly a rozbily. Zajímavější v té i v jiné příčině jest

Hradisko Líšenské. Jest to vrch, jenž za osadou severním směrem strmí a tam kde voda Říčka do roviny teče, ostrohem vyčnívá. Plocha toho vrchu má asi třicet měřic výsevy, tak že na hradisku tom několik tisíc lidí pohodlně místo míti mohlo. K řece srází se dosti příkře; od severu k jihu jest násep posud asi dva sáhy vysoký, a lze nyní ještě výběžky jeho na dobrý kus cesty v poli pozorovati. Pozůstatky toho náspu velikostí svou dávají na um, že tato opevnění nepocházejí od několika mála lidí, nýbrž že nasypány a ztlučeny byly od celé župy či od plemen, jimž za místo obranné sloužiti měla. Starožitnosti zde nalezeny byly tak zvané celty bronzové (mlaty) velmi krásnou patinou či rezem šlechetným potažené.[1]) sekery a mlaty z hadovce (serpentin), parohy mohutné atd., které na zámku Líšenském se uložily. Na katastrální mapě jmenuje se ten vrch *Anakleti*, lid pak mu říká *Halokletna.* — Nelze pochybovati, že tato troje hradiska Brněnské, Obřanské a Líšenské strmící na místech, kde Švarcava, Svitava a Říčka roviny dotékají, činila tak zvanou závoru údolní (Thalsperre), která zřízena

[1]) Rez ten nasazuje se na starožitných kovech, jest zelenavý, křehký, malachitu podobný; nelze ho jinak než škrabáním odstraniti; proto jest hlavním a neklamným znamením, že předmět bronzový jest skutečně starožitný a nikoli padělaný. Odtud také jméno jeho: aerugo nobilis, rez *šlechetný.*

byla za příčinou strategickou, by nepříteli přístup do roviny nebo do údolí říčných se zabránil.

Zábrdovice. Bývalý zde klášter Premonstratský založen byl na začátku 13. století (1205—1210) panem Lvem z Klobouk. Zajímavy a poučny jsou jeho osudy, kterých zakusil příčinou tak zvané *opravy* t. j. práva ochranného, jež nad kláštery vykonávali zakladatelé; byl-li zakladatelem zeměpán, náležela oprava jemu, kterou však podkomořím vykonávati dával; poněvadž však z opravy všelijaké důchody vzcházely, stávalo se, že oprava propůjčována ode králů jiným velmožům. Kláštery založení zeměpanského náležely ke komoře královské nebo markrabské jako královská města a král měl právo v potřebách svých důchody klášterské zastaviti neb jinak břemeny zavazovati, čehož vůle při klášteřích od privátních osob založených neměl. Tak n. p. když král Albrecht Jindřichovi z Krumsína nějakou sumu peněz na zboží kláštera Pustimirského byl zapsal a abatyše z toho zápisu krále pohnala, učiněn panským soudem r. 1437 nález: „poniž kr. Milosť zapsala na tom, ježto komora jeho není, jakož tuto na tom klášteře Pustimirském, ježto jest svobodný a pod biskupa sluší, že to nemá moci: neb páni mají také kláštery, ježto neslušejí pod komoru královu.“ [1]) Lišily se tedy v době starší *královské kláštery* od *klášterů svobodných,* jimiž se vyrozumívaly ty, které od soukromých osob, či jak se tehda říkalo, fundatorů založeny jsou. Fundatorovi náležela oprava, která v rodu jeho dědična byla. Povinnosti opravy záležely v tom, že opravný pán klášter chrániti měl všelijakých škůdců, statků klášterských hájiti od útočníků a vůbec vše činiti a konati, co s dobrým stavem, s bezpečností a s prospěchem kláštera bylo. Za vykonávání těchto povinností měl opravný pán některé důchody ze statků klášterských; bez jeho vědomí a svolení nemohl klášter dluhy zboží klášterské zavazovati, neb něco od něho odprodati. Že tato oprava klášterům zvláště svobodným obtížnou se stávala jmenovitě, když v 15. a 16. století také nekatoličtí páni právo ochranné nad kláštery měli, jest na bíledni; příklad toho máme na klášteře Zábrdovském.

Jak svrchu dotčeno, byl prvním zakladatelem jeho Lev z Klobouk; zdali potomci jeho opravu na klášteře vykonávali, nevíme; zdá se však, že ne, poněvadž ve 14. století opravu drželi zeměpáni, jichžto předkové kláštera Zábrdovského velmi se ujímali, vzácnými výsadami nadali, tak že klášter ten za královský pokládán byl. Avšak již r. 1360 dal opravu kláštera Zábrdovského král Karel

[1]) Půh. 3, 489.

Petrovi ze Sternberka a Petrovi z Kravař nezůstaviv komoře zeměpanské žádného v té příčině práva. R. 1394 markrabí Jošt jsa žádán od truksasa svého Crhy z Němčic, který plným rodem od fundatora pocházel, propůjčil opravu Petrovi Plumlovskému z Kravař, nařídiv mu, aby k opatu a konventu laskavě se choval a nic před sebe nebral, co by privilejím a svobodám tomu klášteru od zeměpánů daným se příčilo. Ale potomci Petrovi nezachovali se tak, ježto dosti příčin ke svárům a nesnázem bylo; neboť u věci samé to jest, že opravní páni nad pravomocnosť svou výše sáhali, buď do samosprávy klášterské opatům se vkládajíce, buď větší důchody z poddaných vybírajíce a je všelijak zavazujíce i v poddanství své je přivádějíce. Bránil-li se tomu opat, nelaskavě s ním nakládáno, kterážto nelaskavosť někdy až násilného tělesného týrání dokročila. Tak se okolo r. 1447 Jiřík z Kravař uvázal ve zboží klášterské, kázal lidem, aby jemu poddanství (člověčenství) slíbili a vytiskoval je z poslušenství klášterského a klášter sám z držení majetku jeho. Když opat toho snášeti nechtěl, přišel Jiřík se svými služebníky v noci do kláštera, pobral některé věci, v klášteře zapálil a opata zranil.[1]) Od Kravařů přešla oprava, neví se jak, na pány z Boskovic, za nichž klášteru mnoho svízelů snášeti bylo. Již v první čtvrti 16. století, když Ladislav z Boskovic (1524—1549) opravu měl, vznikly nesnáze mezi ním a opatem; neboť čteme v půhoně vydaném r. 1554 Václavem Černohorským z Boskovic na paní Annu z Boskovic, že nebožtík Jindřich Přepický z Rychenburka smlouvu učinil „mezi nebožtíkem Ladislavem z Boskovic a lidmi z Velikých Klobouk i s jinými ke klášteru Zábrdovskému příslušnými, *kterak se ku pánu opravnému i také k opatu a konventu kláštera toho chovati mají.*“ [2]) Důchody, které páni Boskovští příčinou opravy ze statků klášterských brali, zajisté byly veliké; víme sice jen, co dvě osady dávaly a sice Klobouky že dávaly ročně 20 zl., Židenice jistý počet měřic ovsa a slepice, ale že úhrnem dávky ty měly cenu velikou, viděti z toho, že Tas z Boskovic († 1542) strýci svému Voldřichu Kryštofovi odkázal na opravě Zábrdovské 800 zl.[3]) a že ve smluvě, kterou Václav z Boskovic opravy nabyl, se ustanovilo, aby ostatním členům rodu svého ročně 400 kop groší z té opravy vydával.

Avšak páni opravní nevkládali se jen v důchody a poddanství klášterské, nýbrž osobovali si právo vzhledem k volbě opatů, které

[1]) Půh. 3, 653.

[2]) Půh. 1553, f. 149.

[3]) Pam. kn. pr. Brn. 1535, f. 149.

sice náleželo suverenům, ale nikoli pánům opravným. Žádali totiž, aby řeholníci sobě nevolili opata bez vědomí pána opravného, aby den volby se jemu ohlašoval, anebo aby volený jemu ku potvrzení podáván byl; anoť někteří se domnívali, že opravní pán sám má právo opata jmenovati. Příklad toho máme na klášteře Zábrdovském z r. 1537, když opravu pan Dobeš z Boskovic a na Rosicích držel. Po smrti preláta Jakuba († 29. ledna 1537) shromáždil se konvent a volil posavadního faráře ve Staré Říši, Zikmunda prelátem. Toho dověděv se pan Dobeš vzkazoval novozvolenému všelijaké výhrůžky a ohlašoval se, že dne 6. února na klášter dojede. Nový opat nic dobrého z té návštěvy netuše pozval k sobě několik kanovníkův od sv. Petra, komendatora řádu sv. Jana, převora Svato-Tůmského, královského rychtáře města Brna s několika měšťany. Sotva že do kláštera se dostavili, přijel p. Dobeš s p. Dubčanským a několika služebníky, sleze s vozu, vrazí do kláštera, zavolá převora, by mu klíče klášterské vydal. Ten když odpověděl, že klíče odevzdal novému prelátu, „od tebe“ vece p. Dobeš, „klíče míti chci.“ Převor zděšený běží k prelátovi, který s hostmi v refektáři seděl a sotva, že pověděl, čeho p. Dobeš žádá, ocitl se p. Dobeš sám mezi nimi. Prelát vida jej uctivě ho chce vítati; ale p. Dobeš sotva že ho uzří, osopí se naň: „Ty lotře, kdo tě vyvolil prelátem? Já tě za opata míti nechci, kliď mi se z očí a s tohoto místa na svou dřívější prebendu anebo tě vyženu.“ To mluvě opatem casnoval a bil ho; ten snášeje takové příkoří prosil pana Dobše řka: prosím Vaší Milosti, neračte mě bíti, máme své privileje a svobody, nechte nás jich užiti, máme v této zemi lantfrid, a pána, ku kterému se utečeme.“ Na to vece p. Dobeš: „Počkej ty lotře, já lépe vím, co právo a lantfrid v sobě zavírají,“ a popadnuv opata vystrčil ho z pokoje a přes schody sehnal. Služebníci Dobšovi majíce zbraň v rukou sprovodili opata až ke dvoru, pan Dobeš za nimi. Tu opět žádal ho opat, aby mu násilí nečinil a klášter, jenž komoře královské náleží, při svobodách zachoval. Slyše zmínku o králi rozzuřil se p. Dobeš ještě více: „Králi do tohoto kláštera nic není, já jsem pravý a dědičný pán jeho, mně náleží moc opata voliti.“ Na tato slova jali se někteří z přítomných hostí pana Dobše chlácholiti, jmenovitě pan Fabian Grebel, zámožný a učený občan z Brna; ale zle pochodil, neboť p. Dobeš přerušiv mu řeč pravil úsměšně: „Vím, věru vím, že jste vyslancem; vraťte se tedy do města a vyřiďte purkmistrovi ode mne dobrý den.“ Na to p. Grebel: „Milostivý pane, žádáme Vaší Milosti, byste to těžce nenesli; neb přišli jsme před Vaši Milosť jsouce za to žádáni.“ Část hostí pak se vrátila do města, opat a převor

do kláštera. Toho pohanění pan Dobeš neměl dosti, nýbrž svolal lidi klášterské a kázal jim, aby mu slíbili poddanství a uvázal se v ně. Opat ovšem stěžoval si u krále do pana Dobše žádaje, aby mu lidé opět postoupeni byli a p. Dobeš aby opravy zbaven byl; tento však také s strany své vznesl na krále stížnosť. Král učinil výpověď v ten smysl, že na tento čas s p. Dobšem v žádný soud o Zábrdovskou opravu dáti se nechce a že mu té opravy zanechává na ten spůsob, „aby p. Dobeš nynějšího opata i konventu při jejich svobodách, privilejích a starých dobrých zvyklostech zůstavil a jim v tom překážky žádné nečinil, ani co takového obtížného na ně vzkládal, k tomu všecky desátky a spravování kláštera opatu a konventu jeho svobodné pustil. A pokud on Dobeš tak se zachová J. M. královská seznajíc to bude se věděti, kterak podle Mti. své královské dále s tou věcí zachovati a k témuž Dobšovi se nakloniti.“ Tato výpověď ve středu před sv. Havlem (= 10. října) 1537 na papíře sepsaná uvedena jest k prosbě opatově ve formu listu na pergameně a dána ve Vídni v sobotu den sv. Pavla na víru obrácení 1539 t. j. 25. ledna (Annales Zabrdov. fol. 149—155).

Viděti-li již z tohoto příběhu, jaká práva sobě opravní páni osobovali, poučí nás příběh téhož opata Zikmunda a opravných jeho pánů se týkající, že tito se domýšleli, jak to p. Dobeš vyřekl, jakoby opat jejich poddaným byl. Když totiž opat na sněmích mezi preláty zemskými seděl, dali při sněmě a soudě postním v Brně r. 1541 pan Kryštof a Tas z Boskovic, již tehda opravu Zábrdovskou drželi, skrze pana Viléma Kunu z Kunstatu od sebe promluviti, „kterakby kněz opat Zabrdovský, *jsúc jejich dědičný,* mezi pány preláty sedal, že oni to dobře trpěti (ne)mohú, aby tím spůsobem z dědičnosti jejich do komory J. M. K. nepotáhl; proto že se opovídají, aby tudy z spravedlnosti své vyvedeni nebyli.“ Na to odpověděl opat svým i svého konventu jménem: „Pane hejtmane, pane komorníče, pane sudí, Vaši Milosti páni milí! Na to vznešení, které jsou pan Kryštof a pan Tas Černohorští z Boskovic Jich Milosti před stavy učiniti ráčili, toto za odpověď dáváme: poněvadž podle výroku J. K. Mti. J. Mt. K. nám i s konventem naším všecko, co ku klášteru našemu Zábrdovskému spravedlivě náleží i s lidmi k spravování i všelijak k užívání poručiti ráčil a při tom hned J. K. Mt. knězi biskupu Vídenskému nás ztvrditi, světiti a za preláta korunovati milostivě ráčil rozkázati; z těch příčin úfáme pánóm, že nám prelátský stav nemůž hájen býti a co jsme koli s konventem naším Jich Milostem spravedlivě povinovati, toho jsme se nikda nezbraňovali a nezbraňujeme.“ (Pam. kn. pr. Brněn. 1535 fol. 57.)

Dotýkáme ještě, že král Ferdinand I. r. 1537 dne 11. června podkomořímu Janovi z Kunovic nařídil, aby věc bedlivě vyšetřil, jaké právo páni Boskovští k opravě Zábrdovské mají a vyšetřiv to aby záležitosť jménem královským na panský soud vznesl. Ale když tento nespěchal rozkazu královského plniti, užil opat Jan příležitosti, když r. 1550 král se synem svým Karlem kláštera Zábrdovského navštívili, aby záležitostí opět hnul. Král tedy dal věc vyšetřiti a nález učiněn ve prospěch kláštera, že páni Boskovští opravy zbaveni jsou. Tak praví dotčené Annales klášterní na listě 166: Domini de Boskowicz omni jure patronatus exautorati sunt in perpetuum, neudávajíce roku, kterého se nález ten stal. R. 1554 měly po Václavovi z Boskovic právo opravné dcery po nebožtíku Jaroslavovi z Boskovic. Nález ten tedy státi se jen mohl po roce právě dotčeném. Že však Boskovští opravy zbaveni jsou, dosvědčuje se tím, ano po vymření jejich rodu panem Janem Šemberou († 30. dubna 1597) právo opravné na dědice jeho knížata Lichtensteinská nepadlo.

Obřany. Uvažujíce, že ve starožitných dobách osadám jména se dávala ze příčin, které buď s povahou polohy, nebo s osobou zakladatelovou nebo s historickými událostmi souvisely a majíce na zřeteli, že české slovo *obr* pochází věrojatně od názvu keltického kmene *Ombr* a hledíce k velikému hradisku Obřanskému, snadno bychom se mohli pustiti do smělých domyslův a záhadek, kdyby nám nezáleželo jediné historicky dotvrzených dat podávati. Protož ukazujeme zde jen k názvům rozličným, kterými Obřany v listinách se piší: *Obrsas*, *Obersas*, *Obers*, *Obersecz*, *Obrsen*, *Obersen*, kteréžto názvy již ve středověku všelijak se vykládaly. Tak praví r. 1300 kronikář kláštera Žďárského, jenž nám ve špatných hexametřích velmi věrné zprávy o založení toho kláštera zůstavil, o panu Gerhartovi Kunstatském, že byl jmenován

> De castro dictus, obersen quod erat vocitatum,
> Nobile castellum satis hoc fuit et modo ruptum.
> Hoc in latino resonat quasi castra *gigantum,*
> *Ober* enim sclavice latine sonat quasi *gigas;*
> Theutunici castrum tamen hoc oberzez modo dicunt,
> Hoc in latino resonat quasi *sessio maior.*
> Sed prudens lector animo perpendere debet,
> Quod non deutunice sed de slavico trahit ortum.

V tom poctivý mnich měl dobře, že Obřany znamenají bydliště obrů; ale nepravdu měli současní jemu Němci vykládajíce jméno *Obrsez* za sessio maior t. j. sídlo vyšší. Neboť Obrsez čísti sluší jako *Obřes* a to není než přehlasovaná forma slova *Obřas* (v listinách psáno Obrsas) a to není než starý lokal místo: v Obřanech,

kterýžto lokal při jménech osadních až do sklonku 12. století se klade místo nominativu; podobně jest forma *Obrsen* přehlasovaná místo Obř*an*, jakožto ještě na začátku 15. století se psávalo Zakř*e*ny místo Zakř*a*ny. Tomuto staročeskému lokalu v *as* děkují Tuřany své německé jméno Tur*as* a rovněž Moravany, jež německy znějí Morb*es* t. j. starožitná ovšem přehlasovaná forma Morv*as*.

Hrad **Ronov.** Hrad ten náležel odvětví rodu Hronovců, kteří se jmenovali z Lichtenburka, a sice rodině té, jež měla příjmení *Krušina.* Hrad ten byl v okolí Brněnském, buď blízko Bílovic anebo, což pravděpodobnější, strměl na skále lesnaté asi půl hodiny ode vsi Útěchova vzdálené. Hrad vystavěli stavitelé markrabí Janovi okolo r. 1360;[1]) r. 1364 již na něm bydlel Čeněk Krušina z Lichtenburku a datuje tam listinu: in castro *novo* Ronov.[2]) Též r. 1366 praví se, že hrad ten nedávno stavěn byl a že blízko Brna stál: Čeněk Krusina de Lichtenburg dominus in Ronov *novis castris* in *confinio Brunensi;*[3]) r. 1369: architectores domini marchionis in *novo castro* Ronaw[4]) a poloha jeho blíž Brna dosvědčuje se k r. 1365 deskami Brněnskými,[5]) v nichž se praví, že Čeněk dotčený Jana z Meziříčí a Ješka z Pirksteina na spolek hradu Ronova *blíž Brna* (prope Brunam) přijímá. K opravě hradské hleděly osady *Útěchov, Vranov, Brodek, Kanice, Jehnice* (Cehnicz), *Březina, Lhota, Vítovice, Habrůvka, Babice* a *Obřany,*[6]) na nichž Čeněk Krušina své manželce Dorotě 1400 kop groší věna pojistil. Ještě r. 1381 týž Čeněk se jmenuje: Krušina de *novis* castris.[7]) Nelze tedy pochybovati, že hrad Čenkem Krušinou založený obdržel jméno *nový* hrad Ronov, aby se lišil od stejnojmenných hradů, jichž jmenovitě v Čechách několik bylo; vůbec to byl zvyk šlechty české v dobách starších, že členové rodu zakládajíce novou linii rodné sídlo své nazývali novum castrum nebo nova domus, tak že hradů, jež se jmenují „novum castrum“, mnoho v listinách nalézáme. Ta okolnost pak jest na příčině, že, co se týče takových míst, snadno se vluzují omyly do topografie tytýž nemilé zmatky i v genealogii působíce. Přesvědčíme o tom ihned.

Nový Hrad v listinách a jiných pramenech obyčejně *Nové*

---

1) C. D. 10, 87.
2) C. D. 9, 277.
3) C. D. 9, 363.
4) C. D. 10, 87.
5) IV. č. 168.
6) Des. Brn. IV. č. 226.
7) Des. Brn. VI. 766.

Hrady jmenovaný. Posud se pravilo, že první držitelé toho hradu byli r. 1251 Vitko (Vítek), r. 1296—1297 Oldřich de novo castro; avšak tento Vítek a Oldřich byli rodu Vítkovcův (k nimž náležel také slavný rod Rožemberský), a to z linie, kterou založil Jindřich, syn Vítkův, ustanoviv jí za hlavní sídlo nový hrad jím vystavený, v listinách latinských novum castrum i nova domus, později však Jindřichův Hradec jmenovaný. Druhý zmatek učiněn tím, že zprávy o hradě novém Ronově vztahovány k těmto Novým Hradům, jmenovitě že je r. 1365 a 1380 Čeněk Krušina z Lichtenburku držel; avšak, jak svrchu dotčeno, jmenuje se hrad Lichtenburkům náležitý vždy s přívlastkem novum castrum *Ronov,* kdežto Nové Hrady nad Adamovem strmící jen prostě bez přívlastku se v pramenech kladou. V patnáctém století náležely N. Hrady rodu Boskovskému; neboť r. 1447 připomíná se Jindřich z Boskovic a z N. Hradů,[1]) jenž Kateřinu z Kunstatu za manželku měl. Podobá se, ač přesnými důkazy toho doložiti nelze, že N. Hrady založeny jsou rodem Kunstatským a že věnem některé Kunstatské přišly v držení Boskovských pánů. Máme totiž listinu z r. 1366, ve které se praví, že Boček z Kunstatu nový hrad[2]) vystavěl, kterýž, an proti vůli markrabí Jana to učinil, zrušiti se měl, že však Boček toho učiniti nechtěl, načež císař Karel IV. mezi ním a markrabím výpověď učinil v ten smysl, aby hrad se zrušil. Nevíme ovšem, míní-li se zde N. Hrady, nevíme, zdali markrabí přece k tomu nesvolil, aby onen nový hrad zůstal nezrušen, že však jakási spojitosť jest mezi pány z Boskovic a Kunstatu, co se týče držení N. Hradů, jde z toho, že r. 1470 držel hrad ten Čeněk z Kunstatu, jenž maje naň listy jej bezpochyby v zástavě držel. Téhož roku 1470 byly N. Hrady vojskem krále Matyášovým obehnány; ač zřejmá toho příčina se neudává, stalo se to věrojatně proto, že p. Čeněk jsa příbuzným krále Jiřího (Kunstatského z Poděbrad) Matyáše za pána uznati nechtěl. Novohradské posádce velel panoše Bacák ze Švábenic; jak dlouho hrad obléhán byl, neví se, ale o vzdání jeho královskému vojsku zachovala se smlouva mezi velitelem vojska královského na Moravě rytířem Ladislavem z Podmanína a plnomocníkem Čenkovým, svrchudotčeným Bacákem, kterážto smlouva stala se a dána jest na biskupském zámku na Vyškově dne 6. února 1470 a ustanovuje takto: Zámek N. Hrady má Ladislavovi z Podmanína býti sstoupen dne 9. února; všichni na zámku jsoucí mají býti propuštěni se všemi věcmi, které by s sebou vzíti chtěli; co panu Čenkovi náleží, lze

[1]) Půh. III. 220.

[2]) Super quodam castro, quod Boczko de novo construxerat. C. D. 9, 366.

jemu všecko z hradu odvézti kromě děl, prachu, kulek, šípův a jiné vojenské přípravy, z níž polovice na hradě nechati má a k tomu hospodárné věci, mlýn, panev a jiné drobné náčiní má též na hradě zůstati; kdo z okolí neb odkudkoli něco dal na hrad schovati, má bez překážky se propustiti a vrátiti; vozův má se dáti dostatečný počet k odvezení těch věcí až do Poličky a má se lidem dáti průvodný list, aby bezpečně na svá obydlí se vrátiti mohli; aby obilí se nemusilo odvážeti, má se dáti za obilí tvrdé, pšenici totiž a žito, po čtyřech zlatých za každý met, za oves po dvou zlatých; všichni vězni, kteří jsou zjímáni s obojí strany a na zámku byli neb na baštách, jakž zámek jest obehnán, ti mají propuštěni býti. Poslední pak článek zní: „Za listy, které pan Kuna měl jest na ten zámek, má jemu položeno býti u nás (t. j. u biskupa Prothasia) na Vyškově zlatých tisíc a to ve čtyřech nedělích a on také pan Kuna v těch čtyřech nedělích má též listy i všecko právo své, které na ten zámek má, na Vyškově položiti a když je položí, peníze ty vzíti a jemu mají od nás vydány býti.“ To když se stalo, zastavil král Matyáš N. Hrady panu Dobši z Boskovic ve 4000 dukátech, který bratra Beneše na spolek přijal, odkud také nápis nad branou hradskou se vysvětluje: „Dobeš a Beneš z Boskovic a Černé Hory 1493.“ [1]) Tak se dostaly N. Hrady opět v držení pánův Boskovských a sice linii Černohorské, po jejímžto vymření dědil statek ten Jan Šembera z Boskovic na Bučovicích, po němž, an s ním rod Boskovský vymřel, přišel s jinými statky na pány a knížata Lichtenšteinské. Sporu, který r. 1544 vzešel mezi bratry Boskovskými Jiřím Kryštofem a Voldřichem Kryštofem s jedné a Annou Kateřinou, Braksidou a Libuší z Boskovic o zástavné tehda ještě zboží Novohradské, dotýkáme krátce jen proto, poněvadž v nálezu na ten spor r. 1548 učiněném, v němž Nové Hrady přiřknuty jsou oběma bratrům dotčeným, se přivádějí některá jména pro topografii důležitá: „že poroučí zámek Nové Hrady s jeho příslušenstvím, jakž zápisové na ten hrad od nejjasnějších knížat králův Českých a markrabí Moravských sami v sobě zní a zavírají, i s *hamry* tu dědičnými a ves pustú *Polomí* s jejím příslušenstvím, mlejn na *Ponikvi* a dvořáka v Bilovicích se čtyřmi člověky a což k tomu dvoru náleží.“

Čertův Hrádek. Zříceniny toho Hradu kdysi dosti pevného jsou na příkré skále asi půl hodiny k západu od Nových Hradů. Fantasie lidu přivádí jméno toho hradu ve spojení se zloduchem samým; avšak pravdě podobnější jest, že hrad vystaven byl, když

[1]) Okolo nápisu jsou znaky Boskovský (hřeben), Sternberský (hvězda) a Landsteinský (růže).

páni z Kunstatu N. Hrady drželi, z nichžto jedna linie měla příjmení *suchý čert* neb prostě *čert*, v lat. psaných pramenech *siccus daemo* a v německých *der dürr Teufel.*

Adamov ves mající nyní 80 domův a 902 obyvatele. — Za starší doby slula *Hamry* a dostala jméno své od železných hutí, které zde již za starodávna byly; ves povstala z domů, které pro dělníky se vystavěly. Spustnuvše v 15. století jsou pak železné hutě r. 1506 Benešem Černohorským z Boskovic velikým nákladem obnoveny a dány jemu králem Vladislavem ve zpupný majetek. Jméno nynější dostala ves ta bezpochyby v minulém století za držení knížat Lichtenstejnských, z nichž Jan Adam († 1712) a Josef Adam († 1732) tehda tím zbožím vládli. Za touž příčinou jmenována jest osada na Goldštýnském též Lichtensteinském panství v minulém století založená též *Adamov* něm. Adamsthal; a rovněž v té době nazván jest žleb k Býčí skále vedoucí snad podle dotčeného knížete *Josefa* Adama něm. *Josefsthal.*

Ne tak nápadně jako *Hamry* proměnila říčka **Ponikev** své jméno, a lid nyní jí říká *Puňkva*, kterėžto jméno povstalo věrojatně z názvu *Bunkva,* ve které němečtí a poněmčení úředníci horničtí starý název *Ponikev* zpotvořili; avšak měkké *ň* ve slově Pu*ň*kva zachovává poněkud bývalou formu názvu, ana samohláska *i*, ač vysuta byla, změkčující vlastností posud působí. Známenáť pak Ponikev vodu, která *poniká* t. j. místy pod zemi se ztrácí čili noří, kterýžto název této vodě několikráte pod skalami tekoucí po výtce se hodí.

Polomí ves, která, jak svrchu dotčeno, již r. 1548 za pustou se připomíná, byla severozápadně od Olomučan.

Blansko. Náleželo od nepamětných dob kostelu Olomuckému; neboť biskup Zdik již r. 1131 přivádí mezi ostatními statky biskupství svého: *Blanzko* cum *Rayc;* a pokračovatelé Kosmy napsali k r. 1136, že statek ten „ode dávné doby byl v držení předchůdců Zdikových". Na opravu mostů přes Moravu u Olomouce platilo Blansko každý rok po 40 groších českých.[1]) — Hrad stejnojmenný, jehož rozvaliny posud spatřiti lze na příkré skále pustého žlebu tam, kde Ponikev tichým proudem ze skály vytéká, sluje ve starých listinách *Planzk* a *Planceke.* Jméno *Planceke* povstalo nepochybně v ústech německých ze starého lokalu *Blanště*, kterého místo nynějšího lokalu Blansk*u* až do 15. století se užívalo. Hrad se připomíná r. 1267, kde na něm biskup Bruno ztvrdil klášteru Žďarskému desátek v okolí Bobrové, Žďáru a ve vsi Zaječím; r. 1270 opět Bruno byl na

[1]) C. D. IX. 251.

Blanště, kde ustanovil osaditi ves Pohledy u Greifendorfu. O té době přikoupil biskup k hradu svému 13 lanů ve Vsi Vilemovicích (Willemslag) od šlechtice jménem Mukaře. Již tehda byl hrad Blanenský středištěm manských statků biskupských, které i s many spravoval purkrabí na hradě sedící; hrad i se statky okolními jmenuje se v manských aktech *provincia Blansko.* R. 1277 dal biskup Bruno svému maršalku Dětřichovi v okolí Blanenském vesnice *Branekesdorf* a *Birkov* i pastviny ve vsi *Wirklowicz* v léno dědičné po meči zavázav ho, aby na každý rok kanovníkům Olomuckým z každého lanu po měřici pšenice dával.[1])

Začátkem 14. století mělo manské oukrají Blanenské v těchto osadách many a nápravníky: 1. v městečku Blansku měl jakýsi Kristian dva lany a dva podsedky, Raclav dva lany a dva podsedky, rychtář dva lany a podsedek, Henzlin s bratrem dva lany a (dva) podsedky, kovář lan a podsedek, hajný podsedek a sládek na hradě podsedek. — 2. Ve vsi *Thesckowicz* měl Prokop dva lany, Lutek lan, Buzeč lan, Miroš lan a vdova po Donkovi dva lany. Byla to buď nynější osada *Techov* anebo slula dříve Češkovice, v kterémžto případě památka na ni by se byla zachovala v jméně dvoru *Češkova,* který u Techova jest. — 3. Ve vsi *Suchdolu* měl Budeč dva lany, Henzlin lan a Franěk lan. — 4. Ve *Vilemovicích* měl Gerung pět lanů a Hainuš sedum. — 5. Ve vsi *Veselicích* měl Ondřej dva lany, Fricek dva, Žiznata dva, Vaněk lan. — 6. Ve vsi *Besdeczicz* měl Jindřich čtyři lany, Milej čtyři lany a podsedek. Bezpochyby to jest nynější ves *Bezděčí* na východ od Opatovic, která manstvím biskupským byla. — 7. Ve vsi *Neradicích* měl Milej dva lany; kde byla, nevíme. — 8. Ve vsi *Olešné* měl lovec Vlček dva lany, hajný dva lany, Šimon kuchař lan. — 9. Ve vsi *Hořicích* měl hajný lan. — 10. Ve vsi *Byhovicích* měl Oldřich jedenáct lanů a dvanáct podsedků větších, tři mlýny každý o jednom kole a hospodu. Jest to věrojatně nynější osada *Býkovice* blíž Černé Hory, tak že buď chybně čteno neb psáno bylo v listě Byhovice; seznam manství Olom. z r. 1399 v archivě Kroměřížském též má: *Býkovice*; téhož roku držel tu ves celou i s panstvím a tvrzí Pěšík Býkovec. — 11. Ve vsi *Drivalowicz* a *Hostinalhotka* měl Ingram čtrnáct lanů a hospodu. Ves *Drivalovicz* jsou nynější *Drválovice* severovýchodně od Letovic. — 12. Ve vsi *Malhostovicích* měl pan Erhart z Kunstatu šest lanů. — 13. Ve vsi *Briczow* měl Nahrad osmnáct lanův a hospodu; jest bezpochyby táž osada jako svrchudotčený *Birkov,*

---

[1]) C. D. I. 206. III. 397. 398. 404. IV. 198.

nynější ves *Brťov* či *Brtoví* u Černé Hory. — 14. Ve vsi *Wranzova-lhota* bylo sedm lanů, jedno popluží a dvě hospody. Tato osada zdá se býti jedna se svrchudotčenou osadou *Branekesdorf*, tedy *Brankova Lhota*; kde však polohou byla, nelze mi ustanoviti aniž udati umím, na jakou osadu vyložiti ves *Hostinná Lhotka*, ač nemá-li se oběma jmény vyrozumívati *Horní* a *Dolní Lhota* u Blanska. — 15. Ve vsi *Všeborově* měl Mikšík z Lelekovic r. 1399 dvě hřivně platu; jest to nynější ves *Šebrov*. — 16. Ve vsi *Zbihneov* bylo čtrnáct manských lanů.[1]) Kde tento *Zbyhňov* byl, nelze mi ustanoviti. R. 1399 náležely k oukrají Blanenskému také tak zvaná manství *Ronberská*, jež v okolí městečka *Ronberka* (nyní Rumberg) jižně od Svitav byly.

Co se týče hradu sama, byla stavení jeho okolo r. 1340 na špatném spůsobě; tehdejší purkrabí Mikuláš opravil jej důkladně na svůj groš vydav při tom více tří set hřiven stříbrných,[2]) jichžto polovici mu biskup Jan r. 1349 nahradil tím, že mu zastavil fojtství v městě Svitavách.[3]) Krom onoho Mikuláše byli ve starší době purkrabími na Blanště Jan či Jeneč z Arnoltovic 1371; Jan řečený Strniště ze Studnice 1434; Vilém z Miličína 1447.

Manství Blanenské bylo rozsáhlostí svou velmi výnosné; protož ucházeli se oň i členové panských rodů. Tak n. p. psal se r. 1407 Aleš z Kunstatu řečený z Blanska, okolo r. 1420—1430 Vilém Zajíc z Valdeka; r. 1437 pohnal Vok z Holsteina biskupa Pavla z Miličína, že mu slíbil hrad Blansko zastaviti s tím právem, jakým ho nebožtík pan Zajíc držel, že toho však nedokonal a r. 1466 pohnal Proček z Kunstatu nejvyšší komorník cúdy Olomucké Ryšana z Řečkovic, že mu smýtil horu Maňovku, která k Blanenskému zboží sluší.[4])

Holštejnsko nyní malá ves o 37 domech, 239 obyvatelích, která se založila a osadila, když r. 1791 role panského dvoru rozkouskovány jsou. Leží asi půl druhé hodiny od Ostrova v rozkošném údolí, v romantické krajině řeky Svitavy, která útvary geologickými a jmenovitě památnými jeskyněmi přebohata jest. Vysoko nad údolím strmí zříceniny bývalého hradu, na jehož dvořišti nyní lesní stromoví roste; pod hradem jest jeskyně asi 24 m. vysoká majíc průměru asi 45 m. Z jeskyně vede uměle ve skále vylomená

[1]) C. D. VII. 838. 839. a nejstarší kvatern manských desk v Kroměříži z r. 1399.

[2]) Asi 6000 zl. stříbra.

[3]) C. D. VII. 646.

[4]) Půh. Brn. 1459, fol. 155.

chodba asi 8 m. dlouhá do hradu na horu a poněvadž otvor do jeskyně se strany údolní byl dříve zazděn, má se pravdě podobně za to, že tato jeskyně byla kdysi mornou bývalého hradu. Hrad ten jmenuje a píše se ve starých písemnostech

Holenstein (Hohlenstein, Hohlstein, Holenstein, Holnstein a konečně Holstein, Holštein) maje patrně německé jméno: hohler Stein, jakož také v listině dané klášteru Cisterciácek na Starém Brně r. 1334 podepsán jest za svědka: Wocke von dem *holen Stein.*[1]) Soudíce podle německého názvu domníváme se, že hrad vystavěn byl v době po králi Václavovi II., známém to milovníku německé poesie i německých spůsobů vůbec, po jehožto příkladě vyšší šlechta česká se opičíc hrady své německými nazývala jmény. Této modě děkuje tedy také hrad H. jméno své, kteréž patrně obdržel od polohy své nad dutinou skalní, tedy jako bychom řekli: *dutý kámen.* A německé jméno jeho opět zavdalo příčinu k domněnce, jakoby zakladatelé hradu byli Němci z říše německé sem přistěhovalí asi odkudsi z Holštýnska, kteří jméno své rodné vlasti na novovystavěný hrad převedli. Avšak podle listin tomu tak není. Vážíce totiž bedlivě zprávy listinné 13. století dopátrali jsme se, že prapředkové rodu pánův z Holsteina byli tři bratři: *Crha* (t. j. Cyrill), *Častoslov* a *Hartmann* s přívlastkem z *Ceblovic,*[2]) kterého bezprostřední potomci také ještě užívali. Mezi těmi třemi bratry vynikal Crha připomínaný v listinách do r. 1251, jenž r. 1228 byl truksasem, 1244—1250 purkrabím hradu Děvického, r. 1250—1251 kastellanem Olomuckým.[3]) Synové toho Crhy byli: *Bohuše, Petr* a *Hartmann.*

Bohuše původně jmenoval se z Ceblovic. Obdržel po smrti otcově kastellanství Olomucké, r. 1267 jmenuje se prostě maršalkem, r. 1269 však jmenuje se královským maršalkem na Moravě a téhož roku naskytuje se poprvé s přívlastkem z *Drahotuš;*[4]) potomci jeho

---

[1]) C. D. 7, 25.

[2]) Podáme několika dokladů z Diplomatáře moravského II. str. 196 r. 1228: Ce ha dapifer Moraviae et Scaztolov frater eius; str. 271 r. 1234 Cerho cum fratre Schastolou; — III. str. 109 r. 1249: Criho de Czeblovic Czastolouu frater suus; str. 219 r. 1256: Chastolous cum Hartmanno fratre suo. — Jsou-li dva páni Zerrcho a Zdaztolo fratres de Budissin připomínaní k r. 1236 tožní se svrchudotčenými, nelze určiti; avšak i kdyby byli, nelze z toho souditi, že rod pocházel z Lužice, an přívlastek „Budissin" může také znamenati, že v krajině té nějaký úřad zastávali. Krom toho není listina, v níž se píší, původní nýbrž pozdější opis (C. D. 2, 312). — Co by Ceblovice za osadu byly, neumím na ten čas pověděti.

[3]) C. D. 2, 196; 3, 41. 134.

[4]) C. D. 4, 38.

psali se pak týmž jménem a tak tohoto Bohuši za praotce rodu z Drahotuš považovati sluší, kterýžto rod zůstal v stavu rytířském, kdežto rod Holensteinský bratrem Bohušiným Hartmanem z Holensteina založený k panským rodům náležel. Bohuše měl manželku Žofii a čtyři syny: Častolova, Smila, Crhu a Kunu, dceru pak jménem Herka,[1]) která r. 1280 mniškou v klášteře Oslavanském se stala, jemuž Bohuše ves svou Zbiscovicz (nyní Zbýšov) a r. 1281 statek svůj ve Studené daroval.

Druhý syn Crhův a bratr tedy páně Bohušin byl *Petr* lektor u Dominikánů v Brně a třetí bratr byl *Hartman* z Ceblovic, který však od r. 1278 se jmenuje de *Holenstein*[2]) a tedy praotcem pánův z Holsteina se stal. Od r. 1281 měl na sobě důležitý úřad komorníka cudy Brněnské a jméno jeho naskytuje až do konce třináctého století na mnoha důležitých listinách. Tak n. p. byl svědkem, když r. 1278 klášteru Žďárskému přiřknuta jest soudem polovice vsí Kučerova a Lhoty, když r. 1283 král Václav listem daným v Brně klášteru Tišnovskému úroky ve vsi Všechovicích daroval, když 1285 Fridrich mladší z Schönburku mír s biskupem Olomuckým Theodorichem učinil, když r. 1286 Gerhart Kunstatský z Obřan králi Václavovi na hradě Brněnském se pokořil atd. R. 1288 daroval díl svůj ve Studené klášteru Oslavanskému, jakož byl již r. 1283 ves svou Bukovany i s lesy k ní náležitými klášteru Zábrdovskému věnoval. Poslední zmínka o něm činí se r. 1303.[3])

Hartman tedy první se jmenuje z Holensteina. Zda-li však on hrad vystavěl, anebo jej jen v zástavě anebo jen část jeho a panství dědičně držel, nelze určiti; avšak podobá se tomu, jelikož r. 1349 Čeněk z Lipé hrad Holenstein s několika vesnicemi *prodal* Vokovi z Holensteina, což by nebyl mohl učiniti, kdyby hrad majetkem jeho nebyl. Jest tedy pravdě podobno, že hrad H. již tehda stál, když Hartman podle něho psáti se začal, že však Hartman jen jednu, páni z Lipé pak druhou část drželi, kterou pak od nich Vok r. 1349 k svému dědictví Holsteinskému přikoupil. Jisto jest, že syn Hartmanův, *Crha,*[4]) hrad H. držel, rovněž syn Crhův a tedy vnuk Hartmanův, onen Vok, který hrad od Čenka z Lipé koupil;[5])

[1]) C. D. 4, 215.

[2]) Bohuš de Drahotuš cum fratribus suis Petro lectore praedicatorum de Bruna et Hartmanno de Holenstein. C. D. 4, 239, 240.

[3]) Viz C. D. 4, 209. 240. 253. 280. 281. 297. 310. 329. 350. 351. 393. — 5, 5. 25. 29. 79. 143.

[4]) wer aber das der Zerh von Holenstein ... C. D. 6, 396.

[5]) Des. Brn. I. č. 23.

Vok i potomci jeho připomínají se od r. 1348 mezi přísedícími panského či velikého soudu zemského, což nejplatnějším svědectvím jest, že náleželi do stavu panského jako páni z Boskovic, z Kunstatu, z Lipé, z Kravař, z Vlašímě atd. Vok I. připomíná se posledníkráte r. 1373; měl za manželku Skonku, které r. 1371 věno na statku Holsteinském pojistil. Jeho dcera byla věrojatně Adelheid, která se r. 1364 za manželku Fraňka Kunovského z Pomněnic přivádí.[1]) Synové jeho pak byli: Pavel, Vok, Půta, Ješek, Štěpán.

Pavel jmenoval se z Týnce, nynějšího městečka nedaleko Břetislavi,[2]) v kterémžto Týnci vykázal hřivnu úroku kostelu Olomuckému, aby v něm každý rok obročí (anniversarius) za Budiše z Kvasic se činilo; mimo to držel s ostatními bratry statek Zdounky a za tou příčinou jmenuje se on i bratří jeho také ze Vzdúnek či de Donka v pramenech latinských. Manželka jeho byla Markéta (z Kvasic?) a syn jeho Vilém z Týnce, jenž za manželku měl jakousi Krystýnu; s ním potomstvo Pavlovo, zdá se, že vymřelo. Bratr jeho

Půta ze *Vzdúnek* držel mimo Zdounky mnoho statků manstvím od markrabí Jana, jako městýs a hrad Náměšť v Olomoucku, vesnice Zborovice, Líběnice, Seničku, Chořelice, Ujezd, Kozlov, Smolnou, mimo to hrad Spranek, Sobačov, Prasklice, Pořenice atd. i kastellanství hradu Hlubokého.[5]) Manželky jeho byly, první Alžběta, druhá Agneška; dcera jeho snad Bolka, která r. 1397 za manželku Zachariáše Sešele ze Všetat se přivádí;[4]) ze synů, měl-li jaké, nepřežil ho žádný, ano k r. 1381 se praví, že markrabí Jodok zboží v Litenčicích, které naň po smrti Půtově z Hol. spadlo, Ješkovi ze Sternberka propůjčil.

Třetí syn Vokův, *Vok* II., měl za manželku Barboru Hauserovou,[5]) držel společně s ostatními bratry Zdounky, s bratrancem Vilémem Týnec a sluje, když syn jeho stejnojmenný k letům přišel, ve pramenech obyčejně Vok *starší* a syn jeho Vok *mladší.* Vok starší čili Vok II. umřel r. 1407; toho roku totiž převedl věno manželky své Barbory na ves Ostrov a r. 1408 již se připomíná za umrlého.[6]) Měl tři dcery: *Annu*, která byla mniškou v klášteře na Starém Brně, *Agnešku* vdanou za Alše (Albrechta) Kunstatského

---

[1]) C. D. 9, 285.
[2]) C. D. 10, 87: villa Tinecz in metis Ungariae.
[3]) C. D. 10, 125.
[4]) Des. Olom. VI. n. 727.
[5]) Des. Brn. VII. č. 346.
[6]) Des. Brn. IX. č. 144. Půh. 2, 120.

z Leznice a *Marketu* manželku Jana Hlaváče z Ronova. Synové jeho byli Vok III., Ondřej a Jiřík.

Ondřej přivádí se ve pramenech 1406—1414. Zda-li Mikuláš z Holst. připomínaný r. 1436 byl synem tohoto Ondřeje, nelze ustanoviti.

Jiřík měl za manželku Elišku ze Zástřizl; přivádí se posledně r. 1420 a měl dceru Annu vdanou za Bluda z Kralic a syna Jiříka z Jedovnic, jenž se píše v pramenech 1420—1437. Bratr tohoto Ondřeje a Jiříka, tedy také syn Voka II. byl

Vok III. do roku 1408 Vokem *mladším* nazývaný; měl za manželku Kateřinu ze Mstěnic. Psával se původně také z *Lípovce*, r. pak 1407 (Půh. 1, 242) byl seděním na Cimburku, ze kterého zboží téhož roku a r. 1411 (Půh. 1, 237. 372) pohnán byl od Čeňka z Drahotuš, že mu v ně bezprávně vpadl, an prý Čeněk zboží to, na které markrabí Joštovi peníze půjčil, dříve měl zapsáno než Vok. Na který spůsob Vok v držení toho statku přišel, nevíme; jen to jest jisto, že rod Holsteinský při o Cimburk vyhrál, ježto jej r. 1440 Štěpán Holsteinský z Vartnova držel.

Vok byl muž udatný a bojechtivý; ve válkách domácích vzniklých z nepřátelství, kterým členové rodu Lucemburského proti sobě zuřili, stál po straně markrabí Prokopa a později tedy krále Václava IV. Maje účastenství horlivé v těchto bojích vniterných a veda je podle spůsobu onoho věku nešetřil ani statkův ani hrdel svých nepřátel, jakož zase tito jemu a jeho straně na vzájem činili. Poněvadž pak náležel k vynikajícím vojevůdcům doby té, nazván jest od několika historiků loupežným rytířem t. j. takovým, který jako obyčejný zákeřník na lup se vypravuje. V tom se mu křivdí; nebyl ani on, ani slovutný Hynek Suchý Čert z Kunstatu, ani Sokol z Lamberka loupežným rytířem v obyčejném slova smyslu, nýbrž byli vůdcové strany válečné, která k nepřátelům právě tak se chovala, jako tito k ní. Že pak ve měnivých příhodách války někdy i zboží přátelského šetřeno nebylo, když buď strategická příčina aneb jiná pilná potřeba toho vymáhala a kázala, rozumí se samo sebou. Tak si stěžoval r. 1406 Oldřich Hecht z Rosic u soudu zemského, že služebníci Vokovi z Holst. jemu na statcích jeho brali, ačkoli on s Vokem k jedné straně náležel a Vok prý mu slíbil, že na to se uptá, ale nic prý mu nenahradil. Podobně žalovala Markéta vdova po Henslinu ze Mstěnic, že p. Vok se zmocnil hradu Mstěnického a když pak nepřátelé Vokovi hradu dobyli, že velikou škodu na věcech svých vzala.[1]) Naproti tomu však zase Vok žaloval, že jemu

[1]) Půh. 2 16.

bezprávné na statcích byly činěny škody. Veliké zásluhy dobyl si, že přispěl znamenitě, aby Rakušané Znojmo obléhající pobiti byli. Posádce Znojemské velel Hynek Suchý Čert Kunstatský z Jevišovic na Rabsteině a žádal několika stranníků, jmenovitě Jana z Rausenbruku a Voka mladšího z Holsteina, aby mu lidem svým na pomoc přišli, což tito učinivše hlavně k tomu přispěli, že pan Hynek Rakušany na dobro pobil.[1]) Když pak po smrti markrabí Jodokově král Václav v markrabství se uvázal a r. 1412 lantfrid se učinil, přitiskl k němu i Vok svou pečeť.[2]) R. 1415 podepsal odpovědný list, který česko-moravské panstvo a zemanstvo koncilium kostnickému pro upálení Husovo odeslalo a nalezáme téhož roku jeho jméno také mezi zápisníky valného sněmu pánův českých a moravských v Praze.[3]) R. 1420 táhl však s jinými pány moravskými po straně Zikmundově do Čech osvobodit Vyšehrad, ale padl v té bitvě s mnohými pány českými a moravskými[4]) (1. listopadu 1420). Po něm připomíná se k r. 1422 a 1425 jako přívrženec učení Husova p. *Hyncík* z Holsteina, o němž však na jisto nevíme, čí synem byl, aniž s jistotou udati víme, zda-li Zuzanna z Holst. připomínaná r. 1436 jeho dcerou byla. Jistě však byl jeho synem

Vok IV. jenž za manželku měl Katruši z Kněžic. Podepsal sice usnešení valného sněmu Brněnského r. 1421 proti Husitům, ale náležel později ke straně Táborské a byl přítomen sněmu svato-Martinskému v Praze r. 1433. Roku 1437 prodal rodné sídlo hrad Holstein s jeho příslušenstvím panu Hynkovi z Valdsteina, který se od té doby, pokud zboží to držel, také *z Holsteina* psával. Poslední o Vokovi zmínka se děje r. 1464, kde se píše mezi přísedícími panského soudu. S ním vymřela linie toho rodu, která hrad Holsteinský bezprostředně držívala.

Tou dobou však vymřely také ostatní dvě linie, z kterých jedna se jmenovala *Kropáčové* z Holsteina, druhá pak *z Vartnova.*

Zakladatelem linie první byl Ješek řečený *Kropáč*, syn Voka I., manželka jeho byla Anna Kunstatská z Jevišovic. R. 1374 prodal

---

[1]) Souvěké zprávy o obléhání Znojma jsou velmi kusé; jen z toho, že Rakušané nechali před Znojmem dva praky a tři děla, soudilo se, že odtržení se jich od Znojma r. 1404 nestalo se dobrovolně. Avšak dva půhony z roku 1406 zřejmě mluví o porážce Rakušanův: „jakož jsme Němce u Znojma porazili“; — „a tak že jest pobil Rakušany, tu jest jedny šacoval na hotový peníz a s druhými učinil jako se mu zdálo za podobné.“ Půh. 2, 27.

[2]) Kn. Tov. str. 26.

[3]) Arch. Č. 3, 190. 193.

[4]) Script. rer. Boh. III. 41.

zboži své v Loučce (Langendorf) kostelu Olomouckému, při kteréžto příležitosti přivádějí se jako bratrové jeho Pavel, Vok a Půta z Holsteinu a r. 1376 opět jako bratr jeho Štěpán Holsteinský z Vartnova. R. 1379 koupil od Sulíka z Konice rozsáhlý statek Stražišťský (Grumberg) s městem Konicí atd. R. 1386 byl již mrtev, ani jeho sirotci se připomínají. Z těchto dětí přivádí se jen syn Štěpán Kropáč, jenž měl manželku Ofku, a tohoto syn byl Jan Kropáč (1447—1464), s nímž linie Kropáčova vyhasla.

Druhá linie, *z Vartnova*, byla založena synem Voka I., jenž se psával z Vartnova. Byl poručníkem dětí bratra svého Jana Kropáče a prodal jako poručník zboží stražišťské r. 1386 Ctiborovi z Cimburka. Sám měl syna Štěpána, který nějaký čas držel hrad Cimburk a podle něho se psával; držel také Kočov ve Slezsku[1]) a připomíná se posledně r. 1447.

Z těchto dat jest patrno, že rod pánův z Holsteina okolo r. 1470 dokona po meči vymřel; roku 1480 zajisté již žádný pán z toho rodu nežil, poněvadž kn. Tovačovská, která všecky tehdejší rody panské zaznamenala, žádného pána z Holsteina nejmenuje.

K hradské opravě Holensteinské čili k panství Holsteinskému náležely v rozličných dobách také rozličné osady, někdy celé, někdy polovice, někdy jen několik osadníkův a činžovníků čili tak zvaných purkrechtů. Z doby Hartmana z Holensteina uvádí se jen ves Bukovany, bezpochyby nynější ves Bukovinka čili jak nemístně se praví Malá Bukovina. Více se dovídáme o vesnicích k Holsteinu náležitých, když r. 1349 zboží Holsteinské Čeněk z Lipé Vokovi I. prodal. Bůh ví, čím to jest, že kdekoli v době starší páni z Lipé neb z Lichtenburku listiny dávali, všecko německými názvy propleteno jest, ač v této krajině některá osadní jména zpotvořena byla již dříve many biskupů Olomuckých, již k hradu Blansku náleželi. Totéž vidíme také při tomto prodeji v deskách Brněnských I. č. 23 zapsaném. Přivádějí se tam vesnice Herwitslog s lesem Thenwald, ves Zybottslog, Kylein, Boda, Czynols, Gothfridslog, Merhlinslag, Ulraichslag, Wylhlemslog (již 1267 připomínaný), půl vsi Preterslog a jediné na pohled české jméno Gedwicz jest zpotvořeno místo Jedovnic.[3]) Na jaké z nynějších osad tato jména obrátiti jest nesnadno; Gothfridslog jsou patrně Gotfridovice čili jak lid říká Kotvrdovice, Wylhelms-

---

[1]) Půh. 3, 677.

[2]) Des. Olom. IV. č. 677.

[3]) Slova „*schlag*" a „*dorf*" v něm. osadních jménech složených zastávají často česká patronymická jména na „ovice" a „ice" n. p. Heinzendorf, Kunzendorf = Jindřichovice, Kunovice, Wilhelmschlag = Vilemovice atd,

log jsou Vilemovice a jestli Preterslog lapsus calami místo Peterslog byly to Petrovice; o všech ostatních se pravívá, že zašly. Avšak takové tvrzení jest unáhlené; neboť střídají se a mění se jména osadní dosti často tak že leckterá osada, o níž se pravilo, že zašla, opět se ovšem pod jménem jiným objevila, o čemž svým časem šířeji promluvím. Jak jmenovitě v této příčině tvrzení unáhleno jest, že z osad r. 1349 k hradu Holsteinu náležitých osm vesnic zaniklo, viděti ze seznamu vesnic k témuž hradu opravou hledících r. 1371 tedy o 22 léta později: Ostrov, Milenovice, Hospřidovice, Dědovice, Rorbach, Budkovany, Bystřice (Bystricz), Zenotycz, Podom, Choleřov, Lipovka, Hussy (snad Húsko), Budkovany byly pod Jedovnicemi atd. neznámy však jsou Dědovice, Rorbach, Bystřice, Zenotyce, Lypovka, (snad Lipovec?). Ještě nápadnější stává se věc, uvážíme-li vesnice, které se r. 1437 přivádějí, když Vok z Holsteina zboží své Hynkovi z Valdsteina prodal: Ostrov, Lipovec, Senotařov (nyní Senetař), Godfridovice, Vilemovice, Rorbach, Šušnovka (nyní Šošuvka), Husie, Podom, Hamlinkov, Bystrecz, Budkovany; zaniklo-li na tak malém prostoru od r. 1349 až do r. 1437 tedy za 88 let tolik osad: Herwitslog, Zybotslog, Kylein, Boda, Czynols, Merhlinslag, Ulrichslag, Milenovice, Hospřidovice, Dědovice, Rorbach, Bystřice neb Bystřec, Zenotice, Lypovka, Hamlinkov? Městys, který pod hradem byl, zajisté zanikl a byl již na začátku 16ho století pust; ale jestli ostatní osady, jichžto poloh a jmen nyní či posud určiti neumíme, jest otázka, na kterou odpověď snadna není. Takové věci vypátrati lze jen místním ohledáním, tradicí lidu okolního a starými akty vrchnostenskými, ač tyto obyčejně na zmar přišly. Někdy zachovává niva nebo trať památku na osadu skutečně zašlou; ale sluší topografovi všecky sledy vyhledávati, aby osadě starožitné na pravou stopu přišel.

Pro snadnější přehled, kterak rod Hartmanův z Holensteina se rozvětvil, připojuji zde rodokmen jeho, pokud podle pramenů bylo lze jej ustanoviti.

Veveří hrad. — Ačkoliv tento hrad byl v držení zeměpánův, kteří v blízkém Brně od jedenáctého až do konce dvanáctého století jako údělní knížata Brněnská, později pak jako markrabí Moravští své sídlo měli, ačkoli stářím svým a zachovalým stavením náleží k nejpamátnějším hradům naší vlasti, přece o něm zbylo jen málo spolehlivých zpráv, čemuž tím více jest se diviti, čím více bychom očekávati mohli, že hrad ten jsa říkajíc v sousedství hlavního města vystavěn často v dějinách našich a pramenech historických připomínán byl. Toho však bohužel není. Ale čím mlčelivější jsou přesné prameny historické, tím hovornější byli oni historičtí mastičkáři, kteří

Rodokmen panův z Holsteina.

Znak: štít na dví rozdělený, v levém poli tři břevna šikmo položená.

Crha z Ceblovic 1228—1250.

- Bohuše z Drahotuš 1250—1283,[1]) manž. Sofia.
- Hartman z Holensteina 1250—1303.
  - Crha 1288—1334.
    - Vok I. 1334—1373, manž. Skonka.
      - Adelheid? manž. Franěk z Pomněnic.
      - Pavel z Týnce 1369—1374, manž. Marketa.
        - Vilém z Týnce, manž. Krystýna.
      - Vok II. 1373—1407, manž. Barbara Hauserova.
        - Marketa manž. Jan Hlaváč z Ronova.
        - Anna mniška na St. Brně.
        - Agnes manž. Aleš z Leznice.
        - Vok II. (z Cimburka) 1407—1420 manž. Katruše ze Mstěnic.
          - Zuzanna?
          - Vok IV. 1427—1464, m. Katruše z Kněžic.
          - Hyncík?
        - Ondřej 1406—1414.
        - Jiřík 1420 m. Eliška ze Zástřizl.
          - Jiřík z Jedovnic 1420-1437
          - Anna, m. Blud z Kralic.
      - Půta ze Zdounek 1366—1380, manž. 1. Alžběta, 2. Agnes.
      - Ješek Kropáč 1366—1385, manž. Anna z Jevišovic.
        - Štěpán Kropáč 1412—1440, manž. Ofka.
          - Jan Kropáč 1447—1464.
      - Štěpán z Vartnova 1366—1376.
        - Anna, Štěpán z Vartnova 1412—1447.
- Petr Dominikán v Brně.

---

[1]) Rozrození Drahotušských podám při jiné příležitosti.

nemajíce pramenů před rukama všelijaké povídky vymýšleli, aby jimi nedostatek přesných zpráv nahradili. Pravím, že vymýšleli; neboť kdyby nám skutečně starožitných historických pověstí v ústech lidu žijících podávali, byli bychom jim vděčni, znajíce, že každá pravá historická pověsť má nějaké jádro v sobě, jehož pomocí historické kritiky se dobrati lze. Ale tito hloubálci nemají smyslu, aby porozuměli tajemnému třepotu perutí ducha národního, kterým on památku na doby minulé budoucím a potomkům zvěstuje. Jméno místa nebo muže, znak rodiny atd. postačují takovým čmarykářům, aby fantasie jejich plným proudem vypravovala věci, které nikdy a nikde skutečně se neudály, nýbrž jen ve smělé obrazivosti původ svůj mají. Jako Paprockému hřeben ve znaku Boskovském dal příčinu k vynalezení pověsti o uhlíři Velenovi, jenž moravskému králi vlasy česal a zubří hlava ve znaku Pernštýnském ho ponoukla bájiti o Věnavovi, který zubra chytil, prut mu pyskem protáhl a na dvůr královský přivedl; tak svádělo jméno hradu Veveří k podobným výkladům ex nomine vzatým, které obsahuje tak zvaný *Veverský rukopis* německy psaný (Eichhorner Handschrift) r. 1739 věrojatně od tamějšího úředníka vrchnostenského, jenž v sepsání svém na starší spisy jako Archivium Persteinicum, na Komenského, Hossmana, na Ctibora Drnovského Memorabilia Moraviae sice se odvolává, ale soudě podle zavření jeho práce jiného úmyslu neměl, než tehdejšímu majiteli statku Veverského Prosperovi hraběti ze Sinzendorfu přesvědčení vštípiti, jak starožitný, veledůležitý a památný hrad jest. Bájil tedy pisatel na základě jména hradu Veverského, že brněnské kníže Kunrat r. 1059 na lově v tomto kraji jelena pronásledoval a na vrchu, kde hrad nyní stojí, unaven si odpočinul; tu psi jeho ve blízkém křoví začali štěkati, kníže domnívaje se, že nějaká zvěř se blíží, vyskočí, spěchá k tomu křoví, ale vidí, kterak psi ze starých dubů množství veverek z hnízd vyplašili, tak že těmi zvířátky stromy se jen hemžily. Kníže, jemuž lesnatá krajina velice se líbila, umínil si hrad zde založiti a jej podle množství veverek zde nalezených nazvati Veveřím. Tato pověsť prostá nezdála se známému Horkému [1]) míti dosti psychologické

[1]) Horký byl knížecím Salmovským úředníkem a zanášel se mnoho s historickými studiemi, jichžto výsledky v Hormayerově archivě a Taschenbuchu i jinde na světlo dával. Nelze upříti, že zde onde měl před rukama listiny a tudíž někdy něco spolehlivého napsal; kde však se mu listinných zpráv nedostávalo, tam se nic nerozmýšlel a přičiňoval na prázdno z fantasie své, cokoli se mu namanulo. Proto všecky jeho práce představují podivnou směsici skutečných přesných udajův a pyramidálných věru lží; pravím „lží", poněvadž zúmyslné udávání nepravdivých věci jinak nazvati nemohu. Byl to pravý filutář historický

pravdy do sebe, tedy ji vyšperkoval pravě, že na knížete unaveného tvrdý spánek přišel, v němž se mu zdálo, že se ocitl v nádherném zámku, v jehožto dvoraně jemu a jeho družině lovecké bohatý kvas uchystán byl. Procitnuv ze spánku, viděl ještě před sebou nádherný zámek, o kterém snil a umínil si takový hrad, jak ho ve snu viděl, tam vystavěti; v tom jeho psi připlašili nesmírné množství veverek atd. Pisatel Veverského rukopisu vypravuje dále, že kníže Kunrat sám k novému hradu základní kámen položil, do něhož prý zlaté a stříbrné mince s obrazem knížecím a letopočtem 1059 se vložily a na němž na památku, proč hrad vystavěn a Veveřím jmenován jest, mnoho veverek se vytesalo. Patrno, že pisatel slyšel trávu růsti a komáry kašlati. Protož pomíjíme zde dalšího jeho vypravování dotýkajíce jen, že zpráva jeho, jakoby Veveří bylo náleželo templářům, kteří zde prý r. 1238, 1274, 1280, 1287, 1293, měli kapitoly a r. 1304 nad to více generální kapitolu, jíž prý poslední velmistr Jakub Molay řídil, má asi základ v tom, že rytíři sv. Jana v blízkém Tišnově okolo 1233 komendu měli; náš pisálek však, jemuž nešlo o pravdivé nýbrž o pikantní zprávy, umístil templáře na *zeměpanském* hradě Veverském.[1])

Avšak také zprávy, které starší historie hradu Veveřího dotýkají, jsou velmi nespolehlivy; možná, že v době zemských válek mezi Joštem a Prokopem Jan Kunstatský z Jevišovic řečený Suchý Čert se ho zmocnil, že Brňané ho 1405 dobyli, že Táboři r. 1428 ho ztékali: avšak zprávy ty podává Pešina, jenž u vypravování husitských válek velmi nekriticky si počíná a jimž tedy víry dáti nelze potud, pokud doklady přesnými dotvrzeny nebudou. Že pak syn krále Jiřího, statečný Viktorin, r. 1465 hradu Veveřího úspěšně proti králi Matyáši hájil, již proto pravda není, poněvadž Viktorin roku dotčeného na Moravě neválčil. Odmítajíce tedy, co kritice historické se příčí, pokusíme se takové zprávy o hradě Veveřím snésti, které

druhý Hájek, dilettant nejškodlivějšího druhu, který bera na sebe larvu badatelskou Hormayera a jiné mnoho roků šálil. Jest to týž Horký, který s Palackým závodil o místo historiografa království českého. Posvítíme si na něho při jiné příležitosti.

[1]) Vůbec přivlastnila fantasie našich starých kronykářů templářům každý hrad, který jen poněkud pevností svou se vyznamenával. Tak prý byl Špilberk sídlem velkého převora templářského pro Čechy a Moravu a mimo to držel prý ten řád hrady Stramberk, Helfenstein, Lukov, Buchlov, Tepenec, Děvice, Cimburk, Náměšť, Plumlov, Krumlov, Kounice, Bítov, Jemnici, Mitrov, Rosice, Brtnice, Letovice, Černou Horu, Kraví Horu, Obřany, Tovačov. Račice, Kunstat, Zábřeh atd. sine fine dicentes!

ze spolehlivých, nepodezřelých pramenů čerpáme a které se soudností historické kritiky se srovnávají.

Co se předkem týče jména hradu, jehož v listinách formy Weweriu, Veveri, Wewery, Weverii, Vevere a něm. Aychorns, Eychorns, Eikorns se nalezají, jest na bíle dni, že ho odvozovati sluší od jmena zvířete veverky, kteréžto jméno také potok na východním úpatí hradského vrchu do Švarcavy se vlévající má.[1]) Avšak slovanské jméno hradu jest nám také proto zajímavo i důležito, ano z něho jde, že hrad ten zbudován byl dříve, než v Čechách a na Moravě nastala moda, novo založené hrady německy pojmenovati anebo starší česká jména hradská německými nahrazovati. I kdyby nebylo jistých zpráv, že hrad Veveří již na začátku 13ho století stál, jméno české samo by ručilo za to, že pochází z dřívější doby než z konce 12ho století. Příčina, za kterou hrad založen jest, nebyla jiná, než za kterou jiné hrady zeměpanské se zakládaly: rozmnožení míst pevných v zemi a pak — a to hlavně — potřeby správy veřejné a knížecí. Vždyť víme, že kastellanové čili purkrabí hradů zeměpanských vykonávali veřejnou správu politickou i soudní v okršleku k hradu náležitém čili v tak zvané hradské opravě a že mimo to spravovali důchody vzcházející knížeti ze statku, který k hradu náležel. Dvojí této úloze měl dostáti také hrad Veveří, jehožto purkrabí předkem byli veřejnými úřadníky, mimo to však dohlíželi k rozsáhlým lesům, v jejichžto středu hrad se nachází. Neboť všecky lesiny, které u Brna tak zvanou pisarkou počínají a po hřbetě hor podle Švarcavy na jedné straně až k Rosicím na druhé pak až k Tišnovsku na několika čtvercových mílích se rozprostírají, byly vlastnictvím zeměpánů, ze kterého jim znamenité důchody šly. Z těchto lesů dávali také štědrá nadání klášterům i jiným osobám; tak dovolil r. 1323 král Jan klášteru králové na Starém Brně, aby v blízkých lesích královských dříví palné a stavební rážel;[2]) r. 1373 daroval markrabí horu Hlubocec nad Bystrcem klášteru sv. Tomáše v Brně;[3]) r. 1380 věnoval markrabí Jošt dominikánům Brněnským les osmdesáti jiter z šíří jmenovaný „Krajný“, všecko lesy, které k opravě Veverské náležely

[1]) Jméno hradu Veveří zachovalo nám tedy původní nezdrobnělou formu jména zvířecího: *vevera*. Veveří může ovšem také znamenati hnízdo Veverčí; avšak, ježto zní něm. překlad jména hradského již r. 1236 Aychorns, máme za to, že se míní zde jméno zvířete, nikoli hnízda jeho. —

[2]) C. D. 6, 187.

[3]) Montem nostrum Hlubocec ex opposito nostrae villae Bystřec supra flumen Swarcava cum silva super ipso monte crescente. C. D. 10, 228. Vrch ten nazýván od té doby *Mniší* Hora; lid nyní říká *Myší* Hora.

Část těchto lesin slula lesem *komorním* od toho, že jměním zeměpanské komory byl a jakou cenu tento les měl, souditi lze z toho, že Jindřich Korutanský jsa králem českým, hrad Veveří s dotčeným lesem komorním za 5000 hřiven groší stříbrných (t. j. asi za 25.000 zl.) knížeti Rakouskému Bedřichovi zastavil, na ony doby zajisté veliká suma peněz.[1])

K hradské opravě náležely: Lažany, Bytiška, Sentice, Chudčice, Jinačovice, Rozdrojovice, Kněhničky, Bystřec, Mor. Kněhnice, Hlinka, Kočanov, v Habří (u Moravce) dvůr, část Žebětína, z druhé části náležející králové klášteru platili poddaní klášterští úrok k Veveří; mimo to odbývaly platy a roboty ke hradu osady klášteru Oslavanskému, Rajhradskému a Tišnovskému náležité: Kněhnice, Ostrovačice, Domašov, Hluboké, Hvozdec, Komín, Drasov, Březina, Svatoslav a Hradčany. Z těchto platů, kterými lidé klášterští povinni byli, soudíme, že purkrabí Veverští jménem zeměpánů opravu či právo ochranné nad klášterem Rajhradským, Oslavanským a Tišnovským vykonávali. O klášteře Rajhradském mínění své přesněji doložiti mi nelze; o klášteře Oslavanském máme však bezpečné o tom svědectví z r. 1337, kde markrabí Karel nařídil, aby žádný jiný jménem markrabským opravy nad klášterem Oslavanským neměl, než purkrabí Veverský.[2]) U věci té máme také dosti spolehlivé svědectví s strany kláštera Tišnovského; neboť r. 1447 pohnala abatyše Tišnovská, Alžběta, Václava Hechta z Rosic, že otec jeho „nás mocí přitiskl, že více platiti musíme k Veveří, než platiti máme“.[3]) Stopu tohoto ochranného práva nad klášterem Tišnovským vidíme také v tom, že, když Veveří hrad od krále zastaven byl, právo ochranné r. 1463 propůjčeno jest Janovi z Pernstejna a synům jeho. Avšak také klášter Žďárský platil k Veveří ročně 30 hřiven, od kteréhož platu král Jiří jej r. 1462 osvobodil; příčiny, proč klášter ten tu roční sumu platil, neznáme, za opravu jistě ne, poněvadž právo ochranné nad tím klášterem měli páni z Lipé a z Lichtenburku.

Ze zboží, které slušelo k hradu Veverskému, dávali zeměpáni panoším a jiným svobodným poddanstvím nezavázaným osobám jisté výsluhy, buď popluží anebo platy z lidí poddaných; takoví výsluž-

---

[1]) Za 10.000 hřiven byly zastaveny hrad Ivančický s lesem svobodným i hrad Veveří s lesem komorním; čítal jsem tedy na Veverské Zboží polovici t. j. 5000 hř. „Die purch zu dem Aychorns mit dem kammerwalde und swaz darzue gehort.“ C. D. 6, 376.

[2]) C. D. 7, 124.

[3]) Půh. 3, 346. — Kolik klášter původně platil, nevíme; za krále Jiřího odváděl ročně 60 hřiven.

níci čili nápravníci (manové) byli pak povinni, vojenské služby k hradu konati, někdy také osobami svými na hradě bydleti.[1]) Tak n. p. obdržel r. 1342 Branislav Žila za služby k hradu Veveřímu konané dvůr ve vsi Habří a lán v Žebětíně; v Žebětíně samém náleželi lidé úroční fary opravou k hradu a mimo to bylo tam sedm dvorů, které se lidem za službu k hradu konanou v léno propůjčovaly. Z Ostrovačic orali patnácti pluhy k hradu a platili ročně hřivnu. Toto orání a tento plat dán byl na začátku 15ho století jakémusi Charancovi do života jeho, jenž dvůr k hradu náležitý v Žebětíně držel; když pak po jeho smrti dvůr ten jakémusi Blažkovi, pak Viktorynovi a konečně jakémusi Petříkovi se dostal, a ten Ostrovačické nutil, aby mu hřivnu ročního platu dávali a patnácti pluhy k jeho dvoru v Žebětíně orali, ujal se toho před soudem zemským Jošt z Rosic, královský úředník na Veveří a obdržel nálezem, „že úředníci králové Milosti ty jisté pluhy i tu hřivnu platu vždy bez příkazy drželi a že tedy Petřík k tomu žádného práva nemá.[2])

Úředníci královští čili purkrabí na Veveří měli povinnosť bdíti nad tím, aby majetek k hradu náležitý zkracován, od něho odcizován nebyl a právní poměry jeho na ujmu zeměpanskou se neměnily, rovněž aby lidi hradu poddané od všelikého bezpráví chránili. Tak pohnal n. p. Václav Hecht z Rosic r. 1448 Jana z Lomnice, že drží les Čebínku a lesy, které leží mezi Kněhnicemi a mezi Čebínem, kteřížto lesové k hradu Veveří sluší a od starodávna k němu držáni byli. Týž pohnal Hanuška ze Žebětína seděním v Komíně, že drží dvůr Kotnovský v Žebětíně, kterýžto dvůr opravou k hradu Veveří náleží. Když Brňané lidi z Bytešky k placení mýta nutili, pohnal je týž Václav Hecht, poněvadž hradští poddaní z Bytešky mýta prvé nikdy nedávali[3]) atd. Jmenovitě byli purkrabí povinni, hájiti lidí poddaných těch klášterů, jichžto oprava k Veveří náležela a soudní moc nad nimi vykonávati.

Úřad purkrabský na Veveří nebyl pouze výnosný nýbrž také velmi důležitý. Soudíme tak nejen z rozsáhlosti statku, jenž k hradu náležel, nýbrž také z toho, že členové vznešených, panských rodů úřad ten zastávali. Purkrabími, pokud jsme se z pramenů dopátrati mohli, byli tito: 1213 *Štěpán*. — 1222 *Vok*. — 1234 *Stibor*; obdržel pro sebe a nástupce své v purkrabství Veverském důchody ze vsi Lažan a užitek z tamnějších železných hutí. — 1238 *Příby-*

[1]) „Jan Vojna z Litavy také vyznal, když on s svým otcem na Veveří bydlel . . .“ Půh. 3, 138.

[2]) Půh. 3, 168.

[3]) Půh. 3, 225. 226.

slav, jemuž mimo Maloměřice a jiné menší statky náležel Křižanov, umínil si, založiti klášter Žďárský, kterýžto úmysl po smrti jeho ve skutek uvedl zeť jeho pan Boček, manžel dcery jeho Eufemie, který za Otakara II. zastával důležitý úřad kastellana Znojemského. Přibyslav zemřel 16. února 1251 a byl u minoritů v Brně pochován. — 1253 *Ratibor.* Jemu uložil okolo r. 1243 král Václav, aby klášter Doubravnický bránil proti útiskům Emmerana, bratra Doubravnického probošta Alberta, jižto oba náleželi panskému rodu, který na sklonku 13ho století počal se jmenovati z Pernštejna. Ratibor jest věrojatně tožný s tím Ratiborem, který od r. 1235 v listinách se přivádí s přívlastkem z Deblína; byl tedy příbuzen panskému rodu Lomnickému. — 1253—1261 *Kuna,* který r. 1261 a později také byl maršálkem Moravy a komořím Olomuckým; daroval klášteru Oslavanskému vesnice Kukovice a Strupochovice. An se jmenuje bratrem Smilovým, podobá se, že jest to onen Kuna, který zároveň se Smilem, Mikulášem a svrchudotčeným Bočkem, zetěm Přibyslavovým, pocházeli od jakéhosi Gerharta, takže by tento purkrabí Kuna byl tožným s praotcem panského rodu Kunstatského. — 1268 *Hartlib* zároveň komořím cúdy Brněnské, bratr Černína z Popovic; byl také mezi těmi pány, jimž král Otakar II. plnou moc dal, aby mezi ním a uherským králem Štěpánem mír zjednali. — 1283 *Matheus* de Schernehor, Schirnahor t. j. z Černé Hory, tedy člen rodu Boskovského; byl též komořím — 1288 *Stibor de Grunenberch* (ze Stražiska). — 1337 *Franěk.* — 1354 *Kuna.* — 1360 *Jan.* — 1371 *Kuník* z Rosic. — 1406 *Bohunek* z Přestavlk (t. j. z Majetína). — 1410 *Valentin z Majetína.*[1]) 1420 *Jošt z Rosic.* — 1440—1448 *Václav Hecht z Rosic.*[2])

Co se týče historických dat, jichž popírati nelze, kladu o hradě

---

[1]) Soudím, že Valentin purkrabím byl, ze slov Půh. 3, 138: „Vojna z Litavy vyznal, že za Valentina z Majetína, když on tu s otcem Vojnú na Veveří bydlel.“

[2]) Ač oba poslední výslovně se nejmenují purkrabími Veverskými, souditi lze, že jimi bylí, z toho, ani strany Veveří úřední práce konali, které konati jen purkrabí právo měli. — Místo těchto z přesných pramenů sestavených jmen purkrabí Veverských klade svrchudotčený Veverský rukopis a podle něho částečně také pověstný Horký v Hormayerově Taschenbuchu tato zhola vymyšlená jména od r. 1061 až do r. 1234: Petrus z Boskovic, Kavka z Řičan, Smil Řičanský z Řičan, Boček z Pernsteina, Racek z Pernsteina, Vok z Pernsteina, Radimir z Konice, Bohobud z Kravař, Jetřich Kravihorský, Kolín z Kunstatu, Slavibor Pětiprstský, Dalimil z Černína, Přibík z Červeného Hrádku a Vracen z Pernsteina!!

Veveří tyto. R. 1228 potvrdil markrabí Jindřich Vladislav na Veveří obdarování, které Štěpán z Medlova (t. j. z Perntsejna) klášteru Doubravnickému učinil. Z hradu Veveří pobízel r. 1237 markrabí Přemysl Olomučany, aby obrany města svého pamětlivi byli. R. 1266 poslal král Otakar II. dva rakouské pány (Myssovarium et Vinesium) na Veveří do vězení, kteří tam za své vzali (obierunt). R. 1316 držel Jindřich z Lipé, mohutný odpůrce krále Janův, hrad Veveří, bez pochyby jménem svého spojence knížete Rakouského Bedřicha, jemuž, jak svrchu dotčeno, hned r. 1308 zastaven byl. Král sice Jindřichovi kázal, aby hrad vydal; zdá se ale, že on toho neučinil a že hrad v zástavě zůstal; neboť markrabí Karel jmenuje mezi hrady od otce zastavenými, které on vyplatiti musil, také hrad Veveří. Častěji sídlel na Veveří markrabí Jan, od něhož máme listy na Veveří dané z let 1357. 1358. 1366. 1373. On také štědře nadal kaplu sv. Prokopa na hradě Veveří úročními lidmi z Kněhnic ustanoviv při ní zvláštního hradského kaplana.[1]) Zprávy o hradě Veverském z 15ho století nejsou posud, jak svrchu dotčeno, přesnými prameny ztvrzeny. Z pozdějších století zasluhuje zmínku, že Švedové r. 1643 a 1645 marně hradu dobývali, že r. 1710 blesk do zámecké věže uhodil a že Prusové jej r. 1745 úplně vydrancovali.

---

[1]) Nález z r. 1464: „poněvadž kněz Jiřík list okázal od markrabi Jana, v kterémžto listu nadal kaplu na Veveři k věčnosti . . .“ Půh. Brn. 1459 fol. 67.

